

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

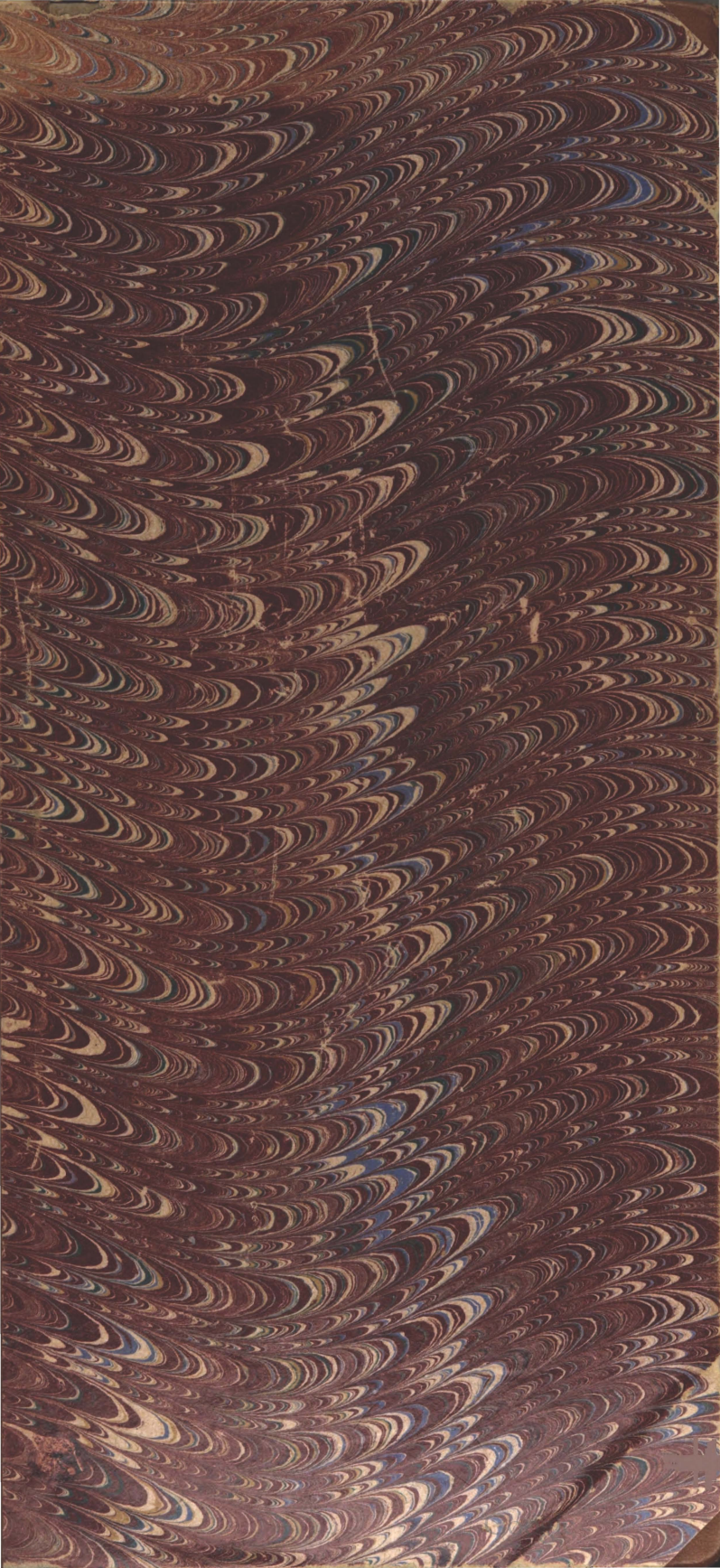
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0382 1813

Digitized by Google

1133 D-14

GESCHIED- EN AARDRYKSKUNDIGE

BESCHRYVING

DER

STAD EN MEIËRT

VAN

'S HERTOGENBOSCH,

Beginnende met de vroegste tyden en eindigende met den jare 1802.

DOOR

STEPH. HANÉWINKEL, H. C. FIL.

Leeraar der Hervormden te Vierlingsbeek.

(MET EEN NIEUWE KAART.)

Te N I M E G E N,
by J. C. VIEWEG, 1803.

V O O R R E D E.

Nimmer kon ik denken, dat ik ene *Gefchied. en Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* zou in het licht gegeven hebben, nooit ware dit myn voornemen geweest, indien niet de dringende verzoeken van enigen myner Vrienden, en hunne sterke begeerte, om dat gedeelte onzes Vaderlands, hetgeen, sedert weinige jaren, zó veel van zich heeft doen spreken; waar zó veel is voorgevallen, hetwelk verdiende, om in ene eeuwige vergetenheid bedolven te blyven, naauwkeuriger te kennen, my bewogen hadden, om aan dezelve te voldoen. — Hieraan is dit werk zynen oorsprong verschuldigd. Hetzelve hadt zeker eer het licht gezien, ware de uitgave niet door myne verplaatsing van *Oostgrafdyk* in Noordholland naar *Vierlingsbeek*, onder de Clasfis van *Nymegen*, en andere onvoorziene omstandigheden vertraagd.

Toen ik handen aan deze Beschryving sloeg, ondervond ik terstond, hoe veele moeite 'er aan een Werk van dezen aart vast was, en ik had byna berouw, dat ik myn woord, tot het vervaardigen van hetzelve, had gegeven; belofte echter maakte schuld, en ik moest derhalve dezelve betalen. Ik doorbladerde alle, my bekende, Schriften over de Meiëry; maar vondt genen

IV V O O R R E D E

enkelen Schryver, dien ik in het *Aardrykskundige* konde volgen. Allen begingen de grootste en onvergeeflykste fouten in dit stuk: ik was even daarom genoodzaakt, om myne eigene ervaring te volgen; dit kon ik zo veel te geruster doen, om dat 'er byna gene enkele Plaats in de Meiëry is, waar ik niet één- of meermalen geweest ben. De Beschryving van vele Gehugten en van *alle* de Meiëryfche Rivieren en Beekjens zal men elders vruchtenloos zoeken; geen één Schryver heeft dezelve aangeroerd.

In het *Geschiedkundige* ontmoette ik byna dezelfde zwaarigheid, uitgenomen dat ik énen, en ook maar énen, (alle andere Schryvers waren niet vry van de grootste mislagen) getrouwen en onzydigen Leidsman in dit vak voor my had in Mr. J. H. VAN HEURN. Ik volgde denzelven; liet het min belangryke weg; verbeterde dat, waar in hy enen mistred deedt, en voegde hier en daar 'er iets by, dat my belangryk scheen, en VAN HEURN niet konde weten; ik moest echter van 1766 (zó ver loopt het werk van gemelden Schryver) tot 1802 ene geschiedkundige schets ontwerpen: dit deed ik, en hieraan is het geschiedkundige in deze Beschryving zynen oorsprong verschuldigd. Myn arbeid vermindert de waarde der *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* door J. H. VAN HEURN in het geheel niet; zy is en blyft altyd voor den Meiëryë-

V O O R R E D E. †

ryënaar en voor elken Vaderlander een gewichtig Boek, hetgeen men vooräl by myne Beschryving, indien men met ene korte schets niet te vreden is, moet raadplegen.

Ik vleide my met de hoop, en wel, zo ik dacht, met de gegronde hoop, dat ik van elders vele bydragen tot dit Werk zou ontvangen. De Heer C. A. VIEWEG, Broeder van den tegenwoordigen Uitgever, die de uitgave zou ondernomen hebben, ware hy niet schielyk en onverhoopt door enen onverwachten dood weggerukt; plaatste ene Bekendmaking in de Nieuwspapieren, waarby hy ieder enen ten vriendelyksten uitnodigde, om hem alle belangryke zaken, oude stukken, opschriften enz., ter volmaking van dit Werk toe te zenden; doch niemand in de Meiëry verwaardigde zich, tot zyne en myne smert, ja zelfs (het spyt my, dat ik dit harde woord moet gebruiken) tot schande der Meiëryënaars, om my het geringste, hoe veel 'er ook te vinden zoude zyn, ja! niet tegenstaande sommigen het my mondeling hadden beloofd, toe te zenden. Alleen één Man, die in kunde en braafheid voor niemand wykt, de Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK, J. U. Doctor, Oud-Secretaris der Hoofdstad's *Hertogenbosch* en Practiserend Advocaat aldaar, nam de moeite op zich, om myn Werk naar te zien en 'er gewigtige zaken by te yoegen, gelyk ieder een, die dit Werk doorbladdert,

dert, zien zal; alhoewel ik niet overal heb aangewezen, wat ik van dien Here ontvangen heb. Deze Heer, die alléén my zó vele en gewigtige zaken, als vele anderen te samen, aan de hand kon geven, deelde my zyne aanmerkingen en byvoegzels gunstig mede, waarvoor ik zyn Edel. Geftr. den hartelyksten en oprechtsten dank hier toewyë: Het klein bestek van myn Werk liet niet toe, dat gemelde Geleerde my zyne opgaven breedvoerig en met duidelyke aanhalingen der bewyzen opgaf, zo als Hy anders, ware myn arbeid niet binnen naauwe grenzen bepaald geweest, zou gedaan hebben; echter weet ik zeker, dat van byna alle aangehaalde brieven Afschriften onder zyn Ed. Geftr. berusten, en dat van het geen in druk verschenen is, de aanduidingen der plaatzen allernaauwkeurigst by gemelden werkzamen en kundigen Man te vinden zyn.

Ik zal over het plan en de inrigting van myn Werk niets zeggen, de Kundige oordele 'er over. Ik zeg alleen: myn Werk is slechts ene *Beschryving* — dit verlieze men niet uit het oog — en gene *volledige* Geschied- en Aardrykskundige Historie; echter kan ik verzekeren, dat men hier zaken zal vinden, die men elders geheel vruchtenloos zal zoeken, of die elders zeker niet zó naauwkeurig te vinden zyn. — Ik heb den eenvoudigen historischen styl in deze *Beschryving*
ge-

getracht te volgen; in hoe ver ik hierin geslaagd
 hen, laat ik ter beoordeling van anderen over.
 In alles heb ik de naauwkeurigste onzydigheid
 bewaard, en alles, wat enigen aanstoot in het
 Godsdienstige of Staatkundige zou kunnen ge-
 ven, met de zachtste trekken getekend; ik heb
 echter niets verzwegen of achter gehouden, maar
 in alles der waarheid hulde gedaan. Het stonde
 niet aan my, om het gebeurde naar myn welge-
 vallen te schetzen, en ik moest, wilde ik, ge-
 lyk myn plicht was, een getrouw verhaal leveren,
 my door gene partyzucht laten vervoeren; ja ik
 mag my beroemen, dat de volmaakste onzy-
 digheid door my is in acht genomen. — Om
 even dezelfde reden heb ik my van alle aanmer-
 kingen onthouden; want het is volstrekt de taak
 niet van enen Geschiedschryver, schoon velen,
 zelfs de meesten, deze fout begaan, om zyne
 Lezers door dezelve tot zyn gevoelen over te
 halen. De Lezer moet zelf vry kunnen oorde-
 len, en niet verplicht zyn, om het oordeel des
 Schryvers omtrent de ene of andere gebeurenis
 te moeten lezen. De Geschiedenis is een bloot
 verhaal, gene beoordeling.

Ik heb vele aantekeningen onder de bladzyden
 moeten voegen: deels — om het gestelde met
 weinige woorden enig licht by te zetten: deels —
 om den Lezer met zaken bekend te maken, die
 niet welvoeglyk in den tekst konden worden ge-

VIII . V O O R R E D E .

plaatst, en die hy evenwel behoorde te weten; en vooräl ook, wilde hy zich met ene korte schets niet vergenoegen, om alles zelf te kunnen naarslaan en onderzoeken.

Zou deze Beschryving meer nuttig wezen, zou elk Lezer zich de ligging der Plaätzen duidelyker kunnen voorstellen, dan moest 'er ene Kaart bygevoegd worden, en tot dat einde heb ik ene gehele nieuwe Kaart der Meiëry vervaardigd. Ik raadpleegde alle de my bekende Kaarten dezer Landsfreek, maar allen waren met talloze fouten opgevuld; ik moest derhalve, wilde ik dit gebrek verbeterd zien, zelf handen aan het werk slaan. Ik had wel enen Voorganger in den Landmeter H. VERHEES, die in 1794 ene prachtige Kaart der Meiëry, in vier vellen, in het licht gaf, doch zy is niet vry van verscheidene mistellingen; ik volgde echter dezelve, waar zy goed is, maar waar ik gebreken ontdekte, week ik van dezelve af, en voegde 'er hier en daar iets in, hetgeen in dezelve vergeten of overgeslagen is. Men zal, wanneer men die en myne Kaart met elkanderen vergelykt terstond het verschil ontdekken. — Myne Kaart is dan geheel nieuw, en zó naauwkeurig als my mogelyk was; zelfs durf ik my beroemen, dat zy de naauwkeurigste is, die tot heden toe van de Meiëry in het licht is gekomen; ik durf my echter niet vleien, dat zy volmaakt en geheel

ZOU.

zonder fouten wezen zal, neen! dit is in ene Kaart byna iets onmogelyks. — Men heeft my de tegenwerping gemaakt, dat ik, in de aangrenzende Landen, niet alle Plaatzen heb getekend, maar — is dit wel nodig? Myne Kaart is alleen ingerigt, om de Meiëry te doen kennen, en 'er zyn alleen die Plaatzen buiten de Meiëry ingebragt, welke — of enige betrekking hebben op myne Beschryving — of die enige duidelykheid aan de ligging der Meiëry, of van enige byzondere Plaatzen in dezelve byzetten — zelfs ook enigen, om een ledig vak in dezelve te vullen. Dit is genoeg, en heeft in alle Kaarten plaats.

Zo men hier of daar in deze Beschryving enen misflag ontdekke, men verschone denzelven, en denke: dat men zelfs met de grootste nauwkeurigheid dwalen kan. Ja! het zal my zeer aangenaam wezen, wanneer men my denzelven aanwyst; vooräl zal het my een groot genoegen geven, wen zich de een of ander *nog* mogt verwaardigen, om my iets ter vermeerdering en verbetering van dit Werk, mits het *belangryk* zy, toe te zenden, om hetzelfde, met dankbare melding van de namen der Zenders, by wyze van nalezing, te laten volgen. — Tot myne smert zyn enige Taal- Spel- en Drukfouten in dit Werk ingeslopen, zynde dit veroorzaakt, om dat ik zelf de proeven niet konde naarzien, maar zulks aan anderen moest overlaten; en ieder,

* 5

die

x V O O R R E D E.

die weet, hoe moeilyk en verdrietig het is, om proeven van iemand, die somtyds van ons in taalregels en spelling verschilt, naar te zien en te verbeteren, zal dezelve gunstig verschonon. Aan dezelfde reden zyn ook enige ongelykheden in spelling toe te schryven. — De zinstorende feilen heb ik aangewezen. De geringere fouten zal een Minkundige van zelfs over het hoofd zien, en de Taalkenner wel zelf willen verschonon of verbeteren.

Ik wensch, dat myn geringe arbeid anderen moge aansporen, om, op deze of dergelyke wyze, ook van andere gedeeltens van ons Gemeenebest ene Geschied- en Aardrykskundige Beschryving te leveren, dan zouden wy met den tyd ons Vaderland beter en naauwkeuriger leren kennen, dan het tot heden toe wordt gekend. — Mogt ook dit Werk tot enig nut, vermaak en uitspanning strekken, dit zal ik voor de grootste beloning rekenen; en ik zal dan de ogenblikken, die ik aan hetzelfde besteed heb, schoon zy my somtyds vervelend en verdrietig vielen, met een vrolyk hart zegenen. — —

INHOUD

I N H O U D.

EERSTE AFDELING.

Naam. Ligging en Grootte. Verdeling. Wapen. Natuurlyke Gesteldheid. Voordbrengfels. Rivieren. Inwoners. Taal. Handwerken en Landkaarten der Meiëry - - - bl. 1.

TWEDE AFDELING.

Gefchiedenissen der Meiëry. Lyst der Brabantſche Hertogen - - - bl. 38.

DERDE AFDELING.

Ligging. Naam. Wapen van 's Hertogenbosch. Beschryving dier Stad. Forten of Sterktens. Taal, Handel en Handwerken. Grote Mannen. Radenrykers. Illuſtre School. Boekdrukkunst. Vrydom der Stad. Lyst der Bisschoppen - - - bl. 120.

VIERDE AFDELING.

Lotgevallen van 's Hertogenbosch.

VYF.

VYFDE AFDELING.

Regeringwyze der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch - - - bl. 249.

ZESDE AFDELING.

Algemene Aanmerkingen omtrent de Meiëryfche Plaatzten - - - bl. 261.

ZEVENDE AFDELING.

Befchryving van Peelland - - - bl. 265.

AGTSTE AFDELING.

Befchryving van Kempenland - - - bl. 369.

NEGENDE AFDELING.

Befchryving van Oosterwyk - - - bl. 439.

TIENDE AFDELING.

Befchryving van Maasland - - - bl. 497.

GE.

GESCHIED-EN AARDRYKS.KUNDIGE
B E S C H R Y V I N G
D E R
S T A D E N M E I Ë R Y
V A N
'S H E R T O G E N B O S C H.

E E R S T E A F D E L I N G.

N A A M.

BRABANT (*a*), waarönder de Meiëry van 's Hertogenbosch behoort, maakte in de midden-euwen een gedeelte uit van het Koningryk *Austrasiën*, en droeg, in de VII eeuw onzer gewone jaars-telling, den naam van *Brachbant* of *Bratusbant*. Men leest van de H. GUDULA, welker leeftyd tot de VII. eeuw gebragt wordt, dat zy in het Land van *Brachbant* was geboren; en in de verdeling van het Ryk van Keizer **LOTHARIUS** onder zyne drie Zonen, in de IX eeuw, wordt van het *Brachbants Gewest*; in het Latyn
Pa-

(*a*) Dat men *Brabant*, *Brabanters* en niet *Braband*, *Brabanders* schryven moet, blykt uit de oude benamingen van dit Landschap.

A

Pagus Brachbantus, gewag gemaakt (b). Men kan volstrekt niets zekers aangaande de afleiding van den naam *Brabant* bepalen; want dat dit Land naar enen zekeren Reus BRABO zou genoemd zyn, is ene gisfing, welke meer op verdichtfelen dan waarheid gegrond is.

In de oudste tyden behoorde *Brabant* tot Frankryk, en droeg den naam van *Belgisch Galliën*, of ook wel eenvoudig *Belgiën*; men geeft de-

(b) In de *Hedendaagsche Historie of tegenwoordigen staat van alle Volken*, Deel X. bl 197, 198. wordt dit bovenstaande byna woordenlyk zo opgegeven. Ook wordt in dezelve *Pagus Brachbantus* vertaald door *Brachbants gehucht*; maar *pagus* (hiervan is derklyk het Fransche *pays*) betekent by de oude Schryvers: *Landschap, Gewest*. Zie E. WEISMANNI *Lexicon Latino-Germanicum* edit. a Cl: J. A. ERNESTI, voce *pagus*! -- In de verdeling (deze aanmerking ben ik aan den zeer kundigen Here en Mr. W. C. ACKERSDYK verschuldigd) van het Ryk van LOTHARIUS, van den 8 van Oogstmaand 870 staat -- zo ik meen -- niet *Pagus Brachbantus* maar: in *Brachbanto Comitatus tres*; men vindt het ten minsten zo in *Annalium et Histor. Franc. Scribtorib: coetaneis* edit: a P. PITHOEO, Franc. 1594 pag. 490; apud MIRÆUM, *Opp: Diplom: Tom. I. pag. 31*, en by AIMONIUS *de gestis Francorum*, Lib. V. Cap. 25 pag. mihi 316, waar echter *Brachantus* voor *Brachbantus* gelezen wordt. — By die verdeling hoorde de Meiëry niet tot Brabant; want in dezelve komt *Comitatus Texandrus* afzonderlyk voor, en tot dit laatste werdt, ten dien tyde, de Meiëry gerekend, dewyl voor en na dien tyd vele Meiëryfche Plaatzen genoemd worden, die in *Comitatu* of *Pago Texandriae* gelegen waren,

Uit dit alies blykt derhalve, dat de naam der Meiëry of ten minsten van een groot gedeelte derzelve, voor de stichting van 's Hertogenbosch, geweest zy: *Texandria* of *Taxandria*. Deze naam werdt nog in 1146 aan de zelve gegeven.

dezen laatste naam thands wel eens aan de zo genoemde *Oostenryksche Nederlanden*, welke tegenwoordig een gedeelte van het Fransch Gemene-best uitmaken.

Brabant werdt voorheen in vier delen verdeelt, te weten: in het Kwartier van *Leuven*, *Brusfel*, *Antwerpen* en 's *Hertogenbosch*, worden de elk Kwartier naar zyne Hoofdstad genoemd. — Ik zal my in de beschryving dezer vier delen niet inlaten; maar bepaal my alleen tot ene beknopte en geheel onpartydige Geschied- en Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch*.

De oudste namen der Meiëry zyn: *Menapië*, *Texandrië*, *Toxandrië* of *Taxandrië* (c). Na de stichting van 's *Hertogenbosch* in 1184 werdt dezelve de *Meiëry van 's Hertogenbosch* genoemd; ook wordt zy wel eens eenvoudig, zelfs nog hedendags, by uitnemendheid, met den naam van *Meiëry* bestempeld. — 'Er heerscht een groot verschil over de betekenis en afleiding van dit woord. Sommigen stellen, dat het woord *Meiëry* van het Latynsche *major*, dat is: *groter* moet worden ontleend, omdat de Meiëryen ge-

wo-

(c) J. H. VAN HEURN leidt dezen naam af van *Taxus* en het Grieksche woord *Aneer* of *Andros*, omdat 'er volgens JULIUS CÆSAR (*de Bello Gallico* Lib: VI. Cap. 31.) zeer vele syne mastbomen in Galliën en Germaniën waren. Gemelde Geleerde vertaalt het woord *Taxandrië* door: lieden, die in de *Taxus* landen wonen. Zie zyne *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*. I. Deel bl 46¹. -- *Taxus* is eigenlyk geen Mast of Denenboom; hy wordt in het Hollandsch *Iboen* of *Iven boom* genoemd.

wonelyk grote en uitgebreide Landschappen zyn; en daarom schryven zy ook *Majorie* (d); anderen leidden hetzelfde van *Meier* of van het Fransche *Maire*, betekenende enen *Hoogschout*, af, en dan zou het zo veel zeggen als een *Hoogschoutsämbt* (e); nog is 'er, die het van het Hoogduitsche *Mayër* of *Meyër*; dat is: een *Boer* of *Land-*

(d) W. A. BACHIENE zegt omtrent dien naam: „De „ze Landstreek wordt de *Meiëry van 's Hertogenbosch*, en „doorgaands maar blotelyk de *Meiëry* genoemd: hoe „wel de naam eigenlyk *Majorie* behoort te worden uit- „gesproken: afkomstig van het woord *Majeur*, hetwelk, „in de taal der Walen, enen *Schout* betekent; des *Ma- „jorie* zo veel zegt, als 't *Schouts amt* van 's *Bosch*. — *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 535. Dit werk van BACHIENE is woordenlyk geplaatst in de *Nieuwe Geögraphie* van A. F. BUSCHING, Deel IV. Stuk V. bl. 535, en in de nieuwe uitgave van laatstgemelde werk in 1790, IV. Deel, III Stuk bl. 535. Het verschil dezer uitgaven bestaat alleen in de titels, — Ik zal dit werk van *Bachiene* in het vervolg altyd, onder den eerst gemelden titel aanhalen.

(e) *Meiër* betekent eenvoudig *Schout*; zo is het in Oostenryksch Brabant in gebruik gebleven. — In de *Meiëry*, en wel alleen te *Reuzel*, zo lang de Abtdy van *Postel* aldaar enen *Schout* aanstelde, haddezelve den naam van *Meiër* (zie de *Costumen van Reuzel!*) — De naam *Meiër* kan niet wel anders dan van dien naam zynen oorsprong hebben; want als *Meiëry* van *major* groter, of van *mayer* een *boer* ontleend ware, dan had men het Kwartier van Oosterwyk gene *Meiëry* kunnen noemen, veel minder de *Vryheid van St. Oedenrode* de *Meiëry van St. Oedenrode*; (het geen myns inziens) duidelyk toont, dat het niets anders dan *Schoutsämbt* beduidt. Ik hecht ten vollen myn zegel aan deze aanmerking, my door den Here W. C. ACKERSDYK mede gedeeld. In Oostenryksch Brabant vindt men nog tegenwoordig, ten minsten voor de Inlyving van dat Landschap in de Fransche Republiek; de *Meiëry van Turnhout*; van *Vilvoorden*; van *Herenthals*; van *Geel* en anderen.

Landman ontlenen, en dan zou het moeten betekenen: het Land door Boeren bewoond rondom 's Hertogenbosch, of, om beter te spreken: *het platte Land*, de *Ommelanden* van 's Hertogenbosch.

By de tegenwoordige verdeling van ons Gemeene-best, behoort dit Landschap tot het *Departement (Deel) Brabant*. — Sedert 1629, of liever sedert den Munsterfchen Vrede in 1648, wanneer de Opperheerschappy over de Meiëry aan de algemene Staten der zeven verénigde Provinciën werdt afgestaan, behoorde dezelve tot *Staatsch-Brabant*, en maakte een gedeelte uit van de *Generaliteits-Landen*, welke dezen naam droegen, omdat zy van de Staten Generaal afhingen. In 1795 gaf men aan de Meiëry, benevens het Land van *Kuik*, de Baronnie van *Breda* en het *Markgraaffschap (Marquisaat)* van *Bergen op de Zoom* den naam van *Bataafsche Brabant*, doch deze naam raakt thands weder in vergetenheid.

LIGGING EN GROOTTE.

De Meiëry ligt in het noord-oostelyk gedeelte van Brabant (f), tusschen den 51 en 52
graad

(f) Ik bedoel hier de gehele Provincie Brabant. — Als iets byzonders kan ik hier byvoegen, dat de Inwoners der Meiëry, en der andere delen van Staats Brabant, door *Brabant* alleen Oostenryksch Brabant verstaan, en dezen naam nimmer in ene andere betekenis gebruiken, even als of Staats-Brabant niét tot Brabant behoorde.

graad noorder-breedte, en den 23 en 24 graad ooster-lengte, dus in de gematigde noordelyke luchtstreek der Aarde. — Zy grenst ten noorden aan Gelderland, waar van zy door de *Maas* gescheiden wordt, aan Zuid-holland en het Graafschap *Megen*; ten oosten aan het Land van *Ravestein*, het Land van *Kuik* en het Land van *Kesfel* in Pruisfisch Gelderland; ten zuiden aan Oostenryksch Gelderland en het Land van *Luik*; ten westen aan het Kwartier van *Antwerpen* en de Baronnie van *Breda*. — Men rekt de grootste lengte, van de Peel achter *Asten* tot aan den *Kaatsheuvel* by de grenzen der Baronnie van *Breda* en de zo genoemde Langestraat in Zuid-holland, op omtrent 15 uren gaans; de breedte, van *Lommel* tot aan de *Maas* by *Lith* op omtrent 12 uren, en den gehelen inhoud op ruim 180 vierkante uren of Nederlandsche mylen.

V E R D E L I N G.

Men verdeelt de Meiëry tegenwoordig in vier delen (g), *Kwartieren* genoemd, te weten: *Peelland*; *Kempenland*; *Oosterwyk* en *Maasland*. Men heeft voorheen dikwerf getwist over den rang dezer Kwartieren, willende elk derzelven den eersten rang bekleden, daarom vindt men by oude Schryvers dan eens het één dan het ander

(g) De verdeling der Meiëry in vier Kwartieren schynt van lateren tyd te wezen, buiten twyfel eerst na de stichting van *'s Hertogenbosch*. De oudste melding derzelve is van de helft der XIV. Eeuw.

ander in orde voor aangesteld. Zy volgen thands in rang op elkanderen, zo als ik zo even heb opgegeven (h). Men schynt deze vier Kwartieren oudtyds ook *Meiëryën* genoemd te hebben, dit is reeds door J. VAN OUDENHOVEN (i) opgemerkt uit de benaming van *Meiëry van Oosterwyk*. Ook plagt men de benaming van *Meiërye van der Maze* te geven aan het Kwartier van Maasland.

Peelland, of zo als men eertyds uitsprak, *Pedeland* zou het oude *Menapië* zyn, en wordt van zommigen voor een Graaffschap gehouden. Het is het grootste en volkrykste gedeelte der *Meiëry*, ontlenende zynen naam van de *Peel*. — Zeer verschillende zyn de afleidingen van *Peel* en

(h) J. VAN OUDENHOVEN merkt ook aan, dat de rang der vier *Meiëryfche* Kwartieren dikwyls veranderd is. Hy beschryft dezelve in deze orde: eerst *Peelland*, dan *Kempenland*, vervolgens *Maasland* en eindelyk *Oosterwyk*. *Beschryving van de Meiëry van 's Hertogenbosche* bl. 12 en volgg. der beste uitgave van 1670. — Een ander Schryver volgt deze door hem opgegevene orde: „De *Meiëry van 's Hertogenbosch* is in vier Delen of Kwartieren verdeeld: te weten het Kwartier van *Oosterwyk*; het Kwartier van *Kempenland*; het Kwartier van *Peelland* en het Kwartier van *Maasland*,” *Tegenwoordige Staat van alle Volken*, Deel XII. bl. 24. der uitgave van 1751 of bl. 28. van den eersten Druk. Dit werk draagt ook, voor zo ver het betrekking heeft op ons Vaderland, den naam van: *Tegenwoordige staat der Verenigde Nederlanden*, zynde de aangehaalde woorden aldaar te vinden in het II. deel bl. 28. der eerste uitgave, en bl. 24 van den tweden Druk in 1751.

(i) *Beschryving van de Meiërye van 's Hertogenbosche*, bl. 12 en 68.

en *Peelland*. Ik zal de meesten dierzelfen opgeven, doch niets bepalen; de Lezer kieze zelf. — Sommigen leiden het woord *Peel* en *Peelland* af van het Grieksche *Pélos*, beteekenende *Slyk*; of van het Latynsche *Palus* (het woord *Palus* komt buiten tegenpraak van het Grieksche *Pélos*) een *moeras* (*k*) ook wel van het Hoogduitsche *Pfuhl*, waarvan het Hollandsch woord *Poel*, en eindelyk by verbastering *Peel* ontstaan zou zyn. Anderen (*l*) denken, dat het woord *Peelland* en *Peellanders* van het Latynsche *Petulans*, dat is: *dartel*, moet ontleend worden, omdat de oudste Bewoners zeer dartel en broëddronken leefden, of hunnen hals niet gaarne wilden bukken onder het juk hunner Overheerschers, maar hetzelfde by alle gelegenheden zochten af te werpen. Nog is 'er, die hier al weder een ander Latynsch woord willen in aanmerking genomen hebben, naamlyk *Pedum* een *herdersstaf*, en dan zou *Peellanders* of *Pedelanders*, (zo schreef en sprak men oudtyds dit woord uit) een volk, het geen met stokken en knodzen gewapend ging, en dezelve ter zynner verdadiging gebruikte, te kennen geven. — Alles is dus onzeker en ligt in het duister bedolven.

Kempenland is het tweede Kwartier in rang, doch het derde in grootte. De naamsöorsprong van

(*k*) BACHIENE, *Beschryving der Verenigde Nederlanden*, Deel IV. bl. 555.

(*l*) W. GOEBEE, *Kerk en Wereldlyke Historiën*, bl. 139. Deze afleiding is echter al te beuzelachtig. —

van dit gedeelte is byna even onzeker als die van Peelland. Enigen willen, dat *Kempenland* zo veel zou betekenen als *Kimberland*; van de *Kimbren*, die deze streek hebben bewoond (m). Anderen zeggen, dat het oulings *Keltenland*, van de *Kelten*, de eerste Bewoners der Meiëry, zou genoemd zyn geweest. Sommigen denken hier aan ons woord *Kampen*, *Kempen*, dat is: *stryden*, en dan zou het den strydbaren aart der oude Inwoners te kennen geven. Ook worden 'er gevonden, die het willen afleiden van het Meiërysch woord *Kampen*, *Kempen*, betekeneude landeryën, die met enen aarden wal, met hakhout beplant, omringd zyn, ter beveiliging voor het vee, en ter afwering van gure en koude winden; te meer wil men deze afleiding doen gelden, omdat 'er nog zeer vele zulke landeryën in dit Kwartier gevonden worden. Men vindt 'er ook, die hier weder het Latyn ter hulpe roepen, en *Kempenland* van *Campus* ene *vlakte* of *veld* afleiden, zo dat het zo veel zou betekenen als *vlakland*. Beter is de afleiding van het Latynsche *Campi*, dat is: *Landdagen*, omdat de oude Franke Koningen en Vorsten dikwerf in dit gedeelte der Meiëry hun verblyf, hunne Landdagen en dagvaarten hielden; immers de overoude benaming *Campinia* schynt zulks niet onduidelijk aan te tonen; reeds in 1150 komt de naam van *Campinia* voor, met byvoeging, dat het geen men

(m) J. B. GRAMMAYE, *Taxandria*, Tit: *Campinia*. Cap. I. pag. 88. Ook deze afleiding kan men als beuzelachtig, en derhalve van allen grond ontbloot, beschouwen.

men toen *Campinia* noemde, van te voren *Taxandria* heette. Kempenland werdt reeds in de VII of VIII eeuw met den naam *Taxandria* bestempeld, schoon het zeker is, dat *Taxandria* zich niet alleen binnen Kempenland bepaalde, maar zich ook tot de andere Kwartieren der Meiëry, en enige gedeelten van Oostenryksch Brabant en Luikerland uitstreckte, gelyk blykt uit oude Schryvers, welke ons verscheidene namen van Plaatzten in *Taxandria* opgeven. — De naam van *Kempenland* is daar te boven niet alleen eigen aan één der Meiëry'sche Kwartieren, maar strekt zich zelfs uit in Oostenryksch Brabant en Luikerland, waarvan enige gedeelten den naam van *Brabantische* en *Luiksche Kempen* dragen. — Kempenland was, volgens sommige Schryveren, oulings een Hertogdom (n).

Oos-

(n) De Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK, heeft my, omtrent de benaming van Hertogdommen en Graaffschappen, aan sommige delen der Meiëry gegeven, de volgende uitmuntende aanmerking medegedeeld. — — — Wat de benaming van Hertogdommen en Graaffschappen, aan streken der Meiëry gegeven, betreft, daarvan moet men de reden zoeken in de wyze van Landsbestuur onder de Frankische Koningen en vervolgens; en daar aan geen denkbeeld hangen van Hertogdommen en Graaffschappen van den tegenwoordigen en lateren tyd, zo als J. VAN OUDENHOVEN schynt gedaan te hebben. Men zie *ALTEIERRA de Ducibus et Comitibus*, en onder anderen ook de *Hedendagsche Historie of vervolg der Agemene Historie behelzende de Europische en byzonder die van Frankryk*. Deel IV. bl. 334. — Men stelde over zekere landstreken *Duces*, *Comites*, *Subcomites*, *Centenarii* enz., welke daar, van wegens den Koning, het gezag voerden, en byzonder ook de rechterlyke magt oeffenden. Zy waren niet erflyk maar verkiesbaar; en de afdeling in Co-

Oosterwyk is het derde Kwartier in rang, het tweede in grootte. Hetzelve ontleend zynen naam van het Vlek en Vryheid *Oosterwyk*, zynde de Hoofdplaats van dit Kwartier.

Maas.

mitaten niet vast bepaald, maar geregeld naar het goedvinden der Koningen, en dus niet altyd dezelve. De *Comes* werdt dikwyls genoemd naar de Hoofdplaats, of de Plaats, daar hy te Recht zat, byzonder op de *tria placita*, waarvan nog over zyn gebleven de drie jaarsgezingen, waarop alle zaken over het geheel Comitaat behandeld werden. — Dit alles, breder behandeld, zou veel licht kunnen verspreiden over onderscheidene benamingen en gewoonten. — Hiervandenkelyk, dat men leest van eenen Graaf van *St. Oedenrode*; dat *St. Oedenrode* nog ene Hoofdbank heeft over vele plaatzen in Peelland; dat *Oerle* de Hoofdbank van vele, en mogelyk wel van alle Plaatzten in Kempenland, die gene Heerlykheden of Vryheden waren, plagt te wezen; zo ook *Oosterwyk* in dat Kwartier; en mogelyk *Osch* in het Kwartier van Maasland. — Het werdt als een byzonder voorrecht voor ene Plaats gehouden ene eigen Rechtbank te hebben, en een afzondefflyke Corporatie uit te maken; het geen mennoemde: *recht van vryheid en Gemeenschap* (*droit de liberté & commune*) hiervan zyn de Vryheden, hoedanigen 'er in de Meiëry verscheidene zyn, oorspronglyk, die, schoon thands met de overige plaatzen gelyk staande, alleen de bevoorrechte Plaatzten plagten te wezen, terwyl de anderen, gene Vryheden zynde, zyn geweest of Heerlykheden, en daardoor hunne eigene Rechtbanken hebben gehad, of in lateren tyd eerst, toen de gemene Rechtsdagen van het geheel District reeds vervallen waren, Rechtbanken gekregen hebben, zo als men het een en ander omtrent de Meiëry kan aantonen. De benaming van *Vryheid*, aan vele Plaatzten eigen, en de melding, dat zy *Stad gerechtigheden* bekomen hebben, heldert zich daardoor op; want muren en poorten maakten in vroegere tyden gene Stadsgerechtigheid uit, maar eigenlyk het voorrecht van Vryheid en Gemeenschap, enz.

Maasland, ook wel het *Maaskwartier* genoemd, is het vierde en kleinste gedeelte der *Meiëry*, hebbende zynen naam ontvangen van de *Maas*, welke hetzelfde aan de noordzyde bespoelt:

Aan deze vier Kwartieren gaf men voorheen wel eens enige bynamen of eertitulen, om derzelve byzondere eigenschappen en hoedanigheden, waarin zy van elkaër verschilden, uit te drukken: zo noemde men *Peelland* wel eens het *grootste*, wegens zyne meerdere uitgebreiden volkrykheid; *Kempenland* het *heerlykste*, omdat de oude Koningen zich hier eertyds dikwyls plagten op te houden; *Oosterwyk* het *schoonste*, wegens de grote schone Dorpen en vruchtbare landeryen, die in hetzelfde worden gevonden; *Maasland* het *vetste*, dewyl hetzelfde, vooral langs de *Maas*, of in de zo genoemde *Uiterwaarden*, in zeer schone weiden en grasryke beemden uitmunt.

W A P E N.

Het wapen der *Meiëry* van 's *Hertogenbosch* is, even als dat van geheel *Brabant*, een regt opstaande *Gouden Leeuw* op een zwart veld. In het byzonder is het wapen van *Peelland* drie *roode Molenzers* (o) in een wit veld. Van *Kempen-*

(o) J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving van de Meiëry* enz. bl. 14. zegt dat het drie *gouden Molenzers* zyn, doch goud op wit of zilver strydt tegen de wapenkunde (*ars heraldicæ*). „Het is aanmerkelyk” zegt J. VAN HEURN t. a. p. Deel I. bl. 4. „dat zeer vele adelyke geslachten

penland *negen gouden horizontale strepen* op enen zwarten grond, zynde het onderste gedeelte ledig. Hiervan wil men deze reden geven: het ledig vak betekent, dat het grootst gedeelte van Kempenland dor en schraal is, en niets oplevert; de negen gouden lynen geven te kennen, dat al het overige heerlyk land is, en dat oulings negen Rechtsbanken tot dit Kwartier behoort hebben. De wapens dezer twe Kwartieren schynen ontleend te zyn van de geslagten, waaruit de eerste Kwartierschouten waren; immers dat van Peelland is het wapen van het geslacht *de ROVERE*, het wapen van Kempenland dat van het geslacht van *van THULDEN*. — Het wapen van het Kwartier van Oosterwyk, zynde ene *Burg* met zeven *hangende Pauwenvederen*, schynt ontleend van de Burg, die in het Dorp *Oosterwyk* plagt te staan, waarvan de plaats nog bekend is, en den naam van *Burg* voert. — Het wapen van Maasland, zynde een *vette Os*, is misfchien, ja zelfs zeer waarschynelyk ontleend van den naam der Hoofdplaats *Osch*.

N A-

„ ten in de Meiëry, de drie Molenzers, die alle echter
 „ in kleur verschillen, in hunne wapenschilden voerden.
 „ De namen dezer geslachten waren genoegzaam alle
 „ naar Meiëryfche Dorpen of Gehuchten. — — Het
 „ geslacht van *Vlierden* voerde drie *zwarte* Molenzers
 „ op een wit veld — dat van *Lieröp*, drie *gouden* op
 „ een groen veld. Dat van *Breugel* drie *witte* op een
 „ rood veld. — Dat van *Broekhoven* drie *gouden* Molenzers
 „ op een blaauw veld.” Hy kan niet bepalen, of
 „ dit *Broekhoven* een gehucht zy geweest, dat onder
 „ *Riethoven* in Kempenland behoort; onder *Tilburg* ligt, ook
 „ een gehugt van dezelfden naam,

NATUURLYKE GESTELDHEID.

De Meiëry was in de oudste tyden een woest en onbebouwd Land, bestaande in grote bosschen, akelige wildernissen en uitgestrekte moerassen (p). De Meiëry schynt zeer groote veranderingen, ten opzichte van den grond, door overstromingen, ondergaan te hebben, vooräl door enen zwaren watervloed; men stelt gewonelyk, dat dezelve in het jaar 651 na de bouwing van Rome, of 101 jaar voor onze gewone tydrekning zou zyn voorgevallen, doch men kan hier omtrent niets met enige zekerheid bepalen (q).
De

(p) Zeer aanmerkelyk is het gezegde van enen gelyktydigen Schryver, omtrent de gesteldheid der Meiëry, en byzonder in Kempenland, in de XI. eeuw, naamlyk de Monnik STEPHELINUS, die tusfchen de jaren 1050 en 1055 schreef, zeggende: „In pago Texandrensi Campinia, est late patentibus campis folis ardore exusta, et nullis humani negotii usibus apta, sed solummodo latronum scrobibus plena, de quibus longe perspicaci intuitu eorum, nullis divinæ creätionis obstantibus machinis, facillime deprehendi possunt itinerantes.” Vide *Acta Sanctorum Belgii*, Tom. IV. pag. 55. Dat is: Kempenland in het gewest Texandrië, bestaat in zeer grote vlaktens, welke door de hitte der zon geheel verbrand zyn. Het is niet geschikt tot enig gebruik voor de menschen, maar alleen vervuld met holen van rovers en moordenaars, uit welken zy van verre, door hun scherp gezigt, de reizenden ontdekken, en dezelve, dewyl, niets in de gehele Schepping dit verhindert, zeer gemakkelyk kunnen aanvallen en beroven.

(q) Enigen denken hier aan den zo genoemde *Kimberfchen Vloed*, die volgens den Latynfchen Geschiedschryver

De Meiëry is tegenwoordig, over het algemeen een vlak land; zy is in het zuiden en zuidöosten, vooräl langs de Peel en de Grenzen van Kempenland, het hoogste, wordende langzamerhand naar het noorden lager, de grond is dus een weinig naar de laagte hellende, gelyk blykt uit de meeste riviertjens, die zich in de *Aa* en *Dommel* ontlasten, en zich vervolgens by de sterkte *Crevecœur* met de *Maas* verenigen. —

De oude grond der Meiëry bestondt uit leem of klei, doch door verscheidene overstromingen werdt dezelve onder het zand bedolven; hy werdt dus zeer onvruchtbaar, en deze onvruchtbaarheid werdt door de onkunde en luiheid der oude Inwoneren nog vermeerderd. Thands is de grond 'er nog zeer zandig, echter niet meer zo onvruchtbaar als in de vroegste tyden; de noeste vlyt en arbeid der tegenwoordige Bewoners brengt zeer veel ter verbetering toe, en indien men geen gebrek hadt aan mest (deze is veel te schaars in de Meiëry), dan zou die verbetering nog veel sterker voordgaan: in het Kwartier van Maasland vindt men nog enige goede kleilanden. Hier en daar, vooräl langs de rivieren, zyn schoone beemden en weilanden. — Voorheen lagen hier grote boschen, doch deze

schryver L. FLORUS, *Epitome rerum Romanarum*, Lib. III. Cap. 3., voorviel omtrent het jaar 604. na de stichting van Rome, dat is 148 jaren voor de geboorte van CHRISTUS. In dit gevoelen staat J. VAN OUDENHOVEN ter a. p. bl. 7. Doch alles aangaande dezen Vloed is onzeker, zelfs word de Kimberische Vloed van velen ontkend, ten minsten in twyfel getrokken.

deze zyn door overstromingen en oorlogen vernield (r).

'Er zyn in de Meiëry zeer vele en uitgestrekte Heiën. Deze worden voornaamlyk gebruikt, om Schapen te weiden, om de byënteelt te bevorderen, en om *plaggen*, om te branden, op te steken, ook maait men de heide van dezelve af, om dezelve by gebrek van stroo, op de stallen te strooiën, om 'er mest van te maken. De Heiën zyn zelden zeer vlak, maar integendeel zeer onëven met hoogten en laagten; men treft in sommige streken derzelven gehele ketenen van bergen of liever heuvels aan, bestaande uit enkel wit- of geelachtig zand, veelal begroeid met verschillende soorten van heibloempjens, en voornaamlyk met *Duinhelm*; men ziet hier en daar in die heivelden laagten, welke somtyds diep, en meest altyd, vooräl des winters, vol water zyn; zy leveren gewonelyk zeer goede en blanke visch op; men noemt zulke, met water gevulde, laagten of valleien in de Meiëry *Vennen*. (s). De Heiën kunnen, als 'er mest

(r) Dit getuigt JULIUS CÆSAR *de Bello Gallico* Lib. III. Cap. 28. Dat 'er eertyds zeer grote boschen in de Meiëry geweest zyn, blykt uit de benaming van verscheidene plaatzen in deze Landstreek gelegen: als *Lieshout*; *Stiphout*; het *Hout* ene Buurtschap van *Mierlo*; *Hout*, één der zes Gehuchten; *Bergèik*, oudtyds, eenvouwige *Eik* genoemd; *Udenhout*, in vroegere tyden *Endenhout*. Zelfs de naam der Hoofdstad der Meiëry, 's *Her-togenbosch*, herinnert ons aan een bosch, waarby of waarin deze Stad gebouwd werdt.

(s) Sommigen denken, dat *Ven* verbasterd is van *Veens* in dit gevoelen is J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Meiëry*.

mest op gebragt wordt, en men dezelve behoorlyk omdelft, zeer wel vruchtbaar gemaakt, en tot Teelland, ja zelfs, in lagere streken, tot Weiland aangelegd worden; dit heeft men reeds voor enige jaren begonnen, men is 'er nog zeer sterk mede bezig, en de uitslag beantwoordt volmaakt aan de verwachting. De hogere gedeelten derzelve, en ook de heuvels zouden met zeer veel voordeel tot Dennen-en Berkenboschen kunnen worden aangelegd, dewyl deze boomsoorten zeer welig in het zand groeiën; ook zou het Eikenhout en de Larix zeer wel in dat zand, behoorlyk omgedolven, voord wíllen. Men beproeve het —

De Lucht is in de Meiëry van 's Hertogenbosch zuiver en zeer gezond, en dit moet natuurlyk volgen, dewyl deze landstreek hoog, droog en niet waterächtig of moerasfig is; hier komt by, dat het weder 'er zeer gestadig, en niet zo veel aan verandering onderworpen is, als aan de zee-kusten; in de vroegste tyden, by de eerste bevolking, was de lucht hier zeer guur
en

Meiëryë enz. bl. 71. waar hy zegt: „*Nota.* Dat hier pligte genoemd te worden *Ven*, dat noemt men in „Holland Veen.” — Zo denkt ook W. A. BACHENE, *Beschryving der Verenigde Nederlanden.* Deel IV. bl. 640.— „*Ven* is niet verbasterd (dus schryft my de Heer en „Mr. M. C. ACKERSDYCK) van *Veen*; men heeft van „ouds het woord *Ven* gebruikt. In een Diploma van „den Franschen Koning CHILDEBERT wordt reeds van „een *Ven* by *Parys* gesproken, *Piscatoria, quæ Venna* „*vocatur* (een vyver die *ven* genoemd wordt). Videatur „AIMONIUS de *Gestis Francorum*, Lib. II. Cap. 22. pag. „*mihi* 56. et ALTETERRA de *Ducibus et Comitibus*, pag. „*mihi* 190.” —

B

en koud; dit werdt denkelyk door de menigte van boschen en moeräsen, en ook door de luiheid der eerste Bewoners, die den grond niet bebouwden, veröorzaakt.

De Meiëry was voor weinige jaren veel watterryker dan tegenwoordig; dit onderscheid kan en mag men waarschynelyk aan tweërlei oorzaken toeschryven. — Voorëerst: om dat 'er zulke lange, aanhoudende en sterke regens niet meer vallen als van te voren; — ten tweden: omdat men thans meer waterleidingen maakt, om het water naar de rivieren heen te voeren, en ook om dat men tegenwoordig zeer strikt de Schouw over alle riviertjens en beekjens voert, schoon dit laatste, myns achtens, geheel verkeerd is; want veel water geeft in de hoge en droge Meiëry over het algemeen, enige streken slechts uitgezonderd, veel voordeel aan de Landeryën, zo wel bouw- als grasland, mits men maar zorge, dat men hetzelfde, ten bekwaamen tyde kan aftappen.

In de Meiëry heerschen de *Westelyke Winden* het meeste, waaien het sterkste, en geven, als zy eenige dagen aanhouden, veel regen; het regent 'er nimmer met enen *Oosten-* en zelden met enen *Zuiden* wind; het regent 'er ook zelden met enen *Noorden*-wind, maar wanneer het met dien wind begint te regenen, dan regent het gewonelyk sterk en aanhoudend. 'Er heerscht byna alle jaren een storm, die doorgaands drie of vier dagen aanhoudt; in het éne jaar is hy echter sterker dan in het andere; hy waait gemenelyk in Augustus, September of October, dikwerf ook wel later; want hy schynt alle jaren later te komen. De Meiëryënaars noemen hem

hem (ten minsten op vele Dorpen) den *Appelstorm*, omdat hy ontzaglyk vele boomvruchten, die dan ten dele of geheel tot hare grootte en rypheid gekomen zyn, affchudt.

In deze Landstreek vallen nu en dan wel eens zware *Hagelslagen*, welke alles op het veld vernielen, gelyk men dit, in onderscheidene jaren, te 's *Hertogenbosch*, *Deurne*, *Nunen*, *Bokstel*, *St. Michielsgestel*, *Waalwyk*, *Gansöjen*, *Rosmalen* en andere Dorpen, met grote schade, ondervonden heeft; het is echter zeer gelukkig, dat ene hagelbui altyd maar ene smalle streek, zelden meer dan éne halve uur breed, verwoest. De hagelsteenen hebben somtyds wel de zwaarte van één pond. Het is ook opmerkelyk, schoon natuurlyk, dat het nimmer 's nachts hagelt, en dat na de maand July gene hagelslagen meervallen. — Ene hagelbui is altyd van *Donder* verzeld. Het kan in de Meiëry ontzaglyk sterk donderen, voorál als de Dondervlagen uit het Zuiden opkomen; Bomen, Torens en hoge gebouwen worden dikmaals door den bliksem getroffen, en het verdient zekerlyk enige opmerking, dat, zo als de donderbui hare streek heeft gehouden, de volgende, het gantsche Jaar door, altyd den zelfden weg heen dryven; zy zakken gewonelyk naar de *Peel*, naar de *Maas* of naar veen- en moerasächtige plaatzen, waar zich veel Lekvuur (elektrieke stof) verzamelt; af. —

In April of het begin van Mai ziet men in de Meiëry, als de Ooste-wind enige dagen aanhoudt, gewonelyk enen zwaren damp of wolk, welk verscheidene dagen duurt, en dikwerf zó sterk is, dat men zelfs de Zon niet kan zien; het weder is dan doorgaands zeer heet en broeiend, maar het

verdient echter opmerking, dat het, zo lang die damp gezien wordt, regent noch dondert. De Meiëryenaar betitelt dezen damp met den naam van *Koorn-bloessem*, omdat hy wel eens ziet, dat, als de Rog bloeit, en de halmen sterk door den wind bewogen worden, en tegen elkanderen slaan, 'er gehele wolken van zeer dun stof, in de gedaante van enen rook, boven de rogvelden opgaan; dit stof is intusfchen niets anders dan het *stufmeel* der Rogge. Die damp, waar van ik hier spreek, is geheel iets anders, want men bespeurt hem wel eens lang voor dat de Rog bloeit, ook komen 'er enkele jaren, waarin men denzelven niet gewaar wordt. Men moet derhalven de oorzaak van dezen damp ergens anders in zoeken. Sommigen willen, dat de reden van dit verschynfel hierin zou zyn gelegen: dat men, omtrent dien tyd een begin maakt met het steken van *Turf* in de Peel, en dat men alvorens de heide en andere planten, die den arbeideren hinderlyk zyn, boven van de Peel afbrandt; dit geeft zeker enen zwaren rook; doch kan die wel zó zwaar en aanhoudend wezen? dit wegbranden der heide geschiedt wel op vele plaatsen, maar echter niet algemeen. Anderen stellen, dat men dan in het Keurvorstendom Keulen en het Hertogdom Gulich (t) het onkruid der landeryen, die braak blyven

(t) Deze Landen liggen ten zuidoosten van de Meiëry. In andere streken van ons Vaderland ziet men dezen damp ook, schoon niet zo menigvuldig als in de Meiëry. Ik heb hem zelfs in Groningen, Friesland en ook in Noordholland waargepomen.

ven liggen, verzamelt, droogt en in brand steekt, waarvan de rook met enen oostelyken wind overwaait; maar — kan zulk een rook oorzaak zyn, dat het niet regent of dondert? Het schynt my, behoudens beter, toe, dat de regte oorzaak van dit jaarlyksch verschynfel, schoon de evengemelde redenen wel byöorzaken wezen kunnen, nog niet juist bekend is. Met dien damp komen gewonelyk zeer vele zwarte of-zaagyliegen over, welke zeer veel nadeel den vruchtbomen, door het leggen harer eitjens in den bloessem, aanbrengen.

By storm-en regenächtig weder ziet men in de *Peel*, en op andere lage veenächtige en moeraslige plaatzen, wel eens *Dwaallichtjens* of *Stalkaarsjens*; ook ziet men 'er somtyds gehele pilaren van ene elektrieke en phosphorische (lichtgevende) stof, die men in de Meiëry in het gemeen *gloeiënde Mannen* noemt. Deze ontstaan zeer natuurlyk uit de moeraslucht, welke zeer ligtelyk, als zy in sterke beweging wordt gebragt, ontstoken wordt. *Vallende Starren*, *Noorderlicht*, en andere vurige Verhevelingen zyn hier zeer gewone verschynselen. (u)

VOORD:

(u) Ik zal *mischien* in het vervolg ene *Natuurlyke Historie der Meiëry van 's Hertogenbosch* in het licht geven. Ik verzoek terhalve, dat alle Liefhebbers en Kenners van dezelve in de Meiëry my hunne waarnemingen mededelen, om dit voorgenomen werk naauwkeurig te kunnen vervaardigen; men zal my hierdoor ten sterksten aan zich verbinden.

B 3

VOORDBRENGSELS.

De voornaamste voordbrengfels der Meiëry, waarmede handel gedreven wordt, schoon deze handel niet aanmerkelyk is: zyn:

1. *Granen*, naamlyk: *Rog*; *Hayer*; *Boekweit* en *Gerst*; welke naar 's *Hertogenbosch* en vervolgens naar Holland verzonden worden; de Meiëry kan echter weinig Granen misfen; dewyl zy dezelve byna alle voor haar eigene Inwoners nodig heeft; de meeste Boeren bezitten ook zó weinig Teelland, dat zy genoodzaakt zyn, om, en voor zich zelve en voor hun vee, granen te kopen, doch het aanleggen en vruchtbaar maken van dorre en onvruchtbare gronden zal dezen tak van Meyëryfchen handel merkelyk verbeteren. *Tarwen* en *Spelt* worden, wegens de mager- en onvruchtbaarheid van den grond, 'er weinig aangekweekt. — De voornaamste tak van handel beftaat in

2. *Boter*: deze wordt zeer veel naar Holland en Zeeland uitgevoerd; zy levert aan den boer, over het algemeen, het meest en byna het enigft voordeel op; hy gebruikt zelf weinig boter, maar meest olie, om dezelve te kunnen verkopen, en daardoor enig geld te verzamelen, om zyne lasten en andere fchulden te kunnen betalen. — De andere voordbrengfels, welke weinig worden uitgevoerd, maar waarmede alleen een binnenlandfche handel (indien ik het zo eens noemen mag) wordt gedreven, dewyl dezelve meest alle door de Inwoners der Meiëry gebruikt worden, zyn:

1 *Turf*, in 'de Meiëry *Klot* genoemd. Deze wordt, gelyk bekend is, voor het grootst gedeel-

deelte in de Peel gestoken, doch de Turf, die aldaar wordt gegraven, is over de gehele Meiëry gerekend, naauwelyks noemenswaardig; slechts vier of vyf Dorpen, die digtst by de Peel liggen, naamlyk: *Bakel*; *Deurne*; *Asten* en *Zomerem* (v) trekken 'er enig voordeel van; maar dit is ook zeker, dat de Boeren, die in de Peel arbeiden, en handel in turf dryven, niets welvarender zyn dan anderen, dewyl zy daardoor den land-en akkerbouw sterk verwaarlozen. De grootste handel in turf geschied op *Helmond* en *Eindhoven*. Men rydt van andere Dorpen, die nabyegelegen zyn, ook wel eens naar de Peel, om turf te kopen; doch dit betekent zeer weinig, en nimmer kan de turf eèn tak van Meiëryfche handel worden: de Peel kan volftrekt zó veel Turf niet opleveren. Het vervoeren van turf kan ook volftrekt als gene voldoende reden beschouwd worden, om de *Aa* (men heeft deze reden wel eens aangevoerd en zelfs nog, om het gewigt en nut hier van aan te tonen) bevaar te maken, en om dan verder waterleidingen uit de Peel naar de *Aa* te graven. Het eigenbelang van sommige lieden heeft dit Plan buiten twyfel uitgedacht, zeker gaat het, dat baatzucht hetzelfde nog tegenwoordig zoekt door te zetten. ———

Op

(v) Men noemt deze Dorpen in de Meiëry, vooräl in Peelland: de *Peeldorpen* of ook wel: *in de Peel*. ——— *Aarle* en *Gemert* dryven, schoon zy ook een gedeelte der Peel in eigendom bezitten, genen handel in Turf. — Men rekent *Liesfel* ook onder de zogenoemde *Peeldorpen*, doch dit is geen afzonderlyk Dorp, maar een ge-
bucht van *Deurne*. ———

B 4

Op verscheidene Meiëryfche Dorpen, wordt ook turf gegraven of gebaggerd, doch dit betekent weinig; men kan byna overal in de Meiëry, waar *Duinkeln* groeit, goeden turf vinden, zo men maar diep genoeg delft, maar men moet dan fomtyds meer moeite en kosten aanwenden, dan die turf waardig is.

2. *Hout*. Voorheen was 'er vry meer hout in de Meiëry dan tegenwoordig, ja! men vindt 'er zelfs grote Bosfchen, want het land der Menapiërs (de Meiëry) bestond grotendeels uit bosfchen en moerasfen. Ook hebben, gelyk wy reeds gezegd hebben, vele Meiëryfche Dorpen, als: *Udenhout*; *Lieshout*; *Stiphout*; het *Hout*, ene Buurtschap van *Mierlo*; *Hout*, één der zes Gehuchten; *Bergëik* enz. hiervan hunnen naam ontleend; men kan dit ook duidelyk zien in de Kerken, Kastelen en andere oude Gebouwen, welker balken en ander houtwerk meestal uit het schoonste en gaaffte eikenhout bestaan, schoon hetzelfde reeds eenige eeuwen telt. Het eikenhout, het geen onder den naam van *Brabantsch Eikenhout* benoemd is, wordt 'er thans zeer fchaars, dewyl het weinig aangekweekt wordt om dat het te langzaam groeit; want een eikenboom heeft meer dan éne eeuw, fomtyds wel enige jaarthonderden tot zynen volkomenen wasdom nodig. De Meiëryënaars willen thans gaarne zelve de vruchten van hunnen arbeid plukken, en planten hieröm vooräl wilgen, Populieren, Abelen en andere foorten van bomen, dewyl dezelve in 15 of 20 jaren dik genoeg zyn, om klompen of holle-blokken, welke in menigte naar Holland gezonden worden, van te maken.

Al

Al het hout (de klompen uitgenomen), dat in de Meiëry groeit , blyft in dezelve , en wordt ten deele voor timmer- doch vooral voor brandhout gebruikt. Men plant jaarlyks meer hout en echter ftygt het in prys. De oude Hertogen en de Algemene Staten hebben alles in het werk gefield , om het hout in de Meiëry te vermeerderen ; de Inwoners zyn verpligt , om langs de openbare wegen bomen te planten , ook hebben zy de vryheid , om voor hunne landeryën , op den gemenen grond , hout te planten , zelfs op fommige Dorpen (op allen is deze vryheid niet even groot) honderd voeten ver.

3. *Aardäppelen* zyn het noodzakelykst en nuttigst voordbrengfel der Meiëry ; zy worden 'er ook in zeer grote en ongelovelyke menigte geteeld.

4. *Vlas* en *Lynwaden* , doch meest tot eigen gebruik , fchoon 'er echter ook linnen wordt uitgevoerd van zo genoemd *Brabantsch Vlas* , het geen uit Oostenryksch Braband en Vlaanderen ingevoerd wordt.

5. *Wol* en *Wollen Lakenen*. Deze laatften worden gedeeltelyk uitgevoerd ; ook levert de Meiëry geen wol genoeg tot eigen gebruik , en om de fabrieken gaande te houden , op : men moet derhalve de wol ook elders inkopen.

6. *Olie* , doch niet genoeg tot eigen gebruik.

7. *Hop* , deze groeit flechts op enige Dorpen

Honig en *Wasch*. Men heeft hier geen wasch genoeg tot het nodig gebruik ; thands wordt de Byënteelt hoe langer te fterker voordgezet.

9. Zeer fmakelyke *Tuin-en Boomvruchten*.

10. Zeer lekker *Wild* ; het geen in menigte

naar Holland plagt gezonden te worden, doch tegenwoordig, nu byna ieder een jaagt, wordt het scharfer.

11. *Visch.* Deze is 'er zeer goed: de *Snoek* valt 'er fomtyds zeer zwaar. Men vindt 'er veler hande foorten van rivier-visch (w), ook *Rivierkreeften*.

12. Zeer lekker *Schapenvlaesch*. Het *Runden Kalfsyleesch* is 'er niet zo zwaar als in Gelderland en Holland, maar het wordt, door Liefhebbers, smakelyker en fyner gehouden.

13. Er zyn zeer vele *Hoenderen*. De Inwoners van *Aarle, Beek* en *Lieshout* munten vooräl uit in het laten uitbroeden van jonge hoenderen en ganzen, welke zy naar Holland zenden. Elken Donderdag worden 'er enige honderde kuikens van die Dorpen naar 's *Hertogenbosch* en vervolgens naar Holland gebragt.

14. De handel in *Paarden, Koeiën* en *Schapen* is niet veel van belang.

15. *Aarden Potten; Dakpannen; Vloerstenen; of Tegels* en *Stenen* om te bouwen, of zo genoemde *Moppen*.

16. *Oer*

(w) J. H. VAN HEURN zegt: „ Vast gaat het, dat wanneer de Visch, die in de Vennen is gevangen, in de rivier geworpen wordt, sterft, en 'er niet in aarten kan". *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* Deel I. bl. 19. zo dit doorgaat, het geen ik echter niet weet, dan zou men de reden hiervan moeten zoeken in den stroom der rivieren, waarāan de visch uit stilstaande wateren niet gewoon is. Als men Visch uit Rivieren in vyvers of vennen zet, groeit en leeft dezelye 'er zeer goed in, gelyk my de ondervinding geleerd heeft.

16. *Oer of Yzerërts-* Voor enige jaren heeft de Opziener van de yzerhutten op het *Hartzgebergte* in Duitschland, door de Meiëry reizende, het *oer*, dat in de Meiëry valt, onderzocht, en hem kwam voor, dat het zelve zeer veel en goed yzer zou opleveren. Het is jammer, dat men hier gene yzerhutten aanlegt, doch de menigte van hout, hetgeen in dezelve ter smelting van het yzer moet gebruikt worden, is hier een grote hinderpaal.

17. *Blaauwſel.* Het geen ik 'er gezien heb is zeer ſchoon, en het valt op ſommige plaatzen in menigte, doch de kunst, om het van zyne vuiligheid te zuiveren, ontbreekt hier.

18. Op ſommige Dorpen wordt, zegt men, zeer goede bruine *Oker* gevonden.

R I V I E R E N.

Schoon de Meiëry een droog en hoog land is, heeft zy echter vele kleine Beekjens en Riviertjens, waarvan de meesten des zomers wel geheel of ten deele uitdrogen, doch des winters zyn dezelve meest alle vol water en stromen dikwyls over. — De *Maas*, die in *Champagne* in Frankryk ontspringt, en door Luxemburg, Namen, Luikerland en Opper-Gelderland stroomt, kan wel gene *Meiëryſche Rivier* genoemd worden, echter beſpoelt zy den Meiëryſchen bodem, en mag dus niet ſtilzwygende verby gegaan worden. Zy ontmoet, omtrent *Lithöjen*, den Meiëryſchen grond, en verlaat denzelven weder by de ſterkte *Crevecoeur*, stromende vervolgens langs een gedeelte van Gelderland

land en door Zuidholland; na zich met de *Waal*, *Lek*, *Yssel* en *Linge* veréniigd te hebben, naar de Noordzee.

De drie voornaamste Rivieren; die men eigenlyk *Meiëryfche Rivieren* kan en mag noemen, zyn: de *Dommel*, de *Aa* en de *Lei*.

De *Dommel*, die oudtyds *Duthmala* en *Dormale* zou genoemd zyn geweest, is de grootste onder deze drie, zy ontfpringt in de *Donderflag*, zynde een moeras in *Luikerland* by het Dorp *Asch*, komt by het Gehucht *Schaft* in de *Meiëry*; stroomt door een gedeelte van *Kempenland*, *Peelland* en *Oosterwyk* langs *Borkel*; *Valkenswaard*; *Dommelen*; *Waalre*; *Gestel*; *Straathem*; *Eindhoven*; *Ekart*; *Nederwetten*; *Zon*; *Breugel*; *Liemde*; *Bokstel*; *Michielsgestel* en *Vucht* naar 's *Hertogenbosch*; vloeit door een waterpoort, de *grote Hekel* genoemd, in die *Stad*; veréniigt zich aldaar met de *Aa*, en valt onder den naam van *Diese*, na het *Zuidhollandsch Dorp Engelen* verby gestroomd te hebben, by *Crevcoeur* in de *Maas*. Hare breedte is zeer verschillend; op sommige plaatzen is zy meer dan vyf en twintig treden breed! 'Er is gene rivier, die zich in zo vele kromten en bogten wendt, als deze; op sommige plaatzen keert zy geheel ten rug, enfchynt zich weder naar haren oorsprong heen te wenden, zeer fchielyk wendt zy zich weder om, en zet haren loop al kronkelende voort (x).

(x) De Heer en Mr. W. C. ACKERSDYK heeft ons enig verflag van dezelve gegeven in het *Mengelwerk der Algemene Letteroëffeningen* voor 1800. bl. 252, 253.

De *Aa* oulings *Ade* (*y*) is de tweede rivier in grootte; zy neemt haren oorsprong boven *Asten* in de Peel in het Ven of Moeras *Zeyenmoeren*; loopt tusfchen genfeld Dorp en *Zomeren* door, vloeit vervolgens langs *Lieröp*, langs en door *Helmond*, langs *Rikftel*; *Aarle*; *Beek*; *Gemert*; *Erp*; *Veghel*; *Dinh*; *Heeswyk* en *Berlikum*; komt door ene Waterpoort, de *kleine Hekel* in 's *Hertogenbosch*, waar zy zich met de *Dommel* verénigt, en denzelfden weg neemt. Volgens de wet van het Schouwen op de *Aa* moet dezelve boven *Helmond* twintig, en beneden dit Stadjen vier en twintig Rhylandfche voeten breed zyn. Men wilde deze rivier in 1625 bevaarbaar maken, om Turf uit de Peel naar 's *Hertogenbasch* te brengen, doch dit is blyven fteken.

De *Lei* ontspringt in Oostenryksch Braband, beneden het Dorp *Avendonk*, stroomt door het Kwartier van Oosterwyk langs *Tilburg*; *Heukelom*;

(*y*) P. BOR CHRISTIAANSZ. *Befchryving van 's Hertogenbosch*, bl. 2. — W. A. BACHIENE zegt, dat het vermoedelyk is, dat het woord *Aa*, welke naam gegeven wordt aan die kleine dryvende Beekjens, aan die bruine Moerwateren, die uit Venen ontspringen, van het Franfche *P'Eau* (water) ontleend wordt. *Befchryving der Verénigde Nederlanden*, Deel III. bl. 9. Men moet deze Meieryfche Rivier wel onderscheiden van de *Aa* in de Provincie Utrecht; van de *Olde- of Steenwyker-Aa* en de *Sim-Aa* in Overyffel; van de *Pekel-Aa* in het *Oldämbt* en van de *Ruten-Aa*, de *Musfel-Aa* en de *Westwolder-Aa* in *Wedde* en *Westwoldingerland* by *Groningen*; van de *Havelter- en Meppelter-Aa* in *Drenthe*; van de *Aa* of *Wederreis* by *Breda*; van de *Aa* of *Schipbeek* in *Munsterland*, en anderen.

lom; *Oosterwyk* en *Esch*, en ontlast zich, omtreift het Dorp *Vucht* in de *Dommel*. De *Lei* wordt wel eens in sommige Kaarten de *Reuzel* of *Nemer* genoemd, doch geheel verkeerd. — Deze drie Rivieren ontvangen in haren loop vele kleine Beekjens, welke ik, alle op hunne plaats, in de 'byzondere beschryving der vier Kwartieren zal aantekenen.

Men heeft reeds voorlang een plan gehad, om deze drie Rivieren, ten minsten de *Dommel* en *Aa*, bevaarbaar te maken, en men heeft dit plan, by de Staatsregeling onzer Republiek, in 1798 aangenomen, weder trachten in werking te brengen, doch tot heden toe is dit plan blyven steken, en in onze tegenwoordige Staatsregeling van 1801 wordt hiervan zeer wyslyk, myns achtings, gezwegen; want het plan om gemelde Rivieren bevaarbaar te maken, draagt veler goedkeuring niet weg. De redenen, die zy hier voor bybrengen, zyn volgens myne gedachten, niet geheel te verwerpen. Ik wil 'er enige opgeven: Deze Rivieren bevaarbaar zynde, zo zal nogthands geen boer zyne goederen langs dezelve vervoeren; hy heeft zyn eigen paard en kar, en rydt hy ergens heen, om zyne goederen weg te brengen, dan neemt hy spyze voor zichzelve en voeder voor zyn paard mede; hy verteert onder weg weinig of niets. Zal hy dan vracht geven voor zyn goed, het geen hy zelf veel beter koop kan vervoeren? Van de meeste Dorpen ryden wekelyks vrachtkarren naar 's*Herzogenbosch* en te rug; de vracht der goederen, die men mede geeft of te rug ontvangt, beloopt gewonelyk *twe* of *drie* duiten op elk pond, dit kan

kan byna niet beter koop wezen. — Als die Rivieren bevaar gemaakt werden, dan moesten 'er schutsluizen, ophaalbruggen; brug- en sluiswachters wezen: ieder vaartuig moest dan natuurlyk sluis- en bruggeld, en zeker ook iets tot onderhoud dier vaarten betalen, of zou ons geheel Vaderland dezelve moeten onderhouden? derhalve moeten de vrachten met Schepen of Schuiten van zelf zwaarer vallen dan met karren, en wie zal zó dwaas wezen, om meerte te geven, dan hy volstrekt behoeft. — Een boer, of iemand, die met goederen naar 's *Hertogenbosch* rydt, neemt altyd iets mede te rug, dus wint hy dubbel. — De ondervinding heeft geleert, dat vaarten in de Meiëry zeer schielyk vervallen en in onbruik raken, by voorbeeld: de vaart van *Loon op Zand* naar 's *Hertogenbosch*, is reeds, zedert langen tyd, niet meer in wezen: en hoe weinig gebruikt wordt 'er gemaakt van de *Dommel*, welke van gemelde Stad tot *Bokstel* bevaarbaar is; of van de *Aa*; welke men voorheen tot *Koks*, ene Buurschap van *Gemert*, en thands tot *Erp* kan opvaren (z)? byna geen.

Het komt my, gelyk ik boven reeds met een woord heb aangemerkt, als ene grove foût voor, dat men tegenwoordig al te sterk de Schouw over alle Riviërtjens en Waterleidingen, zonder onderscheid, houdt; want de Meiëry is een droog
en

(z) Men moet dit echter maar van kleine Schepen en platboomde Vaartuigen verstaan. Voor diepgaande Schepen zyn die Rivieren niet geschikt.

en hoog Land; het water wordt, door de Beekjens al te schoon te houden, te schielyk weggevoerd en zy drogen rascher uit; men heeft van dezelve gene overstromingen te wachten, en het is genoeg, als men maar zorgt, dat de stroom des waters niet geheel en al wordt gestremd. Veel water geeft over het algemeen in de Meiëry veel voordeel. Als 'er gezorgd wordt, dat de *Dommel*, *Aa* en *Lei* behoorlyk kunnen afvloeïën, dit is genoeg. Ik beroep my op de ondervinding.

I N W O N E R S.

De Bewoners der Meiëry zyn doorgaands sterke en gezonde menschen, die, van hunne jeugd af aan, aan zwaren arbeid gewoon en tegen alle ongemakken gehard zyn 'Er heerschen weinige ziekten onder hen, doch nu en dan heerscht echter in de Meiëry de rode Loop, welke ziekte 'er thands dikwyler dan wel voorheen regeert: men schryft deze ziekte toe aan het gebruik van witte kool en witte pruimen, doch geheel verkeerd; want deze vruchten zyn hieraan geheel onschuldig. Het eten van veel onryp fruit, de sobere en dikwyls niet voedzame spyzen, en ene sterke hitte, vooral in Oogst- en Herfstmaand (dan begint de Loop zich gemenelyk te openbaren) zyn alleen hiervan de oorzaak. Velen hunner bereiken enen hogen ouderdom. Hunne levenswyze is, over het algemeen, sober, matig en eenvoudig, Zy zyn lomp, onbeschaafd en onwetend; 'er worden weinige vlugge verstandenen onder hen gevonden. —

den. — Ware dapperheid kennen zy niet; zy hebben enen, byna onöverwinnelyken tegenzin tegen den Krygsdienst, zo wel ten lande als ter zee; ook verächtten zy alle soldaten, en zyn 'er echter zeer bevreesd voor. Zy munten niet uit in kunsten en wetenschappen; altyd werken zy voort op den ouden voet. Zy zyn in het gemeen zeer op eigenbelang gezet, en doorslepen op hun eigen voordeel. Voor het overige zyn zy braaf, gedienschtig, eerlyk en eenvoudwig. — Ik stel echter dit bovenstaande niet zó algemeen, dat 'er gene uitzonderingen op te maken zyn.

Het grootste gedeelte der Meiëry'sche Inwoners doet belydenis van den Roomsch-Catholyken Godsdienst. De hoeveelheid der Inwoners bedroeg, by de laatste Volkstelling in 1796, in de Meiëry het volgend getal, en wel byzonder

In 's Hertogenbosch en den Vrydom der

Stad.	13,926.
In Peelland	40,891
In Kempenland	27,034.
In Oosterwyk	34,954.
In Maasland.	16,095

Derhalven een getal van 132,900

Onder dit geheel getal zyn, volgens eene zeer naauwkeurige telling, door de Leerären der byzondere Gemeenten in 1796 verricht, ruim 5,800 Hervormden (aa); tusschen de drie en vier

(aa) Dit getal van Vyf duizent agt honderd Hervormden verschilt van de opgave der Dorpsbesturen welke laatste niet op alle plaatzen ter goeder trouw zyn te werk gegaan. Het door my opgegeven getal is allernaauwkeurigst.

vier hōnderd Lutherschen , en ook enige Joden. Andere Gezindten vindt men in de Meiëry niet. Het getal der Huizen , gelyk blykt uit beëdigde lysten , bedroeg in 1736 in alles 20563 ; en in 1771 vondt men 'er 21174 (*bb*). Dit getal is sedert dien tyd nog vermeerderd.

T A A L.

De taal der Meiëryënaars is Nederduitsch , of , zo men liever wil , Hollandsch. Zy is lomper onbeschaafd , en wordt gewonelyk zeer hard en veelyds tevens slepende uitgesproken. Zy bevat ; behalve vele verouderden Nederduitsche woorden , vele bastaardwoorden uit andere talen , vooral uit het Hoogduitsch. Zy heeft tevens haar byzonder taaleigen , en eigene woorden , die men nergens elders aantreft , zodat zy voor vreemdelingen dikwerf onverstaanbaar wordt. Misschien is 'er gene taal , die meer tongvallen heeft , dan de Meiërysche ; ten minsten vindt men gene streek van die grootte in ons Vaderland , waar de tongval zó veel en zó sterk verschilt.

HAND-

(*bb*) Het getal der Huizen in de Meiëry heb ik ontleend uit W. A. BACHENE, *Beschryving der Verëigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 541. Hy begaat enen kleinen mislag , dewyl hy zegt : dat het verschil in 1736 en 1771 , dus in een tydsverloop van 35 jaren , bestaat in 609 Huizen , dit moet 611 wezen , of is het getal van 609 goed , dan moet men by de opgave der huizen in 1736 'er twe byvoegen , of anders van het getal in 1771 er twe aftrekken.

H A N D - W E R K E N.

Het grootste gedeelte der Meiëryfche Bewo-
ners vindt zyn bestaan in den land- en akker-
bouw, en die Dorpen zyn het welvarendfte,
waar de meeste boeren gevonden worden. Men
treft echter, op alle Dorpen, die handwerken aan,
welke in het dagelyksch leven het minst kunnen
gemist worden, als Timmerlieden; Smeden;
Metselaars; Wevers; Kleermakers; Schoenma-
kers; Bakkers enz. — Men vindt 'er verder
allerlei foorten van handwerken en ambachten,
te weten: Zilverfmeden; Koperflagers; Tingie-
ters; Schrynwerkers; Leerlooiers; Verwers; Gla-
zenmakers; Hoeden-; Knopen-; Klompen-makers
en zeer vele anderen. Sommige Plaatzten be-
staan van byzondere Fabrieken, als *Helmond*
van het weven van *Bontjens*; *Geldorp*, *Tilburg*
en ook gedeeltelyk *Oosterwyk* door het weven
van wolle Lakenen. — Men vindt op alle
Dorpen zeer vele Herbergen en Winkels.

L A N D - K A A R T E N.

Men heeft, behalve de algemeene Kaarten van
Brabant, van de tien of ook wel van de zeven-
tien Provinciën, vele byzondere Kaarten der
Meiëry. In zeer velen komt de Meiëry afzon-
derlyk voor, of ook wel met de tien Oosten-
rykfche Provinciën, met de zeven verénigde Pro-
vinciën, of in het algemeen met de 17 Neder-
landsche Provinciën. Men kan hier toe bren-
gen: de Kaarten van G. MERCATOR; van FRIX;
W. BLAUW; F. DE WIT; G. DE L'ISLE en
van N. DE FER; de Kaarten door SCHENK;
C 2. VALK;

VALK; JOACHIM OTTENS; REINIER en JOSUA OTTENS; ALLART; TIRION; COVENS en MORTIER en anderen uitgegeven; doch alle deze kaarten zyn vol fouten, vooräl de Fransche en ook de Duiſche, by LOTTER en de Erven HOMANN in het licht verſchenen. Beter is de Kaart der Tien Oostenrykſche Provinciën van W. A. BACHIENE, vooräl zyne Kaart der Meiëry van 's *Herzogebosch* (cc); ſchoon deze beide niet vry zyn van zeer grote miſſlagen. De beste van allen is de Kaart van den Landmeter H. VERHEES in 1794 te *Amſterdam* uitgegeven; zy is pragtig uitgevoerd, en beſtaat in vier vellen, doch zy is ook niet vry van grove feilen, echter verdient zy dien lof, dat zy uitvoeriger, en onëindig naauwkeuriger is, vooräl met opzigt tot de ligging der Dorpen en der Grensſcheidingen, dan cenige der voorgaanden. Men vindt ene oude Kaart, door H. EWICH getekend, onder den naam van: *Patrie Antiquæ inter JULII et CAROLI MAGNI Caesarum Romanorum tempora descriptio* (dd). In dezelve ziet men niets van de Meiëry als de hoofdrievieren: de *Dommel*, *Aa* en *Lei*, doch zonder naam; ook ziet men op dezelve de Peel afgetekend met dit byſchrift: *DIE PEEL a palude sic dictus. locus ad paludes Me.*

(cc) Deze Kaart is te vinden in zyne *Kerkelyke Geographie* I. Stuk. Gedr. te *Amſterdam* 1768.

(dd) Dat is: aftekening van ons oud Vaderland tusſchen de tyden der Romeinſche Keizeren: JULIUS CÆSAR en KAREL der Grooten.

Menapiorum pertinens (ee). — — Ik heb by deze Beschryving ene Kaart gevoegd, welke ik op nieuw heb getekend. Ik heb by het vervaardigen derzelve de Kaart van H. VERHEES ten grondslage gelegd, doch dezelve is in een veel kleiner formaat gebragt, en alle de fouten, die ik 'er in ontdekt heb, zyn verbeterd. Ik vlei my echter niet, dat myne Kaart geheel vry van feilen wezen zal. Ene Kaart zonder feilen is ene byna onmooglyke zaak.

(ee) Het wil zeggen; De Peel zo genoemd naar *palus* (een moeras). Ene plaats behorende tot de moerassen der Menapiërs.

 TWEEDE AFDELING.

GESCHIEDENISSEN.

De lotgevallen der Meiëry zyn zo menigvuldig, dat zy verscheidene boekdelen zouden vullen, indien zy volgens de regelen der Geschiedkunde, beschreven werden. Het is myn oogmerk niet, om dezelve wydlopig te beschryven, want dan moest ik de geschiedenis van geheel Brabant, en ook gedeeltelyk die van ons Vaderland optekenen, dewyl dezelve met elkander in een zeer naauw verband staan. Ik zal alleen de voornaamste zaken, die op de Meiëry betrekking hebben, slechts schetswyze aanstippen (a), en alles, om meer duidelyk te zyn, in enige tydvakken verdelen.

Eer-

(a) Wil iemand ene wydlopigere en naauwkeuriger beschryving der Meiëry'sche Geschiedenissen lezen, dien wys ik naar de uitmuntende *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* door Mr. J. H. VAN HEURN, in vier delen in gr. 8vo. te *Utrecht* in 1776—1778 uitgegeven. Dit werk heb ik voornaamlyk in deze schetwyze tekening der lotgevallen van de Meiëry geraadpleegd.

Eerste tydvak, beginnende met de vroegste tyden, en eindigende met den dood van Hertog JAN III. in 1355.

De oudste Bewoners der Meiëry, lang voor onze gewone tydrekening, waren de *Kelten* (b), zynde afstammelingen van de *Skythen* (c). Een gedeelte van hun trok met de *Kimbren* en *Teutomen* (d) naar Italiën, blyvende echter enige *Kelten* in de Meiëry hunne woonplaats houden, welk

(b) De *Kelten* hadden ten westen den *Oceaan*, ten oosten den *Rhyn*, ten zuiden de *Garonne*, ten noorden „ de *Seine* en de *Marne*.” M. STUART *Romeinsche Geschiedenisfen*. Deel XV. bl. 394. — „ De *Kelten*, „ gekomen uit *Phrygiën* (*Phrygiën* was een Landschap „ in klein *Asiën* of het hedendagsch *Natoliën*) trokken „ door *Thraciën* (de tegenwoordige *Turksche Provincie* „ *Romanien*), *Hongaryën*, *Duitschland*, *Galliën* (*Frankryk*) „ en *Italiën* tot aan het uiterste van *Spanjen*, en toen „ scheidspalen tuschen zich en de *Skythen* gemaakt „ hebbende, begonden zy een magtig volk te worden, „ staande onder het bestuur van Vorsten. Zy worden „ *Gomeriërs* genocmd. Anderen noemden derzelve „ Land *Galliën* of *Galatiën*”. J. F. MARTINET, *Historie* „ *der Wereld*. Deel II. bl. 211.

(c) „ De *Skythen* wendden zich regs af, Oostwaards, „ naar *Noorwegen*, *Moskovien* en *Tartaryën*.” J. F. MARTINET ter aangehaalde plaats. Het eigenlyk *Skythiën* is tegenwoordig groot *Tartaryën*. Volgens J. J. SCHMIDT, *Bybelsche Geographieus* stuk II. bl. 1054. betekent het woord *Skythen* eigenlyk volken, die in beweeglyke hutten of tenten wonen.

(d) *Kimbriën* was het tegenwoordig *Denemarken*. De *Teutomen* waren een zeker volk in *Denemarken*. Die naam is vervolgens aan geheel *Duitschland* gegeven.

welke naderhand, onder den naam van *Menapiërs* (e), door den eersten Romeinschen Keizer JULIUS CÆSAR beoorlogd werden. Zy traden naderhand met andere *Belgische* (f) volken in een verbond tegen de Romeinen onder J. CÆSAR, en leverden negen duizend mannen als hulpbeden; echter werden zy eindelyk door de Romeinen overheerd. Dit laatste geschiedde in het jaar 56 voor CHRISTUS geboorte. Kort daarna, naamlyk ten jare 54 voor onze gewone tydrekening, werden zy door de *Tenkteren* en *Ufipeten*, twe Germanische volken (g), welke door de *Suëvers* (h), het rykste en magtigste volk van Germaniën of Duitschland, tot ene verhuizing gedrongen waren, overvallen; doch CÆSAR schoot ylings ter hunner hulp toe, en dreef dezel-

(e) De Menapiërs waren oulings de Inwoners van *Gent*, *Antwerpen* en van de *Brabantische Kusten*. M. STUART, *Romeinsche Geschiedenisfen* Deel XV. bl. 460. — „Hun naam, uit *Mene* en *Acht* samengesteld, geeft te kennen, dat zy ene gemene verzameling waren, waarvan de Romeinen het woord *Menapië* gevormd hebben.” — J. H. VAN HEURN, *Beschryving der Stad en Meière van 's Hertogenbosch* Deel I. bl. 28.

(f) J. H. VAN HEURN leidt den naam van *Belgen* af van *belgen*, *gebelgd* zyn, om dat zy wreed en twistmakers waren. Ter a. p. bl. 29. W. GORREE; *Kerkelyke en Welydlyke Historiën* bl. 8. zegt: dat *Belgen* door letterverwyseling der B. in V. zo veel zegt als *Veldgen*, dat is: *Veldbewoners*.

(g) De *Tenkteren* bewoonden *Westphalen* aan de Rivier de *Lippe*. De *Ufipeters* waren de oude *Bewoners* van een gedeelte van *Kleefs-* en *Munsterland*.

(h) De *Suëvers* zouden hetzelfde Volk als de *Katten* geweest zyn, en in *Hesfenland* gewoond hebben.

zelve over den *Rhyn* (*i*). Toen CÆSAR vervolgens naar Britaniën overstak, stonden zy, benevens de *Moriners* (*k*), tegen de Romeinen op; doch zy werden door Q. TITURIUS SABINUS en L. AURUNCULEIUS COTTA, twee Onderbevelhebbers van CÆSAR, schielyk bedwongen; hunne bezaaide Landeryën werden verwoest, en hunne woningen verbrand; daarop vloden zy in de boschen, durvende zich niet in het veld vertonen. Zy konden, onder ene vreemde overheersching niet lang rusten, verwekten enen nieuwen opstand, en verénigden zich met de *Adyatickers* (*l*), *Nerviërs* (*m*) en *Trevirërs* (*n*), onder de aanvoering van AMBIORIX, het Opperhoofd der *Ambiyariters* (*o*); doch CÆSAR deemp- te schielyk dezen opstand, en bragt hen ten onder. Toen de Romeinen tegen de Batavie-
ren

(*i*) Volgens J. J. G. SCHELLER in *Compendio Præcept. stilii bene Latini*, pag. 23 et 28. moet men *Renus* en niet *Rhenus* schryven, om dat het niet van het Grieksch maar van het Duitsch afkomt. Wy zouden dus ook niet *Rhyn*, maar *Ryn* of liever *Rein* moeten schryven, dewyl dit woord van *rein*, *zuiver* wordt afgeleid. De naam dezer Rivier; geeft derhalven het schoon en zuiver water derzelve te kennen, of het zegt met één woord: de *Zuivere Rivier*; de *heldere stroom*.

(*k*) De Bewoners, van *Terouanne* langs de Vlaamsche Kust.

(*l*) Waarschynelyk die van *Namur*.

(*m*) Inwoners der Landen tuschen *Sambre* en *Schelde*.

(*n*) Die van *Trier*.

(*o*) De Inwoners der landen tuschen *Maas* en *Waal*;

ren (*p*), onder CLAUDIUS CIVILIS, oorlog voerden, schynen zy zich onzydig gehouden te hebben. Enigen tyd naderhand werden zy door de *Taxanders* (het is onzeker welk volk of van waar dezelve waren) verdreven.

Het ombrengen der Romeinsche Keizers, en het gedurig aanstellen van nieuwen, gaf den *Franken* (*q*), een samengevloeid volk in Duitschland, gelegenheid, om het juk der Romeinen af te schudden. Zy stroopten heind en ver, en rigtten ook tevens in de Meiëry grote verwoestingen aan; eindelyk werden zy door den Romeinschen Veldheer, AURELIANUS, die naderhand, naamlyk in het jaar 270, Keizer werdt, deerlyk by *Mentz* geslagen. De *Saliërs*,
een

(*p*) De *Rhyn* verdeelde zich in twee Armen by het tegenwoordig *Schenkschans*, van welken één onder den naam van *Rhyn*, by *Katwyk* in Zee uitwaterde, en de anderé, de *Waal* genoemd zich by *Gorinchem* met de *Maas* verenigde, en zuidwaards naar Zee stroomde. Het Land tuschen deze twee armen gelegen kreeg den naam van het *Eiland der Batavieren*, omdat de *Batten* of *Batavieren*, anders *Katten* of *Bataafsche Katten* genoemd, wonende aan de Rivier de *Eder* tuschen *Hesfenland* en *Waidek*, zich telkens door hunne roofzicke naburen ontrust vindende, besloten, omtrent éne eeuw vóór 's Heilands geboorte, stiller oorden op te zoeken, en zich op gemeld Land of Eiland neer te slaan. Zie J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*. II. Deel. bl. 355. VIII. Deel. bl. 10 en 11 en zyn *Verenigd Nederland*. bl. 10 en 11.

(*q*) Waarschynelyk kwamen de *Franken* uitenen oord van Duitschland, die thans bekend is onder den naam van *Frankenland*; *Thuringen*; *Hesfenland*; *Frieland* en *Westfalen*. MARTINET, *Historie der Wereld*. VI. Deel bl. 434.

een byzonder foort van Franken, die omtrent de Rivier *Sala* in Frankenland schynen gewoond te hebben, zetteden zich (r), nadat zy door de Saxen verdreven waren, in Taxandrië neder, en verzochten van den Veldheer JULIAAN, die in 361 zyne intrede als Keizer te *Konstantinopole* deedt, de vryheid, om daar te mogen wonen, doch zy werden onverwacht van hem overvallen, en gaven zich met vrouwen en kinderen aan hem over. Naderhand ontvingen zy echter enige Landen van hem, en onder dezelve waarschynelyk Taxandrië.

Toen

(r) Dit nederzetten der Saliërs in Taxandrië, en de aantekening daarvan by den Geschiedschryver AMMIANUS MARCELLINUS te vinden, is zeer aanmerkelyk. PLINEUS gewaagde reeds van een Volk, genoemd Taxanders, die op het uiterst van Belgisch Galliën, aan den kant der *Schelde* woonden. Uit AMMIANUS MARCELLINUS blykt, dat Taxandrië naby *Tongeren* was: en uit de meldingen van hetzelfde in de volgende eeuwen wordt het duidelyker, dat ene gehele strek van Brabant en het Land van Luik daar onder begrepen, en de Meiëry een voornaam gedeelte daarvan geweest is; zo dat men het Vaderland der vermaarde *Salische Weten*, zynde gemaakt toen de Saliërs in Taxandrië woonden, in de Meiëry gezocht heeft. Gelyk te zien is by G. WENDELINUS, in zyne *Aantekeningen op de Salische Weten*, die daarin ook gevolgd is door den vermaarden Mr. P. L. VAN DE SPIEGEL in zynen *Oorsprong der Vaderlandsche Rechten*. Deze aantekening is my medegedeeld door den Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK, die ook over het Landschap Taxandrië en de melding, die men daar van vindt, benevens over de Meiëry'sche Plaatzten, daaronder gelegen, verscheidene, weinig of niet bekende, aantekeningen heeft verzameld, welke mogelyk (waartoe wy zyn E. ten sterksten verzoeken) nog wel eens het licht zien zullen.

Toen in het begin der V. eeuw het Ryk der Romeinen begon te vervallen, en zy hunne Wingewesten niet meer konden beschermen, vielen de Brabanters en daarönder ook de Meiëryenaars van dezelve af, enftichtten, onder den naam van *Arborichen* (s), enen vryen onafhangeliken staat. Verder ligt hier alles, tot omtrent het einde der V. eeuw, in het duistere onzekere bedolven.

Het Westersch Keizer-ryk, onder ROMULUS AUGUSTUS, om zyner jongheid wil, AUGUSTULUS genoemd, door enen inval van ODOACER, enen Barbaar, wiens Land en Geslagt ons nog niet wel bekend zyn, in Italiën in 476, een einde genomen hebbende; viel KLOVIS of KLONOVEUS I., bygenoemd *de Grote*, Koning der Franken (t), op de Arborichen aan, doch zy boden den Franken zeer sterken tegenstand; eindelyk, wyl KLOVIS hen niet kon ten onder brengen, sloot hy met hun een verbond, mits dat

(s) „ Ik ben niet vreemd van te denken, dat de „ Arborichen, nakomelingen der Taxanders, die in of omtrent het jaar 429 enen vryen staat oprichten, hunnen naam naar de Romeinsche Taal veranderd, en zich naar het woord *Arbor*, dat Boom betekend, *Arborichen* genoemd hebben.” Zegt J. H. VAN HEURN, t. a. p. Deel I. bl. 46.

(t) KLOVIS I. was de eerste Christen Koning in Frankryk. Hy liet zich in 496 te Rheims, met nog drie duizend Franken dopen, en nam den naam aan van, *Rex Christianissimus*, dat is: *Allerchristelykste Koning*. Dezen titel hebben alle Koningen van Frankryk, nazynen tyd ook, gevoerd.

dat zy zich door huwelyken met de Franken verbonden; zy werden dus één volk met dezelve, waardoor het Gemenebest der Arborichen een einde nam. — De Arborichen schynen omtrent dezen tyd het Christendom omhelsd te hebben, en het is zeker, dat in de laatste helft der VII. en in het begin der VIII. eeuw het Christen geloof eerst door LAMBERT Bisshop van *Maastricht*, en vervolgens door WILLEBRORD in de Meiëry, of, zo als die Landstreek toen heette, in Taxandrië gepredikt is.

De Franken, hunne overwinningen voordetzende, namen geheel Galliën; het geen zy *Frankryk* noemden, in, en verdeelden het in *Austrasiën* en *Westrasiën* of Oost- en Westfrankryk; in elk gedeelte stelden zy byzondere Koningen aan. De Meiëry behoorde tot Austrasiën, werd door Frankische Koningen geregeerd, en deelde in alle Lotgevallen met hetzelfde. — In 751 deedt de Groothofmeester van Frankryk, PIPYN de *kleine*, Zoon van KAREL MARTEL, nadat hy den Westfrankischen Koning CHILDERIK in een Klooster had doen steken, zich tot Koning van geheel Frankryk kronen. Eindelyk ontstonden 'er vele verdeeldheden in Lotharingen, een gedeelte van Frankryk, en 'er werden byzondere Hertogen over aangesteld. Keizer OTTO I. splitste Lotharingen in twee delen, naamlyk *Op- per* en *Nederlotharingen*: hieldt voor zich de Eerst-hertoglyke waardigheid, en stelde over ieder deel byzondere Hertogen of Besturers aan. Brabant, en dus ook de Meiëry, behoorde tot *Nederlotharingen*.

In het laatste der IX. eeuw schynen de Vorsten, die over Brabant regeerden, de onafhankelyk:

lykheid en erflykheid van de regering bekomen te hebben, en alzo in het vervolg als Hertogen van Brabant bekend geworden te zyn. Ik zal, dewyl ik hierna ene geslagtlyst der Brabantsche Hertogen zal opgeven, thands in deze Geschiedkundige schets alleen die genen aanstippen, welker daden enigen invloed hadden op de lotgevallen der Meiëry, dewyl dezelve in de meeste oorlogen, door de Brabantsche Hertogen gevoerd, werdt ingewikkeld, en meer of min in dezelve deelde.

Hertog LAMBERT II. raakte in 1013 in oorlog met BALDERIK, Bisfchop van Luik, omdat deze laafte ene fterkte, ter befcherming zyner goederen, by *Thienen* deedt bouwen; deze oorlog viel tot nadeel van den Bisfchop uit. De vrede naauwelyks tufchen deze twee gefloten zynde, kwam LAMBERT in Oorlog met GODFRIED, Hertog van Nederlotharingen; en sneuvelde in een gevecht op den 12 van Herftmaand 1015. — Hertog HENRIK I. zettede den oorlog voort tegen GODFRIED, doch dezelve duurde gelukkig niet lang, dewyl men fchielyk den vrede floot. Omtrent dezen tyd berfte 'er een oorlog uit, wegens het bezit van Opperlotharingen, waarin LAMBERT III. gemengd werdt; hy kwam vervolgens in 1058 in oorlog met den Graaf van Holland, en zelfs weder op nieuw, na den gefloten vrede, in 1061.

In den Jare 1128 ontftond 'er oorlog tufchen den Hertog van Brabant, GODEFRIDUS I. bygenoemd *met den baard (u)*, en ALEXANDER, Bis.

(u) Hy werdt *met den Baard* genoemd, omdat hy altyd cuch

Bisfchop van Luik; men vogt in het eerfte tref-
fen, den 20 July 1129, met een gelyk verlies,
doch in enen tweden slag leedt de Hertog van
Braband een merkelyk nadeel. — GODEFRIDUS III.
de ftichter van 's Hertogenbosch, bygenoemd in
de Wieg (v), raakte in 1184 in Oorlog met
BOUDEWYN Bisfchop van Utrecht en de *Veluwe*
in Gelderland, doch dit verschil werdt zeer fchie-
lyk weer bygelegd. 'Er ontftondt in 1196 ver-
fchil tusfchen HENRIK I. (w), Hertog van Bra-
band,

enen langen baard droeg, welken, men wil, dat hy
niet liet affcheren, voor hy Nederlotharingen, het
geen hy als een wettig eigendom beschouwde, weder
gekregen hadt. J. VAN HEURN, *Historie der Stad en
Meiëry van 's Hertogenbosch* I. Deel bl. 93. J. VAN OUDEN-
HOVEN *Befchryving der Meiërye* enz. bl. 141. Hy was de
eerfte, die zichzelven *Hertog van Lotharingen, Graaf van
Brabant en Markgraaf van Antwerpen* noemde.

(v) Hy zou dezen bynaam bekomen hebben, omdat
men wil, dat de Brabanters, in zekeren ftryd tegen de
Heren van *Grimbergen*, (*Grimbergen*, waarvan deze He-
ren den naam droegen, ligt niet ver van *Vilvoorden*) den
jongen Hertog met de wieg in het Leger bragten, en
dat het Krygsvolk door het fchreiën van dit kind zo wer-
den aangemoedigd, dat zy die geheel verfloegen. Dit
geval is, fchoon het van vele Schryvers, als waar, wordt
opgegeven, echter van alle waarfchynlykheid ontbloot.
Zie J. VAN HEURN t. a. pl. bl. 94 en 96.

(w) Deze Hertog HENRIK word de *eerfte*, fchoon 'er
nog drie Hertogen van dienzelfden naam zyn voorafgegaan,
genoemd, omdat hy de eerfte geweest is, die als Her-
tog over geheel Brabant geregeerd heeft, terwyl de vo-
rigen

band, en den Hertog van Gelderland wegens de aanstelling van enen Bisfchop te *Utrecht*; doch de vrede werdt, voor de Oorlog dadelyk uiterberste, te *Osten* in de Meiëry gefloten; het eigenbelang baarde tusfchen deze twee Vorsten nieuwe onlusten, welke echter ook fchielyk uit den weg werden geruimd. In 1202 raakte hy weder in verfehil met den Hertog van Gelder; hy verklaarde denzelven vervallen van alle lenen, die hy van hem hieldt, en nam denzelven, toen hy zich naar den Keizer meende te begeven, onderweg gevangen; de Graaf van Holland horende, dat de Hertog van Gelder gevangen was, belegerde 's *Hertogenbosch* en nam die Stad in; doch hy werdt, by het aftrekken uit dezelve,

rigen nog den titel van *Hertog van Brabant* nietgevoerd, (zy noemden zich te voren altyd *Graven van Brabant*) of dit Landschap niet geheel onder hun gebied gehad hadden. — Hy wordt in de *Bibliotheca Bremensis* verkeerdelyk HERMANUS genoemd. Vide *Clasf. VI. Fascic. I.* pag. 155. edit. Amftel. 1722. — Wy hebben boven bl. 10 reeds het onderscheid der benaming van *Hertogen* en *Graven* opgegeven, en voegen hier uit J. H. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch.* Deel I. bl. 67. daaromtrent nog by: „Naar de gewoon-
 „ te der Franken werden *Hertogen* genoemd, zulken die
 „ over een geheel Landschap het bewind voerden; en
 „ *Graven*, die in ene Stad en het Land, dat daar onder
 „ behoorde, regeerden. Het waren beiden Krygsäm-
 „ ten. — In vredeftyd hadden zy beiden de voorzittin-
 „ gen in rechtsbanken: doch de *Graven* ftonden onder
 „ de *Hertogen*” — — „De *Graaflyke*, in dien tyd
 „ [het jaar 863.] zo veel gezegd als *Richterlyke waardig-*
 „ *heid.*” W. A. BACHENE, *Bejchryving der Verenigde Ne-*
 „ *derlanden.* Deel I. bl. 401.

ve. geflagen en ook gevangen. De Hertog van Gelder en de Graaf van Holland werden van Hertog HENRIK I. edelmoedig behandeld; hy ftelde hen binnen één jaar in vryheid, nadat hy met dezelve, op zekere voor hem voordelige voorwaarden, te *Leuven* den vrede in 1203 had gefloten. HENRIK I. raakte in 1211 in onmin met HUGO, Bifchop van *Luik*, nam in het volgend jaar die Stad in, en liet ze door de zynen plunderen, waaröp 'er een wapenftilftand voor enigen tyd getroffen werdt. In 1213 ontbrandde het oorlogsvuur weder tufchen HENRIK I. den Graaf van Vlaanderen en gemelden Bifchop; in dezen oorlog werden de Brabanters door de Luikenaars by *Montenaken* (een Dorp niet ver ten zuiden van het Steedjen *St. Truiën*) geflagen, waaröp de Luikenaars, tien dagen lang, allerlei wreedheden in Brabant en ook in de Meüery pleegden. De Graaf van Vlaanderen, van deze gelegenheid gebruik makende, belegerde *Brusfel*, doch men vondt nog in het zelfde jaar den zoen.

In het jaar 1234 trok HENRIK I, op aanmaning van Paus GREGORIUS IX, benevens FLORENS IV. Graaf van Holland, ter Kruisvaart tegen de *Stedingers* (x). Zy hadden by zich een leger

(x) De *Stedingers*, *Stadingers*, *Stagingers*, en *Statingers*, ook wel *Stedinger Kettens* genoemd, woonden niet ver van *Bremen* aan de Rivier de *Delme*. Zy ftonden onder het gebied der Graven van *Oldenburg*, doch in het Geestelyke waren zy den Eérftbifchop van *Bremen* onderworpen, aan wien zy ook Tienden betaalden. Men beschuldigde hen, dat zy ené *padde*, enen *bleken en mageren man* en

leger van 40,000 mannen, hetwelk, onder de aanvoering van den Hertog van Brabant, op den 24 July van even gemeld jaar, de *Stedingers* geheel ten onder bragt, dodende van dezelve 6,000 mannen.

Hertog HENRIK II. kreeg in 1235 verschil met den Eerstbischop van *Keulen*, doch enige vrienden van den eersten legden dit verschil schielyk by. Aan hem werdt in 1247 de Keizerlyke Kroon door Paus INNOCENTIUS IV., dewyl Keizer FREDRIK II., in ene Kerkvergadering te *Lions*, in den ban gedaan was, aangeboden; doch hy weigerde dezelve, en werdt kort hierna tot Landgraaf van Thuringen gehuldigd. —

HENRIK III. werdt in 1248 door den Bischop van *Luik* in den ban gedaan; hy stierf, en zyne VROUW ADLHEID volgde hem in 1261, als Voogdes, in de Regering op; dit beviel geenzints aan den Luikschen Bischop, hy zocht naar middelen, om dit te verhinderen; doch deze ver-

ene *zwarte kat*, welke hun dikwyls in hunne vergaderingen verschenen, als Godheden aanbaden; doch hunne enigste kettery bestond daarin, dat zy weigerden, om aan den Bremenschen Eerstbischop Tienden te betalen. BOR. OUDENHOVEN en VAN HEURN zwygen van deze Kruisvaart; men vindt ze opgete end by ALBERTUS STADENSIS in *Chronico* pag. 306, 307. by J. WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie* Boek VIII. enz. De taalkundige Lezer kan een uitvoeriger bericht van de *Stedingers* vinden in de volgende uitmantende werkjens: J. H. SMINCKIUS *de expeditione cruciata in Stedingos*, edit. 1722. J. D. RITTERI *tractatus de pago Steding et Stedingis, Seculi XIII Hæreticis*. Misschien zal ik dit laatste, zeer schoon geschreven, doch weinig bekend werkje, wel eens vertaald in het licht geven.

verydeld wordende, wilde hy door geweld zyn oogmerk bereiken, maar ook dit mislukte — Hertog JAN I. nam in 1268 de bestiering zynes landen op zich en werdt in 1277 als Beschermheer van *Aken* aangenomen. In 1280 rees 'er verschil over het Hertogdom Limburg, welks Hertog WALLERAM overleden was; de Graaf van Gelder. nam den titel van *Hertog van Limburg* aan: hieruit ontstondt een zware oorlog; de Gelderschen werden door de Brabanters geslagen, waarop deze laatsten in den Bommelschen- en Thielschen-waard vallen; deze oorlog was langdurig; er vielen vele slagen en schermutzingen voor, waarin veel volk sneuvelde; de Graaf van Gelder., de Eerstbisshop van Keulen, en vele Edelen, die den Grave ter hulpe waren gekomen, werden door de Brabanters gevangen in den slag van *Woeringen* (y) welke van 'smorgens zes tot 'snamiddags drie uuren duurde; eindelijk werdt, door toedoen van PHILIP *den Schoonen*, Koning van Frankryk, de vrede in 1289 gesloten, en de gevangenen in vryheid gesteld. — In 1304 raakte JAN II. in oorlog met Holland; men vocht wederzyds met verschillenden uitslag, tot dat men den 10 April 1307 den vrede sloot.

Her jaar 1315 was voor de Meiëry en geheel Brabant zeer noodlottig; want 'er ontstondt in
Maatt

(y) *Woeringen* of *Woringe*, in de tegenwoordige Kaarten *Wering*, is eene kleine Stad met een Kasteel in het Bisdome van Keulen; zy ligt aan den linker oever des *Rhyns*, tusfchen *Keulen* en *Nisis*

Maart dezès Jaars een geweldige regen, welke byna een geheel jaar duurde, deze veroorzaakte duurte; hongersnood en ene pest (z), waardoor één derde gedeelte der Inwoners ten grave werdt gesleept; en in 1318 trof hen een nieuwe rampspoed, wyl *negen tiende* gedeelten van hun rundvee stierven. — In 1323 kwam de Stad *Grave* aan Brabant, en in 1326 de Stad en het Land van *Breda*.

Hertog JAN III. raakte in 1327 in oorlog met den Here van Valkenburg, waarop in 1329 de Stad *Valkenburg*, na ene belegering van negen weken, door de Brabanters werdt ingenomen, en derzelve Vestingwerken geslecht. Ten jare 1332 verklaarden de Koningen van Frankryk en Bohemen, benevens twintig andere Vorsten, den oorlog aan Hertog JAN III; het kwam echter, schoon men te velde getrokken was, tot geen tref-

(z) Men wil, dat deze pest dezelfde is met de zogenoemde *zwarte pest*: doch anderen verschillen van dit gevoelen, „ De *ZWARTE PEST*, zegt DE PAUW in zyne „ *Bespiegelingen over de Egyptenaren en Chinezzen* I. Deel „ bl. 130, 131., de vermaardste, daar in de Historie „ der Wereld van gesproken wordt, kwam in 1347 uit „ de zuidelyke Provinciën van China ten voorschyn, „ doorliep geheel Asia, trof geheel Europa. — De „ pest trok door de warmere gewesten naar Groenland; „ zy verspreidde zich tot aan den Peel. — Two „ derde delen van het menschelyk geslacht verdwenen „ toen van de Aarde.” J. H. VAN HEURN, die de pest van 1315 uit het *Chronicon Anonymi*, door A. MATTHAEUS uitgegeven, aanhaalt, spreekt in het geheel van gene pest in 1347. Zou hy de *zwarte pest* met stilzwygen zyn verbygegaan, of verstaat hy dezelve door de pest in 1315?

treffen; want men sloot in het volgend jaar den vrede. In dit zelfde jaar ontstondt 'er onéigheid met die van Vlaanderen over de Stad *Mechelen*; zy vielen in Brabant, doch werden, nadat zy den Heer van *Kranendonk* gevangen hadden, geslagen; hieröp volgde schielyk de vrede. In 1334 werdt de Stad *Heusden* en het Dorp *Dronghelen* aan den Hertog van Brabant afgestaan; ook werdt door den Graaf van Vlaanderen, om alle verschillen te voorkomen, *Mechelen* aan den Hertog JAN III. verkocht.

Twede tydvak, beginnende met den dood van Hertog JAN III. in 1355, en eindigende met de komst van KAREL II. aan de regering in 1506.

Hertog JAN III. in 1355 overleden zynde, werdt door zyne Dochter JOHANNA opgevolgd, welke, nadat haar eerste man gestorven was, zich weder in huwelyk begaf met WENCESLAUS van Bohemen, Hertog van Luxemburg; zy werden nadat zy beiden te *Brusfel* en *Antwerpen* gehuldigd waren, ook te 's *Hertogenbosch* plegtig ingehuldigd. Zy vergunden, by die gelegenheid, vele voorrechten aan de Brabanters, de *blyde Inkomsten* genoemd, omdat het volk zeer verblyd en verheugd was met hunne komst aan de regering. Zy zyn de eerste onder de Brabantische Hertogen, van welken men de *blyde Inkomsten* geboekt vindt. De Graaf van Vlaanderen eischte, nadat WENCESLAUS en JOHANNA gehuldigd waren, een gedeelte van Brabant; hy viel in hetzelfde, veröverde *Brusfel*, ook werdt hy door vele andere Steden als Hertog erkend,

waaröp JOHANNA met haren Echtgenoot en vele Edelen naar 's *Hertogenbosch*, als de enige veilige plaats, vlugtten. Men wierf aan beide zyde vele hulpbenden. De Brabanters werden by het Stadjen *Sanden*, niet ver van *Thienen*, geslagen, doch naderhand verdreef men de Vlamingen uit verscheiden Steden. Men vocht ook in dit zelfde jaar 1356 by *Zandyliet*, een steedjen, halverwege tusschen *Bergen op de Zoom* en *Antwerpen*, in welken slag de Brabanters te kort schoten, doch in het volgend jaar werdt de vrede, door toedoen van WILLEM V. Graaf van Holland, nadat WENCESLAUS aan hem weder de Heerlykheid van *Heusden* had afgeslaan, getekend. — In 1371 ontstondt 'er oorlog tusschen WENCESLAUS en WILLEM, Hertog van Gulick; men kwam by *Baswiller* tot een treffen; die van Gulick deinsden in het begin te rug, doch door den Hertog van Gelder met verschebenden ondersteund wordende, sloegen zy de Brabanters, en WENCESLAUS werdt gevangen; ook sneuvelde daar en tegen de Hertog van Gelder; eindelyk werdt WENCESLAUS geslaakt. Toen WENCESLAUS in 1383 overleden was, geraakte zyne Weduwe JOHANNA in oorlog met Gelderland; echter werdt de vrede weder hersteld in 1386; deze duurde nogthands niet lang, want de oorlog berstte twe jaren naderhand weer uit: de Brabanters werden geslagen, en de Gelderschen verbrandden daaröp verscheidene Dorpen in de *Meiëry*, latende overäl blyken van aklige verwoestingen na,

JOHANNA sloot in 1739 een verbond met KARL VI, Koning van Frankryk, en den Hertog van Bourgondiën tegen den Hertog van Gelder; deze

deze twe Vorsten zonden haar hulpbenden toe; welke in Gelderland grote en vele verwoestingen aanrigtten. De Geldersche Hertog ziende, dat hy tegen KAREL VI. niet opgewassen was, maakte, schoon ongaarne, in 1390 vrede met JOHANNA; daarna verklaarde zy de Dochter harer Zuster, MARGARETA van Vlaanderen (aa), by voorraad tot hare erfgename, en droeg haar geheel Brabant op, welke opdracht in 1396 door 's Lands Staten bevestigd werdt. In den volgenden jare begon het oorlogsvuur, tusfchen Gelderland en Brabant, weder uit geringe porzaken te ontvlammen; men kon, schoon 'er ene byéénkomst van wederzydsche Gevolmagtigden te *Ravenstein* gehouden werdt, echter den zoen niet treffen; de Hertog van Gelder viel in Brabant, en verwoestte, schoon hy *Eindhoven*, hetgeen echter mislukte, meende in te nemen, op ene deerlyke wyze het platte Land met roven en plunderen. Eindelyk trok hy, met groten roof beladen, naar Gelderland te rug; toen vielen de Brabanters in Gulickerland, waar zy met roven en branden veel

(aa) Zy draagt den naam van de *Vlaamsche* MARGRIET of MARGARETA van *Vlaanderen*, oin haar van hare moeder, bygenoemd de *Brabantfche*, te onderscheiden. Zy was getrouwd met PHILIP den *Stouten*, Hertog van Bourgondiën. Wegens dit huwelyk en de opdracht van Brabant, door Hertogin JOHANNA aan MARGARETA van *Vlaanderen*, meende de Hertog van Bourgondiën zich tot het bezit van Brabant gerechtigd te zyn; hy poogde in 1401 de Hertoglyke waardigheid over dit Landfchap te verkrygen; doch de Staten verklaarden, dat zy niemand, zo lang Hertogin JOHANNA leede, in die waardigheid zouden erkennen.

veel meer schade veroorzaakten, dan de Gelderschen in de Meiëry gedaan hadden. De Gelderschen verbrandden uit weerwraak, dewyl JAN GUNDERS, bevelhebber der Sterkte te *Lithöjen*, de Geldersche Dorpen *Dreumel* en *Bracht* in de asch hadt gelegd, gemeld Dorp, en stroopten wyd en zyd in de Meiëry; daarop verénigden de Brabanters zich met de Luikenaars, en vielen weder in het Hertogdom Gülick; intusschen verwoestten de Gelderschen de Meiëry en legden *Heeswyk* en *Dinther* in de kolen. Terwyl deze wederzydsche invallen en verwoestingen voorvielen, verzamelde de Hertog van Bourgondiën een magtig leger tot onderstand der Brabanters, en de Hertog van Gelder, voor deze toerusting bevreesd, sloot in 1399 te *Ravenstein* den Vrede.

Dit oorlogsvuur was nog nauwelyks gebluscht, of 'er rees onénigheid tusschen Brabant en Holland; echter vondt de Hertog van Bourgondiën een middel ter verzoening. Hy meende zich daarop in 1401 in de erfopvolging van Brabant bevestigd te zien; doch 's Lands Staten wilden dit niet toestemmen; echter gelukte het hem, dat hy zynen Zoon ANTONY tot *Ruwaard* van Brabant, in 1403 aangesteld zag, welke in 1404 in die hoedanigheid den eed aflegde; kort hierna, naamlyk in 1406 overleedt JOHANNA, waarop ANTHONY te *Leuven*; en in het volgende jaar te *Antwerpen* en 's *Hertogenbosch*, tot Hertog van Brabant werdt gehuldigd. — Na enige verschillen met den Hertog van Gelderen met Holland, die echter ras vereffend werden, rees 'er tusschen hem en Brabants Staten in 1412 enige onénigheid, dewyl zy hem onderstand weigerden, om het Kasteel van *Batenburg*
te

te belegeren; doch ook dit verschil werdt by gelegd; hy eischte daarop in 1414 ene geweldig zware bede van de Staten, welke hem, na vele tegenstribbelingen, werdt ingewilligd. — Toen in het volgend jaar de oorlog tusfchen Engeland en Frankryk uitbrak, mengde hy zich, schoon Brabants Staten hem zulks ten sterksten afraadden, in den slag van *Afincourt* in Artois; zyn minderjarige zoon JAN werdt toen tot Hertog, onder den naam van JAN IV., ingehuldigd. In dezen tyd bevonden zich vele Kwaaddoeners, „*Heidrosten* of *Mooimakers*” genoemd, in de Meiëry, welke echter overal gebannen, vervolgd en eindelyk uitgeroeid werden. — Toen in 1423 JAN VAN BEIEREN (bb) overleedt, werdt Hertog JAN IV. tot Graaf van Holland gehuldigd; terwyl hy dus afwezig was, vielen de Engelschen in Brabant, en nadat zy verscheidene Steden hadden ingenomen, welke naderhand weer hernomen werden, werdt 'er in

1425

(bb) Hy was ongeördend Bisfchop van *Luik*, en wordt meestäl JAN *zonder genade* genoemd, om dat hy dezelve, by het dempen van een oproer te *Luik*, aan zyn Volk geweigerd hadt. Hy verliet den geestelyken stand, begaf zich, met verlof van Paus MARTINUS V. Keizer SIGISMUND; in huwelyk met ELISABET van *Gorlitz*, Weduwe van ANTONY Hertog van Brabant; en werdt door gemelden Keizer in het bewind van Holland gesteld. Hy overleedt te 's *Gravenhage* door vergif, wordende weinig betreurd, dewyl hy oorzaak van vele onlusten, verwarringen en bloedstoringen was geweest. — Hy was de oom van VROUWE JAKOBA VAN BEIEREN.

1425 een bestand getroffen. — JAN IV. overleedt in zyn vier- en twintigste jaar kinderloos, zynde gehuwd geweest met de beroemde JAKOBA VAN EBIEREN, Gravin van Holland, en zyn Broeder PHILIP I. volgde hem in 1427 op. Er rees in dit zelfde jaar enig misverstand tusfchen hem en ARNOUD, Hertog van Gelder, het geen echter, eer het tot enen dadelyken oorlog uitbarstte, werdt uit den weg geruimd.

PHILIP I., ongehuwd gestorven zynde, ging de Opperheerfchappy over Brabant over in het Bourgondisch huis; want Brabants Staten verkozen in 1430 den Hertog van Bourgondiën, PHILIP *den Goeden*, onder den naam van PHILIP II. tot hunnen Hertog, en hy werdt overäl als zodanig erkend en ingehuldigd. — In 1434 ontftondt 'er enige onmin tusfchen hem en de Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch*, omdat hy de Bede wilde veränderen en verhogen; de Inwoners begaven zich uit alle oorden, op het luiden der stormklok, naar 's *Hertogenbosch*; zy trokken op den 10 van Wynmaand 1438 uit die Stad, en raakten, even buiten dezelve, in een gevecht met 's Hertogs benden, doch, nadat zy enige doden, gewonden en gevangenen verloren hadden, werden zy genoodzaakt weder ter Stad in te trekken. Eindelyk — de Stad hoe länger te meer benaauwd wordende, werdt 'er, door tusfchenkomst der Hertogin, een verdrag, op zeer voordelige voorwaarden voor PHILIP II., getroffen.

Ten zelfde Jare 1434 ontftondt 'er eene geweldige duurte en hongersnood in de Meiëry, welke in 1439 door ene pest, die vier jaren aanhieldt, en geweldig veel menschen ten grave sleep-

sleepte, werden gevolgd. — De magt der Geestelyken, zedert enigen tyd hier zeer sterk aangegroeid zynde, werdt in 1447 door Hertog PHILIP zeer beteugeld, en hun gelast, om zich nergens anders mede, dan met geestelyke zaken te bemoeiën. — In 1454 onthielden zich in de Meiëry vele Booswichten, onder den naam van *Moordbranders*, die de Ingezetenen brandschatteden, en, by wanbetaling, de huizen in brand staken; de Hoogschout van 's *Hertogenbosch* rooide hen eindelyk geheel en al uit — PHILIP II. stierf in 1467 nalatende énen Zoon, welke uit zyn laatste huwelyk (hy was driemaal getrouwd geweest, en hadt alleen uit zynen laatste echt drie zonen, waarvan 'er twee jong gestorven waren) geboren was; ook hadt hy *negentien* onëchte Kinderen, waarvan verscheidene zeer voorname geestelyke ambten bezaten.

KAREL I., bygenoemd de *stoute, strydbare* en *verschrikkelyke* wegens zynen aart en bedryven, zynde zyn enige wettige zoon, volgde hem in de regering op. Zodra den Luikenaars de dood van PHILIP II. vernamen, braken zy den vrede; doch zy werden door KAREL deerlyk geslagen, waaröp de vrede, onder harde voorwaarden, voor dezelve hersteld werdt. Hertog KAREL in gedurigen oorlog levende, eischte nieuwe beden van Brabant, en dus ook van de Meiëry, welke hem in 1472 werden toegestaan. Hy trok wegens enig misnoegen tegen de Zwitzers, die hem het Graaffschap *Ferette* afhandig hadden gemaakt, tegen dezelve op, werdt door hun geslagen, verloor 2000 doden en 200 gevangenen, welke laatste door de Zwitzers

wer;

werden opgehangen, en liet groten buit achter (cc). Eindelyk sneuvelde hy in een gevecht met den Hertog van Lotharingen ten jaare 1477. Zyn dood werdt door vele Meiëryënaars en anderen met vreugde vernomen, dewyl hy hen, wegens zyne gedurige oorlogen, zeer zwaar belastte. Hy was de laatste mannelijke Oir uit het Bourgondische Huis, doch de eerste, die hier ten Lande in 1471 gehuurd Krygsvolk oprigtte.

MARIA van Bourgondiën, zyne enige Dochter, volgde hem in de regering op, en tradt in huwelyk met MAXIMILIAAN, Eersthertog van Oostenryk, en zoon van Keizer FREDRIK III. Zy raakte, wegens deze erföpvolging, in Oorlog met den Hertog van Gelder. De Gelderschen vielen in de Meiëry, en hielden 'er deerlyk huis. Deze oorlog kostte alleen aan de Meiëry en de Stad 's Hertogenbosch, van 1478 tot 1479 reeds 28,170 Rhynsguldens en 10 Sruivers (ene geweldig grote somme in die tyden!) behalven de schade, door plunderen, roven en branden, geleden. In 1481 werdt 'er te *Nunspeet* op de *Veluwe* in Gelderland een bestand gesloten. In het volgend jaar overleed MARIA vyf en twintig jaren oud zynde. Zy, op de jagt rydende, viel van het paard, op den wortel van enen boom, welke

(cc) De Zwitzers, onkundig van de waarde des gemaakten buits, verkochten het zilver voor den prys van Tin. De Diamant van KAREL, de grootste, die 'er bekend was, werdt voor énen gulden verkocht; zodat de gemaakte buit, hoe groot ook, den Zwifers weinig voordeel aanbragt.

welke voor een gedeelte haar in het onderlyf bleef zitten, het geen haar, dewyl zy 'er uit beschaamheid niet naar wilde laten zien, den dood veroorzaakte. Zy liet enen zoon na, die haar, onder den naam van PHILIP III., bygenoemd *de schone*, opvolgde, gaande dus de regering over in het huis van Oostenryk.

PHILIP III. was maar vier jaren oud, toen hy Hertog van Brabant werdt, en daarom stelden Brabants Staten zynen vader MAXIMILIAAN, naderhand Keizer, tot Voogd over den minderjarigen PHILIP aan, schoon het schynt, dat 's Hertogenbosch hem echter, ten minsten in het eerst niet, in de hoedanigheid van Voogd wilde erkennen; toen hy tot Roomsche Koning gekroond was, kwam hy in 's Hertogenbosch, waar de Regering en Geestelykheid hem ten gemoet gingen, en hem twee vette Ossen en twee voeders Rhynschen wyn verëerden. In 1487 rezen 'er enige onlusten in de Nederlanden met MAXIMILIAAN, welke echter ten volgende jare geëindigd werden; hierin schynt de Meiröy en Stad van 's Hertogenbosch ook betrokken geweest te zyn. Keizer FREDRIK III. in 1493 overleden zynde, werdt door MAXIMILIAAN in die waardigheid opgevolgd, en zich hierop van de bestiering der Nederlanden en de Voogdyschap van zynen Zoon ontslaande, werdt dezelve in alle Steden, als Hertog van Brabant gehuldigd. — In 1497 trok de Graaf van Buren, wyl de Gelderschen de Stad *Leerdam* hadden ingenomen, met ene grote Krygsmagt in den Thielschen Waard, en brandde aldaar enige Dorpen af, doch de Nymegenaars dit horende, verzamelden zich, en

en sloegen de Bosschenaars; hieröp viel KAREL Hertog van Gelder, in de Meiëry, en verbrandde *Osch* en een gedeelte van *Geffen*; korten tyd hierna werdt 'er een wapenstillstand gesloten, welke in 1499 door den vrede gevolgd werdt, maar deze duurde helaas! niet lang, want Hertog PHILIP III. werdt in 1504. in enen nieuwen oorlog met Gelderland gewikkeld; hy verzamelde een Leger te 's *Hertogenbosch*, liet hetzelfde (hy zelf bleef in gemelde Stad) in Gelderland inrukken, en daar alles ten vuur en zwaard verwoesten; de Gelderschen zaten intusfchen niet stil, maar vielen in de Meiëry, legden *Lith* in de asch, en stelden *Kesfel* en *Maren* onder brand-schatting; ook verbrandden de Gelderschen uit *Roermonde* het schone Dorp *Budel*. Die oorlog werdt in het volgend jaar hevig doorgezetz; men nam zelfs verscheiden Steden in Gelderland in, zodat de Hertog van Gelder genoodzaakt was, om vrede te maken. Nu trok PHILIP III. naar Spanjen, waar hy tot Koning werdt gekroond, en ook nog in hetzelfde jaar 1506 overleedt.

Derde tydvak, nemende zynen aanyang met de komst van KAREL II. aan de regering in 1506, en eindigende met de Komst van den Hertog Alba in de Nederlanden in 1567.

PHILIP III., overleden zynde, werdt door zynen oudsten Zoon, onder den naam van KAREL II., doch beter bekend onder den naam van Keizer KAREL V., opgevolgd. Hy was nog geen zeven jaren oud, zynde in 1500 te *Gent* in Vlaan-

Vlaanderen geboren. Eer MAXIMILIAAN tot Voogd van zynen minderjarigen Kleinzoon aangesteld, en de regering van Brabant derhalven nog niet in orde was, viel KAREL van Gelder in de Meiëry, plunderde en brandschattede aldaar verscheiden Dorpen; men stelde RUDOLPH, Vorst van Anholt, tot Veldöversten tegen hem aan; deze trok met 200 Boscche Burgers tegen KAREL op, welke, zodra hy zulks vernam, na *Roermonde* ten rug week. Hierop belegerden de Hollanders het sterk slot *Poederoiën*, maar zy waren genoodzaakt, toen KAREL van Gelder met een Leger derwaards spoedde, om het beleg op te breken; toen de Boscchenaars dit hoorden, trokken zy des nagts de Ortenpoort uit, en namen enige Geldersche Schepen op de *Maas* weg, en de Vorst van Anholt begaf zich met enige Ruiters en ene menigte Boscchenaars naar den kant van *Nymegen*, waar zy onmenschelyk roofden en brandden; hy trok vervolgens naar *Wachsendonk* (een klein Stadjen in Pruisisch Gelderland,) waar hy twee Blokhuisen (*dd*) van den Gelderschen Hertog innam en slechtte, als mede enige andere Sterktens en Stadjens; ook brandde hy het slot te *Ojen* by *Nymegen* af. Dit alles geschiedde in 1507.

In 1508 werdt het beleg van het slot van *Poederoiën*, op verzoek en kosten der Boscchenaars hervat; 's *Hertogenbosch* zondt 400 Burgers op den *Ham* te *Lith*, om het ontzet van dit Slot

(*dd*) Het woord *Blokhuis* wordt doorgaands gebruikt van de oude *Sterktens*, die van stenen gebouwd waren.

Slot te verhinderen; by dezelve voegden zich alle weerbare Mannen uit de Kwartieren Oosterwyk en Maasland, als mede 400 Mannen uit de Baronnie van *Breda*, en het Slot te *Poederoyen* werdt eindelyk overgegeven, omver gehaald en de grachten gevuld. Keizer MAXIMILIAAN werdt in dit zelfde jaar tot Voogd over de minderjarige Kinderen van zynen Zoon PHILIP III. te 's *Hertogenbosch* gehuldigd; ook werdt de Vrede tusfchen KAREL van Oostenryk, Hertog van Brabant, en KAREL Hertog van Gelder te *Kamerryk* gesloten; doch de Geldersche Hertog verbrak, onder enige nietige voorwendfels, in het volgend jaar denzelven. Deze oorlog werdt wederzyds niet zeer hevig gevoerd, schoon de Hertog van Gelder enige Geldersche Steden, aan Brabants Hertog toebehorende, innam; maar in 1512 vielen de Gelderschen in de *Meiëry*, waar zy verscheidene Dorpen in de kolen legden. Daaröp riefen de Bosfchenaars de Opgezetenen der *Meiëry*, die digtst by die Stad woonden, op; 2,000 Mannen van hen trokken te *Hedel* over de *Maas*, roofden in den Bommelschen-waard, en verbrandden *Driel* en *Rossem*; de Gelderschen; onverschuld te *Thuil* over de *Waal* komende, vielen op de Bosfchenaars aan, sloegen hen, dewyl zy zonder orde her- en derwaards liepen, geheel en al, namen 800 Soldaten en 500 Burgers en Boeren gevangen, welken zy onmenschelyk mishandelden, en sommigen van hun doodden. Kort na deze nederlaag vielen de Gelderschen in de *Meiëry*, en meenden 's *Hertogenbosch* te verrassen; maar dit mislukkende, staken zy verscheidene

scheidene Dorpen en Kerken, als *Osch*, *Schynadel*, *Geldorp* en anderen in brand; alles liep den Boscchenaren in dit jaar tegen, niets wilde hun tegen de Gelderschen wel gelukken; want dezelve vielen in de Meiëry, verbrandden *Osch* en *Berchem*, en offerden ook enige Dorpen in Peelland aan de vlammen op. Men zondt gezanten aan Keizer MAXIMILIAAN naar Duitschland, om hem den deerniswaardigen toestand der Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* bekend te maken; hy spoedde zich derwaards, en zondt de Hertogen van Brünswyk, HENRIK en ERIK, naar gemelde Stad; zy vielen terstond met hunne Krygsmagt in Overgelderland, waar zy alles met vuur en zwaard verwoestten: maar toen deze zó slecht in Gelderland huis hielden, vielen de Gelderschen weder in dé Meiëry, en gaven *Heeswyk* en *Dinther* ten prooi der vlammen over. — Eindelyk werdt 'er een wapenstilstand met de Gelderschen voor vier jaren gesloten. — KAREL II. werdt in 1515 overal als Hertog van Brabant gehuldigd, zynde thands 15 jaren oud; ook werdt hy, de Koning van Spanjen, FERDINAND den Katholieken (ee) in 1516 overleden zyn de,

(ee) FERDINAND V., Koning van Spanjen, voerde den Gewetensdwang (*Inquisitie*) in zyn Ryk in, verdreef de Moron en verjoeg de Joden. Drie bedryven, welke Spanjen ontvolkt en enen geweldigen slag toegebragt hebben. Paus ALEXANDER VI, aan wien deze daden zeer aangenaam waren, verëerde hem daarom met den naam van den Katholieken; enen titel, welken de Koningen van Spanjen nog voeren.

E

de, tot Koning van dat Ryk; als zynde de naaste tot de Kroon, in 1518 gekroond. Voor zyn vertrek uit de Nederlanden naar Spanjen, droeg hy de Landvoogdy over dezelve aan zyne Moeië MARGARETA en zynen geheimen Raad in de Nederlanden op. — De Leer van M. LUTHER begon omtrent dezen tyd, in de Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch bekend te worden.

KAREL II. werdt, den Keizer MAXIMILIAAN den 12 van Louwmaand 1519 gestorven zynde, tot Keizer verkozen onder den naam van KAREL V (ff). 'Er ontstondt in 1521 tuschen hem en FRANÇOIS I. of den *Groten*, Koning van Frankryk, oorlog: de Hertog van Gelder, die zich; zedert het laatst gesloten bestand, voor het uitwendige hadt stil gehouden, zocht nu in troebel water te vischen; hy viel in 1524 in Brabant en stelde de gehele Meiëry onder brandschatting, zynde tevens zyn voornemen, om 's Hertogenbosch, waar weinig bezetting was, te bemagtigen. De Gelderschen hadden *Orten* reeds bezet, doch zy werden door FLORENS, Graaf van Buren; die gevallen uit Grave met honderd Ruiters in 's Hertogenbosch was gekomen, en door de Boschenaars, verjaagd; zy leidden echter, nadat zy op gemeld Dorp alles geroofd had-

(ff) KAREL van Oostenryk droeg, als Keizer, den naam van KAREL V.; als Koning van Spanjen, KAREL I.; en als Hertog van Brabant en Graaf van Holland KAREL II. Men moet het onderscheid dezer benamingen niet uit het oog verliezen, dewyl dit anders veele verwarring in onze Vaderlandische Gechiedenisfen zou kunnen baren.

hadden, hetzelfde in de asch. Men stelde in 's Hertogenbosch alles in het werk, om de Gelderschen met magt tegen te gaan, men leende grote geldsommen van de Stad *Aken*; wierf Soldaten en Ruiters; men huurde wel gewapende Schepen, die de *Maas* gedurig op en afvoeren, zodat de Gelderschen zich niet buiten hun Land durfden begeven; men deed enen inval in Gelderland, waar men alles ten vuur en zwaard verwoestte. Ten laatsten werd 'er een be-stand voor één jaar getroffen, waartoe de Bos-schenaars schoorvoetende toetraden.

KAREL raakte in 1527 al weder in oorlog met den Hertog van Gelderland, waartoe ene nieuwe bede van 100,000 Kronen in 's Keizers naam van Brabant werd gevorderd. In het volgend jaar namen de Gelderschen verscheidene Schepen der Bos-schenaars op de *Maas* weg; ook namen zy vele Brabantsche Kooplieden, die van de Frankfortsche Misse ten rug keerden, gevangen. De Burgers van 's Hertogenbosch en *Antwerpen* verza-melden, wyl de meesten der gevangene Kooplieden by hen t'huis hoorden; in alleryl enen hoopvolks, stroomden en brandschatteden met denzelven in Gelderland tot voor de poorten van *Zutphen*. De Gelderschen vielen met 3,000 mannen in de Meiëry, voornemens zynde, om *Helmond* en *Eindhoven* te bemagtigen; maar de Bevelhebbers der Brabanters, GEÖRG SCHAAK en FLORENS VAN BATENBURG (de Graaf van BUREN was afwezig) riepen alle Opgezetenen der Meiëry met klokslag by één, en ontmoetten de Gelderschen by *Heze* en *Leende*; 'er viel een kleintreffen voor, waarin de laatsten vele voor-raadswagens en omtrent 900 koppen verloren: zy

werden tot de *Maas* vervolgd, wordende hun verlies in dezen gehelen togt op omtrent 2,000 manschappen gerekend. Die van 's *Hertogenbosch* en *Antwerpen* wilden, dat de Graaf van *Buren*, die de Stad *Hattem* hadt ingenomen, ook *Bommel* en *Thiel* zou bemagtigen, om voor alle invallen der Gelderschen bevryd te blyven; doch dit mislukte, en daarop vielen zy, na *Megen* ingenomen en verbrand te hebben, weder in de *Meiëry*, waar zy *Osch* en *Nieuwland* in de kolen leidden: maar zy werden, by het laatste Dorp, door AART HEYM, Hoogschout van 's *Hertogenbosch*, met enige Ruiters te rug gedreven. Eindelijk werdt op den 5 van Wymaand dezes jaars de vrede te *Gorinchem* gesloten.

Men hadt in 1529 in een gedeelte der *Meiëry* langs de *Maas* enen hogen Watervloed; want de meeste dyken waren bezweken, en de Inwoners moesten met alle hunne goederen op de zolders vlugten, waar zy van gebrek zouden zyn omgekomen, zo men hun niet uit 's *Hertogenbosch* ter hulpe gekomen was. De Landvoogdes MARGARETHA van *Oostenryk*, 's Keizers Moei, in 1531 overleden zynde, werdt zyne Zuster MARIA, Weduwe van den Koning van Hongaryën, in hare plaats aangesteld; zy vergunde aan de *Meiëry* en de Stad enen kwytslag van een derde gedeelte der Bede, die de Keizer in dit jaar geëischt hadt. — 'Er ontstondt ook ene zware pest, als mede ene geweldige duurte der levensmiddelen, welke twe rampen nog door overstromingen verzaard werden. — De Hervormden, die reeds voorheen vervolgd waren binnen 's *Hertogenbosch*, begonnen, in het einde van 1533, openlyk buiten de Stad in het veld te prediken; en

enigen hunner werden hieröp gevangen; de gevlugten ingedaagd, en die niet te rug kwamen, gebannen; ja sommige Hervormden werden zelfs ten vure gedoemd en verbrand. — In de Meiëry heerschte nu'ene kalme stilte van enige jaren, welke den Bewoneren veel voordeel aanbragt. — In 1540 was de zomerhitte hier ondraaglyk; het regende in vier maanden niet; alles verbrandde en verdorde op het veld; hieröp volgden zeer kwaadaartige heete koortzen en rode loop, waardoor 'er zeer velen stierven.

Ten jare 1541 viel'er een nieuwe oorlog voor tusfchen Karel II., en den Koning van Frankryk, welke laafte zich met WILLEM, Hertog van Gelder verénigde; want KAREL van Gelder was reeds in 1538 te *Arnhem* overleden (gg), zynde hy door gemelden WILLEM, oudsten Zoon des Hertogs van Kleve, Gulichen Mark, opgevolgd. Men vreesde voor enen inval der Gelderschen in de Meiëry, en even daarom werdt 's *Hertogenbosch* versterkt. De beruchte MAARTEN VAN ROSSEM, Veldheer der Gelderschen, maakte zich in 1542 gereed, om in Brabant te vallen; men wierf in allen yl volk, en zondt hetzelfde naar Peelland;
by

(gg) KAREL, Hertog van Gelder, was een doortragt Vorst; hy gaf weinig foldy aan zyne benden, en echter hadt hy altyd een talryk leger ten veldie, wegens den buit, die hetzelfde uit Brabant en Holland haalde. Hy was van zyne Onderdanen zó bemind, dat men zegt, dat zy gaarn twee van hunne drie Koebeesten, om zynen wil, aan den oorlog opöfferden. De Brabantsche Hertogen hadden omtrent vyftig jaren tegen hem den oorlog moeten voeren.

by deze benden voegden zich enige Peellanders; zy dreven de Gelderschen, die reeds in aantogt waren, over de *Maas* te rug: nu leidden zy, dewyl zy hun Land van den vyand hadden gezuiverd, onvoorzigtig de wapenen neder, en keerden naar huis. M. VAN ROSSEM viel, de handen nu ruim hebbende, met 14,000 Soldaten, 2,000 Ruiters en 18 stukken geschut, op den 20 Juny dezès jaars, in de Meiëry, waar hy vele Dorpen brandschattede en aan de vlamme opofferde. REINIER VAN CHALONS, Prins van Orange, raapte in allerhaast een legertjen van 500 Ruiters en 3,000 Voetknechten by elkanderen, waarmede hy tegen de Gelderschen op'rok; doch ongelukkig in ene hinderlaag gelokt zynde, werdt hy geslagen, zo dat hy genoodzaakt was, om naar *Antwerpen* te wyken. — In het volgende jaar 1543 werdt' het oorlogstoneel door den Koning van Frankryk zeer vroeg geöpend. M. VAN ROSSEM viel in het sticht van *Utrecht*, veröverde *Amersfoort*, en trok vervolgens naar Brabant: enige Inwoners van *Oosterwyk*, *Haren*, *Bokstel* en *Vucht* verénigden zich tegen hem, doch werden geslagen en gevangen. Daaröp verbrandde hy verscheidene Meiërysche Dorpen, en liet 'er velen onder brandchatting stellen en plunderen; eindelyk werdt de vrede tuschen KAREL en den Hertog van Gelder nog dit zelfde jaar gesloten; en KAREL zag zich nu meester van alle de Nederlanden, bekend onder den naam van de *zeventien Nederland'sche Provinciën*.

KAREL II. maakte, als Hertog van Brabant, in 1545, een plakaat, om het onder water zetten der Landeryën door de watermolens te be-

let-

letten : by hetzelfde werdt de hoogte van het water, het welk elke molen schutten mag, bepaald — Hy ontboodt in 1548., wyl hy zich thands in de Nederlanden onthieldt, zynen Zoon PHILIP tot zich, om denzelven, nog by zyn leven, tot Hertog van Brabant te laten inhuldigen, gelyk ook geschiedde; hy droeg, als Hertog van Brabant den naam van PHILIP IV., schoon hy echter, in onze Vaderlandsche Geschiedenissen, beter onder den naam van PHILIP II., Koning van Spanjen, bekend is. — Het vuur der vervolging ontstak in 1550 tegen de Hervormden; in de Meiëry en elders, meer dan ooit te voren. — In 1552 leedt men weder zeer veel in 's Hertogenbosch en Maasland door enen hogen watervloed, waar door vele menschen en beesten omkwamen. — De oorlog, die in 1551 tusfchen HENRIK II., Koning van Frankryk, en Keizer KARL V. ontstaan was, was voor den laatsten in 1552 ongelukkig afgelopen, en hierom moesten 'er in de Meiëry, zo wel als in geheel Brabant, nieuwe belastingen worden geheven. — In 1554 ontstondt 'er in de Meiëry en 's Hertogenbosch pest en hongersnood, waardoor ene menigte menschen om hals kwamen; ook overleedt de befaamde MAARTEN VAN ROSSEM in 1555 aan de pest (*hh*). In dit zelfde jaar deedt KARL af.

(*hh*) M VAN ROSSEM was Veldöverste der Gelderschen, en diende lang tegen, doch naderhand onder den Keizer. Hy was Heer van *Poederdien en Rossem*, in welke laatste plaats, waar hy waarschynelyk was geboren, hy onder ene Graftombe ter aarde werdt besteld; doch

stand van de Nederlanden aan zynen Zoon PHILIP, en dezelve leidde, als Hertog, den eed aan de Staten dier Landen af, waarop zy alle hem hulde deden. KAREL II. trok hierop naar Spanjen, en begaf zich aldaar in het Klooster van St. Joost, waarin hy den 21 van Herfstmaand 1558 overleedt (ii).

Zodra PHILIP II. aan de Regering gekomen was, stelde hy EMANUEL PHILIBERT, Hertog van Savojjen, tot Landvoogd over de Nederlanden aan, (de Landvoogdes Maria, die het bwind over de Nederlanden van 1531 tot 1555 gevoerd hadt,

dezelve naderhand door de Beeldstormers vernield zynde, werden de Beenderen door den Kardinaal-Eerstherzog, ALBERTUS VAN OOSTENRYK, in 1599 te 's Hertogenbosch in de grote Kerk begraven. A. VAN SLICHTENHORST, *Geldersche Historie*, bl. 488 verhaalt, dat een Spaansch Soldaat, enige jaren na den dood van M. VAN ROSSEM, deszelfs graf opende, en in hetzelfde, ter wederzyde van het lyk, twe musketkogels vondt, als of hy dit oorlogstuig nog na zynen dood gebruiken zoude. — M. VAN ROSSEM liet in *Arnhem* een fraai doch zonderling huis bouwen, welks voorgevel, met Gedrochten en Veldduivelen uitgehouwen, aldaar nog den nieuwsgierigen vertoond wordt. — Hy stichte ook het Huis *Knaivenburg* by *Vaassen* op de Veluwe, waar zyn Beikeneel, zegt men, nog bewaard wordt. W. A. BACHENE, *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. I. Deel bl. 370.

(ii) Hy hadt honderd duizend menschen in de Nederlanden, om zogenoemde Kettery, doen martelen, volgens J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*, IV. Deel bl. 393. Men kan ene korte doch juiste schets van KARELS Regering, Bedryven en Karakter vinden by J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*. Deel VI bl. 134 — 146, Deel VIII. bl. 124 — 136 en zyn *Verenigd Nederland*, bl. 124 — 136.

hadt, hadt hetzelfde nedergelegd) en sloot enen
 wapenstilstand met Frankryk voor vyf jaren, wel-
 ke echter naderhand door hetzelfde werdt ge-
 schonden; hy vernieuwde in 1556 het plakaat
 tegen de Kettters, en eischte ene nieuwe bede
 van de Nederlanden, welke hem, na vele te-
 genstribbeling, eindelyk werdt ingewilligd. —
 De zomer van dit jaar was geweldig droog en
 heet, het regende niet van April tot Augustus
 toe; alle granen op het veld en alle boomvruch-
 ten verdorden, vele menschen stierven door
 honger en dorst; dit alles werdt door ene grote
 duurte achtervolgd, waarby nog in het volgende
 jaar de pest kwam, welke zeer vele menschen
 ten grave sleepte. — Het bestand tusfchen
 Frankryk en PHILIP IV. werdt in dit jaar verbro-
 ken; 'er vielen van tyd tot tyd verscheidene
 slagen voor, onder anderen by *St. Quintin*, ene
 Stad in Picardiën in Frankryk, en by de Stad
Grevelingen in Vlaanderen, waarin de Franschen
 geslagen werden en zeer grote verliezen leden.
 De vrede werdt eindelyk in 1559 gesloten. PHI-
 LIP, die, sedert hy zich in de Nederlanden
 hadt opgehouden, zeer vele zware en druk-
 kende beden en belastingen van Brabant en de
 Meiëry gevorderd hadt, vertrok in dat zelfde
 jaar weer naar Spanjen, stellende voor zyn ver-
 trek, op raad van den Hertog van *Alba*, MAR-
 GARETA, natuurlyke Dochter van zynen Vader
 KARBL, en gehuwd met OCTAVIO FARNESE,
 Hertog van *Parma*, aan tot Landvoogdes, het
 geen weinig genoeg den Ingezetenen gaf. —
 Paus PALLUS III. verhief in 1560 's *Hertogen-
 bosch* benevens de Meiëry tot een afzonderlyk

Bisdom. — De leer der Hervormden won, schoonsterk vervolgd, meer en meer veld; 'er kwam in 1565 een nieuw bevel uit Spanjen, om de Ketteren te doden. In dit jaar ontstondt het bekend *Verbond der Edelen*, waarby zy zich met plegtigen ede verbonden, om de Inquisitie tegen te staan, en de vryheid van Godsdienst en voorrechten te beschermen (kk); toen dit bekend werd, staken de Hervormden het hoofd op, en begonden openlyk den op *hogen Kamp* by *Engelen* en ook te *Deuteren* te prediken.

In 1566 sloeg de Beeldenstormery, die in de gehele Nederlanden voorviel, over naar de Stad en Meiry van *'s Hertogenbosch*; wenschelyk ware het, dat deze nooit ware voorgevallen, dewyl de geoederen van Roomschen en Onroomschen hierdoor al te zeer tegen elkanderen verbitterd werden, de goede zaak des Vaderlands er zeer veel door leedt, en elk weldenkende dezelve, als enen onbezonten en dollen yver, afkeurde. — 'Er verspreidde zich een gerucht, dat de

(kk) Deze Edelen kregen hiervan den naam van *Geuzen*. Zy waren 300 sterk; en gaven, onder het geleide van den Here HENRIK VAN BREDERODE en Graaf LODEWYK VAN NASSAU, te *Brussel*, onder het doen ener schoner aanspraak, op den 5 April 1566, aan de Landvoogdes MARGARETA, Hertogin van Parma, een smeek-schrift tegen de schending van rechten en privilegiën, en om de bloedige plakaten en Inquisitie op te heffen, over — De Gouvernante of Landvoogdes, zulk ene menigte het Hof ziende intreden, verschrikte, waarop de Heer van BARLAYMONT zeide: *ne craignez rien, Madame!*

de Landvoogdes den Grave van *Megen* order hadt gegeven, om tien vaandelen voetvolk te werven, en die in 's *Hertogenbosch* te leggen; doch de Regering dier Stad nam om die reden ook vier vaandelen aan, welken zy den eed van trouwe deedt afleggen; hierop beriep de Landvoogdes de Staten van Brabant, om met haar enige middelen ter demping der beroerten, die 'er wegens den Godsdienst en Beeldenstorm ontstaan waren, te beramen. In 1567 verscheen de Graaf van *Megen*, met zyne tien geworvene Vaandels te *Vucht*, om, gemelde Stad te belegeren, maar hy ontving van de Landvoogdes bevel, om zich naar *Utrecht* te begeven. De meeste Hervormden, besloten, om, dewyl de omstandigheden voor hun niet gunstiger werden, en zy zich niet langer veilig rekenden, zich met hunne goederen naar *Kleve* te begeven. De Landvoogdes, aan welke het vertrek van zó vele Ingezetenen zeer smertte, zondt enen Brief aan alle Nederlandsche Gewesten, waarin zy van hare strengheid tegen de Hervormden schein te rug te keren; maar vele Hervormden, alte veel op hare schoon schynende woorden vertrouwend,

de,

dame! ce ne sont que des Gueux. Vrees niets, Mevrouw! „het zyn niet dan Bedelaars!” — Dit den Edellieden aangezegd zynde, namen zy den naam van *Geuzen* aan; welke spoedig de naam werd van alle Voorstanders der Vryheid. — Het is geheel verkeerd, om dezen naam, die als een eernaam in die tyden te recht werd aangemerkt, als een spotnaam alleen aan de Hervormden te geven, dewyl 'er zich zó wel Roomschen als Onroomschen onder die Edelen bevonden.

de, en daarom gerust in hunne woningen blyvende, werden gevangen. — Men deedt in dit jaar ene inzamelig van liefdegiften ter herstelling van de, door den Beeldenstorm geschondene, Kloosters.

Vierde tydvak, nemende zyn begin met de komst van ALBA in de Nederlanden in 1567, en eindigende met het innemen van 's Hertogenbosch door FREDRIK HENDRIK ten jare 1629.

In het jaar 1567 kwam FERDINANDO ALVA-REZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, in de Nederlanden. De Landvoogdes, van haar bewind ontslagen zynde, vertrok naar Spanjen, wordende gemelden Hertog door PHILIP II. in hare plaats aangesteld. Hy verzocht, ten volgenden jare, van Brabants Staten om 300,000 guldens op te nemen ter verdediging des Lands, het welk hem werdt toegestaan. — De goederen der gevlugte en ingedaagde Hervormden werden door hem aangeflagen; vyf en vyftig Burgers, die om den Godsdienst en andere onlusten uit Brabant en het Land van Overmaze waren geweken, werden gebannen en hunne bezittingen verbeurd verklaard. In july en Augustus dezes jaars werden verscheidene Meiëry- en Boscheenaars, om hunnen Godsdienst gehangen en onthoofd; ook werden 'er 119 gebannen. — De vervolging om den Godsdienst, het onthalzen der twee zeer brave en onschuldige Graven, van EGMOND en HOORN, beide Roomsch-

Roomschgezinden, op het bevel van ALBA, in den jare 1568 te *Brusfel*, en andere zaken maakten velen van 's Lands Bewoners afkerig van de Spaansche Regering; waarby kwam, dat de wrede Hertog in 1569 den *Tienden* Penning, van alle roerende goederen te heffen, vorderde; hy kon echter de Staten der Nederlanden hiertoe niet bewegen, en besloot derhalve, om zich jaarlyks met twe Milliöenen over alle de Nederlanden, by wyze van afkoop, tevreden te houden, moettende dit zes jaren lang duren, dit zou dus 12,000,000 bedragen. — Hy deedt in 1570 ene algemene vergeving voor alle Kettters, die tot de Roomsch-Katholieke Kerk wilden wederkeren, te *Antwerpen* afkondigen, maar 'er werden zó vele uitzonderingen in dezelve gemaakt, dat niemand zich op dezelve durfde verlaten. — ALBA sloeg den Staten voor, om de bede, welke hy eischte, ter leen op te nemen, het geen door de meerderheid werdt ingewilligd; en dewyl de som, welke Brabant moest betalen, vry groot was, naamlyk 542,000 guld:, en men niet in staat was, om dezelve jaarlyks op te brengen, omdat men, zelfs met vele nieuwe belastingen, niet meer dan omtrent 300,000 gl. kon by één zamelen, zo dat 'er alle jaren ene grote som ten kort schoot, zo wilde hy de Staten laten uitpannen, om de achterstallige beden te verkrygen; men deedt verscheidene verzoeken en voorstellen om uitstel; maar ALBA was geheel doof voor dezelve, en eischte, dat Brabants Staten ene nieuwe bede zouden uitschryven, het geen zy, gedwongen zynde, deden. Den tyd des afkoops van den *Tienden* Penning (Brabant hadt deze

voor-

voorwaarde voor den tyd van twee jaren aange- gaan) den 13 Augustus 1571 geëindigd zynde, wilde hy den Tienden Penning weder invoeren; en gaf, wat ook de Staten hier tegen inbrag- ten, een plakkaat uit ter invoordering van denzelven. De Staten van Brabant verzochten in 1572 uitstel; ALBA matigde enigzints zyn bevelfchrift, en floeg gemelden Staten voor, om in plaats van den Tienden Penning ene bede van 500,000 in dit jaar, voor hun aandeel, te betalen, en dan nog jaarlyks met de andere Ge- westen 2.000,000 guldens; het geen onder ze- kere voorwaarde werdt aangenomen.

De Prins van Orange, WILLEM I., viel, na het innemen van de Stad *Briel* (deze was den 1 April 1572 door WILLEM van BLOIS van TRESLONG veroverd) in Brabant, doch was genoodzaakt, na enige steden ingenomen te heb- ben, over den *Rhyn* te rug te trekken, en zyn leger, wegens gebrek aan geld, af te danken.— Het hooge water overstroomde in 1573 een ge- deelte der *Meiëry*.— In dit zelfde jaar vielen enige benden uit Holland in de *Meiëry*, en verraschten het Stadjen *Osch*, waar zestig Spaan- sche Ruiters in bezetting lagen; doch vele In- gezetenen op het luiden der alarmklok by elkan- deren komende, zo waren de Hollanders, die maar 600 koppen sterk waren, en de zyde van Prins WILLEM I. hielden, genoodzaakt te ver- trekken, stekende alvorens *Osch* in brand, waar door meer dan zestig huizen vernield werden.

ALBA kwam in ditzelfde jaar te 's *Hertogen- bosch*; hy eischte in het volgende jaar weer nieu- we geldsommen van Brabants Staten — ALBA ver-

vertrok in dit jaar 1574 naar Spanjen, zich be-
roemende, dat hy *agtien duizend en zes hon-*
derd Nederlanders om hun geloof en zogenoem-
de weerspanningheid, waarvan hy alleen de ge-
vloekte oorzaak was, hadt om hals gebragt;
hy viel in Spanjen in 's Koningsongenade: doch
daarna hersteld, stierf hy, 72 jaren oud, in
1582 (11). ALBA werdt opgevolgd door Don
LOUIS de REQUESENS. — Deze nieuwe Land-
voogd liet op den 6 July 1574 ene algemene
vergeving afkondigen, waarvan echter honderd
en twintig personen, met namen uitgedrukt,
werden uitgesloten. Hy beval den 16 July
1575, dat het jaar niet meer, gelyk te voren,
met Paschen maar met den eersten January in de
Nederlanden enen aanvang zou nemen. RE-
QUESENS, die alles in verwarring, de schatkist
uitgeput, en daarby grote schaarsheid aan geld
vondt, moest nog daar te boven den oorlog met
Holland en Zeeland, die het met Prins WIL-
LEM I. hielden, voeren; de onderhandelingen
ter bevrediging liepen vruchtenloos af; hy stierf
den 6 Maart 1576 aan ene hete koorts (mm);
la-

(11) J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*, Deel VIII.
bl. 175. en zyn *Verenigd Nederland* bl. 175. MARTINET
begaat ene fout, dewyl hy zegt in zyn *Verenigd Neder-*
land, bl. 581, dat Alba geboren is in 1508 en gestor-

ven in 1582; dan moet hy 74 of ten minsten 73 jaren
geweest zyn. Doch dit is van weinig belang.
(mm) W. A. BACHENE, *Beschryving der Verenigde*
Nederlanden. I. Deel bl. 147. zegt, dat hy aan de Pest
gestorven is, en verschilt derhalven van andere gechied-
schryvers. L. OFFERHAUS stelt zynen dood op den
vyfden Maart. Vide ejus *Compendium Historiae Fœderalis*
Belgii. pag. 90.

latende alles in de grootste verwarring na, wyl hy, in zyne wyze van bestier, de voetstap- pen van den wreden en bloeddorstigen ALBA gedrukt hadt. — In dit zelfde jaarwerdt ook de *Gentsche Beyrediging* (Pacifcatie van *Gent*) ge- sloten : *nn*). In November dezès jaars kwam Don JAN van OOSTENRYK, natuurlyke Broeder van PHILIP IV., in de Nederlanden als Land- voogd. Prins WILLEM I. waarschouwde Brabants Staten tegen denzelfen, en het bleek ook uit alle handelingen des Landvoogds, dat hy niet te ver- trouwen was. In 1577 werdt WILLEM I. ten- spyt van Don JAN en van MATTHIAS, Eersther- tog van Oostenryk, tot Ruwaard of Bescherma- heer van Brabant verkozen, en ook in die hoe- danigheid van 's Hertogenbosch erkend.

In 1578 kwam MATTHIAS, Eersthertog van Oostenryk, in Brabant; Don JAN werdt door de Algemene Staten voor vyand des Vader- lands verklaard, en MATTHIAS als Landvoogd, doch onder zeer naauwe bepalingen, aangesteld; ook verhieven zy WILLEM I. tot zynen Stad- houder. Don JAN overleden zynde, werdt ALE-
XAN-

(*nn*) De Staten van Brabant, Vlaanderen, Artois, Henegouwen, Holland, Zeeland en hunne Bondgenoten sloten te *Gent* een verdrag, bekend onder den naam van *Pacifcatie van Gent*, om de Spaansche Soldaten uit het Land te jagen; niets, buiten weten van Holland en Zeeland, tot nadeel van den Roomschen Godsdienst te doen; WILLEM I. tot Stadhouder, tot nader bevel der Staten, aan te nemen; en alle onègheden om den Gods- dienst en beroertens te stillen.

XANDER FARNESE, Hertog van *Parma*, en Zoon der gewezene Landvoogdes MARGARETA, door PHILIP tot Landvoogd benoemd. De vervolging om den Godsdienst begon te vermindern, ook werdt de Geloofsvrede tusfchen den Eersthertog MATHIAS en de Algemene Staten ontworpen; dit ontwerp van vrede tusfchen Roomschen en Onroomschen mishaagde aan velen; echter werdt hetzelfde in de Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* aangenomen en bezworen.

Ten jare 1579 den 23 January werdt de Utrechtsche veréniging (*Unie van Utrecht*) (oo) tus.

(oo) De *Unie van Utrecht* werdt den 23 January 1579 gesloten, en niet gelyk J. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*. Deel II. bl. 114. schryft, op den negen en twintigsten January des gemelden Jaars. Op dezen dag werdt zy aan het Volk, door openbare aflezing van het Stadhuis, bekend gemaakt. — Deze *Unie* is byna by alle Vaderlandsche Geschiedschryvers te vinden. Men hielt dit oorspronglyk geschreven Verbond of *Unie* lang voor verloren, tot dat hetzelfde, niet zeer lange jaren geleden, in 's *Gravenhage* toevallig in ene doos onder andere Staatspapiëren ontdekt werdt. Hollands Staten besloten in 1777 om het te laten drukken. Deze *Unie* is, benevens alle de gewigtige Stukken tot dezelve behorende, met de Naamtekeningen of Signatures en Charakters der Staatsleden, die dezelve sloten, gedrukt door J. ENSCHEDÉ en Zonen in 1778, met die oude letters, welke AELBERT HENDRICKX, Drukker der Staten van Holland, in den Jare 1578 te Delft gebruikt heeft, welke men toen voor de fraaiste in Nederland heeft gehouden. — Deze afzonderlyke uitgave dier *Unie* wordt gehouden voor een Meesterstuk der Drukkunst, hetwelk mooglyk geene weërgte in schoonheid heeft.

tusfchen Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht, gefloten; 's *Hertogenbosch* tradt niet terftond tot dezelve toe, maar nam haar echter, in het vervolg, aan. — Er heerschte thands grote fchaarsheid van geld, als mede wantrouwen en onénigheid tusfchen Roomschen en Hervormden. De Hertog van Parma kwam, nadat hy *Maastricht* veroverd hadt, met zyn Leger te *Vucht*, waar hem, wyl hy van alles gebrek hadt, al het nodige uit 's *Hertogenbosch* werdt toegezonden. Hierop fcheurde zich deze Stad benevens de Meiery van de Utrechtsche Unie af, verzoende zich met **PARMA** en koos de Spaanfche zyde, het geen voor dezelve, gelyk in het vervolg zal blyken, zeer nadelige gevolgen naar zich sleepte.

In den Jare 1580 togen de legers van **PARMA** en van de Staten ten velde. De Staatschen namen de Schans by *Empel* in, ook viel 'er te *Vucht* ene hevige fchermtufeling voor tusfchen de Heusdenaars, die 's *Hertogenbosch* meenden te overrompelen, en tusfchen de Bosfchenaars. **PARMA** verklaarde in dit jaar **WILLEM I.** vogelvry, en zettede vyf en twintig duizend gouden kronen op deszelfs hoofd. — In 1582 werdt de Hertog van **ANJOU**, Broeder van den Franschen Koning **HENDRIK III.**, te *Antwerpen* als Hertog van Brabant ingehuldigd, ook vielen de Staatsche en voornaamlyk de Fransche hulpbenden in de Meiery, waar zy veel moedwil bedreven, zelfs kwamen zy tot in het gehugt *Reut* (thands het Fort *Isabel*) waar een hevig gevecht tusfchen hen en de bezetting van 's *Hertogenbosch* voorviel. Men wendde alles aan, om de Staatsche

ben

benden ten keer te gaan; echter moest de Meiëry zeer veel van de Spaansche Soldaten, welke geweldige brandschattingen uitschreven, lyden; hare beschermers waren tevens hare onderdrukkers.

De Franschen, aangevoerd door den Heer BONNIVET, namen in 1583 *Eindhoven* by verrassing in, ook wonnen de Staatschen *Helmond*, waardoor 's *Hertogenbosch* zeer benaauwd werdt. **PARMA** hernam *Eindhoven* na ene lange belegering; gedurende dezelve werdt het platte Land geweldig verwoest; ook moest de Meiëry door de brandschattingen der Staten-benden ontzaglyk veel lyden. Het Krygsvolk der Staten viel in July dezes Jaars in de Meiëry, waar zy verscheidene Dorpen verbrandden, en dit ongeluk zou nog aan meer Dorpen ten deel gevallen zyn, waren zy niet door de Spanjaarden, onder **CLAUDE VAN BARLAYMONT**, Here van *Haultepenne*, gedwongen, om by *Lith* over de *Maas* te rug te trekken.

De Staatsche benden stroopten in den Winter van 1584 de Meiëry geheel af. Zy meenden dit in 1586 te hervatten, doch dit liep vruchteloos af, dewyl men overal, op order van **KAREL**, Grave van **MANSFELD**, naauwkeurig wacht hieldt. In het laatst van dit jaar plunderden de Staatsche troupen *Tilburg*, *Goirle*, *Hilverenbeek* en *Riel*, dreven al het vee naar Holland, maar brandden geene huizen af. — In geheel Brabant heerschte ten zelfden jare ene grote schaarsheid van Koorn.

De duurte was in Brabant in 1587 geweldig groot. — De Staatschen vielen in de Meiëry,

belegerden het Kasteel van *Loon op Zand*, en namen hetzelfde in, waarop hun bevelhebber, de Graaf van HOHENLOE verscheidene Dorpen afbrandde. Het Kasteel van *Loon op Zand* kwam, na weinige dagen, weer in de magt der Spanjaarden. — De lasten der Stad en Meiëry namen in 1589 zó sterk toe, dat vele Inwoners genoodzaakt waren, om dezelve te verlaten, zodat men vreesde, dat de gehele Meiëry in enewoesteny veranderen zoude; want zy moesten alle maanden 90000 Karels Guldens opbrengen; de Regering der Stad deedt hieróver een vertoog aan PARMA, doch het duurde nog verscheidene jaren, eer hierin enige verandering kwam. — PARMA overleedt den 3 December 1592, en de Landvoogdy werdt by voorraad aan den Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELD opgedragen; doch in 1594 werdt ERNST, Eersthertog van Oostenryk, tot Landvoogd aangesteld; hy overleedt in 1595, en benoemde, voor zyn sterven, PEDRO HENRIQUES D'AVEZEDO, Graaf van *Fuentes*, tot zynen opvolger. In het laatste van dit jaar vielen enige Ruiters uit *Nymegen*, nadat zy de voorsteden van *Roermond* geplunderd hadden, in de Meiëry, en ontmoetten, by *Oedenrode*, den Bevelhebber van 's *Hertogenbosch*, den Here VAN COCUELLE met enige Spaansche Ruiters, met welken zy handgemeen werden, en ook dezelve versloegen, makende de gehele bagagie van dien Bevelhebber buit, en weken 'er mede naar *Heusden*.

De Kardinaal ALBERT, Eersthertog van Oostenryk, en jongste Broeder van den laatstoverledenen Landvoogd ERNST, werdt door

PHB

PHILIP in zyns Broeders plaats aangesteld, en kwam in 1596 in de Nederlanden. De Staatsche Krygsbenden stroomden, terwyl hy *Calais* belegerde, heind en ver in Brabant, zelfs tot *Namur* toe. In het einde van dit jaar zamelde ALBERT een leger by *Turnhout* by één, om de Opgezetenen aldaar van de Staatsche brandschattingen te bevryden; Prins MAURITS (WILLEM I. was reeds den 10 July 1584. door enen Bourgondier BALTHAZAR GERARDSZ, onder den naam van FRANÇOIS GUION, in zyn twe en vyftigste jaar te *Delft* met een Pistool dood geschoten.) dit vernemende, verzamelde in alleryl een leger, begaf zich in january 1597, derwaards, en sloeg, na een hardnekkig gevecht, de Spanjaarden, welke meer dan 2,000 doden en 30 Vaandelen verloren. — De Spaansche Soldaten in de Stad *Gelder* en elders sloegen aan het muiten, vielen in *Peelland*, en eischten van hetzelfde maandelyks duizend guldens; enige muitende Ieren namen *Helmond* in bezit, de Inwoners moesten hun kost en drank geven, en ook derzelve paarden onderhouden. Gedurende deze troebelen rees de prys der granen geweldig hoog in de *Meiëry*. Op het einde van dit jaar hoorde men, dat PHILIP, Koning van Spanje, zyne Dochter ISABELLA CLARA EUGENIA aan den Kardinaal ALBERT verloofd, en hem tot enen bruidschat Bourgondiën en de Nederlanden geschonken hadt. De muitende Spanjaarden bleven den gehelen winter in de *Meiëry*; ook viel in de Maand February 1598 een Spaansch Hopman FRANCISCO DE PADILLA, denkelyk ook een muiter, uit de Stad *Weert* in *Peelland*, waar

hy de meeste Dorpen brandschattede, en sommigen, als *Aarle*, *Rikstel*, *Beek*, en myne geboorteplaats *Nunen* uitplunderde; eindelyk werden de muiters met enig geld tot rede gebragt. — PHILIP II. Koning van Spanje, verzwakt door de ongebondenheden der jeugd en afgemat door Staatszorgen, overleedt den 13 September 1598, onder yslyke wroegingen en allerhevigste pynen, aan ene luisziekte, zynde 71 jaren en byna vier maanden oud (*pp*).

In 1599 kwam de Eersthertog ALBERT, die zich, na het afleggen van zynen Kardinaals hoed, in het vorige jaar, ter voltrekking van zyn huwelyk naar Spanje hadt begeven, met zyne gemalin ten rug; zy lieten beiden zich als Her.

(*pp*) L. OFFERHAUS, *Compendium Historie Fœderati Belgii*. pag. 165. J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*. Deel VI. bl. 153. stelt zynen dood in 1597., doch verkeerd. Gemelde geleerde noemt in zyne *Historie der Wereld*. Deel. VIII. bl. 245. en in zyn *Verenigd Nederland*. bl. 245. het Jaar 1598. on heeft dien misflag dus verbeterd. — PHILIP II. was de deftigste van alle Spanje's Koningen, fier van houding en streng van aart. Men heeft hem nooit zien lagchen, en hy beroemde zich, dat hy gedurende zyn leven maar driemaal gedanst hadt. Niemand mogt met hem spreken als geknield. Zyn roem was bevlekt met bloed en tranen. Hy was een ondankbaar Zoon, een onnatuurlyk Vader, een barbaarsch Echtgehoot en bedrieglyk Dwingeland. De Spanjaarden verëerden hem met den naam van *El Discreto* of den *Wyzen*, schoon de ondergang der Spaansche Magt aan zyn kwaad bestier werdttogeschreven. — Zyn Zoon PHILIP III. was zyn Opvolger, deze (welk een roem voor enen Koning!) overtrof de meesten zyner Onderdanen in zedelyke deugden.

Hertog en Hertogin der Nederlanden huldigen. — Het stropen der Spaansche Krygsknechten en anderen, in dienst des Konings van Spanje, hadt den gehelen zomer van dit jaar geduurd; in Séptember kwamen zy met enen hoep Voetvolk en Ruiters in de Meiëry, en plunderden *Gemert*; zy trökken door *Bakel*, *Deurne* en andere Meiëryfche Dorpen, waar zy zeer slecht huishielden, naar het Luikfche Stadjen *Hamond*, het geen zy innamen en uitplunderden; zy togen van daar weder ten rug; vorderden van *Valkenswaard*, *Dommelen* en *Geldorp*, behalve den kost, veel geld, en namen alleste *Aarle*, *Rikfel* en *Beek* weg. De Meiëry leedt geweldig door de Spaansche benden, die haar moesten beschermen, en ook door de gewone lasten aan den Eersthertog ALBERT, benevens de brandschattingen, die zy gedurig den Staatfchen benden moest betalen. — De winter dezes jaars was geweldig streng. — In 1600 viël het bekend gevecht voor op de vuchtsche heide tusfchen den Here CHARLES DE BREAUTE, een dapper held, zynde een Normandier, en Ritmeester in dienst der Staten van de Verénigde Nederlanden, en GERARD ABRAHAMSZ, bygeuoemd *Lekkerbeetjen* (qq). — De Spaansche Sol-

(qq) De Staatsche bezetting van *Geertruidenberg* hadt in 1589 die Stad aan den Hertog van PARMA verkocht. GERARD ABRAHAMSZ was één der genen, die zich aan deze snode misdaad hadden schuldig gemaakt; hy werdt daarom van de Algemene Staten vogelvry verklaard, en begaf zich in dienst der Spanjaarden, onder welken hy als Lieutenant te paard diende. Hy droeg denkelyk den

F 4

naam

Soldaten in de Forten *St. Andries* (rr) en *Crevecoeur* begohden, wegens wanbetaling, te muiten; zy schreven aan verscheidene Meiëryfche Dorpen om geld, en dreigden, zo het geëischte geld hun niet werdt bezorgd, om dezelve in brand te steken. De Spaansche bezetting in *Hammond* schreef ene aanzienelyke brandschatting, onder dezelfde bedreiging, in Peelland uit; dezelve bedroeg daglyks 674 guld. en 5 stuiv. De Eersthertog ALBERT trachtte de muitelingen op allerlei wyzen tot bedaren te brengen, maar te vergeefs: Prins MAURITS deedt in tegendeel zyn voordeel met deze Muitery, nam *Crevecoeur* en *Andries* in, en bedreigde 's *Hertogenbosch*; men deedt

naam van *Lekkerbeetsjen*, omdat 'er ene aanzienelyke be'oening op zyn hoofd gesteld was, en hy dus een lekker brokjen was voor den genen, die dien Verrader, schoon van geringe afkomst zynde, in handen kon krygen.

(rr) De Schans *St. Andries* is aangelegd door den Admirant van Arragon, Don FRANCISCO DE MENDOZA, in 1599., Bevelhebber der Spaansche Benden. Hy noemde dezelve naar den naam van den Kardinaal, ANDREAS VAN OOSTENRYK ten dien tyde Gouverneur dier Nederlanden, welke nog in Spanje's magt waren. L. OFFERHAUS in *Compendio Hist. Federati Belgii*, pag. 168. en W. A. BACHIENE in zyne *Beschryving der Verëigde Nederlanden*, I. Deel bl. 329. zeggen: dat zy door den Kardinaal zelve gesticht zy, welke haar naar zynen Naamheiligen, den Apostel ANDREAS, genoemd heeft. Deze schynfrydigheid kan gemakkelyk worden weggenomen, wanneer wy onderstellen, dat MENDOZA die schans, op bevel van den Kardinaal ANDREAS, heeft aangelegd. Deze Schans voltooid zynde, werdt in dezelve ene Keik gesticht, die de Kardinaal in eigen persoon, ter ere van den Apostel ANDREAS, inwydde.

deedt alles, om die Stad te behouden, en versterkte dezelve op alle mogelyke wyze.

In het begin der zeventiende eeuw, naamlyk 1601 werdt 's *Hertogenbosch* door MAURITS belegerd, maar hy moest het beleg na zes en twintig dagen, weer opbreken. — Ten volgenden jare trok MAURITS in Brabant; hy trachtte vruchtenloos, om ALBERT tot een treffen uit te lokken, en moest dus onverrichter zake ten rug keren; echter nam hy het Kasteel van *Helmont* en de Stad *Grave* in; ook ontstond 'er ene hevige munitery, wegens wanbetaling, onder ALBERTS troepen. — In 1603 werdt wederzyds zeer weinig uitgevoerd; alleen werden enige Staatsche Ruiters door die van 's *Hertogenbosch* te *Gemert* geslagen, en vele gevangen genomen. MAURITS belegerde gemelde Stad op nieuw, doch moest ook dit beleg opbreken. De Munitery duurde nog voort onder de Spaansche benden; zy plunderden in 1604 het Stadjen *Eindhoven* op ene deerlyke wyze, doch verzoenden zich eindelyk met den Eerstherzog ALBERT, welke in Juny dezès Jaars ene buitengewone bede, ter betaling der oorlogskosten, eischte, die hem werdt toegestaan. — 'Er viel zedert 1604 tot 1609 weinig van belang in de Meiery voor, uitgenomen dat in dit laatste jaar het twaalfjarig bestand tusschen Spanje en de Vereenigde Nederlanden getroffen werdt, het geen in de Meiery ene zeer grote vreugde veroorzaakte.

De Eerstherzog eischte in 1611 ene gewone en buitengewone bede, hetwelk vele tegenstribbelingen ontmoette. — In 1616 openbaarde zich in Peelland, en wel voornaamlyk te *Vegchel*, en ook in 's *Hertogenbosch*, ene kwaadaartige Pestziekte,

te, welke echter ten volgenden Jare schynt te hebben opgehouden. — In 1617 leidden Brabants Staten den eed van getrouwheid aan PHILIP III., Koning van Spanjen, af. ALBERT overleedt den 13 July 1621 te *Brusfel*, en zyne Gemalin bleef, schoon zy, twe dagen na den dood van haren Echtgenoot, het gewaad der Klarisfen (ss) aannam, waarin zy wilde begraven zyn, in het bewind der Nederlanden volharden.

Het twaalfjarig bestand in 1621 een einde nemende, nam men te 's *Hertogenbosch* allerlei voorzorgen ter verdediging. — In het volgende jaar eischten de Verénigde Staten ene driedubbele brandschatting in de Meiëry, welke terstond moest worden voldaan, anders werden de voornaamste Inwoners der onwillige Dorpen in hechtenis genomen; dit veröorzaakte een allerjammerlykste ellende. De Spaansche Soldaten hielden, wyl zy door slechte betaling aan het muiten waren geslagen, zeer slecht huis in Brabant; zy beroofden de Kerken, verbrandden de huizen, voerden paarden en koeiën weg, en bonden de voornaamste Ingezetenen, die hun geen geld genoeg gaven, aan de staarten der paarden; ook schreven zy brandbrieven aan de vier Kwartieren der Meiëry. De Krygsverrichtin.

(ss) De orde der Klarisfen werdt in de XIII. eeuw gesticht door St. CLARA, Zuster van St. FRANCISCUS. Vide H. GUTHBERLETI *Chronologie* pag. 415. Zy overleedt in 1252, en wordt door den Jesuit D. PRÆTAVIUS ene Lands- of Stadsgenote van gemelden FRANCISCUS van *Afsiën*, den stichter der Franciscanen of Minder-broeder orde, genoemd. Conf. *Eius Rationarium Temporum*. Part. I. pag. 391.

tingen waren ten dezen jare niet voordelig voor de Eerstherzogin ISABELLA. Prins MAURITS meende 's Hertogenbosch in te nemen, doch dit mislukte weder. — In 1623 eischte ISABELLA ene buitengewone bede van 250,000 guldens, welke haar werdt toegestaan. De krygsverrichtingen waren in 1624 van weinig belang, echter eischte de Eerstherzogin weder ene geweldige bede van Brabant, naamlyk zes maanden lang, maandelyks 50,000 guldens. In April 1625 vraagde zy weder ene bede van 50,000, of ten minsten 45,000 guldens maandelyks, één jaar lang. Zy eischte al weder in 1627 en 1628 buitengewone bedden. De Meiëry moest in alle deze bedden haar aandeel dragen.

Prins FRÉDRIK HENRIK kwam den 30 April 1629 (MAURITS was den 23 April 1625 overleden) met een leger van 40,000 mannen voor 's Hertogenbosch; hy hieldt zyn hoofdkwartier op het Huis de *Heim*, thands *Maurik*, te *Vucht*. Men deedt aan beide zyden zyn best, de Prins om de Stad in te nemen, en ANTONY SCHETS, Baron van *Grobbendonk* (*tt*) Gouverneur van 's Hertogenbosch, om zich te verdedigen. De Heer VAN STAKENBROEK, oversten onder het bevel van den Hertog van BOUILLON, veröverde, terwyl men met de belegering van 's Hertogenbosch

(*tt*) *Grobbendonk* is een slot, voerende den titel van Baronnie, in Oostenryksch Brabant, noordöostwaards van de Stad *Lier*, aan de Rivier de *Neshe* gelegen. Naar hetzelfde voerde het adelyk geslacht van SCHETS zynen naam.

bosch bezig was, het Stadjen *Eindhoven*, en won hetzelfde voor de Staten der Veréinigde Provinciën. Eindelyk moest 's *Hertogenbosch* zich overgeven; de Spaansche bezetting trok den 17 September uit gemelde Stad, en de benden der Staten trokken daarop in dezelve (*uu*).

Vyfde tydvak, zynen *aanvang nemende met de inneming van 's Hertogenbosch ten jare 1629, en ten einde lopende met den Utrechtschen Vrede in 1713.*

Dit en het volgend tydvak bepaalt zich alleen tot de Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch*, dewyl dezelve, door de overgave dier Stad, schoon zy eerst by den Munsterschen of Westphaalschen Vrede in 1648 aan de Algemene Staten in vollen eigendom werden afgestaan, in het bezit der zeven veréinigde Provinciën overgingen; want de Koning van Spanjen matigde zichzelven, zelfs tot gemelden Vrede toe, de Souvereiniteit

(*nu*) W. A. BACHENE stelt de overgave van 's *Hertogenbosch* in 1630 *Beschryving der Veréinigde Nederlanden*, I. Deel. bl. 152. Dezen misflag heeft hy verbeterd in het IV. Deel. bl. 474 en 492. Men noemt deze inneming van 's *Hertogenbosch* gewonelyk de *Reductie*, om dat deze Stad, die in 1579 de Unie van Utrecht aangenomen en zich dus aan de zyde der Veréinigde Nederlanden gevoegd hadt, nog in datzelfde jaar den Spaanschen Koning als haren Souverein aannam, maar thands weder in de magt der Algemene Staten werdt ten rug gebragt.

teit over de Meiëry aan, willende de **Algemeene Staten** daar en tegen hun recht op de Meiëry, als aan *'s Hertogenbosch* onderhorig, doen gelden.

De Hervormden hielden den 19 September 1629 ene plegtige dankzegging in de grote Kerk van *'s Hertogenbosch*, predikende *'s Prinsens* Veldprediker, **KOENRAAD MARKINIUS** by die gelegenheid over **Jes. XLV: 1—7.** men zong voor **Pfalm XCVIII.** Het leger van den Prins brak vervolgens van *'s Hertogenbosch* op. — De Staten Generaal gaven bevel, dat de Priesters in de Meiëry de Kerken zouden inruimen, en aan de Hervormde Predikanten overgeven; zy konden echter alle de versierselen mede nemen; de Koning van Spanjen, **PHILIP IV.**, gaf een tegenbevel, en het duurde tot 1633, eer 'er op de voornaamste Plaatzten Predikanten werden gesteld, welke echter allen door de Spanjaarden verjaagd of gevangen werden.

In 1634 gaven de Staten Generaal last aan alle, in 1631 op sommige Dorpen aangestelde, doch van daar verdrevene, Predikanten, dat zy zich naar hunne Plaatzten moesten begeven; ook werden 'er Kwartierschouten aangesteld, naamlyk: **CORNELIS PROUWINCK** gezegd *van DEVENTER*, zynde één myner Voorouderen, over Peelland; **HENRIK de BERGAIGNE** over Kempenland; **JOHAN BLANCKAERT** over Oosterwyk; en **DOMINICUS van COUVERDEN** over Maasland. De Koning van Spanjen handhaafde daar en tegen zyne oude Kwartierschouten, hetgeen vele moeilykheden baarde. — Ten volgenden jare deedt de bezetting van *'s Hertogenbosch* twe geluk:

lukkige togten in de Meiëry; in den eersten versloeg zy, onder aanvoering van Grave FREDRIK van NASSAU by *Helmond* 200 Spaansche Ruiters, en in den tweden ligten zy vele vyānden in de Meiëry op, en bragten ze naar 's *Hertogenbosch*. — Men hadt, federt het innemen der gemelde Stad, aan wederzyde veel getwist over de opperheerschappy over de Meiëry; men hadt het niet eens kunnen worden, en de schuldeloze Meiërysche Opgezetenen leden het allërmeest by deze vershillen. — Eindelijk werdt by den Westphaalschen vrede, te *Munster* den 14 October 1648 gesloten, de opperheerschappy over de Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* aan de Staten der Verénigde Nederlanden afgestaan. Men deedt in dit jaar den Roomschen Priesteren de Kerken ruimen; men voerde overāl den Hervormden Godsdienst in; men stelde Kwartierschouten aan, of bevestigde de genen, die reeds aangesteld waren; ook werdt JAN VAN RAVENSWAY tot eersten Landsdrost over de Meiëry aangesteld. De Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* drong, gelyk zy reeds in 1631, 1647, 1648 en 1649 gedaan hadden, weder in 1650 in 's *Gravenhage* aan, dat zy, benevens de andere delen van Staatsch-Brabant, leden mogten afvaardigen ter vergadering der Algemeene Staten; maar dit liep geheel vruchtenloos af.

In den Jare 1651 hadt men enēn hogen water-vloed in een gedeelte der Meiëry. — In 1653 werden enige Lotharingers, die zich in Spaanschen dienst begeven hadden, en in de Meiëry te *Liesfel* waren gelegerd, door den Veldmaarschalk JOHAN WOLFERT VAN BREDERODE, Gouver-

verneur van 's Hertogenbosch, geslagen; hun Kolonel KLAAUW werdt gevangen, en zyn zilveren servies, benevens zyne koets en tagtig paarden, buit gemaakt. — In 1654 werden 'er nieuwe belastingen op Staatsch-Brabant, en dus ook op de Meiëry, gelegd; men voerde 'er ook het klein zegel in, — 'Er vielen enige Spanjaarden uit de bezetting van *Venlo* en *Roermonde* in het Dorp *Budel*, pleegden 'er allen moedwil, joegen de Hervormden uit de Kerk, sloten dezelve dicht, en namen alles, wat hun beviel, mede. De Pest ontfak in 1655 hier te Lande. Men zamelde, op last der Staten, enige onderstandsgelden voor de ongelukkige Waldenzen (vv), die wegens hunnen Godsdienst door den Hertog van Savojen werden beoorloogd. — Men voerde het *Collateraal* op de erfenissen ten jare 1656 in. — In 1658 hadt men in een gedeelte der Meiëry den hoogsten watervloed, die 'er nog ooit geweest was. — De Staten Generaal wilden enige
Dor-

(vv) J. F. MARTINET, heeft ene *Kerkelyke Geschiedenis der Waldenzen in de Valciën van Piemont* uitgegeven, waarvan de tweede vermeerderde druk in 1775 in het licht verscheenen is. Wy kunnen elken waarheidminnenden lezer dezelve gerust aanbevelen. Vooräl raad ik elken Taalkundigen de lezing aan van een Werkjen, getiteld: *Histoire des Vaudois*, te Parys in 1696 gedrukt. — Dit Werkjen, zynde het schoonste, dat tot nog toe over dit stuk is uitgegeven, is my door énen myner vrienden, den Here MICHEL REVEL, een geboren Waldenzer, ten geschenke gezonden. Mischien zal ik hetzelfde, wegens zyne schoon- en onpartydigheid, wel eens vertaald in het licht geven.

Dorpen tot Heerlykheden verkopen; maar dit bleef steken, en gene Dorpen zyn na dien tyd in de Meiëry tot heerlykheden gemaakt. — In 1665 leidden de Staten ene buitengewone halve verponding op de Meiëry, wegens den oorlog, dien zy tegen Engeland ter Zee, en tegen CHRISTOPH BERNHARD VAN GALFN (ww), Bischop van Munster, ten Lande moesten voeren; ook voerden zy nog verscheidene andere lasten in. De Munstersche benden pleegden in 1666 vele baldadigheden in de Meiëry; ook heerschte de Pest in eenige streken van dit Land. — In 1669 werdt de vyftigste penning der verkochte goederen op den veertigsten, en het collateraal op den twintigsten penning gebragt.

De Oorlog, dien wy ten jare 1672 tegen Frankryk en Engeland moesten voeren, hadt veel betrekking op de Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch. Men gebruikte alle voorzorgen; alle manschappen werden opgeschreven; om daaruit den

(ww) CHRISTOPH BERNHARD VAN GALFN, by ons bekend onder den naam van BARENDJEN VAN GALFN, werdt onwettig tot Bischop van Munster verkozen. Hy bezat niets, dat zelfs de minste stof tot zyne lofspraak oplevert; want hy was onrustig van geest, gedragende zich in ons Vaderland als een verwoeden Moordenaar en Brandstichter; in alle vermeesterde Plaatzten waren zyne gedragingen schandelyk. Hy bezat ene onverzadelyke geldzucht, benevens onverzoenbaren haat en tomeloze eerezucht; ook hadt hy enen ingekankerden haat tegen den Hervormden Godsdienst, zodat hy niet schroom-

den tienden man te kiezen; de Dorpen werden tegen enen onverwachten inval, met slagbomen voorzien, en den Inwoneren gelast, om, in tyd van gevaar, elkanderen door klokkengeluid te waarschuwen en by te staan; ook werdt denzelven geboden, om alle bezaaide Landeryën te verwoesten, op dat de Vyand geen bestaan zou kunnen vinden. De Franschen schreven in Juny dezes Jaars ene zware brandschatting uit over de gehele Meiëry; zy bragten derzelve ene onmoemelyke schade toe; beroofden de Inwoners van Paarden, Runderen en alles, wat hun maar aanstondt; zy vernielden al het bouwgereedschap en plunderden de goederen. De brandschatting der Meiëry bedroeg jaarlyks 700,000 guldens, behalve 1000 legerbeesten, die op 30,000 guldens werden gerekend. Men rekende de renten van het geld, dat de Dorpen, ter betaling der brandschatting, hadden moeten opnemen, na den Oorlog jaarlyks op 180,000 guldens.

schroomde te zeggen: dat hy alle Belyders daarvan gaarne met eigen hand wilde ombrengen. Men vindt het leven van dezen Bischop in het VI. Deel van het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* door J. A. DE CHALMOT. De geleerde Jesuit D. PETAVIUS noemt hem, in zyn *Rationarium Temporum*, Part. I. pag mihi 482., enen mensch van enen alleronrustigsten inborst, *inquietissimi ingenii homo*. Volgens het Geestelyk Recht (*Jus Canonicum*) bestaan de wapenen der Geestelyken in tranen en gebeden. *Clericorum Arma*, dus lezen wy in hetzelfde, *sunt lacrymae et preces*. Hoe ver weck dus deze Bischop van een Recht, het geen in zyne Kerk op zeer hogen pryse gesteld wordt, af! —!! . . .

G

dens. — In 1673 voorderden de Franschen de brandschattingen der Meiëry opgelegd, met geweld in, en kregen zy geen geld, dan beroofden zy de Inwoners, welke nog daar te boven allerwreedst behandeld werden. — In 1674 den 19 February werdt de Vrede met KAREL II. Koning van Engeland, den 22 April met den Bisschop van Munster, en den 11 Mei met den Keurvorst van Keulen gesloten, het geen grote vreugde veroorzaakte. — Ten zelfden jare verkreeg de Meiëry, doch niet zonder grote geldverspilling, van de Franschen, ene vermindering der brandschatting, welke nu jaarlyks met 450,000 guldens, en 1000 legerbeesten, die 30,000 guldens bedroegen, kon worden betaald. Hunne Hoogmogenden voerden in de Stad en Meiëry ene buitengewone halve Verponding in, welke echter over de Meiëry in 1679 werdt opgeheven; maar de Stad was zo gelukkig niet, zy moest dezelve blyven voord betalen. — Toen de Stad *Grave*, in 1672 aan de Franschen overgegaan zynde, in dit jaar door het Staten leger werdt belegerd, moest de Meiëry gravers, karren en andere zaken leveren, dit kostte alleen aan Peelland 25,473 guld; even het zelfde hadt plaats, toen de Prins van Orange, WILLEM III. in 1676 *Maastricht* belegerde; dit kostte aan Peelland 38,500 guld. Toen het beleg van gemelde Stad was opgebroken, drongen de Franschen de Meiëryënaars, om met 5,000 mannen de verschansingen, door WILLEM III. opgeworpen, te slechten, en 20,000 Ryksdalers, ter herstelling der in stukken geschotene Vestingwerken, en ter aanvulling der Krygsvoorraadshuizen

zen aldaar, te betalen; en evenwel stroomten de Franschen nog daar te boven in de Meiëry. — Eindelyk werdt de Vrede met LODEWYK XIV., Koning van Frankryk, den 10 Augustus 1678, te *Nymegen* gesloten, het geen zeer veel blydschap aan elk enen, vooral aan de Meiëryenaars, die in dezen oorlog onbeschryfelyk veel geleden hadden, veroorzaakte.

De Meiëry werdt, door het sluiten van den Vrede, wel van vele ongemakken ontheven, maar het Krygsvolk der Staten, dat zich nog enigen tyd in dit Land ophieldt, leefde als of zy Vyanden waren, dwingende den Opgezetenen hooi, haver, eten en drinken af. De winter was langdurig, en het hooi, door de slechte handelwyze onzer benden, opgevoederd zynde, sterven vele beesten door gebrek. De Meiëryenaars verzochten om vermindering van lasten, wegens de geledene oorlogsrampen, maar hun verzoek werdt maar ten deele door de Staten toegestaan. — In 1687 geschiedde in de Stad en Meiëry van *'s Hertogenbosch* weder ene inzameling van geld voor de ongelukkige Waldenzen of Piemontesche Dalbewoners (xx).

Alles bleef in de Meiëry, sedert den met Frankryk gesloten Vrede, vry stil en rustig tot den jare 1688, wanneer LODEWYK XIV den 26

No.

(xx) Deze inzameling geschiedde in ons gansche Vaderland. Den 11 November 1687 zyn alleen in de Nederduitsche Kerken te *Amsterdam* voor hun ingezameld f 38.150:2:8. J. F. MARTINET *Kerkelyke Geschiedenis der Waddenzam.* bl. 120.

November den oorlog aan de Algemene Staten liet aanzeggen (yy). Hy liet tien Dorpen in de Meiëry afbranden , en daarönder (de anderen vindt men niet aangetekend) *Bladel* en *Reuzel*; ook moesten de Meiëryënaars in dit of het volgende jaar ene halve millioen brandschattingen aan de Franschen betalen. — Men voelde den 18 September 1692 in de Meiëry en geheel Nederland ene zware aardbeving. — In 1693 werdt 'er op verscheidene Meiëryfche Dorpen, als mede te *Helmond* en *Eindhoven*, een grote voorraad van koorn, denkelyk ten behoeve der Franschen, opgelegd; maar de Staten Generaal verboden dit onder verbeurte van hetzelfde, en 25 guld. boete voor elken zak, welke niet in de vaste Steden werdt gebragt, uitgenomen het graan, dat elk voor zyn huisgezin nodig hadt; ook verboden zy allen handel met den Vyand, als mede het betalen van brandschattingen aan denzelven. De Franschen zonden enige manschappen naar de Meiëry, met bedreiging, van enige Dorpen aan de vlammen te zullen opofferen, zo de brandschattingen niet betaald werden; maar de vrees, dat zy door de Staatsche benden, onder het bevel van den Graaf VAN ATHLONE (zz) zouden worden afgesneden, deedt hen

(yy) L. OFFERHAUS in *Compendio Historiae Universalis*, Lib. IX. Cap. XVIII. pag. 731. et in *Compendio Historiae Belgii Federati*, Lib. III. Cap. V. pag. 307.

(zz) De Graaf van ATHLONE was Generaal in dienst der Verëigde Nederlanden. Hy was een Utrechtsch Edelman, genoemd GODARD ADRIAAN BARON VAN REDERHEER.

hen schielyk weder vertrekken. Het dreigen der Franschen deedt de Meiëryënaars enige Gemagtigten naar 's Vyands leger afzenden, om de bedreigde brandstichting te voorkomen, doch dezelve werden gevangen, en zeer slecht behandeld.

In het laatste van den jare 1693 en vooräl in den beginne des volgenden jaars hadt men, in 's *Hertogenbosch* en vele nabygelegene Dorpen, zulken hogen watervloed, dat dezelve nooit zo hoog sedert 1658 geweest was, waardoor grote schade werdt veröorzaakt.

Enige Franschen vielen in 1694 in de Meiëry, staken te *Bladel* een huis in brand; plunderden *Hapert* en *Duizel*, voerende menschen en paarden met zich weg; zy vonden te *Eersel* sterken tegenstand, dewyl veertig Inwoners zich zeer

dap-

Heer van *Ginckel*. Hy volgde Prins WILLEM III. in zynen togt naar Engeland en Ierland, en veröverde de Stad *Athlone*, liggende in de Provincie *Connaught* aan de Rivier *Shannon*, welke deze Stad in twe delen verdeelt, in Ierland, stormenderhand; hieröm schonk Koning WILIAM of Prins WILLEM III. hem den erflyken titel en waardigheid van *Graaf van Athlone*; ook schonken de Staten onzes Vaderlands hem, voor zyne getrouwe diensten den Lande bewezen, de Heerlykheid *Amerongen*, welke zy in 1676 tot ene hoge en vrye heerlykheid verhieven. De titel van *Graaf van Athlone* wordt thands nog door den Here van *Amerongen* gevoerd. Zie W. A. BACHENE, *Beschryving der Verënidgde Nederlanden*. II. Deel bl. 1089. J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*, Deel VIII. of zyu *Verënidg Nederland* bl. 388. G. BRENDER a BRANDIS, *Nieuwe Natuur. Geschied. en Handelkundigen Zak. en Reis Atlas*. bl. 180.

opper verveerden, zodat 'er wederzyds enigen gedood en gevangen werden; maar de Franschen, ten rug trekkende, staken echter de voornaamste huizen in brand. — De Vrede, des nachts tuschen den 20 en 21 September 1697 te *Ryswyk* by 's *Gravenhage* gelloten, gaf der Meiëry weer een weinig rust.

Ten jare 1698 heerschte ene grote duurte van granen in de Meiëry van 's *Hertogenbosch*; even daarom werdt alle uitvoer verboden; de schaarsheid was vooräl in Maasland, wegens de overstroming des vorigen winters, waardoor men vele landeryën niet hadt kunnen bezaaiën, ongemeen groot; men bakte brood half van Boekweit en half van rogge. Men belettede den uitvoer van granen naar andere Landen. In 1700 hadt ene Fransche party het huis van den Predikant te *Maarheze* geplunderd; de vier Meiëry'sche Kwartieren moesten dit, op bevel van den Raad van Staten, weder den Leeräar vergoeden.

Prins WILLEM III. overleedt den 19 Maart 1702, en den 8 Mai werdt het oorlog aan Frankryk en Spanjen door de Algemene Staten aangekondigd; de Meiëry werdt door de Franschen onder brandschatting gesteld, en de Staten gaven order om alle Dorpspapieren in de versterkte Steden in veiligheid te bezorgen. Het Leger der Bondgenoten (het bestondt uit Staat'sche, Engelsche, Deensche en Duitsche benden) trok in July door de Meiëry; sloeg zich neër te *Achel* in het Land van Luik, rakende met zynen regten vleugel aan het Luiksch Stadjen *Hamond*, en met den linken vleugel aan *Leenderstryp*, een gehugt van *Leende*. De Franschen sloegen zich te *Eindhoven* nedër. Deze beide

Le-

Legers deden der Meiëry nameloze schade. De algemene Staten onthieven in 1703 de Landen, die onder brandschatting stonden, van enige lasten, als mede van het klein zegel: Op den 8 December dezes jaars hadt men in alle de Nederlanden, en ook in de Meiëry, enen geweldig harden storm. — Sedert 1703 viel 'er weinig van belang in de Meiëry voor, dewyl het Leger der Bondgenoten, veel voorspoed behalende, de Meiëry verliet en verder voortrok; maar enige boosdoeners, zich uitgevende voor vyändelyke partygangers, vielen in 1706 den Meiëryënaars zeer lastig, zodat byna niemand op weg of in huis veilig was; ook werden zy in 1707 door andere boosdoener, *Muskoviters* genoemd, sterk ontrust. De Krygszaken waren in dit jaar van geen belang in de Meiëry, maar in November des volgenden jaars 1708 kwamen omtrent 130 Fransche Dragonders te *Hilyerenbeek*, waar zy uit weerwraak, omdat de Bondgenoten een Dorp in Artois in de asch hadden gelegd, negentien huizen en schuren vol granen ten prooi der vlammen overgaven, en de overige huizen plunderden.

De Winter in 1709 was overal en ook hier ongemeen streng, het geen grote armoede veroorzaakte; by het dooien wies het water tot ene grote hoogte; de prys der granen was zeer hoog, en in Kempenland hadt men gebrek aan dezelve. In den zomer dezes jaars trokken enige Keizerlyke benden, zonder toestemming der Staten, één en andermaal door de Meiëry, zonder iets, het geen zy gebruikten, te betalen. Verder viel 'er niets belangryks in de Meiëry voor tot den jare 1713, wanneer de Vrede den

11 April te *Utrecht* werdt gefloten. Men hieldt hieröver enen plechtigen Dankdag op den 14 Juny. — De *Meiëry* bleef in de uiterfte armoede gedompeld, en het duurde vele jaren, eer zy zich enigzints kon herftellen; want zedert den oorlog, die in 1689 begon, hadt dit ongelukkig Land, zo aan fchattingen als legerdienften, zes en zeventig tonnen gouds moeten opbrengen; van deze fomme, die met opgenomen geld voldaan was, moesten de ongelukkige *Meiëry*naars jaarlyks vier ten honderd aan renten betalen, en dan nog daar te boven de gewone 's Lands en Dorpslasten.

Zesde tydyak, nemende een begin met den Utrechtſchen Vrede ten Jare 1713, en eindigende met den Vrede, gefloten te Amiens in het Jaar 1802.

De *Utrechtsche Vrede* gaf der *Meiëry* ene grote verademing, ſchoon zy wegens de ontzaglyke ſchulden, door de veelvuldige oorlogsrampen veroorzaakt, zeer langen tyd nodig hadt, om zich te herftellen. — De *Struikrovers* maakten in 1713 de wegen in *Peelland* zeer onveilig — In 1715 en 1716 hadt men enen zeer ſtrengen winter, welks koude, niet minder zynde dan die van 1709, vele arme menſchen deedt omkomen; ook sneeuwde het zeer ſterk. — In 1716 werden de onénigheden tuſſchen de *Meiëry* en *Oppergelderland* over de grenſcheiding in de *Peel* weggenomen; zy hadden langer dan ene eeuw geduurd. — Men hadt hier den 1 Sept.

1 Sept. 1717 enen zeer sterken storm, welke echter minder hevig was dan die van den 8 December 1703. — Ten Jare 1720 werdten allen den Jesuiten (aaa) geboden, om de Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch te verlaten, dewyl men de Hervormden in den Paltz geweldig onderdrukte. — In 1723 en 1724 hadt men een misgewas van granen; in het laatste jaar schaften de Staten Generaal zeer vele lasten in 's Hertogenbosch en de Meiëry af. De opgenomene penningen ten laste der Meiëry beliepen, voor zo veel die aangewezen waren, in dit jaar drie Millioenen, éénmaal honderd sienduizend zes honderd en zestien guldens agt stuivers en vier penningen (3,110,616-8-4), waarvan de renten, tegen vier ten honderd, jaarlyks 124,424 guld. en 14 stuiv. bedroegen (bbb). — In 1726 hadt men in een gedeelte der Meiëry en in 's Hertogenbosch zelve een zeer hoog water; ook vroor het ten dezen jare vry sterk. — In het einde van

(aaa) De orde der Jesuiten werdten in 1540 gesticht door IGNATIUS DE LOJOLA, een Spaansch Edelmaan, na dat hy in den kryg was verminkt geworden. Zy werdten van Paus PAULLUS III. in hetzelfde jaar plegtig bevestigd en goedgekeurd. Conf. P. E. JABLONSKI *Institutiones Historiæ Christianæ* Tom. II. pag. 125. edit. Francofurti ad Viadrum 1784. — Deze orde werdten weder vernietigd door den beroemden GANGANELLI of Paus CLEMENS, XIV. door de bulle: *Dominus ac Redemptor noster*, den 21 July 1773. JABLONSKI l. c. Tom. III pag. 77. edit. 1786. CARACCIOLI, *Beschryving van het leven van Paus CLEMENS XIV.* bl. 120.

(bbb) J. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch.* Deel 1. bl. 23.

van 1738 en het begin van 1739 hadt men hier enen zwaren storm en ook weder hoog water. — In 1740 hadt men enen zeer strengen winter, welke van grote duurte achtervolgd werdt; ook rees het water in dit jaar tot ene grote hoogte, hetgeen in vele Dorpen der Meiëry grote ellende veröorzaakte¹, wyl zy geheel onder water stonden, waardoor vele beesten verdronken, huizen wegspoelden, en vele granen geheel bedorven en verrotteden. In 1741 begon de Stad *'s Hertogenbosch* enen steenweg te leggen naar *Eindhoven*, doch hy werdt, schoon het bed van denzelfen geheel voltooid was, niet verder met stenen belegd dan tot *Best*.

Alles was in de Meiëry, sedert den Utrechtschen Vrede, zeer stil geweest; doch wy raakten, wegens de *Pragmatique Sanctie* (ccc), in oorlog met *Lodewyk XV.*, Koning van Frankryk, in 1745. Deze Oorlog was voor ons en onze Bondgenoten zeer nadelig; wy verloren den eersten veldslag by *Fontenoi*, een Dorp by *Doornik*, den 11 Mai 1745; als mede den slag van den 11 October 1746 by *Raucoux*, een Dorp by *Luik*. — In 1747 eischten de Franschen hooi en haver van

(ccc) De *Pragmatique Sanctie* was reeds in 1713 door Keizer *Karel VI.* gemaakt, omdat hy, gene mannelyke erfgenamen hebbende, door dezelve alle de Erflanden van het huis van *Oostenryk* onverdeeld wilde gehouden hebben. Hy stelde daarin vast, dat de erfövolging in de vrouwelyke linie, naar het recht der eerstgeboorte, versterven zou; hy noemde dezelve, omdat zy strekken moest tot welzyn van zyne Landen en Bezittingen, de *Pragmatique Sanctie* of *Staatkundige Vaststelling*,

van *Eindhoven*, als mede iets van *Budel* en *Maarheze*; wy verloren weder den ongelukkigen veldslag, welke op Zondag den 2 July dezes Jaars by *Lafeld*, ené kleine Buurtschap tusfchen *Maastricht* en *Tongeren*, voorviel. Den 1 Augustus kwamen tagtig Franfchen te *Lommel*, waar zy zeer vele baldadigheden pleegden. Men hieldt overal, op bevel der Staten, wekelyksche bédeftonden.

Na het tekenen der voorlopige Vredes voorwaarden (Preliminairén) in 1748, kwamen de Legers der Bondgenoten in de Meïery; de Keizerlyken legerden zich te *Bokstels*; de Engelſchen en Hanoverſchen op de heide tusfchen *Heesch* en *Niſtelrode*, en de Staatſche benden by *Loon op Zand*. Eindelyk werdt de Vrede te *Aken* den 18 October dezes jaars, tot algemene vreugde en blydfchap, gefloten.

In 1751 hadt men weder enen hogen water-vloed, hy was echter zo hoog niet als in 1740. Men bragt het ontwerp, om een Tugthuis te bouwen, weder ter baan: doch het bleef ſteken. Ten jare 1755 op den 1 November gevoelde men in de Meïery ene Waterberoering, en op den 25 December ene Aardbeving; deze laafte werdt men weder gewaar den 18 February des volgendenjaars. — In 1757 hadt men in 's *Hertogenbosch* en een gedeelte der Meïery enen verſchrikkelyken watervloed, zynde de hoogſte, die 'er ooit by menſchen geheugen geweest is, zelfs tot dat ik dit ſchryve, (1802) is het water nooit tot die hoogte meer gerezen. In zefien Dorpen rondom 's *Hertogenbosch* was byna al het voeder voor de beesten weg geraakt; daarby kwam

kwam gebrek aan brood; 'er waren 346 koeiën en 30 paarden verdronken, vier huizen geheel weggespoeld en 611 zeer beschadigd.

Den 8 Maart 1766 werdt 'er, te 's *Hertogenbosch* en in alle Dorpen der Meiëry, grote vreugd bedreven, wegens de meerderjarigheid van WILLEM V., Prins van Orange. 's *Hertogenbosch* en enige Dorpen munten by deze gelegenheid ver uit boven anderen; elk inwoner der Meiëry was verplicht zyne woning te verlichten (*ddd*).

Enige Dorpen by 's *Hertogenbosch* leden den 29 July 1767 zeer veel door een geweldige onweder, verzeld van zeer zwaren hagel, waardoor alle Veldvruchten werden verpletterd, en vele

(*ddd*) De kundige J. H. VAN HEURN eindigt met het jaar 1766 zyne *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*, en niemand heeft deszelfs werk, hoe veel gewigtige stof de volgende Jaren ook opleveren, achtervolgd; dit verzuim heeft verliezen veröorzaakt, welke nimmer weer kunnen hersteld worden, dewyl zeer vele Dorpspapieren en andere Schriften, by het inrukken der Franschen in de Meiëry in 1794, zyn verscheurd of verloren geraakt. — Ik waag het, om ene onvolmaakte doch korte schets der Meiëry'sche Geschiedenissen, deels van anderen gehoord, deels uit eigene ondervinding opgemaakt, van 1767 tot 1802 hier by te voegen. Het bygevoegde is wel van geen groot belang, echter bevat het zaken, die grote verandering in de Meiëry hebben ten wege gebracht. Het zou ook geen gering werk wezen, om ene volledige Historie zedert 1766 te ontwerpen, en vele daartoe geschikte middelen, waarvan VAN HEURN gebruik heeft gemaakt, byzonder de Geschriften op het Stadhuis te 's *Hertogenbosch*, en sommige Dorps Secretaryën berustende, ontbreken my hier toe. Wanneer Deskundigen alle die stukken wilden naarzien en in het licht geven, die zouden enen waren dienst aan de Meiëry verrichten. — Ik maan een ieder daartoe zeer ernstig aan.

vele huisgezinnen tot ene grote armoede gebragt; deze Dorpen kregen in het volgende jaar vryheid van verponding. — In 1768 en 1769 heerschte de rode Loop in de Meiëry. Naderhand heeft hy 'er veelmalen, dan eens hier, dan eens daar, geregeerd. — Zware stormen en hoge watervloeden teisterden de Meiëry in 1775 en 1776, en in dit laatste jaar werden deze rampen nog vermeerderd door enen strengen winter. — Toen Engeland in het einde des jaars 1780 tot enen oorlog tegen ons besloot, werden 'er vervolgens, op last van de Staten, bedestonden op alle Plaatzen in de Meiëry gehouden. Zeer groot was de vreugde, toen men hoorde, dat de dappere Vice-Admiraal van Holland, JOHAN ARNOLD ZOUTMAN, op den 5 Augustus 1781, de Engelsche Vloot, onder den Admiraal HYDE PARKER, hadt doen afdeinzen, na ruim vier uren gevochten te hebben.

De winter was in 1784 zeer streng, en werdt van zware overstromingen gevolgd. De Vrede werdt den 20 Mai dezes jaars tuschen Engeland en ons Gemenebest gesloten; deze Vrede, die voor ons Vaderland niet voordelig was, werdt door sommige Meiëryënaars toegejuicht, door anderen gelaakt. In dit zelfde jaar rezen 'er enige verschillen met Keizer JOSEPHUS II.; men duchtte enen inval der Oostenrykers in de Meiëry, het geen velen met vrees vervulde, zodat zy hunne roerende goederen naar 's Hertogenboschen elders in veiligheid bragten; maar den Vrede, tuschen den Keizer en ons Gemenebest te Fontainebleau (*) den 8 November 1785, gesloten

(*) Een Lusthuis der gewezene Fransche Koninginnen by Parys.

ten zynde, kwam men met den schrik alleent vry.

Men klaagde in 1786 in de Meiëry van 's *Hertogenbosch* over verlorene voorrechten, en men gaf een plan van bezwaren, welke men wilde verbeterd hebben, in het licht; ook klaagde men over knevelaryën van sommige Ambtenaren. — Na de omwenteling van 1787 waaiden van alle Torens Orange- of ook wel driekleurige vlaggen; ook droeg byna elk een de Orange kokarde; alles schein voor het uitwendige stil en rustig. — In 1789 begon men enen steenweg aan te leggen van *Eindhoven* naar *Luik*, en dus den steenweg van 's *Hertogenbosch* naar *Eindhoven* verder door te trekken; men bragt het bed van denzelven in gereedheid; beplante hetzelve ten dele met bomen; sloeg stenen bruggen over de Rivieren; en bouwde de nodige Barriere's: deze straatweg zou lopen door *Straathem*, *Aalst* en *Valkenswaard* tot aan de grenzen van Luikerland by *Lommel*; ook zou de Prins-Bisshop van Luik denzelven laten voltooien van de Meiëryfche Grenzen tot gemelde Stad toe; maar de troebelen in ons Vaderland deden, schoon men een begin gemaakt hadt, om dezen weg reeds met stenen te beleggen, dit werk steken. Naderhand is dit werk hervat, en deze weg, de schoonste in ons Vaderland, is thands (1802) op weinig na voltooid. In het begin twistte men hevig, of deze weg over *Oorschot* of over *Eindhoven* zou lopen, doch de balans sloeg eindelyk ten voordele van *Eindhoven* over. — In dit zelfde jaat 1789 gevoelde men hier enen strengen winter, en in 's *Hertogenbosch*

en Maasland hadt men zeer hoog water; hetzelfde greep ook plaats in 1795.

In het begin van 1793 vielen enige Franschen, onder den Opperbevelhebber DUMOURIER in de Meiëry, planten te *Deurne*, *Helmond*, *Aarle* en *Gemert* den Vryheidsboom; eischten van enige Dorpen hooi en haver, doch waren gedwongen, om na drie weken, dewyl DUMOURIER door de Oostenrykers werdt geslagen, weder te vertrekken. Toen de Franschen, onder den Opperbevelhebber PICHEGRU, hand over hand voorderingen in hunne overwinningen maakten, kwamen de Engelschen, Hanoverschen en Fransche Uitgewekenen in Augustus 1794 in de Meiëry, waar door de Ingezetenen op vele Plaatzten nadeel leden; dit werdt nog verflimmerd, wyl de Franschen hen kort op de hielen volgden, zodat zy in September dezes jaars de Meiëry moesten verlaten. De Franschen hielden, toen zy eerst in de Meiëry inrukten, op sommige Dorpen zeer slecht huis, het geen naderhand beter werdt. Het invoeren der Assignaten, welke sommigen in het begin tegen 9 of 10 stuivers Hollandsch aannamen, veroorzaakte den Opgezetenen vele schade.

's *Hertogenbosch* den 9 October 1794 door de Franschen ingenomen zynde, werdt de Meiëry door Fransche wetten geregeerd; zy voerden het *Maximum* (de hoogste en bepaalde prys, waar voor de levensmiddelen moesten verkocht worden) in, het geen van de Meiëryënaars echter niet werdt opgevolgd; zy stelden een Politiek Bewind of Bestier in gemelde Stad, onder den naam van *Comité de Surveillance* (Bewind
van

van Waakzaamheid), het geen tevens de Meiëry bestierde, aan; dit Bewind werdt in het volgende jaar 1795 door een *Commissé Central* (Middenpunts Bewind) en een *Commissé a' Arrondissement* (Bewind van den Ring) vervangen, welke beiden door den Franschen Volksvertegenwoordiger RAMEL in Maart dezes Jaars werden vernietigd, stellende hy ene *Administration Superieure* (een hoger Bestier), benevens een algemeen Gerichtshof, onder de benaming van *Tribunal Civil* (Burgerlyke Rechtbank), aan. Niet lang hierna werdt eindelyk de Stad en Meiëry door den Vrede of Alliantie, met Frankryk den 16 Mai van dit jaar gesloten, en in Juny of July daaraan volgende afgekondigd, aan de Bataafsche Republiek of de zeven Verénigde Provinciën, voor ene zekere somme gelds (ten minsten werdt dit toen gezegd) afgestaan.

Alles raakte nu in onzekerheid en ene voort van regeringloosheid, tot dat het Plan van Tusschenbestier, door het *Commissé tot de Algemene Zaken van het Bondgenootschap te Lande*, zittinghoudende in 's Gravenhage, beraamd en vastgesteld werdt, om tot den aanvang van 1796 stand te grypen. Intusschen hadden enige Luiden, op eigen gezag, zichzelve tot Volksvertegenwoordigers opgeworpen, en hielden hunne zitting te *Tilburg*, zynde het Volk dwaas en voorbarig genoeg, om dezelve als zodanigen te erkennen. — Door gemeld Plan werdt het bestier over de Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch, benevens het verdere Bataafsche Brabant (eee), gesteld in han-

(eee) Bataafsche Brabant bestaat, behalve de Meiëry, uit de Baanderheerlykheid (*Baronie*) van Breda; het Mark-

handen der Provisionele Representanten van Bataafsche Brabant; houdende echter het *Comité tot de Algemene Zaken* enz. het bewind, ten minsten omtrent de geldmiddelen, ten dele in handen. 'Er werdt tevens, in plaats van den gewezenen Raad en Leenhove van Brabant en het Land van Overmaas, die in het einde der XVI eeuw opgerigt, te 's *Gravenhage* geplaatst, en sedert altyd daar gebleven was, een *Provisioneel Hof van justitie* over Bataafsche Brabant aangesteld, en in 's *Hertogenbosch* bevestigd, bestaande, even als de voorzeide Raad, in enen voorzitter, zes Raden en enen Griffier. Dit Tusschenbestier eindigde met den aanvang van 1796, en Bataafsche Brabant voor ene agtste Provincie erkend zynde, ging het bestier van hetzelfde over in de magt van de vertegenwoordigers des volks dezer agtste Provincie. De provisionele Bataafsche Brabantsche Representanten en ook het Volk hadden zó lang gewoeld en Hemel en Aarde bewogen, tot dat zy als ene agtste Provincie werden erkend; maar kundige en bezadigde Luiden, die, door geen eigenbelang gedreven, alles bedaarder en dieper inzagen, beschouwden dit als zeer nadelig voór de Meiëry. „ Ene Provincie te zyn (dus zeiden zy) „ eischt Provinciale lasten. De tyd is nu geboren, om de zware belastingen der Meiëry, „ waaröver men zo lang geklaagd heeft, vermin-

Markgraafschap (*Marquisaat van Bergen op de Zoom*; de Stad *Grave* en het Land of Heerlykheid van *Kuik*, schoon anderen deze 'er niet by rekenen.

H

„ minderd te krygen, en dan heeft men veel —
 „ alles gewonnen; dit is toch het voornaamste;
 „ naar — mede stem in Staat te hebben, ver-
 „ blindt het volk”

De Volksvertegenwoordigers van Bataafsch Brabant namen nu hunne zitting in 's Hertogenbosch, en wel eerst in een byzonder huis, doch vervolgens in het gewezen Gouvernement of het gebouw, waarin de Gouverneur der Vesting zyne woonplaats plagt te houden. Het volk koos nu zyne eigene vertegenwoordigers, dit gaf in het eerst een groot genoegen, doch zeer schie-lyk werden zeer velen wars van het stemmen. — Men zondt Leden naar de Nationale Vergadering in 's Gravenhage, welke hare eerste zitting hieldt den 1 Maart 1796.

Het Provisioneele Hof van Justitie werd voortdurend (*permanent*) verklaard, en eerst in een byzonder gehuurd huis, maar daarna in het gewezen Commandement, of de woning van den Commandeur der vesting, in vroegeren tyd het Biscopshuis, geplaatst; wordende dit huis, het welk zeer veel door de Fransche Troupes geleden hadt, met grote kosten daartoe ingerigt.

In dit jaar 1796 geschiedde 'er in ons Vaderland en ook in de Meiëry ene algemeene Volkstelling. — De Dorpsregeringen moesten, op den 8 October dezes Jaars 1796, ene opgave doen, aan de Volksvertegenwoordigers van Bataafsch Brabant, van het getal der Hervormde zielen, die zich op alle plaatzen bevonden. De Leeräaren der Hervormden telden ook *zeer nauwkeurig* de zielen, onder hunne Gemeenten behorende, en 'er vertoonde zich een groot onderscheid tusschen deze twee tellingen, de

dewyl alle Dorpsregeringen niet ter goeder trouw hadden gehandeld, en ook enige Hervormden hunne Kinderen, om vrienden des volks te blyven, en dus uit vuil eigenbelang, niet aan de Regering hadden opgegeven.

De Staatsregeling, die den 23 April 1798 in ons Vaderland werd aangenomen, werd ook in de Meiëry, door het grootst gedeelte des volks, goedgekeurd. De Roomschen verheugden zich, dat de Kerk nu van den Staat was gescheiden, en dat 'er geen *Heerschende* Godsdienst meer bestondt; zy namen vele of byna alle Kerken der Hervormden, zelfs sommigen met geweld, in, uitgenomen op die Plaatzén, waar de Priesters 'er sterk tegen wáren. De meeste Roomschen waren ontevreden, dat men den Leeráren der Hervormde Kerk nog drie jaren lang hunne jaarwedde uit 's Lands kast zou betalen. — Enige Hervormde Ambtenaren werden afgezet, en Roomschen in hunne plaats aangesteld; dit ongelukkig lot trof vooral de schoolmeesters; men hadt, reeds al in 1795 en vervolgens, op vele Dorpen Roomschen in hunne plaats gesteld, schoon men dikwyls gene voldoende redenen kon vinden, zelfs uitdenken, om hen aftezetten — De Meiëry behoorde nu, volgens deze Staatsregeling, tot het zevende Departement onzes Gemenebests, of het Departement van de *Dommel* (*).

De

(*) Het Departement van de *Dommel* bestondt uit het grootste gedeelte van Bataafsch Brabant, een gedeelte van Zuidholland en Gelderland. Een klein gedeelte van Bataafsch Brabant behoorde toen onder het agtie Departement, of het Departement van de *Schelde en Maas*.

De Winters in 1798 en 1799 waren in de Meiëry geweldig streng, en men ondervondt in een gedeelte derzelve, naamlyk in Oosteryk en Maasland zware overstromingen, welke grote nadelen veröorzaakten.

De Landing der Engelschen den 27 Augustus 1799 by *Kalantsöög* in Noordholland verwekte by vele Meiëryënaars ene geweldige vrees, denkende dat zy nu schielyk ons geheel Vaderland in hunne magt zouden hebben; daar en tegen vervulde het hunne harten met blydschap, toen zy vernamen, dat 'er op den 8sten October dezès jaars ene overéénkomst tusschen het Fransch-Bataafsch en het Rus-Engelsch Leger getekend was, waarby de laatste Noordholland moesten ruimen.

Den 9 November 1800 woei 'er een Orkaan, welke geen weêrgaë in hevigheid kende, en in verschillende Landen, en ook in ons Vaderland, ysfelyke verwoestingen aanrigtte, en verscheiden menschen deedt omkomen. — In de Meiëry en Stad van 's *Hertogenbosch* veröorzaakte hy grote schade aan Torens, Kerken, Huizen en Bomen, maar gene menschen zyn 'er door omgekomen. (*fff*).

De

(*fff*) Men heeft de ongelukken, op sommige Dorpen der Meiëry door dezen storm veröorzaakt, al te groot, en derhalve bezyden de waarheid, opgegeven in de *Haarlemfche Courant* van Donderdag 13 Novemb. 1800 — Men heeft ene Beschryving van dezen Storm uitgegeven te *Haarlem* by *A. Loosjes Pz.*, in 1801 onder den titel: *Beschryving van den Storm van den Negenden Novem-*
ber

De Vrede tusfchen den Duitschen Keizer FRANCISCUS III. en de Fransche Republiek, op den 9 February 1801. te *Luneville* (ggg); gesloten zynde, gaf grote vreugde, dewyl ons Gemeenebest daar door van vele kosten, door het leveren van hulpbenden enz. aan de Franschen veroorzaakt, werdt bevrÿd. — Ook nam men in dit jaar ené nieuwe Staatsregeling aan, waarby ons Vaderland in agt Departementen, zynde de vorige zeven Provinciën, en Bataafsch Brabant, hetwelk het agtste Departement zou uitmaken, verdeeld werdt.

Den 2 November van den jare 1801 woei het geweldig sterk; dit hadt ook plaats den 21 en 22 derzelve maand; maar deze stormen waren veel minder dan de Orkaan van 19 November 1800.

Op den 14 Mai 1802. werdt door het Staatsbewind te 's *Gravenhage* een Reglement van Bestuur, betrekkelyk het Departement Brabant vastgesteld, waarin onder anderen bepaald werdt: dat de Leden van hetzelfde zouden bestaan uit 5
Room-

ber 1800; deze is ook, wat de Meiÿry aangaat, in het geheel niet naauwkeurig; maar verhaalt vele onwaarheden, gelyk ik in het vervolg zal doen zien. — WILLEM SMITS heeft ons *Dichterlyke Gedachten wegens den geweldigen Storm van den 9 November 1800* gegeven in de *Euāngelische Schatkamer* van C. BREM. Deel II Stuk IV. — Voorāl is deze vrezelyke storm uitmuntend bezongen door Mr. M. C. VAN HALL in enen Lierzang betiteld: *De Orkaan op den Negenden November 1800*.

(ggg) Ene vermakelyke Stād aan de Rivier de *Meurte*, in het Hertogdom Lotharingen, in Frankryk gelegen.

Roomfchen en zes Onroomfchen; dat de Hoogfchouten en Bailluwen uit Onroomfchen moesten gekozen worden; dat in *'s Hertogenbosch* en ook op de Dorpen, waar zulks kon gefchieden, de Leden der Gemeente Besturen voor de helft uit Roomfchen en voor de helft uit Onroomfchen zouden beftaan. Dit beviel niet. Er werden enige afgevaardigden uit de Regering van *'s Hertogenbosch* naar *'s Gravenhage* gezonden, welke zo veel uitwerkten by het Staatsbewind onzes Gemeenebests, dat gemeld Reglement, tot finert der Hervormden, werdt vernietigd, en een ander ingevoerd, waarin van gemelde zaken geen gewag werdt gemaakt, en dat dus geheel naar het genoegen der Roomfchen was ingerigt:

Op den 2 Juny dezès jaars werdt 'er op alle Plaatzen der Meiëry, even als in ons geheel Vaderland, een plegtig danküur gehouden over den Vrede, welke tufchen Engeland, Frankryk, Spanjen en onze Republiek te *Amiens*, (*hh*) den 27 Maart van dit jaar, tot ftand was gebracht. De klokken werden geluid; vlaggen van Torens en publieke Gebouwen uitgestoken; en des avonds alle openbare of plaatselyke gebouwen verlicht.

De haat, twist, tweedragt en onéñgheden over Kerken enz., welke in de Stad en Meiëry van *'s Hertogenbosch* tufchen Roomfchen en Hervormden, federt 1795, hadden plaats gegrepen, zo dat de eerfte den laaftten op vele Plaatzen, op

(*hh*) *Amiens* is de Hoofdstad van Picardiën aan de Rivier de *Somme* in Frankryk.

E E R S T I N I

GISELBERT I., Stamvader der Brabantfche Hertogen, ouw
den Jare

REINIER, *Langhals*, Zoon van GISELBERT I., wordt Hela

GISELBERT II., Zoon van REINIER, wordt Hertog in 916,

LAMBERT I., bygenoemd *Graaf van Leuven*, Broeder IN

ANSFRIED, Zoon van LAMBERT I.

wordt Berge

LAMBERT II., Kleinzoon des Broeders van ANSFRIED

HENRIK I., Zoon van LAMBERT II.

LAMBERT III., Broeder van HENRIK I. rPh

HENRIK II., Zoon van LAMBERT III. HP I

HENRIK III., Zoon van HENRIK II. vn R

GODFRIED I. *met den Baard of van Leuven*, Broeder

GODFRIED II., Zoon van GODFRIED I. van

GODFRIED III., *in de Wieg*, Zoon van GODFRIED II. van

HENRIK I. of IV. *de Vrome*, Zoon van GODFRIED III. Maria

HENRIK II. of V., Zoon van HENRIK I. of IV. n, de

HENRIK III. of VI., Zoon van HENRIK II. of V.

ADELHEID, Weduwe van HENRIK III. of VI., en loon

Hertog van Bourgondiën, regeerde, als II.

JAN I., Zoon van HENRIK III. of IV. van

reg

enoc

JAN II., Zoon van JAN I. va

JAN III., de *Vreedzame*, Zoon van JAN II. Alg

3

(kkk) *Avlernach* ligt niet ver beneden *Collentz* aan den *Rhy*

(lll) Ene Stad aan de Grenzen van Henegouwen, niet ver

(mmm) Deze HENRIK was de eerste, die den Titel van

Graven van *Brabant* gevoerd; even daarom wordt deze Hertog van

andere de *Vierde* van dien naam was. W. A. BACHENE, *Befch* veldig

(nnn) *Bar* of eigenlyk *Bar le Duc* is ene fchone Stad, en c

op allerlei wyzen, zochten te benadeelen, en zelfs mishandelden, schynen thands te bedaren, schoon 'er nog een ingekankerde wrok in veler harten stilzwygende woedt (iii). Ik schuif hier een digt gordyn voor alle die gevallen, welke ten eeuwigen schande voor myn Vaderland, de Meiëry van 's Hertogenbosch, verftrekken zullen; wenschende tevens hartelyk, dat zulke of dergelyke zaken nimmer weer mogen gebeuren; dat het gebeurde met ene eeuwige vergetenheid, indien zulks mogelyk is, moge worden bedekt; dat de Jaarboeken onzes Vaderlands van dezelve mogen zwygen, en de lieve eendragt tuschen Hervormden en Roomfchen eerlang ten vollen wederkere.

Ik voeg hier ene Gefchied- en Tydrekenkundige Lyst by der Hertogen, welken over Brabant, en dus ook over de Meiëry, geregeerd hebben.

DER,

(iii) Wat omtrent de Kerken in de Stad 's Hertogenbosch is voorgevallen, kan men vinden in de *Stukken over het Recht en Eigendom der Hervormde Gemeente te 's Hertogenbosch op derzeiver Kerkgebouwen, tegen het Roomsche kerkgenootschap verdadigd*. Deze zyn in den jare 1800 in het licht gegeven. Men vindt in de *Reizen door de Meiëry in 1798 en 1799* vele zaken, die betrekking op de gedragingen van sommige, doch niet alle, Roomfche Meiëryenaars hebben; zy zyn wel met sterke, doch tevens ware trekken getekend. Men vindt in die *Reizen enige onnaauwkeurigheden*, doch alleen met opzigt tot het Aardrykskundige.

 DERDE AFDELING.

BESCHRYVING

VAN

’s HERTOGENBOSCH.

Tk zal, na ene korte schets van de Lotgeval-
len der Meiëry, sedert de vroegste tyden tot het
begin der XIX. Eeuw of den tegenwoordigen
tyd, gegeven te hebben, ene byzondere aardryks-
kundige beschryving van ’s Hertogenbosch en des-
zelfs *Vrydom*, in deze afdeling laten volgen.

L I G G I N G.

De slichting van ’s Hertogenbosch vindt men
gemeld te zyn geweest 1184, door GODEFRIDUS
III., bygenoemd *in de Wieg*, schoon de
echte bescheiden daarvan ontbreken; want de
brieven van *Vryheid en Gemeente*, waardoor die
plaats tot ene Stad is gemaakt, zo als die van
andere plaatzen nog worden gevonden, zyn niet
meer voor handen; de oudste melding, die, zo
ver ik weet, ’er van gevonden wordt, is in den
Voor-

Voorrechtbrief van 1196. (a) — Deze Stad ligt by de Noordelyke grenzen der Meiëry, aan de famenvloeiing van de *Dommel* en *Aa*, zynde rondöm met een moeras, het *Bosfche Veld* genoemd, omringd. — Zy ligt zes uren noordelyk van *Eindhoven*, agt uren ten noordwesten van *Helmond*; vyf uren ten westen van *Grave*; drie uren ten zuiden van *Bommel*; agt uren ten zuidöosten van *Gorinckem*; drie uren ten zuidöosten van *Heusden* en agt uren oostwaards van *Breda*. —

N A A M.

's *Hertogenbosch* mag met zeer veel recht dien naam dragen, om dat deze Stad gebouwd is ter plaatze, waar weleer een bosch van de oude Brabantfche Hertogen gelegen heeft. In de vroegfte tyden zou zy *Ortdunum*, Orten genoemd zyn geweest; daarna *Civitas de Ortduno*, de Stad van Orten; vervolgens *Nova Civitas apud Ortdunum*, de nieuwe Stad by Orten; *Nova Civitas apud Sylvam*, de nieuwe Stad by het bosch; *Nova Civitas apud Ortdunum, quæ Sylva dicitur*, de nieuwe Stad by Orten, welke het Bosch wordt genoemd; eindelyk *Sylva Ducis* of *Ducis Sylva* 's *Hertogenbosch*; en in kwaard Latyn *Buscum*, Bosch. MELIS STOKER noemt haar reeds *Bosfche* en *Sertoghen Bosfche*; want dus lezen wy by dien ouden Dichter (b):

ep

(a) Dit bovenstaande ben ik aan den kundigen Here en Mr. ACKERSDYCK verschuldigd.

(b) *Rynchronyck*, II. Deel. IV. Boek. vs. 251—262. bl. 199. en 200 der uitgave in gr. 8vo. door B. HUYDE

Op eenre kant so wort de Here
 Te rade doe / in enen fiere /
 Dat hi Gidder's name ontfint.
 Ten Begghe gesiede de dirc /
 Met bliscpen en met eren.
 Als men screef de jaer ons Heren
 XII honderd lxx ende setene /
 Ontfint de Here in ionghen levene /
 Gertoghen Begghe Ghoorts name /
 Na veertien daghe / als hem betame /
 Tenen toenoie / daer de Hertoghe
 Jan was / de Prince Hoghe.

in het Fransch wordt zy genoemd *Bois le Duc*
 of *Bolduc*, en by de Duitschers *Herzogenbusch*.
 Ten jare 1795 wilde men den naam van 's *Her-*
togenbosch dwaaslyk verwisfelen met dien van
Brutusbosch, doch geheel ten onrechte; want wel-
 ke betrekking hadt **DECIMUS BRUTUS** (naar de-
 zen

COPER. De Heer W. C. ACKERSDYCK heeft my de vol-
 gende naauwkeurige opgave, omtrent de oude benamin-
 gen der Stad 's *Hertogenbosch*, gunstig medegedeeld: „ In
 „ den Voorrechtsbrief van 1196 wordt zy genoemd *Nova*
 „ *Civitas apud Sylvam* (de nieuwe Stad by het bosch); wy-
 „ ders in enen gelyken brief van 1203. hiet zy *Sylva*
 „ *juxta Orthen* (het bosch by Orthen) en in enen van
 „ 1304. *Civitas Orthen, quæ nunc Sylva dicitur* (de Stad
 „ Orthen, welke nu het Bosch wordt genoemd). De on-
 „ bekende Schryver der *Egmond'sche Chronyk*, in of om-
 „ trent 1205 geschreven, en laatstmaal door Profesfor
 „ A. KLUIT in *Historia Critica Comitatus Hollandiæ* uitge-
 „ geven, omschryft haar dus: *munitio Ducis de Loven, quæ*
 „ *dicitur Busch* (de vesting van den Hertog van Leu-
 „ ven, welke *Busch* genoemd wordt). In den Vryheid-
 „ brief van *Oosterwyk* van 1230, hiet zy *Buscum*; en M^r.
 „ LIS STOKER, die omtrent 1305 schreef noemt haar reeds
 „ *Bosch* en 's *Hertogenbosch*. *Rymchronyk*, IV. Boek. vers
 „ 251—261.”

zen wilde men zekerlyk den naam der Stad ver-
 ändern,) de ondankbare moordenaar van J. CAE-
 SAR, of iemand der andere Romeinsche BRU-
 TUSSEN, toch op 's *Hertogenbosh*. De naam van
Brutusbosch raakte weder zeer ras in vergetenheid.
 Tegenwoordig schryft men, doch geheel tegen-
 frydig tegen de regelen onzer taal: *den Bosch*;
 waaröm dan niet liever by verkorting 's *Bosch*,
 of wil men niets van den ouden naam, schoon
 het nimmer tot oneer kan verstreken, dat deze
 Stad door énen der oude Brabantsche Hertogen
 gesticht zy, en dat derzelve naam ons hieraan
 herinnert, behouden, eenvoudig *Bosch* of het
Bosch (c).

WAPEN DER STAD.

Het Wapen van deze Stad is een *Gouden
 Boom* op een zwart veld. Deze Stad kreeg in 1356
 van den Hertog WENCESLAUS en zyne Gemalin
 JOHANNA het voorrecht, om hunne wapens,
 naamlyk die van Brabant en Limburg, zynde
 het eerste een regt opstaande gouden Leeuw op
 een

(c) „ Omtrent de benoeming (dit meldt my ook de
 „ Geleerde W. C. ACKERSDYK) *den Bosch* merke men
 „ aan, dat men zo ook by verbastering zegt: *den Haag*,
 „ *den Briel*, en mogelyk van meer plaatzen. Men zie
 „ daar over D. VAN HOOGSTRATEN, *Lyst van Zelfstandige*
 „ Naamwoorden vermeerderd en opgehelderd door A.
 „ KLUIT, op het woord *Haeg*. En men voege daarby, dat
 „ de taalkundige en naauwkeurige P. C. HOOFT zich niet
 „ ontzag, om te schryven: *in den Bos*. Zie zyne *Geelichten*,
 „ te *Amsteldam* by J. HARTGERS 1645. uitgegeven,
 „ bl. 196. ——— ”

een zwart veld, en het tweede een rode gekroonde regt opstaande Leeuw met een dubbelen staart op een zilveren veld, kruiswyze of schuinstegegen elkanderen over, en dus vier Leeuwen in den regten hoek van het wapen der Stad, te mogen voeren. Deze gunst is aan gene Stad in Brabant ooit toegeestaan, dan alleen aan 's *Hertogenbosch*. — Keizer MAXIMILIAAN vergunde der Stad den 28 July 1508. dat zy boven haar wapen enen *dubbelen Arend* zou mogen voeren. Dit wapen wordt aan elke zyde door enen Wildeman gesteund — In 1676 rees 'er een groot verschil over dit wapen; want de Advocaat Fiscaal en Procureur Generaal van den Raad van Brabant wilden, dat de Stad den *dubbelen Arend* en de *twee Wildemannen* van haar wapen zoude wegdoen; maar de Regering der Stad een verhoog tegen dezen eisch aan den Raad van Brabant, inleverende, zo bleef dit verschil steken. Geen wonder, dat de Regering zich tegen dezen eisch verzette; want de Stad was reeds lang in het bezit en gebruik van dat wapen. — Op een Penning den 21 September 1577 geslagen (d), ziet men het zelve, doch zonder de Wildemannen; maar dat men die reeds vroeger daarby geplaatst heeft, blykt uit boekjens, by J. SCHEFFER, en voor hem by G. VAN DEN HATART, en nog vroeger by L. HAYEN te 's *Hertogenbosch* in 1514 gedrukt, alwaar dit Wapen zodanig voorkomt.

BESCHRY-

(d) G. VAN LOON, *Penningkunde*. Deel II. bl. 176.

BESCHRYVING DER STAD.

's *Hertogenbosch* is' ene aangename en gene
onāanzienelyke sterke Stad, van ene onregelma-
tig driehoekige gedaante, bevattende by de laat-
ste Volkstelling 12,627 Inwoners; in 1747 telde
men 'er 12,574, zo dat het getal der Ingezete-
nen binnen den tyd van vyftig jaren weinig of
niet vermeerderd is. — Onder dit getal vindt
mèn, volgens de telling der Regering in 1796,
2587 Hervormden. Het getal der Lutheranen (e)
beloopt, naar gising, tusfchen 300 en 400 Zie-
len; ook zyn 'er enige Joden; alle anderen be-
lyden den Roomfchen Godsdienst.

Deze Stad heeft vier Poorten: de *Vuchterpoort*
ten zuidwesten; de *St. Janspoort*, aanden Euan-
gelist JOHANNES toegewyd, voorheen de *Koe-
poort*, ten noordwesten; de *Ortenpoort* ten noor-
den en de *Hinthamerpoort* ten noordoosten. Ook
zyn 'er twee waterpoorten: de *grote Hekel*, door
welken de *Dommel* in de Stad valt, ten zuiden;
en de *kleine Hekel*, waardoor de *Aa* in de Stad
stroomt, ten oosten, benevens de *Haven*, door-
gaands de *Boom* genoemd, ten noorden. Men
ziet 'er thands nog twe binnenpoorten, naamlyk:
de

(e) Dat men *Lutherianen* en niet *Lutheranen* moet fchry-
ven, bewyst J. F. STANGE in *diatribe de verbis Christi:*
HOC EST CORPUS MEUM. inserta *Musei Hagani Tomi I.*
Parti II. pag. 522, Conf. J. FORSTII *Epist. ad GERHARD.*
TITIUM. pag. 253.

de *Ortenbinnenpoort*, voorheen de *Brusfelfche* genoemd, omdat zy op kosten der Stad *Brusfel* zou gebouwd zyn, en de *Gevangenpoort*, wel-
 òer de *Leuvensche*, omdat dezelve door de Stad *Leuven* geficht zou zyn; deze poort ligt aan het oosteinde der Markt aan het begin der *Hintha-
 merstraat*; zy dient thands tot gevangenissen voor boosdoeners. — Deze Stad hadt in vroegere tyden nog meer poorten, te weten: de *Bazel-
 donksche* of *Dongensche*, ook de *ST. ANTONY-
 POORT* genoemd, niet ver ten zuiden van de *Hin-
 hamerpoort*, en de *Dykpoort* ten westen der *Ha-
 ven*; de *Antwerpschepoort*, zynde nadat de Stad uit-
 gelegd was, eigenlyk ene binnenpoort, is reeds voorlang weggebroken; zy droeg dezen naam, om dat de Stad *Antwerpen* dezelve hadt laten bouwen. — De *Vuchterbinnenpoort*, eertyds de *Heilige Kruispoort*, is in 1799 gefloopt; de *To-
 ren* dezer poort werdt door enen geweldigen storm-
 wind den 1 September 1717 onver gefineten; doch hy werdt kort hierna weder hersteld. By alle deze poorten kan ik nog voegen de *Hintha-
 merbinnenpoort*, ook de *Pynäppelpoort* genoemd; deze is in 1723 op last der Regering afgebroken.

In deze Stad zyn zeer fchone straten en een uitmuntend Marktplain van ene onregelmatige gedaante. Zy verliest zeer veel van hare fchoonheid door de *Vleeschhal* of het *Gewandhuis*, benevens enige andere huizen hier aan vast, liggende op dit Marktplain ten westen. Het *Gewand- of Lakenhuis* is één der oudfte gebouwen dezer Stad (f). Volgens het Hand-
 vest.

(f) Men houdt gewonelyk het *Haazenwindjen*, één huis

vest van Hertog JAN III, *ghegheven tot Brusfel des sondaeghs nae de Octaven van Dertiendagh (g) in den jaere ons Heeren 1329*, mogt niemand in 's Hertogenbosch, 't zy Man of Wyf, Klerk of Leek, enig Laken verkopen; als op den *Ghewanthuyse, dat men hiet Lakenhuys*.

Men heeft in deze Stad uitmuntende schone huizen, vooräl openbare gebouwen (*b*). Onder de-
zelve

huis liggende by de Markt aan den hogen steenweg, voor het oudste huis der Stad. Dit zou een Jagt-of Hondenhuis der oude Hertogen geweest zyn. J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryvinghe der Stad van 's Hertogenbosche*. bl. 3 en 11.

(g) Men plagt den 25 December, als den dag van de geboorte des Verlosfers, voor den eersten dag des jaars te houden. Men noemde den 6 January, of het *Feest der drie Koningen*, gewonelyk *Dertiendag*, omdat deze dag de dertiende was van het jaar, volgens die wyze van jaars-telling. De *Octaaf* betekende slechts agt dagen daarna, zodat de Octaaf na Dertiendag inviel den 14 January. — Dit Handvest van Hertog JAN III. vindt men niet by J. H. van HEURN; hy maakt van hetzelfde geen gewag. Men kan hetzelfde vinden by J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryvinghe der Stad 's Hertogenbosche*. bl. 15 der beste uitgave in 1670.

(h) Het schynt, dat G. H. VAN HEURN voornemens was (zie zyne *Historie der Stad en Meiery van 's Hertogenbosch*. Deel II. bl. 447), om ene byzondere beschryving der Geestelyke en Wereldlyke Gebouwen dezer Stad in het licht te geven; het is jammer, dat hy dit voornemen niet volvoerd heeft. — Voor weinige jaren zag ik een Handschrift, waarin alle byzonderheden en oude opschriften op openbare gebouwen en byzondere Huizen te 's Hertogenbosch waren opgetekend; doch ik kon hetzelfde niet ter lezing bekomen. De tegenwoordige Bezitter van dit handschrift is my onbekend.

zelve munt voornamelyk uit de grôte of **ST. JANS-KERK** omdat zy welêer aan den Euângelist **JOHANNES** was toegewyd. Men begon deze Kerk, de schoonste en grootste van ons geheel Vaderland, te bouwen in 1280; zy werd in 32 Jaren (anderen stellen *Vyftig* Jaren) volbouwd. Zy steunt op 150 pilaren, hare lengte is 383 voeten, de breedte voor het Choor of op het kruis 172 voeten, en by den Toren 128 voeten en 7 duimen. Deze Kerk heeft van tyd tot tyd zeer vele rampen moeten ondergaan — In 1410 werd dezelve door een zwaar onweder sterk beschadigd. In 1419 brandde zy op den 30 April geheel af, doch werd schoëner hersteld dan zy van te voren was. Op het midden dezer Kerk plagt te staan een uitmuntend schone Toren, zynde drie honderd voeten hoog, en staande op deszelfs spits een koperen beeld van **JOHANNES** den Euangelist, wegende 150 ponden; maar hy brandde op den 25 july 1584 door den bliksem geheel af, en is niet weder opgebouwd (i); de Toren aan de westzyde der Kerk werd toen ook sterk beschadigd. In de onderscheidene belegeringen dezer Stad in 1601, 1603 en voorâl 1629 leedt deze Kerk zeer veel. In 1722 ontstondt

(i) Men ziet ene afbeelding van deze Kerk met dien Toren in de *Onalheden en Gesichten der Bischoppelyke stad en Meiëry van 's Hêrtogenbosch*, bl. 290 Gedr. te Leiden 1742. De Toren aan de Westzyde dezer Kerk ver- toont zich in die afbeelding geheel anders dan hy tegenwoordig is. De onbekende Schryver van dat werk is geweldig eenzydig, zo dat men in alles geen staat op hem kan maken.

stondt er brand in dezelve, doch hy werd't schie-lyk gebluscht. De bliksem sloeg in 1745 in den Toren, doch de brand, hierdoor veroorzaakt, werd't gelukkig gestuit.

Dit schoone gebouw leedt geweldig veel in 1566 door den, by elken weldenkenden verfoeiden, beeldenstorm; men ziet echter binnen hetzelfde de volgende bezienswaardige zaken. Ten zuiden des Torens staat een ongemeent schone *Doopfont*, zynde in het jaar 1492 door Meester AERT, Geelgieter van Maastricht, gegoten van geel koper, wegende 2594 ponden, en verfiert met schoon beeldwerk; zyns gelyken vindt men nergens. Ten noorden des Torens ziet men het zo genoemd *Spel des Oordeels*; zynde in 1513 vervaardigd door enen Smit, genaamd PIETER WOUTERS, en door anderen MATTHYS SERENNEN, zelfs door sommigen SOERENDONCK, waarvan men by P. BOR de volgende beschryving vindt:

Anna 1513 wert in St. Jans Kercke gheset aen de Westzyde van ons liebe Vrouwen Choor / dat wonderlicke spel van het Oordeel Gods / dat ghemact hadde eenen Smit ghenaemt Pieter Wouters, ende is vermaect in vele Landen / van 't welck Marcus van Varnewyck aldus schryft: „ Wy hebben ghesien / schryft hy / int jaer 1556 binnen 's Hertogen- „ hoisch in St. Jans Kercke een werck als een Or- „ ghel / daer hoben twee Engelen staen / 't welck „ met bysen hem roerende is / eerst verthoonen hem de „ drie Coningen die voore ons Vrouwe passeren haer „ homagie doende / ende daernaer gaen hoben twee deuren „ open / ende daer siet men ons Heere met syn Enghe-
I „ len

„ ten ende Heiligen / die ten Oordeel sitten / en dan
 „ siemen de twee Enghelen als boven hare armen op-
 „ heffen ende Trompen met Basunen die sy in haer
 „ handen hebben / d'welck gheluit eenlich ende God-
 „ delich int hooren is / ende dan siet men de dooden
 „ rijt haer graben komen / ende ons Heere hem kee-
 „ ren tot de berdoemde ende onsaelige / ende dan gaet
 „ daer die Helle open / ende daer komien Dughelen
 „ uyt, diese metten hoofde inde Helle trecken / ende
 „ die salighe siemen al schoonheng oprusen in die luy-
 „ te / ” en hoe wel men ru. ter tyt wel Constenaren
 hint / die verscheyden constige gaende wercken met drach-
 gen maken / so was dit te dien tyde seer groot ghracht /
 ende hoor een wonder ghehouden ende vermaert (k).

Het is jammer, dat dit kunststuk thands onherstelbaar vervallen is.

Voor het Choor is een schoon Orchest, steunende op zestien verhevene pylers van gepolyst rosächtig marmer, en versierd met enige grote en verscheidene kleine, zeer kunstig gehouwen, beelden; doch dezelve zyn thands zeer bescha- digd. Dit Orchest werdt voltooid in 1613 en kostte toen 11,000 guldens.

In het Choor ziet men de zitbanken der oude Kanoniken (deze Kerk was voorheen ene Kathedrale Kerk van dertig wereldlyke Kanoniken) zynde voorzien van zeer byzonder, en even daarom bezienswaardig, beeldwerk. — Ook vindt men hier het beeld van den vierden Bisshop van

(k) P. BOR CHRISTIAENSZ. *Beschryving van 's Hertogenbosch* bl. 3.

van deze Stad GILBERTUS MASIUS, in ene knielende gedaante, hetzelfde is door baldadigheid veel geschonden, en dus niet in den beeldenstorm (1). Onder hetzelfde leest men het volgende Graffschrift:

OMNIA MORS ÆQUAT.
 HIC JACET
 QUEM BOMMELIA MUNDO PROTULIT
 DUCIS-SYLVA INFULA EXCEPIT
 MORS VIRTUTIBUS CANISQUE AUCTUM INTERCEPIT
 QUID HIC TRIUMPHAS GERMANA SOMNI
 ILLE TIBI REDDIDIT QUOD DEBUIT
 ET QUOD NON DEBUIT
 IN PATRIAM TRANSTULIT. (m).

Eindelyk ziet men nog in het Choor het *Hoog altaar* (men hadt voorheen in deze Kerk vyftig Altaren) bestaande uit marmer, en versierd met schoon beeldwerk. — Deze kerk pronkt ook met enen schonen Predikstoel en twe
 Or

(1) Dit laatste stelde BACHENE in zyne *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 511, doch geheel verkeerd; want de Beeldenstorm viel voor in 1566., en MASIUS overleedt in 1614 en na dien tyd is dat beeld opgerigt. BACHENE heeft deze fout veranderd. Deel V. bl. 1200. zeggende dat zulks geschied zou zyn, vermoedelyk, by de overgave van 's *Hertogenbosch* in 1629.

(m) *Dat is*: De dood maakt alles gelyk. Hier ligt hy, die in *Bommel* het levenslicht aanschouwde; die te 's *Hertogenbosch* den Bischopsmyter ontving, en die met vele deugden versierd, in zynen gryzen ouderdom, door den dood werdt weggenomen. Waarom verblydt Gy u hier, O Broeder van den slaap! Hy heeft u maar te rug gegeven het geen hy u schuldig was, en het geen hy u niet verschuldigd was, heeft hy naar zyn Vaderland overgebracht.

Orgels, waarvan het grootte onder den Toren één der grootsten en besten is in de Nederlanden (n). Van buiten is deze Kerk met zeer fraai loof- en beeldwerk versierd; onder anderen ziet men aan de noordzyde derzelve het beeld van enen Arbeidsman, die met zynen voeten een pot met erweten omfchopt. Men verhaalt, dat dit de Beeldtenis zou wezen van den Opperbouwmeester dezes Gebouws, wiens dagloon bestondt in énen braspenning; hy was te onvreden, dat zyne Vrouw hem erweten met Spek wilde opdischen, en stiet den pot, waarin dezelve gekookt werden, om, zeggende: *deze Spys is veel te gering voor enen Man als ik, die dagelyks enen braspenning verdient.*

Er zyn nog drie andere Kerken in deze Stad; naamlyk de ST. ANNA — thands de Fransche Kerk, waarin door twe Hervormde Leeräars in het Fransch gepredikt wordt; deze Kerk werdt in de belegering van 1794 enigzints beschadigd door enen Houwitzer, die in dezelve nederviel. Ook sloeg de bliksem in den herfst van 1799 in den Toren derzelve, waardoor hy geheel afbrandde, doch de Kerk zelve leedt gene schade. Men heeft een tamelyk goed orgel in deze Kerk. — De ST. GEERTRUIDS- of *Haven-* ook wel *Orten*-Kerk genoemd is thands onbruikbaar

(m) Men heeft ene schone *Beschryving der grote of St. Franskerk te 's Heytogenbosch*, door J. MOBACHIUS vervaardigd en in 1789 in het licht gegeven.

baar tot het verrichten van den Godsdienst, ge-lyk ook de *Kruisbeders-Kerk*, dewyl, na de overgave van 's *Hertogenbosch* in 1794, de eerste tot een hooi- en houtmagazyn, en de tweede tot ene broodbakkerij door de Franschen gebruikt werdt. Zy zyn nog niet weer hersteld. Deze drie gebouwen waren eertyds Kloosterkerken. Voorheen lagen in deze Stad nog verscheidene Kerken of Kapellen (*) maar dezelve zyn alle weggebroken of veranderd, ik zal ze derhalven niet optellen. — De Roomschen bezitten hier zeven scone Kerken.

Aan de zuidzyde der Markt ligt het *Stadhuis*,
zyu-

(*) Zeer verschillende zyn de afleidingen van het woord *Kapel*. OUDENHOVEN zegt, dat de eerste Christenen, in de vervolgingen, kleine Tempeltjens oprigten en die bedekten met geiten vellen; welke Tempeltjens zy daarom noemden, *Capella* (ene Geit), welke naam naderhand gegeven is aan kleine Kerkjens. *Beschryving van 's Hertogenbosch*. bl. 116 — VAN HEURN zegt: dat de oude Frankische Koningen gewoon waren de Kap van ST MARTEN, Bisfchop van *Tours*, altyd met zich ten stryde te voeren, en dat de gene, die die Kap bewaarde, *Kappellaan*, en het vertrek, waarin zy bewaardt werdt, de *Kapel* werdt genoemd. Vervolgens werdt deze naam algemener. Zie zyne *Historie enz.* Deel I. bl. 57 en 58 waar hy zich, ten bewyze van zyn gezegde, beroept op DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, voce CAPPELLA, et CAPPELLANUS. — *Kapellen* worden genoemd zekere Bidplaatzen, in de gedaante van ene Kerk, doch van veel kleiner begrip gebouwd. Men stichtte dezelve, in de Roomsche tyden, ter ere van den enen of anderen Heiligen, wiens overblyffelen (*Reliquien*) in dezelve bewaard werden. Zegt BACHLENE, *Beschryving der Verén. Nederl.* Deel II bl. 879.

zynde in 1670 van graauwen arduinsteen gebouwd. Het is een fraai gebouw, voorzien van enen schonen Toren met enen ronden knop en een uitmuntend klokkenpel, hetgeen dat van de grote Kerk ver overtreft. — Achter het Stadhuis ligt een groot en lang yzeren Kanon, gemeenelyk de **BOZE GRIET** genoemd, zynde gegoten in 1511. Op hetzelfde leest men met zeer oude en byna onleesbare letters: *Groot geweld hiet ik, 's Hertogenbosch bescherm ik*, en dus niet het volgend versjen, schoon het algemeen het verteld wordt,

„ Als ik geladen ben met enen vollen horen,
 „ Dan schiet ik te *Bommel* over den Toren.
 „ En ben ik geladen vol en zat,
 „ Dan schiet ik te *Bommel* over de Stad.”

van dit Kanon heeft men een stuk afgezaagd, en tot een gewigt aan het uurwerk van de **ST. JANS** Toren gehangen (o).

Onder de openbare gebouwen munten uit: Het *Gouvernement*, voorheen het Jesuiten-klooster; na den overgang van 's *Hertogenbosch* in 1794 werd het door de Franschen tot een Hospitaal gebruikt. Vervolgens hielden de Bataafsch-Brabantfche Volks Vertegenwoordigers hunne zittingen op hetzelfde, en thands het Bestier van het Département Brabant. — Het *Commandement*

VOOR.

(o) Men zie over dit Kanon, en den twist over het zelve ontstaan, J. H. VAN HEURN, *Histor. enz.* Deel III. bl. 251 en IV, 232.

voorheen het Bisshopshuis, en tegenwoordig het Hof van Justitie. — Het *Hervormd Weeshuis*, welêr een Klooster der Cellebroers of Alexianen, liggende aan de Paradeplaats, zynde een schoon plein ten zuiden der grote Kerk, gedeeltelyk met bomen omplant. — Het *Roomsch Weeshuis*, voor weinige jaren hier gesticht. — Het *Gasthuis*; het groot *Gasthuis*; het *Dolhuis* en verscheidene oude Mannen- en Vrouwenhuizen; onder welken de voornaamsten zyn dat van **HESTER VAN GRIENSVEN**, op het **JAKOBS-Kerkhof**, en dat van **ADAM VAN MIERDE** (p) in de Schilderstraat. — Verder enige Kruid- en andere Magazynen.

De *Latynsche School* is in 1794 en 1795 geheel vernield, en de Stad heeft thands twe byzondere huizen in huur tot ene Latynsche School en Rectors woning.

Op de Vuchterbinnenpoort plagt voorheen ene *Rariteit- en Kunstkamer* te wezen, waaröp allerlei zeldzaamheden waren te zien, doch die Poort is in 1799 afgebroken, en de Rariteiten zyn den 20 Mei 1800 in het openbaar verkocht (q).

De

(p) Hy was zeer ryk en eerst Secretaris der Stad, vervolgens werdt hy, zyne Vrouw overleden zynde, Priester en Pastoor der grote Kerk, en eindelyk, nadat 'er in die Kerk Kanoniken waren aangesteld, waarāan hy met grote kosten gearbeidt hadt, werdt hy de *eerste Deken* derzelve. **J. VAN OUDENHOVEN**, *Beschryving der Stad 's Hertogenbosch* bl. 98.

(q) Ik moet hier het volgende, my door den Here en **Mr. W. C. ACKERSDYCK** medegedeeld: byvoegen.

De *Rhetorykamer*, waarin de *Bosche Kamer* van Rhetorykers, genoemd de *Vierige Doorn*, plagt te vergaderen, heeft weinig bezienswaardig; zy verdient echter genoemd te worden, omdat haar naam de geheugenis bewaart der Rhetorykers hier ter Stede. — Zy strekt thans tot enen gebrekigen *Schouwburg*, als zich hier een troep van *Toneellisten* ophoudt, of wordt ook wel tot andere *Vertoningen* gebruikt.

Eindelyk kan ik by dit alles nog voegen: de *Glasblazery*, een eigendom van byzondere Personen: de *Vleeschhal*; de *Kraan*; de *Haven*; en vooral moet ik de *schone Wallen* der Stad, welke op vele plaatzen uitmuntende en verrukkelyke gezigten opleveren, niet vergeten.

FOR.

De *Rariteit* of *Kunstkamer* was haren oorsprong aan ene verzameling van zeldzaamheden door enige Liefhebbers verschuldigd. De kamer boven de *Vuchterbinnenpoort* was by besluit van den *Magistraat* van 19 Mai 1619 aan hun, ter plaatsing derzelven toegestaan; men had daar vele, en daar onder merkwaardige, zeldzaamheden verzameld, van welken van tyd tot tyd een *Catalogus*, en wel in 1730 reeds de tiende druk, werd uitgegeven. In het vervolg werd die verzameling verwaarloosd, en begon langzamerhand te vervallen, zodat men in 1794 besloot, dezelve in het openbaar te verkoopen, waartoe de *Catalogus* reeds gedrukt en uitgegeven was, dan — dit werd door de omstandigheid van zaken gestaakt. Na de belegering en inneming der Stad 1794 leed die verzameling nog veel, en eindelyk werd het overschot in 1800, zynde de *binnenpoort* met de kamers, de bewaarplaats dier verzameling, reeds in 1799 afgebroken, volgens enen, daartoe op nieuw gedrukten, *Catalogus* verkocht.

FORTEN OF STERKTENS.

's *Hertogenbosch*, heeft, behalve den capitalen wal, enige buitenwerken aan de Vuchter- en Hinthamer-poort, welke eigenlyk *Hoornwerken* (r) zyn, voor welken men sommige losse werken gelegd heeft; maar deze Stad wordt ook door enige Schansen, Sterktens of Forten verdadigd. — Dezelve zyn:

PAPENBRIL, welken de Franschen, na de verövering der Stad in 1794. (*la Citadelle*) het Kasteel) noemden, ligt eigentlyk binnen de Wallen der Stad ten Noorden, tuschen de Haven en de Ortenpoort, en bestaat uit vyf Bolwerken. In de openbare schriften en 's Lands Resolutiën wordt deze Schans *Willem en Maria Schans* genoemd, schoon men gene reden dezor benaming weet. Men heeft dezelve denkelyk; toen zy in 1637 door den Raad van Staten gesticht was, uit haat tegen de Roomschen, die toen vry hevig was, *Papenbril* genoemd (s), of, gelyk anderen niet onwaarfchynelyk gissen (t), in naarloving der Spanjaarden, die de Schans

Benaming. Hoort
Willem III

(r) Een *Hoornwerk* bestaat uit twe halve Bolwerken en ene Gordyn. C. WOLFF, *Grondbeginselen van alle Mathematische Wetenschappen*. II. Deel, I. Stuk bl. 304. Ene Gordyn is de middenste wal tuschen twe Bolwerken.

(s) J. H. VAN HEURN, ter aangeh. pl. II. bl. 498.

(t) W. A. BACHENE, *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 499, 500. Hy zegt, dat dezel-

Schans *St. Anna*, by *Hulst*, den *Geuzenbril* noemden, dewyl zy was ingericht, om de zogenoemde *Geuzen* in *Zeeland* te bedwingen. Voor deze sterkte ligt ene schone *Wapenplaats*, gewoonlyk het *Plein* genoemd, zynde aan de ene zyde zeer vermakelyk met bomen beplant. Op dit *Plein* plagt ene *Kerk*, de *ST. PIETERS Kerk* genoemd, te staan, welke in 1578 ter uitoëffening van den *Hervormden Godsdienst* werdt ingeruimd, doch dezelve is naderhand afgebroken. In 1639 werden op dit *Plein* veertig *Huizen*, ter verzekering van den *Papenbril*, gesloopt. — Op den 23 November 1747 ontstond 'er brand in deze sterkte, doch hy werdt gelukkig gebluscht. — In 1794 wierp men voor dezelve op het *Plein* enige werken op, om de *Stad*, in tyd van nood, te bedwingen; maar dezelve zyn niet gebruikt, en ten volgenden Jare weder geslecht. — Voor weinige Jaren heeft men in deze *Schans* ene nieuwe *Gevangenis* voor *Deserteurs* en andere *Militaire Misdadigers* gesticht, zynde een zeer schoon en zeer sterk *Gebouw*.

ISABEL of de *grote Schans*, dus genoemd naar *ISABELLA CLARA EUGENIA*, Infante van *Spanjen*, *Dochter* van *PHILIP II.* en *Gemalin* van den *Kardinaal Eerstherzog ALBERT* van *Oostenryk*, zynde *Gouvernante* der *Nederlanden* van 1598 tot 1633, werdt voltrokken in 1623. Zy ligt ten zuiden omtrent ene halve uur van 's *Herzogenbosch* aan de bekende *Vuchterheide*. Voorheen lag hier ene *Buurt*, *Reut* genoemd, welker *huizen*, by het slichten der *Schans*, werden
weg-

ve, ter ere van den *Prins Fredrik Hendrik* werdt genoemd, doch naderhand *Papenbril*.

weggebroken; 'er liggen thans nog enige huizen op dezelve, als mede een Koepelkerkjen, waarin de Hervormden hunnen Godsdienst van 1717 tot 1733 plagten te verrigten. 'Er is maar één Predikant geweest, naamlyk C. DE WIT, die in 1733 als zesde Predikant in de Stad werdt beroepen. — Den 18 July 1629 werdt deze Schans door Prins FREDRIK HENRIK veröverd. Derzelve wallen werden in 1643 door de Regering der Stad beplant. In 1794 werdt zy den Franschen, als een gevolg der Capitulatie van de Stad, overgegeven, dewyl dezelve door hen niet was ingenomen. ST. ANTONY of de *kleine Schans* ligt een weinig nader by de Stad. Men is in het onzekere, waaröm dezelve dus genoemd wordt. Zy werdt in 1629 den 19 July door FREDRIK HENRIK bemagtigd, en leedt geweldig veel in 1757 door de zwaarste overstroming, welke 's *Hertogenbosch* ooit by menschen geheugen ondergaan heeft, dewyl het weinig scheelde, of zy werdt door de yschotzen geheel omver gesmeten. — Zy werdt in 1794 eensgelyks den Franschen overgegeven. (u)

ORTENSCHANS. Deze ligt omtrent ene halve uur ten noordoosten der Stad by *Orten*. Zy werdt in 1629, na het overgaan van 's *Hertogenbosch* aan de Staten Generaal, aangelegd. Men meende

(u) Men heeft ene grondtekening gegeven van 's *Hertogenbosch* en gemelde drie Forten of Sterkten in den *Tegenwoordigen Staat der Verenigde Nederlanden* Deel II. bl. 25 der uitgave in 1751, maar dezelve is niet zeer nauwkeurig. Men heeft tot nog toe gene goede grondtekening dezer Stad en Schansen.

de dezelve in 1672 te slechten, schoon dit, alhoewel W. A. BACHIENE (v) dit schynt te verzekeren, waarschynelyk niet geschied zy. — In 1747 is dezelve, wyl zy zeer vervallen was, vernieuwd. Zy was de eerste schans, die in 1794 door de Franschen, of liever door den Generaal DAENDELS, werdt ingenomen.

GEWANDSCHE SCHANS is ene kleine *Starrenschans* (w), liggende verder van de Stad te *gewande* (zie GEWANDE beneden onder Maasland!)

CREVECOEUR, ene sterkte liggende ten noorden anderhalve uur van 's *Hertogenbosch* (zie beneden onder Maasland!)

SCHANS TE ENGELN. Deze ligt eigenlyk op Hollandschen grond; doch dewyl zy moest strekken tot verdediging van 's *Hertogenbosch*, en om meester te zyn van de *Dieze*, welke 'er aan de oostzyde niet ver van af verby loopt, zo dien ik hier met een enkel woord van dezelve te spreken. Zy ligt één uur noordwaards van gemelde Stad aan de linker-zyde der *Dieze*, digt by het Hollandsch Dorp *Engelen*. Zy werdt in

1672

(v) *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 501.

(w) Ene *Starrenschans*, ook wel *Veldschans* genoemd, is ene Schans uit loutere Tandwerken samengesteld. C. WOLFF *Grondbeginselen van alle de Mathematische Wetenschappen*. Deel II. Stuk I. bl. 366. Een Tandwerk is een werk, het geen uit twe Facen (*Gezigtliniën* of *Voorzyden*), een inwaards gebogen hoek makende, bestaat. Zie WOLFF ter aangeh. plaats bl. 303.

1672 door de Franschen onder den Maarschalk DE TURENNE veröverd; toen zy in 1673 door dezelve verlaten werdt, hebben zy dezelve gedeeltelyk geslecht; eindelyk is zy geheel vervallen en met den grond gelyk gemaakt, maar zy is in 1799 weer hersteld.

Ten zuiden van de Stad heeft ene Schans gelegen, de *Schans van St. Michiel* genoemd, of ook wel de *Pettelaar-Schans*, omdat zy opene hoogte by ene hoeve de *Pettelaar*, of op de plaats van die hoeve zelve, gevestigd werdt. Zy werdt in 1623 gesticht, en in 1672 geslecht, waarna zy niet weer hersteld is. De hoogte, waaröp deze schans gelegen heeft, werdt in 1795, kort na het hoog water, om de Franschen, die by menigte in het Hospitaal te 's *Hertogenbosch* stierven, te begraven, gebruikt.

TAAL, HANDEL EN HANDWERKEN.

De Inwoners van 's *Hertogenbosch* zyn, over het algemeen, vry wellevend, vriendelyk, gul en gediensig. Hunne Taal is onéindig meer beschaafd, dan die der Meiëryënaars; echter spreken zy vele woorden zeer slepende uit, het geen zeer onāangenaam voor het gehoor is. Het gemeen spreekt al zeer lomp, maar de tongval is zachter dan in de Meiëry. De voor-naamste Lieden spreken zeer goed en zuiver Nederduitsch.

De Bewoners dezer Stad bestaan, enige zogenoemde Renteniërs, als mede Ambtenaren, Rechtsgeleerden, Geneesheren en enige anderen uit.

uitgezonderd, van hunne Handwerken en Koophandel — De Koophandel plagt voorheen veel sterker op Oostenryksch Brabant en Luikerland gedreven te worden dan tegenwoordig; echter begint hy, nadat hy in enen kwynenden staat, wegens de omstandigheden des Lands, geraakt was, te herleven, schoon hy nimmer weêr tot die hoogte, zo lang de *Schelde* geöpend blyft, zal opklimmen, welke hy van te voren bereikte,

Men oeffent hier allerlei soorten van Handwerken uit, en men moet den Bosfchenaren dien roem geven, dat zy, over het gemeen, tot dezelve veel vlyt en naarstigheid aanwenden. De *Bosfche Mesfen*; de zoete Koek, bekend onder den naam van *gezoden Koek*, en het *Bier*, dat hier gebrouwen wordt, zyn beroemd.

G R O T E M A N N E N .

Deze Stad mag zich met recht beroemen op ene gehele reeks van Grote en Geleerde Mannen, welke aldaar geboren zyn, of ten minsten, door hunne woonplaats aldaar te houden, veel luister aan dezelve hebben bygezet. Ik zal 'er 'er slechts enigen noemen, want het zou een al te uitgebreid werk zyn, om ene nauwkeurige levensbeschryving van ieder derzelve op te maken; dit zou niet aan myn oogmerk noch ook aan den aanleg van dit Werk beantwoorden. Ik geef hier de volgende:

HENDRIK DE WILDE, een Monnik, dië zich zeer sterk tegen het woeste leven der Geestelyken in de XV Eeuw verzettede. **H. AGY-
LÆUS**,

LÆUS, Rechtsgeleerde. GEORGIUS MAKROPE-
DIUS (x), Taalkundige en Dichter. NIKOLAUS
en DIRK VAN THULDEN, benevens GERARD VAN
SOMEREN, Rechtsgeleerden. MICHIËL LOM-
BAARTS VAN ENCKEVOORT, zestiende Deken van
het Kapittel van St. JAN. WILLEM AB ANGE-
LIS, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Leu-
ven*. GISB. MASIUS, geboren te *Bommel* en MI-
CHIEL VAN OPHOVEN, Bischoppen dezer Stad.
IGNATIUS AUGUSTINUS SCHETS, Bischof van
Gent. HENDRIK BLOEIMANS, Geheimraad des
Konings van Spanjen. YGROM VAN ACHELEN
en SIMON FURLANDS, Raadsheren van het Par-
lement te *Mechelen*, PIETER en JOHAN VAN
VLADERACKEN, Grote Taalkundigen. REINIER
VOGELSANG, geboren te *Vianen*, Godsgeleerde.
FRANCISCUS JUNIUS (y), Godsgeleerde. SA-
MUEL MARESIUS, Hoogleeraar in de Godsge-
leerdheid, Wysbegeerte en Geschiedenissen,
naderhand in die hoedanigheid naar *Groningen*
beroepen. JOHAN VAN OUDENHOVEN, Geschied-
schryver. FREDRIK DEKKERS, Hoogleeraar in
de Geneeskunde. WILLEM JAKOB VAN 'S GRA-
VESANDE, Hoogleeraar in de Starren- en Wis-
kunde te *Leiden*. WILLEM VAN IRHOVEN, Hoog-
leeraar in de Godgeleerdheid te *Utrecht*. PE-
TRUS

(x) Zyn eigen naam was JORIS VAN LANKVELD, zynde
de hier boven opgegeven naam ene Grieksche Vertaling
van den eigen naam. Hy was geboren te *Gemert* in de
XVI Eeuw.

(y) Deze was de Zoon van den beroemden FRANCIS-
CUS JUNIUS, by ons bekend door zyne Latynsche Bybel-
vertalingen en andere geleerde Schriften. Zie TH. CRE-
MII *Animadversiones Philologicae*. Part. XIV. pag. 117, 118.

TRUS KEUCHENIUS (2), Taalkundige. JOHAN HENRIK VAN HEURN, Rechtsgeleerde en Geschiedschryver. JOHAN KAREL PALIER, Godsgeleerde en Natuurkundige. ANTONIUS MARTINI, Rechtsgeleerde, Geschied- en Oudheidkundige. JAKOB VAN DER HAAR, geboren te 's Gravenhage, één der beroemdste Heelkundigen van ons Vaderland, in 1799 te 's Hertogenbosch overleden. JOHAN BON, Hoogleraar in de Geneeskunde, en FLORENTIUS VERSTER, Genees- en Natuurkundige, beiden onlangs, tot droefheid van velen, gestorven — By deze grote en geleerde Mannen zou ik nog verscheidene, thands levende, beroemde Geleerden kunnen voegen, doch dit wil ik liever stilzwygende verbygaan.

Ik moet de drie volgende grote Mannen niet vergeten — FLORENTIUS SCHULIUS, die Hoogleraar in de Geneeskunde te *Leiden* is geweest. BALDUINUS BERLICOMIUS, die schone Latynsche versen heeft uitgegeven. Mr. HENDRIK COPES, die, schoon thands weinig bekend, zich, door zyne Oudheid — en Letterkunde, zyne Reizen ter bevoordering derzelve naar Duitschland en Italiën ondernomen, en zyne uitgebreide Briefwisseling met In en Uitlandsche Geleerden, ene plaats onder Geleerden heeft waardig gemaakt. (aa)

Het

(2) Hy is beroemd wegens zyne *Annotata in omnes Novi Testamenti Libros*. Men vindt zyn leven beschreven door den Groten JOH. ALBERTI, in ene Voorreden, voor de *Annotata* van P. KEUCHENIUS geplaatst.

(aa) De Geleerde Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my dit verslag aangaande deze drie Geleerden me:

Het strekt ook niet weinig ter ere van deze Stad, dat de alöm beroemde DESIDERIUS ERASMUS (*bb*) van *Rotterdam* hier de eerste gronden zyner uitgebreide kunde gelegd heeft.

Men telde hier welëer beroemde Schilders, als GUALTHERUS GELDORP; HIBRONYMUS BOSCH; ABRAHAM VAN DIEPENBEEK (*cc*); THEODOOR. VAN

medegedeeld. Hy heeft de Levensbeschryving van H. COPES, waarvan gemeld wordt in de *Avondstonden* van Mr. H. VAN WYN, bl. 21, verzameld. Hy bezit ook nog verscheidene eigenhandige Brieven van Geleerde Mannen aan COPES, en van COPES aan dezelve. Ene uitgave dier Brieven kon der geleerde Wereld niet anders dan aangenaam zyn.

(*bb*) Zyn eigen naam was GERRIT GERRITZ. Volgens gewoonte dier tyden moesten de eigen namen der Geleerden in het Grieksch of Latyn worden overgegoten; hiervan DESIDERIUS van het Latynsche *Desidero* en ERASMUS van het Grieksche *Eráo*, welke beiden *begeeren* betekenen. GERRIT betekent dan, volgens deze vertaling, de *begeerde*. — ERASMUS vertaalde den naam *Gerrit* niet altyd in dié goede betekenis, welke hy aan zynen eigen naam hechtte: want hy noemt, in zyne brieven (*Lib. XXXI Epist. 48.*) den Geleerden GERHARDUS GELDENHAUER, of GERHARDUS VAN NYMEGEN, door TH. CRENIUS verkeerdelyk GEORGIUS genoemd (in *Animadv. Philol. Part. XIV. pag. 100.*), VULTURIUS dat is: *Gieraart*, als of men zeide *iemand uit het geslacht der Gieren*. Zo noemde de Geleerde GERHARDUS VOSSIUS zichzelven ook VULTURIUS GRAVIANUS BASARIUS. — T. HASÆUS in *Bibliotheca Bremens.* *Class. V. Fascic. II. pag. 316.*

(*cc*) Niet DIEPENBROEK, gelyk BACHIENE hem noemt (*Beschryving der Verenigde Nederlanden. IV. Deel bl. 521*). Men zie over denzelven HOUBRAKEN I. Deel

K

bl.

VAN THULDEN, van welken het Stadshuis te 's Hertogenbosch nog fraaie stukken vertoont; ANSELMUS WELING, HANS SOENS, JAN THIELIUS en BERNARD SPITS; deze laatste zou, volgens BACHIENE (*) in het groot Gasthuis dezer Stad in 1737 overleden zyn. Ook heeft hier geleefd MATTHYS VAN SOERENDONK, een beroemd Wiskundige, JUDOCUS JONCKHERTEN, een vermaard Beeldhouwer; JOHANNES Buc, een kunstig Glaschilder, en de onlangs overleden Wiskunstenaar J. EVERTS.

's Hertogenbosch beroemt zich met recht op den Vaderlandschen Held, HERMAN DE RUITER, die, in monniksgewaad vermomd, in het jaar 1570 den Spanjaarden *Loeyenstein* ontweldigde, en, nadat driehonderd Spanjaarden deze sterkte door ene gemaakte bres hem ontweldigden, zich-zelfen, benevens vier en twintig by zich hebbende Manschappen, en alle de Spanjaarden, door het vuur in het buskruid te steken, liet in de lucht springen.

R E D E N R Y K E R S.

De Redenrykers of Rhetorykers, van welken het bekend is, hoeveel zy tot ware verlichting in het Godsdienstige en Burgerlyke hebben toe-ge-

bl. 289. — In een *Verflag der Schilderyen van den Koning van Zweden* van 1791 wordt nog een Stuk van hem met veel lof vermeld, en hy als Boschenaar opgegeven.

(*) *Beschryving der Veréinigde Nederlanden*. V. Deel. bl. 1201.

gebragt, hebben ook in 's *Hertogenbosch* hunne kamers gehad, welke vergaderden in de Rhetorikamer (zie van dezelve boven bl. 136!); te *Helmond* hadden zy ook ene Kamer. Onder deze Redenrykers te 's *Hertogenbosch* hebben verscheidene Geleerde Mannen uitgemunt. Zy behaalden in 1532 drie pryzen te *Brusfel*; ook behaalden zy den prys in die zelfde Stad ten jare 1551; en eensgelyks te *Antwerpen* in 1561 op het groot Landjuweel, welke laatste prys bestond uit zeven zilveren schalen, wegende elk zes oncen (*dd*).

ILLUSTRE SCHOOL.

Men mag hier ook niet met stilzwygen verbygaan de *Illustre School* te 's *Hertogenbosch*. Deze *Doorlichtige School* of *Gymnasium* werd door de Algemene Staten, weinige jaren nadat deze Stad aan ons Gemenebest gehecht was, gesticht. — Het getal der Hoogleeraren is in dezelve niet altyd gelyk geweest. Eertyds waren 'er zeven, te weten: één in de Godgeleerdheid; twe in de Geneeskunde; één in de Wysbegeerte; één in de Geschiedenissen en Welsprekendheid; één in de Oostersche- en één in Grieksche Talen. In 1776 heeft de Regering der Stad enen agtsten Hoogleeräar in het Burgerlyk Recht (*jus civile*) aan-

(*dd*) De Geschiedenis der 's *Hertogenbosche* Redenrykers is opzettelyk beschreven door Mr. W. C. ACKERSDYCK in ene verhandeling, geplaatst in de *Tweede Proeve* van het Utrechts Genootschap; *Dulces ante omnia Musa* bl. 213. volg.

aangesteld. Tot een Auditorium of Gehoorzaal werdt de *Lievevrouwe-Kapel* der grote Kerk gebruikt. Deze Doorluchtige School stondt onder het opzigt van vier Curatoren, zynde alle Leden der Regering. — By deze Doorluchtige School hebben vele Geleerde Mannen in onderscheidene Wetenschappen het Hoogleeräär ämbt bekleed, of bekleden hetzelve nog; hebbende onlangs de Hoogleeräär in de Geneeskunde, de Heer JOHAN BOV (zie hier boven bl. 144), zyn werkzaam leven in enen zeer hogen ouderdom geëindigd, en groten lof zyner uitgebreide kundigheden, in dat vak nagelaten (ee).

BOEKDRUK-KUNST.

De Boekdrukkunst, die in den Jare 1440, of meer zeker in 1430, door LAURENS JANSZON KOSTER te *Haarlem* uitgevonden is (ff), werdt reeds in 1484 te 's *Hertogenbosch*, en dus niet zeer

(ee) De Geschiedenis dezer Illustre School is door den nog levenden, werkzamen, en door zyne geleerdheid en Schriften genoeg bekenden Hoogleeräär, A. VELINGIUS, beschreven in ene *Redevoering* in 1759 in het Latyn gehouden, en ten volgenden Jare door den Druk in het Nederduitsch gemeen gemaakt.

(ff) Dat de uitvinding der Drukkunst alleen aan LAURENS KOSTER, en niet aan JAN FUST of FAUST te *Mentz* toekomt, heeft de Geleerde G. MEERMAN overtuigend bewezen in zyne *Origines Typographicæ*; zodat alles, wat de grote D. G. MORHOF, *Polyhistoris* Tom. I. pag. mihi 730—732. aanhaalt, noch ook de Schryvers, waarop hy zich beroept, om deze gewichtige uitvinding den Duitschers toe te eigenen, iets bewyzen.

zeer lang na de uitvinding, uitgeöeffend (gg). Deze kunst is 'er sedert dien tyd onafgebroken voortgezet, zynde het opmerkelyk, dat de Kleinzoon van PETRUS SCHOUFFER DE GERNSHEIM, den Uitvinder der gegotene letters te MENTZ, naamlyk JAN SCHOEFFER, in of voor den jare 1540 zich in deze Stad neergezet en gedrukt heeft, en zyne Nakomelingen diezelfde kunst daar hebben blyven uitöeffenen in het *Misfaal* in de Kerkstraat, tot dat de laatste van dien naam, JACOBUS SCHEFFERS in hetzelfde Huis, den 17 December 1796, overleedt (hh).

V R Y D O M D E R S T A D .

De *Vrydom* is geen gedeelte der Meiëry, maar behoort tot de Stad, en draagt gewonelyk den naam van *Vrydom* of *Vryheid van 's Hertogenbosch*. Hier voor (bl. II) is reeds aangemerkt, dat by de eerste inrichting der steden, Brieven van Vryheid en Gemeente aan dezelve werden gegeven, waar by de palen, binnen welken dezelve Vryheid en Gemeente besloten was, somtyds werden uitgedrukt, welke vervolgens ook nog wel werden uitgezet; alwat derhalve binnen dien ömtrek was begrepen, hoorde tot de
Stad

(gg) Dit blykt uit de *Lyst der Boeken*, die in de Nederlanden, van het jaar 1472 tot dat van 1606 gedrukt zyn, door den kundigen JAKOB VISSER in 1767 uitgegeven.

(hh) Het geen hier, aangaande de Boekdrukkunst te 's Hertogenbosch, is opgetekend, ben ik aan den Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK verschuldigd.

Stad en Vryheid. Naderhand noemde men het geen binnen de Muren beslōten was, meer bepaaldelyk, de *Stad*, en hetgeen daar buiten tot dezelve behoorde, de *Vryheid* of *Vrydom*. De Regering van de Stad is dus ook de Regering van den Vrydom, en de Inwoners van denzelven zyn 's Hertogenbosche Burgers, genietende dezelve voorrechten; zy worden gewonelyk *Buitenburgers* of *Buitenpoorters* genoemd. Tot den Vrydom van 's Hertogenbosch behoort het Dorp *Dungen*, het gehugt *Orten* en de Buurtschap *Hintham* en *Reut*.

DUNGEN, het geen met het Dorp *Dongen* in de Baronnie van Breda niet moet verward worden, is een vry groot en welvarend Dorp; liggende éne uur ten zuidoosten van de Stad. De Inwoners maken een getal uit van 1085 zielen; zy vinden hun bestaan in den Landbouw, vooräl in het telen van allerlei groenten; moeskruiden en fruiten, welke zy daglyks naar 's Hertogenbosch ter markt brengen. — De Kerk, die in 1569 werdt gesticht, is een vry ruim en luchtig gebouw, voorzien met een klein Torentjen, staande midden in het Dorp. — Omtrent ene kleine halve uur van deze Kerk, digter by 's Hertogenbosch, ligt ene Herberg op de hoogte *Eikendonk*; deze herberg draagt den naam van het *Klooster*, omdat hier voorheen een Vrouwen Klooster van den derden regel van **ST. FRANCISCUS** gelegen heeft; het droeg den naam van *Barbaradal*, en werdt in 1475 gesticht door den Bisshop van Luik **LOUIS DE BOURBON**; doch hetzelfde is door de Oorlogen weggeraakt. — In 1543 werdt dit Dorp door **MARTEN VAN ROSSEM** gebrandfchat op 600 guldens. In 1757 stond *Dungen* ge-

geheel onder water, zynde zelfs de Dyken twe voeten hoog met water bedekt. — Vele Ingezetenen der Meiëry laten hier hunne Kinderen dopen, dewyl dezelve dan het Burgerrecht te 's Hertogenbosch bezitten. Het Dorp *Düngen* heeft in het vervolg van tyd, onverminderd zyne onderhorigheid aan de Stad en derzelve Regering, als ene byzondere Gemeente, een Gemeente Bestier beginnen uit te maken; hebbende zyne Dorpskast, Inkomsten en Uitgaven, en daarover een huishoudelyk bestier, waartoe jaarlyks twe Burgemeesters worden aangesteld, bediend wordende door enen Gemeente-Schryver.

HINTHAM, ene buurt liggende een vierendeel uurs ten noordoosten van 's Hertogenbosch, behoort voor het kleinste gedeelte onder den Vrydom der gemelde Stad, doch voor het grootste en beste gedeelte onder het Dorp *Rosmalen* (zie beneden onder het woord *ROSMALEN!*). Men ziet in deze Buurt op het midden der straat enen groten blaauwen zerk, welke de scheiding van den Vrydom der Stad aan deze zyde aanwyst, en men leest op denzelfen met grote letteren:

'T VRYDOM DER STAD 'S HERTOGENBOSCH 1684.

Deze Buurtschap werdt in 1512 door de Gelderschen afgebrand; ook werdt dezelve, in even ditzelfde jaar, benevens zeven molens, door de Gelderschen in de asch gelegd! 'Er plagt een Gasthuis te wezen, hetwelk in den oorlog is

weggeraakt. — Men was gewoon, om jaarlyks op den 24 Juny hier ene jaarmarkt te houden; welke, schoon die van *Rosmalen* en *Hintham* zich hier sterk tegen verzetteden, in 1744 in de Stad werdt gebragt; echter wordt thans die jaarmarkt nog alle jaren den 23 July, en dus dags voor die van 's *Hertogenbosch* gehouden.

ORTEN, een klein gehucht bevattende, 214 Inwoners, ligt ene halve uur ten Noorden van 's *Hertogenbosch* in enen zandigen, duinachtigen oord, waarvan het oudtyds *Ort*- of *Oortduinen* zou genoemd geweest zyn (ii); doch nergens wordt het zó genoemd. In de IX Eeuw komt het reeds voor onder den naam van *Ortinen* en ook *Hortina*; in de XI en XII Eeuw onder de benaming van *Ortina* en *Urtina*, en in de XIII Eeuw reeds *Orten* en *Orthen*. Vorigens was dit Gehucht een aanzienelyk Dorp veel ouder dan 's *Hertogenbosch*, en het is naar dit thands onāanziene-lyk *Orten*, dat men gemelde Stad, als gelegen by *Orten*, plagt aan te duiden. — Sommigen houden *Orten* voor een Graaffchap, ten minsten is dit zeker, dat dit *Orten* het Stamhuis is geweest van een oud adelyk Brabantsch geslacht, hetgeen hiervan zynen naam draagt, en enige grote Mannen en Ridders heeft opgeleverd, voeren-

(ii) Dit stelt J. B. GRAMMAYE in *Taxandria* Cap. I. daar hy zegt: *Schedæ veteres constanter legunt. Ortianum. Oort: lines sive angulus, Dunen tumuli arenacei dicuntur.* dat is: „De oude Schriften lezen bestendig *Ortdunum*. Men noemt ene Grensfcheiding of Hoek Oort, en Zandheuvels *Duinen*”. Men weet niet, welke oude schriften hy bedoelt.

rende een gouden Wapenschild met drie gouden Molenyzers (kk).

In 1180 gaf ene Gravin **ADELHEID**, Dochter van enen Graaf **EBERHARD**, aan de Kerk van **ST. MARTEN** te *Utrecht* en **Bisfchop KOENRAAD** aldaar, haar goed *Ortina* genoemd, waarvan eerst in 1188 het Diploma werdt uitgemaakt (ll) — In 1196 werdt hier de Vrede gefloten tusfchenden Hertog van Brabant **HENRIK I.** en den Graaf van Gelder. In 1213 schonk dezelfde Hertog **HENRIK I.** zyne vrye goederen te *Orten* aan den Eerstbifchop van Keulen. In 1524 werdt *Orten* door de Gelderfchen beroofd en in brand geftoken. In 1601 raakte de Kerk aldaar in brand, wyl de benden van **MAURITS**, by het opbrieken van het beleg van 's *Hertogenbosch*, hunne hutten in brand faken. De Kerk van dit gehucht werdt in 1673 weg-

(kk) Vele Brabantfche Adelyke Geflachten voerden drie Molenyzers in hun Wapen. Zie boven bl. 13.

(ll) Men yndt dit Diploma [deze aantekening heeft **W. C. ACKERSDYCK** my toegezonden] by **BUCHELIUS** ad **W. HEDÆ Historiam Episcop. Ultraject.** pag. 138. Wat ook **OUDENHOVEN**, *Beſchryving van 's Hertogenbosch*, bl. 4. tegen dat Diploma en tegen deszelfs toepaſſing op *Orten* aanvoert, ſchynt zulks geheel onregt te zyn, en **C. F. BURKENS** in zyne *Trophées de Brabant* Tom. I. Liv. I. pag. 14. zulks te recht van *Orten* te verſtaan. Ook kan men uit dat Diploma niet volledig opmaken, zo als **OUDENHOVEN** wil, dat *Orten* daar als een Graaffchap zou voorkomen; maar zulks zou in allen geval nog niet meer behoeven te beiduiden, dan dat *Orten* de Hoofdplaats van een Comitaat of Graaffchap, naar den ſtyl van de Middeneeuw, geweest ware, en de Comes of Graaf zyn verblyf aldaar gehouden hadt; het geen niet onwaarfchynelyk is.

weggebroken, omdat men dezelve nadelig aan de verdadiging der Stad beschouwde, en de afbraak verkocht; ook werden toen alle huizen daar gesloopt.

Dit Gehucht *Orten* heeft gene eigene Regering of Gemeentebestier, als geheel onder 's *Hertogenbosch* behorende; alleen worden 'er jaarlyks zo genoemde *Schaarmeesters* aangesteld, om toezigt op de gemeenschappelyke belangen der Inwoneren te hebben.

REUT. Zie boven bl. 138 op het Fort ISABEL.

LYST DER BISSCHOPPEN.

Men telt in het geheel maar zeven Bisschoppen over de Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch*, zynde dit Bisdóm, op verzoek van PHILIP II., Koning van Spanjen, opgerigt door Paus PAULLUS III. Zie hier ene tydrekenkundige lyst derzelve!

FRANCISCUS VAN DER VELDEN (*mm*), naar zyne Geboorteplaats *Zon* in de Meiëry, gewone-lyk FRANCISCUS SONNIUS genoemd, werd tot Bisschop gewyd den 18 November 1562. Hy werd Bisschop van *Antwerpen* in 1570.

LAURENTIUS METSIUS, geboren te *Geertruidenberg*, werd Bisschop gewyd den 7 Mai 1570 en overleedt den 18 September 1580.

CLE-

(*mm*) J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving van 's Hertogenbosch*. bl. 38. noemt hem FRANCISCUS SONNIUS DE CAMPO, zynde ene letterlyke vertaling van deszelfs naam. — Zyn eigenlyke naam was FRANCISCUS VAN DER VELDEN, gezegd HONSSLAER. 'Er zyn tegenwoordig nog enige Aftammelingen van dat Geslacht in wezen.

CLEMENS CRABBEELS, een Leuvenaar, nam bezit van zyne Bischoffelyke waardigheid den 5 April 1585 en stierf den 22 October 1592.

GISBERTUS MASIUS, van *Bommel*, werdt tot Bischof gewyd den 25 Maart 1594, en verliet dit leven den 11 July 1614.

NIKOLAUS ZOESIUS, van *Amersfoort*, werdt gewyd als Bischof den 10 Mai 1615, overlydende den 22 Augustus 1625.

MICHAEL OPHOVIUS, een Bosfchenaar, werdt ingewyd tot Bischof den 17 September 1625, en stierf den 4 November 1634.

JOSEPHUS DE BERGAIGNE, een Antwerpenaar, laatste Bischof van 's *Hertogenbosch*, werdt gewyd ten jare 1641, doch heeft nimmer, dewyl deze Stad in de magt der Algemene Staten was; bezit van dat Bisdom kunnen krygen. Hy werdt in 1645 Eerstbischof van *Kameryk*, en overleedt den 21 October 1647.

VIERDE

 VIERDE AFDELING.

LOTGEVALLEN

V A N

's HERTOGENBOSCH.

De Lotgevallen en Geschiedenisfen der Stad 's Hertogenbosch zyn zó menigvuldig en belangryk, dat ik dezelve liever in ene afzonderlyke afdeling verkoos te schetzen, dan dezelve in de Geschiedenisfen der Meiëry in te vlechten. Elk oplettend Lezen kan, uit vergelyking der Geschiedenisfen van de Meiëry, welke ik in de *Tweede Afdeling* dezes werks geschetst heb, en uit de Lotgevallen van 's Hertogenbosch, welke ik thands met weinige trekken zal tekenen, zeer gemakkelyk opmaken, in welke betrekking zy tot elkanderen staan, én welken invloed zy natuurlyk op elkanderen moesten hebben. Ik verdeel de Lotgevallen dezer Stad weder in enige Tydperken, dewyl dit meer duidelykheid en licht over dezelve verspreidt.

Eerste

Eerste Tydperk, zynen aanvang nemende met de Stichting van 's Hertogenbosch in 1184, en ten einde lopende met de komst van KAREL II. of V. aan de Regering in 1515.

Hertog GODFRIED III., bygenoemd *in de Wieg* (a) wordt gewonelyk gehouden voor den Stichterdezer Stad in 1184, en dit zoekt men te bewyzen uit dit oud, doch zeer slecht Latynsch; Tydvers:

GODEFRIDVS DVX ESILVA FECIT OPPIDVM (b).

Deze Hertog hadt altyd zeer veel vermaak te *Orten* gevonden, en stichtte derhalve in het midden

(a) Men zie over deze benaming boven bl. 147.

(b) D. i. Hertog GODFRIED heeft van het Bosch, ene Stad gemaakt. — Volgens de gewoonte in vorige tyden, werdt de D., die *Vyfhonderd* beteekent, niet onder de talletters gerekend. — BACHENE begaat in zyne *Beschryving der Verenigde Nederlanden*, Deel IV bl. 383, ene fout, schryvende: „Naar dit tydvers zou de Stad „ in 1178 moeten gesticht zyn.” Want de grote letters in dat vers maken juist 1184. — J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving van 's Hertogenbosch* bl. 2 geeft dit tydvers op, en uit hem de schryver van den *Tegenwoordigen staat der verenigde Nederlanden* Deel II, als mede F. M. JANÏON, *de Republiek der verenigde Nederlanden* Deel III bl. 120. Deze twee Schryvers hebben, in de Beschryving der Stad en Meierey van 's Hertogenbosch, meestal OUDENHOVEN gevolgd, en zelfs vele fouten uit hem overgenomen; JANÏON heeft hem byna woordenlyk afgeschreven, derhalve kan dezelve nimmer strekken, om iets uit denzelfen aan te halen; wie OUDENHOVEN bezit, die kan JANÏON zeer wel mislen: —

den der bosfchen by dit Dorp een Kasteel; dit gaf aanleiding, dat ook vele menschen zich by hetzelfde nederzetterden, waardoor GODEFRIDUS III. bewogen werdt, om zyn Kasteel en die huizen met wallen en grachten te omringen, te meer, dewyl Brabant aan deze zyde voor alle invallen der Gelderschen en Hollanders geheel openlag. Hy noemde deze nieuwe Stad 'SHERTOGENBOSCH. — Hertog HENRIK I. kreeg in 1196 van Keizer HENRIK IV. voor de Inwoneren der nieuwe Stad, vrydom van Tollen op den *Rhyn*. — In 1202 werdt deze Stad door den Graaf van Holland ingenomen, geplunderd, en verbrand. — In 1268 stonden de Bosfchenaars die van *Mechelen* by tegen den Bisfchop van Luik, waaröm zy den Bosfchenaars het ligchaam van hunnen Beschermheiligen, den H. ROMBOUT wilden fchenken; maar deze weigerden dit heufchelyk, waaröm die van *Mechelen* hun vergunden, dat zy, als zy ten tyde des omgangs op Kermis zich te *Mechelen* bevonden, het ligchaam van dien Heiligen mede zouden dragen, en dan met wyn en eten zouden worden onthaald. — Dit is tot 1565 in gebruik gebleven. — In 1277 werdt FLORENS V., negentiende Graaf van Holland te 's *Hertogenbosch* Ridder geflagen door JAN I., Hertog van Brabant, gelyk blykt uit M. STOKER, zeggende:

Op eenre ftont fo wort de Dete. e. 3. b. (c).

In 1305 ontftondt 'er een oproer in deze
Stad

(c) Men zie deze aangehaalde woorden, in hun geheel boven bl. 122.

Stad, doch men weet niet waaröm; het Volk had de Regering afgezet en ene nieuwe aangesteld. — Hertog JAN II. zondt zyn leger, onder bevel van den Here van Kuik naar deze Stad, om alles aldaar in orde te brengen; doch de Bosfchenaars trokken hetzelfde tegen en sloegen het tusfchen *Rosmalen* en *Hintham*. De Hertog verleende nog in ditzelfde Jaar vergeving aan de Stad, mits dat zy hem 5,500 ponden payment (*d*) voor dit wanbedryf betaalde. — In 1315 heerschte te 's *Hertogenbosch* duurte, hongersnood en ene zeer zware pest (*e*). — Ten Jare 1349 verwierf Hertog JAN III. van Keizer KARL IV., dat hy het voorrecht van Vryheid van Tollen op den *Rhyn*, hetwelk Keizer HENDRIK IV. in 1196 op verzoek van Hertog HENRIK I. aan 's *Hertogenbosch* geschonken hadt, bevestigde. —

Hertog WENCESLAUS en zyne Gemalin JOHANNA werden ten jare 1356 te 's *Hertogenbosch* ingehuldigd (*f*), by welke gelegenheid het wapen der Stad veranderd of liever vermeerderd werdt (zie boven bl. 123 op het WAPEN der Stad), ook werden derzelve toen waarfchynelyk twe Jaarmarkten vergund, fchoon men niet vast kan bepalen, of dit in dit Jaar of in 1403 gefchiedt zy; daar te boven schonken deze Vorftelyke Perfönen, toen zy voor den Graaf van Vlaanderen in deze Stad gevlugt waren, den 's Hertogen-

(*d*) Ieder Pond Payment bedroeg zeven ftuivers; derhalve beliep deze boete negentien honderd vyf en twintig guldens.

(*e*) Men zie over deze Pest bl. 52. (*f*) bl. 53.

genbossche Burgers vryheid van den Houtfchat, op den 27 September dezès Jaars. — In 1362 sloot 's Hertogenbosch een verbond met verscheidene Brabantfche Steden, om hare onderlinge voorrechten te helpen beschermen. — WALDEMAR Koning van Denemarken vergunde in 1363 den Bosfchenaars om met hunne Schepen en waaren te *Schanon* in *Schonen* aan te komen, te havenen en *Vitte* (g) te maken: dit voorrecht is in 1442 door CHIRSTOFFEL, Koning van Denemarken, vernieuwd. Nadat WENCESLAUS uit zyne gevangenis door den Hertog van Gulich geslaakt was, schreef hy ene bede in 1372 uit over Brabant, waarin 's Hertogenbosch betaalde vier en dertig duizend en agt en dertig Vilvoordsche Mottoenen (h) en een derde. — Er was reeds voor enigen tyd verschil ontstaan over de Grensfcheiding tusschen den Vrydom van 's Hertogenbosch en het Land van Heusden, deze twist brak in 1372 tot, dadelykheden uit; want REINOUD VAN BREDERODE, Heer van Gemep, viel in de Meiëry, en verbrandde vele Huizen in en om-

trent

(g) Ene *Vitte* is waarschynelyk ene hut van tenen in een gevlochten, en met leem bestreken. Zie J. H. VAN HEURN *Beschryving der Meiëry van 's Hertogenbosch*, I. Deel bl. 220 — Of zou men niet liever aan ene loots, waarin de waaren konden geborgen worden, mogen denken?

(h) Ene *Vilvoordsche Mottoen* is zestien stuivers Hollandsch; derhalve betaalde deze Stad in die bede zeven en twintig duizend twe honderd zeventig guldens en agttien stuivers.

trent *Oedenrode*; daar en tegen verwoestten en verbrandden de Boscchenaars de Hollandsche Dorpen *Vlymen* en *Engelen*. In 1399 rees 'er grote onëigheid in deze Stad op; de Burgers grepen de wapenen aan, en pleegden in de Meiëry alle baldadigheden, zodat de Hertogin JOHANNA geraden vondt, om de Stad door een leger te laten insluiten; eindelyk trof men, door tusschenkomst van PHILIP *den Stouten*, Hertog van Bourgondiën, ene bevrediging tusschen JOHANNA en de Stad, mits de laatste aan de Hertogin 4,000 Fransche kronen betaalde.

Den 14 Juny 1400 verbrandden te 's *Hertogenbosch* zes en dertig huizen. — In den volgenden jare ontstondt 'er weder een opstand in deze Stad, dewyl de Boscchenaars, tegen hun gegeven woord, den Heer van *Heeswyk*, HENDRIK van DER *LEKKE*, die een begunstiger was der Boscche ballingen, hadden gevangen, toen hy in hunne Stad kwam, en velen van zyn Volk gedood; de Adel buiten de Stad, die het ontslag van gemelden Here verzocht doch niet verkregen hadt, deedt alle Boscche Burgers, welke hy in handen konde krygen, een zwaar losgeld betalen; of ook enigen derzelven doden. De Heer van *Heeswyk* werdt eindelyk, door tusschenkomst der Hertogin geslaakt, mits hy 3,000 oude schilden ten losgeld betaalde. — In 1407 werdt ANTONY, als Hertog, in 's *Hertogenbosch* gehuldigd. In 1411 gaf hy last, om een Kasteel binnen deze Stad te bouwen, maar dit werk bleef dankelyk steken; men weet niet, wat den Hertog bewoog, om een bevel ter Stichting van een Kasteel te geven: mischielt, doch dit is slechts myne gissing, om de Boscche

L. naars,

naars, die ten dien tyde gedurig opstanden verwekten, in teugel te houden. — In 1415 eischte hy ene bede van Brabant van 150,000 kronen, waarin 's *Hertogenbosch*, ten dezen en volgende Jare zyn aandeel ook moest betalen. — JAN IV. werdt met alle pracht, en onder het geven van verscheidene spelen, in deze Stad als Hertog gehuldigd in het Jaar 1415. — In 1419 leedt deze Stad zeer veel door enen geweldigen brand, waarby de grote Kerk en enige voorname openbare gebouwen door de vlammen verteerd werden; ook lieten 112 menschen 'er het leven by. — In 1421 was hier ene grote sterfte (i) onder de Inwoners. — In 1424 hielpen de Boscvenaars het Stadjen *Braine* in Henegouwen, het geen door HUMFRY, Herog van Glochester, Echtgenoot van Vrouwe JAKOBA (k) ingenomen was, heröveren, doch verloren in den eersten aanval meer dan 700 koppen; zy zouden ook ene uitmun-

(i) J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 175. — VAN HEURN maakt gene melding van deze sterfte.

(k) JAKOBA VAN BEIEREN kreeg enen afkeer van herten Man, JAN IV. Hertog van Brabant, wegens zyn gering verstand, zyne laf- en traagheid van geest, vooral wegens zynen onbetamelyken omgang met de Dochter van WILLEM VAN ASSCHE, enen Brabantfchen Edelman. Zy wilde de echtscheiding, doch Paus MARTINUS V. weigerde dezelve; maar den Tegenpaus BENEDICTUS XIII. dezelve vergunnende, trouwde zy met den Hertog van Glochester, en, deze haar verlatende, naderhand met FRANS VAN BORSELEN, Stadhouder van Holland en Friesland.

muntende Kerkkroon by die gelegenheid bemagtigd hebben, welke nog in de grote Kerk te 's Hertogenbosch, aan de noordzyde, te zien is (1). — In den jare 1425 en 1426 heerschte 'er een dure tyd en sterfte in deze Stad, maar in het laatste jaar stierven 'er de meeste menschen.

PHILIP II., die met ene grote menigte vergezeld, te 's Hertogenbosch in 1430 aankwam, werdt aldaar als Hertog gehuldigd, en verguilde by die gelegenheid aan de Stad enige voorrechten. In den jare 1434 rees 'er tusfchen hem en die Stad een hevig verskil, wegens het verhogen der bede, hetgeen echter werdt bygelegd (m). — In 1436 stierven 'er in deze Stad, wegens honger en duurte, verscheidene menschen, en in 1439 stierf de Stad door de Pest zo ledig, dat het gras op de straten, even als in de weilanden groeide, ook bleef de ongewone duurte aanhouden. In 1446 stondt deze Stad voor een groot gedeelte, zynde het water van te voren nooit zo hoog geweest, onder water, zynde men genoodzaakt, om met schuiten naar de grote Kerk te varen. In 1447 werdt de Stad door den Bisshop van Luik in den ban gedaan, omdat de Regering enige misdadigers op het Kerkhof der Minderbroeders gevat en gevonnisd hadt;

(1) J. H. VAN HEURN, ter a. p. I. Deel. bl. 283. — J. MORACHIUS zegt, dat deze kroon een geschenk zy van enen gevangen Spaanschen Oversten, die, menende zyn leven te verliezen, vrygelaten werdt. *Beschryving van de grote of St. Janskerk der Hoofdstad 's Hertogenbosch.*

(m) Zie boven bl. 58.

hadt; maar deze ban werdt door het Hof van Rome opgeheven, en de magt der Geestelyken door PHILIP II. zeer beteugeld. PHILIP II. viel in 1460 in ene zware ziekte, welke hem noodzaakte, op raad der Artzen, om zyn hair af te snyden, en ene (n) Paruik te dragen. — In 1463, ontstondt 'er in een huis, waar de *Grote Ketel* uithing, in de Verwerstraat by enen Lakenverwer brand, waardoor ruim vier duizend huizen, benevens het Minderbroeders Klooster en het Stadhuis met alle de Stadpapieren en Boeken een prooi der vlammen werden; men rekende de schade op vyf tonnen schats. Van dezen brand vindt men het volgende tydvers:

TINCTOR ACCENDIT LVMEN IN BVSCO. (o)

Alle

(n) Hy merkende, dat men hem hieröver heimelyk beïpottede, gelastte zynen Hovelingen, om zyn voorbeeld te volgen. Vyfhonderd Edelen te *Brusfel* sneden op enen dag hun hoofdhair af, de anderen volgden van tyd tot dat voorbeeld, waardoor de Paruiken, in het vervolg, in zwang zyn geraakt.

(o) Dat is: *De Verwer ontstak den brand te 's Hertogenbosch.* — Ook vindt men op dit ongeval nog het volgende tydvers:

*Astervit Sylvam cacabus tinctoris, et omnis,
Una luce die, lux perit atque dies.*

dit komt hoofdzakelyk hier op neder: *De ketel van den Verwer heeft 's Hertogenbosch geverwd; want op enen dag werdt door den brand het licht en de dag verduisterd.* Dit vers geeft derhalve, schoon zeer duister, de plaats waar die brand ontstondt, en de yslykheid van denzelfen te kennen.

Alle Riet- en strodaken werden, om in het vervolg dergelyke ongelukken te voorkomen, afgekeurd, en den Burgers gelast, om de huizen met pannen of leien te dekken; maar de Geestelyken wilden zich naar dit bevel der Regering niet schikken, waartoe PHILIP II. hen echter noodzaakte.

KAREL I. werdt met ongemene vreugde in 1467, als Hertog, te *'s Hertogenbosch* ontvangen. Kort na den dood van KAREL I., die in 1477 voorviel, ontstondt hier een geweldig oproer wegens de bede des Hertogs, welke men als veel te zwaar beschouwde, schoon de Regering dezelve hadt ingewilligd. Het gemeen liep de kamer der Regering op het Stadhuis open, sleepte den Onderichout, zeven der Schepenen, Gezworens of Raden van het Stadhuis naar de Gevangenis, waar zy enigen tyd gevangen bleven. Eindelyk verzoende het Volk zich met de Regering en verzocht vergeving van de Hertogin MARIA VAN BOURGONDIE; deze werdt toegestaan, mits de Gildens 7700 Ryksdaalders betaalden, ook werden enige Belhamiels met den dood gestraft. — MARIA werdt in ditzelfde jaar in deze Stad gehuldigd. De throon, waarop de huldiging voor het Stadhuis op de markt moest geschieden, niet sterk genoeg zynde, raakte aan het waggelen, zo dat de Hertogin van boven nederviel, echter zonder zich te bezeren, dewyl zy in den val door de Burgers, die samengevloed waren, om de huldiging te aanschouwen, gegrepen werdt. De Regering verzocht van haar verschoning over dit geval, welke zy derzelve toestondt. — Zy tradt kort hierna in huwelyk met MAXIMILIAAN VAN OOS-

TENRYK, welke op den laatsten dag dezes Jaars, als Hertog, te 's *Hertogenbosch* werdt ingehuldigd. —

De Bosfchenaars hadden zich, wyl de Oorlog met de Gelderschen was uitgebersten, en dezen de Vryheid *Osch* ten dele hadden in de kolen gelegd, in 1478, op klokkengeluid verzameld, om den Vyand tegen te trekken; doch deze reeds te rug getogen zynde, vielen zy uit weerwraak in den Bommelschen waard, en verbrandden *Driel*; enige Bosfchenaars te zeer op buit verhit, overnachtten te *Hedel*, in plaats van zich weder ten rug over de *Maas* te begeven; werden van de Gelderschen overvallen en gedood. Die van 's *Hertogenbosch* hieröver vergramd, verzamelden veel Volk, deden daar mede grote schade in Gelderland; namen de Stad *Grave* in, waar zy den Burgers niets anders dan lyf en goed lieten behouden. Zy versterkten die Stad en stelden KORNELIS Heer van *Zevenbergen* tot Bevelhebber aan. — FREDRIK VAN EGMOND, eerste Graaf van *Buren*, Heer van *Ysselstein*, hieldt zyn verblyf te 's *Hertogenbosch* in een huis: *van Hermert* genoemd; thands de Glasblazery; hy was den Bosfchenaren, in alle ondernemingen tegen Gelderland, behulpzaam en van veel nut, wyl hy zyn volk gestadig in de wapenen oeffende.

In 1481 werdt 'er een Kapittel van de orde van *het Gulden Vlies*, welke in 1430 door PHILIP II. te *Brugge* in *Vlaanderen* was ingesteld (p), en thands

(p) Men vindt een uitgebreid verslag van deze Ridder.

thands nog de voornaamste Ridderorde in Spanjen is, in deze Stad gehouden, ter welker gedachtenis men een vers in het Choor der grote Kerk plaatste; het geen 'er nog te lezen staat, zynde van dezen inhoud:

- „ Ant jaer dusent hier hondert tachtentich een /
 „ Als de somme acht daeghen in den May scheen
 „ Wert 't Capittel van den Heeren getelebreert.
 „ Van de oirden des Gulden Vlies verneert.
 „ Door den Doeluchtigen Vorst Martuilligen bekant
 „ Hertogen van Oigtenregh ende Brabant.
 „ Ock wert daer gehouden memorie statelich
 „ Daer den Heeren die vooreden waren upter ticht.
 „ Des Sondaerchs daer nae volgende / was in deser Kercken
 „ In presentien der Hertoge en Hertoginnen te mercken
 „ Hoe dat die jonche Hertog Philips Heer van Charlois
 „ In syn vele jaer gaende der landen hoop ende traist
 „ Is geslaghen Ridder van den Heere van Kabelegn
 „ Ende oock ontfinc opt Choor gulden Vlies gemeyn.
 „ Den welcken Godt sparen wil ende gunnen mede.
 „ Syn landt in rust te brenghen hier naemaels in brede.”

In 1488 ontstondt 'er verschil tusschen MA-
 XI-

derorde by J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 171—173. Vooräl heeft J. H. VAN HEURN ene zeer nauwkeurige en lezenswaardige Beschryving derzelve gegeven in zyne *Historie der Steden Meitry van 's Hertogenbosch*, Deel I. bl. 374—381.

KIMILIAAN van Oostenryk, Vader en Voogd van zynen Zoon **PHILIP III.**, bygenoemd *de Schone*, en de Stad 's *Hertogenbosch*; doch de misdaad der Stad werdt haar in het volgend jaar vergeven, onder verscheidene voorwaarden, van welke zeker niet de minste was, dat zy 35,000 Rhynsguldens in drie byzondere tyden aan **MAXIMILIAAN** moest voldoen, in welke somme ieder, zo Geestelyk als Wereldlyk, naar mate hunner goederen, betalen moest. In 1496 werdt **PHILIP III.** in deze Stad, met alle vreugd, als Hertog gehuldigd; hy legde den eed aan de Stad af by monde van **JOHAN VAN HOUTHEM**, het geen niemand der Hertogen vóór hem gedaan hadt, welke altyd in eigen persoon den eed bezwoeren, en Jonker **JOHAN HEYM**, eerste Burgemeester van 's *Hertogenbosch*, nam denzelven in naam der Stad, aan den Kanselier van Brabant, gemelden **J. VAN HOUTHEM**, af. Dit alles verricht zynde, begaf hy zich van de markt naar de St. Janskerk, waar, by die gelegenheid, door **GYSBERT DE BIE**, Deken des Kapittels van St. Jan, een Jood werdt gedoopt met den naam van **PHILIP van St. Johan**. De Stad schonk aan **PHILIP III.**, by zyne huldiging, twee vette osfen en twee wagens met wyn.

De oorlog niet Gelderland in 1497 uitgebersten zynde, viel de Graaf van Buren met veel gewapend volk in den Thielschen waard, waar hy verscheidene Dorpen aan de vlammen opofferde; maar die van *Nymegen* zulks horende, trokken den Boschenaars ten gemoet, en sloegen dezelve, verliezende men aan beide zyden vele doden en gevangenen. — Den 25 February 1500 be.

beviel de Eerst Hertogin van Oostenryk, Dochter den Koning van Spanjen, en Gemalin van PHILIP III. te *Gent* van enen Zoon, naderhand zeer bekend in de Geschiedenissen onder den naam van *Keizer KAREL den Vyfden*. Deze Geboorte gaf overal, en vooral, te 's *Hertogenbosch* ene algemene vreugde.

In 1504 werdt 'er te 's *Hertogenbosch*, dewyl de Oorlog met Gelderland op nieuw uitgebersten was, een leger verzameld, hetgeen, onder aanvoering van KORNELIS, Hertog van Zevenbergen, FREDRIK Heer van Ysselstein, en anderen, Gelderland inrukte, en alles aan het vuur en zwaard overgaf. PHILIP III. bleef intuschen den gehelen winter in deze Stad; ook kwam Keizer MAXIMILIAAN en de Keizerin derwaards, als ook de Bischof van Luik, de Hertogen van Gulich, Kleef, en andere Groten. Men gaf, om alle die Vorstelyke Personen te vermaken, steekspelen, paarden-wedloopen, en andere vreugd vertoningen. De straten weergalmden door het geschal der trompetten; ook verlustigden men zich met kaatzen en dansen. PHILIP III. bemoeide zich nergens mede, gaf zich over aan vermaken, terwyl hy alles op zyne Staatsdienaars liet aankomen.

De Oorlog met Gelderland nog al blyvende voorduuren, belegerden de Hollanders, onder JAN Heer van Egmond in 1507 het sterke slot te *Poederöien*, waarop de Boschenaars in Gelderland vele schade met roven en branden veroorzaakten. In 1508 werdt het beleg van het slot te *Poederöien* in den Botmelschen waard, op verzoek en kosten van 's *Hertogenbosch*, voorgezet, intuschen zonden de Boschenaars 400

Burgers en anderen naar *Lith*, om het ontzet van gemelde slot te verhinderen, het geen eindelijk moest bukken en zich overgeven.

Den 26 July 1508 kwam MAXIMILIAAN in deze Stad, waar hy twe dagen daarna als Voogd over de minderjarige kinderen van zynen Zoon PHILIP III. werdt gehuldigd; de Regering schonk hem twaalf vaten wyn en vyftig mudden haver; de Keizer vergunde daar en tegen der Stad, om boven haar wapen enen dubbelen Arend te mogen plaatzen, welken zy nog heden voert.

In het Jaar 1509 vergaderden Brabants Staten te 's *Hertogenbosch*, om over den eisch van 85,000 Rhynsguldens, die wegens den Hertog werden gevraagd, te Raadplegen; zy stonden hem 70,000 Rhynsguldens toe, uitgenomen deze Stad, die, wegens de kosten, die zy om het beleg van het Slot te *Poederoyën* in het vorige Jaar hadt moeten maken, niets wilde geven. De Staten volgden daarop het voorbeeld dezer Stad, en de gehele eisch liep op niets uit — In 1511 kwam de Landvoogdes MARGARETA VAN OOSTENRYK in deze Stad, en vergunde den Burgers, om, wegens den oorlog met Gelderland, het Slot te *Ojen* te mogen slechten; twee honderd Bosfchenaars, verzeld van Metzelaars en Timmerlieden, verrichtten de sloping, en bragten zes en twintig Wagens met yzerwerk beladen in hunne Stad. Dit slopen kostte der Stad 1063 Rhynsguldens en drie stuivers. Men beraamde ten dezen Jare middelen ter voordzetting van den Gelderschen oorlog, en men wendde alles aan, om de Stad en Meiëry te bewaren; want *Brusfel* en *Leuven* wilden aan 's *Hertogenbosch* gene

gene hulpbenden verlenen, maar *Antwerpen* verleende enigen, schoon zeer geringen, bystand.

In 1512 vielen de Boschenaars in den Bommelschen waard, waar zy slecht huis hielden, maar zy leden ook door de Gelderschen ene volkomene nederlaag (q). De tyding dezer nederlaag baarde in deze Stad ene algemene droefheid; de Regering verboodt alle Vastenävonds vermakelykheden; en den Gelderschen, die op de Latynsche School alhier waren, werdt gelast, om binnen drie dagen de Stad te verlaten, die zulks, onder het voorwendsel van Brabanters te zyn, niet deden, werden gevangen gezet, en niet eer in vryheid gesteld, voor hunne Ouders of Vrienden een zeker losgeld betaalden. — Intusfchen hadt deze Oorlog de Stad zo verärmd, dat zy denzelven niet langer gaande konde houden; echter wilde zy denzelven krachtig doorzetten; zy ontving van *Antwerpen* daartoe 730 Rhynguldens 10 Stuivers, en leende van enen Koopman aldaar, BARTHOLD VAN DER HEIDEN 1000 goudguldens tegen zeven ten honderd. In dit jaar werdt 's *Hertogenbosch* byna by verrasfching door de Gelderschen ingenomen; zy hadden reeds den Poortier aan de Hinthamerpoort doodgeslagen, en meenden ter Stad in te dringen; maar enige Burgers schoten toe en sloten de poort. Alles raakte in rep en roer, trekkende de Burgery gewapend naar de wallen, en de Gelderschen moesten afdeinzen. Het Volk

(q) Zie boven bl. 64.

Volk schreef dit geval, wyl men by die gelegenheid gene kogels of kruid in den kruidkelder onder het Stadhuis vondt, toe aan verraad en onächtzaamheid der Regering en der voornaamste Burgers; doch by de uitkomst bleek het, dat Regering en Burgers, beiden aan dit geval onschuldig waren. — In Maart dezes jaars bewoog de Stad vyf Vaandelen Soldaten, die in de *Langestraat* lagen, om enen inval in den Bommelschen waard te doen, en *Bommel* te benauwen; dit kostte der Stad, schoon die Soldaten niets deden als roven en branden, 15,000 Rhynsguldens. — Omtrent Paschen (r) dezes jaars trokken de Boschenaars naar *Bommel*, om die Stad te benauwen door ene belegering, en meenden aan het veer te *Ojen*, naamlyk over de *Maas* aan de Geldersche zyde, een Blokhuis te slichten; maar gebrek aan geld en andere zaken lieten dit werk onvoltooid.

Het Krygseluk keerde in dit jaar den Boschenaren den nek toe; daar en tegen ging alles den Gelderschen voor den wind. Keizer MAXIMILIAAN alles vernemende, zondt de Hertogen van Brunswyk, HENRIK en ERIK naar *'s Hertogenbosch*, die met hun Krygsvolk alles in Overgelderland verwoestten; integendeel leedt de Meëry geweldig door de Gelderschen. — HENRIK Graaf van Nassau werdt in 1513 tot Overste in den Gelderschen Oorlog aangesteld; hy nam het slot te *Amelrode* in den Bommelschen waard in, en offerde vele Dorpen by *Roermonde* aan de

(r) Paschen viel in 1215 in op den 11 April.

de vlammen op. — De Oostenryksche Benden, die met de Hertogen van Brunswyk te 's Hertogenbosch waren gekomen, verlieten ten dezen jare, na het sluiten van het vierjarig bestand met KAREL, Hertog van Gelder, deze Stad. Zy werden zó slecht betaald, dat de meeste Ruiters genoodzaakt waren, om hunne paarden te verkopen, wilden zy hunne schulden voldoen.

Twede Tydperk, beginnende met de huldiging van KAREL II., als Hertog te 's Hertogenbosch in 1515, en eindigende met het vertrek van ALBA, uit de Nederlanden in 1574.

Nadat Keizer MAXIMILIAAN zich van de Voogdy over zynen Kleinzoon KAREL ontslagen hadt, werdt deze den 12 July 1515 te 's Hertogenbosch, even als in andere Brabantfche Steden, tot Hertog gehuldigd. De Regering en Geestelykheid ontvongen hem met veel pracht; men beschonk hem met twe voeders wyn, twe zilveren stopen van 17 marken en twe oncen gewigts, benevens een zilveren kop, kostende dit zilver der Stad 600 Rhynsguldens. Zyne Bedienden werden van Stadswege met 4 Rhynsguldens en 6 Stuivers beschonken. By die huldiging werden ook 40 Rhynsguldens onder het Volk gestrooid.

In 1516 rees 'er een geweldige twist tusfchen de Burgers en Kanoniken (s), dewyl de laatsten de

(s) Men wil, dat zy hunnen naam hebben van het Griekfche

de vryheid van impost op den wyn, aan hun vergund, misbruikten. Den Kanoniken werdt door de Regering belet, om wyn in hunne kelders te brengen; zy daar en tegen hielden de hoofdkerk dicht, en lazen de Misse met geslotene deuren; dit duurde van den 19 Maart 1517 tot witten Donderdag (†) daaraan volgende. Men legde daaröp Ruiters in de huizen der Kanoniken, die 'er kisten, kasten en kelders openbraken, en alles roofden wat hun beviel; zy verdreven de meiden en knechten, en sloegen alle de glazen in. Eindelyk werdt deze twist gestaakt onder voorwaarde: dat de Kanoniken Jaarlyks veertig voeders wyn en twaalf honderd tonnen bier, zonder belasting, zouden mogen inflaan.

Ten

Grieksche woord *Kanoon*, een *regel*, omdat hun leven naar den regel des Euāgeliums moest zyn ingerigt. *Kanoniken* betekent eigenlyk Geestelyken, die in het Kerkregister zyn aangeschreven. Zie E. WEISMANNI *Lexicon Latino-Germanicum*, a Cl. J. A. ERNESTI editum voce *Canonicus*. B. HEDERICII *Græcæ Lexicon*, Curante J. A. ERNESTI, voce *Kanoon*, en vooräl J. C. SUICERI *Thesaurus Ecclesiasticus* voce *Kanonicos* et *Kanoon*. Tom. II. Columna mihi 36 et 40. edit. Trajecti ad Rhenum 1746. Deze orde zou ingesteld zyn door zekeren Abt ARNULPHUS omtrent den jare 1070.

(†) Witte Donderdag viel in dit jaar op den 9 April. Men noemt den Donderdag voor Paschen gewonelyk *Witten Donderdag*, omdat men op denzelven de Altaren in de Kerken plagt te waschen en te reinigen. G. C. HAMBERGERI *Enarratio rituum*, cetera. § XXI. inserta *Musei Duisburgensis* Tomi I. Parti II. — In Duitschland zegt men *Groenen Donderdag*. In sommige streken van Duitschland eten de Roomschen op dien dag niets anders dan groenten en moeskruiden; hiervan die benaming.

Ten jare 1521. legde KAREL II. ene Duitfche bezetting van 1200 koppen in 's *Hertogenbosch*, welke 'er zeer slecht huis hielt; de Burgers wilden dezelve niet in huis nemen, maar de vrees voor M. VAN ROSSEM deedt hen van gedachten veranderen, en liever alles dulden, dan zich bloot te stellen voor de woede van dezen dollen krygsman — CHRISTIAAN II, Koning van Denemarken, die, om enige onlusten, zyn Ryk hadt moeten verlaten, kwam in dit jaar in deze Stad, en werdt door de Regering met den erewyn beschonken en vry gehouden. — Ook heerschte hier in dit zelfde jaar de pest (u). —

In 1522 vergaderden Brabants Staten in deze Stad wegens ene bede, door den Keizer gevorderd; alle Edelen, Prelaten en Steden stonden dezelve toe, doch *Brusfel* en 's *Hertogenbosch* weigerden dezelve volstrekt; echter liet de laatste zich door de Edelen bewegen, om 5,000 Rhynsguldens toe te staan. Dit werdt door de andere leden gevolgd: een klaar bewys, dat 's *Hertogenbosch* ten dien tyde zeer veel invloed hadt op de Bestiering van Brabant. — In dit zelfde jaar werdt hier ene Lotery, welke toen iets byzonders was, opgerigt; zy bestond alleen uit zilverwerk, zynde de hoogste prys zes zilveren kroezen, waarvan elk honderd guldens waardig was.

De Gelderschen meenden ten jare 1524 deze Stad by verrasching in te nemen, en hadden het Dorp *Orten* reeds bezet; maar zy werden op enen

(u) J. H. VAN HEURN maakt geen gewag van deze pest. J. VAN OUDENHOVEN *Beschryving der Stad 's Hertogenbosch* bl. 175 zegt: „Anno 1521 hinck enen stroden wis uit den Raedthuysse, want die peste was aldaar.”

enen vroegen morgen door de Bosfchenaars, die er velen van hun doodden en vongen, verjaagd en op de vlugt gedreven (v); ook vielen de Bosfchenaars in Gelderland, waar zy alles ten prooi van het zwaard en vuur overgaven. — In het volgend jaar ontstondt in de Stad een allergeweldigst oproer over de bede des Keizers, welke ene verändering in de Regering ten gevolge hadt; echter moest de Stad de geeischte bede voldoen, en daar te boven ene boete van 12,000 Rhynguldens betalen. De Regering en Burgery werden hierdoor veel afhanglyker dan van te voren van den Hertog, dewyl hy de Regering, naar zyn goedvinden, veränderd hadt. — In 1526 werdt de vrede, die, tusfchen den Keizer en Frankryk, den 10 january te *Madrid* was gesloten, met alle vreugde te 's *Hertogenbosch* gevierd. Men deedt hier in ditzelfde Jaar het eerste onderzock naar de Hervormden, toen *Lutheranen* genoemd; men vondt negen Inwoners, die van zo genoemde Kettery werden overtuigd; zy moesten hunne leer verzaken; hunne boeken werden door Beulshanden verbrand, en zy genoodzaakt, om een Jaar lang, dragende de mannen een geel Kruis dit gehele jaar door op hun kleed en de vrouwen een half Jaar, in alle omgangen met waschkaarsfen het Sacrament te volgen, zo zy zich hieraan niet onderwierpen, zouden zy worden verbrand. Dit veroorzaakte groten schrik onder de Hervormden, echter won deze leer hoe langer te meer veld.

Ten Jare 1528 werdt 's *Hertogenbosch*, wegens den

(v) Zie boven bl; 66 en 67.

den oorlog met Gelderland (w), zeer versterkt, en deze Stad. verénigde zich benevens *Antwerpen* met Holland voor den tyd van drie maanden, om de Gelderschen met veréende magt te bestryden; deze verbindtenis werdt, in Augustus dezesjaars, nog voor twe maanden verlengd. — In het volgend Jaar overleedt hier in het groot Gasthuis een zekere DANIEL *de Schoenlapper*, stellende het Godshuis de H. Geest en het Gasthuis tot zyne Erfgenamen aan; zyne gehele nalatenschap bestond in oude schoenen en laarzen, men vondt 'er in zyn huisjen 10 of 12 wagens, met twe paarden bespannen, vol, welke voor dertien honderd Guldens werden verkocht. — In dit zelfde jaar kwam M. VAN ROSSEM te's *Hertogenbosch*, om, volgens bedongen verdrag by den laatstgellotenen Vrede met Gelderland in 1528, met 250 Ruiters in dienst des Keizers over te gaan; hy werdt van wege de Stad met twintig stopen wyn beschonken, en trok vervolgens naar *Vilvoorden*. — In September dezesjaars ontstondt hier ene onbekende ziekte, die men de *Engelsche zweetziekte* noemde, slepende ontzaglyk veel menschen ten grave; ook leedt de Stad zeer veel door het hoog water, waarop de roode Loop door den stank en de verrotting in het water veroorzaakt, ontstondt, waardoor ook zeer vele menschen stierven.

In 1531 leedt de Stad geweldig door de pest, hier kwam by de duurte van granen; vele armen

(w) Men zie van dezen oorlog boven bl. 67 en 68.

men vloeidden van alle kanten herwaards, waardoor de Straten des nachts zeer onveilig werden, en vele roveryën en huisbraken geschiedden. — In 1533 werden de Hervormden hier geweldig vervolgd. De gevlugte Hervormden werden ingedaagd, en wie niet ten rug keerde, gebannen; enige hunner werden gevangen, gedood en sommigen zelfs levendig verbrand. — In 1534 bragt men de rivier de *Aa*, die eerst rondom deze Stad stroomde, in dezelve. — In 1535 werdt de Stad, uit voorzorg en vrees voor enen aanval der Gelderschen, zeer versterkt, maar zy noch geheel Brabant leedt iets in dezen oorlog met Gelderland, uitgenomen de onderstandsgelden. — In 1538 werden in deze Stad 16 of 17 Mannen en Vrouwen, welke men *Herdopers* (x) noemde, gevangen; enigen derzelve werden te *Vucht* geworgd en verbrand; men hadt hun een touw met knopen in den mond gestoken, opdat zy niet zouden kunnen spreken; allen ondergingen den dood geduldig, lydzaam en blyde. Kort hierna werdt 'er nog één Herdoper

(x) Het komt my zeer waarschynelyk voor, dat deze lieden, die van alle Geschiedschryvers, die dit geval aangetekend hebben, *Her-* of *Wederdopers* worden genoemd, *Doopsgezinden* of zogenoemde *Mennonieten* waren; dit blykt vooräl uit hun geduld en Christelyke lydzaamheid by het ondergaan der zwaarste folteringen. Men moet de oproerige *Wederdopers* niet vermengen met de vredelievende *Doopsgezinden*, want de laatsten hebben nooit deel gehad aan de oproeren der eersten, of dezelve ooit goedgekeurd.

per onthoofd, en hiermede namen de Wederdo-
pers een einde.

De Keizerin ISABELLA van Portugal den 1
Mai 1539 te *Toledo* (y) in het kraambed over-
leden zynde, werd hare uitvaart te 's*Hertogen-
bosch*, den 16 Juny daar aan volgende, plechtig
gevierd. — De Landvoogdes beschreef Bra-
bants Staten binnen deze Stad, om de verschil-
len omtrent de bede te verëffen, zy verscheen
er zelfs, doch die zaak werd niet afgedaan,
en zy vertrok naar *Amersfoort*. — Keizer
KAREL V. kwam in 1540 in de Stad; de Re-
gering en 1400 geharnaschte Burgers trokken
hem tot *Vlymen* tegen, en beschonken hem met
een voeder wyn, twe vette osfen en honderd
malder haver. Hy vertrok, na alles in deze Stad,
vooräl de vestingwerken, bezigtigd te hebben,
weder naar *Brusfel*. — De Zomer van dit jaar,
geweldig droog en heet zynde, -veroorzaakte
besmettelyke ziekten, die vele menschen in het
graf sleepten. — In 1542 eischte de Land-
voogdes onderstandsgelden van Brabant, waarin
's *Hertogenbosch* een gedeelte, schoon deze Stad
wegens hare grote schulden een derde afflag
verkreeg, moest betalen. Men versterkte deze
Stad wegens den oorlog, die weder op nieuw
met Gelderland ontstaan was; de Regering ver-
zocht aan de Landvoogdes om enig paard- en
voetvolk ter bezetting, doch te vergeefs; zy

(y) *Toledo* is ene grote en de voornaamste Eerstbis-
schoppelyke Stad in Spanjen. Zy ligt aan de Rivier de
Taag in het Koningryk Nieuw Kastiliën.

moest dus door de Ingezetenen de Stad laten bewaren. MARTEN VAN ROSSEM, het legertjen van den Keizer onder den Prins van Orange, REINIER VAN CHALONS, geslagen en de meeste Dorpen der Meiëry onder brandschatting gesteld hebbende, kwam met zyn leger voor 's Hertogenbosch, en liet, trotsch op zyne overwinningen, die Stad opeïschen, maar die van binnen antwoordden hier niets op, alleen schoten zy den genen, die de opeïsching deedt, dood. M. VAN ROSSEM, die liever roofde en brandde, dan ene Stad belegerde, trok hieröp weg.

In 1544 begaven zich de Schout, Schepenen, Raadsheren, Dekenen der Gildens en vele Schutters met agt wagenen en omtrent 50 paarden naar het Dorp *Herpen* in het Land van Ravenstein, waar zy twe lieden des nachts van hunne bedden ligten; en dezelve naar de gevangen poort bragten, omdat zy onwillig waren, om zich aan het Recht van *Ingebod* (z) te onderwerpen.

In 1545 hadt 's Hertogenbosch zeer grote schaarsheid van geldmiddelen, want zy was aan de beden des Keizers nog 17,419 guldens schuldig; de

(z) Het *Recht van Ingebod*, het geen 's Hertogenbosch van ouden tyden af bezeten heeft en nog bezit, is de be-rechting van alle zaken, waarvan de overgiften (Transporten) voor Schepenen der Stad gemaakt zyn. Dit recht heeft niet alleen plaats in de Meiëry, maar ook in het Land van Ravenstein te *Uden* en *Herpen*, zoals uit zeker verdrag in den jare 1454 tuschen deze Stad en den toenmaligen Heer van Ravenstein blykt. Dit is door Keizer KAREL V. in 1537 bevestigd. J. H. VAN HEURN *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*, Deel I. bl. 1510.

de lyfrenten; die zy wegens de bede hadt moeten opnemen, beliepen 21,480 gulden; de losrenten 11,596-11-0 jaarlyks. De Rentmeesters hadden 20,632 14-0 meerder uitgegeven dan ontvangen; ook was de Stad nog, aan agterstallige renten en andere zaken 36,677-3-0 schuldig. — Zy verkreeg dus van den Keizer enen afflag der nog onbetaalde bede van negen duizend guldens, en een uitsfel van twe jaren ter betaling van het overige. — Keizer KAREL voornemens zynde, om zich als Hertog van Gelderland te laten huldigen, kwam den 4 December dezes jaars in deze Stad, wordende van dezelve met twe voeders wyn, twe vette osfen en honderd malders haver beschonken. Hy nam zyn intrek by HENDRIK VAN DEVENTER, in de Keizersstraat, welke nog, volgens het gemeen gevoelen, hiervan den naam draagt. Hy vertrok den 30 dezer maand naar *Utrecht*, en zo naar Gelderland, waar hy in alle de Hoofdsteden werdt gehuldigd.

Ten jare 1546 was deze Stad genoodzaakt, om, wegens hare schulden, ene nieuwe belasting op alle de huizen te leggen; deze belasting bestond in tien duiten van elken gulden der huishuur, en bedroeg te samen 2,377-8-0 voor dit jaar. Hier kwam nog ene geweldige duurte der levensmiddelen by, ja het ging zo ver, dat 'er een oproer stondt geboren te worden, wegens de hoge belastingen, die men, om de Stad in haren nood te helpen, der Burgery moest opleggen. Ook rees 'er enige moeilykheid tuschen de Burgers en de Minderbroeders over enen zekeren ALBERT VAN KAMPEN, enen welsprekenden Redenaar onder gemelde Geestelyken,

maar de leer der Hervormden toegedaan, Hy gispte in het openbaar op den kansel de ondeugden der Geestelyken, en keurde het vasten en de aanbedding der Heiligen af; hy werdt gevangen, zyne boeken verbrand en in een klooster te *St. Truiën* in hechtenis gebragt. De Burgers verweten den Minderbroederen, dat zy dit alles enkel uit nyd verricht hadden, en wanneer zy aan de huizen aalmoezen gingen inzamelen, werdt hun toegeroepen: *Grote Zot! haal Broeder ALBERT uit den Stok!* Eindelyk werd VAN KAMPEN geslaakt, en in een Klooster in Friesland gezonden. Alles werdt langzamerhand weër sliel en vergeten. — In 1549 werdt PHILIP IV., in deze Stad, als Hertog gehuldigd; de Regering beschonk hem met twe voeders rhynschen wyn, twe honderd malderen haveren twe vette osfen van ene buitengewone grootte. — Ten jare 1551 hadt men in deze Stad, op Sacramentsdag (deze viel in op den 28 Mai), een zeer zwaar onweder, waardoor het *Geertruid*-klooster vooräl grote schade leedt. In 1552 moest de Stad, wegens de bede, die 'er wegens den oorlog met Frankryk geheven werdt, voor haar aandeel 24,910 guldens betalen, zy raakte hierdoor zo in schulden, dat zy by het slot der Stadsrekening tot *ST. REMIGIUS (aa)* 1553, nog aan de

(aa) Dat is de eerste October. Deze dag was welöer toegewyd aan *ST. REMIGIUS*, Bischof van *Reims*, ene schone Stad in Champagne in Frankryk. De eerste October draagt thands in Brabant den naam van *Bamis*, dat is *Bayomis*. De *H. Bayo* zou één der eerste Euangeiever-

de Rentmeesters meer dan vyf en zestig duizend guldens schuldig bleef. Hier by kwam een hoge watervloed, waardoor de Stad en derzelver Ingezetenen veel leden. — In 1554 leedt men in deze Stad enen groten hongersnood, ook ontstak 'er de pest, welke twe of drie jaren langaanhieldt. In 1555 kreeg 's Hertogenbosch enen afslag van een twaalfde gedeelte der lopende bedde, en daar te boven ene kwytschelding van drie duizend guldens tin de achterstallige bedde, benevens een middel van drie jaren in hetgeen zy nog met de betaling ten achteren was. — In ditzelfde jaar werdt de *Dieze* in de Stad geleid.

In

verkondigers in Vlaanderen geweest zyn, en zynen naam aan dezen dag, waarop zyn vierdag' invalt, hebben gegeven. Zyne overblyfzelen zouden nog in de Hoofdkerk te *Gent* bewaard worden. De achtung welke de Roomschen in genoemde Landen aan St. BAVO toedragen, schynt den naam van REMIGIUS, wiens Feestdag ook ook op dezen dag plagt gevierd te worden, verdrongen te hebben; want in originele Bullen van Paus CLEMENS VIII, van PAULLUS III en anderen wordt de eerste October, gelyk ik zelf gezien heb, bestendig *Festum S. Remigii*, het Feest van den H. REMIGIUS, genoemd. Mischien zyn 'er onder andere redenen, waardoor REMIGIUS in vergetenheid is geraakt, en waarom men den eersten October *Bamis* of *Baafmis* noemt. — Enigen willen dat *Bamis* zo veel zou zeggen als *Bouwmis*, om dat men in gemelde Landen in de maand October een begin maakt met het zaaiën van Wintergranen, en 'er op den eersten dag dezer maand ene misie gelezen wordt voor den wasdom der granen en voor den akkerbouw; hiervan *Bouwmis*, of, volgens den tongval der Brabanders en Vlamingen, *Bauwmis*, *Bâmis*

L 4

In 1556 vernieuwde PHILIP IV. het Plakaat tegen de Kettters, en liet het hier ter Stede afkondigen, echter werdt hetzelfde wêer ingetrokken, deels wyl *Antwerpen* hetzelfde niet wilde laten afkondigen, en deels, dewyl hy ene bede eischte, die in den honderdsten penning van alle roerende en in den vyftigsten van alle koopmanschappen en inkomsten bestondt, en denkelyk dacht, indien hy deze toegevendheid niet gebruikte in het stuk van Godsdienst, dat die bede hem niet zou worden toegestaan. Echter ontmoette deze vele tegenkanting. —

Ten jare 1557 heerschten in deze Stad, zo wel als op het platte Land, ene geweldige droogte, duurte en zware pest, waardoor 'er hier dikwils op énen dag vyftig menschen stierven. Men rekent het getal der genen, die door deze pest werden weggesleept, op vyftien of zeshonderd zielen (bb) In 1558 voorderde PHILIP ene bedè van alle de Nederlanden van agt tonnen schats jaarlyks, deze moest negen jaren lang betaald worden. Men stontd hem deze bede, waarin 's *Hertogenbosch* ook haar aandeel moest betalen, toe. —

In

(bb) OUDENHOVEN *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosche* bl. 177. zegt: dat het getal der gestorvenen door deze Pest vyftien duizend zielen bedroeg; maar dit getal is, gelyk van HEURN t. a. p. II. Deel, bl. 6. aanmerkt, veel te groot, hy bepaald dus dit getal op 1500 of 1600 zielen, zynde omtrent het twaalfde gedeelte der toenmalige Bewoners, welke men in 1557 op ruim agttien duizend kan tellen. Zie VAN HEURN IV Deel, bl. 230, 231.

In 1560 werd't 's *Hertogenbosch* door Paus PAULUS III, die verscheidene Bisdommen in de Nederlanden oprigtte, tot een Bisdom verheven, en de eerste Bischof FRANS VAN DER VELDEN, gewonelyk FRANCISCUS SONNIUS, om dat hy te *Zon* in Peelland was geboren, genoemd, deedt den 18 November 1562 zyne intrede in deze Stad, doch dewyl hy, buiten toestemming van het derde Lid der Regering, in dezelve was gebragt, werd't hem weinig gezag toegekend, en nog minderachting toegedragen. — De Hervorming won hoe langer te meer hier veld, schoon de vervolging overal sterk woedde. De Redenrykers of Rhetorykers hadden reeds in het vorige jaar 1561, in hunne toneelspelen, aan het volk de gebreken der Geestelyken en de bitterheid der vervolging openlyk voor ogen gesteld, dit verwekte enen afkeer tegen beiden, en bevoorl derde ongemeen de Hervorming. — Toen in 1565 het bekend *Verbond der Edelen* gesloten was, begonnen de Hervormden onbevreesder hunnen Godsdienst uit te oeffenen. KORNELIS VAN DIEST, een Hervormd Leeräär, predikte openlyk by *Engelen*; vele Boschenaars begaven zich derwaards. De Hoogschout wilde dit beletten, en gemelden Leeräär vangen, maar het derde Lid der Regering, bestaande uit de Deken der Gilden, verzette zich hier tegen; daaröp stelden de twe andere Leden der Stadsregering voor: dat ieder Burger, die zich onder het Prediken bevondt, zes guldens verbeuren zouden, doch het derde Lid der Regering, wilde ook dit niet toestaan; het prediken ging dus onverhinderd voort, zelfs doopte men enige kinde-

ren by de Hervormden, Men predikte vervolgens digter by de Stad, naamlyk te *Deuteren*; en gewapende 's Hertogenbosfche Burgers befchermden de Predikanten voor allen overlast.

In 1566 floeg de, by alle braven verfoeide, Beeldenstorm over naar 's *Hertogenbosch*. Op den 22 Augustus verbraken enige geringe lieden de Altaren en Beelden in de grote Kerk, 'savonds werden zy door enige Schurters uit de Kerk gedreven. De Regering hieldt de Kerk den volgenden dag gefloten; men bragt alle de Voorrechten der Stad en andere papieren, die in dezelve bewaard werden, in veiligheid, benevens alle fieradiën en kleinodiën. De Schutters, die deze Kerk zo lang bewaard hadden, tot alles in veiligheid was gebragt, gingen naar huis, en lieten de deuren der Kerk open; het Gemeen drong toen op nieuw in dezelve, waar het alles zó beroofde en fchondt, dat 'er niets als het *Groot Orgel, Predikstoel, Doopfont* en *het Spel des Oordeels* in zyn geheel bleef. Op den 31 Augustus vernielden de Beeldenstormers de Kloosters zo wel rondöm als in de Stad. Op den 24 Augustus hadt de Predikant KORNELIS VAN DIEST reeds voor de eerftenmaal in de grote Kerk gepredikt en twe of drie kinderen gedoopt. Enigen tyd hierna werdt 'er door andere Predikanten, tweemaal ter week, in de ST. JAKOBS- en PIETERS-kerken en ook in de KORNELIS-kapel gepredikt. Alle morgen en avond hielden de Hervormden hun gebed in de ANNA nu Fransche-Kerk. De Landvoogdes liet op den 2 September een streng plakkaat tegen de Beeldenstormers van het Stadhuis afkondigen, en hierdoor kwamen de Roomschen

we-

weder in het bezit der grote Kerk. — 'Er ontstond den 9 October dezes Jaars een nieuw oproer in deze Stad, wyl het gemeen zich inbeelde, dat men de *Inquisitie* wilde invoeren. Het Gemeen vernielde het Bazelaars-klooster, schoon de Hoogfchout en de Regering dit trachteden te beletten, zó geheel, dat 'er niets dan de muren en het dak staande bleven; men verbondt zich met enen eed, om zo ook met alle de andere Mannenkloosters te handelen. gelyk ook geschiedde; men brak in de JANS-kerk, en vernielde in dezelve alles, wat breekbaar was. Dit geschiedde alles in den nacht. De volgenden morgen werden ook de Vrouwen kloosters vernield binnen de Stad; het hollend Graauw verwoestede op dezelfde wyze het Karthuizers-klooster (cc) te *Vucht*, en andere by de Stad gelegene Kloosters, werwaards het zich, met dat oogmerk, hadt naar toe begeven: dit duurde tot den 15 October, wanneer de Regering alle de Kloosters met wachten deedt bezetten, waardoor het voornemen, om dezelve geheel af te breken, verhinderd werdt. De Regering, voor merer onheil beducht, beloofde den 16 October met ede, om de Geestelykheid en Burgery te beschermen,

(cc) De orde der Karthuizers is gesticht door enen zekeren BRUNO, Kanonik te *Reims*, omtrent het einde der elfde eeuw. Men weet niet met zekerheid te bepalen, wat aanleiding tot het oprigten dezer orde gegeven heeft, dit alleen weet men, dat zy éne der strengste en akeligste orden is onder alle de Roomschen Kloosterorden. —

men, deze eed werdt ook door de Gildens onder zekere voorwaarden, en door de Kanoniken en Beneficiaten, die in de Stad waren, afgelegd. Men leidde de schuld van dit oproer op de Hervormden, doch zy gaven ene schone verantwoording aan PHILIP IV over, waarin zy zich uitmuntend verdadigden, en tevens vryheid van Godsdienst verzochten, waarschynelyk is dit verzoek, alhoewel men 'er niets van vindt aangetekend, niet ingewilligd. — 'Er verspreidde zich een gerucht, dat de Landvoogdes, Hertogin van *Parma*, ene bezetting in 's *Hertogenbosch*, ter intoomhouding van alle oproeren, wilde leggen, het geen vele bekommring den Hervormden veroorzaakte, welke aandrongen, dat de vier Vaandelen soldaten, die de Regering hadt aangenomen, om bevryd te wezen voor de gevreesde bezetting der Landvoogdes, den eed van trouw zouden zweren, gelyk ook geschiedde (*dd*).

De Landvoogdes deedt by een Plakkaat van den 18 Maart 1567, in naam van PHILIP IV, verklaren: „ *dat alle Boschenaars overal zouden worden aangehouden; dat alle vryheden, voorrechten, gunsten en Vrydommen van Tollen enz. voor 's Hertogenbosch zouden worden geschori. enz.*” Zy liet de Stad van alle kanten insluiten, zodat 'er gene levensmiddelen konden binnen komen. De Hervormden en de Gemagtigden der Schutteryen kwamen met de Regering over één, om ver-
ge-

(*dd*) Men vergelyke hiermede, hetgeen boven op bl. 75. is aangetekend.

geving van de Landvoogdes te verzoeken; van deze overéénkomst werden twee gelykluidende stukken, één voor de Hervormden en één voor de Roomschen, vervaardigd. Toen der Landvoogdes het verzoek om vergeving werdt voorgesteld, beantwoordde zy hetzelfde zeer koeltjens, echter onderwierp zich de Regering aan alle voorwaarden, die zy derzelve voorschreef. De Hervormden ziende, dat de vooruitzigten voor hun hoe langer te akliger werden; verlieten grotendeels, benevens hunne Predikanten, de Stad, en begaven zich met hunne goederen naar *Kleve*. — De Landvoogdes zondt op den 1 Mai dezes jaars vier vaandelen Duitfche Soldaten, onder den Oversten **BERNHARD VON SCHAUBURG**, binnen 's *Hertogenbosch*, waarby naderhand nog twee vaandelen werden gevoegd, zynde ieder, even gelyk de vorigen, 350 mannen sterk. — De Landvoogdes, die met lede ogen het vertrek van zo vele Hervormden beschouwde, schieen nu tot inkeer gebragt te worden, en herriep het gemeld Plakkaat; doch alles was maar een enkele glimp, want vele Hervormden op hare beloften al te zeer vertrouwende, en daarom in de Stad blyvende, werden 's nachts van hunne bedden geligt en in aklige gevangenisfen gesmeten.

De Hertog van **ALBA**, die in dit jaar met een leger in de Nederlanden kwam, zondt agt vaandelen Spanjaarden onder den Oversten, **DON GONSALES DE BRACCAMONTE**, naar 's *Hertogenbosch*, waaröp de Duitfche benden vertrokken. De laafien hadden aan de Stad, zedert den eersten Mai tot den derden November, tien duizend

zend drie en zeventig guldens, veertien stuivers en zes duiten gekost, echter kreeg zy, op den 27 Juny 8,100 guldens hiervan ten rug. De Spaansche bezetting deedt den Burgeren veel overlast, en kostte der Stad maandelijks meer dan vyf duizend guldens.

Op den 30 April 1568 verlieten de Spanjaarden deze Stad, en zy kreeg in hunne plaats vier Vaandelen Duitschers onder de Graaf von LODRON in bezetting, en de Stad moest aan gemelden Graaf, als Bevelhebber, alle maanden 140 guld tellen. Het vuur der vervolging ontvlamde in deze Stad heviger dan te voren; men sloeg de goederen der gevlugte Hervormden aan ten behoeve des Konings; vyf en twintig werden er gebannen, en veertig ingedaagd. MICHEL ROMBOUITS, een oud aanzienelyk Burger, die op den 14 Augustus des vorigen jaars van zyn bed was geligt, en tot nu toe, nevens andere Hervormden hadt gevangen gezeten, werdt op den 24 Maart ter pynbank verwezen. Het getal der gevangene Hervormden vermeerderde dag aan dag, zodat de gevangenisfen te klein werden.

De Hertog van ALBA kwam, vergezeld van enige Spaansche Edelen, waarönder de beruchte Don JAN DE VARGAS (ee) was, den 3 July
dezes

(ee) VARGAS of VERGAS was Lid van den Raad der Beroerten, welken ALBA in September 1568 oprigtte, en door de Nederlanders niet ten onrecht de *Bloedraad* werdt genoemd. Deze Raad bestondt uit twaalf leden, zynde ALBA Voorzitter, of, by deszelts afwezenheid, gemelde VARGAS. Het gewoon gezegde van VARGAS bestond

dezes Jaars 1568 te 's *Hertogenbosch*; men beschonk hem met zes amen' wyn en vyf en twintig mudden haver; de anderen werden naar evenredigheid begiftigd; doch VARGAS weigerde enige geschenken van de Stad aan te nemen. Na een kort verblyf vertrok hy weder. — Den eersten july hadt men vier Hervormden opgehangen. Den 5 derzelve maand werden 'er twee onthoofd en de lyken aan hunne vrouwen t' huis gezonden; ook werdt een zekere Hervormde JORIS KOENEN en gemelde MICHEL ROMBOUTS (ff) voor het Stadhuis gehangen. —

Der

stondt in hetvolgend slecht Latyn: *Hæresici fraxerunt templa, boni nihil faxerunt contra, ergo debent omnes patibulare*, dat is: de Keters hebben de Kerken verbroken, de Goeden hebben 'er niets tegen gedaan, derhalve moeten zy alle gehangen worden. — Men verhaalt, dat hy altyd half dronken en slapende den Bloedraad bywoonde, en wanneer men hem wakker maakte, om het vonnis over den enen of anderen te vellen, dat hy dan terstond schreeuwde, zonder te weten, wat 'er verhandeld was: *ad patibulum! ad patibulum!!* naar de galg naa de naar de galg!!

(ff) By deze te Rechtstelling zouden twee merkwaardige zaken voorgevallen zyn. Een zekere AREND ANTONISZ, die gemelden ROMBOUTS, toen hy van de Gevangenpoort ter strafplaats werdt geleidt, vervloekt, en hem, als enen Ketter, den dood hadt toegewenscht, werdt doodgedrongen. — ROMBOUTS, nadat hy reeds zyn gebed gedaan hadt, badt andermaal, de ladder reeds opklimmende, dat God een teken zyner onschuld wilde geven. Toen hy nog naauwelyks was afgestoten, onstondt 'er een geweldig onweder van wind, hagel, donder en bliksem, zodat men de vengsters niet als met grote moeite konde sluiten: verscheidene karren, die op

Den 14 Augustus hing men 'er nog twe op, als mede twe op den 28 daar aan volgende, een derde werdt onthoofd, en zyn ligchaam onder de armen opgehangen; men daagde op dien dag ook *honderd en negentien* Burgers, alle Hervormden, waarönder zelfs enigen der aanzienlykste geslachten dezer Stad zich bevonden, in, om zich binnen drie weken voor ALBA of zyne Gevolmagtigden te verântwoorden. — Op den 3 September kwamen vier Vaandelen van den Grave VAN MEGEN ter versterking der bezetting in de Stad, ende Regering schonk aan ADRIAAN D'OIGNIËS. Here van *Wilderval*, die tot Bevelhebber der Stad werdt aangesteld, drie amen van den besten wyn, die 'er te bekomen was, tot ene

op straat stonden, werden door den hevigen wind om ver gesmeten, en een wagen met hooi geladen, werd ter poort uitgedreven; dit onweder verspreidde zich maar alleen over de Stad, en byna één uur in den omtrek derzelve. Het is opmerkelyk, dat het vóór deze rechtspleging uitmuntend en alleràngenaamst weder was, zonder dat zich een enkel wolkjen aan den hemel vertoonde. — Men zie verder over deze gebeurtenissen J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 147—148. P. BOR CZ., *Beschryving van 's Hertogenbosch*, bl. 30—31. J. H. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meière van 's Hertogenbosch*, Deel II. bl. 48, 49. De laatste beroept zich ook nog op ene geschrevene CHRONYK van de Fundatie en het begin der Stad 's Hertogenbosch. op het jaar 1568. en op de *Historie der Martelaren* bl. 447 der uitgave van 1659. — Gemelde Chronyk wordt van VAN HEURN, als een naauwkeurig en getrouw geschiedverhaal aangeprezen. Men zie zyne Voorrede voor het Eerste Deel bl. XXVII.

ene welkomst. Ten dezen jare moest de Stad aan ALBA's leger te *Mechelen* vyftig mudden koorn (gg), naamlyk 17 mudden Rog, en 33 mudden Tarw leveren; enigen tyd hierna moest de Stad nog agt en vyftig mudden Rog derwaards zenden. — KAREL, Erfprins van Spanjen en ISABELLA VAN VALOIS, derde Gemalin van PHILIP IV., in dit jaar overleden zynde, werden hunne uitvaarten, op last van den Hertog van ALBA, plegtig te 's *Hertogenbosch* gevierd.

In 1521 moest de Stad weder Spaansche bezetting innemen, welke, benevens de Duitsche benden, dezelve geweldig drukten. De vervolging om den Godsdienst ging haren ouden gang. Een Pottebakker van *Orten*, zynde een Hervormde, werdt gehangen, en een Doopsgezinde, welke Muntmeester te *Nymegen* was geweest, verbrand op den 26 April, nadat zyne tong eerst met enen gloeienden priem doorstoken was, en men enen doek in zynen mond hadt gestoken, om hem het spreken te beletten. — In 1570 liet ALBA ene algemene vergeving voor de Ketters, ook te 's *Hertogenbosch*, afkondigen, en men bedreef over dezelve openlyke vreugde, schoon niemand dezelve durfde vertrouwen. — Op den 19 Augustus kwam ANNA, Dochter van Keizer MAXIMILIAAN II., en aanstaande vierde Gemalin van PHILIP IV. in deze Stad; zywerdt prach-

(gg) Vyftig mudden Koorn, volgens 's *Hertogenbosche* maat, maken vyf Amsteldamische lasten, want tien mudden te 's *Hertogenbosch* geven één last te *Amsteldam*.

N

prachtig ingehaald, en de Stad beschonk haar met zes amen wyn, vyftig malderen haver en een kistjen, waarin zes stukken van het allerfynst linnen, welke vyfhonderd drie en tagtig guldens en vyftien stuivers kostten, lagen. Zy vertrok, nadat de Regering zich en de Stad in hare gunst aanbevolen hadt, naar *Breda*. ALBA liet enige gevangene Burgers ontslaan; zulks geschiedde, volgens zyn voorgeven, door gunst der aanstaande Koningin. — In den herfst van dit jaar heerschte 'er ene zware pest in deze Stad, waardoor dagelyks meer dan dertig menschen stierven. Nog in ditzelfde jaar, naamlyk in de maand December, veröverde HERMAN DE RUITER, een Osfenkoper en gevlugte Hervormde uit 's *Hertogenbosch*, verkleed als een Minderbroeder, de sterkte *Loevestein*, en versterkte zich aldaar in allen yl met vier en twintig mannen. ALBA zondt drie honderd Spanjaarden tegen hem af, welke eindelyk, nadat zy zeer velen der hunnen verloren hadden, deze sterkte herwonnen; eindelyk liet DE RUITER, nadat hy het niet langer houden kon, zichzelve en velen zyner vyanden in de lucht springen. De Spanjaarden, ten sterksten verbitterd, zochten onder de puinhopen de gemorfelde ligchamen, vonden het hoofd van DE RUITER, en nagelden het te 's *Hertogenbosch* aan de galg. Zeventien van zyne, nog in leven zynde, manschappen werden naar *Antwerpen* gevoerd; twe derzelve werden geradbraakt en de overigen gehangen. — Het begon in dit jaar geweldig te vriezen en te sneeuwen, en toen in February van 1571 de sneeuw smolt, werdt het water zó hoog, dat men met schuiten door de Stad moest

varen. De Regering spande alles in, om van de zware bezetting bevryd te worden, en om de vryheid van Tollen te verkrygen; doch ALBA vergunde hun slechts het laatste, echter met zo vele bepalingen, dat het der Stad weinig of geen voordeel aanbragt.

In 1572 kwam een zekere GERHARD, bygenoemd *Lappertjen zonder leer*, in deze Stad gereden (hy was, een Hervormde zynde, in 1568 gebannen); op de Markt komende riep hy overluid: *Vivent les Jeux!* dat is: *Lang leven de Geuzen!* vervolgens at en dronk hy in ene herberg. en aan de ST. JANS-poort gekomen zynde, toert hy weder de Stad uitreedt, schoot hy met zyn geweer onder de Spanjaarden, die aldaar de wacht hielden; hierop gaf hy zyn paard de spooren, doch hetzelfde bleef, een klein einde voorgespoed zynde, stil staan, zodat hy hetzelfde met geen geweld kon voordkrygen: de Spanjaarden liepen hierop toe, en vongen hem, en na weinige dagen moest hy deze reukeloze en onbezonnen daad met den strop boeten. — Ten zelfden jare zondt de Regering van 's *Hertogenbosch* enige afgevaardigden naar ALBA, om hem te verzoeken, dat hy toch in den overlast, die de Burgery door de Spaansche bezetting leedt, wilde voorzien; doch zy konden by hem noch zynen Zoon Don FREDRIK enig antwoord verwerven, en keerden na verloop van twe en dertig dagen, onverrichter zake, ten rug. — In January 1573 hadt men in deze Stad zeer hoog water. In November kwam ALBA te 's *Hertogenbosch*, en vertoefde 'er slechts een etmaal; men vindt de reden zyner komst niet aangetekend.

Kort hierop verliet hy de Nederlanden en vertrok naar Spanjen.

DerdeTydperk, een begin nemende met het vertrek van ALBA uit de Nederlanden ten jare 1574, en ten einde lopende met het veroveren van's Hertogenbosch door Prins FREDRIK HENDRIK in den jare 1629.

ALBA, beladen met den vloek der Nederlanden, naar Spanjen vertrokken zynde, werdt door REQUESENS opgevolgd. Deze nieuwe Landvoogd liet wel ene algemene vergeving, zelfs ook hier ter stede, in de maand Juny 1574 afkondigen, maar geen sterveling durfde zich op dezelve verlaten. In 1576 moest 's *Hertogenbosch* aan hare Duitsche bezetting, behalve huisvesting, vuur en licht. 18,132 guld. geven. — In dit zelfde jaar meende ene zekere Hopman KOENEN, Drosfaard van *Hoogstraten*, denkelyk op order der Staten, deze Stad te overrompelen; dit werdt echter ontdekt, en hy ontkwam het met groot gevaar. Agttien zyner Soldaten, als Boeren gekleed, in de Stad gekomen zynde, werden meest gevangen, en onder de galg onthoofd; één van hun werdt levendig gevierendeeld, en de vier delen aan galgen buiten de Stad opgehangen. De Gentsche bevrediging (*hh*) werdt hier ter stede niet afgekondigd. — In 1577 kwam de

(*hh*) Men zie over dezelve bl. 80.

de Heer van CHAMPAGNIE en de Graaf van HOHENLOE met enig Volk te *Vucht*, om op order der Staten de Duitſche bezetting uit 's *Hertogenbosch* te doen vertrekke, doch zy weigerde dit volſtrekt, verſterkten zich en ſloot de poorten. Zy mishandelde vele Geestelyken en Burgers en pleegde allerlei baldadigheden; eindelyk verlieten de Duitſche benden, tot grote blydſchap der Ingezetenen, de Stad onder zekere voorwaarde. Men vervaardigde van dit, voor de Boſſchenaren zo heuglyk voorval, het volgend tydvers (ii):

DIE VAN 'SHERTOGENBOSCH VVAREN LANG
VAN HOOGDVIIITSCHEN GEQVELT
MAAR VVERDEN DEVR HVLP VAN DE STAATEN
VVEER IN VRIJHEIT GESTELT.

De Stad weigerde vervolgens bezetting in te nemen, en zy rigtte ene bende van vrywylige Burgers ter harer eigene verdadiging op, onder den naam van *Schermers- of Beſchermers gilde*; deze Gilde beſtond uit zeer ervarene Krygslieden, waarvan 'er velen, wegens de vervolging om den Godsdienst, onder den Prins van Oran-ge gediend hadden. Men koos gemelden Prins ook tot Ruwaard der Stad, welke hy terſtond deedt verſterken.

In 1578 namen de Schutters uit 's *Hertogenbosch* het ſlot te *Hedel* in den Bommelſchen waard in, dewyl het nog door vreemde benden bezet was;

(ii) P. BOR CHRISTIAANSZ, *Beſchryving van 's Hertogenbosch* bl. 39.

was; de Algemene Staten der zeven Provinciën verzochten aan gemelde Stad, om de penningen, tot dit beleg nodig, by voorraad te schieten, kunnende zy dezelve in het vervolg aan de lasten korten; dit werdt aangenomen. Dit beleg kostte 8650:8:0. Men kreeg hoe langer te meer enen afkeer tegen de Spanjaarden, welke zó hevig werdt, dat zelfs alle Geestelyken in deze Stad zich met heiligen ede verbonden, om de Burgery tegen dezelve in nood en dood by te staan. De Prins WILLEM I. wilde Staatsche Bezetting in de Stad leggen, maar men wilde dezelve, het geen van zeer nadelige gevolgen voor de Stad was, niet innemen. Men nam den Geboefsvrede aan, en de Hervormden kregen nu vier kerken, om hunnen Godsdienst, dien zy te voren in huizen uitgeoëffend hadden, te verzigten; naamlyk de St. PIETERSKERK op de plaats; thands het *Plein*; de St. JAKOBSKERK; de St. KORNELISKAPEL, die op het Vuchtereinde plagt te staan, en de St. ANSAKAPEL, nu de Fransche Kerk: 'er heerschte echter een groot wantrouwen tusfchen Roomschen en Onroomschen. De Vuchterpoort werdt door enige moedwilligen open geslagen; men legde dit den Hervormden ten last, schoon zy zich naderhand volkomen van de misdaad zuiverden, en men werdt hierdoor handgemeen, en wel zó sterk, dat enige Hervormden 'er het leven by inschoten en velen gekwetst werden.

In 1579 groeide het mistrouwen tegen de Hervormden weder sterk aan; de Geestelykheid roeide 'er heimelyk onder; zelfs ontzag zich een zeker Priester, GERHARD BEUKELAAR, niet, om open.

openlyk op den Kancel te zeggen: „ dat de
 „ genen, die de Hervormde Predikanten gingen
 „ horen, eeuwig verdoemd waren, en dat zy,
 „ die hunne duivelry toefonden, kwalyk zou-
 „ den varen.” Hy werdt hieröver uit de Stad
 gezet, doch de Hoogfchout bragt hem weder,
 met bewilliging van enige Roomfchen, 'er bin-
 nen, en zeker ware 'er een bloedbad voorge-
 vallen, zo de vredelievendfte Burgers dit niet
 hadden tegengehouden. De verbittering tegen
 elkanderen nam hand over hand toe.

Op den 1 July 1579 werdt de Utrechtsche
 veréniging (kk) van het Stadhuis afgekondigd,
 tot genoegen van sommigen en van anderen niet;
 'er rees ten minften hier uit een gevecht op de
 markt tusfchen de *Schermersgilde* en de Burgery,
 waardoor 'er velen aan beide zyden gedood en
 gekwetst werden; eindelyk werdt de twist met
 moeite gedempt, maar het goed vertrouwen tus-
 fchen Burgers en Burgers was, helaas! geweken.
 Omtrent dezen tyd kwam een Trompetter der
 Spanjaarden met Brieven in de Stad, waardoor
 al-

(kk) Men vergelyke hiermede het geen ik boven bl.
 81. met weinige woorden omtrent deze Unie heb aan-
 getekend. — Alles, wat in den Jare 1579, byzonder
 ook met opzigt tot het aannemen der Unie van *Utrecht*,
 en de Publicatie daarómtrent gedaan, is voorgevallen,
 en wat vervolgens in 1580 te 's *Hertogenbosch* is gebeurd,
 vindt men zeer fchoon by een gebragt door den kun-
 digen en naauwkeurigen Verzamelaar Mr. A. MARTINI,
 in de *Byvoegfels en Anmerkingen* voor het zevende Deel
 der *Vaderlandfche Historie* van J. WAGENAAR, bl. 42 en
 vervolgens.

alles in rep en roer geraakte, wyl men meende, dat de Spanjaarden reeds voor de poorten waren. De Hervormden merkende, dat, zo 'er gene bezetting in de Stad kwam, zy 'er niet veilig konden blyven, verlieten dezelve in menigte, ook weken vele Roomschen uit de Stad, en begaven zich naar de Verénigde Nederlanden. De Graaf van HOHENLOE wilde ene Staatfche bezetting in de Stad leggen, maar de Regering weigerde zulks. De Prins van PARMA kwam met zyn leger te *Vucht*, en werdt door 's *Herstogenbosch* met levensmiddelen voorzien; hy boodt derzelve den Keulschen Vrede aan, welke zy aannam, en zich met PARMA bevredigde. Deze bevrediging werdt den 20 December dezes jaars van het Stadhuis afgekondigd, en men gaf hiervan tevens kennis aan de Meiëry.

PARMA deze Stad in de belangen van Koning PHILIP II. overgehaald hebbende, begunstigde haar in vele opzigten, en verleende haar, den laatsten February 1580, vryheid om geld te mogen slaan; ook schonk hy haar een gedeelte van het geschut, ten vorige jare, by het innemen van *Maastricht*, door hem veröverd; ook werden de vestingwerken vermeerderd. — In Augustus meende de bezetting van *Heusden* deze Stad te overrompelen, doch het werdt ontdekt; enige Boschenaars trokken uit de Stad, en 'er viel ene hevige schermutseling tuschen deze beiden voor te *Vucht*, en dewyl men voor dergelyke ondernemingen in het vervolg vreesde, zo deedt de Regering alle huizen, die te dicht by de Stad stonden, afbreken, en enige bomen afhouwen. — Ten jare 1581 meende de Rege-

gering van 's *Hertogenbosch* het Stadjen *Megen* te laten versterken, en zondt daartoe enige gemagtigden met Soldaten derwaards; maar de Staatfchen waren hen hierin voorgekomen, zodat zy ylings terug moesten keren: echter werdt het Kasteel aldaar door hun nog in dit zelfde jaar bezet. De Kolonel DE LA GARDE, zynde in dienst der Algemene Staten, meende 's *Hertogenbosch* te verrasfchen, doch deze aanslag liep, wegens het innemen van *Breda* door PARMA, ten niet. - Schoon de Bosfchenaars het Kasteel van *Megen* bezet hielden, zo rekenden zy echter, dat de *Maas* nog niet genoeg beveiligd was, weshalve zy ene sterkte te *Lith* aanleiden, welke zy tevens bezetteden, en dewyl 'er in dit jaar vele aanslagen op 's *Hertogenbosch*, die nochtands alle vruchtenloos afliepen, waren ondernomen, zo nam de Stad enige Ruiters ter bescherming in.

De geldmiddelen van deze Stad waren in 1582 in zulken slechten staat, dat verscheidene, renten onbetaald moesten blyven; ook werdt dezelve, schoon niet belegerd, zo benaauwd door de Staatfchen, dat niemand, zonder Krygsvolk begeleid, uit de Stad durfde gaan. — In 1583 kwam WILHELMUS LINDANUS, Bisfchop van *Roermond*, in deze Stad, en wydde, om dat hier thands geen Bisfchop was, alle Kerken, Kapellen en Altaren, door de Hervormden gebruikt, of door den Beeldenstorm gefchonden, weder in, en verrigtte tevens het vormfel; voor dit alles gaf de Regering hem twe honderd en vyftig guldens; zy liet tevens een Outer op de Markt, ter gedachtenis der overwinning en uitdryving der Hervormden in 1579, oprigten. De Graaf van Ho-

HENLOE meende de Stad in 1584 by verrasching in te nemen, maar dit werdt ontdekt, gelyk ook zyn aanlag in het volgend jaar, schoon zeer wel belegd.

Op den 25 July 1584 des nachts brandde de Toren der grote Kerk door den bliksem geheel af, zynde juist op dienzelfden dag door de Kanoniken een plegtig *Te Deum* gezongen over den moord van **WILLEM I.**, schoon vele Spanjaarden zelfs dezen moord te recht verfoeiden. — **LAURENS METS**, tweede Bischof dezer Stad, die zich wegens de beroerten in 1577 uit dezelve hadt begeven, den 18 September 1580 te *Namur* overleden zynde, zo werdt **CLEMENS CRABBEELS** door den Koning van Spanjen in deszelfs plaats aangesteld. Hy nam den 5 April 1585 bezit van deze waardigheid. Men ontdekte in het laatst van dit jaar een verraad te *'s Hertogenbosch*, om deze Stad aan **HOHENLOE** over te geven; het schynt (men vindt hiervan verder niets aangetekend), dat deze onderneming daardoor veydeld werdt. — In 1586 gaf **PARMA** aan deze Stad het *Stapelrecht van Osfen* en *ander Vee*; ook schonk **PHILIP IV.** haar ene wekelykche Beestenmarkt onherroepelyk ten ewigen dage. — In het volgend jaar hadt men hier ene geweldige duurte der levensmiddelen. In 1588 werdt de tol, die te *Heusden*, zo ten water als ten lande gevorderd werdt, door den Koning van Spanjen naar *'s Hertogenbosch* verlegd. In de maand Mai ontstondt hier byna een oproer, omdat de Hoogschout enen Burger uit de gelederen der genen, die op de wacht trokken, wilde naar de Gevangen-poort voeren, echter werdt

werdt hetzelfde nog tydig gestuit. — In 1589 was 's Hertogenbosch zó uitgeput van geld, dat de Burgers benevens hunne goederen overal voor de schulden der Stad, dewyl dezelve gene los- en lyfrenten betaalde, werden aangehouden. — Toen Prins MAURITS in 1590 door een Turfschip *Breda* hadt ingenomen, vreesde men, dat het 's Hertogenbosch zoude gelden; men versterkte derhalve deze Stad, en men hielt enen plegtigen omgang met het Sacrament des Outers, om 's Hemels zegen over de wapenen van Spanjens Koning af te smeeken: ook verbeterde men ten volgenden jare de vestingwerken; men nam den Burgeren den eed van getrouwheid af, en men verzocht aan PARMA de Tollen der in- en uitgaande goederen, om dezelve tot versterking der Stad te mogen aanwenden, maar dit verzoek werdt afgeslagen. De Graaf van MANSFIELD, die te vergeefs *Croycoeur* belegerd hadt, meende in 1593 bezetting in de Stad te brengen, doch de Boschenaars wilden dit niet dulden. — In 1594 meende MAURITS in stilte 's Hertogenbosch te overrompelen, doch dit liep vruchtenloos af. Men bragt deze Stad in het volgend jaar in enen behoorlyken staat van tegenweer.

Den 9 Augustus 1595 werdt hier een kind geboren met twee hoofden en twee halzen, die zich by de borst verenigden; het hadt twee armen en twee benen; uit het midden van den rug kwam nog een arm voord slechts met twee vingers, ook hadt het enen vleschen staart. Dit kind leefde, omrent één viende van een uur, want het werdt, gedoopt zynde, door de Vroedvrouw gesmoord.

In

In ditzelfde Jaar werden verscheidene menschen in de Meiëry van tovery beschuldigd en deswegens gevangen; men smeet dezelve in het water, zonken zy niet, dan hieldt men hen schuldig, en zy werden levendig verbrand. De Regering der Stad verzette zich met recht tegen zulke Godloze en valsche proeven en vonnissen, waardoor de Tovery allengskens van zelve verdween.

Ten jare 1597 leedt 's *Hertogenbosch* door ene geweldige duurte. In 1598 ving men in deze Stad enen Verrader, MATTHYS STOTERS; hy werdt gepynigd, bekende alles, en werdt veroordeeld, om gevierendeeld te worden; voor elke poort werdt een vierendeel aan ene halve galg gehangen, en zyn hoofd op ene pin boven de Hiuthamerpoort gesteld. Gedurende den laatsten winter hadt de Stad zeer veel schade aan muren en vestingwerken geleden door het hoog water; de herstelling kostte hiervan aan de Stad f 4,853-17-0.

Prins MAURITS hernam in 1600 de sterkte *Grevecoeur* (deze was, nadat zy in 1590 door gemelden Prins was ingenomen, door de Spanjaarden in 1599 bemagtigd) en won de Schans *St. Andries*. Dit veroorzaakte ene grote verflagenheid te 's *Hertogenbosch*; want deze Stad was nu zo ingesloten, dat men vreesde, dat alle toevoer zou worden afgesneden. Hierop belegerde hy in 1601 deze Stad; men deedt verscheidene uitvallen van verschillenden uitslag; wegens het ys en den harden Vorst was MAURITS genoodzaakt, om het beleg in November weër op te breken. Iemand van het gevolg van den

den Prins liet te *Vucht*, denkelyk op het *Heer Heimshuis*, thands *Maurik*, het volgende Latynsch Versjen liggen :

Non Ducis obsesæ servavit moenia Sylvæ
ALBERTI Gladius, frigida sed glaciës.

D A T I S :

Niet door 't zwaard van Hertog ALBERT
Is 's *Hertogenbosch* ontzet.
Neen! maar 't ys en strenge koude
Hebben deze Stad gered.

Dat versjen gevonden zynde werdt van de Spaansche zyde dus omgekeerd :

Tam Ducis obsesæ servavit moenia Sylvæ
ALBERTI gladius, frigida quam glaciës.

D A T I S :

Niet alleen door ys en koude
Is 's *Hertogenbosch* gered,
Maar ook 't scherpe zwaard van ALBERT
Heeft thands deze Stad ontzet.

Men rekende de schade, der Stad by dit beleg veröorzaakt, op drie en dertig duizend zes honderd negen en zestig, en die der molens op de wallen op vier duizend vier honderd en veertig guldens. — Op den 27 November werdt hier, wegens het opbreken der belegering, ene dankzegging gehouden; men hielt,

na

na het doen der Misse, enen prachtigen omgang (*Processie*) langs de werken der Stad, en zong hierna in de grote Kerk het *Te Deum*. — De Regering liet de Belegering aftekenen, om dezelve in plaat te brengen. De Burgers bragten, enigen tyd na het Beleg, vele Kogels aan de Regering, die men in de Stad had geschoten, en 'er werdt voor elken Kogel drie stuivers betaald. Zeventien honderd en vyf en zeventig Kogels werden 'er opgebracht.

In 1663. sloeg de Gouverneur van 's *Hertogenbosch*, GROBBENDONK, enige Ruitery der Staten te *Gemert*; ook hadden die van 's *Hertogenbosch* de stoutheid, om, op den 3 May, enige Landlieden by *Hardinksveld* op te ligten, en in de Stad te brengen. — In de Maand Juny deedt de Burgery het Regiment van den Baron van *Hachincourt*, wyl deszelfs verblyf den Burgeren veel te lang en te hard viel, uit de Stad vertrekken; hetzelfde was voor de Belegering in 1601. in dezelve gekomen. — Ten zelfde Jaare Belegerde MAURITS weder deze Stad, doch hy brak, ziende dat hy niets konde uitvoeren, het Beleg weder op. — De schulden der Stad waren in 1604. tot ene verbazende hoogte opgeklimmen; hier by kwam ene Pest, die vele Menschen deedt sterven. — Men verzocht in 1605 vermindering van bezetting, maar ALBERT hadt hier gene oren naar. — In 1606 bragt Hertog ALBERT omtrent drie duizend mannen in den omtrek van 's *Hertogenbosch* by een, om met dezelve over het Ys enen inval in de Verenigde Nederlanden te doen; doch het schieyk volgend Dooiweder deedt dit Plan ten niet lopen. — In dit zelfde Jaar gelastten de Eersthertogen

togen ALBERT en ISABELLA aan de Regering dezer Stad, om de Gewoonten of Landsrechten, die zy gebruikte, over te zenden; men verzamelde alles, en zondt het over aan den Raad van Brabant. Dit is de oorsprong van de *Kostuimen van 's Hertogenbosch* geweest. Men heeft zich sedert altyd op dezelve beroepen als ene Land wet, en volgtze tot heden toe. — 'Er werdt weder ene nieuwe bede geëischt, waar toe de Stad ongaarne toetradt. — De bezetting der Stad, die ook in alle Lasten moest dragen, hadt sedert enigen tyd Wyn uit den kelder der Kanoniken gehaald, wyl die aldaar beter koop werdt verkocht. Om dit te verhoeden rigtte men enen Wynkelder op, uit welken aan niemand dan aan de bezetting Wyn mogt geleverd worden; de Stad gaf hier toe 4,449. guldens.

'Er viel verder weinig van belang in deze Stad tot in 1609 voor. In dit Jaar werdt het Twaalf jarig Bestand, het geen tuschen Spanjen en de Verëniġde Provinciën gesloten was, met allen luister van het Stadshuis afgekondigd; men bedreef by die gelegenheid allerlei vreugde; loste het Kanon op de Wallen; brandde Piktonnen; luidde den ganschen dag door met alle de Klokken. Den volgenden dag werdt 'er een plechtige Omgang door de Geestelykheid gehouden, waarby de Bevelhebber en Regering tegenwoordig waren, en eindelyk werdt alles, met het zingen van het *Te Deum* in de grote Kerk, besloten (11) — Nog ten zelfden Jare werdt

(11) Dewyl ik verscheidenmalen melding van het *Te Deum* gemaakt heb, wil ik voor die genen myner

werdt de bezetting der Stad, tegen alle vertogen en verzoeken der Regering en Burgers aan, door den Eersthertog ALBERT vermeerderd; hy wilde ook ene Schans in de stad maken, doch hy zag hier van in 1610 af, op dringende verzoeken der Regering, en van Bisfchop G. MAIUS, die zich tot dat einde in perfoon naar ALBERT te *Brusfel*, benevens enige Gemagtigden der Stad, hadt begeven. — Men ontvong hier ten zelfden Jare 1610 een Plakkaat van den Eersthertog, waarby verboden werdt: „iets te „ leren tegen de leer der Roomsche Kerk, ook „ om zodanige Leerredenen, waarin zulke stukken werden verhandeld, aan te horen”; want men hadt verspreid, dat 'er zich omtrent twee duizend Hervormden in deze stad op hielden, die naar de bygelegene Geldersche en Hollandsche Dorpen ter Kerk gingen; de gehele Geestelykheid verklaarde echter, dat haar dit niet bewust was, en evenwel belastte de Hertog en zyne Gemalin, om gene Vreemdelingen, dan na streng

Lezeren, die niets anders dan den bloten naam weten, het volgende hier by voegen. Het *Te Deum* is een Lofzang, welke by de Roomschegezinden by allerlei vreugde feesten, en in alle blyde omstandigheden, in de Kerken gezongen wordt. Hy begint met de woorden *Te Deum Laudamus*, dat is: *Here God wy loven U*, en hiervan draagt hy eenvoudig den naam van *Te Deum*. Men houdt AMBROSIIUS, die in de IV Eeuw Bisfchop of Opziener der Christenen te *Milaan* was, gewoneelyk voor den Opsteller vandenzelven. J. F. BUDDEI *Isagoge Theologico Historica*. Tom. I. pag. 153. — Men noemt het *Te Deum* daarom ook wel den *Ambrosiaanschen Lofzang*. Zeker echter is het, dat deze Lofzang van veel lateren tyd is, schoon men niet juist kan bepalen, door wien en wanneer dezelve is opgesteld.

streng onderzoek, in de stad te ontfangen. — In 1611 werdt de *Dieze* en de Haven verdiept, dit bedroeg alleen voor de stad (zy droeg maar één derde hierin, moettende twe derde door de Inwooners verrigt worden) drie duizend negen honderd guldens en tien stuivers. Dit alles, benevens het bouwen der Barakken in het vorig jaar, zettede de stad zo ten rug, dat zy, niet tegenstaande zy in dit jaar voor 14,000 guldens *Lyfrenten* verkocht, by slot van rekening nog 12,737-9-8 schuldig bleef.

In 1612 gaf een zekere **PAULO FRANCESQUI** een verzoekschrift aan de Staten van Brabant over, om enige vaarten, en onder andere ene van's *Hertogenbosch* over *Eindhoven* naar *Hasfelt*, een stadje in het Bisdom Luik aan de Rivier de *Demer*, te graven: doch dit hadt genen voordgang. — In dit jaar kregen de Burgers ene schaêvergoeding voor hunne huizen, die by het beleg van 1601 afgebroken en tot vestingwerken aangelegd waren, of door het geweldig schieten veel hadden geleden. — In 1613. hielt de Regering zeer sterk aan, om de *Dieze*, die door de Staatsche benden met enen dam by *Creycoeur* gestopt was, weder bevaarbaar te krygen, en dus het water van de Stad af te leiden, doch de Staten der Verénigde Provinciën wilden dit niet toestaan. — Men vermeerde in 1614 de Vestingwerken; ook werdt 'er door enen zekeren *Alexander Bonayantura*, dien de Hertog als Opperzoetelaar hadt aangesteld, een Wynkelder ten behoeve der bezetting opgericht; deze werdt echter, op sterken aandrang der Regering by **ALBERT**, weder afgeschafft in 1615. Elken Burger, die enen stenen Gevel

Q

voor

voor zyn Huis wilde zetten (tot hiertoe hadden de meeste Huizen houten Gevels) tot voorkoming van Brand, werdt een derde der stenen van Stadswege geschonken, en de prys der stenen berekend zynde, werdt in Geld betaald. Men verboodt ook, dat gene Burgers by de Hervormden te *Engelen* en *Vlymen* de Leerredenen zouden gaan horen. — In 1616 ontstondt hier ene Pest ziekte, welke echter schie-lyk schynt te hebben opgehouden. — In 1617 Bouwde men het Kruidhuis, kostende, toen het in 1621 voltooid was, der Stad f21,798;-16-:, waar van de Eersthertog en zyne Gemalin drie duizend guldens aan de stad schonken; dit Kruidhuis, het geen nog by de Oosterpoort staat, was met ene Gracht omringd, welke in 1769 gedempt werdt. Vóór dien tyd las men op enen blaauwen steen, onder de Brug voor de Poort van hetzelfde, dit volgende tydschrift:

DorMI Vt eXperGIsCarIs.

d. i.

Slaap! om te ontwaken.

Op den 18 April des Jaars 1617 leiden de Gevolmagtigden der stad den Eed van Trouw af aan Koning PHILIP III. In 1618 werdt 'er ene nieuwe bede geheven tot de Vestingwerken van 's *Hertogenbosch*. In 1619 sloeg de Krygsbouwmeester aan Brabants staten voor, om ene Vaart uit de *Maas* in de *Schelde* te graven, maar de Regering dezer Stad verzette zich hier tegen. — Keizer MATTHIAS, Broeder van Her;

Hertog ALBERT, in dit jaar overleden zynde, werdt zyne uitvaart alhier, op bevel van gemelden Hertog, den 20 April plegtig gehouden.

In 1620 voorzag de Regering, dewyl het twaalfjarig bestand ten volgenden jare zou eindigen, de stad van Koorn en Zout, en nam daartoe 24,000 guldens op. — De Eerstherzog ALBERT op den 13 july 1621 overleden zynde, zo werdt van dit sterfgeval der Regering dezer stad kennis gegeven, waarop deszelfs uitvaart in deze stad op den 12 September op ene allerprachtigste wyze gevierd werdt.

Het twaalfjarig bestand den 9 Maatt 1621. geëindigd zynde, zo liet de Regering dezer stad afkondigen, dat gene Vreemdelingen, dewyl men voor enen aanslag der Verénigde Staten beducht was, op de wallen mogten komen. — In 1622. leedt deze stad geweldige schade door het hoog Water en Ysgang, zodat zelfs verscheidene vakken der Muren waren nedergeploft; deze schade werdt grotendeels op kosten der stad hersteld. In ditzelfde jaar, terwyl de Marquis de SPINOSA vruchteloos *Bergen op Zoom* belegerde, smeedde MAURITS enen aanslag op 's *Hertogenbosch*; maar dezelve hadt geen gewenscht gevolg; men voorzag, wyl men voor meer aanslagen op deze stad vreesde, dezelve van meer bezetting, als mede van allerlei Krygsvoorraad. — Ten volgende jare bouwde men Barakken, kostende dezelve der stad 11,445-13-2. De Eerstherzogin ISABELLA vermeerderde de bezetting nog sterker. De Spaansche bezetting in deze stad hadt in zeven weken gene soldy ontvangen, waarom zy ver-

② 2

schei

scheidene baldadigheden aan de Burgers pleegde; men maakte een nieuw bolwerk en leide ene schans aan op de *Pettelaar*; (*mm*) ook gelaste de Regering in 1624, dat ieder Burger zich voor een half jaar van Koorn moest voorzien. Deze stad moest in dit zelfde jaar in de buitengewone bede der Eerstherzogin 5,415-15, behalve de gewone en vermeerderde bede, opbrengen. — In 1625. werden de vestingwerken der stad, op order van SPINOLA, al weer vermeerderd, het geen derzelve weer enige duizenden kostte. De schaarsheid en duurte van brandstoffen in dit jaar was oorzaak, dat men de *Aa* van *Lieröp* tot 's *Hertogenbosch* bevaarbaar wilde maken, om turf en brandhout te krygen; doch dit bleef, wegens de troebelen, steken. De Pest werdt weer ondekt, en sleepte vele Menschen naar het graf, — In 1627 werden de straten hier verhoogd; de Pest, welke zelfs in het vorige jaar niet geheel hadt opgehouden, verhefte zich thands weder. — In 1628 werden de stadsgrachten verdiept.

Op den 30 April 1629 kwam het leger van Prins FREDRIK HENRIK, zynde veertig duizend koppen sterk, voor 's *Hertogenbosch*; tusschen den 3 en 4 Mai kreeg de stad omtrent duizend mannen ter versterking, welke men by de Burgers moest inkwartieren. De Bevelhebber GROBENDONCK deedt de zwakste plaatzen versterken, ook voorzag de Regering in al het nodige omtrent de levensmiddelen, enz. zo veel mogelyk was; men vondt, na een naauwkeurig onderzoek

enen

(*mm*) Men zie aangaande deze Schans, blz: 141.

enen ruimen voorraad van Koorn, Kruid, Kogels en andere noodwendigheden. De Belegers versterkten zich op allerlei wyzen, wierpen een menigte sterktens en verschansingen op, welke in haren omvang agt uren gaans besloegen; zy stopten de *Dommel* en *Au* met dammen, en leidden het water achter hun leger om, om zich dus tegen allen aanval van achteren te bevciligen, en het water aan de stad te onttrekken. Het toedammen der twee gemelde Rivieren was echter niet genoeg, om het overtollig water weg te nemen, daarom moesten 'er ook Watermolens worden gebruikt, om de lage en moerasige gronden, nader by de stad, droogte maken en uit te malen. (nn) Met dit alles hadden de Belegers zich bezig gehouden tot den 20 May. Men maakten vervolgens een begin met aan te vallen, en beschoot de grote en kleine schansen, als mede de stad. Op den 18 July overde het Leger der Verenigde Staten de grote schans of het Fort *Isabel*, en op den volgenden

(nn) Dit wordt, schoon van HEURN er gene melding van maakt. opgegeven door W. A. BACHENE, *Beschryving der Verenigde Nederlanden*, Deel II. bl. 494. Men vindt dit ook bewaarheid door het volgende: „ *Nata* „ Dezelve JAN ADRIAANZ LEEGHWATER heeft ook ge- „ weest in 't Leger voor 's Hertogenbosch, alwaar hy groten „ dienst gedaan heeft voor den Prins, met Molens te „ ordonneren en te stellen, om het uit te malen, 't „ welk een groot voordeel heeft gegeven, om dezelve „ Onwinnelyke Stad winnelyk te maken, gelyk gebleken „ is. Alle zyne wederwaardigheden, die hy daar ge- „ had heeft, heeft hy niet beschreven.” Zie *ene klein* „ *Chronyke enz.* gedaan door J. ADRIAANZ LEEGHWATER „ bl. 40.

den dag de kleine schans of het Fort *Antony*; men deedt ook verscheidene aanvallen op de *Hinthamer*. — Orten — St. Jans en Vuchterpoorten. Op den 12 Augustus werdt de stad allervrezelykst beschooten; ene Bombe viel door de Kruisbroeders Kerk, sloeg alles in het Choor derzelve in stukken, en vermorzelde enen Kruisbroeder zodanig, dat men naauwlyks de stukken konde by een rapen. Een tweede werdt gewondt. — Eindelyk werdt 's *Hertogenbosch* den 13 September aan Prins FREDRIK HENRIK overgegeven. Men tekende den 14 September de artikelen der overgave (oo). Op den 17 September trok de Spaansche bezetting ter Stad uit, en werdt door Staatsche benden vervangen. — Men heeft deze belegering door enige Tydverzen trachten te verëeuwigen, en men vindt 'er de volgende van by P. BOR (pp)

IN

(oo) Men ziet dezelve by J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 224 — 232 en by J. H. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meiry van 's Hertogenbosch*. Deel II bl. 439 — 441 en Deel IV bl. 285 — 305.

(pp) *Beschryving van 's Hertogenbosch*, bl. 357. — Men vindt deze belegering en inneming van 's *Hertogenbosch* by allen, die onze Vaderlandsche Geschiedenisten hebben beschreven, opgetekend. Men heeft ook verscheidene byzondere Beschryvingen derzelve, als: D. HEINSII *Rerum ad Sylyam Ducis Gestarum Historia*; C. BARLAEI *Sylvæ Ducis Obsidio*; J. PREMPART *Verhaal van het Beleg van 's Bosch in 1629*; J. WESTENBERGII *Epiticia in Sylvam Ducis Expugnataam*; D. SOUTERII *Victorie over Wezel en 's Bosch en anderen*. Ten opzichte van het geen in 1629 by de Belegering en Overgaaf

van

IN DE HERFST MAAND VOORVVAAR
 IS 'SHERTOGENBOSCH CLAAR
 VAN DE SPAANSCH E TIRANNIE VERLOST
 DAN 'T HEEFT GELT EN BLOET GE^WCOST

een ander.

FREDERICK HENRICK PRINS VAN ORANGEN
 EEN VREESE VOOR SPAENGEN
 HEEFT DOOR GODES GROOTE MACHT
 DIE VAN 'SHERTOGENBOSCH VERCRACHT,

een ander.

FREDRICK HENRICK MET DIE VEREENICH-
 DE GENERAAL STATEN
 DWONGHEN GROBBENDONCK DE STADT VAN
 'SHERTOGENBOSCH TE VERLATEN.

Ook heeft men ene zinryke plaat vervaardigd, waarop de Bosfche Maagd, op hare knieën liggende, verbeeld wordt, leunende met hare linke hand op het Wapenschild van 's Hertogenbosch, terwyl zy met hare regtehand de Sleutels der Stad aan FREDRIK HENRIK overgeeft, met dit byschrift:

Zie

van 's Hertogenbosch is voorgevallen, vindt men ene verzameling van nooit te voren gedrukte, doch zeer *aanmerkelyke* stukken in de *Verdediging van het Recht en Eigendom der Hervormde Gemeente te 's Hertogenbosch op derzelver Kerkgebouwen*, uitgegeven in 1800 Stuk I bl. 155—190. — Men heeft ook ene *Grondtekening* van die Belegering vervaardigd en in het licht gegeven.

Zie hier in dit Toncel, hoe dat de *Bosfche Maagd*

Den Prins haar maagdom oud, en Sleutels zelve opdraagt.

Den Staten van het Land haar Stad en Schat opgeeft,

Van 't Spaanfche juk verlost, en nu in vryheid leeft. (99).

Het innemen van 's *Hertogenbosch* scheen den Inwoneren dezer Stad volstrekt onmogelyk; zy hadden zelfs een spreekwoord, wanneer zy ene onwaarschynelyke of onmogelyke zaak wilden aanduiden: *dit zal geschieden, als 's Hertogenbosch Geus wordt*; de ondervinding echter heeft, gelyk ik getoond heb, bewezen, dat deze Stad niet onverwinnelyk en dus dit spreekwoord walsch was.

Vierde Tydperk, nemende een begin met het veroveren van 's Hertogenbosch in het Jaar 1629, en eindigende met het sluiten van den vrede te Utrecht ten Jare 1713.

's *Hertogenbosch* ingenomen en door Staatsche benden bezet zynde, hieldt men in de grote Kerk op den 19 September ene plegtige dankzegging; de Veldprediker van den Prins K. MARKINIUS, predikte by die gelegenheid voor ene talryke en aanzienelyke schaar. — 'Er werden Predikanten aangesteld, en schikkingen omtrent den Godsdienst gemaakt; men benoemde by

voor-

(99) J. VAN SANDE, *Nederlandfche Historie* bl. 222.

voorraad vyf Ouderlingen en vier Diakonen. Tot Gouverneur werdt aangesteld JOHAN WOLFART VAN BREDERODE; tot Commandeur de Lieutenant Colonel PHILIP VAN THIENEN. — De Regering werdt veranderd; men stelde den Ritmeester W. VAN DER RYT, Ridder, Here van *Brochum* enz. aan tot Hoog en Laagfchout over de Stad en Meiëry; de oude Schepenen werden uit hunnen eed ontslagen, en 'er werden nieuwe benoemd. — De omwallingen des Legers werden geslecht. Eindelyk brak het Leger van den Prins den 16 en 17 October voor 's *Hertogenbosch* op, en vertrok. — De 's Lands Gemene-Middelen werden over deze Stad en derzelve Vrydom, op dezelfde wyze als in Holland, verpacht, schoon de Regering 'er zich tegen verzettede.

In 1630 moesten alle Geestelyken, zynde Manspersonen, wegens het Plakkaat der Algemene Staten vertrekken, en de Vrouwenkloosters werden geöpend; kunnende elk derzelve gaan wonen onder het gebied van H. H. Mogenden, waar men goedvondt, zullende zy uit de inkomsten der kloosters onderhouden worden — de Burgers moesten den eed van trouw afleggen. — In de Maand September kwamen de Prins en Prinses van Orange in deze Stad; de Regering beschonk hem met één Aam Rhynschen, twee Okshoofden Franschen wyn en twe Hoeden Haver, en by zyn vertrek met een voeder Rhynschen Wyn, en de Prinses met een stuk Lynwaad. — Men hielt van den 17 September enen Dankdag ter verjaring der overgave dezer Stad; deze Dankdag zou, volgens besluit van Schepenen, jaarlyks worden gevierd. — De Pest,

O 3:

waar

waarmede de Stad enige jaren min of meer besmet was geweest, vernief zich weder, en duurde tot de Maand October 1632; ook heerschte hier in 1631 de rode Loop.

Ten zelfden Jare 1631 trachtte 's *Hertogenbosch* deel te krygen in de Regering des Lands (men hadt hier reeds van gesproken kort na de overgave dezer Stad), maar H. Hoog Mogenden Sloegen dit verzoek af; ook hadt het verzoek om ontslag van de Hollandsche imposten geen gewenscht gevolg. — In 1634 maakte men ene Kade langs de Haven, thands de *Smalle Haven* genoemd, hetgeen der Stad op 26,748 guldens te staan kwam; ook werden de Vestingwerken verbeterd, en een nieuw bolwerk, het *Orange Bolwerk* genoemd, aangelegd; de wal werdt tevens met bomen beplant. — In 1635 heerschte in deze Stad weder ene besmettelijke ziekte of pest. — De bezetting deedt ten dezen Jare twe gelukkige en voordelige togten in de Meiëry, waarby verscheidene Spanjaarden gedood en gevangen werden. — In 1636 werdt de Verponding over alle Huizen en Landeryën in de Stad en Vrydom van 's *Hertogenbosch*, door den Raad van Staten, ingevoerd — In 1637 werdt de sterkte *Papenbril* gesticht (rr) — 'Er werdt in 1638 een streng bevel tegen de Roomsche Geestelykheid en Godsdienst afgekondigd, en verboden om de Huizen, op ene boete van vyf en twintig guldens, op Heilige dagen te sluiten. In dit zelfde Jaar kwam MARIA
DE

(rr.) Zie aangaande deze sterkte boven bl. 137.

DE MEDICIS (ss), Koningin van Frankryk in 's Hertogenbosch, vertrekkende vervolgens naar 's Gravenhage. — Men brak in 1639 veertig Huizen af ter verzekering van den *Papenbril*; deze Huizen werden op 53,600 guldens geschat — Tot nog toe hadt men Roomsche Blokmeesters gehad, doch in 1640 werden 'er voor de helft Hervor. en aangesteld; deze Blokken of wyken waren haren oorsprong verschuldigd aan ene liefdadige samenvoeging van enige Burgers, welke in 1480 den Blok van de Markt, zynde de oudste van allen, instelden, waarna de andere agt Blokken of wyken gevolgd zyn. Men deedt alle Inwoners, die voorheen in Spaanschen dienst geweest waren, den eed van trouw afleggen, denkelyk omdat men dezelve mistrouwde. De uitstekende goten werden, wyl zy by regensweder veel ongemak den verbygangeren veroorzaakten, afgekeurd, en 'er moesten binnen een Jaar loden of blikken pypen worden gemaakt, waarby het water langs de gevels van de daken kon worden afgeleid.

In 1641 ontstondt hier ene opschudding wegens het storen van den Roomschen Godsdienst door den Stadhouder van den Hoogschout; men verkocht ook enige Kloosters. — In 1642 stelde men vier Schutteryën aan, dewyl men by de overgave der Stad de toenmalige Schutteryën hadt

(ss) MARIA DE MEDICIS was de Moeder van LOEWYK XIII, Koning van Frankryk. Zy verliet, na vele ydele woelingen, dit Ryk, begaf zich naar *Keulen*, waar zy, schoon Moeder van vier Vorsten zynde, in armoede en van elk verlaten, als balling den 3 July 1642 overleedt.

hadt afgedankt, ontwapend en de Vaandelen ontnomen. Ten dezen Jare kwam de Prins van Orange benevens zynen Zoon, naderhand Prins WILLEM II, in deze Stad, om de Vestingwerken en vooräl den *Papenbril* te bezigtigen. — In 1643 werdt hier ene nieuwe Ruiterswacht gebouwd; doch dezelve, naderhand in onbruik rakende, is gebruikt tot verhuring van Rouwmantels enz., en draagt tegenwoordig den naam van *Mantelhuis*. — In 1645 werden de overige Huizen op het *Plein* voor den *Papenbril*, benevens de St. PIETERS-Kerk, afgebroken. In 1647 deedt 's *Hertogenbosch* weder aanzoek, om deel te krygen in de Regering onzes Vaderlands; gemelde Stad hervattede dit weder van 1648 tot 1651, maar alles liep vruchteloos af. — Ten Jare 1648 schreven de Algemene Staten aan de ze Stad, dat de Vrede te *Munster* tuschen hen en Spanjen was getekend, en dat 's *Hertogenbosch* en derzelve Meïery aan de Staten Generaal was afgestaan. Dit werdt vervolgens den 5 juny dezès Jaars van het Stadhuis den Volke afgekondigd, en op den 10 derzelve maand hieldt men daarover enen Dank- en Bededag. — In 1651 hadt men in deze Stad zeer hoog water, zodat zelfs Schepen van dertig Lasten over het Land achter *Heysden* om naar de *Maas* voeren; de Regering liet achter het Stadhuis enen blaauwen steen ter gedachtenis stellen, waaröp de hoogte van dezen vloed met deze woorden:

DEN 26 A 27 JANUARI 1651.

werdt opgetekend. Dit is vervolgens altyd, by de meeste hoge watervloeden, verricht, gelyk men op gemelden steen kan zien. — In den volgende Jare vormde men een Plan, om een Soldaten-

staten-Weeshuis op terichten, maar hetzelfde is niet voltrokken. — In 1655 ontstak hier ene pestziekte; echter weet men niet, of zy vele menschen ten Grave sleépte. Men zamelde ten dezen Jare enige onderstandsgelden voor de Waldenzen, en de Regering zondt 2,300 guldens, die in deze Stad en enige Dorpen in de Meiëry vergaderd waren, voor die ongelukkige Menschen, naar *'s Gravenhage*; de som was ten dien tyde zeer groot, als men in aanmerking neemt, hoe weinig Hervormden zich toen in deze Stad en derzelve Meiëry bevonden.

In 1656 kwamen enige Gemagtigden der Algemene Staten uit *'s Gravenhage* te *'s Hertogenbosch*, om de Rekeningen der Stad naar te zien (men hadt dit reeds in 1652 willen doen, maar het was toen blyven steken), hetgeen eindelyk, na vele tegenkantingen der Regering, geschiedde. In dit Jaar werdt hier door enen zekeren Koopman en Burger WILLEM van BREE, met goedkeuring der Regering, ene Glasblazery opgerigt. — In 1658 stond het water, wegens ene Ysstopping, den 3 Maart enen voet hoger dan in 1651. — De hoogte van het water werdt achter het Stadhuis met deze woorden:

DEN 3 MAART 1658.

aangetekend. In het jaar 1660 werdt door de algemene staten het getal der leden van de regering dezer stad bepaald op een veertigtal, en tevens vastgesteld, hoe veel elk lid in eigendom moest bezitten. Ten jare 1661 maakte de regering ene keur voor de huizen, waarin iemand was overleden; naamlyk een bosch stro met stenen daarop, zo lang het lyk boven aarde stond;

VOOR

voor gehuwde lieden zouden 'er vyf en voor ongehewden drie stenen opgelegd worden. Deze keur wordt nog opgevolgd, uitgenomen, dat men thands voor stenen rood geverwde plankjens gebruikt, wordende deze plankjens en stroboschen door het Hervormd Weeshuis verhuurd. Den 30 November werdt hier ter stede, op bevel der generale staten, openlyke vreugde bedreven over de geboorte van den Dauphin van Frankryk; men brandde nog enige piktonnen voor het stadhuis en luidde met alle de klokken. — 'Er ontstondt in 1662 een oproer wegens de duurte van het brood; enige molenaars en bakkers huizen werden, ser men dit oproer stillen konde, geplunderd. — De Raad van staten wilde ten jare 1663 tweeledig staande kapellen, die van St. ELOI op het orten einde, en die van St. JORIS, tot krygsvoorraadshuizen maken; maar de Regering stelde zich hier tegen, en men vindt hier van verder niets opgetekend.

De Pest welke door een Hollands Oorlogschip uit *Algiers* te *Amsterdam* was gebragt, ontstak in 1664 in deze stad, dewyl zy zich over ons geheel Vaderland uitbreidde; en woedde nog in 1666 in de stad en Meiëry van 's *Herzogenbosch*. De Algemene Staten vorderden, in 1665, van deze Stad éne buitengewone halve Verponding, wegens den oorlog met Engeland en Munster; wegens den oorlog met Munster verzocht de Regering der Stad van de Staten Generaal vermeerdering van bezetting, en 'er kwamen tot dat einde vyf Compagnien Fransche hulpbenden in de Stad; maar dit ver-
 oot.

oorzaakte veel ongenoegen wegens de huisvesting, zo onder de Burgers als onder de Bezetting zelve. — Men hieldt hier, op order der Algemene Staten, den 19 juny 1666 enen Dank en Vreugde-dag wegens de Zege, die de nimmer volprezen Zee-held MICHIEL ADRIAANZ de RUITER op de Engelsche Vloot behaald hadt (*tt*); ook hieldt men ten volgenden jare, op dezelfde wyze, hier enen Dank- en Bededag, wegens het verbranden der Engelsche Vloot door denzelfden beroemden Vloot-Voogd, *de RUITER*, op den 21 en 22 july, op de *Theems* voor *Chattam*. Op den 7 September hieldt men hier ene buitengewone Vreugde wegens den met de Engelschen gesloten en Vrede te *Breda* den 31 july dezes Jaars 1667. — In 1669 werdt in *Hertogenbosch* een Theäter van Ontleedkunde opgericht op bevel van de Staten der Verëinigde Nederlanden; men gebruikte hiertoe het Klooster der zogenoemde Zwarte Zusters; maar hetzelfde is naderhand vervallen en het gemeld Klooster aan byzondere personen verkocht.

In 1670 leide de Gouverneur dezer Stad *HEVRY CHARLES DE LA TREMOUILLE*, Prins van *Tarante*, zyne waardigheden weder, bedankte de Rege-

(*tt*) De Zeeslag tusfchen de Engelschen met één en tagtig Schepen, onder aanvoering van den Prins *ROBERT* en den Generaal *MONK*, en de onzen met negentig Schepen onder *DE RUITER*, duurde in 1666 vier dagen lang. Het is de zwaarste Zeeslag, die ooit door onze Vloten is geleverd: De Engelschen verloren drie en twintig Schepen, tusfchen de vyf en zes duizend doden, waarönder twe Admiraa's, en drie duizend gevangenen, onder welke men den Admiraal *ASKEW*, die naar *Loevestejn* gebragt werdt, telde.

gering voor alle vriendschap en weldaden aan hem bewezen; hy verliet den Hervormden en omhelsde den Roomschen Godsdienst, en stierf twe jaren hier na: De Heer KIRKPATRIK, die hem als Bevelhebber opgevolgd was, gaf in 1671 aan de Regering ene lyst der gebreken aan de Vestingwerken over; maar dezelve verschoonde zich hiervan, dewyl dit het Algemene Land en niet der Stad raakte; echter was 's *Hertogenbosch* in zulken slechten staat van verdadiging, dat zy gewis in den Oorlog, die ten volgenden jare met Frankryk ontstond, zou veroverd geworden zyn, indien niet verscheidene gevallen dit ongeluk gelukkig hadden verhinderd.

In het Oorlog met Frankryk en Engeland in 1672 werdt deze Stad, welker vestingwerken, gelyk wy zagen, zeer vervallen waren, versterkt; zy kreeg meer bezetting in, en men wendde alles aan, om dezelve in tyd van nood te verdadigen; maar het nodigeste ontbrak, naamlyk geld; echter werdt enigen tyd hierna geld uit 's *Gravenhage* overgezonden. Men hielt 's Woensdags avonds bedestonden, en verboodt alle Kwakzalvers, Komediänten en Spelen op de jaarmarkt. De Graaf VAN SCHELLARD kwam in july dezes jaars met enige Spaansche hulpbenden in deze Stad; ook zonden de Algemene Staten dertig lasten Rogge en enige pypen Olie over; men voorzag ook de Schansen van levensmiddelen. De Stad was nu in enen goeden staat van tegenweer gesteld, maar het ongeluk wilde, dat een gedeelte van den muur der Stad om ver viel, en enen walbreuk veroorzaakte; men herstelde dit echter zeer schielyk. De Franschen, die, sedert hun Marschalk TURENNE den 19 of 20 july

Cra

Crevecoeur ingenomen en ook de schans te *Engelen* veroverd hadt, voor de stad gelegen hadden, begonnen den 29 July van de stad af te trekken, zonder iets te hebben uitgevoerd, het geen aanleiding tot allerlei gisfingen opleverde. — Men verbeterde nu de vestingwerken en bruggen, ook herstelde men de stads-imposten op bier, wyn en gemaal, die by voorraad, wegens ene gevreesde belegering, waren opgeschort. — **WILLEM III.** prins van orange, tot stadhouder, capitein en admiraal-generaal der Veréinigde Nederlanden aangesteld zynde, werdt deze gebeurtenis hier slechts gevierdt met het uitsteken van vlaggen en het losfen van enige stukken geschut. — Der *Meiëry* werdt gelast, dewyl *Crevecoeur* nog in handen der *Vyanden* was, en men dus niets uit Holland konde krygen, om hooi, stro, rogge, turf en hout in de stad te brengen. — Men ontdekte in het laatst van dit jaar enen verrader, zynde een zekere Franschman **JAQUES de MARCELLES**, die geneesmeester en soldaat was onder de bezetting; hy werdt gevangen, overtuigd en met de koord gestraft; zyn geraamte werdt naderhand op de *Ra-riteit* en *Konstkamer* den nieuwsgierigen ver-toond (uu).

In 1673 was men zeer bevreesd, dat de Franschen iets op deze stad zouden ondernemen, en daarom herstelde men ook de vestingwerken.

Den

(uu) In het Register van alle de voornaamste *Kariteiten*, welke op de *Antiquiteit en Konstkamer* tot 's Hertogenbusch ver-toond worden, uitgegeven in 1736 vindt men bl. 24 No 56: „Het geraamte van den Franschen Doctor hier opgehangen in het Jaar 1673.” (lees 1674!)

P

Den 22 April kwam WILLEM III in deze stad, en gaf order, om alles, wat ter verdadiging derzelve ontbrak, te vervaardigen, gelyk ook geschiedde. Ik moet hier, als een voorbeeld van uitmuntende en naarvolgenswaardige spaarzaamheid, byvoegen; dat men, toen prins WILLEM III by deze gelegenheid des avonds werdt ingehaald, eenvoudig met ene lamptaarn aan de deur te zetten, illumineerde (vv). De Franschen ondernamen in dit jaar niets op 's Hertogenbosch. — Men hielt hier enen Dankdag wegens het veroveren der stad *Bon*; dit geschiedde ook in Maart 1674 wegens den gesloten Vrede met Engeland, en naderhand nog eens in ditzelfde jaar wegens het heroveren der stad *Grave*, welke in 1672 door de Franschen was bemagtigd. — In de drie volgende jaren viel 'er weinig van belang in deze stad voor. — Eindelyk werdt de Vrede te *Nymegen* in 1678 gesloten, waarover men hier ter stede zeer grote vreugde bedreef. 's Hertogenbosch was in dezen, voor ons Vaderland zó nadeligen oorlog niet eens belegerd geweest.

In 1679 rigtte een zekere JOHAN de GRAAF, met toestemming van de Algemene Staten, enen geregelden Postwagen op *Maastricht* op, welke Wagenpostery tot heden toe nog voortduurt. — In 1680 stelde men verscheidene middelen in het werk, om de vervallene geldmiddelen der stad weder te herstellen. — Ieder Lid der Regering werdt, op het voorbeeld van andere steden, een kussen met het wapen der stad versierd, geschon-

ken.

(vv) J. F. MARTINET, *Historie der Wereld*, Deel VIII bl. 491 of zyn *Verëinigd Nederland* op dezelfde bladzyde.

ken, onder voorwaarde, dat ieder der stad een boek, ten minsten zes guld. waardig zou geven om ene boekery oprigten; elk die in de Regering kwam zou hier toe 25 guld. geven; ook boodt de Clasfis van 's *Hertogenbosch* aan, dat elk Predikant gaarne enige boeken tot dezelve wilde schenken; doch dit oprigten ener boekery is by het goed voornemen blyven steken; en schandelyk verwaarloosd. — In 1682 geschiedde hier, op aanschryving der Algemene Staten, ene vrywillige inzameling van penningen, om gevangenen by de Algierynen te lossen. De Algemene Staten wilden thands de vestingwerken der steden in de Generaliteit werkelyk verméren; die van deze stad en Meiëry waren 'er tegen, om dat zy hierin moesten dragen; doch hunne vertogen werden niet ingewilligd: de stad en Meiëry moest hiertoe negen en dertig guld: tien stuiv. betalen in de honderd, die de gehele Generaliteit zou dragen, en dus in het geheel ene somme van 158,000 guld:, de renten hier van, tegen vier ten honderd, waren 6,320 guld:. De stad moest voor haar aandeel, in de hoofdzom, 47,443 guld: betalen, en hetzelfde ten eersten, volgens bevel van den Raad van Staten, voldoen. — In 1684 werden hier lamptaarnen langs de straten geplaatst, om dezelve 's avonds te verlichten (ww). — In 1685 liet de Regering grote blaauwe stenen met een opschrift (yy) aan de grenzen des Vrydoms der stad stellen; maar zy werdt hierover door den Rentmeester

Ge-

(ww) De Lamptaarnen langs de straten zyn in 1667 te *Amsteldam* uitgevonden door JAN VAN DER HEYDEN. Hy is ook de Uitvinder der Slangbrandspuiten in 1672.

(yy) Men zie bl. 151!

Generaal der Domeinen van Brabant in de boete geflagen van honderd gouden Reälen (22), om dat zy dit, zonder overstaan van gemelden Rentmeester verrigt hadt; het fchynt echter, dat deze boete niet betaald is.

Het Edict van *Nantes* (aaa) in October 1685 door *LODEWYK XIV* in Frankryk herroepen zynde, werden de Hervormden aldaar zeer hevig vervolgd, en verlieten by duizenden dat Ryk. De Regering dezer stad besloot die ongelukkigen, die om hunnen Godsdienst moesten vlugten, te herbergen. Men deedt voor dezelve, in dit en het volgend jaar, ene inzameling van penningen; dit geschiedde ook in 1687 voor de gevlugte *Fransche Hugenoten* (*), die in de handen

(22) Ene gouden Reäl was voorheen zes guldens en twe stuivers Brabantsch; naderhand, naamlyk den 21 Juny 1715 is derzelver waarde door den Raad van Staten bepaald op zeven Karels guldens.

(aaa) Het Edict van *Nantes* (dus genoemd naar de Stad *Nantes*, gelegen aan de *Loire* in *Bretagne* in Frankryk) was in April 1598 door Koning *HENRIK IV* gegeven, en by hetzelfde den Hervormden, eeuwig en onherroepelyk, volkomene vryheid van Godsdienst in Frankryk vergund; echter werdt hetzelfde door *LODEWYK XIV*, op aanraden van den Kardinaal *RICHELIEU*, herroepen. Een Millioen Hervormden vlugtten toen uit Frankryk.

(*) De naam van *Hugenoten* werdt in Frankryk, in 1560, spotswyze, aan de Hervormden gegeven. Men verschilt zeer veel ten opzichte van den oorsprong en betekenis van dezen naam. Zie *C. VITRINGA* over de *Parabolen*, bl 253 *P. HOFSTEDE* over het klein getal der echte *Martelaars*, bl 85 *G. BRENDER à BRARDIS*, *Natuur-Geschiedkundige Zak-Atlas*, bl. 119. De Taalkundige *Lezer* sla over deze benaming na *P. E. JABLONSKI* *Institution: Histor. Christianae*, Tom III pag. 57 en vooral *J. C. HAGENBUCHII Animadvers: d. ACTOR XVII II.*

den der Algierynen waren gevallen, als mede voor de ouderdrukte en uit hun Vaderland, om hunnen Godsdienst, verdrevene Waldenzen. — In 1688 werden de zo nuttige slang-brandspuiten in deze stad ingevoerd; de Regering kocht 'er toen drie voor 2050 guldens. — De Keurvorst van Saxon kwam in dit jaar in deze stad, omdezelve te bezigtigen, en werdt door dezelve vry gehouden.

Het was in 's *Hertogenbosch*, sedert den Ny-meegschen Vrede, altyd vry stiel geweest, uitgenomen enige inwendige, doch weinig betekennende, verschillen; maar *LODEWYK XIV* in 1688 ons het oorlog aandoende, werdt deze stad in het volgend jaar versterkt en de bezetting vermeerderd. — In 1690 meende men enen Postwagen op *Rotterdam* en ook enen op *Gouda* aan te leggen, maar dit bleef steken; echter rigtten merf ene Wagen-postery op naar *Utrecht*, welke nog voortdūurt. — In 1692 werdt men hier ook de Aardbeving, welke zich door geheel Nederland hadt doen gevoelen, gewaar. — In 1693 en 1694 hadt men hier enen hogen watervloed (*bbb*), welke grote schade aan de stad veroorzaakte; de armoede was tevens zeer drukkend en vermeerderde hand over hand. — In 1695 hieldt men hier enen Dank-en Biddag wegens het veroveren van *Namur* door de Bondgenoten.

Op

2 — 7, deze zyn ook te vinden in het *Museum Haganum*, Tom. IV Part. I pag. 148 seqq. en men vergeelyke daar mede de Voorrede van den geleerden Uitgever N. BARKEY voor het vierde deel van gemeld *Museum*.

(*bbb*) Bl. 101 boven!

Op den 6 November 1697 werdt hier een Vreugde-en Dankdag gehouden wegens den Ryswykfchen Vrede; die tusfchen den 20 en 21 September van dit jaar was gefloten.

Ten jare 1698 waren de granen geweldig duur; men bakte brood van Rogge en Bockweit onder elkanderen, ook werdt alle uitvoer van Granen verboden. — In 1699 werdt de *Dieze* binnen de stad verdiept; ook nam men in het volgend jaar alle ondiepten uit dezelve weg tot aan de *Maas* toe; om het geld hier toe te vinden, legde men ene belasting op den Turf; 'er werdt tevens ene Turfdragers Gilde opgerigt. — Men verbeterde de Geldmiddelen door pryzenswaardige bezuinigingen. — Men voorzag de Stad, wyl de Franschen in het voorgaand jaar enen inval in de Meiëry hadden gedaan, in 1701 met koorn; men leide ene sterke bezetting in dezelve, welke den roden Loop in de stad bragt, waar door velen, zo Burgers als Soldaten, hun leven verloren. — Deze stadt werd, toen de oorlog ten jare 1702 met de Franschen uitbrak, versterkt en onder water gezet. Men vierde hier enen Dank-dag en Vreugde-Feest, wegens het gedeeltelyk veroveren en gedeeltelyk verbranden der Spaansche Zilvervloot en eenige Fransche Schepen, in de haven van *Vigos* (ccc), door de Hollandsche en Engelsche Vloten. — Men hadt hier den 8 December 1703 enen allerhevigften Storm, waar door de stad zo beschadigd was, en 'er uitzag, als of zy belegerd en beschooten

(ccc) *Vigos* is ene bekende Zee en Havenstad in het Koningryk Galliciën in Spanjen.

ten ware geweest. — In 1704 rezen 'er verschillen tusfchen de Kerkenraad der Hervormden en de Regering wegens het houden van wekelykche Bedestonden, doch dit verschil werdt door de staten beflist. De Fransche Veldmaarschalk, de TALLARD, in den slag by *Hochstedt* (*ddd*) Krygsgevangen genomen zynde, werdt in deze stad gebragt, en vervolgens naar Engeland gevoerd. — Het grootst gedeelte der bezetting in 1706 naar het Leger vertrokken zynde, moest de Burgery de posten in de Stad bezetten. — De winter van 1709 was geweldig streng, zelfs zo dat het water in de koelbakken der Glasblazery by de ovens met Ys was bedekt; deze harde koude veroorzaakte zeer grote armoede; hier kwam by, dat by den dooi het Ys zich in de *Maas* vastzette, waar door het water hier zeer hoog oprees (de hoogte van het water is echter niet achter het stadshuis aangetekend), en vele schade aan de bruggen veroorzaakte; dit alles werdt nog verslimmerd door de grote duurte der granen. — De Regering besloot in 1710, om de Haven te vergroten, het welk omtrent 13,000 of 14,000 guld: zou gekost hebben; maar enige verschillen deden dit werk niet voordgaan.

Men hieldt den 14 Juny 1713 een Dankdag wegens den Vrede op den 11 April te *Utrecht* gesloten; ook stak men vreugde vuren af. — Men liet het water, het geen ter versterking der

(*ddd*) *Hochstedt* ligt tusfchen *Wurtzberg* en *Nurrberg*, in den zogenoemden *Frankischen Kreis*, in Duitschland.

der stad het Bofsche veld overstroomd hadt sedert het begin van dezen oorlog, weêr lopen. — Dezestad hadt niets geleden, dewyl zy niet belegerd was geweest, echter hadt zy zeer vele kosten wegens de versterkingen, huisvesting der Soldaten enz., moeten aanwenden. — In dit zelfde jaar gelaatten de Algemene Staten aan de Regering dezer stad, om den Pretendent van Engeland, die, wegens den Utrechtschen Vrede, Frankryk hadt moeten verlaten, niet binnen hare stadmuren te ontvangen, indie n hy zich derwaards mogt begeven.

Vyfde of laatste Tydperk, beginnende met het sluiten van den Vrede te Utrecht in 1713, en ten einde lopende met den tegenwoordigen jare 1802.

Na het sluiten van den Utrechtsche Vrede, streefde zich ieder met het blyde vooruitzigt, dat de vervallen staat der stad, vooral ten opzichte der Geldmiddelen, zich van lieverlede zou herstellen, en dat vele bezwaren, die dezelve en hare Burgers drukten, eens geheel zouden worden weggenomen. — De belasting werdt in 1715 op elke Ton turf verhoogd. — In dit en het volgend jaar hadt men hier zeer sterken vorst verzeld van zwaren sneeuw; het vroor niet minder dan in 1709, zo dat verscheidene Armen hier door hun leven verloren. De Rentten der stad werden in 1716 van vier tot drie en een half ten honderd verminderd; enige Rentheffers eischten daarom hunne uitgeschotene gelden ten rug, waar door de Regering genood-

noodzaak werd, om ander geld op te nemen. De Kermis, die sedert de vroegste tyden af, altyd op den eersten zondag in July plagt gehouden te worden, werd verzet op den zondag voor den 24 Juny, om dat de Kermis te *Utrecht* en *Middelburg* op den eersten zondag in July inviel, en daar door groote schade aan de 's Hertogenbosche Kermis werd veroorzaakt. — Een geweldige Storm sneed den 1 September 1717 den Toren van de Vuchterbinnenpoort om ver; hy werd echter kort hierna hersteld. In 1718 sloeg de Regering den Raad van Staten voor, om de Vuchterpoort, die in 1629 door het schieten geweldig geleden hadt, en thands zeer bouwvallig was, wyl men sedert dien tyd 'er niets aan gedaan hadt, te herstellen, maar dit gelukte niet; zy bleef nog tien jaren in haren vervallen staat; wanneer zy eindelyk werd hersteld. In July 1719 werd der Regering door de Algemene Staten gelast, om de Werken der stad te herstellen; men verzocht daartoe onderstand van de Staten, maar deze werd, wegens schaarsheid van geld, geweigerd. De Jesuiten werden; wyl de Hervormden door de Roomschegezinden in Duitschland en voornamentlyk in de Paltz geweldig gedrukt werden, in 1720 uit de stad gezet, om dat men derzelver Orde beschouwde als den Stokebrand van alles, wat de Hervormden moesten lyden. — Ten jare 1721 werd de Kermis verzet op den tweden zondag in Augustus, om dat de Dordrechtse Kermis anders te gelyk met den 's Hertogenboschen inviel; hy wordt tot heden toe nog op dienzelfden dag gehouden. — Op den 13 December onstondt 'er brand in de grote Kerk, zynde buiten twyffel veroorzaakt

P 5 door

door het vuur, dat uit ene stoof was gevallen; men ontdekte denzelven gelukkig; en hy werd, schoon reeds verscheidene baaken verbrand waren, spoedig gestuit (*). — In 1723 deedt de Kleermakers gilde ene poging, om kleren voor de bezetting te mogen maken, maar dit mislukte. — In ditzelfde jaar 1723 werd de *Pynäppelpoort*; anders de *Hinthamerbinnenpoort*, afgebroken(see); wyl: zy; niet door onderdom, maar door onvoorzichtigheid der werklieden zou ingestort zyn. — In 1724 werden door H. H. Mog: vele lasten in deze stad afgeschafft, als: de Personele Schatting; de tweede verhoging der Gemene Middelen en de vierde op de Verponding. — In 1725 eischte de Raad van Staten, dat de Regering enige rekeningen dezer Stad, naamlyk die van 1700 — 1724 naar 's *Gravenhage* zoude zenden, om dezelve na te laten zien; de Regering van 's *Hertogenbosch* weigerde dit, en de Raad van Staten volhardde in zynen eisch, het geen wederzyds veel ongenoegen gaf: eindelyk bleef dit verschil steken. — Sterke Vorst en zeer hoog water drukten deze Stad in 1726 geweldig. Een Pachter van het Gemaal nam nevens énen zynen Borgen (de ander was gestorven) de vlugt: na het verkopen hunner achtergeblevene goederen, beliep de schade, daardoor aan het Gemene Land toegebracht, f13,139-4-14. De stad moest een gedeelte dezer penningen betalen; hare geldmiddelen waren in zeer slechten staat; men verminderde daarom de Recognitiën van den Gou
ver-

(*) Zie boven bl: 128.

(see) Zie boven bl: 126.

verneur, commandeur, Hoogfchout en anderen, als mede de Jaarwedde der Gezworenen en Raden enz. met één vyfde in het volgende jaar, ook werden de renten der stad in 1728 op drie ten honderd verminderd. De Gouverneur, Hoogfchout, Commandeur en Grootmajor verzetteden zich zeer fterk hier tegen, en de stad moest aan dezelve, op last der Staten, de gewone Recognitiën voldoen. De Vuchterpoort werdt thands herfteld.

Men zamelde hier in 1729 enige liefdegiften voor de Waldenzen of Dallieden in Piemont. In ditzelfde jaar werdt 'er een penning geflagen ter gedachtenis van het overgaan dezer stad aan de Algemene Staten, hetwelk nu honderd jaren was geleden; ook werdt de jaarlykfche viering van de overgave dezer stad afgefchaft. — De Regering ftelde in 1730 alles in het werk ter herftelling dergeldmiddelen. — Men hadt reeds voorlang het voornemen gehad om in 's *Hertogenbosch* een Spin- of Tuchthuis te bouwen; dit werdt weder levendig in 1733. Die van de Meyëry waren de eerften, die dit gaande maakten, en ftelden dit aan de Regering der stad, die hiertoe niet ongenegen was, voor; maar het bleef door enige verffchillen fteken; ditzelfde plan is naderhand meer dan ééns hervat, maar met denzelfden uitflag.

In 1734 de *ST. JANS* — en *Sacramentsdag* beiden op den 24 Juny zullende invallen, verffpreidde men hier, dat 'er iets ten voordele der Roomfchen zou gebeuren; dat Steden omgekeerd; Hervormden vermoord; Kerken ingenomen en Regenten om hals zouden worden gebragt. vele Hervormden vreesden voor dezen dag;

dag; maar de Roomſchen hielden zich ſtill, en deze dag liep zonder enig onheil af. (fff) — In 1735 raakte een zeker Griekſch Geestelyke, ATHANASIVS PAULLUS, ook ATHANASIVS TOMICH of ATANASIVS TOMAITIS genoemd, hier in hechtenis; hy hadt verſcheidene papieren en voorschriftbrieven by zich, welke allen valsch bevonden werden; het bleek dat hy een landloper en bedrieger was, die zich aan den Drank en ſlechte Vrouwſperſonen overgaf; hy werdt ten Galge veroordeeld, welk vonnis ook aan hem ten volgenden jare werdt voltrokken. In dit jaar 1736 wilden H. Ed. Mogenden, dat de Regering enen Straatweg buiten de Janspoort zou maken, welk werk eindelyk, na grote tegenkating der Stadregering; echter moest ten uitvoer worden gebragt. — In 1738 werden door het hoog water en ſtorm verſcheidene bruggen buiten de ſtad weggeſpoeld. — In October en November 1739 begon het zeer hard te vriezen, en in january 1740 was de vorst zo ſterk, als hy hier ter plaatze ooit by Menſchen geheugen was geweest; er volgde ene grote duurte en de Regering leide voor 15,000 guld: aan granen op. Alle eetwaren ſteigerden in prys; het Gemeen rottede te ſamen, en dreigde enige Bakkers- en Gruttershuizen te plunderen; ook viel hetzelve op hen, die van buiten eetwaren in de ſtad bragten, en beproefde hun alles; de Regering nam hier tegen zeer ſurenge doch noodzakelyke maatregelen. Het voorſtel over een Tuchthuis werdt weder levendig;

(fff). J. F. MARTINET *Hiſtorie der Wereld* Deel V. bl. 94, 95.

dig; doch liep ook nu op niets uit; ook poogde de Regering te vergeefs den Brabantſchen landtol te vernietigen. In het laafte dezes jaars rees het water geweldig hoog, 's *Hertogenbosch* was grotendeels overſtroomd, zelfs kon men de Kerken niet gebruiken ter verrichting van den Godsdienst.

In 1741 ondernam de stad een kostbaar maartevens zeer nuttig werk ter bevoordering van den Koophandel, naamlyk het leggen van enen Steenweg naar *Eindhoven*. — De eerste Steen aan denzelven werdt gelegd door ANT. MARTINI, naderhand Pensionaris dezer stad, zoon van den voorzittenden Schepen Mr HENDRIK BERNARD MARTINI; deze weg, schoon hy toen maar tot *Best* toe voltrokken werdt, kostte der stad ontzagelyke sommen (ggg). In ditzelfde jaar werdt op

(ggg) Men zie de ligging van dezen Steenweg in onze Kaart. — Ik geef hier als ene bedenking op, of het niet zeer dienstig zoude wezen, om dezen Steenweg van de Stad af tot de sterkte *Iſabel* en vervolgens tot *Vucht* toe, aan beide zyden, met Knotwilgen of andere bomen, die gaarne in lage gronden groeiën, te beplanten. Men kon die Bomen ter zyde van dezen weg, doch 'er dicht by, in het *Bosſche Veld* plaatzen; dit zou voorëerst de wandeling naar *Vucht*, in warme zomerdagen, zeer verāangenamen; ten tweede zouden die bomen, groter geworden zynde, by hoog water en ys, den Steenweg voor vele schade beveiligen; en ten derde zouden daardoor ongelukken, welke 'er by hoog water, wanneer die weg overſtroomd wordt, Weleens gebeuren, veel worden voorgekomen. Even so kon men handelen met den Steenweg buiten de *Hinthamer Poort*. — Zulk een beplanten zou, myns oordeels, nut, voordeel en aangenaamheid kunnen opleveren. Slechts één nadeel Staat hier tegen. — Het gezigt zou 'er slechts door belemmerd worden, en hierdoor zouden, op de bochten van dezen weg, Karren en Rydtuigen elkanderen niet zo schielyk kunnen ontwyken;

Den 2 Augustus het eerste Eeuwfeest van de *Klasfij* van 's *Hertogenbosch* gevierd, en een zilveren penning op deze gebeurtenis geslagen. — In 1744 bouwde men hier de barakken voor de Soldaten. 'Er ontftondt brand in het Gouvernement, welke echter gelukkiglyk werdt gebluscht; deze viel voor tusfchen den 21 en 22 Maart. Veel gevaarlyker was de brand in den nacht tusfchen 5 en 6 Mai op de Markt; 'er brandden vier huizen af, en ware by niet zo spoedig als gelukkig gedempt, dan ware zeker een groot gedeelte der flad ten prooi der vlammen geworden; by deze gelegenheid werdt 'er een bevel gegeven, om gene houten gevels op boete van vyftig guldens, te vernieuwen. — In January 1745 sloeg de Blixem in de St. JANS-toren, en veroorzaakte brand, welken men echter gelukkig bluschte. — Wegens het oorlog met Frankryk kreeg deze flad in 1746 ene sterke bezetting in, ook werdt de Regering door den Raad van Staten aangemaand in 1747, om alle nodige voorzorgen te gebruiken. Tenzelfden jare hielt men hier enen zeer plegtigen vreugdedag, wegens de aanftelling van Prins WILLEM IV tot Stadhouder der Verénigde Provinciën, en men zondt uit deze flad gemagtigden naar 's *Gravenhage*, om den Prins en der Printes geluk te wenschen van stadswege wegens deze verheffing. Men hielt weke ~~weke~~ Bedestonden. Enige Ingezeten en dezer flad zonden eet-en drinkwaren naar *Bergen op de Zoom*, het geen door de Franschen werd belegerd. Men nam hier allerlei voorzorgen in geva' van ene belegering. Men kreeg ene sterke winterlegering van Keizerlyke, Hessische en Staatsche benden in 's *Hertogenbosch*. In

In 1748 werdt de geboorte van den Graaf van *Buren* of Prins WILLEM V. hier met grote vreugde en plechtigheid gevierd. Deze stad leedt zeer veel door de bezetting, doch na den getekenden Vrede te *Aken*, den 18 October dezes jaars, sचेpte zy ruimer adem; men sloeg hier enen gedenkenning op dezen Vrede. De Prins, tot Stadhouder van Staatsch Brabant aangesteld zynde, werdt hieröver met enen brief door de Rege-ring geluk gewenscht. — In 1749 werdt het Beggynhof (*h h h*) tot ene Paradeplaats gemaakt. Men verbreedde den Steenweg buiten de Vuchterpoort, het geen ruim zestig duizend guldens kostte. men verdiepte de Haven en de *Diese*. Men schafte de Bedestonden af. Men zamelde gelden ter herstelling der Kerken te *Bergen op de Zoom* en te *Sas van Gent*, welke in de belegeringen vernield waren. Men deedt vertogen tegen den vyftigsten penning, dien de Algemene Staten in de stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* wilden invoeren, en dezelve bleef achter.

In 1751 hadt men in deze stad zeer hoog water.

(*h h h*) Het Beggynhof. was zeer groot, en kreeg reeds in 1274 zyne eigene Parochie of Kerspel. Men zegt, dat er oudtyds driehonderd Beggynen op zouden hebben gewoond. J. VAN OUDENHOVEN *Beschryving der Stad 's Hertogenbosch*, bl. 123. Men wil, dat BEGGA de zuster van GRIMOALD, Groothofmeester van Frankryk, en Hertogin van Brabant, de orde der Beggynen, welke naar haar haren naam voeren, zou hebben ingesteld in de VII eeuw. Zy overleedt in 698. Men zie over den oorsprong der Beggynen, gewoneiyk, *Bagynen* genoemd, Z. VAN HOUTSURN *Declaratio, quod Begginne originen abeant a Begga Brabantia Ducissa*, P COENS *de Origine Begginarum Belgii*, A. MIRÆI *Fasti Belgici et Burgundici*. cetera!

ter. Men bedreef groten rouw over het afsterven van Prins WILLEM IV. Men begon weder in onderhandeling te treden over een Tuchthuis met de Meiëry; men hadt verschil over de plaats, waar het zou gebouwd worden, en het bleef wederom steken. — In 1753 rigtte men ene Wagenpostery op *Nymegen* op, welke nog voordduurt; ook bepaalde men het sluiten en openen der stad poorten, het geen tot nog toe aan gene vaste uur bepaald was geweest. — In 1754 werdt 'er een voorslag gedaan, om den Steenweg tot de grenzen van Luikerland voord te leggen, maar dit hadt geen voordgang. — Op den eersten November 1755 werdt men hier de Waterberoering, die in geheel Nederland plaats hadt, gewaar; en op den Kerstdag, als mede op den Bededag, den 18 Februy 1756, ene Aardbeving. — In 1757 had men hier enen zeer hogen Watervloed; het water stond dertien Hertogenbosche duimen (iii) hoger dan den 24 December 1740; hier kwam by, dat het tusschen den 14 en 15 Februy geweldig hagelde, stormde, donderde en blixemde, het geen de akligheid nog vermeerderde. — In 1759 overleedt de Prinses Gouvernante, welker dood hier statig werdt betreurd. — Ten jare 1761 rigtte men

(iii) Tien 's Hertogenbosche Duimen maken énen voet Hertogenbosche maat, of elf Duimen Rhylandsch. Men gebruikt in de Meiëry niet alleen de 's Hertogenbosche, maar ook dikwerf de Rhylandische voetmaat. De Rhylandische voetmaat wordt allen anderen voortrokken, omdat zy met der ouden Romeinchen voet in grootheid gelyk staat. W. A. BACHENE *Heilige Geographie*. Deel III. stuk III in het Nabericht bl. 4. en zyne *Beschryving der Verenigde Nederlanden* I Deel bl. 588.

men op de Markt ene schone blaauwe stenen Pomp op. — 'Er rees in 1762 onénigheid met die van Holland over de Posteryen, welke eindelijk verëffend werdt. — In het jaar 1766 be-
dreef men hier grote vreugde over de Meerder-
jarigheid van Prins WILLEM V; vervolgens
kwam gemelde Prins in de stad, en werdt met
allen luister, achting en vreugdbetoningen ontvan-
gen: hy bezigtigde het Stadhuis; hieldt de Wa-
penschouwing over de bezetting op de Vucht-
sche Heide; woonde in de grote Kerk den Gods-
dienst by; verleende gehoor van afscheid en
vertrok. —

(kkk) In 1767 leedt 's *Hertogenbosch* zeer veel
door enen zwaren hagelslag. — Ten jare 1772
hieldt men hier zeer grote vreugde wegens de
geboorte van den Erfprins van Orange, WIL-
LEM FREDRIK, en in 1774 over de geboorte
van deszelfs broeder WILLEM GEORGE FRE-
DRIK. In 1775 en 1776 hadt deze stad veel
te lyden door enen hogen Watervloed en ge-
weldigen storm; ook was de Winter in 1776
zeer streng, waardoor de Armen ontzaglyk veel
leden. — Men hielt hier Bedestonden wegens
het Oorlog, dat in 1780 met Engeland was ont-
staan. — In July 1781 kwam Keizer JOSEPHUS
II, die onder den naam van Graaf von FALC-
KENSTEIN reisde, in deze stad, en vertoefde 'er
zeer kort. —

In den jare 1784 was de winter geweldig streng,
en

(kkk) Men vergelyke hier vooräl myne aantekening
(ddd) hier boven, bl. 108, te vinden.

Q

en de armoede daardoor hier ter stede zeer groot; ook bleef deze stad niet vry van overstroming, De Hertog van *Brunswyk Wolfenbuttel*, die, wegens de onénigheden in de Verénigde Nederlanden, zich naar 's *Hertogenbosch* hadt begeven, en zich aldaar enigen tyd als Gouverneur hadt opgehouden, vertrok, na afscheid van de Officieren en Bezetting genomen te hebben, naar *Aken*, en vervolgens naar Duitschland; zyn vertrek werdt van velen met vreugd, van anderen met droefheid vernomen; ook hadt men enen penning met deszelfs, zeer wel gelykend, beeldtenis versierd geflagen, met het volgend omschrift:

LÆTITIA SYLVADUCENSIVM.

dat is:

De Vreugde der Boschenaars.

Men versterkte in ditzelfde jaar de stad wegen onenigheden tuschen ons Vaderland en den Duitfchen Keizer JOSEPHUS II; doch het kwam tot genen dadelyken oorlog, dewyl de Vrede, door bemiddeling van Frankryk, werdt gefloten. — 's *Hertogenbosch* mengde zich van lieverlede in de geschillen, die ons Vaderland verscheurden. — Men klaagde in 1786 over verlorene voorrechten, richtte ene Volks-Societeit op, als mede een Genootschap van Wapenhandel; men bragt het ontwerp van een Tuchhuis weder ter baan, maar ook dit bleef steken. —

Op den 8 November 1787 ontfondt 'er ene plundering, welke drie dagen duurde; de Bezetting sloeg aan het muiten, en plunderde, door het Graauw geholpen, op ene deerlyke wyze byna alle Ingezetenen, zowel Regeringleden als Burgers, zowel Prinsgezinden als Pa-

trij

triotten; agt honderd twee-en zeventig Huizen werden geplunderd of beschadigd, en de schade hierdoor veroorzaakt, was geweldig groot (*). Er is geen voorbeeld van ene dergelyke plundering in enige Vaderlandsche stad voor handen: eindelyk werdt dit oproer en plundering gestild. Enige weinige plundersaars werden gevangen en met den Galg gestraft, ook werden vele Soldaten, die zich aan die snode misdaad hadden schuldig gemaakt, weggebracht en aan de Pruisen overgegeven. Na de Omwenteling in dit jaar was ieder een, op last der Regering, verpligt om Orange tekens te dragen, of, zo men niet gehoorzaamde, moest men ene zekere boete betalen.

In 1789 hadt men hier zeer sterken vorst en hoog water, gelyk ook in 1795. — Men versterkte in den jare 1793 deze stad, vrezende voor ene belegering der Franschen, die reeds enen

(*) De schade, door deze plundering veroorzaakt, werdt door sommigen begroot op omtrent *twintig millenen*; men kan echter dezelve niet juist bepalen. Na derhand zyn zeer vele geplunderde goederen weder ten regt gekomen, zodat de veroorzaakte schade daar door veel kleiner werdt. Vele Patriotten poogden de schade, door deze afschuwelyke plundering ten wege gebracht, te vergroten, en vele Prinsgezinden trachtten dezelve te verkleinen; het juiste ware kan niemand opgeven. Ik geef alles maar op, volgens de toen lopende geruchten. — Dit is zeker, dat alle brave, weldenkende en menschlievende Prinsgezinden en Patriotten die plundering ten sterksten verfoeiden en afkeurden, en hartelyk wenschten, dat dezelve nooit ware voorgevallen, maar — gedane zaken hebben geen kecr.

enen inval in de Meiëry gedaan hadden: dan dezelve moettende terug trekken, zo hoopte men, dat men van ene belegering zou bevryd blyven; maar de Franschen in 1794 weder ke- rende onder den Generaal PICHEGRU, werd de- ze stad op den 9 October dezes jaars, na ene korte belegering van slechts agttien dagen, door gemelden Veldheer veroverd; de meeste Hui- zen dezer stad waren minder of meer bescha- digd, maar alleen twe geheel afgebrand. De prys der levensmiddelen was in deze belegering ontzaglyk hoog, by voorbeeld: één pond boter koste twe en veertig stuivers; één pond kaars- sen twaalf, en één pond kaas agt stuivers (III).

Nz

(III) Men heeft ene korte beschryving dezer Belë- gering in het licht gegeven te *Amsteldam* 1794 onder den wydlopijgen titel: *Onzydig Verhaal wegens de Belege- ring van 's Hertogenbosch door de Franschen van den twe en twintigsten September 1794 tot de overgave der Stad, enz.* Dit verhaal, dat uit een Dagregister van enen Inwo- ner der Stad, gedurende deze Belegering, zou opge- maakt zyn, wordt van velen, schoon het *onzydig* genoemd wordt, niet als zodanig aangemerkt. De schryver van hetzelfde weerspreekt het algemeen aangenomen gevoe- len (om thands niets anders 'er uit aan te halen), dat, indien de Stad het nog drie dagen hadt uitgehouden, de Vyand wegens het vermeederen der Inundatie zou hebben moeten ten rug trekken, en grondt zich hierop, dat de Franschen *Crevecaux*, en dus ook de Sluizen, waardoor het water der *Maas* moest indringen, in hun- ne magt hadden, en dat de Dam, in de *Diese* gelegd, allen anderen weg daartoe volkomen sloot; maar — gaat dit gezegde of liever deze magtspreuk door, waar- om gebruikt men dan ook deze middelen niet, om deze Stad voor alle overstromingen, welke 'er zo dikwyls, tot grote schade derzelve en van derzelve Inwoners, voor

Na het veroveren dezer stad werd de regering veranderd, en de Franschen stelden een *Commissé de Surveillance* aan. — In 1795 rigtten hier ene zogenoemde Vaderlandsche Sociëteit op, onder de zinspreuk: *Eindelyk uit de Onderdrukking!* doch vele leden verlieten dezelve zeer schielyk, en zy nam ook weder ras een einde. Het *Commissé de Surveillance* werd in twee delen verdeeld, naamlyk in een *Commissé d'Arrondissement* en in een *Commissé Central*, houdende dit laatste zyne zittingen in het openbaar. De meeste Ambtenaars waren afgezet, en men hadt anderen, meest Roomschegezinden, in hunne plaats aangesteld. In Maart dezes jaars werden deze twee *Commissés* door den representant des Franschen Volks, RAMEL, vernietigd en ene *Administration Superieure* benevens een algemeen Gerichtshof aangesteld; de uit hunne posten gestotene Ambtenaren werden weder hersteld, zo in 's *Hertogenbosch* als in de *Meiëry*. De stad hadt, sedert de overgave aan de Franschen, zeer vele schade geleden, vooral ook door het invoeren der Assignaten; echter hadden ook ver-

schei-

voorvallen, te beveiligen? Gemelde schryver heeft zeker niet in aanmerking genomen, dat het ten tyde dier belegering veel regende; dat de Rivieren, de *Dommel*, *Aa* en *Lek* zeer gemakkelyk, als de *Diese* door enen Dam gestopt is, en het veel regent, het *Bosche Veld* ten minste wel zo veel kunnen overstromen, dat loopgraven, in hetzelfde gemaakt, geheel of ten dele met water gevuld worden — Weinige dagen na het overgaan dezer Stad (dit heb ik zelf en anderen nevens my gezien) stondt het water reeds zeer hoog op vele plaatzen in de Loopgraven.

scheidene lieden, door het kopen en verkopen derzelve, veel gewonnen; maar deze winst kan niet opwegen tegen de schade hierdoor veroorzaakt, dewyl de stad dezelve naderhand moest inwifelen. Eindelyk werdt 's *Hertogenbosch* en de Meiëry door de Franschen aan de Republiek der Zeven Verénigde Nederlanden afgeftaan; nu werdt de regering door het Volk verkozen, en aangesteld. Men bedankte de meeste Ambtenaren, en stelde anderen, naamlyk Roomschen, in hunne plaats. De opgeworpene Volksvertegenwoordigers verleiden hunne Vergadering van *Tilburg* naar 's *Hertogenbosch*, houdende hunne Zitting eerst in een byzonder Huis, en vervolgens in het Gouvernement. Eindelyk werden zy, op lang en sterk aandringen by het *Comité tot de Algemene Zaken van het Bondgenootschap te Lande* in 's *Gravenhage*, als Regerers van ene 24ste Provincie erkend.

Het Hof van Justitie werdt permanent verklaard, en geplaatst in het Commandement, doch volgens het Reglement van Bestuur voor het Departement Brabant, door het Staatsbewind der Bataafsche Republiek ontworpen in de maand Juny 1802, moet hetzelfde thandszyn verblyf houden te *Breda*.

In 1796 geschiedde hier de Volkstelling, ook werdt het getal der Hervormdén door de Regering afzonderlyk opgenomen. — De winters waren hier in 1798 en 1799 geweldig streng, ook hadt men hier zware Overstromingen. — De Orkaan van 9 November 1800 deedt grote schade aan deze stad. — De Vrede van *Lunéville* gaf gróte vreugd in 's *Hertogenbosch*. — Het Reglement van Bestuur, door het Staats

Be

Bewind den 14 Mai 1802 ontworpen voor het Departement Brabant, vondt hier genen byval; het werdt vernietigd, en een ander nieuw Reglement in de volgende maand Juny vervaardigd, het welk men aannam.

Men hielt hier, even als in alle andere plaatsen van ons Vaderland, op den 2 Juny 1802 enen plegtigen Dankstond wegens den geflotenen Vrede te *Amiens*; men luidde met en speelde op de klokken; verlichtte de plaatselyke gebouwen; stak vlaggen van de Torens; hielt grote Parade, en deedt drie salvo's met het geschut van de Wallen der stad; telken reize van één en twintig schoten.

Den 23 July dezès Jaars werdt 'er een nieuw *Schouw-reglement* over de stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch*, benevens het geheel Departement Brabant, vastgesteld.

In de maand Augustus 1802 was het hier geweldig heet, en velen verzekeren, dat het op den negenden dag dier maand in deze stad *two graden* warmer geweest zy, dan ooit te voren by menschen geheugen. In dit jaar was de droogte in deze stad en Meiëry geweldig groot; dit veroorzaakte duurte en schaarsheid; hier kwam by, dat de *ontzaglyke* menigte van Bladhizen aan alle Tuin- en vele Veldvruchten onbegrypelyk veel nadeel deedt. — Den 26 Augustus werdt 'er door het Departementaal Bestuur van Brabant ene Resolutie genomen, om de Gemeente Besturen in de stad en op het Land op énen vasten voet te brengen.

Men heeft hier sedert het aannemen der Staatsregeling van 1798, zeer hevig getwist tuschen Hervormden en Roomschen over de Kerken,

waaräl de Grote of *Jans* kerk; zy is echter nog in het bezit der eerstgenoemden. Thands schynt 'er meer bezadigd en verdraagzaamheid, ten minsten uitwendig, aan beide zyden te heerschen; in veler boezem echter smeult nog, helaas! bittere haat, wraak, nyd en vervolgzucht.

Dit zy genoeg, om mynen Lezeren een beknopt denkbeeld te geven van de onderscheidene Lotgevallen van 's *Hertogenbosch*. Wil men alles, het geen ik omtrent deze stad, sedert 1767 tot den tegenwoordigen tyd (1802), kortelyk getekend heb, naauwkeuriger kennen, dan vergeelyke men (dit dient vooräl te geschieden) hier mede het geen ik boven, in de **TWEDE AFDELING** *bladz.* 108 — 119, heb geschetst. Alles is echter maar ene korte en onvolmaakte schets; want wilde men alles, wat verder, vooräl omtrent het Bestier, sedert 1794 gebeurd is, beschryven, dan moest men een geheel verhaal van alle schokken en weder-schokken der Omwenteling, in ons Vaderland vorgevallen, tekenen. Dit zou een Werk wezen van genen geringen omslag; het zou niet aan myn oogmerk voldoen, noch ook aan het Plan deze: Beschryving beantwoorden.

V.F.

 VYFDE AFDELING

 REGERINGSWYZE
 DER
 STAD EN MEIËRY
 VAN
 'SHERTOGENBOSCH.

Dewyl 'de Stad en Meiëry voorheen onder de zogenoemde Generaliteits-Landen (a) behoorden, zo is het onnodig, om hier in het byzonder over het gebied, het welk over dit Land door Hun Hoog Mogenden of de Staten Generaal der Veréigde Nederlanden, en (door den Raad van Staten, anders Hun Edel Mogenden genoemd, gevoerd werdt, te handelen; want zulks behoort tot de géhele Republiek der Zeven Veréigde Gewesten, of ook wel tot de Generaliteits-Landen in het gemeen. Omdat dit zich verder zou uitstrekken, dan het bestek van dit

(a). Men zie over deze benaming bl: 5.

Dit werk eischt, zo bepaal ik my alleen tot hetgeen de Stad en Meyery in het byzonder raakt, en wel alleen in het byzonder van den Jaare 1629 tot 1802.

'Er was over de Stad en Meiery een Hoogfchout gesteld, die tevens Laagfchout over de Stad's *Hertogenbosch* was; dat is: die de openbare Aanklager was in zaken, tot het Hoog of Halsstraffelyk Recht (*Criminele Justitie*) behorende, over de Stad en gehele Meiery; maar die Plaatzten, die haar eigen Hoog Rechtsgebied (*Criminele Jurisdicctie*) bezaten, waren hier echter van uitgezonderd. In Burgerlyke (*Civile*) zaken was hy alleen over de Stad; terwyl 'er openbare Aanklagers in zaken, tot de Burgerlyke Rechtsoeffening (*Civile Justitie*) behorende, over de Meyery (de voorzeide Plaatzten, haar eigen Hoog en tevens Burgerlyk Rechtsgebied hebbende, waren hier van nitgezonderd) waren gesteld, naamlyk de vier Kwartierschouten, ieder in zyn Kwartier. Deze werden allen door Hun Hoog Mogenden aangeveld.

De Regering van 's *Hertogenbosch* bestondt uit veertig Leden, van welke negen Schepenen waren; de laatst afgegane Schepenen waren Gezworens, dus hadt deze Stad zeven Gezworens; en de overigen waren Raden. Alle Jaren werden uit dit veertigtal zeven Schepenen aangeveld, en twe van de vorige Schepenen bleven aan het bestier (werden *gecontinueerd*). De opengevallene plaatzten werden door nieuwen aangevuld. Zulks geschiedde binnen de eerste agt dagen of op den agtsten dag van October; en wel in Stadhouderloze tyden door Hun Hoog Mogenden, doch anderzints door de Prinzen Erftadhou-

houders in den tyd. By deze Regering behoort de voords één Pensionaris, één Griffier en two of drie Geheimschryvers (Secretarissen.)

Schepenen maakten in Halsstraffelyke zaken de Rechtsbank uit over de Stad en Meiëry, en van hunne Vonnissen viel geen hoger beroep (*Appél*), dan alleen in de gevallen benoemd van onwaarde en onwettigheid (*Nulliteit en Informaliteit*). In Burgerlyke zaken waren zy de gewone Rechtsbank over de stad, doch de Rechtsbank van hoger beroep over de Meiëry; en van Vonnissen van Schepenen van 's Hertogenbosch in Burgerlyke zaken viel verbetering of herziening (*Reformatie*) aan den Raad van Brabant in 's Gravenhage.

In de Meiëry hadt men onderscheid tuschen zodanige Plaatzten, welke Heerlykheden waren, die alle hun eigen Burgerlyk en Lyfstraffelyk Rechtsgebied bezaten; en zulke Plaatzten, welke geen Heer hadden, die men even daarom *Staten-Plaatzten* of *Staten Dorpen* noemde, dewyl zy, zonder Heer zynde, onmiddelyk onder de Algemene Staten behoorden (b).

In de Heerlykheden hadt men enen Drosfaard of openbaren Aanklager, zo in het Burgerlyke als Halsstraffelyke. Op alle Dorpen, zo wel Staten-plaatzten als Heerlykheden, hadt men ene Rechtsbank van zeven Schepenen, weinige Plaatzten uitgezonderd, waar 'er maar vyf waren; twe, drie en meer Plaatzten zyn echter wel eens

(b) Voor dat de Meiëry onder de magt der Algemene Staten gebragt was, dat is: voor den Jare 1629 hieten zulke Dorpen *Hertogr Dorpen*, om dat zy onmiddelyk van de Hertogen van Brabant afhingen.

eens saemgevoegd daarin, dat zy samen maar éne Rechts-of Dingbank uitmaken, tot welke uit ieder der saemgevoegde Plaatzten een zeker getal Schepenen worden gekozen; blyvende echter iedere Plaats een afzonderlyk Dorp, zyn eigen Huishoudelyk en geldelyk (*Financiëel*) bestier bezittende, uitmaken. By alle deze Rechtsbanken en Dorpsbestieren was een Secretaris; deze post werdt echter wel door énen Persoon, by meer dan éne Rechtsbank of Dorpsbestier, bekleed. Hierby werdt nog een Gerichtsode gevoegd, onder den naam van *Vorster*, van het Latynsche *Forestarius*, het welk wel oorspronglyk enen *Boschwachter* zal hebben betekend, maar in het vervolg altyd in het algemeen voor enen *Gerichtsode* is gebruikt.

Op de Heerlykheden werden Drosfaard, Schepenen, Secretaris en Vorster door de Heren aangesteld, doch hunne aanstelling moest door H. H. Mog: worden goedgekeurd. Op de Staten-Plaatzten stelden de Kwartier-schouten de Schepenen aan, en H. Hoog Mog: de Secretarissen en Vorsters, de laatste echter op voordragt van den Hoogschout der Stad en Meierij; op verscheidene Plaatzten nogthands, zo wel Heerlykheden als Staten-Dorpen, waren byzondere Personen de Eigenaars van het recht tot verkiezing van Secretarissen en Vorsters, welke Plaatzten even hierom *Erf-Secretaryën* en *Erf-Vorsteryën* werden genoemd. Deze werden, onder betaling van bedongene sommen in ééns, of Jaarlyks, of wel op beide wyzen te gelyk, voor het leven (*ad vitam*) uitgegeven, doch zulken die dezelve zó pachtten of kochten, moe-

moesten echter door H. Hoog Mogenden worden goedgekeurd. Uit dit alles blykt; dat de Erf Secretaryën en Erf Vorsteryën voordelige eigendommen uitmaakten, waarvan ook, by verkoop of versterf, 'sLands recht van veertigsten en twintigsten penning werdt betaald, even als van andere *wettige* eigendommen, aan die belastingen onderworpen. Velen van die eigendommen waren tegen zeer aanzienelyke sommen verkregen.

Behalve de Rechtsbanken uit Schepenen bestaande, hadden de Dorpen nog andere beëdigde Besturers, die, in meer gewigtige en buitengewone zaken, met Schepenen de gemene belangen waarnamen, en zulks onder onderscheidene benamingen, die byna op iedere Plaats verschilden. Wanneer deze samen vergaderden, dan noemde men zulks ene *Corporele Vergadering*, als Vertegenwoordigende het geheel *Corpus* of Ligchaam der Plaats.

Men hadt in de Stad 's *Hertogenbosch* ene Vergadering (*Collegie*), bestaande uit den Rentmeester der Domeinen en Leennamen met enen Griffier, voerende den naam van *Leen-en Tolkamer*. Behalve dat de Rentmeester afzonderlyk, door het toezigt en bestier van 'sLands Domeinen, van Tol, Houtschatten, Nieuwe Tienden (c), Jagten, Renten, Cynsen en diergelyken, en het Schouwen van Wegen en Rivieren, veel invloed

en

(c) *Nieuwe* of *Novale Tienden* zyn zulke, die van het Graan, dat op Landeryën, die van Heiën of andere gemene gronden afgestoken en bebouwd zyn, wast, geheven worden.

en bewind in de Meiery hadt; zo hadt de Meiery zeer veel betrekking tot de voorzeide Leenen en Tolkamer, niet slechts, om dat dezelve de Rechtsbank was in zaken, tot de Domeinen behorende, maar vooräl ook, om dat aan dezelve het toezigt over de huishoudelyke en geldelyke behandeling der Plaatzten in de Meiery was aanbevolen, zo dat alle Gemeenten Rekeningen, volgens bepaalde voorschriften ingericht, Jaarlyks aan dezelve ter onderzoeking (*Examinatie*) moesten worden overgezonden; ja'er mogten gene uitgaven daarin, by het openen en sluiten derzelven, worden toegelaten, welken de Tolkamer hadt gelast door te halen (*royeren*): gelyk ook de plaatselyke lasten, die over de vaste goederen geheven, en *Reële* (dadelyke) *Omslagen* genoemd worden, niet mogten worden gevorderd, als met verlof van den Raad van Staten, die daartoe het bericht der Leenen en Tolkamer innam; ook raadpleegde de Raad van Staten dikmaals met den Rentmeester der Domeinen en de Leenen en Tolkamer over zaken, de Meiery betreffende.

Men hadt, tot de gemeenschappelyke belangen van ieder Kwartier en de gehele Meiery, een byzonder voorschrift of vaststelling (*Reglement*). Volgens hetzelfde hadt men in ieder Kwartier gewone Afgevaardigden (*ordinaire Gecommitteerden*), by welken de Kwartierschout Voorzitter was (*d*); en men hielt jaarlyks *Kwartier-*
Verz.

(*d*) By afwezendheid van den Kwartierschout (dit was byna altyd het geval) werd zyne plaats door
zy.

Vergadering, bestaande uit Afgevaardigden van iedere Plaats, of, wen de omstandigheden het vorderden, hielden de Afgevaardigden van ieder Kwartier wederom te samen *Meiëryfche Vergadering*.

Het spreekt, ten opzichte der Wetten, van zelfs dat in de Stad en Meiëry de Wetten van ons Gemenebest, door de Staten Generaal en den Raad van Staten uitgevaardigd, werden gevolgd. De Stad heeft echter ook haare byzondere Gebruiken (*Kostuimen (e)*); naar welken men zich, in ver de mee. e Plaatzten in de Meiëry, rigt. Verscheidene Plaatzten in het Kwartier van Kempenland, en enigen in het Kwartier van Oosteryk, regelen zich naar de Kostuimen van *Antwerpen*. Sommige Dorpen hebben hunne eigene gebruiken of Kostuimen, ten minsten overzekere bepaalde stukken. In de byzondere Beschryving der Dorpen zal van dezelve enige melding gemaakt worden (*f*).

Op

zynen Stadhouder vervangen. — De Hoogfchout hadt ook zyne Stadhouder te *'s Hartogenbosch*, en dit laatste, schoon de Hoog en Laag Schout thans in deze stad woont, heeft nog plaats; hy heeft zynen Onderschout of Stadhouder. Kwartierschouten over de Meiëry zyn tegenwoordig niet meer.

(e) Zie over den oorsprong dezer Kostuimen boven bl: 207!

(f) Dit bovenstaande, gelyk ook al het geen in de volgende Afdeling voorkomt, heb ik (de aantekeningen uitgezonderd) aan den zeer kundigen Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK verschuldigd. Alles, wat in de byzondere Beschryving der Dorpen, aangaande derzelver Gebruiken voorkomt, heb ik eensgelyks aangemelden Here te danken. Opregte Dankbaarheid vordert van my, om dit hier openlyk mynen Lezeren bekend te maken.

Op deze wyze werdt de Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch geregeerd tot den Jare 1794, wanneer de Franschen, de Stad ingenomen hebbende, dezelve benevens de onderhorige Meiëry, omtrent agt maanden lang, naar hunne wetten bestierden. — De Stad 's Hertogenbosch en de Meyëry, door de Franschen aan de Republiek der Veréinigde Nederlanden, in 1795, afgestaan zynde, zo werden hier dezelfde Wetten ingevoerd, als in ons gansch Gemenebest, uitgenomen enige byzondere wetten en gebruiken, welke tot nog toe hier in zwang gaan. —

Op den 16 Juny 1796 gaven de Representanten van Bataafsche Brabant ene nieuwe Ordonnantie op het Klein Zegel. Zy schaften ook het echtreglement af, en gaven een nieuw in deszelfs plaats. Deze beiden zy tegenwoordig vaste wetten, van welken men niet mag afgaan.

Van tyd tot tyd werden 'er enige nieuwe wetten ingevoerd; enige oude wetten werden vernietigd of ook wel veränderd; dit hing veel af van den inhoud der onderscheidene Staatsregelingen, die in ons gemenebest werden ingevoerd; de Wyze van Regering in de Stad en Meiëry onderging echter weinig of gene verandering, maar duurde op denzelfden voet byna voort, als zy sedert 1629 tot 1794 hadt plaats gehad.

Den 14 Mai 1802 werdt door het Staatsbevel der Bataafsche Republiek een Reglement van Bestier voor Bataafsche Brabant ontworpen, bevattende hoofdzakelyk (g): dat de Leden der vernietigde (*gesupprimeerde*) Abtdyën van *St. Bernard*, *Tongerlo* enz. in het voormalig Belgien gelegen, zich met der woon in het voorschreven

De

(g) Zie de *Haarlemsche Courant* Nom. 60 van 20 May 1802.

Departement Brabant mogten begeven, en als daar, onder zekere bepalingen, Abtdeyën stichten — dat tot Leden van het Departementaal Bestuur zullen gekozen worden vyf Roomschen en de zes overigen onroomschen — dat by elke vacature een Lid van denzelfden Godsdienst zal worden gekozen, als waar van 'er een Lid afgaat — dat de Hoofdschouten en Bailluwen uit Onroomschen moeten worden gekozen — dat de leden van de Gemeente bestieren in de steden voor de helft Roomschen en voor de helft onroomschen moesten wezen; en eindelijk — dat op het platte Land, zo veel mogelijk, hetzelfde voorschrift zal worden gevolgd.

Dit Reglement werdt vernietigd, en een ander van drie en zestig artikelen ingevoerd en aangenomen, waarvan de hoofd inhoud deze is:

Het Departementaal Bestier van Brabant bestaat uit elf Leden, en houdt zyne zitting te 's Hertogenbosch. — Deze Leden genieten jaarlyks 2500 guldens jaarwedde, doch onder korting van tien guldens voor elke afwezendheid boven de dertig uit de vergadering; ziekte echter uitgezonderd. — Jaarlyks treedt 'er één Lid af op den eersten dingsdag in July, beginnende met 1803. — Het benoemt enen Secretaris, enen Commis en andere Bedienden voor zyne Vergadering. — Het heeft de beschikking (*dispositie*) over de Burgelyke magt. Het zorgt voor de ongestoorde en regelmatige uitoeffening van den Godsdienst. — Het zorgt voor Departementale Gebouwen, Dyken, Sluizen, Rivieren, Wegens, Bruggen, Jagt, Viscchery, hoge en lage Scholen, voor de gezondheid van de inwoneren enz.,

R

en

en ook voor de Lasten en Geldmiddelen. — Het stelt ene Departementale Rekenkamer aan, bestaande uit vyf Leden en enen Secretaris, welke voor hun leven (*ad vitam*) zullen blyven. — Het zorgt voor ene naauwkeurige en onpartydige handhaving van het Recht (*justitie*); en stelt (*organiseert*) een Nationaal Gerichtshof aan, hetwelk zyn verblyf (*residentie*) zal houden te *Breda*; dit zal bestaan uit énen Voorzitter (*President*) en agt Raden voor het leven, op ene wedde (*tractement*) van 2200 guldens, hebbende de Voorzitter nog daar te boven drie honderd guldens. — Het schaft de nodige Gevangen en Tuchthuizen aan. — Het stelt de nodige Schouten aan in het Burgerlyke. — En eindelyk heeft het hetzelfde gezag (*auctoriteit*) in de Burgerlyke Regering en de Geldmiddelen (*Politie en Financie*) als de andere Departementen van het Bataafsche Gemenebest.

Dit boven genoemd Reglement is, gelyk ik zeide, aangenomen; en daarop is door het Departementaal Bestier van Brabant, op den 26 Augustus dezes Jaar 1802 ene Resolutie genomen, om de Gemeente Bestieren over het geheel Departement Brabant, en dus ook op alle Plaatzten in de Meiëry, op enen vasten voet te regelen. — 'Er werden hiertoe voor de Stad en Meiëry vyf Commissien benoemd, bestaande elke Commissie uit *zeven* Leden. De Commissie voor de Stad *'s Hertogenbosch* zou hare Vergaderplaats hebben in deze Stad zelve, die voor Peelland te *Helmond*; die voor Kempenland te *Eindhoven*; die voor Oosterwyk te *Oosterwyk* en die voor Maasland te *Osch*. Deze Commissiën zyn, volgens gemelde bevel van het Departement

partementaal Bestier van Brabant, verplicht; om in het regelen der Gemeente Bestiereti vooral acht te geven, „ dat alles, wat het Eigenbestier „ in de respectieve Districten en Gemeenten, volgens de oude Inrigtingen, Wetten, Reglementen en Ordonnantien, vordert en toelaat, „ ook aan dezelve voor het vervolg worde „ toegelaten en toegekend; en dat al het gene, „ dat volgens de Staatsregeling en het Departementaal Reglement, verandering en verbetering behoeft, op de geschiktste en met het „ goede uit de oude Bestiering meest overéenkomsfige wyze worde geffectueerd; als mede. dat de bepalingen zodanig worden geregeld, dat het geen de Justitiële Organisatie „ vervolgends zal vorderen, en opzigtens de „ Finantiële Inrigtingen, welke nog zullen moeten worden bepaald, daardoor niet worde „ gehinderd (h)“.

Dewyl de Gemeentens Bestieren, tot nog toe (in het laatst van 1802.) nog op genen vasten voet zyn geregeld, en het my waarlychlyk voorkomt, dat 'er nog wel een goed gedeelte van 1803. zal verlopen, eer dezelve in werking zyn gebragt, zo kan ik niets naders aangaande de tegenswoordige Regeringswyze der Stad en Meiéry van 's Hertogenbosch bepalen; alles is nog in het onzekere en bepaalt zich enkel en alleen by gisfen. — Misfchien verliest de Stad

(h) Zie gemelde Resolutie van het Departementaal Bestuur van Brabant van den 26 Augustus 1802. Artikel 4.

Stad en Meiëry van 's *Hertogenbosch* weinig of niets van hare oude Regeringwyze. Veelligt zal ik, het geen op dezelve betrekking heeft, of de verändering, die in dezelve gemaakt wordt, in de byzondere Beschryving (zo zy bepaald is voor dit Werk ten einde is gebragt) der Dorpen mede; delen.

ZES.

 ZESDE AFDELING

ALGEMENE AANMERKINGEN

OMTRENT DE

MEIËRYSCHÉ PLAATZEN

Eer wy tot ene byzondere Beschryving der Dorpen enz. der Meiëry overgaan, moet 'er vooraf worden aangemerkt: dat, behalve het, in de vorige Afdeling bl. 249 aangewezen onderscheid tusfchen Staten • Plaatzten en Heerlykheden, men in de Meiëry aan de Plaatzten de namen geeft van *Steden*, *Vryheden* en *Dorpen*. Behalve dezen zyn 'er ook in de Meiëry vry aanzienelyke en bekende *Gehugten* (a), doch die

(a) Het woord *Dorp* komt van het oude *Terp*, berekenende ene hoogte, omdat de Dorpen, vooraf in lage Landen, op zodanige *Terpen* of hoogten geficht zyn, „Wytwyffelen mede niet, [dus zegt BACHÈNE, *Beschryving* „ der

die, gene afzonderlyke huishoudelyke en geldelyke bestieren hebbende, en gene Corporatiën uitmakende, onder andere Dorpen behoren.

Het is overbekend, dat men tegenwoordig gewoon is *Steden* te noemen zulke *Plaatzten*, die met Wallen, Muren en Poorten omgeven en besloten zyn, of die zulks plagten te wezen, en thands nog minder of meerer overblyffels daar van hebben. Maar 'er zyn ook *Plaatzten*, waarömtrent men niet weet, dat zulks ooit heeft stand gegrepen, en die men echter eensgelyks *Steden*, of *Steden en Vryheden*, en anderen weer alleen *Vryheden*, noemt. De reden van dit onderscheid is hief in te zoeken: dat in vroegere tyden (zo als door anderen opzettelyk is aan-aangetoond) muren en poorten gene *Steden* maakten, maar dat Brieven van *Vryheid* en *Gemeente*, aan de *Plaatzten* gegeven, dezelve van het algemeen afzonderden, en tot *Steden en Vryheden* verhieven (*b*); zynde het gevolg daarvan onder anderen en vooral: dat dezelve, van het algemeen Rechtsgebied afgezonderd, hare eigene Rechtsbank, voor welke alléén hare Burgers

te

„ der *Verënjde Nederlanden*. Deel II. bl. 1171] of ditzal
 „ de reden zyn, waaröm men ook ene *Buurtschap*, dat
 „ is: een minder getal van by elkander staande huizen
 „ zonder Kerk, een *Gehugt* noemt, zo veel gezegd als
 „ *gehoogd* of op ene *hoogte* gebouwd”. — Ik zou echter
 liever een afgezonderd liggend gedeelte van Dorpen,
 waar men ene Kerk op Kapel vindt, een *Gehugt*, en
 daar en tegen waar men gene Kerk of Kapel vindt, ter
 onderscheiding, ene *Buurtschap* noemen, te meer, wyl
 alle Kerken of Kapellen, ten minsten in de *Meiëry*, op
 hoogten zyn gebouwd.

(*b*) Zie boven bl. 11, 149, 150.

te recht konden worden getrokken, bekwaamen; — dat zy een afzonderlyk burgerlyk ligchaam, hetwelk zyn eigen huishoudelyk bestier en geldmiddelen hadt, uitmaakten; — dat alle hare Burgers van slaaffche dienste ontheven, voor zo ver zy daat aan nog aan verbonden waren, vrye lieden werden, die niemand als den Souverein behoeften ten dienste te staan; — dat zy hare eigene byzondere plaatzelyke voorschriften, onder den naam van *Keuren*, *Handyesten* en dergelyken, om thands gene meer punten te noemen, verkregen.

Die plaatzen nu in de Meiëry, welke met zodanige voorrechten in vroegere tyden zyn begunftigd geworden, toen de anderen nog onder het algemeen begrepen waren, en derhalve gene gelykheid met de laatsten hadden, hebbenden naam van *Vryheden* en *Steden*, of onverschillig énen van beiden aangenomen en behouden; hoe zeer ook door verandering, in het vervolg van tyd, de andere Plaatzen aan dezelve zodanig zyn gelyk geworden, dat men thands weinig of geen onderscheid, tuschen zulke oude *Steden* en *Vryheden* en de andere *Dorpen*, meer bespeurt.

Tot deze gelykheid der andere Plaatzen in de Meiëry met de oude *Vryheden*, schynt veel aanleiding gegeven te hebben de *Uitgeving*, *Verkoping* of *Verpanding* van *Dorpen* tot *Heerlykheden*, waardoor dezelve van het algemeen werden afgescheiden, en, alhoewel zy in geval van *Verpanding* weder werden ingelost, evenwel op zichzelve bleven, waarvan verscheidene voorbeelden voor handen zyn. — In de byzondere *Beschryving* der vier *Kwartieren* der

Meiëry en derzelve Plaatzen zal, van het een en ander, nog wel enige melding gemaakt worden. Ik kan hier dus zeer geschikt, in de volgende Afdelingen, tot deze korte Beschryving derzelve overftappen.

ZE

Z E V E N D E A F D E L I N G .

B E S C H R Y V I N G

V A N

P E E L L A N D .

Ik heb, in de vorige Afdelingen, alles, wat der Meiëry in het gemeen, en der Stad *'s Hertogenbosch* in het byzonder aangaat, met weinige trekken geschetst; ik kan derhalve tot ene byzondere beschryving der vier Meiëryfche Kwartieren overgaan. In de aardryks- en geschiedkundige tekening der Meiëry, zal ik, tot gemak van den Lezer, de orde van het A. B. C. volgen, en tevens ook, omdat ene beschryving der Plaatzèn, volgens hare ligging, aan vele hinderpalen en zwarigheden onderworpen is; echter zal ik elk der vier Kwartieren in ene afzonderlyke Afdeling beschryven, en wel volgens den rang, dien men tegenwoordig aan dezelve toekent. — Ik maak dus een begin met

P E E L L A N D .

In dit gedeelte der Meiëry vindt men vele sehone Dorpen; Gehugten; enige grote en zeer vele kleine Buurten; Rivieren enz.

R 5

AA

AA. Deze Rivier is reeds boven bl: 29 beschreven. In Peelland zyn echter enige kleine Beekjens, welke ook den naam van *Aa* dragen, maar nogthands met enen bynaam van de gewone of grote *Aa* onderscheiden worden, als by voorbeeld:

ASTENSCHÉ AA. Deze is een klein Riviertjen, dat tusschen *Asten* en het Gehugt *Liesfel* in de Peel zynen oorsprong neemt, lopende vervolgens tusschen *Vlierden* en *Ommelen* door; tusschen deze twe Plaatzten ligt een waterkoornmolen, *Belgerensche Molen* genoemd, op hetzelfde. Dit Beekjen valt beneden *Lierop* in de grote *Aa*.

BAKELSCHE AA of VLIER. Deze ontspringt in de Peel by *Deurne*, waar zy enen Koornmolen dryft (*a*); zy stroomt tusschen *Deurne* en *Bakel*, welke twe Dorpen zy gedeeltelyk van elkanderen scheidt, door, en verenigt zich by het *Guldenhuis* te *Rikstel* met de gewone *Aa*. Zy wordt ook wel eens, vooral beneden *Schaapstal* (ene Buurt van *Bakel*) de *Schaapstalsche Aa* genoemd.

OUDE AA is een Beekjen, dat tusschen *Deurne* en *Liesfel* in de Peel ontstaat, het vloeit langs *Vlierden*, en omtrent ten halven wege over

(*a*) Deste trekking of loop van dit Riviertjen is in de Kaart van H. *Versteg* niet nauwkeurig; want het stroomt niet tusschen de twe Kastelen te *Deurne* door, zo als het zich ingemelde Kaart vertoont, maar langs dezelve. Men dient vooral, om den loop der gemelde en andere Meiersche Riviertjens, en de ligging der Plaatzten nauwkeurig te kunnen naar gaan, myne Kaart voor zich te leggen.

over den Dyk (b) tusſchen *Helmond* en *Deurne* onder ene ſtenen brug door, zich by *Bakel* ontlaſtende in de *Vlier*, Dit Beekjen, dat 's Zomers altyd droog is, noemt men ook de *Raakſche Loop*.

STERKSELSCH *AA* neemt haren aanvang in Oostenrykſch Gelderland in de *Peel*; vloeit langs *Hoogten* en *Sterkſel*, ontlaſt zich by het Kasteel te *Heze* in de *Rul*.

AARLE is geen groot en ook geen ſchoon Dorp; het ligt echter in enen vermakelyken oord, ene grote halve uur ten noorden van *Helmond*, drie uren ten noordöoſten van *Eindhoven* en zes uren ten zuidöoſten van 's *Hertogenbosch*. De *Aa* beſpoekt het aan de oostzyde, en ten westen wordt het door de *Mierle* van *Lieshout* geſchieden. Dit Dorp deelt zich, gelyk zulks in meer *Meiëryſche* Dorpen plaats grypt, in twe delen, welke door ene lange ſtraat, hier en daar met een huis bebouwd, zyn verenigd; deze delen noemt men het *Dorp* en den *Kauwenberg*, eigenlyk *Koudeberg*, zynde dit gedeelte verder van de *Aa* en dus ook hoger gelegen. De *Kerk*, die, ten noordwesten van dit Dorp, afgezonderd, in de Akkers ligt, is een ſchoon en net gebouw, waar in de regels der bouwkunde zeer wel zyn in acht genomen; zy pronkte wel éér met enen ſchonen *Toren*, gedekt met ene
vry

(b) Een Dyk in de *Meiëry* is niets anders dan een weg met den overigen grond gelyk, maar aan beide zyden met ene ry bomen beplant en met ſloten afgegraven. Vooräl noemt men zulke wegen, die door heiën en onbebouwde gronden lopen, *Dyken*. Langs de *Mars* heeft men echter hoge *Dyken* ter afwering van het water.

vry hoge en scherpe spits; maar deze spits is, by den storm van den 9 November 1800, omvergewaaid, waar door het noorder of zo genoemd Lievevrouwechoor zeer werdt beschadigd. De nieuwe spits, die men in het volgende Jaar op dezen Toren gesteld heeft, is maar 36 Rhynlandfche voeten hoog; dus ongelyk lager dan de vorige. — Vlak by dit Dorp ten zuiden ligtene Kapel, voorzien van een Torentje en Uurwerk, zynde dezelve in vorige tyden zeer beroemd wegens een wonderdoend MARIA-beeld, bekend onder den naam van onze *Lieve Vrouw te Aarle in het Zand* (c); deze Kapel dient thands voor een Dorpschool, wordende het Choor, dat voor weinige Jaren zeer verfraaid is, voor een Raadhuis gebruikt. — In 1801 werdt

(c) De Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my het volgende medegedeeld: „ Men kan niet verby te „ melden, dat men te *Aarle* een Mariabeeld plagt te „ hebben, waarop men veel prys stelde; waaraan men „ groten eerbied bewees, en vele wonderen toefchreef; „ men noemde het: *onze Lieve Vrouw van Aarle in 't* „ *zand*. JOANNES BUCKELIUS, een Priester, geboortig „ van *Helmond*, gaf daar over een Boekjen uit, gedrukt „ te *'s Hertogenbosch* by SCHEFFER in 1614 in 8vo (zie „ FOPPENS *Biblioth. Belgic.* pag. 595). Ook heeft A. „ WICHMANS in zyn *Brabantia Mariana* pag. 398 een „ geheel hoofdstuk daar over, waarin vele beuzelingen „ verhaald worden; volgens hem was dit beeld ech- „ ter van genen zeer hogen ouderdom, brengende hy „ deszelfs oorsprong tot het jaar 1500 — ” Men „ kan over hetzelfde ook naarzien D: MUTZARD en HERIBERTUS ROSWEIDUS in hunne *Kerkelyke Historien van Nederland* op het Jaar 1500. Zie OUDENHOVEN *Beschryving der Meïëry van 's Hertogenbosch.* bl. 20. Bischoep G. MASIUS zou ook een Boekjen over hetzelfde hebben geschreven. *Reize door de Meïëry in 1798* bl. 61.

werdt hier door de drie Broeders HENRICUS, ALEXIUS en EVERT PETIT ene Klokkengieterij opgerigt, welke met veel vóordeel wordt bearbeid, en waarin zeer schone klokken, van allerlei grootte, worden gegoten.

De Inwoners van Aarle hebben van de oude Brabantsche Hertogen de vryheid van Jagt en Visschery, ten geschenke voor bewezene diensten, ontvangen; ook zyn de gemene Hei en Weigronden te *Aarle* aan de Ingezetenen van *Aarle*, *Beek* en *Rikstel* door den Hertog van Brabant uitgegeven den 4 December 1300: deze uitgift is nader bevestigd den 19 Mai 1359; hier van is het, dat deze drie plaatzen nog heden het schoonste en grootste Broek of gemene Weide, welke ergens in de Meierij gevonden wordt, gemeenschappelyk bezitten. — In 1642 is *Aarle-Rikstel* als ene Heerlykheid verpand, volgens BACHIENE, voor 63,000 guldens, maar deze penningen naderhand afgelost zynde, werdt deze plaats weder een Statendorp (*d*). —

Er worden hier twe, zeer beroemde, Jaarmarkten gehouden, waar van de ene, welke, Dingsdags na halfvasten invalt, vooral vermaard is wegens de menigte van schone Paarden, welke dan uit alle oorden derwaards gebragt en aldaar verkocht worden. — De Bewoners van dit Dorp, die een getal van 1015 zielen uitmaken, leggen zich met allen yver toe op het vruchtbaar maken van onbebouwde Landeryen, en zy zyn vooral beroemd wegens het uitbroeden

(*d*) *Beschryving der Verenigde Nederlanden* door W. A. BACHIENE, IV Deel bl. 568.

den van jonge Ganzen en Hoenderen, welke hier enen tak van Koophandel uitmaken (e).

In dit Dorp woonden, volgens de oude overlevering, certyds vele Edelen, waarvan nog enige Woningen te zien zyn, als: *het Huis ter Smisse*; *het Huis ter Hurckens*. *Het Huis te Stryp* is reeds voorlang afgebroken; echter zyn 'er nog enige weinige bouwvallen van deszelfs grondslagen overig. Wegens dit verblyf der Edelen zou *Aarle* voorheen *Adelree* genoemd zyn geweest (f). Men noemt dit Dorp thands gewonelyk, maar verkeerd, *Aarlebeek*, zoveel als *Aarle* en *Beek*; dewyl *Beek*, schoon hier dicht bygelegen, een byzonder Dorp en Heerlykheid uit-

(e) Zie boven bladzide 26.

(f) „ Het komt my (zo schryft my de kundige W. C. ACKERSDYCK) gansch onwaarschynlyk voor, dat *Aarle* naar den *Adel* zou heten, wyl de namen der Meiëryfche Dorpen ouder dan de *Adel* zyn; het eenouwigst dunkt my *Aarle* te houden voor verbasterd van *Aderlo*. ene plaats aan de *Aa*, daar 'tkennelyk is dat *Lo* in 'talgemeen ene *Plaats* betekent, en *Ada* of *Aa* dezelfde namen zyn”. — Ik waag hier ene gissing: veelligt noemde men *Aarle* voorheen *Adelree*, om dat hier mischien éne overvaart was over de *Aa* of *Ala*, welke Rivier, des winters buiten hare oevers tredende, het dikmaals, zelfs nog tegenwoordig, byna ondoenelyk maakt, om aan de noordzyde dit Dorp uit- of in te gaan. Hiervan *Adelree*, *Aaree* en gemakelykheidshalve *Aarle*, of, zo als de Meiëryenaar dit Dorp altyd noemt, *Aale* of *Aalebeek*. — J. H. van HEURN, *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*, Deel I. bl: 44. neemt het woord *Le*, *Lo* of *Loo* in de betekenis van een *Slot* of *Sterkte*, of wel van enen *Heuvel* of *Hoogte*; en BACHENE zegt ook t. a. p. Deel IV. bl. 579 dat *Lo* of *Loe* in de taal der middeneuw een *Slot* betekende.

uitmaakt. Die naauwkeuriger willen wezen, schryven *Aarle-Rikstel*, omdat het Gehugt *Rikstel* (zie RIKSTEL beneden!), schoon het enen byzonderen Kerk-en ook Armmeester heeft, maar één Dorp is met *Aarle*. — Men moet dit Dorp niet verwarren, gelyk wel eens geschiedt, met *Harlebeek* by *Kortryk* in Vlaanderen, noch met *Aalbeek*, ene Buurt in het Land van Valkenburg, of met *Aarle* ene Buurt van *Oirschot*. — *Aarle* heeft, behalve *Rikstel*, verscheidene Buurtschappen, als: *Stryp*, het geen met *Stryp* in Kempenland niet moet worden verward; *Overbrug*; *Aschdonk*; het *Groenewoud*, het welk zeer aangenaam gelegen is, en anderen.

Dit Dorp werdt in 1598 door de Spaanjaarden gebrandschat en geplunderd, ook roofden zy in 1599 'er alles weg. Het leedt zeer veel in den oorlog van 1672, en het werdt in 1702 ten dele door de Franschen afgebrand. In 1793 moest het enig hooi, stro en haver leveren ten dienste der Franschen onder DUMOURIER, ook werdt 'er in dien tyd door vyftien Franschen een Vryheidsboom opgericht, welke echter agt dagen daarna weder werdt omgehakt. In 1794 sloegen zich hier enige Hanoverschen en de Emigranten van de Prinzen von SALM en de ROHAN, onder het bevel van den Hanoverschen Generaal Major, Baron von LINSINGEN, die zyn Hoofdkwartier aan het Huis van den Leeraar der Hervormden hieldt, neder. Men rekende deze Corpsen te samen op ruim 8,000 koppen. De Hanoverschen gedroegen zich braaf, maar de Fransche Uitgewekenen deden den Inwoneren van *Aarle* en de naby gelegene Dorpen groten overlast. Dit Krygsvolk bleef 'er veertien dagen,

gen, moetende hetzelfde, wegens de nadering der Fransche Armee onder den Opperbevelhebber PICHEGRU, opbreken; de Armee der Franschen, die men op 60,000 mannen begrootte, sloeg zich, nadat de Hanoverschen enz. vertrokken waren, op en rondom dit Dorp ten dele neder, en vertoefde er drie dagen. De Lieutenant Generaal DAENDELS, ten dien tyde Generaal Major ener Fransche Brigade, nam zyn Hoofdkwartier ook by den Predikant. De Ingezetenen leden zeer veel door de Franschen; zelfs werdt de Predikant, nadat het Leger der Franschen, ter belegering van 's Hertogenbosch, Grave en Nymegen, was opgebroken, door enige Fransche Husfaren, die achter aan kwamen, geplunderd (g).

In het laatst der XVI of het begin der XVII Eeuw zouden 'er te *Aarle*, volgens J. B.

(g) De Schryver dezes was in 1794 Leeräär der Hervormden te *Aarle*, *Beek* en *Lieshout*; hy heeft dus alles, wat in dien tyd aldaar is voorgevallen, naauwkeurig uit eigene ondervinding opgetekend, en moet, der waarheid hulde doende, betuigen, dat de gemelde Hanoversche Generaal ene uitmuntende Krygstucht hield over zyne Troepen; dat hy meer dan eens aan den Schryver verklaard heeft: dat den Inwoneren, zo hy alleen over Hanoversche Benden te bevelen hadt gehad, geen enkele penning zou ontroofd zyn geworden; maar dat het hem, tot zyn grievend leedwezen, onmogelyk was, om de Emigranten, hoe streng hy ook dezelve liet straffen (de Schryver dezes is hier van zelf getuige geweest), in behoorlyke tucht te houden. Hy was daar te boven een Man van een braaf, menschlievend karakter, en ongeveinsd Godsdienstig, die nooit zich des avonds ter rust begaf, voor hy iets in den By-
bel

GRAMMAYE (h) Romeinsche Penningen gevonden zyn. — J. van OUDENHOVEN begaat verscheidene fouten omtrent dit Dorp, dewyl hy zegt: dat *Rikstel*, *Aarle*, *Beek* en daarönder *Stiphout* maar éne Rechtsbank uitmaken: dat *Beek* twe Markten heeft: dat het Huis te *Krcoi* onder *Aarle* behoort, en vervolgens zegt hy: „*Stiphout* heeft syn eygen Banck ende Schepenen (i)“.

AS-

bel of enig Godvruchtig boek gelezen, en het Opperwezen met luide stem gedankt en gebeden hadt. De Schryver dezès ontving van hem alle achting en genoegen. — De Generaal DAENZELS bewees ook alle achting en genoegen aan den Schryver, en beveiligde hem, zo lang hy by hem was, van velen overlast. Dit hier openlyk te belyden, eischt de Dankbaarheid.

(h) In *Taxandria* titulo *Pelandis*.

(i) Ter aangehaalde plaats bl. 19, 20. *Stiphout* en ook *Beek* waren reeds, toen OUDENHOVEN zyne Beschryving van den Meiëryvoorden eerstenmaal (in 1649) uitgaf, van *Aarle* gescheiden en byzondere Heerlykheden. De Markten, die hy zegt, dat te *Beek* gehouden worden, behoren tot *Aarle*; want hoewel *Beek* ook twe nietsbeduidende Jaarmarkten heeft, naaml: den 17 April en den eersten Maandag in Augustus, zo kunnen die Jaarmarkten, die hy opgeeft, gene betrekking op *Beek* altoos hebben, maar wel op *Aarle*, dewyl daar juist op den, door hem opgegeven, tyd die Markten gehouden worden. Het verwondert my, dat hy die mislagen in de tweede uitgave van 1670 niet heeft verbeterd. en nog meer verwondert het my, dat de Schryver van den *Tegenwoordigen Staat der Verëinigde Nederlanden*, zeker in naarvolgung van OUDENHOVEN, schryft: „*Beek* by *Aarle* is ene Heerlykheid, welke met *Aarle* en *Rikstel* éne Rechtbank uitmaakt“. Zie gemelde Werk Deel II. bl. 141 der tweede uitgave in 1751 of bl. 112 van den eersten Druk in 1738.

S

ASTEN ene Heerlykheid; ligt aan de Peel, omtrent drie uren ten Zuidoosten van *Helmond*. Het is een zeer schoon Dorp, zynde zeer groot en uitgebreid; men vindt 'er fraaie Huizen, die in het midden van dit Dorp zeer dicht by elkanderen gebouwd zyn; vooräl ene zeer grote en schone Kerk, welke met enen zwaren Tooren, die met ene hoge en zware Spits voorzien is, pronkt; op het midden der Kerk staat een klein net Torentjen. In het midden dezer Plaats heeft men in 1801 een nieuw en zeer schoon Raadhuis, waarönder de Boterwaag is, gesticht. Aan de Zuidzyde, buiten dit Dorp, ligt een schoon Kasteel van de Heren (deze Heerlykheid heeft thands twe Heren): het is wel een oud gebouw, doch nog zeer wel woonbaar. De Rivier de *Aa* neemt, gelyk ik boven, bl. 29., zeide, by dit Dorp haren oorsprong in de Peel. *Asten* hetwelk men met *Asfen* in het Landschap Drenthe niet moet verwarren, ontleend zynen naam buiten twyffel van gemelde Rivier *Aa* (*k*); men telt 'er tegenwoordig 2281 Inwoners (*l*). — Dit Dorp werdt

in

(*k*) Het komt my voor, dat *Asten* saëmgesteld is uit *Aa* en *Stein*, welk laatste woord voorheen plagt gebruikt te worden van Kastelen of, Sterktens, zo dat *Asten*, eigenlyk *Aastein*, zo veel zegt als: een Kasteel aan de *Aa* gelegen. De Meijeryenaar noemt dit Dorp doorgaands *Aa-sten*.

(*l*) De *Courier van Eataafsch Brabant* Nom: 30. telt te *Asten* 2709 Inwoners; doch dit Weekblad is, wat de telling der Bewoners der Meijerysche Dorpen aangaat, omtrent alle Plaatzten niet nauwkeurig, gelyk ik in het vervolg gelegenheid zal hebben, om aantetonen. Ik

volg

in 1362 eerst tot ene Heerlykheid uitgegeven door den Hertog aan zekeren PIETER COTREL, Hoogfchout van *Léuven*, die deze Stad wegens een oproer, dat door zyn toe doen ontstaan was, hadt moeten verlaten; hy hadt, niet tegenstaande zynen kwaden handel, deze Heerlykheid van de Hertogen van Brabant WENCESLAUS en JOHANNA weten te verkrygen. Hy werdt in den Jare 1364, om andere door hem gepleegde euvelheden, gedwongen, om zyn Vaderland te verlaten, en de Hertogert beloofden ene beloning van 400 Ryksdalers aan den genen, die hem levend of dood in handen kreeg. In 1366. verleenden gemelde Hertogen het hoog en laag gerecht dezer Heerlykheid, met alles dat zy daar bezaten, uitgenomen den Klokflag en de hoge Heerschappy, aan HENDRIK, Here van *Kuik*, welke een Zoon was van OTTO van *Kuik*, die met de Dochter van gezegden COTREL getrouwd was. Deze uitgift aan den Here van *Kuik* is denkelyk de oorzaak, dat men zich te *Asten* nóg in rechten regelt naar de Kostuimen van *Kuik*, en plagt te beroepen (*appelleren*) aan de Hoofdbank van het Vlek *Kuik*, zynde de Hoofdplaats van het Land of Baronnie van *Kuik*. — Den 22 van Louwmaand 1511 werdt dit schonè Dorp door de Gelderschen uit *Roermond* geheel afgebrand.

65

volg overal, in het opgeven van het getal der zielen, de *Publicatie* van het Uitvoerend Bewind van 17 November 1798, van dezelve kunnen meer nauwkeurigheid verwachten. Zy is ten minsten een Publiek stuk.

S 2

brand. In 1543 werdt hetzelfde door den beruchten M. van Rossem onder brandschatting gesteld, en moest benevens *Zomeren* en *Lieröp* agttien honderd guldens betalen. Voor enige Jaren leedt dit Dorp zeer veel door den Roden Loop, waardoor zeer vele menschen stierven. — Onder *Asten* behoren, behalve het Gehugt *Omsnelen* (zie beneden!) verscheidene Buurten, als: *Opheusden*, hetwelk met *Opheusden*, in de Nederbetuwe in Gelderland, niet moet verward worden; *Voreldonk* en anderen.

BAARSCHOT (*m*) is ene Buurt van *Vlieden*, liggende omtrent eenvierde van een uur ten zuiden van dit Dorp: in dezelve staat een Wind-Koornmolen, ook heeft men 'er voor weinige Jaren ene soort van Herenhuizing in enen byzonderen, doch genen fraaien, smaak gebouwd. Men moet deze Buurt onderscheiden van het Kasteel *Baarschot* onder *Esch*, en van de Buurt *Bäschot* of *Baarschot* onder *Diesfen*, beiden in het Kwartier van Oosterwyk.

BAKEL is het hoogste en schraalste Dorp van Peelland, liggende één en éne halve uur noordwaards van *Helmond*; het is groot en de huizen liggen 'er zeer verspreid, uitgenomen by de Kerk, waar de grond zeer zand-enbergachtig is, zynde deze streek, wegens hare hoge ligging, de onvruchtbaarste oord van het gehele Dorp. Langs de kanten, waar dit Dorp door

de

(*m*) Ik zal in deze Beschryving slechts die Buurtschappen tekenen, waar men iets byzonders aantreft, de anderen zal ik maar alleen met een enkel woord aanvoeren, of, zo zy al te geringzyn, stilzwygend verby gaan.

de *Bakelsche Aa* en nog twe andere Buurtjens, de *Esper* en *Kawysche Loop*, besproeid wordt, is de grond veel vruchtbarer. — *Bakel* is een zeer oud Dorp, zynde reeds al in 721 bekend onder den naam van *Baclaos*; het hadt toen al ene Kerk, zynde de H. WILLEBRORD 'er toen geweest, welke 'er ook goedèren bezeten heeft, die aan deszelfs Erfgenamen, het Klooster van *Epternach* (*), hetwelk 'er, tot deszelfs laatste vernietiging, tienden en cynsen in bezit heeft gehad, gekomen zyn. — De Kerk van dit Dorp ligt op enen heuvel of hoogte; zy is een schoon gebouw, voorzien van enen fraaien en wel gebouwden Toren, die met ene matige spits pronkt. Men stelt, dat de Dorpel dezes Torens, waterpas gerekend, zo hoog ligt als de Haan van den St JANS- Toren te 's *Hertogen bosch*, van welke Stad *Bakel*, omtrent zeven uren ten zuidoosten in een regte lyn, afgelegen is. — *Bakel* werdt in 1505 als ene Heerlykheid verpand, maar de pandpenningen naderhand afgelost zynde, werdt het weder een Statendorp. — Dit Dorp werdt den 5 January 1511 door de Gelderschen uit *Roermond* en *Venlo* afgebrand; ook leedt het veel door de Spanjaarden in de Herfstmaand van 1599.

De Inwoners dezes Dorps, die men voor de domsten en onbeschaafdsten der gehele Meièrey houdt, bedragen 1447 zielen. Men verhaalt zeer aartige anekdoten aangaande de domheid der

(*) *Epternach* of *Epternaken*, ook *Eclternach* genoemd, was eigenlyk ene Abdy in het tegenwoordig België.

der Bakelfche inwoners, onder andere deze: de Schepenen zaten eens by malkanderen, terwyl het zeer koud was; men hadt een groot vuur aangelegd: maar toen hetzelfde begon te branden en het hun te warm werdt, wisten zy niet om achter uit te fchikken, maar riepen om kouden turf, om die boven op het vuur te fmyten; dit hielp enige ogenblikken; want toen de koude Turf vlam hadt gevat, werdt het vuur nog heter; zy bleven echter zitten, en zouden zich byna levendig hebben laten braden, zo 'er niet gelukkig een hond by hetzelfde vuur hadt gelegen. Deze, wyl het hem te warm werdt, ftondt op, en ging verder van het vuur af liggen; zy dit ziende, volgden dit leerzaam voorbeeld en fchoven hunne ftoelen ten rug. Men heeft in de Meiëry nog hedendags een fpreekwoord; als een vuur te fterk brandt; *brengh kouden turf!* Hetzelve zou aan evengemeld geval zynen oorsprong verfhuldigd zyn. — Onder *Bakel* behoren, behalven her Gehucht *Milheze* (zie beneden op *MILHEZE!*), verfhedene Buurtschappen; als: *Schaapsftal*, gewonelyk *Schip-* of *Scheepsftal* genoemd; *Grotel*; *Esp*, hetgeen met de kleine Buurt *Esp* by *Zon* niet moet worden vermengd; *Neuënend* eigenlyk *Nieuweind*; *Petisend* eigenlyk *Peterseind* en de *Molenhof*, welke gedeeltelyk onder *Deurne* hoort.

BEEK is ene Heerlykheid, welke met het Dorp *Beek* by *Nymegen*; *Beek* in het Land van *Valckenburg*; *Beek* in *Luikerland* en *Beek*, ene Buurt by *Breda*, niet moet verward worden (n).

Dit

(n) Men noemt dit Dorp, ter onderscheiding van andere Dorpen, gewonelyk *Beek* en *Denk*, zynde *Denk* (zie

Dit Dorp heeft niets byzonders; de huizen liggen 'er zeer verspreid, uitgenomen by het Marktveld, hetwelk een driehoekig plein is; aan hetzelfde staat het Raadhuis, dat hier, schoon het geen fraai gebouw is, echter ene goede vertoning maakt. Het ligt éne uur ten noorden van *Helmond*, ene grote halve uur van *Gemert*, even zo ver van *Lieshout* en een vierde uurs van *Aarle*. — De Kerk ligt ten zuidwesten van dit Dorp afgezonderd in de akkers; zy is klein, zynde het Choor 'er voor enige jaren afgebroken: derzelve Toren is een zwaar gebouw, doch heeft ene kleine spits. — Aan de noordzyde des Dorps ligt het Kasteel *Eikendlust*, zynde een eigendom van den Here; dit Kasteel, hetgeen een goed gebouw is, staat zeer vermakelyk dicht by de *Aa*, en is voorzien van de schoonste Eikendreven, die men in de Meiëry aantreft. — Men telt hier tegenwoordig 1082 Inwoners, welke hun bestaan vinden in den Landbouw, en zich zeer sterk bevytigen op het vruchtbaar maken van onbebouwde gronden, en het aankokken van jonge ganzen en hoenderen. — *Beek* was reeds vroeg als ene Heerlykheid uitgegeven, doch daarna weder ingelost zynde, werdt het in 1643, wegens den Koning van Spanjen als ene Heerlykheid verkocht,

(zie beneden op het woord DONK!) een Gehucht van hetzelfde. Men moet vooral met deze Tekening van *Beek* vergelyken, hetgeen ik boveu van *Aarle* gezegd heb. Ik wys mynen Lezer derwaards, om hier gene onnodige herhaling van het geen ik daar omtrent *Beek* gezegd heb, te maken.

kocht; ook heeft de Koper van dezelve vervolgens den koop daarvan gesloten met de Algemene Staten; en alzo deze Heerlykheid behouden. — Dit Dorp wordt in 1598 door enige Spanjaarden gebranschat en uitgeplunderd, ook namen zy 'er, ten volgende Jare, alles weg. Het leedt in 1672 en 1673. zeer veel door de Fransche Legers onder den Prins van CONDÉ, die, wegens zyn gedrag en heldenmoed, den naam van den *grooten* CONDÉ kreeg, en onder den Marschalk de TURENNE. Deze Legers hadden zich enigen tyd, zeer dicht by *Beek* neêrgeslagen, en daardoor werden de Inwoners byna van alles beroofd. Na geslotenen Vrede verzochten de Inwoners, by een Smeek-schrift, van H. H. Mogenden enigen kwytslag of vermindering van lasten, maar dit verzoek werd van de hand gewezen. —

BEEK (De) is een klein Riviertjen, dat by *Breugel* ontspringt, en, dit Dorp verby gestroomd hebbende, te *Zon* in de *Dommel* valt.

BEEKGRAAF (De) is een klein Beekjen, hetwelk zynen oorsprong neemt dicht by de Grenzen van het Land van Ravenstein, en zich niet ver van *Dinther* met de *Aa* verénigt.

BINDEREN, hetwelk onder *Achrond* behoort, was voorheen een adelyk Vrouwen Klooster of Abtdy van de Cistercienser orde (o).

Dit

(o) Deze orde is in 1098 gesticht door enen zekeren Abt ROBBERT, die, zeer geërgerd door het ongeredgeld gedrag der Benedictynen, deze orde verliet, en met twaalf andere Moniken te *Citeaux* of *Cisteaux*, in het Latyn *Cistertium*, in de Provincie Bourgondiën in Frankryk

Dit Klooster was gebouwd in 1231 door MARIA, dochter van HENRIK I, Hertog van Brabant, en Gemalin van Keizer OTTO IV. — *Binderen* zou, volgens sommigen, betekenen *Binnen de Aa*, omdat de *Aa* voorheen hetzelfde als insloot en overstroomde. Anderen willen, dat gemelde Keizerin, die te *Helmond*, hetgeen haar in eigendom behoorde, woonde, en ene Liefhebster van de Jagt was, hier ter plaatse met haren Muilëzel in een moeras reedt, en in hetzelfde zou vermoord zyn, maar dat zy in dit gevaar ene gelofte deedt aan MARIA, om hier een Klooster te stichten: haar gebed werdt verhoord, en zy volbragt hare gelofte. Ook wil men, dat zy, haren Ezel voelende zakken, zou geroepen hebben: *Ik binder in!* dit zouden hare eigene woorden geweest, en hiervan de naam *Binderen* ontstaan zyn. — Volgens enen ongenoemden Schryver (p) zou de Keizerin MARIA hare goederen, te *Vlierden* gelegen, aan haar gesticht Klooster te *Binderen* gemaakt hebben onder die voorwaarde, dat men driemaal ter weke voor haar de Misse zoude doen in zekere Kapel, welke zy ter ere van de H. Moedermaagd aldaar gesticht hadt. Dit Kapelletjen droeg (denkelyk wegens het zo even verhaald geval) den naam van: *onze Lieve Vrouwe in arbeid*, en zou, volgens overle-

ve-

ryk gelegen, een Klooster bouwde, van welk Klooster de orde der Cistercienser haren naam en oorsprong ontleend heeft.

(p) *Oudheden en Gesichten van de Bischoffelyke Stad en Meiry van 's Hertogenbosch* bl. 589.

veringen, door wonderwerken vermaard zyn. — Men plagt hier oudtyds het zogenoemd *heilig bloed* te bewaren. Volgens OUDENHOVEN (q) zou de Abdis dezes Kloosters zitting en stem gehad hebben in de vergadering der Staten van Brabant. — In 1543. werd deze Abtdy of of Stift, door de bezetting van *Helmond*, in de asch gelegd, op dat M. van ROSSEM zich niet in hetzelfde zou kunnen versterken, hebbende de adelyke Jongvrouwen zich kort van te voren naar 's *Hertogenbosch*, en vervolgens naar het Klooster *Annaberg by Rosmalen* begeeven, waar zy ongetwyffeld zó lang haar verblyf hielden, tot gemelde Abtdy weder hersteld was. In 1588 werdt dezelve weder door den Grave van HOHENLOE afgebrand. — Men ziet thands gene overblyffelen meer van dezelve; 'er ligt echter op of by de plaats, waar welêr dit Klooster stondt; ene aangename Boerenwoning of Buitenverblyf, welke thands, benevens alle de onderhorige Landeryën, een eigendom van den Here van *Kroon* is, die dezelve met zeer veel voordeel laat verbeteren.

BOERDONK een Gehucht van *Erp*, waar voortyds ene Kapel stondt; bestaat uit weinige huizen. De Fransche Generaal PICHEGRU heeft hier, enige dagen voor hy 's *Hertogenbosch* bele-

(q) *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 18. en zyne *Beschryving der Meiëry van 's Hertogenbosch*, bl. 96. — Dat *Binderen* oulings beroemd is geweest, blykt, omdat men nog een gedeelte van het Stadjen *Helmond* het *Binders eind* noemt ook draagt ene soort van appelen in de Meiëry nog naar dit Stift den naam van *Binderzotten*.

legerde, in de Herfstmaand van 1794, zyn Hoofdkwartier gehouden in de Schuur van eene Boer.

BREUGEL, voorheen *Brogel* en *Bruegel* genoemd, ligt aan den rechten oever van de *Dommel*, omtrent twee uren beneden *Eindhoven*. Het is thands een arm en klein Dorp, het geen eertyds groter en in eene bloeienden staat geweest is wegens de Linnenrederyën; want men plagt 'er drie honderd en vyftig Weefgetouwen te tellen, ook hadt men 'er verscheidene blekeryën langs gemelde Rivier. 'Er is ene schone Kerk, zynde een groot Kruisgebouw zonder enen enigen pylaar, waar het op rust, en dus een konststuk der bouwkunde; de Toren is een zwaar en schoon gebouw, zynde voorzien geweest van ene zeer hoge en fraaije spits, waar van door den storm van 9 November 1800 omtrent een derde gedeelte is afgewaaid; men heeft thands op het gedeelte, dat staande is gebleven, enen knop of kap gezet, zynde agt Rhylandische voeten hoog, *Breugel* maakt met *Zon*, waarvan het door de *Dommel* gescheiden wordt, éne Dingbank uit, hebbende echter elk Dorp zyne byzondere kast en huishouding, gelyk men het noemt. Dit Dorp heeft denkelyk den naam gegeven aan het beroemd geslacht van BREUGEL. — MARTEN van Rossem stelde dit Dorp in 1543 onder ene brandschatting van vyftien honderd guldens. In 1673 werd het door de Franschen zo verwoest en uitgeplunderd, dat verscheidene Inwoners hetzelve verlieten, In 1688 kochten die van *Breugel* het afbranden van hun Dorp af van de Franschen voor alles, wat zy van waardy konden by eenbrengen. Men moet

moet dit Dorp, waar men 559 zielen telt, niet verwarren met *Groot- en Kleinbreugel* in Luikerland. Onder dit *Breugel* behoort de Buurt *Breugelsoerle*, gewonelyk *Breugelsolen* genoemd, welke men van de Vryheid *Oerle* in Kempenland, en andere Plaatzten van dien naam, moet onderscheiden.

BUDEL, gewonelyk *Buul* genoemd, ligt aan de uiterste zuidelyke Grenzen van Peeland; heeft Luikerland ten westen en zuiden en Oppergelderland ten oosten. Dit Dorp, het geen tien uren ten zuidöosten van 's *Hertogenbosch* en vier uren, in dezelfde rigting van *Eindhoven* gelegen is, is ene zeer welvarende, grote en sçhone Plaats. De Inwoners, welker getal men op 1813 rekest, worden, door hunne byzondere spraak of tongval, zeer gemakelyk van de overige Meiëryënaars onderscheiden, en men houdt dezelve voor de dappersten der gehele Meiëry; onder dezelve worden zeer vele kramers in glas, en ook vele Kooplieden in Varkens gevonden (r). — De Kerk van dit Dorp ligt een weinig buiten hetzelfde, en is een zeer sçhoon gebouw, maar de Toren is laag met ene kleine spits. — *Budel* is een oud Dorp, zynde reeds bekend in 779, wanneer de Maria kerk te *Aken* toen al aldaar goederen bezat, hebbende de Kanoniken der even gemelde Kerk, tot hunne laatste vernietiging toe, de tienden te *Budel* genoten. — *Budel* behoort niet, sçhoon
men

(r) *Reize door de Meiëry van 's Hertogenbosch in den Jare 1799, bl. 42, 43.*

men zulks gewonelyk stelt (s), tot de Baronnie van *Kranendonk* (zie beneden KRANENDONK!); maar werdt eerst in de XV. eeuw aan de Meïery gevoegd onder deze voorwaarde: dat het maar half zo veel zou opbrengen in de lasten van het Land, als *Maarheze*, *Zoerendonk* en *Gastel* te samen. Deze voorwaarde is door Keizer KAREL V. in 1526, door zynen Zoon PHILIP II. 1557, en door de Algemene Staten, na den Munsterschen Vrede, in 1649 bevestigd. — Dit schone Dorp leedt zeer in vorige oorlogen, want het werdt op den laatsten October 1504 door de Gelderschen uit *Roermond* afgebrand; in 1655 viel de Bezetting van *Roermond* in hetzelfde, pleegde 'er allen 'moedwil, joeg de Hervormden uit de Kerk, sloot dezelve dicht, en nam alles uit dit Dorp mede, wat haar beviel; het leedt in 1672 en 1673 zeer veel door de Franschen, omdat het aan den Prins van Oran-

(s) Dit stelt J. van OUDENHOVEN in zyne *Beschryving der Meïery* bl. 41 en BACHIENE, *Beschryving der Verenigde Nederl.* IV. Deel. bl. 572. doch verkeerd. De geleerde Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK meldt my het volgende: „ *Budel* werdt eerst in 1421 tot de „ Meïery van 's *Hertogenbosch* gebragt, en aan dezelve „ ingelyfd, hebbende bevorens, als een vry eigen „ goed, aan den Here van *Kranendonck* gehoord, en „ daar die van *Budel* van te voren gene lasten met „ de Meïery hadden opgebragt, werdt in 1424 aan „ dezelve verleend, dat zy nimmer hoger zouden worden belast dan de helft van het geen de Dorpen „ *Maarheze* en *Zoerendonck* zouden betalen, al ware het „ ook, dat zy ryker en magtiger werden, dan de helft „ dier *Platzen*, het geen ook ten aanzien der *Verpandingen*, *Beden* en *Gemene Middelen* heeft blijven plaats grypen.”

Orange toebehoorde; in 1693 dreigde de Graaf van GUIESCAR, Gouverneur van *Namur*, om hetzelfde te zullen plunderen en verbranden; doch de Inwoners kwamen alleen met den schrik vry; in 1747 eischten de Franschen enig hooi en haver van hetzelfde; ook hebben die van *Budel*, in vroegere tyden, in gedurige onmin geleefd met die van *Weert*, ene stad in Opper-gelderland, zodat het zelfs dikwyls tot dadelykheden overfloeg; maar thands zyn alle die vyandelykheden gestild, en zy verkeren vreedzaam onder elkanderen. — De Orkaan van 9 Novembet 1800 rigtte 'er grote schade aan (t). — Men wil, dat *Budel* (u) zynen naam zou ontleenen van het woord *Buidel*, om dat de Inwoners dezes Dorps, met hunne waren rondreizende, veel met den *Geldhandel* omgaan. Deze naamsafleiding schynt echter al te ver gezocht.

CROI zie KROOL.

DEURNE, voorheen *Dorne*, *Doirne*, *Doerne* of *Doorne* is een oud Dorp en Heerlykheid, zynde reeds in 721, wanneer de H. WILLEBRORD aldaar geweest is, bekend onder den naam van *Durninum*. — Dit Dorp, het geent van

(t) *Beschryving van den Storm van den negenden November des Jaar 1800*, bl. 30. Volgens dezelve zag het 'er rondom *Budel*, wegens dien storm, verschrikkelyk uit, de Kerken en Molens waren ingestort of omgevallen, en die streek scheen in ene Woesteny veranderd. Dit gestelde is al te overdreven en dus bezuden de waarheid, want 'er is te *Budel* maar ene Kerk en Molen.

(u) OUDENHOVEN, en BACHENE op de zo even aangehaalde Plaatzen.

van de Meiëryënaars gewoonelyk *Deursen*, gemakelykheidshalve, wordt genoemd, en van *Deurne* in het Land van Ravenstein (deze Plaats wordt in de Kaart van VERHEES verkeerdelyk genoemd *Deurse*) moet worden onderscheiden, ligt aan de Peel anderhalve uuroostwaards van *Helmond*, en zou den naam van *Deurne* of *Doorne* dragen, volgens sommigen, om dat hier de gewone doortogt is uit de Meiëry naar Pruisisch Gelderland (y). Men heeft hier, voor weinige Jaren, enen byna lynregten weg aangelegd door de Peel naar het Dorp *Venraai* in Oppergelderland, zynde een allernuttigst werk, omdat van te voren de weg derwaards door de Peel zeer moeilyk, vooräl des avonds, te vinden was. Aan de grenzen by dezen weg ligt ene éénzame Herberg, waar de vermoeide Reiziger kan inkeren, om enige ververfching te vinden; zy wordt de *Hut* genoemd, en is van den Landmeter VERHEES verkeerdelyk buiten de grenzen der Meiëry geplaatst (w). Dit Dorp *Deurne* is groot

(y) GRAMMAYE (dit is my door den Geleerden W. C. ACKERSDYCK medegedeeld) schynt ten onrechte van *Deurne* te maken *Spinetum*, even of *Doirne*, zo als men den naam wel plagt te Schryven, van *Doorn*, in het Latyn *Spina*, kwam. Veelëer schynt die naam te komen van *Thurn*, *Toren*, *Turris*; welke naam, met onderscheidene verbasteringen, aan vele Plaatzten uit de Keltische Taal gegeven is, volgens M. ALTING *Notitia Germaniae inferior*: Parte I. pag. 17. En die benaming voegt juist aan dat Dorp, daar GRAMMAYE zegt dat van ouds ene sterke Burg of Toren was, de sleutel van gansch Brabant.

(w) Zie zyne Kaart van de Meiëry — Het woord *Hut* wordt in de Meiëry veelmaal of liever altyd gebruikt.

groot en volkryk; want men vindt 'er 1644 zielen; het ligt zeer uitgebreid, bevattende omtrent drie uren in de lengte en zeven uren in den omtrek. De Kerk is een zeer prachtig gebouw, en de Toren, die in 1734 door den bliksem afbrandde, is voorzien van ene hoge en schone spits, schoon dezelve, volgens het algemeen gezegde, niet zo hoog is als het afgebrande; deze Toren is reeds herhaalde reizen door den bliksem getroffen, zelfs in brand geraakt, doch is altyd gelukkig gebluscht. Op het choor der Kerk, hetgeen veel hoger is dan het Schip of Ruim derzelve, staat een aartig klein Torent als ene Lamptaarn, voorzien van een klokjen; dit noemt men het *Scheltorentjen*. By deze Kerk, die op het Marktveld is, waarop men voor weinige Jaren ene Pomp ten gebruike der Inwoners gebouwd heeft, en waarop Jaarlyks twe Markten worden gehouden, staan de huizen dicht by elkanderen, gelyk ook verder zuidwestwaards, waar de Roomiche Kerk ligt. — Van de Kerk gaat men door ene straat, die de *Haagëindsche-Straat* wordt genoemd, en omtrent een vierde van een uur lang is, naar de beide Kastelen, het *oud* en het *nieuw*, thands het *groot* en *klein* Kasteel genoemd; zy liggen oostwaards van de Kerk, aan

bruikt van zulke Heibergen, die, ver van alle Huizen afgezonderd, in Heiën of woeste streken liggen. — Deze nieuwe weg is aangelegd door den laatst overleden Drosfaard en Rentmeester van *Deurne*, *LODEWYK WYCHGEL*; zyn naam moet hierdoor by ieder een in zegenend aandenken blyven. Die van *Venraai* hebben dezen weg, van de *Meiërysche* grenzen tot aan hun Dorp, voordegelegd.

aan het einde dezer straat digt by de Peel. Het Nieuw Kasteel is een schoon en sterk gebouw, liggende rondom in brede grachten; het Oude is voorheen een Blokhuis geweest, het geen men tegen de invallen der Gelderschen gebouwd had, en is bekend onder den naam van: Het Slot van Peelland; men wil echter, dat het tegenwoordig klein Kasteel niet het eigenlyk Blokhuis geweest zy, maar slechts de Poort van hetzelfde, en men zegt: dat dat Blokhuis verder zuidwaards zou gelegen hebben in ene grote weide, waar nog de grondslagen zouden te vinden zyn; men ziet 'er echter niets meer van, zynde thands alles met den overigen grond gelyk. Dit Kasteel is leenroerig aan de Baronnie van *Kranendonck* (x): Het Riviertjen de *Vlier* of *Bakelsche Aa* (zie boven op het woord AA!) vloeit langs deze twe Kastelen, welke een eigendom van den Here zyn, die tevens eigenaar is van den Wind-en den Watermolen, ook heeft hy 'er den Houtschat, den Yk en andere Heerlyke Rechten. — Onder deze Heerlykheid hoort het Gehugt *Liesfel* (zie beneden op LIESSEL!) en verscheidene Buurten, in de Meiëry gewonelyk *Uithoeken* genoemd, als: de *Molenhof*, welke gedeeltelyk be-

(x) W. A. BACHENE zegt t. a. p. Deel IV. bl. 585 dat het klein Kasteel te *Deurne* ten enenmale vervallen is; doch deze Geleerde begaat hieromtrent, door anderen misleid, ene fout; want hezelve, schoon zeer oud, word nog tegenwoordig (1803) dadelyk bewoond, en is meest altyd bewoond en dus niet ten enenmale vervallen geweest.

behoort onder *Bakel*, wordende door het Riviertjen de *Kawysche Loop* in twee delen verdeeld, het *Vloeiend*; *Terp*; *Wreekwyk*; *Zeilberg* (zie van 'deze Buurt beneden!) en *Honenberg*.

Dit Dorp *Deurne*, dat zich beroemen kart als de Geboorteplaats van den beroemden Geleerden JOANNES FLORENTIUS MARTINET, die niet alleen in maar zelfs buiten ons Vaderland, door zyne Schriften, met groten roem bekend is, werdt in 1397 als ene Heerlykheid, met laag- en middelbaar rechtsgebied verpand, en in 1559 werdt 'er het Hoog- of Halsrecht bygevoegd; de Pandpenningen werden wel in 1660 afgelost, en *Deurne* werdt wel een Statendorp, doch slechts voor weinige weken, want het werdt nog in hetzelfde Jaar door H. H. Mog: erflyk, als ene Hoge Heerlykheid, verkocht aan ROGIER, Baron van LEEFDAEL, welke aldaar in de Kerk begraven ligt. — De Inwoners van *Deurne* gaven in de XV. Eeuw voor, dat zy, den 1 Maart 1325., ene zekere Gemeente, dat is: onbebouwde landeryën, onder het rechtsgebied van hun Dorp gelegen, van Hertog JAN III verkregen hadden; maar wyl zy, schoon zy die Gemeente vele jaren hadden gebruikt, de Verkrygbrieven niet konden vertonen, zo werden zy genoodzaakt, om dezelve weder te kopen van PHILIP., Hertog van Brabant, van welken koop hun, op den 20 January 1465, nieuwe opene brieven zyn gegeven. Toen in 1716 de grenscheidingen tusschen de Meiëry en Pruisfisch Gelderland geregeld werden, oordeelde de Heer van *Deurne*, die aldaar (ten minsten voor een groot gedeelte) Grondheer is der Heide, en enigen der voornaamste

In

Ingezetenen, dat men van hunnen grond al te veel hadt afgenomen, en verzochten van de Algemene Staten, om daarin ene herstelling te maken; dit bleef echter steken tot 1727, wanneer gemelde Staten 10,000 guldens aan den Here tot schaevergoeding toevoegden, mits hy aan de Ingezetenen van zyne Heerlykheid de kosten vergoedde, die zy, zedert 1716, deswegen hadden moeten maken.

Deze Heerlykheid werdt op den 5 van Louwmand 1511 door de Gelderschen uit *Venlo* en *Roermond* ten dele afgebrand. Zy werdt in 1599 door de Spanjaarden afgestroopt. In 1702 leedt dit Dorp ene schade, door het Leger der Bondgenoten en dat der Franschen, van f 5681—3—8.

Tuschen *Helmond* en *Deurne* (ook dit moet ik hier by voegen) lagen langs den Dyk, aan de linke zyde als men van *Deurne* komt, omtrent ene halve uur van dit Dorp, enige zandduinen, welke door den westewind geheel zyn weggestoven. Doch het zand werdt door de Dennenbomen op dezen dyk gestuit, en bleef daar, als 'tware, hangen; maar men heeft in 1802. die bomen, zo ver die zandduinen strekken, afgehouden, en dewyl de wind door niets tegen gehouden wordt, zo zal men binnen weinige Jaren de Duinen, die eerst aan de linke zyde van den dyk lagen, aan de regte zyde verplaatst zien; daar te boven zal de plaats, waar dezelve van te voren lagen, in enen waterplas (men ziet 'er nu reeds nu en dan enig water staan) veranderen. — Welk ene verandering in de natuur! en wel in zulk ene kleine streek in zo weinige Jaren! — Voor ene

reeks van Jaren leedt dit Dorp zeer veel door enen geweldig zwaren hagelslag, die al het, te veld staande, graan vernielde.

DOMMEL. Deze Rivier is reeds boven, bl. 28, beschreven.

DOMMEL (de kleine) is ene Rivier, welke boven het Stadjen *Hamond* in Luikerland ontspringt, en ontmoet niet ver van hetzelfde den Meiëryschen grond; vervolgens, stroomt dezelve langs *Leende*, *Heze*, *Geldorp*, *Opwetten*, en verénigt zich, even beneden het Kasteel van *Ekart*, met de grote *Dommel*. Dit Riviertjen dryftverscheidene Watermolens, en wordt ook de *Rul* genoemd. BACHIENE zegt, dat dezelve ook de *Tongelreep* genoemd wordt (y) doch geheel verkeerd.

DONK, waarönder ook de Buurt *Donkervoort* behoort, is een Gehugt van *Beek*, dat vry uitgebreid, en byna zo groot als *Beek* zelve is; voorheen plagt hier ene Kapel te staan, doch deze is door den tyd geheel vervallen. Verscheidene Meiërysche Buurtschappen hebben haren naam samengesteld uit het woord *Donk* (z) als:

(y) Ter aangeh: pl. IV Deel bl. 565. De *Tongelreep* is een geheel ander Riviertjen (zie TONGELREEP beneden onder Kempenland!). Het verwondert my, dat gemelde Geleerde deze fout begaat, dewyl hy reeds van te voren bl. 543 de *Tongelreep* van de kleine *Dommel* hadt onderscheiden.

(z) *Donk* en *Broek*, zegt van HEURN (*Historie der Stad* enz. Deel I. bl. 42), betekenen lage en dus ingedykte landen. J. van OUDENHOVEN, *Beschryving der Stad 's Hertogenbosch* bl. 119 zegt: „ soo worden de plaatsen, die in Broeckachtighe landen wat ryfen, *Donk* ken

Boerdonk; *Hooidonk*; *Spoordonk* en vele anderen; doch het is opmerkelyk, dat men in de *Meiëry* geen één Dorp aantreft, dat zynen naam van *Donk* ontleend, maar wel Gehugten en Buurten.

EERDE is een Gehugt van *Oedenrode*, liggende ten noordöosten van hetzelfde, omtrent ten halven wege tusfchen dit Dorp en *Vegchel*. Er heeft hier ene Kapel gestaan aan den Apostel *PETRUS* toegewyd, doch dezelve dient thands tot ene School en Schoolhuis. — Vlak by *Oedenrode* ten noordöosten treft men het Gehugt

EERSCHOF aan. Het wordt door de *Dommel*, aan welker regten oever het ligt, van gemeld Dorp gefcheiden, fchoon men het eer, als onmiddelyk tot het Dorp horende, kan aanmerken, dan als een byzonder gehugt van *Oedenrode*. Hier ligt ene grote en fchone Kerk, zynde voorzien van enen hogen Toren. Deze Kerk is aan den *H. MARTINUS* toegewyd, en wordt daaröm de *St. MARTENS-Kerk* genoemd, en ook wel de *Knopkerk*, omdat de Spits des Torens, fchoon zeer hoog zynde, met enen groten knop voorzien was; doch de storm van 9 November 1800 fneet een gedeelte der spits benevens den knop omver op de Kerk, door welken val het ruim dezer Kerk geheel inftortte; men heeft deze spits ten volgenden Jate weer herfteld, en boven op dezelve, in plaats van enen knop, ene lamp-taarn geplaatst, zodat deze toren thands zeer grote
over

ken gheenoemt. En *A. WICHMANS* noemt in zyn *Brabantia Mariana* Lit. III. Cap. 67. ene *Donk: locus palustris elevatior*, ene verhevene moerasfige plaats.

overéénkomst heeft met dien van *Osch* in Maasland.

EIKENRYT is een Riviertjen, dat omtrent *Wintelre* in Kempenland ontspringt; het stroomt, van zynen oorsprong af tot by *Zon* in Peelland, waar het zich in de *Dommel* ontlaat, byna altyd door de Heide. Omtrent *Zon* wordt het doorgaands de *Beek* genoemd (*).

ERP is een groot Dorp, liggende omtrent vier uren ten noorden van *Helmond* en vyf uren zuidöostwaards van 's *Hertogenbosch*; de huizen zyn 'er zeer verspreid, en het bestaat uit verscheidene Buurtschappen. De Rivier de *Aa* stroomt door hetzelfde; op deze Rivier ligt hier een Ichone Watermolen, en men heeft 'er ook enen Windmolen. Voor weinige Jaren heeft men hier een uitmuntend Raadhuis gebouwd. De Kerk, op welker midden een klein doch vry hoog en spits Torentjen staat, is een tameelyk groot gebouw; derzelve Toren is zwaar maar niet hoog, zynde de muur van denzelven aan de oostzyde, voor lange Jaren, omgevalen; echter staat 'er nog ene matig hoge en zware spits op. Dit Dorp levert verder niets byzonders op. De Inwoners, die een getal van 1710 zielen uitmaken, leggen zich zeer sterk toe op het vruchbaar maken van onbebouwde Heigronden. — De Heer en Mr. W. C. Ac-

KERS-

(*) In den *Tegenwoordigen Staat der Verenigde Nederlanden* Deel II. bl. 100 leest men: te *Oerle* is een klein Beekjen, de *kleine Run* geheten, dat 's Zomers veeltyds uitdroogt, en te *Zon* in de *Dommel* stort. Dit is verkeerd, want de eigenlyke naam is, zo ais ik opgeef, *Eikenryt*.

KERSDYCK heeft my het volgende omtrent dit Dorp gunstig medegedeeld: „*Erp* is waarfchynelyk de Plaats, die men in den Jare 1134 vindt gemeld, als horende aan de Abtdy van *Bern* (aa), welke dat Klooster echter, niet lang daarna, reeds fchynt te zyn kwyt geraakt. — *Erp* is denkelyk in vroegere tyden ene Heerlykheid geweest, of 'er heeft een Kasteel geftaan, welks Bezitters den naam van *van ERP* gevoerd hebben, en waar uit het Adelyk Geflacht van dien naam is gefproten, waaronder byzonder bekend is geweest *WALRAVEN van ERP* (bb). — 'Er is over de grensfcheiding tuffchen *Erp* en het Dorp *Boekel*, in het Land van Ravenstein, reeds zedert lang en van tyd tot tyd verfehil geweest, hetwelk nog niet is beflischt.” —

GASTEL, hetgeen men van *Oud- en Nieuwgastel* in het Marquiffaat van *Bergen op de Zoom* moet onderscheiden, gelyk ook van *Gasfelde* in het Landfchap *Drenthe*, is een klein Dorpjen, lig-

(aa) *Bern* plagt ene Abtdy te wezen in het Land van Heusden, tuffchen *Hedikhutzen* en *Hemert*; zy droeg dien naam naar haren Stichter *FULCO van BERN*. Zy werdt in 1579 door het Krygsvolk afgebrand, en is naderhand niet weêr herbouwd.

(bb) Het is niet onwaarfchynelyk, dat de Geleerde *THOMAS ERPENIUS*, of *THOMAS van ERP*, die in 1584 te *Gorinchem* geboren, en te *Leiden* als Hoogleerâr in 1624 is overleden, ook van dit Dorp zynen naam ontleent, en zyne Voorouders uit hetzelfde afkomstig zyn. Hy is beroemd wegens zyne fchriften, en vooral door zyne kunde in de Oosterfche, en daarönder voornaamlyk de Arabifche, talen.

liggende aan de *Kleine Dommel*, niet ver ten noordwesten van *Budel*; het telt slecht 196 Inwoners. Dit Dorpjen behoort onder de *Baronie van Kranendonk* (zie KRANENDONK!), en maakt éne Dingbank uit met *Maarheze* en *Zoerendonk*. Eertyds lag hier ene Kapel, welke thands geheel en al vervallen is.

GEHUGTEN (De zes) zyn zes Buurtfchappen, welke *Geldorpten* zuiden, westen en noorden als omringen; zy liggen dus niet alle gelyk *BACHIENE* stelt, langs de kleine *Dommel*, maar sommigen liggen 'er al vry ver van verwyderd. Zy behoren thands Kerkelyk onder *Geldorp* en gerechtelyk onder *Heze*. Deze zes Gehugten zyn: *Hoog Geldorp*; *Hout*, het geen onderscheiden is van de Buurt *Hout* by *Oosterhout* in de *Baronie van Breda*, en *Hout* ene Buurt van *Mierlo*; *Riel*, hetwelk men met het Gehugt *Riel* in het Kwartier van *Oosterwyk* niet mag verwarren; hier plagt eertyds ene Kapel te staan; doch deze is, schoon *BACHIENE* (cc) zegt, dat zy nog in wezen is, in vorige oorlogen vernield; *Hulst*, hetwelk men te onderscheiden heeft van de stad *Hulst* in *Vlaanderen*; *Gyzenrode* en *Konynhuis*, gewonelyk *Genonis* of *Genoehuis* genoemd, doch verkeerd. — Het is zeer waarschynelyk, dat deze Gehuchten in vroegere tyden onder *Geldorp* gehoord hebben, of daar mede verénigd geweest, en naderhand daar van afgescheiden en by *Heze* gevoegd zyn; hetgeen wel kan hebben plaats gehad, toen beide Heerlykheden aan het Huis van *HORNE* toekwamen,

20

(cc) Ter a, p. Dcel IV, bl. 575, 576,

zo als in het Jaar 1462 stand greep. — Schoon zy Kerkelyk onder *Geldorp* en Gerechatelyk onder *Heze* horen, maken zy echter te famen een byzonder Dorp uit, bevattende 751 Inwoners.

GELDORP of GELDROP is ene Heerlykheid (*dd*) en een Dorp, het geen zeer regelmatig met straten gebouwd is, waarom ook sommigen denken, dat dit Dorp ene Stad geweest zy. De kleine *Dommel* of *Rul* stroomt ten oosten langs dit Dorp, en scheidt groot en klein *Braakhuizen* (twe Buurten, die gerechatelyk onder *Geldorp* behoren) van hetzelfde. Op dit Riviertjen liggen hier twe schone Molens, zynde de éne een Koorn-en de andere een Olie en Volmolen. De Kerk dezer Heerlykheid, die in het midden van het Dorp ligt, is een groot gebouw, voorzien van enen hogen, zwaren en schonen Toren; de spits van denzelven werdt op den 27 van Wintermaand 1627, door een onweder, omver en op de Kerk gesmeten, door welken val dezelve instortte; de Priester was juist bezig met het lezen der Misse, zynde het op dien dag de Feestdag van JOANNES den *Evangelist*; de Kerk was dus vol menschen, en meer dan driehonderd derzelven werden door dien val verpletterd en zwaar gekwest.

De

(*dd*) J. van OUDENHOVEN zegt, dat *Geldorp* ene Grondheerlykheid, dat is: waar de openbare Heiën en Gronden, die geen byzonderen eigenaar hebben, aan den Here behoren, is. Zie zyne *Beschryving van de Meïery* bl. 24 — 41, doch het is nog niet volkomen uitgemaakt, dat deze Heerlykheid ene Grondheerlykheid zy. — Dit schryft my de Gel: ACKERSDYCK.

T 5

De spits is naderhand wêer opgebouwd. — Aan de noordzyde by de *Rul*, even buiten dit Dorp, staat het Kasteel van den Here, zynde een oud maar goed fraai Gebouw; men kan aan hetzelfde nog de verwoestingen, door den beruchten **MARTEN van ROSSEM** gepleegd, bespeuren; op dit Kasteel heeft zich de zesde Bischoep van 's *Hertogenbosch.*, **MICHEL OPHOVIUS**, na den overgang dier Stad aan Prins **FREDRIK HENRIK** in 1626, enigen tyd opgehouden; er is nog ene Kapel of vertrekjen op hetzelfde, waar hy dagelyks de Misfe las. By dit Kasteel staat een zware, vierkante hoge Toren, dienende in vorige tyden tot ene sterkte tegen de invallen der Gelderschen. — De Inwoners, die men op 1099 zielen schat, winnen voor het grootst gedeelte, enige boeren uitgezonderd, den kost met het weven van wolle lakenen; zy weven dezelve vry goed. zodat de fynsten wel eens voor *Leidsche* of *Verviersche* lakenen worden verkocht; 'er worden ook enige andere gestrepte stoffen gemaakt.

Dit eertyds schone Dorp leedt zeer veel in vorige oorlogen; want het werdt den 25 September 1512 door 2200 Gelderschen in de asch gelegd, wordende zelfs de Kerk en Toren, waarin vele menschen waren gevlugt, niet verschoond, zodat vele Inwoneren in dezelve elendig verbrandden. *Van ROSSEM* legde aan dit Dorp, in 1543. ene brandschatting op van twe honderd guldens. In 1593 werdt dit Dorp door de Franschen met roof en brand bedreigd, en in 1702. stondt het leger der Bondgenoten by deze Plaats, waardoor al het hooi, gras en veldgewassen verteerd werden.

Dit

Dit Dorp, waar de derde algemene Vicaris van 's Hertogenbosch, na den Munsterfchen Vrede in 1648, JOOST HOUBRAECKEN, die den 2 Augustus 1658 tot die waardigheid werdt verkooren, geboren is, schynt zynen naam ontleend te hebben van de Gelderschen, zo dat *Geldorp* zo veel zegt als: *Gelders Dorp*; dit is zeer waar-schynelyk, dewyl deze Heerlykheid (hetgeen iets byzonders is) ter leen plagt gehouden te worden van den Hertog van Gelderland ten Zutphen-schen Rechten.

GEMERT was voorheen ene vrye Heerlykheid, behorende aan de Teutonische of Duit-sche Orde (ee), doch wordt thands onder de Meiëry gerekend. *Gemert* is een zeer schoon en groot Dorp, maar het leedt in 1785 zeer veel door enen ontzaglyken brand, welke ontrent honderd Woningen vernielde; alle de toen atgebrande Huizen zyn nog niet weêr opge-bouwd. Het heeft ene zeer fraaie Kerk, liggende in het midden van het Dorp, zynde voorzien van een klein Torentje op dezelve; men meende aan de westzyde dezer Kerk enen groten en zwaren Toren te bouwen; men hadt reeds een begin 'er mede gemaakt, en men hadt de grond-slagen van denzelven reeds in 1794 opgetrokken tot

(e) De Duit-sche, of, zo als zy ook genoemd wordt, de Teutonische Ridderorde van de H. Maria te Jerusalem is haren oorsprong verschuldigd aan enige Kooplieden van *Lubek* en *Bremen*, die in de bekende Krygstogten de Soldaten, die in 'tbeleg van *Ptolemais*, dat in het laatst der XII eeuw voorviel, gewond waren, in ene Tent verbonden. Dit geviel den Duit-schen Vorsten zo wel, dat zy 'er ene Ridderorde, onder gemel-den naam, van stichtten.

tot boven den grond; doch, wegens de komst der Franschen, is dit voorgenomen werk tot nu toe blyven steken, en zal waarfchynlyk nimmer voltooid worden. De Hervormden bezitten 'er ene kleine Kapel, welke sedert 1794 geweldig vervallen is, deels door baldadigheid der Inwoners, deels omdat 'er niets aan hersteld is: deze Kapel, de Predikants-en Schoolmeesters-woning liggen alle onder één dak, en waren van te voren een Klooster der Predikheren of Dominicanen (ff). — Dit Dorp prykt met een zeer schoon Kasteel, het geen vlak by de Kerk ten zuiden ligt. — Het getal der Inwoners, welke zich den kost verschaffen door den Landbouw, doch nog meer door de Linnenrederyën, kan niet juist bepaald worden; dewyl 'er, zo ver my bewust is, gene Volkstelling heeft plaats gehad; 'er worden zeer vele Armen en Bedelaars onder dezelveu gevonden.

'Er rees in de XVII eeuw een verschil over de Souvereiniteit van dit Dorp tusfchen Hun Hoog Mogenden en den Grootmeester van de Duitfche Orde, willende de laafte zich te Gemert, als behorende aan de Landkommanderie van de Aldenbiezen (gg), het Oppergezag aanmatigen, maar

(ff) Deze Orde werdt geflicht door enen Spanjaard, met naam DOMINICUS GUZMAN, in het begin der XIII eeuw, ten tyde van Paus INNOCENTIUS III; zy werdt bevestigd door Paus HONORIUS III. — DOMINICUS was een ongeleerd, bygelovig en wreed mensch. Hy ftieft in 1221, en worst gehouden voor den Uitvinder van den zo genoemden Rozenkrans of Paternoster, waarby men de gebeden, al tellende, opzegt.

(gg) De Landkommandery Aldenbiezen ligt in Luikerland by het Stadjen Bilfer, twe uren ten westen van Maastricht.

maar dit verschil werdt, na zeer lang twiſten; eindelyk bygelegd, gelyk blykt uit ene Refolutie van H. H. Mog. de Staten Generaal, gegeven *Jovis den 8 Junii 1662*, op de volgende voorwaarde: Dat de Souvereiniteit over Gemert aan den Grootmeester der Duitſche Orde werdt afge-
 „ ſtaan voor *Veertig Duizend* guldens te betalen
 „ in drie paaiën; dat die van *Gemert* echter on-
 „ derworpen zouden wezen aan het recht van
 „ Appèl en Ingebod te 's *Hertogenbosch*; dat de
 „ Hervormde Godsdienst 'er onverhinderd zou
 „ mogen worden uitgeoeffend, en dat de Land-
 „ commandeur tot dat einde zou bezorgen ene
 „ behoorlyke Kapel, ene Predikants- en School-
 „ meesters-woning; dat de aanſtelling van Pre-
 „ dikant en Schoolmeester zou ſtaan aan den
 „ Landcommandeur en de goedkeuring aan
 „ H. H. Mog.; eindelyk dat 'er gene Kloos-
 „ ters van geordende Priesters, Moniken of an-
 „ dere Religieufen zouden mogen worden ge-
 „ doogd.” — Men noemt deze overeenkomst
 gewonelyk het *Concordaat*.

De Hertog van Brabant heeft *Gemert* ter leen uitgegeven als ene Heerlykheid voor de helft aan de Duitſche Ridders, en voor de andere helft aan jonker *DIRK van GEMERT*; doch deszelfs nakomelingen moesten, den 21 Juny 1366, hunne helft, wegens den Ridderen door hun aangedane mishandeling, aan gemelde Ridders afſtaan. Den 6 July 1450 verkocht de Hertog van Brabant *PHILIP II*, bygenoemd *de Goede*, de Heide rondom *Gemert* aan deszelfs Ingezetenen. — De Spanjaarden plunderden dit Dorp in 1599, geheel uit. In 1603 werdt hies de Ruitery der Staten Generaal, door den Bevelhebber

ber van 's *Hertogenbosch*, GROBBENDONK, in ene hinderlage gelokt, en ten dele geflagen, gevangen en dertig van dezelve gedood.

Dit Dorp was in 1572 onder het Bisdóm van 's *Hertogenbosch*, en wel onder de Landdekanie van Helmond gesteld. Het zou een Gehugt van *Bakel* en zyne Kerk ene Dochter-Kerk (*Filiale Kerk*) dier Plaats geweest zyn (*hh*). — Onder *Gemert* behoren thands verscheidene Gehugten en Buurten, als: *Haandel*; *Mortel*, *Koks*; (zie van dezelve beneden!); *Boekent*, en anderen. Ook moet men 'er onder rekenen *Lankveld*, waar voorheen een oud Adelyk Kasteel heeft gestaan; aldaar was de beroemde *JORIS van LANKVELD*, of, zo als hy zynen naam in het Grieksch vertaald hadt, *GEÖRGIUS MAKROPEDIUS* (*ii*) geboren.

GER-

(*hh*) Zie *J. van OUDENHOVEN*, *Beschryving der Meierey* bl. 41, en *J. H. van HEURN*, *Historie der stad en Meierey van 's Hertogenbosch*. Deel III. bl. 121. „Dat „*Gemert*” — zo schryft my de Heer *W. C. AKCERSDYCK*. — „Eerst onder *Peelland* gerekend zou zyn, „en onder de *Parochie* van *Bakel* gehoord hebben, „kan ik niet denken, daar het reeds in 1270 aan de „*Duitsche* of *Teutonische* Orde behoorde.” — By *OUDENHOVEN* vindt men het bovengemeld *Concordaat* in zyn geheel. Ter a. p. bl. 42 — 44. der beste Uitgave van 1670.

(*ii*) Zie van dezen Geleerden boven bl. 143. — „Onder „*Gemert*” — dit lees ik by *OUDENHOVEN* l. 1. bl. 42 — „leyt het Adelyck Stamhuys van de Edelen genoemd „*Lanckveld*, welcken naam men wil dat sy gekreghen hebben, omdat sy so yverich teghen den vyandt streden, dat „sy de laetsten, of de langsten in het *Veldt* war en.” — *ACKERSDYCK* meldt my dit volgende: „onder de Gehugten van *Gemert* is ook ene plaats, genoemd *Lank-*
„*veld*.”

GERWEN is een Gehugt van *Nunen*; waarvan het, door een Riviertjen, de *Loop* genoemd, wordt gescheiden; de huizen liggen hier zeer verspreid, en de Kerk ligt ten noorden van alle huizen ver afgezonderd; zy is niet groot, zynde voorzien van enen lagen Toren, waar van de spits op den 9 November 1800 om ver is gewaaid, doch dezelve is thands weer hersteld. — *Gerwen* bestaat uit verscheidene kleine Buurten, zeer ver van elkanderen verwyderd liggende, als: de *Stad* eigenlyk de *Staart*; *Rullen*; *Spek*; *Laar*; *Langelaar*, zynde ene aangename en vermakelyke Buurt wegens de bomen, waar mede zy beplant is; de *Heuvel* (*kk*), en anderen.

GINTERDOOR is een Gehugt van *Lieshout*, waar ene oude Kapel staat, die thands geweldig begint te vervallen. De Gemeente; dat is: de onbebouwde gronden, is door den Hertog van Brabant aan de Ingezetenen uigegeven, en van de

„ veld; van daar was geboortig **GBÖRGIUS MAKROPE-**
 „ **DIUS**, hebbende den naam zynér woonplaats in het
 „ Grieksch overgezet *Makropedion*; die in 1558 overleden
 „ zich door Taalkunde, Geleerdheid en uitgegevene
 „ Boeken vermaard heeft gemaakt, Zie onder anderen
 „ **FOPPENS Biblioth: Belgica** pag, 339, **C, SAXII Onomas-**
 „ *ticum, cetera*”.

(*kk*) In vele Meiëryfche Dorpen en Gehugten vindt men plaatzen, de *Heuvel* of *Berg* genoemd, Het fchynt, dat zulke plaatzen, die gewonelyk het hoogst gedeelte der Dorpen beflaan, het allerëerst betimmerd zyn geweest, en dus het oudste gedeelte derzelven uitmaken. *Heuvel* of *berg* zegt dan hetzelfde als het oude *Terp*, dat is ene hoogte. Men vindt dit woord *Terp* maar alleen, zo ver ik weet te *Daurne* aan ene Buurt gegeven, die enigzints hoger ligt dan het Dorp zelve, Van *Terp* in ons woord *Dorp*.

de verdere gronden van *Lieshout* zodanig onderscheiden, dat de Heer op dezelfde gene aanspraak van Grondheerlykheid maakt.

HAANDEL is een Gehugt van *Gemert*, van welk Dorp het omtrent éne uur ten noord-oosten verwyderd ligt; men ziet in dit Gehugt ene Kapel, beroemd door een zo genoemd wonderdoend *Lieve-Vrouwe-Beeld*. Naar dit Beeld geschieden Jaarlyks, op gezette dagen, Bedevaarten door yverige Roomschen, en 'er vloeit dan ene zeer grote menigte uit alle oorden derwaards te samen; echter is deze toeloop op *ver na* zó sterk niet meer, als hy plagt te wesen; want A. WICHMANS (*kk*) verhaalt: dat de toeloop tot het *MARIA* beeld te *Haandel* zo groot was, dat, dags na Pinksteren des Jaars 1628, over de vier duizend menschen derwaards gekomen waren. ——— Men wil, dat dit Gehugt *Haandel* of *Handel* genoemd wordt, om dat 'er ten tyde der Bedevaarten veel Handel gedreven word. (Dit heeft plaats overal, waar Bedevaarten worden gehouden.)

HAZELDONK. Dus wordt het Huis genoemd vanden Here van *Vlieden*; het is eigenlyk maar een Jagthuis of Zomerverblyf, waarby slegts drie boerenwoningen liggen. De *Hazeldonk* ligt tusfchen *Vlieden*, waaronder zy hoort, en *Liesfel*, niet ver vanden regten oever der Astenfche *Aa*. De ligging van dit Huis, waar aan
noch

(*kk*) *Brabantia Mariana*, pag. 163 en breder aldare pag. 408.

Schoonheid noch iets byzonders te zien is, is wegens de bosfchen, waarin het als verscholen ligt, niet on aangenaam; het is echter jammer, dat hetzelfde zó eenzaam, en ver van alles afgefcheiden, ligt; ook kunnen de landeryën, by hetzelfde gelegen, wegens de fchraalheid des gronds, weinig opleveren. Het is aan twe zyden door de heide omringd, en gene landeryën, die in de Meiëry aan heien grenzen, kunnen onder de vruchtbare oorden worden gerekend.

HELMOND, hetwelk in sommige Kaarten *Helmhout*, doch ten onrechte, geheten wordt, moet men, wegens de gelykluidendheid, niet verwarren met *Kelmond* in het Land van Valkenburg. Het is een klein Stadjen en Heerlykheid, agt uren ten zuidoosten van 's *Hertogenbosch*, en drie uren oost ten noorden van *Eindhoven* gelegen. Dit Stadjen is niet groot binnen zyne grachten; echter strekt zich zyn grondgebied nog al vry ver uit. — *Helmond* was voorheen ene versterkte plaats, zynde ene Frontierftad tegen de Gelderschen, doch het is in vorige oorlogen ontmanteld, en thands een opert Vlek, waaraan men nog de Grachten, twee poorten, of liever gedeelten van poorten, en ook de wallen, fchoon met den overigen grond gelyk gemaakt, kan zien. De Kerk, die groot is, plagt voorheen een zeer fchoon gebouw te wizen; doch wordt tegenwoordig zeer bouwvallig; op derzelve midden staat een klein Torentjen. De Toren, waaröp een ellendig Klokkenspel is, is wel gebouwd, voorzien van ene hoge spits, met eenen groten knop op dezelve. Het Stadshuis heeft niets aanmerkelyks. Voor het overige vindt men 'er gene fchone gebouwen,

wen; uitgenomen het Kasteel aan de zuidzyde van dit Stadjen. Dit Kasteel is een zeer groot, oud en sterk gebouw, zynde vierkant, in het midden voorzien van ene ruime vierkante plaats; op elken hoek is het versterkt met enen zwaren vierkanten Toren, en het ligt romdöm in brede grachten by de *Aa*, even gelyk het Stadjen zelve. Dit Kasteel diende oulings ter bescherming van *Helmond* en men kan nog aan hetzelfde de merktekenen van vorige oorlogen ontdekken.— Niet zeer ver van het Kasteel, doch meer westwaards, lag outyds een Vrouwenklooster van Regularisten, bekend onder den naam van: *onze Lievevrouweklooster in de Hage by Helmond*; ten jare 1543 werdt dit Klooster door de Bezetting van *Helmond*, op order van den Here, afgebrand, op dat *M. van Rossem*, die in de Meiëry stroomte en plunderde, zich in hetzelfde niet zoude versterken; het is naderhand niet wêer herbouwd. — Aan de noordwestzyde, omtrent een vierde uurs van dat Stadjen, ligt *Binderen* (zie boven *BINDEREN* bl: 280). — Buiten dit Stadjen westwaards ligt een vermakelyk Bosch; het *Park* of de *Warande* genoemd, zynde een eigendom van den Here, en de gewone wandelplaats der *Helmondenaars*.

De tegenwoordige Heer *C.F. WESSELMAN* bezit hier, even gelyk de vorige Heren, het aanstellen van alle Ambtenaren en andere heerlyke rechten. Hy is met roem bekend als een Liefhebber en een uitmuntend Verbeteraar van den Landbouw; niemand in de Meiëry overtreft hem hierin. — De Inwoners, die 2488 zielen bedragen, winnen, enige boeren uitgenomen, den kost met het weven van zo genoemde *Bontjens*;
maar

maar het grootst. gedeelte is arm, en gaat wyd en zyd bedelen. — Er is hier weinig, of geent Koophandel, en het zou dwaasheid wezen, om de *Aa*, waarop hier een Korenmolen ligt (er zyn hier nog twe Wind-koornmolens, alle behorende aan den Heer), hierom bevaarbaar te maken; want wat kan men toch van *Helmond* ten water naar 's *Hertogenbosch* vervoeren; hetwelk niet even goed of beter met karren kan worden overgebracht? —

Men heeft thands te *Helmond* ene Latynsche School. — Ten Jare 1620 was hier ene Kamer van Redenrykers, voerende tot Blasoen ene *Vlasbloem*, en tot zinspreuk: *in schoonheid bloeiende (mm)*. — Hier werden geboren LUCAS GASSEL, een beroemd Historie-Schilder; JOANNES BUCKELIUS en de beroemde GEERLOF SUYKERS, de Schryver der algemene *Wereldhistorie (nn)*. Zyn Vader, ook GEERLOF genoemd, was Secretaris te *Helmond*.

Dit Stadjen was in 1220 nog maar onlangs aan de Hertog van Brabant gekomen, zynde het van te voren het eigendom van enen byzonderen Bezitter geweest. In 1300 gaf de Hertog de gemene gronden aan de Ingezeenen uit. In 1314 ruilde de Hertog van Brabant met den Ridder JAN BERTHOÛT van BERLAAR, aan welken hy, tegen zekere Renten en Rechten,

(mm) Zie Mr. W. C. AKKERSDYCK, *Verhandeling over de 's Hertogenbosche Redenrykers*, bl. 218, 244 en volgg. in de *Tweede Proeve van het Utrechtsch Genootschap: Dulces ante omnia Musæ*.

(nn) Men zie over denzelven C. SAXII, *Onomasticum*, Part. V. pag. 557. op het Jare 1700.

ten, welke dezelve te *Lier* en daar omtrent bezat, overgaf het *Dorp, Huis, Park, Molen, en Land van Helmond met de Heerlykheid*, zonder het hoog Gericht; hetwelk eerst daarna in 1388 aan den Here van *Helmond* voor *duizend goudgulden* werdt verpand. Men vindt niet aangetekend, wanneer *Helmond* eigenlyk ene *Stad* geworden is, of Stads voorrechten heeft verkregen; maar de Infante *ISABELLA* verklaarde onder anderen, by enen brief van 14 October 1598: dat *Helmond* moest beschouwd worden als ene beslotene *Stad*, en gelyke voorrechten genieten als de andere kleine *Steden* van *Brabant* (oo).

Aan dit *Stadjen* zyn vele oorlogsrampen en andere ongelukken ten beurt gevallen; want het leedt in 1539 zeer veel door enen zwaren brand, waarby zelfs enige *Inwoners* omkwamen. *M. van Rossem* meende hetzelve in 1543. in te nemen, doch hy durfde, dewyl 'er ene sterke bezetting in dit *Stadjen* lag, de belegering niet ondernemen (pp). In 1579 werdt *Helmond* door den *Prins van PARMA* ingenomen, en de *Staatfche* bezetting, tegen alle krysrecht, aan bomen opgehangen. In 1581 werdt *Helmond* door

(oo) Dat *Helmond* ene oudere *Stad* dan 's *Hertogen'osch* zoude wezen, en dat men in oude papieren zou lezen, *De Stad Helmond en het Stedeken den Bosfche* (zie *Reize door de Meiëry* in 1798 bl. 145.) vervalt door het zo even aangevoerde, my door den Geleerden *ACKERSDYCK* medegedeeld.

[pp] *J. van OUDENHOVEN* *Beschryving der Stad 's Hertogenbosch* bl. 205. *J. H. van HEURN* t. a. p. Deel I. bl. 506. Dus heeft *W. A. BACHENE* ongelyk, wanneer hy fchryft [T, a, p. Deel IV, bl. 559]: dat *Helmond* in 1543

door de Staatſche Benden heröverd, doch zy moesten hetzelve, wyl zy het Kasteel niet konden bemagtigen, weder verlaten. In 1588 nam de Graaf van HOHENLOE dit Stadjen stormenderhand in, by welke gelegenheid hetzelve geheel afbrandde, uitgenomen de Kerk, het Kasteel en één Huis, het geen nog in wezen is. In 1597 veröverden enige muitende Ieren, in Spaanschen dienst, gemeld Stadjen; hielden 'er slecht huis, en dwongen de Inwoners, om hun kost en drank te geven en hunne paarden te onderhouden. In 1602 veröverde Prins MAURITS het Kasteel van *Helmond*. Graaf FREDRIK van NASSAU sloeg in 1635 omtrent twe honderd Spaansche Ruiters by dit Stadjen. In 1793 wierpen de Franschen aan de westzyde buiten de poort (deze wordt de *Vespoort* genoemd) twe kleine batteryën op; doch deze hebben, wyl zy schielyk moesten vèrtrekken, gelukkiglyk nergens toe gediend. In 1802 ontstondt 'er herhaalde reizen brand, doch hy werdt telken reize spoedig gebluscht.

Binnen dit Stadjen word gewonelyk de Jaarlyksche Kwartiersvergadering van Peeland gehouden. Het heeft, behalve vier Jaarmarkten, alle Saturdagen Weekmarkt.

HEZE, gewonelyk *Heze by Leende* geheten, is ene oude Grondheerlykheid; want men leest reeds in de XII eeuw van enen HERBERT, Here van *Heze*. In de XIII eeuw was deze Heer-

1543 ten enenmale door M. van ROSSEM verwoest is. Men vergelyke ook hiermede het geen ik boven bl. 70 en 180 omtrent dezen woesten Krygsmann heb op getekend.

Heerlykheid in het bezit van het Graaflijk huis van HORNE (HOORN); want in 1285 gaf WILLEM van HORNE en ALTENA het recht van Patronaatschap der Kerken van *Heze* en *Leende* aan het Klooster van *Keizersbosch*, gelegen in het Graaffschap *Hoorn*; welk Klooster de Tien-den te *Leende* plagt te bezitten, en voor nog maar weinige Jaren verkocht heeft. Eerst in 1333 droeg de Heer van *Heze*, zyne Dorpen van *Heze* en *Leende*, met al wat 'er toe behoorde, aan den Hertog van Brabant op, en ontvong die weder van denzelfen ter leen, behoudende de Hertog niets anders dan de *Manfchap*, dat is: *des Leenheers Recht*; echter hadt de Hertog reeds in 1292 verleend, dat die van *Heze* en *Leende* hunne Hoofdlering in 's *Hertogenbosch* moesten halen. — Deze Heerlykheid, éne der grootste en voordeligste der gehele Meiëry, heeft ook altyd byzondere voorrechten behouden; want de vrye Warande (qq) is aan dezelve toegekend, en de Heide wordt door den Here aan de Ingezetenen verhuurd. — Het Dorp *Heze* is niet schoon, liggende de huizen 'er al te zeer verspreid; het heeft een schoon Kasteel van den Here, liggende aan den reg-

(qq) *Vrye Warande* is een recht, waardoor het Jagen met honden en valken, of zo als men dit anders noemt: *hant met hant* en *vederen met vederen* te vangen, by uitsluiting alleen aan den Eigenaar van zulk goed toekomt, daar in tegendeel elk geboren Brabanter overal geheel Brabant door, de vrye Waranden echter uitgezonderd, met valken en honden, zelfs op Jagten, die aan byzondere Eigenaars toekomen, mag Jagen.

regten oever van de *Rul*. Regt tegen over dit Kasteel ligt ene kleine Kapel, en aan de zuidzyde dezes Dorps staat ene grote Kerk, voorzien van enen Spitzten Toren. By en omtrent dit Dorp liggen zeer grote en schone Dennenboschen, doch deze hebben door den Orkaan van 9 Nov. 1800 geweldig veel geleden; zy behoren aan den Here. *Heze* maakt met *Leende* en de zes *Gehuchten* (zie van dezelve boven!) éne Heerlykheid en Dingbank uit. — Men stelt het getal der Inwoneren van *Heze* op 1493 zielen; zy vinden hun bestaan, enige weinige Ambachtslieden uitgezonderd, in den Landbouw.

In 1506 werdt *Heze* door *KAREL*, Hertog van Gelder, geheel uitgeplunderd. In 1528 werden de Gelderschen door de Brabanters by *Heze* en *Leende* geslagen, en verloren, behalve vele voorraadswagens, omtrent negen honderd doden. In 1543 leide *M. van Rossem* aan dit Dorp ene brandschatting op van twe honderd guldens. In 1580 werdt *WILLEM van HOORN*, Heer van *Heze* en *Leende*, op den 8 November te *Quesnoi* (rr) onthoofd, omdat hy de zyde koos van de Algemene Staten tegen den Koning van Spanjen. In 1693 dreigde de Fransche Gouverneur van *Namur*, om *Heze* en *Leende* in brand te steken, doch het bleef alleen by bedreigingen (ss).

Men moet *Heze*, dat de Meïëryënaar gewone
ne-

(rr) *Quesnoi* is ene Stad en Vesting in Henegouwen,
(ss) Zie boven bl. 100!

nelyk *Hees* noemt, niet verwarren met *Hees by Nymegen*; *Hees by Maastricht* en *Heesch* in het Kwartier van Maasland.

HOOGTEN verkeerdelyk *Huchten* genoemd, heette oudtyds *Hoechten*, en draagt waarfchyne-lyk zynen naam, om dat het hoger dan de om-lygende grond gelegen is. Het is ene Buurt van *Maarheze*, liggende omtrent ene halve uur ten oosten van hetzelfde. In 1213 werdt deze Buurt door THEODORUS van ALTENA, denkelyk een jonger Zoon uit het huis van Kranendonk, aan het Nonnenklooster of Abtdy te *Roermond* gegeven, die dezelve nog in 1380 bezat, wanneer die Abtdy en de Conventualen ene overéénkomst met de Regenten van *Zomeren* aangingen over het gebruik der Gemeente aldaar. Thands behoort deze Buurt, waar maar twe of drie boerenwoningen liggen, aan byzondere Eigenaars. Men heeft ene byzondere getekende Kaart van dit goed, die in 1794 of 1795 weder op nieuw is afgetekend.

HOOIDONK of, zo als enigen, doch verkeerdelyk, Schryven *Hoogdonk* is thands ene kleine Buurt van *Nederwesten*, liggende aan den linker oever van de *Dommel*; het bestaat slechts uit weinige huizen. Ten Jare 1146 werdt hier een Adelyk Vrouwenklooster gesticht van den derden Regel van den H. AUGUSTINUS; deszelfs Abdis hadt mede zitting en stem in de vergaderingen van Brabants Staten. Dit Klooster werdt benevens zyne Kerk, door enige booswichten in 1564 in brand gestoken; hetzelfde, hersteld zynde, werdt na den Westphaalschen Vrede in 1648 vernietigd. Hier plagtin oude tyden een sterk Kasteel te staan, doch ook dit is 'er niet meer. 'Er is gene plaats in de

de gehele Meiëry beter gelegen, om te versterken dan *Hooidonk*, wordende dezelve van voren door de *Dommel* en van achteren en op zyde door lage moerasfige Landeryën gedekt; men kan met weinige moeite alles onder water zetten. — Men bespeurt hier nog enige ruïnen, zynde de overblyfsels van gemeld Kasteel, of waarfchynelyker van het Klooster. Op de *Dommel* ligt hier een Run- en Koormolen.

HOUT is ene grote en uitgestrekte Buurt van *Mierlo*, liggende ene grote halve uur ten noord-oosten van hetzelfde. Men noemt deze Buurt, ter onderscheiding van anderen, gewonelyk het *Mierloër Hout*, of ook wel, omdat het dicht by *Helmond* ligt, het *Helmondsche Hout*; doch dit is verkeerd. In deze Buurt ligt het *Apostelhuis*. Men zie vooräl omtrent deze Buurt en gemeld Huis beneden onder *Mierlo*.

JEKSCHOT is ene Buurt en Heerlykheid bestaande uit weinige boerenhuizen of hoeven. Deze Buurt ligt zeer eenzaam in ene grote heide, omtrent ten halven wege tusfchen *Lieshout* en *Vegchel*. De Heer heeft het recht, om hier Jaarlyks enige cynfen te heffen. De kundige Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK deelde my het volgende hierömtrent mede: *Jekschot* werdt door den Hertog van Brabant gegeven aan **WILLEM die CRUUDENER** voor ene zekere somme van penningen, die de Hertog hem fchuldig was, en zulks zo als het lag onder *St. Oedenrode*, te voren ene woeste heide geweest zynde. Welke **WILLEM die CRUUDENER** dat goed weder aan den Hertog opdroeg en van denzelven ten Leen outvong met de Heerlykheid, uitgenomen het hoog gericht en verscheidene voorrechten;

alles in 1310. Ene afpaling dezer Plaats geschiedde in 1362. De Bezitters schynen echter de uitoeffening van het middelbaar en laag rechtsgebied naderhand verwaarloosd te hebben; men heeft 'er ten minsten thands gene Rechtbank meer, maar het behoort onder *Oedenrode*. Onder dit scone Dorp hoort ook de Buurt

KOEVERING. Zy ligt omtrent ene halve uur noord-noord-oost van *Oedenrode*; bestaat uit weinige huizen, waaronder enige herbergen, wyl door deze Buurt de gewone weg loop van *Helmond*, *Aarlo*, *Lieshout* enz. naar 's *Hertogenbosch*; ook heeft zy enen byzonderen Wind-koormolen.

KOKS ene Buurt van *Gemert*, liggende ruim drie vierde ener uur noordwaards van hetzelfde aan de *Aa* by de Grenscheiding van *Erp*. Tot hier toe plagt de *Aa*, zo men de overlevering geloven mag, met platboomde Vaartuigen bevaren te worden.

KRANENDONK is eigenlyk geen byzonder Dorp, maar ene Baronnie, waaronder men rekent *Maarheze*, *Gastelen* *Zoerendonk*. *Budel* behoort eigenlyk niet, schoon zulks gewonelyk gesteld wordt, onder deze Baronnie, want (gelijk boven op *Budel* is aangemerkt) de Baronnie van *Kranendonk* behoorde reeds lang te voren onder de *Meiëry*, eer 'er *Budel* toe gerekend werdt. — Men ziet nog een Bosch tuschen *Maarheze* en *Zoerendonk*, het *Kranendonksche Bosch* genoemd; doch hetzelfde heeft zeer veel geleden door het uithakken van scone bomen in 1795, enkel tot brandhout voor de *Franchen*. By dit Bosch plagt een Kasteel te staan, zynde een scone gebouw, waarop de Baronnen

van

van KRANENDONK, en onder dezelve Keizer KAREL V., zich dikwyls ophielden en met de Jagt vermaakten. Van hetzelfde zyn thands niets meer dan enige weinige bouwvallen overig, dewyl de Franschen hetzelfde in 1673, enkel uit baldadigheid, lieten springen. In 1333 werd de Heer van *Kranendonk* door de Vlamingen, die enen inval in Brabant deden, gevangen.

KROOI of het *Huis te Krooi* is een schoon antiek Gothisch gebouw, liggende noordwest omtrent ene halve uur van *Helmond*, en zuidwest omtrent een vierde uur van *Aarle*, aan het Riviertjen de *Mierle*. Dit Kasteel, een der schoonste, zo niet het allerschoonste in de Meiëry, ligt zeer aangenaam; wordt uitmuntend onderhouden, en heeft zeer schone boschen, welke voor weinige Jaren eerst zyn aangelegd door den tegenwoordigen Bezitter; in dezelve zyn zeer lieve en vermakelyke, door kunst verfraaide, wandelwegen. Dit schoon Kasteel, dat met zyne Tuinen in brede Vischryke Grachten ligt, plagt met zyn toebehoren onder het rechtsgebied van *Aarle* te staan, en het is daarvan afgecheiden en onder *Stiphout*, waaronder het thands behoort, gebragt by de nadere verpanding dier Heerlykheid (zie STIPHOUT beneden!) in 1642; het hadt ook te voren enen anderen Eigenaar als den Pandheer van *Stiphout*. Uit het gezegde van J. B. GREMMAYE (tt) schynt het, dat dit Kasteel zynen naam ontleend heeft van zyne vorige Bezitters uit het Geslacht van KROOI of CROY. — De laats vorige Bezitter, de Heer
JAN

(#) In *Taxandria* pag. 76.

JAN ANTHONY van der BRUGGHEN, die dit Kasteel en de Heerlykheid *Stiphout* in 1772 kocht, verfraaide hetzelfde met vele kosten, en deszelfs Broeder, de Heer **JOHAN CAREL GIDEON van der BRUGGHEN**, die dit goed in 1778 gekocht heeft en nog bezit, zettede die verfraaiingen en verbeteringen zó sterk voort, dat het thands, gelyk ik zeide, één der schoonste Meiërysche gebouwen is. De tegenwoordige Heer **J. C. G. van der BRUGGHEN**, een Liefhebber van den Landbouw, legt zich met yver toe, om onbebouwde landeryën vruchtbaar te maken; ook tracht hy de Schapen teelt, door het invoeren van Spaansche Schapen, te bevoorderen, en dus het Ras en ook den Wol te verbeteren. Deze Heer verdient in alle opzigten den ongeveinsden lof, dat hy, in alle de door hem gemaakte verbeteringen, het *aangename* en *nuttige* samenpaart.

• **LANKVELD.** zie **GEMERT!**

LEENDE is een schoon Dorp en ene Grondheerlykheid, makende met de zes *Gehugten* en *Heze* éne Dingbank uit; het ligt langs de kleine *Dommel* en bevat 1310 Inwoners, welke, voor het merer gedeelte, hun bestaan in den Landbouw vinden. Midden in dit Dorp ligt ene schone Kerk, rustende op enige hardstenen pylers; zy is voorzien van enen schonen hogen Toren met enen groten knop: deze Toren brandde voor enige Jaren door den blixem af, doch herrees weér spoedig uit zyne asch, heerlyker dan van te voren. — Alles, wat ik boven, bl. 309 van *Heze* gezegd heb (zie aldaar **HEZE!**), aangaande de verpanding, lotgevallen enz dier Heerlykheid, raakt ook *Leende*: deze beide Dorpen hebben juist dezelfde lotgevallen ondergaan;

gaan; derhalve zal ik hier daar geschrevene hier niet herhalen. — *Leende* is beroemd wegens zyne lekkere knollen, welke nergens zo smakelyk vallen als daar. Het heeft verscheidene Buurten, en onder dezelve is de voornaamste en grootste

LEENDERSTRYP, zynde een Gehugt, waar ene Kapel staat; hetzelve ligt omtrent ene halve uur ten zuiden van *Leende*. Men treft 'er niets byzonders aan.

LIEMDE is een Dorp, dat niet zeer groot is, waar echter de huizen zeer verspreid liggen. Dit Dorp en Heerlykheid ligt drie uren zuidwaards van 's *Hertogenbosch*, één uur ten zuidoosten van *Bokstel*, en ene halve uur ten oosten van den Steenweg, waar ene Barriere ligt, de *Liemder Barriere* genoemd. — De Kerk is klein en voorzien van een klein spits Torentjen. De Inwoners, die uit 914 zielen bestaan, leggen zich toe op den Landbouw; ook zyn 'er vele Metzelaars onder, die 'szomers naar Hoiland gaan werken. — *Liemde* is in 1420 door den Hertog van Brabant aan WILLEM, Here van *Bokstel*, uitgegeven als ene Heerlykheid, voor getrouwe diensten aan den Hertog bewezen. — *Liemde*, het geen certyds *Leymde*, en door de Meiëryënaars thands gewonelyk *Liempt* wordt geheten, zou zynen naam ontleend hebben (volgens sommigen) van den *Klei- of Leemächtigen* grond, welke hier wordt gevonden. In de Buurt *Kasteren*, welke van *Kasteren* in Kempeland te onderscheiden is, ligt een Koornmolen, op de *Dommel*, welke Rivier dit Dorp ten oosten bespoelt.

LIERÖP, by sommigen *Liedrop* geheten, ligt

aag

aan den linker oever der *Aa*, omtrent ander halve uur ten zuiden van *Helmond*; dit Dorp is niet groot, bevattende slechts 878 Inwoneren (*uu*), die hun bestaan vinden in den Landbouw. De Kerk ligt van het Dorp afgezonderd, en bezit niets aanmerkelyks; de Toren is een matig gebouw voorzien van ene matige spits. Men plagt hier ook een *Slozjen*, of een omwaterd Huis te hebben, hetwelk in 1741 van 's Lands wege verkocht en naderhand afgebroken is. — Lieröp wordt in brieven van 1328, waar by de Gemeente is uitgegeven, *Lye-dorp* genoemd; het is als ene Heerlykheid verpand geweest, maar in 1606 weder ingelost. — Onder *Lieröp* is ene Buurt, *Stipdonk* genoemd, welke, ten noorden van dit Dorp gelegen, enen Watermolen op de *Aa* heeft. In deze Buurt en ene andere, *Hersel* (*vv*) genoemd, bezat de Abtdy van *Postel*, in Oostenryksch Brabant, by de zuidelyke grenzen der Meiëry niet ver van *Bladel*, gelegen, reeds in 1300 goederen van be-

(*uu*) De *Courier van Bataafsche Brabant* Nom: 30. telt 1249 zielente *Lieröp*; maar verkeerd, want dit Dorp is niet groot, en bevat, volgens *BACHIZNE* (l. l. Deel IV. bl. 566.) maar *hendert negen en vyftig* huizen, dus kan het getal der Inwoonders niet op 1249 gesteld worden. —

(*vv*) Dit moet men onderscheiden van twee Huizen in het Land van Kuik, welke thands weinig meer dan Boerenwoningen zyn; waarvan het ene, *Groot Hersel*, onder *Sambeek*, eigenlyk *Sint Jansbeek*, en het andere, dat een ellendig woonhuis is, *Klein Hersel*, onder *Vierlingsbeek* hoort. Zy liggen dicht by elkanderen; worden door een Klein Riviertjen, de *Lunbeek*, gescheiden, en waren voorheen tamelyk goede Heerenhuizingen.

belang; aan welke goederen, te samen met de Ingezetenen van *Mierlo*, zekere Gemeente, de *Groene Gemeente* geheten, in dat Jaar door den Hertog van Brabant is uitgegeven, over welke Gemeente van tyd tot tyd verschillen en rechtsgedingen zyn gevallen. De goederen van *Postel* zyn naderhand van 's Lands wege verkocht. — MARTEN van ROSSEM stelde in 1543 dit Dorp, benevens *Zomerem* en *Asten* onder ene brandschatting van agttien honderd guldens.

Ten zuidwesten van *Lieröp* in de heide, doch onder het grondgebied van dat Dorp, wordt ene grote verlameling van water gevonden, welke den naam draagt van *Beuyen*; dit Ven of Meirtjen levert zeer lekkeren Baars en anderen Visch op. 'Er gaan wel eens Gezelschappen naar *Lieröp*, om ene vriendschappelyke Vischparty aldaar te houden. De Visch, in het *Beuyen* gevangen, is blank, smakelyk en beroemd (ww).

LIES-

(ww) G. H. VAN HEURN zegt, t. a. p. I Deel bl. 19: „ In het Kwartier van Peelland, omtrent het Dorp „ *Liedröp*, ligt een Ven in de heide, dat wel anderhal- „ ve uur in zynen omtrek heeft. — — In het jaar 1749 „ heb ik te *Liedröp* Snoek, Baars en Paling, die daar in „ gevangen en zeer blank was, geëten; dezelve Smaakt- „ te volmaakt wel. My is verhaald, dat na dien tyd het „ ingewand van al den visch, die'er in gevangen werdt, „ rood was. Ik heb echter verstaan, dat men dit se- „ dert vyf of zes Jaren herwaards niet meer zo gevon- „ den heeft, doch wat hiervan de reden zy, is my on- „ bekend.” ——— De roodheid van het ingewand is denkelyk veröorzaakt door het voedzel. Men vindt somtyds in de Meiëry, in de Sloten en andere stilstaande wateren, ene talloze menigte van Waterluizen, welke rood van verw zyn, en het gehele water door hunne menigte als rood maken. De Vischen azen op da

LIESHOUT voorheen *Lyshout* is ene Heerlykheid, welke van sommigen voor ene Baronie en Grondheerlykheid wordt gehouden. Zy ligt niet ver van *Aarle* en omtrent één en ene halve uur van *Helmond*. Dit Dorp is van ene middenmatige grootte, doch niet fraai; echter is geen Dorp in de gehele Meiëry zó schoon beplant als hetzelfde: iedere straat vormt verscheidene eikendreven, welke alle aan den Here toebehooren. — *Lieshout* is een oud vry goed geweest van de Abtdy van *Floref* (xx); het komt reeds in 1242 en 1251 als zodanig voor; naderhand heeft de Abtdy van *Postel*, van de orde der *Norbertinen* (yy), hetzelfde verkregen, die het weér verkocht heeft. De Heer dezer Plaats hieldt zich voor Grondheer; hetwelk hem echter ook van 's Lands wege is betwist. Deze Heerlykheid was ook, hetgeen iets byzonders is, niet Leenroerig. — Het verblyf van den Here, gewonelyk het *Herenhuis* genoemd, is niet groot of schoon. Het Raadhuis is een

ta-

de zelve. Wanneer de Visch in den zomer, by laag water, op Flap (*conferva rivularis*) en andere waterplanten aast, dan is het ingewand, gelyk my de ondervinding geleerd heeft, groen

(xx) *Floref*. ligt in het Graaffchap *Namur*.

(yy) De *Norbertinen* dragen hunnen naam naar den H. NORBERT, die te *Xanten*, in het Hertogdom *Kleve*, geboren, in 1126 Eerstbischop van *Maagdenburg* werdt. Zy worden ook *Premonstratenf-n* genoemd naar de plaats, *Premontré* in de Provincie *Ile de France* in Frankryk, waar NORBERT zyn eerste Klooster stichtte; deze plaats zou hem door MARIA aangewezen (in het Latyn *Premonstratus* waarvan het Fransch *Premontré*) zyn, en daarvan haren naam hebben. Deze Moniken dragen witte hoeden en klederen, en heten daarom ook: *Witte Heren*.

tamelyk goed gebouw. De Kerk, die aan de zuidzyde omtrent één vierde van een uur van het Dorp ligt, is by den Storm van 9 November 1800 ingestort, zelfs is de noorder muur, tot op de helft der hoogte omgewaaid; de Toren, die met ene matige spits pronkt, is staande gebleven. — Onder *Lieshout* hoort *Ginterdoor* (zie boven!) en de Buurt *Achterbosch*; welke haren naam ontleend heeft van een bosch, achter het welk zy gelegen was; deze buurt ligt westwaards omtrent ene kleine halve uur van het Dorp zelve (23); in deze Buurt worden, byna alle Jaren, zeer goede stenen gebakken, welke naar de bygelegene Dorpen verkocht worden. — *Lieshout*, *Beek* en *Aarle*, welke drie Dorpen als in enen driehoek digt by malkanderen zyn gelegen, waren in vroegere tyden befaamd wegens het slecht karakter der Inwoners; hiervan hadt men het oud spreekwoord:

Tus

(23) „ In een der oudste Landkaarten der Meiëry, die thands zelden voorkomt, wordt by het Dorp *Lieshout* een groot Bosch gevonden. In nieuwere Kaarten is dat Bosch, schoon het lang weggerukt is, mede gesteld.” zegt J. H. VAN HEURN t. a p. Deel I bl. 15. — In den *Tegenwoordigen staat der Verenigde Nederlanden* II Deel bl. 147 lees ik: „ *Lieshout* — aan ene Boschaadjè, *Lieshouts Bosch* genoemd, gelegen.” — Er ligt nog, digt by het Herenhuis to *Lieshout*, een klein Dennenboschjen, hetwelk door den orkaan van 9 Nov. 1800 byna geheel vernield is. Beide aangehaalde Schryvers schryven dus ten dele waar, en ten dele onwaarheid. —

X

Lyshout zonder Vlehen /
 Beech sonder Boirdenaers /
 En Heele sonder Hoeren /

Dan sal de Wetelt niet lang meye haeren.

Thands zyn de Inwoners dezer Dorpen niet slechter van gedrag dan de overige Meiëryënaars. — *Lieshout* telt 826 Inwoners, welke meest alle van den Landbouw leven. — Dit Dorp werdt in 1512 door de Gelderschen in de asch gelegd.

LIESSEL, ook *Lysfel* genoemd, is een groot en uitgestrekt gehugt van *Deurne*, liggende ene uur ten zuiden van hetzelfde. In dit gehugt ligt ene grote Kapel, welker Toren in 1769 door den Bliksem afbrandde, doch daarna weder hersteld werdt; en aan de zuidzyde ziet men nog den bouwval van een Oud Kasteel, het *Blokhuis* genoemd, zynde hetzelfde een zeer sterk en versterkt slot geweest tegen de invallen der Gelderschen. — Onder *Liesfel* hoort ene Buurt, de *Heidrik* genoemd, waar de beste Turf der gehele Meiëry gegraven wordt; hy is byna zó hard en zwaar als steenkolen. — In dit Gehugt, het geen géén byzonder Dorp en Dingbank, uitmaakt, zo als **OUDENHOVEN** (aaa) wil, maar slechts één Dorp is met *Deurne* (zie **DEURNE!**), hebben de Roomschen ene eigene Kerk en Priester, gewonelyk de *Proost van Liesfel* genoemd; zy zyn echter verplicht, om op Paschen te *Deurne* hunnen Hoogtyd te houden, ofte Communiceren. — Men telt te *Liesfel* 556 Inwoners. — In 1653. werdt hier den Kolonel der Lothar

(aaa) *Beschryving der Meiëry van 's Hertogenbosch*. bl. 21.

tharingers, **KLAAUW**, die in Spanjens dienst was, en zich hier gelegerd hadt, door den Veld-marschalk van **BREDERODE** geflagen en gevangen (*bbb*)

LOOP (De) is een klein Riviertjen, nemende zynen oorsprong by *Mierlo*, lopende tusfchen *Nunen*, *Gerwen* en *Gederwetten* door, zich by *Hooionk* in de *Dommel* ontlastende. Andere Beekjens in Peelland worden ook *Lopen* genoemd, als:

ESPER LOOP (De). Dit Beekjen, dat van de Bakelfche Buurt *Esp* zynen naam ontleent, ontspringt in de Peel boven *Milheze*; fcheidt *Beek* van *Gemert*, en valt by dit laafte Dorp in de *Aa*.

KAWYSCHE LOOP (De) heeft haren naam van ene boerenwoning onder *Bakel*, de *Kawy*, eigenlyk de *Koude Weide*, genoemd, waarzy verby vloeit. Zy ontspringt eensgelyks in de Peel by *Milheze*, froomt langs dit Gehugt en langs *Bakel*, waar zy zich met de *Vlier* verénigt.

RAAKSCHE LOOP zie **OUDE AA!**

MAARHEZE is een Dorp, behorende onder de Baronnie van *Kranendonk*, en makende met *Gastel* en *Zoerendonk* éne Dingbank uit. In dit Dorp ligt ene matige Kerk, voorzien van enen tamelyk fpiifen Toren; verder is 'er niets opmerkelyks. Sommigen willen, dat de eigenlyke naam *Moerheze*, van de meeren of venen, die by hetzelfde liggen, zou wézen, ook wordt het in enige Kaarten verkeerdelyk *Maasheer* ge-

(*bbb*) Zie dit geval boven bl. 94, 95!

genoemd. Men moet dit Dorp, hetgeen 647 Inwoners telt, niet verwarren met het Dorp *Maashees* in het Land van Kuik. — Reeds ten Jare 1213 komt *Maarheze* voor onder den naam van *Marresca*; en in 1305 noemde WILHELMUS, Heer van Kranendonk, zich Heer van dat Dorp. — In 1693 dreigden de Franschen dit Dorp af te branden en uit te plunderen, maar het bleef alleen by bedreigingen. In 1700 beroofde ene Fransche Party het huis van den Hervormden Leeräar dezès Dorps van alles. In 1747 eischten Franschen enig hooi en haver van dit Dorp.

MIERLE (De) is een levendig Riviertjen, het geen zynen oorsprong neemt by *Lieröp*. Het vloeit vervolgens langs *Mierlo*, scheidt dit Dorp en ook *Stiphout* gedeeltelyk van *Helmond*; stroomt vervolgens langs *Krooi*; maakt de scheiding tuschen *Aarle* en *Lieshout*, en ontlast zich op de *Beeksche Donk* in de *Aa*.

MIERLO ene Heerlykheid, voorheen wel eens *Mierloë* genoemd, moet men onderscheiden van *Mierlo* in het Land van *Kesfel* in Opper Gelderland. Dit Dorp is groot en zeer uitgebreid, bestaande uit verscheidene Buurten, als *Hout*, *Broek*, *Berenbroek*, *Hezerschoor*, *Brandevoort* en vele anderen; echter is dit Dorp niet schoon, dewyl de huizen 'er alte verspreid liggen. Het ligt éne uur ten zuidwesten van *Helmond*, naar welk Stadjen men in 1801 enen lynregten weg door de heide, welke thands bebouwd wordt, heeft aangelegd. Men ziet hier een klein en onäänzienelyk Raadhuis. De Kerk, die een schoon en net gebouw, en van enen schonen en spitzen Toren voorzien is,

ligt

ligt omtrent een vierde van ene uur ten zuiden van het Dorp afgezonderd; nog verder zuidwaards ligt het Kasteel, zynde een zeer hoog en zeer oud Gebouw, doch het is voor weinige jaren ten dele ingestort. Ten noorden van *Mierlo*, dicht by *Helmond* (ccc), aan de *Mierle* ligt een Hospitaal of Gasthuis, het *Apostelhuis* genoemd, zynde dit gebouw gesticht omtrent den Jare 1531 door den Kardinaal WILLEM van ENCKEVOIRT; in hetzelfde werden twaalf oude Mannen, boven de vyftig Jaren, die niet meer in staat waren, om met hunnen arbeid den kost te verdienen, onderhouden. Ook was 'er ene Kapel by hetzelfde (deze is voor enige Jaren afgebroken), waarin, door enen Priester of zogenoemden Rector, dagelyks de Misse moest gelezen worden voor de rust der ziel van gemelden Kardinaal. Keizer KAREL V en Paus CLEMENS VII schonken aan dit Huis enige vryheden en voorrechten, welke door de Bullen (ddd) van enige latere Pauzen vermeerderd of bevestigd zyn. Thands dient het voor een Boerenwoning, en uit de inkomsten van het

(ccc) BACHENE (1, 1, Deel IV bl. 580) begaat ene fout, dewyl hy zegt; dat het *Apostelhuis* niet ver van de Kerkbuurt van *Mierlo* gelegen is. Dit Gebouw ligt in de Buurt het *Hout*, meer dan ene grote halve uur ten noordöosten van *Mierlo*, en slechts ene vierde uurs zuidwestelyk van *Helmond*.

(ddd) Zo worden de Bevelschriften der Pauzen genoemd. Zy dragen den naam van *Bullen* naar de zegels (in het Latyn *Bulla*) welke aan dezelvev gehangen worden. De Pauzen gebruiken, dit is iets byzonders, altyd loden zegels.

hetzelve worden nog enige armen onderhouden. Gemelde W. van ENCKEVOIRT was te *Mierlo* geboren; eerst werdt hy Kanonik te Antwerpen; toen Prepoost van St. SALVATOR te *Utrecht*; vervolgens Datarius, dat is: die de smeek-schriften (*requesten*) geeft en ondertekent; van Paus ADRIAAN VI; daarna Bisshop van *Dertusen* in Spanjen; en eindelyk maakte Paus ADRIAAN VI hem Kardinaal: hy is de enigste, die door dezen Paus met den Kardinaalshoed werdt begiftigd. Paus CLEMENS VII schonk hem het Bisdrom van *Utrecht*. Hy overleedt den 9 van Hooimaand 1534 te *Rome*, en werdt aldaar begraven. — De Inwoners van *Mierlo*, welke men reket op 1753 zielen (*eee*), vinden voor het grootst gedeelte hun bestaan in den Landbouw; zy leggen zich thands vlytig toe op het bebouwen van heigronden. Dit Dorp heeft waarfchynelyk, fchoon men 'erniets van vindt aangetekend, ook veel geleden in de oorlogsrampen, die van tyd tot tyd de Meiëry getroffen hebben. Het heeft twe Jaarmarkten, op welker laafte, die dingsdag voor den 25 November invalt, gewonelyk de prys van het Varkensvleesch over het grootst gedeelte van Peelland wordt geregeld.

De Geleerde Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my het volgende omtrent dit Dorp en Heerlykheid vriendfchappelyk medegedeeld:
 „*Mierlo* fchynt onder de oudfte Plaatzten der
 „*Mei-*

(*eee*) De *Courier van Bataafsch Brabant*, Nom. 30 telt te *Mierlo* maar 1572 Inwoners. Dit getal is veel te klein.

„ Meiëry geteld te moeten worden. JAN GRUIT-
 „ HUUSEN, Rector van het Hospitaal of Gast-
 „ huis te *Mierlo*, heeft enige aantekeningen
 „ over *Mierlo* in schrift gebragt, die nog voor
 „ handen zyn; doch zeer gebrekig en deels
 „ weinig geloofwaardig. Volgens hem zou
 „ Koning BERENGARIUS het Slot of Kasteel van
 „ *Mierlo* aan enen MILO, naderhand van *Verma*,
 „ gegeven, en hetzelfde daarvan den naam van
 „ *Milo's Slot* bekomen hebben. Doch daar hy
 „ zulks bengt tot 1117, en zich beroept op
 „ het getuigenis van LUITPRANDUS, verliest
 „ dat vertelsel alle geloof, daar LUITPRANDUS
 „ reeds geschreven, en BERENGARIUS geregeerd
 „ heeft omtrent 946; en LUITPRANDUS *Libri*
 „ II *Capite* 20. wel van enen MILO, gunsteling
 „ van Koning BEREGARIUS, maar nergens iets
 „ van het voorzeide vertelsel meldt. — De
 „ naam dier Plaats komt in enen oorspronglyken
 „ brief van 1300 dus geschreven voor: MIRLO;
 „ waarfchynelyk is dit ene verbaftering van *Meer-*
 „ *lo*, welk voorzetsel *Meer* men in vele namen
 „ van Plaatzen vindt, als: *Meerveldhoven*; *Meer-*
 „ *hout*; *Meerwyk*; *Meerbeek*; *Meerkerk*. — Reeds
 „ in 1292 werdt deze Heerlykheid afgepaald.
 „ In 1312 vindt men: dat HENDRIK, Heer van
 „ *Mierlo*, zyne *vrye* Heerlykheid aan den Her-
 „ tog van Brabant opgedragen, en van denzel-
 „ ven weer ten leen ontvangen zou hebben; het
 „ geen echter niet van het hoog gericht te ver-
 „ staan is: want eerst in 1397 werdt het hoog
 „ gericht van *Mierlo*, en het hoog en laag gericht
 „ op de Gehugten *Hout* en *Broek*, aan HENDRIK
 „ DICKBIER van MIERLO verpand, welke verpan-
 „ ding in of omtrent den Jare 1626 weder werdt

„afgelost; dan — by verbaal accoord voor den
 „Raad van Brabant, in 's *Gravenhage* den 16
 „December 1706 gesloten, is het hoog gericht
 „van *Mierlo* en het hoog en laag gericht op
 „het *Hout en Brock* aan de *Vrouwe van Mierlo*
 „afgeftaan, en vervolgens door Hun Hoog Mo-
 „genden erflyk aan haar opgedragen. — De Heer
 „van *Mierlo* plagt daar vele gerechtigheden uit
 „te oeffenen; onder anderen ook het recht van
 „Korweiden, in welker bezit hy by vonnis van
 „den Raad van Brabant, van 23 Maart 1708,
 „werdt gehandhaafd. Te *Mierlo* zyn de over-
 „blyffels van een oud Kasteel, doch thands by-
 „na geheel vervallen. — Omtrent zekere Ge-
 „meente, genoemd de *Groene Gemeente*, is hier
 „voor op *Lieröp* melding gemaakt.” — Men
 zie boven LIERÖP en ook HOUT!

MILHEZE doorgaands *Melis* genoemd is een
 Gehugt, liggende ene halve uur oostwaards van
Bakel. Men ziet 'er ene oude kleine Kapel, nog
 verder ten oosten van alle huizen afgezonderd lig-
 gen. Dit Gehugt is ene afzonderlyke Heerlyk-
 heid, die opgegeven wordt als ene Grondheer-
 lykheid in 1453 te zyn uitgegeven; echter, zo
 het fchynt, zonder het hoog rechtsgebied. De
 Heerlykheid is leenroerig aan het *Guldenhuis* te
Rikfel. De Heer bezit hier het eigendom van
 de Jagt; ook zyn enige Landeryën hem enen
 Jaarlykſchen cyns ſchuldig. Thands wordt *Mil-
 heze* flechts als een Gehugt van *Bakel* beſchouwd,
 één Dorp 'er mede uitmakende, en geen byzon-
 der Gericht of Gemeente-Befuur hebbende. —
 De grond is hier veel vruchtbarer dan te *Bakel*.
 Zie boven op BAKEL!

MORTEL een Gehugt van *Gemert*; liggende

de omtrent ten halven wege tusſchen dit Dorp en *Bakel*. Er ſtaat ene kleine Kapel.

NEDERWETTEN is een klein en arm Dorpjen, voorheen éne Heerlykheid met *Nunen* en *Gerwen* uitmakende, en liggende aan den regten over van de *Dommel*, anderhalve uur beneden *Eindhoven*. Het heeft een aartig Kerkjen en Toren; onder hetzelve hoort *Hooi-donk* (zie boven!). — De Inwoners van *Nederwetten*, welke men tegenwoordig op 314 re- kent, van *Gerwen* en *Breugels-Oerle* ſchynen het gebruik der Heide aldaar van het Klooster van *Hooi-donk* verkregen te hebben; zy plagten daar voor ten minſten te ſamen enen cyns aan dat Klooster te vergelden, die nu aan 's Lands Comtoir der Geestelyke Goederen van Peel- land vergolden wordt door die van *Nederwet- ten* en *Gerwen*, en door die van *Oerle* in Kem- penland, welke laatſten daartoe zyn verpligt ge- worden by vergiſing in den naam van *Oerle*, ene Buurt van *Breugel*, anders *Breugels-Oerle*. Men moet *Nederwetten*, dat in de Franſche Kaar- ten *Baswetten* wordt genoemd, onderscheiden van *Opwetten*, een Gehugt van *Nunen*, dewyl deze beiden wel eens eenvoudig *Wetten* worden genoemd; ook moet men het niet verwarren met het Dorp *Wetten* in Pruiſſiſch Gelderland.

NEINSEL een Gehugt van *St. Oedenrode*, waar eertyds ene Kapel ſtondt, welke in ene School en Schoolhuis is veranderd. Men noemt dit Gehugt, dat uit enige Huizen beſtaat, ge- wonelyk: van de *Neinſelſche Kapel*, ſchoon 'er tegenwoordig gene Kapel meer te zien is.

NUNEN, outyds *Nunhem*, wordt in den uit- giftsbrief der Gemeente van dit Dorp in den Ja-

te 1300 eenvouwig NUNE genoemd (fff). Het is een groot, uitgestrekt en vry welvarend Dorp, liggende omtrent ten halven wege tusschen *Helmond* en *Eindhoven*, zes uren ten zuidoosten van 's *Hertogenbosch*. Dit Dorp is in het midden niet onäartig betimmerd, vooral in dat gedeelte, hetwelk *de Berg* genoemd wordt; want *Nunen* verdeelt zich, wat het Dorp zelve aangaat, in twe delen, die door ene lange straat aan een hangen, namelyk: in den zo even genoemden *Berg*, waar men enen dikken, zeer hogen en zeer ouden Lindenboom ziet staan, en een Huisjen voorzien van een Torentjen. Dit Huisjen, waar de Brandspuit wordt bewaard, en alle Publicatien worden afgekondigd en aangeplakt, werdt in 1780 gebouwd, en levert een schoon gezigt op: en in het *Heiënd*, dus genoemd, omdat het aan ene heide lag, welke men voor weinige Jaren heeft begonnen te bebouwen, en thands in zeer schoon bouwland veränderd is. In dit gedeelte ligt ene schone Roomfche Kerk. — De Kerk ligt een eind wegs ten zuidöosten van het Dorp afgezonderd in de Akkers; zy was een zeer groot en hoog, doch geen schoon gebouw. De Toren was een zeer zwaar en hoog gevaarte, zynde, ten opzigte der bouwörde, zeer schoon, doch de spits was lomp en niet hoog, en dus zeer waarfchynelyk door enen anderen Bouwmeester of in lateren tyd op denzelven geplaatst. Voor weinige Jaren werdt deze Toren herhaalde reizen,

(fff) Het volgt dus van zelfs, dat men, gelyk vervolgens heeft plaats gegrepen, en velen nog doen, verkeerdelyk *Nunen* in plaats van *Nunen* fchryft.

zen, en laatstmaal in 1790, door den bliksem getroffen, en zó gescheurd, dat hy eindelyk ten dele instortte, en gedeeltelyk de Kerk, welke hoe langer te meer verval, en in weinige Ja- ren niets anders dan een Steenhoop zal wezen, door zynen val verbryzelde. Thands staat 'er nog alleen de zuidermuur en een klein gedeelte van den westmuur des Torens, aan welke men echter de vorige schoonheid nog kan be- speuren. Deze Kerk en Toren zyn al vry oud, want op de grote Klok, die men met levens- gevaar uit den, ten dele ingestorten, Toreng- haald, en uit vrees, dat de Franschen dezelve zouden wegnemen, in 1794 in den grond bin- nen in de Kerk begraven heeft, leest men het volgend, in slecht Latyn en met Monikenlet- ters geschreven. opschrift (ggg) op deze wyze:

Ih̄s maria Johannes ̄*̄

en tano bote pia q̄ ditor sc̄a maria ̄

ad mea festa heni qui h̄s de morte tueri ̄

signat ni t t t t. detem nobis̄que ̄.

annum quo nuenen bententis Jan fuit actor ̄̄
In

(ggg) Ik heb dit Opschrift, met enige aanmerkin- gen daarömtrent, geplaatst in de *Alg. Vaderl. Letter- oeffeningen* van 1796 *Mengelwerk* bl. 454, 455. Men kan daar myne gedachten over hetzelfde lezen — Ik wil het hier voor hun, die geen Latyn verstaan, in den- zelfden trant vertalen, als waarin het geschreven is, opdat zy ten minsten enigzints over hetzelfde zouden kunnen oordelen.

JESUS, MARIA, JOHANNES!

Zie! ik zing met een' heil'ge stem, dus hiet ik Ma- ria geprezen.

Kom

In of by deze Kerk zou de H. QUIRINUS, de Beschermheilig van dit Dorp, begraven liggen: want men leest op enen witten steen, die nog in den vervallen Toren te zien is, het volgende met grote Latynsche letteren:

HIER RUST
S. QUIRINUS.

Nunen, Gerwen en Nederwetten waren reeds in 1557 verpand als éne Heerlykheid aan zekeren RUTGER van BERCKEL. Om de inlossing te voorkomen, maakte de Pandheer FLORIS van Eyck, met de Kamer van Financien te *Brussel*, tegen betaling van ene zekere somme gelds, ene overéenkoms den 12 January 1621, dat die verpanding nog zou voorduren, en niet zou kunnen worden gelost als twintig Jaren daarna; schoon dietyd in 1641 verstreken was, is de aflossing dier verpanding eerst na 1659 geschied. Dat *Nunen* enz. nog in de XVII eeuw ene Heerlykheid was, kan men zien op enen uitmuntenden groten blaauwen zerk boven de Grafkelder der oude Heren, liggende nog in het choor der vervallene Kerk. Op de vier hoeken dezès zerks ziet men de vier Euangelisten op de gewone wyze afgebeeld, en aan beide de zyden zestien adelyke Kwartieren, lezende men om den rand het volgende graffchrift in Latynsche hoofdletteren:

HIER

Kom tot myne feesten! wilt gy voor den dood beveiligd wezen.

M, c, c, c, c tien en negenmaal teek'nen
't Jaar,

• Waarin Jan van het komend Nunen de maker waar'.

HIER LEET BEGRAVEN IONCKER FLORIS VĀ EYCK
 GENAEMT BERCKEL HEERE TOT NUENE GERWEN EN
 NEDERWETTE STERF DE 8 SEPTEMB 1609 EN
 op het midden van dezen zerk ziet men de wa-
 pens van *van EYCK* en *de BEVER*, waarönder
 men het volgende, op deze wyze, leest:

IOVFFROVWE HILL
 EGONDA DE BEVER
 SYN HVYSVROVWE
 STERF DEN 5 SEP
 TEMB 1609 BIDT
 VOOR DE SIELEN

de zestien adelyke Kwartieren aan de zyden van
 dezen zerk, die in grootte weinig weergae vindt,
 zyn de volgende:

Op de linker zyde

EYCK
 HALS
 BORGGRAVE
 MVNSEL
 BERCKEL
 BERWOVTS
 DE LOWE
 DICKBIER

Op de regte zyde

BEVER
 VEEN
 WYCK
 MONINCK
 SCHVYTE
 MECHELEN
 VAN RANST
 BRVHESEN

Voor korte Jaren is de laatste Aftammeling
 van *van EYCK* overleden en onder dezen zerk be-
 graeven. Met haar is dit adelyk geslacht uitge-
 storven.

In 1300 werdt de Gemeente van *Nunen* aan
 deszelfs Ingezetenen door den Hertog van Bra-
 bant uitgegeven by enen uitgiftbrief, welke nog
 oorsprongelyk voor handen is. In 1598 werdt
 dit Dorp door de Spanjaarden gebrandtchat en
 nog daar te boven uitgeplunderd. In September
 1794 werden enige Inwoners aldaar door de
 Fran-

Fransche Uitgewekenen zeer mishandeld; ook hadden de Hanoverschen 'er toen enige voorposten (*hhh*). Nog in dezelfde maand September van dit Jaar hieldt de Fransche Volksvertegenwoordiger *LA COMBE de Saint Michel*, de Generaal *MACDONALD* en andere Bevelhebbers der Franschen, hun verblyf enige dagen aatt het Huis van mynen Vader, den Welëerwaardigen Here *H. C. HANEWINCKEL*, Leerër der Hervormden te *Nunen, Gerwen, Op- en Nederwetten*. — Voor ettelyke Jaren viel hier een zeer zware hagelslag, welke 'er zeer grote verwoesting en schade veroorzaakte; ook leedt dat Dorp in 1801 weder enig nadeel door enen hagelslag, zynde echter zó zwaar niet als de eerste.

De Inwoners van *Nunen* bestaan uit 1623 zielen; hun voornaamste bestaan is de landbouw, ook zyn 'er vele Klompenmakers. — *Nunen* heeft verscheidene Gehugten en Buurten, als: *Gerwen* (zie boven!); *Opwetten* (zie beneden!); *Schoot*, waar heen men door een zeer lief Berkendreefjen geleid wordt; *Boord* (*iii*)

(*hhh*) Ene ware Anekdote moet ik hier byvoegen: Deze Hanoversche Voorposten stookten 's nachts vuur, om zich te warmen; een man, die geheel zinloos was, overviel dezelve, en zy door het schynfel van het vuur niet wetende of zien kunnende, wat 'er gebeurde, sprongen op, vrezende voor ene overrompeling der Franschen, die dicht by waren. Een Hanoveraan trok den Sabel, en hleuw den geheel zinnenlozen man het éne oor af, en van dat ogenblik kreeg die man, door de pijn en het verliezen van veel bloed, zyn verstand volkomen weder.

(iii) waar vele Holleblokken of Klompen gemaakt worden; *Eeneind*; *Refeling*, de schraalste Buurt dezes Dorps, en de *Beekstraat*, naar een Beekjen de *Loop* (zie boven) welke er aan het einde verby stroomt, genoemd. Onder *Nunen* hooren ook *Zoeterbeek* en *Vaarle* (zie van dezelve beneden!); ook vindt men er, dicht by de grenzen van *Geldorp*, enen heuvel, zeer bekend onder den naam van *Galberg*, by welchen ene grote vergadering van water is het *Hanenvan* genoemd. Beiden liggen ene uur zuidwaards van *Nunen*.

OEDENRODE (St.), in de wandeling gewonelyk *Rooi* of ook wel *Rode*, en in oude Latynsche brieven *Roda S. Oda* genoemd, is een uitmuntend groot en schoon Dorp en de Hoofdplaats van Peelland. Het ligt aan de *Dommel*, drie uren ten noorden van *Eindhovensbosch*. Het marktelyd van dit Dorp is zeer schoon betimmerd; omtrent op het midden van hetzelfde ligt het Raadhuis en daar onder de Boterwaag, ook heeft men er voor korten tyd een Brandspuithuisjen opgebouwd, Men ziet er twe grote en schone Kerken: de *St. Oda*, *Kapittel* of *Collegiale Kerk*, bestaat byna geheel uit duiffteen, en ligt dicht by het Marktplain aan den linken oever van de *Dommel*; zy hadt voorheen een tamelyk hogen en spitzen Toren; doch deze is, schoon hy den gewel.

(iii) *Boord*, dat denkelyk zynen naam draagt, omdat het langs den rand of boord van de *Dommel* is gelegen, wordt in de Kaart van H. VANHES verkeerdelijk *Bert* genoemd.

weldigen storm van 9 November 1800 verduurde, in den volgenden zomer van 1801, des nachts by zeer stil en schoon weder, geheel ingestort en naderhand verkocht. Ook ligt te *Eerschot* (zie EERSCHOT boven!) de St. **MARTENS**-Kerk. — Op de *Dommel* liggen hier twee schone Molens, zynde de één een Koorn- en de ander een Oliemolen. — Men ziet 'er nog verscheidene Kastelen of Herenhuizen, alle zeer aangenaam gelegen, als: *Dommelrode*, het schoonste van allen; *Henkenshage*; *Pasboogaard*; *Luchtenburg*, hetwelk men met de Buitenplaats *Luchtenburg*, op *Kauwelaar* onder *Ginneken* by *Breda*, niet moet verwarren; *Vreburg*; de *Hulst*; en de grote en kleine *Laar*, welke twee thands in boerenwoningen veranderd zyn. Deze Kastelen zouden eertyds verblyfplaatsen van Edelen zyn geweest, en door de menigte dier Edellieden zou de gehele Schepensbank alhier, in vorige tyden, uit dezelve hebben bestaan.

Men wil, dat dit Dorp in vroegere tyden een Graaffchap, onder welks rechtsgebied veertien andere Dorpen stonden, geweest zy. Volgens de overlevering zou ene zekere ODA, ene Maagd, de Dochter des Konings van Schotland, welke naderhand Heilig werdt verklaard, in 713 de Stichteress van dit Dorp geweest zyn: zy zou hier hare Burg of Kasteel gehad hebben, waarvan *Oedenrode* eertyds *Odenburg* genoemd werdt; ook zou deze Heilige op ene hoogte achter de Collegiale Kerk begraven liggen, schoon anderen willen, dat ODA behoorde onder de elf duizend Maagden, die het gevolg van St **URSU**-**LA** uitmaakten; volgens dit gevoelen zou zy ook

aan

te Keulen in de Kerk van de H. **URSULA** (kkk) begraven liggen; niemand der Keulenaars altoos twyfelt hier aan. — Anderen (lll) ontlennen den naam *Oedenrode* van het Hoogduitsche, *Od*, *Oede* of *öde*, dat is, *woest*, *wild*, om dat dit Dorp door grote heien omringd is, en men er vele bosfchen aantreft. — **HILVARIS**, ene zekere Gravin of ene Dienstmaagd van de H. **ODA**, zou hier de Collegiale Kerk gebouwd, en 'er een Kapittel van negen wereldlyke Kanoniken gesticht hebben; in deze Kerk, waar in men oudtyds haar grafschrift vondt, zou zy ook begraven wezen. Zie over deze Heilige verder beneden **HILVERENBEEK** onder Oosteryk! — Het ware is, dat Hertog **HENRIK II** te *Oedenrode* ene Dekanie van énen Deken en agt Kanoniken opgerigt heeft in 1248, worden- de de verkiezing van den Deken, by overlyden of afftand, overgelaten aan het Kapittel zelve. Er rees in 1651 verschil over de Inkomsten derzelve met den Koning van Spanjen, doch men weet hiervan den uitlag niet; dit

(kkk) Die over alles, wát van **URSULA** verteld wordt, meer wil weten, leze de *Legenden der Heiligen* II Deel bl. 1345 der Keulsche uitgave. De *beknopte Beschryving van den Rhydstroom* bl. 44 van den tweien Druk, en voorál P. **HOFSTADE** over het *Klein getal der Echte Martelaars*, bl. 25.

(lll) *Reize door de Meièrey van 's Hertogenbosch in 1799*, bl. 108 — *Od* betekend by de *Ouden-Grond* of een *Goed*. Zou deze betekenis hier ook ten pas komen? — Van dit woord *od* is het verbasterde *Allodiaal*, eigenlyk *Adelod*, dat is: een *vry erflyk goed*. *Adel* betekent zo wel *vry* als *edel*.

Y

dit alleen weet men, dat die Inkomsten nog tegenwoordig genoten worden door het Geestelyk Comptoir van Peelland te 's Hertogenbosch (*).

De Kundige Geleerde, Mr. W. C. ACKERSDYCK, heeft my het volgende hoofdzakelyk toegezonden omtrent dit Dorp: „Oedenrode is één der Plaatzten in de Meiëry, die in de VIII eeuw reeds in wezen was. — Ene Vorstelyke Maagd uit Schotland of Ierland, ODA, heeft zich reeds in het laatste der VII of het begin der VIII eeuw naar Taxandria begeven, en te Roda, naderhand naar haren naam genoemd, neergezet, en is aldaar omtrent 713 gestorven. Het verhaal van Oda schynt waar te wezen; en zy schynt den H. WILLEBRORD, die in Northumberland (mmm) geboren was, en in het einde der VII of het begin der VIII eeuw in Taxandria, waartoe de Meiëry behoorde, het Christen geloof predikte, uit enen Godsdienstyver gevolgd te zyn.” —

„Rode wordt met grond afgeleid van Roden, Uitroden, waarvoor men nu Rooien Uitrooiën zegt ter oorzake van het uitrooiën van boschen en wildernissen op die plaatzen, die Rode genoemd worden. Dit past ook zeer wel op Oedenrode, omdat het, in vroegere tyden, in en rondöm die Plaats vol boschen en wildernissen was. In den brief van Hertog JAN II van 1310 wordt gezegd, dat Jekschot (zie boven

(*) VAN HEURN t. a. p. Deel III bl 21, 22.

(mmm) De Provincie Northumberland ligt ten noorden van den vloed Humber, naar welke ligging en vloed zy genoemd is. Zy is de laatste Provincie van het eigenlyk Engeland, en grenst aan Schotland.

*Roda is vrywel de in de 13de eeuw
uit het fabelryk land... geboren*

ven op JEKSCHOT!), in 's Hertogs hertschap
 van *St. Oedenrode*, welke eene woestyn was.
 En in den brief der Hertogen WENCESLAUS
 en JOHANNA van 1362 wordt gesproken van
 de *Wildernis van St. Oedenrode*, welke toen
 Gemeente was." —

J. B. GRAMMAYE zegt: dat men te *Rode*,
 in de Collegiale Kerk, een Graffschrift vondt:
A. Rode Comitiss (A. Graaf van *Rode*); en
 by A. WICHMANS wordt een Graffschrift ge-
 meld, waarin HILDEWARIS, *de Rode Domina*
Rode Comitissa (Vrouwe van *Rode* en Gravin
 van *Rode*) wordt genoemd; zy leefde omtrent
 1103 — GRAMMAYE meent, dat *Rode* de
 Hoofd- en Woonplaats geweest zy der Gra-
 ven van Taxandria, of daarna van Peelland,
 dat zy hiervan *Graven van Rode* genoemd
 zyn. Het is niet onwaarschynelyk, dat het
 tegenwoordig Kwartier van Peelland of een
 deel daarvan een Comitaat of Graaffschap (in
 den zin van dien tyd) uitgemaakt hebbe, en
 dat *Oedenrode* daarvan de Hoofdplaats ge-
 weest zy, en den naam daarom aan den Co-
 mes of Graaf hebbe gegeven, en des Gra-
 ven *Jaargericht* of *Commune placitum* aldaar
 gehouden zy, en de overige Plaatzeti aldaar
 ten *Gedinge* en ter *gemene waarheid* hebben
 moeten komen. Hiervan schynt voord te ko-
 men, dat *Oedenrode* nog eene *Laatbank* is, die
 eene Hoofdbank uitmaakt, waaronder byna al-
 le Plaatzeti van het Kwartier van Peelland, ge-
 ne byzondere Heerlykheden zynde, onderho-
 rig zyn. — De onderhorigheid ener zekere
 streek aan de Hoofdbank van *Oedenrode* schynt
 aangeduid te worden; in enen brief van de

„ Hertogen WENCESLAUS en JOHANNA van 1362,
 „ door de melding van de *Meiëry van St. Oe-*
 „ *denrode*, en van enen *Schout en Richter van*
 „ *die Meiëry.*”

„ *Oedenrode* schynt in oude tyden enigzints
 „ versterkt te zyn geweest; want in enen Brief
 „ van Hertog JAN III van 1340 wordt als één
 „ der palen van de Vryheid *Oedenrode* genoemd:
 „ *daude ameyde*, dat is, naar de wyze van spre-

„ ken in dien tyd: *de oude slagboom; de oude*
 „ *barriere.*”

„ In 1232 ontvingen die van *Oedenrode* van
 „ Hertog HENDRIK I Stadsgerechtigheid, en zo-
 „ danige Vryheid als zyne Burgers van *'s Hertog-*
 „ *genbosche*. De Inwoners van dit Dorp wor-
 „ den in enen brief van JAN III, Hertog van
 „ Brabant, in 1340, en in enen brief van Her-
 „ togin JOHANNA in 1403 *Oppidani en Poirters*
 „ *van Rode* genoemd; ook word in die brieven
 „ gesproken van het kopen van het *Poortrecht*
 „ *te Rode*. — die Vryheid bepaalde zich toen
 „ en vervolgens tot enen zeer kleinen omtrek,
 „ en al wat buiten denzelven was, behoorde
 „ toen niet tot de vryheid, maar werdt slechts
 „ genoemd *Villa*, hetwelk thands wel voor een
 „ Dorp wordt genomen, maar in dien tyd niets
 „ anders betekende dan ene Buurtschap van
 „ Huizen in elkanders nabyheid gebouwd, zon-
 „ der byzondere Rechtsbank, Regering of ge-
 „ mene Huishouding.” — Dus ver de Heer
 ACKERSDYCK.

In 1472 verbrandde REINOUD van BREDERO-
 DE, Heer van Gennep, verscheidene huizen in
 en omtrent *Oedenrode*. Den 21 July 1542
 werdt dit Dorp door M. van ROSSEM in de
 asch

asch gelegd; hy plunderde de Parochie of **MAR-**
TENSkerk, wordende de plundering van de **ODA**
kerk door de Kanoniken afgekocht voor drie
honderd Rhynguldens. Den 29 September
1572 werdt het door den Prins van **HOLSTEIN**
geheel uitgeplunderd. In 1576 werden hier
vele huizen door de Bezetting van *Bommel* ver-
nield. In 1581 verwoestte de Bezetting van
Heusden in *Oedenrode* honderd en tien huizen.
In 1583 leiden de staatsche benden, onder
aanvoering van den Baron van **Ysselstein**, dit
gehele Dorp, benevens de twe Kerken, in de
kolen. In 1587 werdt dit Dorp weder door
de Staatsche Benden geplunderd. In 1595 sloe-
gen de Staatsche Ruiters uit *Nymegen*, niet ver
van *Oedenrode*, den Bevelhebber van 's *Herto-*
genbosch, en veröverden in dat Dorp het slot,
waaröp gemelde Bevelhebber gevlugt was. --
Men werdt hier in 1755 de waterberoering,
die in geheel Nederland plaats hadt, gewaar;
zo dat het water aldaar zichtbaar zakte, en we-
der met geweld naar boven steeg.

Dit Dorp en Vryheid is zeer welvarend en
volkryk; men telde 'er eertyds twe duizend Com-
municanten, en thands reket men 'er 2811 In-
woneren, welke, voor het grootst gedeelte,
van den Landbouw leven. *Oedenrode* heeft ver-
scheidene grote Buurten en Gehugten, als; *Wolfs-*
winkel (zie beneden!) *Koevering*; *Tekscho*; *Eerde*;
Eerscho en *Neinsel*, welke ik reeds beschreven
heb. Men voege hier nog by het Gehugt

OLLAND. Hetzelve ligt ene uur noordwes-
telyk van het Dorp zelve; 'er liggen hier ver-
scheidene huizen, en de grond is 'er vruchtbaar.
Voorheen stondt hier ene Kapel, die den **H. AN-**

TONIUS gewyrd was; thands echter, schoon zy nog den naam van de *Ollandsche Kapel* draagt, is zy tot ene School en Schoolmeesters huis veranderd. Volgens J. B. GRAMMAYE (nnn) zou *Olland* eigenlyk naar de H. ODA, waarvan zo even melding gemaakt is, *Odasland* heten.

OMMELEN, een Gehugt van *Asten*, waar van het ten oosten omtrent ene halve uur verwyderd ligt. In hetzelve staat ene kleine Kapel, beroemd wegens een wonderdoend MARIA beeld, welk beeld eertyds zou gestaan hebben onder enen Lindeboom, welke nog langs den weg van *Omme-len* naar *Asten* te zien is. De Kapel, waar in dit beeld vervolgens werdt geplaatst, werdt by de volgende gelegenheid gesticht: Een Koopman JAN van der LANEN werdt op Zee door enen vligenden storm belopen, en was in het uiterst gevaar van vergaan; hy deedt in dien nood ene belofte, om voor gemeld beeld te *Omme-len* ene Kapel te stichten: terstond bedaarde de storm; t' huis gekomen zynde, volbragt hy zyne gelofte. Dit geval werdt aan de noordzyde dezer Kapel afgeschilderd; doch de tyd heeft deze Schildery byna geheel vernietigd; echter zyn 'er nog enige ruwe trekken van te zien. — Er heeft hier eertyds een Vrouwen Klooster gelegen van den derden regel van ST. FRANCISCUS, zynde gesticht door ene zekere VROUW MAAIKEN JOOS-

(nnn) In *Taxandria* pag. 73. — Zou het niet waarschynlyker zyn, dat *Olland* zo veel zegt als *Oldland* dat is: *Oud-Land*, ten teken dat dit Gehugt het oudste gedeelte van *Oedenrode* is, of ter onderscheiding van *Neinsel*, mischien zo veel als *Nyefel*, *Neuwefel* eigenlyk *Nieuwefel*.

JOOSTENS. *van den* CHOOR ten Jare 1539. —
Ommelen wordt ook *Ommel* genoemd.

OPWETTEN, in de Fransche Kaarten *Hautwetten* genoemd, is een Gehugt van *Nunen*, liggende ene halve uur ten zuidwesten van hetzelfde aan de Rivier de *Kleine Dommel*. Dit Gehugt bestaat uit ene korte, doch tamelyk wel bebouwde straat, aan welks einde een bouwvallig Kasteeltjen, met naam het *Slotjen*, by gemelde Rivier ligt; dit Kasteeltjen was voorheen de woning der oude Heren van *Nunen*. Op gemelde Rivier liggen hier een Koorn- en een Oliemolen. Ook staat even buiten dit Gehugt aan de noordöostzyde ene kleine Kapel, welke voor weinige Jaren nog aan het Land, doch nu aan het Dorp toehoort; van deze Kapel wordt, als iets wonders, verhaald, dat een Schaaap enen Wolf in dezelve zou gevangen hebben (ooo). Onder *Opwetten* hoort de Buurt het *Wettensch Eind*.

PEEL (De) is een moeras, hetgeen zich, by wyze van enen halven cirkel, ter lengte van omtrent tien uren, van het Land van Ravenstein tot het Meiërysche Dorp *Maarheze*, langs de Meiëry uitstrekt. Hare breedte is verschillend,

(ooo) Dit geval wordt dus verhaald. Een schaaap stont by deze Kapel aan enen stok, vastgebonden; een Wolf kwam naar hetzelfde toe, om het op te eten. De vrees gaf aan het schaaap krachten; het rukte den stok uit den grond; vlugtte in de Kapel, die gevallig opstont; de Wolf volgde; het schaaap keert zich om, looptweer de deur uit, en de stok, waaraan het nog vast was gebonden, medeslepande, stuitte tegen de deur; de deur ging dicht; de Wolf zat gevangen en werd vervolgens gedood. —

lend, en maakt omtrent, op de breedste plaatsen, drie uren uit. Zy scheidt de Meiëry, waarvan zy het hoogst gedeelte uitmaakt, van Oppergelderland, lopende de scheiding byna ten midden in de lengte door dezelve; zy hoort voor het grootst gedeelte aan Oppergelderland. De *Peel* wordt van velen niet onwaarſchynelyk gehouden voor de Bosſchen en Moeraſfen der oude Menapiers; dit is ten minſten zeker, dat de Turf, die in dezelve wordt gegraven, beſtaat uit verrot hout en planten; ook vindt men in dezelve fomtyds nog gehele bomen. De oude Bosſchen zyn denkelyk door enen ſtorm uit het weſten (alle bomen in dezelve liggen met den top oostwaards), en door ene overſtrooming om ver gemeten, en door langheid van tyd geheel verteerd en in veen veränderd. — Het is zeer onwaarſchynelyk, dat de *Peel* door den zo genoemden Kimberſchen vloed veroorzaakt zy, dewyl met gene zekerheid de tyd van denzelven kan bepaald worden; ook ſchynt alles, wat van den Kimberſchen vloed gemeld wordt, met vele verdichtſelen vermengd (ppp) De Turf, die in de *Peel* wordt geſtoken, is zwart van koleur; ook vindt men 'er veel Turf die vaal of geel is, deze is zeer ligt, brandt zeer ſchielyk en is ook ſchielyk verteerd; men vindt echter, op ſommige plaatsen der *Peel*, Turf, die zo zwart, hard en zwaar is byna als ſteenkolen (qqq); over het algemeen brandt al-

(ppp) Men zie van dezen Vloed boven bl. 14, 15!

(qqq) De Schryver van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden* zegt Deel II, bl. 121: „ De laut-
„ ſte

alle die Turf zeer wel, en hoe harder hy is, hoe betere kolen hy geeft. — Men graaft er den Turf uit ronde kuilen of putten, tusfchen welken altyd enige ftroken veenäerde blyft zitten; dit geeft dit voordeel, dat in die putten Flap (*conferya*) en andere planten groeiën, welke verrotten, en daardoor nieuwen Turf geven, fchoon niet zó hard en zwaar als de oude. Als men alles voor den voet weggraaft en uitbaggert, beneemt men den planten alle gelegenheid om te groeiën, en men verändert alles in enen waterpoel, wyl 'er geen nieuw veen kan geboren worden, gelyk men zulks ziet in Holland, te *Zomeren* en andere plaatzen der Meiëry, waar de Turf gebaggerd wordt. Migt men dan deze gewoonte, welke ook in het Landfchap *Drenthe* (ook daar wordt de Turf gestoken) ftand grypt, overäl naarvolgen!! — Men noemt deze Turf in de Meiëry gewonelyk *Klot* of ook wel eens *Peelturf*. — De *Peel* raakt wel eens in brand door de onvoor-

„ fte [gestoken Turf in de Peel] is vaal van koleur,
 „ en niet ongelyk aan den Turf, welken de Looiers
 „ van den verrotten run maken. — De Turven zyn
 „ byna zo ligt als Spongien.” Dit is byna woordenlyk
 uit OUDENHOVEN'S *Befchryving des Meyëry van 's Hertogenbosch* bl. 14. Dat dit geftelde niet waar is, blykt uit het geen ik aangetekend heb uit eigene ervaring. De vale Turf zit boven op, dan volgt de zwarte, en fomtyds dan weder vale. Dit verfchil hangt mifchien hier van af: dat by de nederftorting der bosfchen, op fomnige plaatzen vele planten ftonden, welke verrottenden valen Turf formeerden; de omgevallene bomen gaven zwarten, en de planten, die 'er naderhand op groeiden, weder valen Turf.

Y 5

voorzigtigheid der genen, die hier Turf steken; zulk een brand valt, als hy sterk is, moeilyk te bluschen, en men dient dan bredé en wyde sloten te graven, om den verdere voordgang te stuiten. In 1800 heeft de Peel by *Deurne* sterk gebrand. De reden der benaming van *Peel* heb ik boven bl. 8. opgegeven.

RIEL één der zes Gehugten. Zie boven op Gehugten!

RIKSTEL oudtyds *Riestel*, *Rycxtel* en thands verkeerdelyk *Rixtel* is een Gehugt van *Aarle* ten zuiden van hetzelfde. By de *Aa* ligt hier een oud gebouw, *het Guldenhuis* genoemd; de Heer of Eigenaar van hetzelfde hadt vele byzondere voorrechten, die door Hertogin JOHANNA in 1386, vervolgens door Hertog MAXIMILIAAN in 1482, en eindelyk door H. Hoog Mog; den 7 April 1656 bevestigd zyn. Onder deze voorrechten reket men thands nog, dat aan dit Huis vele goederen en landeryen cynsbaar en leenroerig zyn; het heeft ook nog zyne byzondere Leenzaal, en een Leenhof bestaande uit enen Stadhouder, Secretaris en twe Schepenen. Dit huis ligt zeer aangenaam. De landeryën, die, rondöm hetzelfde gelegen, 'er aan toehoren, leveren het *beste*, en, volgens hare grootte, het meeste hooi op van de gansche Meiëry. By dit huis hoort ook een Water- en Ros-Oliemolen, die 's winters door het water en 's zomers door paarden gedreven wordt; deze molen heeft den roem, dat men nergens in de Meiëry, uit dezelfde hoeveelheid zaad, meer en beteren olie slaat dan hier. — Digter by *Aarle* ligt een ouder Huis *Kannenlust*, doch dit is niet fraai; echter is het, sedert wei-

ni-

nige Jaren, door den tegenwoordigen Bezitter veel verbeterd. Te *Rikstel* heeft nog een Kasteel gelegen, met naam het *Slotjen*, doch hetzelfde is reeds voorlang vernietigd, zynde 'er niets als de gragten van overgebleven. De Kerk van *Rikstel* is klein, voorzien van enen fraaiën en zeer wel gebouwdē Toren, die echter niet hoog is; zy staat op ene hoogte (rrr). By dezelve ligt ene Hoeve, de *Malthezer Hoeve* genoemd, zynde nog een eigendom van de *Malthezer Ridders* (sss). In dit Gehugt hebben de *Tempeliers* (ttt) een klooster gehad; zynde het enigste van die Orde; in de *Meiëry*; maar hetzelfde is, by de uitrooiing dier

(rrr) De meeste *Meiëry*sche Kerken, voorāl de genen, die buiten de Dorpen liggen, staan op heuvels of hoogten, denkelyk op dat dezelve, en voorāl de Torens, die in de *Meiëry* als Bakens of Wegwyzers kunnen worden aangemerkt, zo veel te verder van de Reizigers zouden kunnen worden gezien.

(sss) De *Malthezer Ridderorde* was de eerste, die, ten tyde der beruchte Kruistogten naar het Heilig Land in de XII eeuw, te *Jerusalem* werdt opgericht. Men noemde haar toen de Orde van de *Ridders van den H. Johannes*; en ook wel *Hospitalers*, naar een Hospitaal in gemelde Stad. Na het verlies van *Jerusalem* weken deze *Ridders* eerst naar *Cyprus*, een eiland in de Middellandsche Zee by de *Syrische Kust*, daarna naar *Rhodus*, een ander eiland in dezelfde Zee by de Kust van *Natoliën* of klein *Afien*, en kregen eindelyk van Keizer *KAREL V.* het eiland *Maltha*, waarvan zy nog *Makthezer Ridders* genoemd worden, ten geschenke.

(ttt) De *Tempeliers* of *Tempelheren*, dus geheten naar een gebouw te *Jerusalem*, werden in de XII eeuw ingesteld. Deze *Ridderorde* werdt in de XIV eeuw weer vernietigd. Zie over de instelling, de misdaden haar ten laste gelegd, de vernietiging en yslyke straffen aan deze Or.

dier Orde in 1313, ofkort daarna, geheel vernietigd. Men weet naauwlyks de plaats meer aan te wyzen, waar het gestaan heeft.

RUL zie DOMMEL (kleine)!

RUPS (De) is een klein Beekjen, het geen in de Peel ontspringt; het loopt door *Gemert* langs het Kasteel, en ontlast zich beneden dit Dorp in de *Aa*. 's Zomers is dit Riviertjen altyd droog, doch 's winters stroomt het zachtjens en als kruipendevoord, waar van het zeker zynen naam van *Rups* ontvangen heeft.

SCHYNDEL, eertyds *Schynle* en *Schyndele*, komt in enen oorsprongelyken brief van 1299 voor onder den naam van *Skinle*. Dit Dorp is één der schoonste en grootste Dorpen niet alleen van Peelland maar zelfs van de gehele Meiëry; het ligt twe uren ten zuidwesten van 's *Hertogenbosch*. De Kerk van *Schyndel* is een schoon gebouw, doch de Toren is laag, zynde gedekt met ene lage spits. In deze Kerk ligt JAN van AMSTEL, die alhier geboren de Zoon was van enen Boer, en uit vrees voor straf, dewyl hy de bevelen van zynen Vader overtreden hadt, de vlugt nemende, dienst nam ter Zee, waar hy zich zó wel gedroeg, dat hy Kapitein werdt van een oorlogschip van 64 stukken, begraven (*uuu*). Hy is één onzer dap-

Orde aangedaan, *Du Puy Histoire des Templiers, edit a Bruselles 1751*; J. C. G. ANTONII *Versuch einer Geschichte des Tempelherrenordens* en vooräl F. NICOLAI *Versuch über die Beschuldigungen, welche dem Tempelherrenorden gemacht worden, und über dessen Geheimnis*.

(*uuu*) Men vindt ene korte levensschets van dezen Vaderlandschen Held in de volgende schriften van J. F. MAR-

dapperste **Vaderlandsche** Zeelieden geweest, gelyk blykt uit zyn Graffchrift, dat door den **Vader** onzer **Nederlandsche** Dichters, **JOOST van VONDEL**, is vervaardigd; men leest hetzelfde op zynen Grafzerk in de even gemelde Kerk, zynde van dezen inhoud :

*Hier rust de eer der Amstelheren,
Die Turken won en ook den Zweed,
Hielp met kracht de Funen keren,
En GUSTAVUS Zeemage steet.
TROMP de hand boodt tweepaar dagen,
In den slag met Brittenland
Zwaar gewond, maar nooit verslagen
Streedt voor de eer van 't Vaderland.
Looft dien groten Zeebeschermer,
Schryft zyn naam in eeuwig marmer.*

Hy stierf aan Land in 1669. — Te **Schyndel** ligt het schoonste Raadhuis der gehele Meiëry; het werdt voor nog maar weinige Jaren geheel nieuw opgebouwd; het voorste gedeelte bestaat geheel uit blaauwen zerk of arduinsteen.

Dit Dorp **Schyndel** werdt voorheen sedert 1559 onder de Heerlykheden gerekend, zynde voor 2350 guldens verpand aan **EDZARD II**, Graaf van Oostfriesland; doch toen de Ingezetenen in 1612 deze pandpenningen aflosten, werdt het weder een Hertogs- en naderhand Statendorp. — In 1505 verpandde Hertog **PHILIP III**, voor den eerstenmaal dit Dorp met het hoog en laag rechtsgebied benevens de Jagt en andere Domeinen

MARTINET *Zeemans Handboek*, bl. II. en 14. *Historie der Wereld*, Deel VIII. bl. 563, 564. of zyn *Verenigd Nederland*, op dezelve bladzyden.

nen aan enen zekeren *CORNELIS van ZEVENBERGEN*, doch werdt daarna weder ingelost. — Dit schone Dorp *Schyndel* werdt op den 3 September 1502 door de Gelderschen afgebrand; dit lot viel ook der Kerk aldaar te beurt. Hier door werdt dit Dorp zó verärmd, dat het niet in staat was, om de Kerk weer op te bouwen. Paus *LEO X* verleende, op verzoek van *WILLEM van ENKEVOIRT*, naderhand Kardinaal (zie van hem boven op *MIERLO!*) enen groten aflat aan die genen, die deze afgebrande Kerk bezoeken, aan dezelve ene milde handreiking doen, om haar weer optebouwen, en aldaar drie *Paternosters* en drie *Ave MARIA's* bidden zouden; hierdoor werdt die Kerk, wyl de toeloop, om dien aflat te verdienen, zeer groot was, zeer schielyk herbouwd. — In 1583 werdt dit Dorp door de Staatsche Krygsbenden geheel vernield. — In 1721 regeerden hier zeer kwaadaartige koortzen, waardoor vele menschen werden ten grave gesleept. — Het getal der Inwoners is 3116, welke den Landbouw zeer sterk beyveren; 'er groeit hier zeer veel hout en hop, ook worden 'er zeer vele en nette klompen gemaakt. — Men heeft 'er verscheidene Buurten, waarönder het *Wybosch*, gelyk wy beneden zien zullen, het voornaamste Gehugt is.

STERKSEL is ene kleine Heerlykheid, liggende éne uur ten oosten van *Leende* in de heide, en bevattende slechts 60 Inwoners, welke allen van den Landbouw leven. De Heer van *Heze*, *HERBERT* gaf deze Heerlykheid, als een vry eigen goed, geen Leen onderworpen, aan de Abtdy van *Everbode*, in het Kwartier van *Lewven* in Brabant gelegen. Hertog *HENDRIK I*
van

van Brabant nam die bezitting dier Abtdy, by brieven van 1220 in zyne bescherming, hetwelk door Hertog JAN II van Brabant in 1298, omtrent deze en andere bezittingen dier Abtdy, werdt vernieuwd. Schoon de Heer van Heze geen Rechtsgebied (*Jurisdicctie*) aan die Abtdy over *Sterksel* hadt gegeven, heeft zich dezelve echter van tyd tot tyd daar ingevestigd. waar- over wel eens verschil is ontstaan; zo als ook tuschen de Bedezetters van *Sterksel* en die van *Heze* in 1532, welk verschil weder in 1680 vernieuwd werdt.

STIPDONK zie LIERÖP!

STIPHOUT is een Klein Dorp en Heerlyk- heid, liggende ene grote halve uur noord-noord- west van *Helmond* en twe en ene halve uur noordoost van *Eindhoven*. Dit Dorp heeft ene nette Kerk, pronkende met enen netten spitzen Toren; zy ligt ten noorden van het Dorp een- zaam in de Akkers. Het getal der Inwoners is 408 zielen. *Stiphout* ontleent zynen naam van een bosch, waarin of waarby hetzelfde ge- legen heeft (vvy). GRAMMAYE (vww) verstaat 'er door *het Bosch van STEPPO*, hetgeen in de XII eeuw een mansnaam was; zo vindt men by C. BUTKENS (xxx) enen ANTONIUS, Zoon van STEPPO van *Brucfelle*. Maar *Stippen* bete- kent by KILIAAN hetzelfde als: *omheinen*, met

(vvy) Zie J. H. van HEURN, I. Deel bl. 15. ———
Hout en Bosch betekenen hetzelfde. Zie KILIAAN *Dic- tionarium!*

..(vww) In *Taxandria Titulo Pelandia*.

(xxx) *Trophess de Brabant* Tom. I. preuve I. page 30. op het Jaar 1107.

met palen affluiten en daarvan *Stiptuin*; *Stiphout* is dus een omheind of afgesloten Bosch. — Dit *Stiphout* moet al in 1341 eene bevolkte Plaats geweest zyn. In enen brief van de bevestiging van de bepaling der Grenscheiding van *Mierlo*, by Hertog JAN I gegeven dags na St. Jakobsdag (op den 26 July) 1292, wordt onder 's Hertogs getrouwe Mannen genoemd een zekere DANIEL van STIPHOUT.

Het Zegel, hetwelk Schepenen van *Stiphout* gebruiken, is het wapen van het adelyk Geslacht van van LEEFDAEL ter regte, en een wapen met vier Leeuwen, waarfchynelyk dat van Brabant en Limburg, ter linke zyde, lezende men om dat zegel het omschrift: SACRUM CONVIVIVM 1701 (*). Men weet niet, wat dit wil aanduiden. *Stiphout* volgt de Kostuimen van 's Hertogenbosch, en heeft zynen eigenen Yk en Ykmeester. Dit Dorp heeft zyne byzondere Gemeente, zynde aan de Inwoners aldaar by vernieuwing uitgegeven in 1352; enige Ingezeten van *Aarle* hebben ook het recht, om dezelve te gebruiken, en zyn in 1752 in dat recht bevestigd.

Onder de Buurten is 'er gene, die iets merkwaardigs bezit, als alleen éne het *Gasthuis* getheten. In dezelve ligt eene Boerenwoning, met naam het *Slozjen*, welke, volgens overlevering, behoort heeft aan de Tempeliers, die een Klooster gehad hebben by of omtrent de Kerk van *Rikstel* (zie RIKSTEL!). Voorzede Uithoek of Buurt het *Gasthuis* wordt in

(*) Dat is: *Het heilig Gastmaal 1701.*

in straks gemelden brief van 1292, *Gasthuisvoort* genoemd, gelyk ook nog een brugjen, het *Gasthuisbrugjen*, de scheidspaal is tusſchen *Mierlo* en *Stiphout*. De Heer van *Stiphout* bezit, behalve het Kasteel *Krooi* (zie boven op KROOI!) en andere goederen in dit Dorp, ook hier ene Leenhoeve, de *Kruisſchot* genoemd; zy is een byzonder Leen, hebbende te voren byzondere eigenaars gehad, en zynde eerst in 1740 uit het Geflacht van *van HOUTERT* gekomen aan den toenmaligen Here van *Krooi* en *Stiphout*, MELCHIOR JOOST, Baron van SOMEREN van VRYENES (**).

Deze Heerlykheid heeft onderscheidene lotgevallen ondergaan. In 1341 raakte de Toren der Kerk door den blikſem in brand; niemand durfde iets, wegens het gevaar, uit de Kerk bergen; een Leek JOHANNES BELOYS zou, met verlof van den Priester, in de Kerk gegaan, en 'er onbeshadigd de Hostiën of gewyde Ouwels uitgehaald hebben (yyy). Dit geval werdt daar na afgeſchilderd aan de zolder van het hoge choor
dier

(**) De tegenwoordige Heer van *Stiphout* heeft de ze Hoeve, de *Kruisſchot*, zeer veel laten verbeteren, en derzelve landeryën, door het aankopen en bebouwen van onbebouwde heigronden, in derzelve nabylheid gelegen, aanmerkelyk vergroot, vermeerderd en verfraaid.

(yyy) J. B. GRAMMAYE verhaalt dit geval, in zyn *Taxandria* pag. 76, uit den mond van BARTHOLOMÆUS HONORIUS, welke, volgens VALERIUS ANDREAS in *Bibliotheca Belgica* pag. 105, in het einde der XVI en het begin der XVII eeuw Parochiaan (*Kerſpelpriester*) te *Helmond* was.

Z

dier Kerk; gelyk ook verhaald wordt door A. WICHMANS (zzz), Roomsche Pastoor te *Mierlo* in 1632, 'er byvoegende, dat deze aftekening nog te zien was in zynen tyd, en dat men 'er toen nog die Hostiën bewaarde. Deze Hostiën zouden wonderwerken verrigt en boze geesten uitgedreven hebben. Hierdoor zou *Stiphout* zeer vermaard, en het gerucht hiervan overal verspreid zyn geworden, volgens den even gemelden Schryver (*). — In 1392 is de Heerlykheid van *Stiphout*, by brieven vanden 15 November, verpand geworden te samen met de Cynsen en Heerlykheden van *Aarle*, *Beek* en *Rikstel*. — In 1512 werdt dit Dorp geheel door de Gelderschen afgebrand. — In 1588 (volgens A. WICHMANS (aaaa)) werdt de Kerk van dit Dorp door het Krygsvolk van den Grave van HOHENLOE in de asch gelegd. — In 1642 werdt het Kasteel van *Krooi* by *Stiphout* gevoegd. — Den 15 November 1651 vervaardigde de gezwoore Landmeter A. van VLEUTEN ene Kaart van de Palen en omtrek van *Stiphout*. — In 1768 zyn te *Stiphout* gebouwd het Raadhuis, een klein en geen fraai Gebouw; ene School en Schoolmeestershuis. — In 1781 deedt de tegenwoordige Heer J. C. G. van der BRUGGHEN, ene zeer fraaie

(zzz) In *Brabantia Mariana*, pag. 403.

(*) Hiervan is mischien oorsprongelyk, dat nog zelfs in den tegenwoordigen tyd te *Stiphout*, op zekeren dag van het Jaar, ene Bedevaart wordt gehouden, welke Jaarlyks van de Inwoners der naburige Dorpen vlytig bezocht wordt. Zy draagt den naam van *Stiphouts Beëvaart*.

(aaaa) L. I. pag. 405.

fraaie Kaart dezer Heerlykheid vervaardigen door den gezworen Landmeter, JOHAN FRANCIS van de WEYER. OUDENHOVEN begaat enige fouten omtrent deze Heerlykheid, welke ik boven onder AARLE bl. 267 heb aangetekend (bbbb).

TONGELRE, oudtyds *Tonghelroy* en thands gewonelyk *Tongeren* geheten; moet men niet verwarren met *Tongelray* in Oppergelderland; *Tongerlo* ene Abtdy in Brabant by *Herenthals*; *Tongren* ene Stad in Luikerland; *Tongeren* ene Buurt by *Eepe* op de Veluwe, noch met andere Plaatzten van byna gelykluidenden naam. Dit Meiërysch *Tongelre* is een klein en arm Dorp, waar niets opmerkelyks te zien is, het ligt ene grote halve uur oostwaards van *Eindhoven*. Voorheen was dit Dorp veelgroter dan tegenwoordig, doch het verval van tyd tot tyd. Er ligt hier ene matige Kerk met enen zwaren Toren, gedekt met ene lage Spits, welke meer dan eens, zelfs nog laatstmaal in 1802, door den bliksem getroffen is; ook ligt 'er ene Herenhuizing, het *Hof* genoemd, doch van zeer wëinig belang, en een Raadhuis, voor weinige Jaren gebouwd, maar ook niet schoon.— De voornaamste Buurten zyn: *Klein Tongelre*, liggende ten halve wege van dit Dorp en *Eindhoven*; *Kol*, waar een Koorn- en een Oliemolen op de *Rul*, welke Rivier *Nunen* van *Tongelre* scheidt,

(bbbb) Het grootste gedeelte dezer Beschryving van *Stiphout* ben ik aan den zeer geleerden en zeer kundigen Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK verschuldigd.

scheidt, ligt; en *Urkhoven*. Men heeft in dit Dorp, op bepaalde dagen, drie Jaarmarkten, waarvan verhaald wordt: dat die van *Tongelre* deze Jaarmarkten van *Nunen* zouden hebben gekocht; dit laatste Dorp heeft ten minsten gene Jaarmarkten, schoon byna alle, zelfs zeer kleine Plaatzten in de Meiëry, op gestelde dagen Jaarmarkten hebben. Misschien (zo dit verhaal waar is, waar aan echter met recht wordt getwysfeld) heeft *Tongelre*, toen het van *Nunen*, waarmede het éne Heerlykheid heeft gemaakt, werdt gescheiden, gemelde Jaarmarkten behouden. Het getal der Inwoneren dezes Dorps, hetwelk, naarzyne grootte, zeer veel in de 's Lands lasten moet dragen, is 746 zielen. — *Tongelre* is met *Nunen* en *Gerven*, als Heerlykheden, verpand geweest; doch in 1357 weër gelost, en, zo't schynt, niet meer verpand; dewyl Jonker JAN van EYCK naderhand *Nunen*, *Gerven*, *Op- en Nederwetten* zonder *Tongelre* in Pandschap heeft bezeten. In 1470 hoorde *Tongelre* ook nog tot de Domeinen van den Hertog, dewyl in dat Jaar 's Hertogs Rentmeester, GOOSSEN HEYM, ene Pootkaart, dat is: een Voorrechtsbrief om bomen op de gemene gronden en wegen te mogen planten, aan dat Dorp vergunde. — De naam van *Tongelre* schynt nog de geheugenis te bewaren van die oude Volken, welken by ons bekend zyn onder de naam van *Tongers*, en van welken verscheidene Plaatzten hunnen naam schynen ontleend te hebben (cccc).
Dat

(cccc) Dit wordt onder anderen opgemerkt door A. WICHMANS, in *Brabantia Mariana* Lib. III, Cap. XI, p. 754.

Dat de Storm van 9 November 1800, gelyk men in de Nieuwspapieren en andere Schriften heeft opgegeven (ddd), zulke ontzaglyke verwoestingen, meer dan op andere Dorpen, heeft aangerigt, is ver bezyden de waarheid.

VAARLE behoort onder *Nunen*, en wordt van sommigen voor ene Baronnie gehouden. Eertyds stondt hier maar éne Boerenhoeve, waartoe omtrent zes honderd Meiëryfche Lopenfen of Honderd Hollandsche Morgens, zo Bouw- als Weiland, behoorden. De tegenwoordige Bezitter, de Heer van *Helmond* (het is reeds sedert zeer lange tyden een eigendom der Heren van dit Stadjen geweest) CAREL FREDRIK WESSELMAN, heeft voor weinige Jaren zeer vele Morgens heigronden hier by gevoegd, en 'er twe nieuwe boerenwoningen gebouwd, welke den naam dragen van *Nieuw Vaarle*, terwyl de oude Hoeve thands den naam draagt van *Oud Vaarle*. Dit goed wordt door den

(ddd) In de *Haarlemsche Courant* van 13 November 1800 leest men: „Te *Tongelre* zyn op denzelfden dag (9 Nov: 1800) de helft der huizen vernield, onder sommigen van welken twee verpletterd, en vele ongelukken aan menschen welervaren zyn.” — In de *Beschryving van den storm van den Negenden November des Jaars 1800*, bl. 30 vindt men: „Te *Tongelre* (Tongelre) drie vierde uurs van *Eindhoven* werden vele huizen geheel vernield, en kostte veel vee het leven, terwyl verscheidene menschen min of meer gekwetst zyn geworden.” Beide verhalen zyn waarfchynelyk van ene hand, en dus beiden even leugenachtig. *Tongelre* leedt niet méer dan andere Dorpen. Waarom vergroot men toch de geduchte natuurverschynselen? —

den evengemelden Heer nog Jaarlyks merkelyk verbeterd en beplant. *Vaarle* ligt by het Riviertjen de *Loop* ten halven wege tusfchen *Nunen* en *Mierlo*.

VEGCHHEL, eertyds *Vecchelle*, is een groot en fchoon Dorp, en misfchien het fchoonfte van geheel Peelland, liggende zeer vermakelyk aan de *Aa*, waaröver hier ene zeer fchone Brug, omtrent vyf en twintig treden lang, ligt. Het ligt vier uren ten zuidoosten van 's *Hertogenbosch*, vier uren ten zuidwesten van *Grave*, vier uren ten noordwesten van *Helmond*, en vier uren noordelyk van *Eindhoven*. Dit Dorp, welks grond zeer vruchtbaar is, bevat verfcheidene grote Buurtschappen, en breidt zich dus zeer ver uit. De Kerk, die in het Dorp by de *Aa* staat, is een fraai gebouw, deszelfs Toren, welks Spits zeer hoog plagt te wezen, brandde in 1757 door den bliksem tot op het muurwerk af; men heeft deze spits daarna herfteld veel fchoner dan van te voren, en dezelve met enen groten knop verfierd. Het Raadhuis, dat nog niet oud is, is een zeer fraai Gebouw, waarönder de Boterwaag is. Er ligt ook een fchoon Kasteel, bekend onder den naam van het *Huis te Vegchel* of het Kasteel *Frieselstein*. Men heeft, nog maar weinige Jaren geleden, in dit Dorp enen fchonen ftraatweg gelegd, dewyl men, by regenagtig weder en in den winter, naauwlyks de ftraat kon gebruiken; deze weg wordt nog van tyd tot tyd verlengd. Men plagt hetzelve 's avonds door Lamptaarnen te verlichten, doch dit houdt thands op. — *Vegchel* is een welvarend Dorp, en deszelfs Inwoners, welken 2872 zielen uitma-

maken, leggen zich met veel yver toe op den Landbouw en op het vruchtbaar maken van onvruchtbare heigronden; ook wordt hier veel linnen geweven, hetwelk met veel voordeel wordt verkocht. — *Vegchel* is de Geboorteplaats van den beroemden Ingenieur C. J. KRAYENHOF, dezelfde, die het beroemd *Kanaal Imperiaal* in Spanjen vervaardigd, en hierdoor zynen naam en kunde, niet alleen in ons Vaderland maar overal, en voornaamlyk in Spanjen, verëeuwigd heeft. — Men vindt hier in den grond zeer schoon Blauwfel (eeee).

Ten Jare 1583 werd dit schone Dorp door het Krygsvolk der staten der Verëinigde Nederlanden geheel vernield en verwoest. — In 1616 ontstond de Pest te *Vegchel* en daar omstreeks. — Tusschen den 14 en 15 February 1757 stormde, hagelde en donderde het te *Vegchel* en andere Plaatzten geweldig sterk; de Toren dezès Dorps brandde hierdoor, gelyk ik boven zeide, af tot op het steenwerk.

VLIER (De) Zie boven op AA!

VLIERDEN is ene Heerlykheid van weinig aanbelang, liggende, ruim anderhalve uur ten zuidoosten van *Helmond*. Dit Dorp bevat, schoon het ver in de lengte uitgestrekt is, weinig huizen en slechts 548 Inwoners. Er ligt ene kleine Kapel. De Heer houdt zyn verblyf

(eeee) J. F. MARTINET *Katechismus der Natuur*. Deel III. bl. 221 des tweden Druks. Op andere Dorpen in de Meiëry, als: *Aarts*, *Nunen* enz. wordt hetzelfde ook gevonden.

blyf, wyl hier geen Kasteel is, op de *Hazel-~~donk~~* (zie van dezelve boven!). De voornaamste Buurten zyn: *Baarschot*, waarvan boven melding gemaakt is; *Brouwhuis* en *Belgeren*, waar een kleine Korenmolen: het *Belgersche Molentjen* genoemd, op de *Astensche Aa*, welke *Asten* en *Vlierden* scheidt, ligt; deze Molien wordt alleen des winters, by hoog water, gebruikt. Van dit Dorp heeft het oud Adelyk Geslacht van *van VLIERDEN* zynen oorsprong. — *Vlierden* was reeds in den Jare 721 bekend, en komt voort in dien tyd onder den naam van *Fleodrodum*, wanneer zeker iemand goederen aldaar aan den H. WILLEBRORD schonk, welke vervolgens aan deszelfs Erfgenamen, de Abtdy van *Epternak* of *Echternach*, zyn gekomen, aan welke Abtdy ook by de uitgift der Gemeente, door den Hertog in 1325 gedaan, de helft van den Koopprys en cyns is toegekend. Toen in 1468 die uitgift bevestigd en ene Pootkaart aan de Ingezetenen verleend werd, verkregen zy tevens het voorrecht, om ene bank van zeven Schepenen te hebben; terwyl de schout van Peelland aldaar plagt *recht te doen met goede Geburen*. De Heerlykheid van *Vlierden* was in 1558 verpand aan *JAN van VLIERDEN*; doch deze verpanding afgelost en deze Heerlykheid ingelost zynde door de Algemene Staten, werd zy door dezelve in 1660 erflyk verkocht aan *DIRK ADRIAAN PIEK van THIENHOVEN*. De tegenwoordige Heer bezit er nog enige voorrechten, en onder anderen enige weinjige Cynsen. — Zie ook *BINDEREN*!

WOLFSWINKEL ene Buurt, liggende ene grote uur ten zuidöosten boven *Oedenrode*, onder welk

welk Dorp het behoort, aan de *Dommel*. Hier staat een Olie- en Volmolen op gemelde Rivier: deze Molen werdt door de Engelschen, by enen aanval der Franschen, in de maand September 1794 in de asch gelegd, doch hy is in 1800 weder opgebouwd. In deze Buurt heeft de Hanoversche Generaal, de Graaf van WALMODEN, in 1794 enige dagen zyn Hoofdkwartier gehouden; ook werdt hier, in dezelfde Maand September 1794, de Broeder van den Hanoverschen Generaal Major, Baron van LINSINGEN, door de Franschen Krygsgevangen gemaakt.

WYBOSCH een Gehugt van *Schyndel*, waar ene Kapel ligt. men vindt daar in den grond bomen, struiken en wortels van dezelve, ten blyke dat aldaar een bosch geweest zy. Onder het Dorp *Bergëik* in Kempenland heeft men ook een Gehugt, genoemd de *Webosch*; beide namen schynen van dezelfde beduidenis te zyn, en te betekenen: *Gewyde Boschen* (ffff).

ZEILBERG, ene Buurtschap van *Deurne*, zou dus genoemd zyn, om dat 'er in vroegere tyden Schepen plagten te varen, schoon dit verhaal alle waarfchynelykheid ombloot is (gggg).

De

(ffff) Men zie C. KILIAANS *Dictionarium* op het woord *Wye*, en de plaats door G. van HASSELT aldaar aangehaald. Van zodanige gewyde Boschen meldt onder anderen TACITUS, *Historiarum* Lib IV, Cap. 22. Men zie ook J. WAGENAAR *Vaderlandsche Historie*. I Deel bl. 120. Aan den Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK ben ik deze byzonderheden omtrent *Wybosch* verschuldigd, gelyk ook de volgende Aantekening.

(gggg) Het beuzelächte van het verhaal omtrent het varen van Schepen by den *Zeilberg* is door velen reeds

De grond is in deze Buurt geweldig zandig; en bestaat, voor het grootst gedeelte, uit allerlei Keifteenjens. Men heeft hier enige potten- pannen- en tegel-bakkeryën, ook graaft men hier de klei, die tot dezelve wordt gebezigd; men vindt 'er tevens een hoog geel of orange- zand, het geen vlekken geeft in kleren en alle wollen stoffen, en gebruikt wordt, om de pannen en tegels roder te maken. — Deze belangryke Buurt vindt men niet in de Kaart van H. VERHEES, maar wel de *Hanenberg*, ene kleinere Buurt, een weinig verder en aan de Peel gelegen. Deze beide Buurten liggen vlak by elkanderen.

ZOER (De). Een klein Riviertjen, hetwelk in een Moeras, het *Goor* genoemd, niet ver van *Gastel* ontspringt, en zich omtrent *Leende* met de *Rul* veréniigt. Van dit Riviertjen ontleend het volgend Dorpjen

ZOERENDONK zynen naam; het is een klein Plaatsjen, hebbende ene kleine en niet scho- ne Kerk of Kapel, met een klein spits Torent- jen. Dit Dorpjen, waar slechts 479 Inwoners gevonden worden, behoort onder de Baronnie van *Kranendonk* (zie boven KRANENDONK!), en maakt met *Maarheze* en *Gastel* éne Ding- bank uit.

ZOE..

reeds opgemerkt en aangetoond. Onder *Valkenswaard* is ook een Gehugt genoemd de *Zeelberg*, en die be- namingen schynen wel dezelfden, en, even als de naam van *Zeelst* en meer dergelyken, nog een over- blyffel te zyn van den naam der *Saliërs*, die hier te Lande gewoond hebben.

ZOETERBEEK behoort onder *Nunen*, liggende zeer vermakelyk aan de *Dommel* (hhhh). Men ziet 'er thands maar twe Boerenhoeven, welke, benevens enige landeryén, door gemelde Rivier, door grachten, en ene Poort afgesloten liggen. Hier werdt in 1448 een Vrouwenklooster van den regel van St. AUGUSTINUS, door enen zekeren HENRIK, enen Priester te *Nederwetten*, gesticht. Dit Klooster is na den Munsterfchen Vrede in 1648 geheel vervallen; van deszelfs Kerk, die voor enige Jaren is afgebroken, zyn nog maar zeer weinige ruïnen overig; zy doen echter den Nieuwsgierigen nog zien, dat hier eertyds een groot gebouw gestaan heeft

ZOMEREN of *Zoemerén*, door de Meiëryënaars gewonelyk *Zummeren* genoemd, is een zeer groot en uitgebreid Dorp, liggende aan de Peel ene halve uur westelyk van *Assen*, waar van het door de *Aa* gescheiden wordt; omtrent drie uren ten zuiden van *Helmond*; vier uren zuidwest van *Eindhoven*, en tien uren zuidoostelyk van 's *Hertogenbosch*. De Kerk, die oud is, is een groot en schoon gebouw, hebbende een klein spits Torentjen op den westgevel; ook ligt hier een oud gebouw of Kasteel, de *Dopk* genoemd. Men zegt, dat *Zoemerén* zynen naam ontleend heeft van een moeras in de Peel, waar in de *Aa* ontspringt, de *Zeven Moeren* geheten; en

(hhhh) BACHIENE begaat ene fout, dewyl hy zegt dat Zoeterbeek aan de *Tongelreep* (een Riviértjen in Kempenland) gelegen is. Ook schynt hy hetzelfde onder *Nederwetten* te rekenen, daar het onder *Nunen* hoort. Zie zyne *Beschryving der Vereenigde Nederlanden*, Deel IV, bl. 565.

en dat dit Dorp in oude tyden *der tig* wel bebouwde straten gehad zou hebben; ook plagt men 'er omtrent *tien duizend* menschen, zynde beroemd wegens hunne dapperheid en krygskunde, te tellen; doch de gedurige oorlogen met Gelderland hebben dit Dorp zeer verärmd en verkleind, ook is het getal der Inwoners 'er zeer verminderd, want men telt 'er tegenwoordig maar 2440 zielen. Men maakt hier zeer goeden turf, die men *baggerd* noemt, omdat hy op dezelfde wyze als in Holland en Friesland wordt gebaggerd. — Op den 2 October 1506 werdt dit Dorp door den Hertog KAREL van GELDER geheel uitgeplunderd. — MARTEN van ROSSEM eischte in 1543 ene zware brandschatting van hetzelfde. *Zomeren* heeft altyd, dewyl het op de grenzen van Opperghelderland ligt, veel geleden, door de invallen der Gelderschen in de Meyery. — Van dit Dorp heeft het oud Adelyk Geslacht van SOMEREN zynen naam en oorsprong ontleend. — Hier is geboren de beroemde HENRICUS de SOMEREN, die Doctor in de Godsgeleerdheid te *Parys*, Hoogleerär te *Leuven* en Deken van *Antwerpen* geweest is; hy stierf in den jare 1472 (iii).

De Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my het volgende omtrent dit Dorp vriendschappelyk toegezonden: „*Zomeren* is, by brieven „van Zondag na ST. PIETER en PAULLUS dag „[na den 29 Juny] 1301, door den Hertog „[JAN II] tot ene Vryheid verheven; welke „brie-

(iii) In den *Tegenwoordigen Staat der Verëinigde Nederlanden* Deel II. bl. 132 van den tweden Druk wordt het Sterfjaar van dezen Man, denkelyk door ene drukfout, gesteld in 1742 voor 1472.

„brieven aanmerkelyk zyn, omdat dezelve nog
 „in den eigen finaak der oudere vryheidbrieven
 „zyn ingerigt. Verscheidene voorrechten wer-
 „den daarby aan die Plaats verleënd, waarvoor
 „zy Jaarlyks *dertig ponden zwarte Tournoyzen*
 „moest opbrengen, hetwelk in 1646 werdt be-
 „paald op *zeven en zeventig guldens (kkkk)*,
 „doch op verzoek der Regerers van *Zomeren*
 „is verminderd, in den Jare 1788, op *dertig*
 „guldens, die nog Jaarlyks worden vergolden,
 „hoezeer *Zomeren* gene meerdere voorrechten
 „dan andere Plaatzten geniet, alzo hetgeen in
 „1301 aan dit Dorp onder den last dier uit-
 „kering werdt vergund, naderhand aan alle
 „Dorpen is gemeen geworden. Het is byzon-
 „der, dat de Proost van *Wasfenberg* de Ge-
 „meente of Gemene Gronden te *Zomeren* in
 „1327 van de Kerk van *ST. LAMBERT* te *Luik*
 „ten leen hield onder enen Jaarlykfchen çyns,
 „en dezelve in dat Jaar op *ST. THOMAS* dag
 „[den 29 December] aan de Ingezetenen van
 „*Zomeren* uitgaf; welke uitgift Hertog *JAN III*
 „van Brabant ten zelfden dage bevestigde, vol-
 „gends den inhoud dier brieven, waarvan de
 „affchriften nog voorhanden zyn. Van tyd tot
 „tyd zyn 'er afpalingen tusfchen *Zomeren* en de
 „omliggende Plaatzten gemaakt, waarvan ook de
 „brieven voorhanden zyn; onder welke 'er één
 „is de *ST. WILLEBRORDSput* by *Meil*, een Dorp
 „in Oppergelderland; hetgeen ook daar, zo als op
 „zo vele Plaatzten der *Mciëry*, het geheugen en
 „aan-

(kkk) Volgens deze bepaling zou één Pond zwart
 te Tournoyzen ruim twe guldens en elf stuivers be-
 dragen.

„aanwezen van WILLEBRORD ſchynt aan te
„duiden.”

ZON, oulings *Sonne*, is een tamelyk groot doch geen ſchoon Dorp, liggende ruim anderhalve uur noordwaards van *Eindhoven* aan den linken oever der *Dommel*, waardoor het van *Breugel* (zie boven BREUGEL!) wordt geſcheiden; drie uren ten noordwesten van *Helmond* en zes uren zuidöost van 's *Hertogenbosch*. De Kerk is groot en ſchoon, zy ligt in het midden dezes Dorps; de Toren is een hoog en zwaar gebouw van ene ſchone orde, en voorzien van ene zeer hoge en fraaie ſpits; deze Kerk en Toren leden veel door den ſtorm van 9 November 1800, doch bleven echter ſtaande. In den Toren hangen twe grote en éne kleine Klok, op welker tweede men dit volgend opſchrift met oude Duiſche letters leest:

ſiathyrina iſt mynen naem

my geluyt sy gode bequaem

jan moor maechten wy int jaer ons heeren mccccxv.

Er ligt hier een tamelyk net, doch geen groot Raadhuis, zynde hetzelve voor weinige Jaren gebouwd. Men heeft hier ene ſchone houten Brug over de *Dommel*, zynde vyf en twintig treden lang; by dezelve viel in September 1794 ene Schermutzeling voor tuſſchen de Engeliſchen en Franſchen. — Aan de westzyde dezes Dorps ligt in de heide een lange en onafzienbare Keten van Bergen of liever Heuvels; in ſommigen derzelve wordt zeer goede, harde en zware turf gegraven. Onder deze heuvelen is één zeer opmerkelyk en bekend by den naam van *Potjensberg*; hy beſtaat, even als de andere heuvels, uit een wit- of geelächting zand, en heeft

heeft in het midden enen kuil of laagte, waar in ene soort van Oer of Yzererts wordt gevonden, hetgeen zich, op de oppervlakte van den grond, in allerlei gedaanten van kopjens, buisjens enz. vormt; zy liggen los op het zand; neemt men dezelve weg, gelyk dikwyls door Nieuwsgierigen en Kinderen geschiedt, dan vindt men er na enigen tyd weder anderen, die op nieuw gevormd zyn. Men weet tot nog toe, gene voldoende redenen van deze wonderbare scheppende kracht der Natuur te geven, want graaft men in dezen heuvel, dan vindt men niets als zand gemengd met yzerdeeltjens. Alles wordt op de oppervlakte en niet in den grond gevormd.

Dit Dorp, welks grond niet zeer vruchtbaar is, is levendig wegens den sterken doortogt naar 's Hertogenbosch en Eindhoven; men vindt 'er 1012 Inwoneren, die grotendeels van den Landbouw leven. Zon heeft verscheidene Buurten, als: de *Heuvel*, de grootste van allen, waar een Roomsche Kerkhuis ligt, waarin, op zekere dagen in de week, door den Priester te Zon de Misfe moet gelezen worden; *Bokt*; *Aanschoot* en *Esp*, hetwelk met de Buurt *Esp* by *Bakel* niet moet vermengd worden. — In dit Dorp is **FRANS van der VELDEN**, beter bekend onder den naam van **FRANCISCUS SONNIUS**, geboren (III). Hy werdt den 17 Augustus 1539 Doctor en Hoogleraar in de Godsgelertheid te *Louven*; vervolgens werdt hy Kanonik te *Utrècht*; hy werdt in 1543 oor Keizer **KAREL V** tot Inquisiteur aangesteld; hy werdt door **PHILIP II**, Koning van Spanjen, naar het

Con-

(III) Zie van hem ook boven bl. 154. en 185.

Concilie van *Trente* afgevaardigd; den 18 November 1562 werdt hy ingewyd tot Bifchop van 's *Hertogenbosch*; den 29 Augustus 1569 werdt hy Abt van *Tongerlo*, en in 1570 werdt hy door PHILIP II tot Bifchop van *Antwerpen* aangefield. Hy verliet dit leven in 1576.

De Gemeente of de gemene gronden te Zon zyn aan de Ingezetenen aldaar uitgegeven in den Jare 1355 door Hertog JAN III van Brabant. — In 1702 werdt de Hervormde Leeräar 's avonds door enige Roomschen zodanig met enen ftok op het hoofd geflagen, dat hy nederviel, en voor dood werdt gehouden, maar hy bekwam weer; de Dader bleef, fchoon de Staten den gemelden Leeräar in hunne befcherming namen, en ftreng naar dit feit lieten onderzoeken, verborgen. — In 1794 leedt dit Dorp veel door de Franschen en Engelschen. — Den 23 Augustus 1802 stormde, donderde en blikfemde het hier geweldig, het was een noodweër; op den volgenden dag was het 's namiddags hetzelfde weder, verzelde van zwaren hagel, die den Boekweit en haver (de rogge was reeds in de Schuren) vernielde, en zelfs vogeltjens, die in de bomen ene fchuilplaats gezocht hadden, doodde. Men vindt, zo ver my bekend is, géén enkel voorbeeld (*nimm*) in de Meiéry, dat de hagel, zó laat in het Jaar, ergens fchade heeft veröorzaakt; dus moet men deze hagelflag, als iets byzonders en als ene nooit gebeurde zaak aanmerken. Dit geval bevestigt dus die waarheid: „'Er zyn ook „ uitzonderingen in de Natuur! —!!—”

AGT-

(*nimm*) Zie boven bl. 19. — Het daar gefield was reeds afgedrukt, eer deze geweldige hagelflag te Zon voorviel.

 A G T S T E A F D E L I N G .

B E S C H R Y V I N G

V A N

K E M P E N L A N D .

In de vorige Afdeling ene korte schets gegeven hebbende van alle Dorpen, Gehugten, voornaamste Buurten en Rivieren van Peelland; zo wil ik, in deze Afdeling, op dezelfde wyze het tweede Meiërysch Kwartier in rang, naamlyk:

KEMPENLAND

tekenen. In dit gedeelte der Meiëry vindt men zeer schone en grote Dorpen, waarvan velen op enen hogen ouderdom kunnen roemen. Men wil zelfs, dat vele Dorpen, welker namen in *Sel* eindigen, hunnen naam van Kimberfche Goden zouden ontleend hebben (a),
 schoon

(a) J. B. GRAMMAYE *Taxandria* titulo *Campinia* pag. 88. schoon hy *Kimberfche* Goden noemt, zo leidt hy echter alle benamingen af van *Romeinfche*. — W. C. ACKERSDYCK geeft my hier omtrent het volgende; *Sel* „ is de uitgang van vele Plaatsen ook buiten de Meiëry. „ *Sel, Sele, Sal, Sale, Zaale, Zeels* betekende oudtyds
hu:

Schoon deze naamsafleiding, myns oordeels, al te ver gezocht is, gelyk in het vervolg blyken zal. In Kempenland treft men de volgende Dorpen enz. aan:

AA (De) een klein Beekjen, hetwelk men van andere Beekjens van dien naam moet onderscheiden, ontspringt niet ver boven het Dorp *Reuzel*, en ontlast zich, beneden *Lage Mierde*, in het Kwartier van Oosterwyk, in het Riviertjen de *Reuzel*.

AALST is ene Heerlykheid, omtrent éne uur zuidwaards van *Eindhoven*. Dit Dorp is zeer lang doch niet breed, hetgeen in Kempenland aanleiding tot het volgend spreekwoord: *lang en smal gelyk Aalst*, gegeven heeft. Het levendig Riviertjen, de *Tongelreep*, stroomt door hetzelfde. De Kerk ligt ten westen van dit Dorp, omtrent éen vierde van een uur, van alle Huizen afgezonderd; zy is klein, gelyk ook derzelve Toren. Men schynt het als

„huizing, verblyf- woon plaats. — Ik weet gene benamingen van Plaatzten in Kempenland ontleend van Romeinsche Afgoden, hoezeer GRAMMAYE zulks zegt; „indien *Woenfel* zynen naam heeft van WODEN, *Duitzel* „van Tuisco, is het van Germaansche Afgoden.” Ik kan hier byvoegen, dat *Zale*, volgens B. HUYDECOPER op M. STOKK, *Rynchronyk* II. Boek Vs. 1243, betekent *Hof*, *Palais*; doch even goed kan het daar betekenen *huis* of *woning* in het-gemeen want dus leest men daar Vs. 1241 — 44:

Philips hadt scoenre in den Bihie:
Maar hi waert daer na cortelike
Gheslegghen doot in zinezae
Van enen Grahe ghedoren wale.

als iets byzonders (b) op te geven, dat het dak van het Choor veel hoger is dan het Schip of ruim der Kerk; dit heeft echter deze Kerk gemeen met die van *Deurne*, *Rikstet*, *Berchem* en andere Plaatzten. Deze Heerlykheid, waar een Kasteel van den Here plagt te staan (c), telt thands slechts 450 Inwoneren; voortyds was dit Dorp volkryker en welvarender dan tegenwoordig, zynde het zynen welvaart verschuldigd aan de menigte van Voerlieden, die eertyds de *Pracht van Aalst* werden geheten. Deze Voerlieden reden heind en ver met hunne waren, en bragten zeer veel geld

(b) *Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden* Deel II. bl. 119. — Men heeft vele onwaarheden verhaald omtrent hetgeen 'er by den storm van 9 Novemb: 1800., met en by deze Kerk zou zyn voorgevallen; in de *Haarlemsche Courant* van 13 Nov: 1800 las men, dat door den val des Torens te *Aalst* de Kerk was ingestort. In de *Beschryving van den storm van den Negenden November 1800*, bl. 30. vindt men: „Te *Aalst* zyn zes huizen geheel verpletterd door den val des Kerktorens, waarby, behalve het vee, ook nog twee menschen zyn omgekomen.” Beide verhalen zyn volstrekt valsch, want een klein Torentjen kan gene gehele Kerk doen instorten, veel minder zes huizen geheel verpletteren, vooräl als 'er niet één enkel huis by of omtrent gelegen is. Ik heb nooit een huis, hoe dikwyls ik ook die Kerk gezien heb, by dezelve ontdekt. Iemand, die *Aalst* in Kempenland kent, zou, als hy gemelde *Beschryving* leest, byna moeten denken, dat 'er indezelve van een geheel ander *Aalst* gesproken wordt, indien 'er niet verscheidene Meiersche Dorpen, waaronder *Aalst* geteld wordt, werden opgefomd als zeer veel door dien storm geleden hebbende.

(c) J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving der Meiry van 's Hertagenbosch* bl. 62. *Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden* Deel II, bl. 119.

geld te rug, zo dat dit Dorp daardoor zeer welvarend werdt, dan — dit heeft reeds sedert verscheidene jaren opgehouden; echter kan dit Dorp met den tyd, wyl de nieuwe Steenweg, die men in 1789 van 's Hertogenbosch naar *Luik* heeft begonnen te leggen, en die door het zuidëinde dezes Dorps loopt, hiertoe nog al iets kan bydragen, zich weér enigzints herstellen. — Men moet dit Dorp onderscheiden van *Aalst* in Gelderland, en van *Aalst*, ene Stad in Vlaanderen. — Deze Heerlykheid *Aalst* plagt met *Waalre* in *Valkenswaard* aan enen Heer te behoren, zynde deze Heer in 1326 uit het Geslacht van *HORNES* (zie *HOORN*). In 1551 hoorde zy aan het Geslacht van *van ROTSELAAR*, uit welke zy toen by koop overging in dat van *van der CLUZEN*, waaruit zy eerst in 1721 by verkoop geraakte, wordende toen van *Waarle* en *Valkenswaard* gescheiden. De Buurt *Gennep*, welke onder het rechtsgebied van *Gestel* staat, behoort Kerkelyk onder *Aalst*; zodat die van *Gennep* te *Aalst* ter Kerk gaan en hunne Doden begraven, schoon zy de lasten te *Gestel* betalen (Zie beneden *GENNEP!*).

ACHT een Gehugt van *Woensel*, liggende omtrent ene uur noordwest van hetzelfde, aan den steenweg van *Best* naar *Eindhoven* en aan den Dyk van dit Stadjen naar *Oirschot*, of liever tusschen deze beide wegen. Men hielt voorheen deze beide wegen, op de hoogte van dit Gehugt, zeer onveilig voor Reizenden. Er ligt ene vervallen Kapel.

BEERZE een Riviertjen, hetwelk in de grote en kleine *Beerze* verdeeld wordt. De Gro-

Grote *Beerze* ontspringt in het *Boksven* by de Brabantsche grenzen tusſchen de Abtdy *Postel* en *Luiks-Gestel*; zy ſtroomt door *Kempenland* en *Oosterwyk* zich by *Bokſtel* ontlaſtende in de *Dommel*. — De kleine *Beerze* ontſtaat tusſchen *Eerſel* en *Hapert*, ſtroomt vervolgens voort tot beneden *Oosterbeers*, waar zy zich met de grote *Beerze* verénigt, wordende dan die twe verénigde *Beekjens*, die na hare veréniging een tamelyk levendig *Riviertjen* uitmaken, eenvoudig de *Beerze* genoemd. Dit *Riviertjen* ſchynt aan drie *Dorpen*: *Oosterbeers* en *Middelbeers* in *Kempenland*, en *Westerbeers* in het *Kwartier* van *Oosterwyk*, zynen naam medegedeeld te hebben.

BERGEIK, hetwelk oudtyds *Eik* en *Eikenberg* werdt genoemd, ontleent zynen naam van de menigte van eikenbomen, welken hier plagten te groeiën. Dit *Dorp*, hetgeen zeer waarſchynelyk éne der oude *Vryheden* is, is groot en uitgebreid, liggende omtrent drie uren zuidwestelyk van *Eindhoven* aan het *Beekjen* de *Kierschop*, en bevattende 1336 *Inwoners*. De *Kerk* is een groot *Gebouw*, ſtaande op dezelfs midden een klein *Torentjen*; voorheen was deze *Kerk* van enen ſchonen en groten *Toren*, welke in 1658 ingeſtort en niet weér herbouwd is, voorzien. Hier heeft ook een ſterk *Kaſteel* geſtaan, hetwelk door den *Spaanschen Overſten*, **MONDRAGON**, omtrent den *Jare* 1592 verwoest is. — Aan dit *Dorp* werdt in 1468 vergund door **KAREL I**, bygenaamd de *ſtoute*, *Hertog* van *Brabant* en *Bourgondiën* (d), om het

(d) W. A. BACHENE *Beschryving der Verenigde Neder-*
Aa 3. lart

hetzelve tot ene Stad te maken, en het met muren en poorten te versterken, doch dit is nimmer ten uitvoer gebragt. — *Bergeik* is met *Riethoven*, *Westerhoven*, *Borkel* en *Schaft* in 1626 door PHILIP IV., Koning van Spanjen en Hertog van Brabant, als ene Heerlykheid verpand aan ROGIER van BROEKHOVEN voor 9700 guldens; aan wiens Weduwe deze pandpenningen van wegens H. Hoog Mogenden in 1658 zyn ten rug gegeven, en alzoo deze Heerlykheid weêr is ingelost: echter maken deze vyf Plaatzten, schoon ieder een afzonderlyk Dorp is, nog te samen éne Dingbank uit, waarin niet de Kostuimen van 's *Hertogenbosch*, maar van *Antwerpen* gevolgd worden. — In 1331 heerschte hier ene besmettelijke ziekte, waardoor vierhonderd menschen ten grave werden geseept. In 1506 werdt *Bergeik* door KAREL, Hertog van Gelder, onder brandschatting gesteld. In 1592 nam MONDRAGON met 3,000 mannen het Kasteel of sterkte te *Bergeik*, ten vorigen Jare door de Staatschen gesticht, in, en liet hetzelve om verwerpen. De Fransche Partyganger FISSCHER eischte in 1747 ene zware brandschatting van het-

banden bl 601, 602, begaat enige fouten omtrent dit Dorp, hy zegt: dat de vergunning, om hetzelve tot ene stad te maken geschied zy in 1468 door PHILIP II of den Goeden, Hertog van Bourgondien, doch deze was reeds in 1467 overleden. Hy noemt den eersten Heer dezer Heerlykheid GERARD van BROEKHOVEN, daar dezelve ROGIER hiet; en hy zegt: dat het oud slot by dit Dorp nog staat, doch thands tot ene Boerenwoning gebruikt wordt — J. van OUDENHOVEN, t. a. bl. 61 zegt: „Hier (te *Bergeik*) is ene schone Capelle gebouwt anno 1470.”

hetzelve. De tegenwoordige Inwoners houden zich grotendeels bezig met den landbouw, doch dezelve is 'er, wegens de schraalheid van den grond, niet voordelig; 'er liggen echter langs de *Kierschop* enige goede weilanden. — Ik moet hier omtrent den ouden naam dezes Dorps, *Eik*, nog byvoegen: dat dezelve nog bewaard wordt in den naam van het Gehugt *Eikerëind*, en de verandering van den naam van *Eik* in *Berg-ëik* schynt ontleend van de Buurt de *Berkt*. Dit Dorp toch wordt verdeeld in vyf Hoofdbuurten of uithoeken, zo als men in de Meiöry gewone-lyk de Gehugten of Buurten der Dorpen noemt; te weten: 1. *Eikerëind*, waarönder ene Plaats genoemd het *Hof*, daar het Raadhuis in 1770 gebouwd, de grote Kerk; de Pastorie of Predikants woning; het Schoolmeestershuis en School staan; niet ver van daar plagt ook een Kasteeltjen of omwaterd huis te staan, doch hetzelve is reeds lang vervallen en voor enigen tyd geheel afgebroken. 2. Het *Loo*, hetgeen weër verdeeld wordt in het *voorste*, *middenste* en *achterste Loo*, waarönder ene plaats is *Hongaryen* genoemd, 3. De *Broekstraat*. 4. De *Berkten*, naamlyk: de *hoge* en *lage Berkt*; en 5. de *Webosch* en *Witryt*. Over de benaming van *Webosch* is reeds melding gemaakt onder Peelland. Zie aldaar WYBOSCH bl. 361!

BEST, ook wel *Varen-* of *Verrenbest*, is een Gehugt of Buurtschap van *Oirschot*, waarönder het gerechtelyk behoort; het wordt dikwerf, schoon het in het burgerlyke niet meer van *Oirschot* dan andere Buurten dezes Dorps onderscheiden is, meer afzonderlyk genoemd, om dat het groot en uitgebreid is, of liever omdat het een

byzonder Kerspel (*Parochie*) uitmaakt. — De Kerk dezès Gehuchts is een tamelyk groot gebouw, welks Choor, van binnen tegen het gewelf, met afbeeldingen van de Hel, het Vagevuur en andere dergelyke stukken, nog beschilderd is; zy is voorzien van enen matigen spitzen Toren, en toegewydan den H. ODULPH, wiens feestdag hier op den 12 Juny plegtig gevierd wordt. De Landbouw, die hier vry goed is geeft het bestaan aan de meesten der Inwoneren; ook is dit Gehugt zeer sterk met houtgewas beplant, en velen van de Bewoners dezès Gehugts winnen den kost met het maken van houten Klompen, die in menigte naar Holland worden gezonden. De Steenweg van 's *Herzogenbosch* naar *Eindhoven* loopt langs dit Gehugt, hetwelk vier uren zuidöostwaards van de eerste en twe uten ten noordwesten van de tweede Stad gelegen is. — De evengemelde ODULPH zou hier geboren, en de Kerk, aan hem gewydt, juist gebouwd zyn boven de plaats, waar het huis zynèr Ouderen heeft gestaan; ook ziet men 'er, niet ver van deze Kerk, ene Put, vermaard by de Roomschegezinden wegens de wonderdoende kracht, die gemelde Heilig 'er aan zou medegedeeld hebben. Hy was eerst Priester te *Oirschot* en vervolgens Kanonik (e) van St. SAL-

(e) By J. van OUDENHOVEN. *Beschr. der Meïëry* enz. bl. 56 der Uitgave van 1670 werkt hy: *Coninck van S. Salvatoor, geseyt oudt Munster tot Utrecht*, genoemd, doch dit is buiten twyfel ene drukfout voor *Canonick*. Voor zyne woning te *Utrecht* op Salvators-Kerkhof plagt men het volgend opschrift in Latynsche versen te lezen:

Odul.

SALVATOR te *Utrecht*, waar hy in 830 gestorven is. Hy wordt ook gehouden voor enen der Apostolen onder de Friesen, die, in de IX eeuw, de eerste onder hen den Christelyken Godsdienst heeft ingevoerd; hy zou te *Hemelum* by *Stavoren* in Friesland een Klooster gesticht hebben van de Orde der Benedictynen (f).

BLAARTHEM, hetwelk in 1173 reeds voorkomt onder den naam van *Blarteheim* of *Blarteheim*, is een klein Dorpjen. hetwelk met *Veldhoven* en *Zeelst* éne Ding- of Rechtbank uitmaakt; het ligt omtrent drie vierde éner uuf westelyk van *Eindhoven* aan de *Gender* (g), en bevat 168 Inwoners, welke meest, zo niet al-

*Odulphus, sacrum quem clara Brabantia ab Oirschot
Misit ad hoc Templum, has habitavit Presbyter aedes.*

d. i. De Priester ODULPH, welken het vermaardé Brabant uit *Oirschot* naar deze heilige Kerk heeft gezonden, heeft dit huis bewoond.

(f) De Orde der Benedictynen is gesticht door enen **BENEDICTUS**, een' Italiaan uit de Stad *Norisa*, in het begin der VI eeuw. Hy was eerst een Eremit, doch stichtte, op het verzoek van anderen, deze Orde, welke, in volgende tyden, aanleiding heeft gegeven, om andere Kloosterorden op te rigten.

(g) In den *Tegenw: staat der Verven: Nederlanden Deel II* bl. 97 leest men: „ Dit Dorpjen (*Blaarthem*), dat „ niet groot is, ligt tusschen het Riviértjen de *Domnel* „ en de *Gender* of *Einde*” — Dit is ene fout, want de Huizen van hetzelfde liggen zo wel lings als regts van de *Gender*. De Kerk en het Kasteel liggen ter linke zyde van gezegd Beekjen. — Zie myné Kaart, waarin de ligging der Dorpen gesteld is naar den standplaats der Kerken. Ook ligt hetzelfde meer dan éne halve uur in de regte linie van de *Domnel. Blaarthem* niet in de *Meiëry* doorgaands *Blortum*.

Alle, tot den Boerenstand behoren; langs het Riviertjen de *Gender* heeft het zeer goede Weilanden. De Kerk, die vlak aan den linken oever van gemeld Riviertjen ligt, is een klein geboûw met een Torentjen (*h*). In vroegere tyden lagen hier drie Kastelen; thandsziet men 'er nog maar één Kasteel van de oude Heren van dit Dorpjen, zynde hetzelfde sedert weinige Jaren zeer verbeterd, zodat het tegenwoordig met recht onder de fraaië Gebouwen mag worden gerekend; het ligt by de Kerk aan denzelfden oever van gezegd Riviertjen. — *Blaarthem* werd, benevens *Gestel* by *Eindhoven*, in 1543 door M. van Rossem gebrandschat voor veertien honderd guldens. — „ Aan *Blaarthem* (dit „ meldt my de Heer en Mr. W. C. ACKERS- „ DYCK), *Zonderwyk* nu *Veldhoven*, *Mereveld* „ en *Zoelst* en toebehoren, waarönder nu *Ges- „ tel* by *Eindhoven*, is door den Hertog JAN „ II in 1297 een aanzienelyk Broek of Wei- „ land uitgegeven. — *Blaarthem* is in 1560 „ met *Oerle* als ene Heerlykheid aan WILLEM „ de BORCHGRAVE verpand, en is in 1658 „ weder ingelost. — *Blaarthem* plagt met ver- „ scheidene andere Plaatzten onder de Recht- „ bank van *Oerle* te horen, doch is daarna „ (zo 't schynt by gemelde verpanding in 1560) „ daarvan gescheiden; en, schoon nu een af- „ zon.

(*h*) Volgens de *Haarlemsche Courant* van 13 Nov. 1800 en de *Beschryving van den storm van den Negenden November 1800* bl. 29 zou dit Torentjen door dien storm ongewaaid, en daardoor de Kerk geheel ingestort zyn. Dit is niet mogelyk, als men die kleinheid van dit Torentjen in agt neemt.

„zonderlyk Dorp, maakt het met *Veldhoven*
 „en *Zeelst* ene Rechtbank uit.”

BLADEL oudtyds *Pladella*, *Bladella* en *Bladelle*, in de Meiëry doorgaans *Blajel* geheten, wordt gehouden voor het oudste Dorp der Meiëry, en ligt vier grote uren westzuidwest van *Eindhoven*, en agt uren ten zuiden van 's *Hertogenbosch*. De landeryën van dit Dorp zyn zandig en schraal, doch leveren evenwel zeer goede en zware rogge op. In het midden, of op het Marktveld is dit Dorp zeer schoon betimmerd. De Kerk, die oostwaards afgezonderd in Akkers ligt, is een schoon gebouw, hebben de enen zwaren Toren met ene lage spits, die in 1760 vernieuwd is, gedekt; als iets byzonders kan men hier byvoegen, dat de vengsterglazen dezer Kerk niet in lood zyn gezet, gelyk gewonelyk in dergelyke Gebouwen plaats heeft, maar dat zy bestaan in vierkante ruiten in hout vastgemaakt. — *Bladel* telt 744 Inwoners. — Dit Dorp werdt in 1688 door de Franschen in brand gestoken, ook leedt het veel in 1694 door dezelve Borden.

Men wil, dat te *Bladel* of eigenlyk te *Nersfel* een slot der oude Frankische Koningen gelegen heeft, waarop zy hunne dagvaarden plagten te houden. KAREL de *Eenvouwige* (i), Koning van Frankryk, zou hier, by gelegenheid van zulk ene Dagvaard, aan DIRK I, Graaf van Holland, de Kerk van *Egmond*, met al derzelve toebehoren geschonken hebben,

(i) Hy wordt ook genoemd de *simpele*, ook wel de *Rechte*. Deze woorden betekenden voorheen hetzelfde als tegenwoordig het woord *Eenvouwig*.

ben, en dit wil men bewyzen uit MELIS STOKKE (k) met de volgende woorden:

Ghegeben in ons Heren iaar
 Achte hondert en daer naer
 Driwaerf twintich en drie mede/
 Cote Blabele tere stede
 Dat een dorp is ende zo heet/
 Neghen daghe / als ment weet/
 Door midde zomer sinte Jans dach
 Als sine gheboerense lach.

Andere willen, dat deze gift niet door KAREL den *Eenvouwigen*, maar door KAREL den *Kalen* geschied zy, en hiervoor schynt ook STOKKE te pleiten (l), zeggende:

Als men streef achte hondert iaer
 En d'ie ende seftich oberwaer/
 Haerle de Kalcwa zelierlike /
 De Coninc was in Dancriske / enz.

zeker is het, dat deze gift geschied zy in 922 door KAREL den IV of den *Eenvouwigen* (m) en niet door KAREL II of den *Kalen* in 863 — Ik zal hier, ten bewyze van myn gevoelen, by-

(k) *Rymchronyk* I Boek, Vss. 385 — 392.

(l) Ter a. p. Vss. 321 — 324

(m) J. F. MARTINET *Historie der Wereld* VIII Deel bl. 31. of zyn *Verenigd Nederland* bl. 31. — KAREL de *Kale* regeerde in Frankryk van 840 tot 877 en KAREL de *Eenvouwige* van 893 tot 922, in welk Jaar, hetgeen zyn sterfjaar was, hy gemelde brief gegeven heeft.

byvoegen, het geen my de Doorgeleerde Mr. W. C. ACKERSDYCK gunstig heeft medegedeeld; dit staaf, myns bedunkens, onfeilbaar myn gezegde. Al het volgende omtrent *Bladel* ben ik aan dezen kundigen Man verschuldigd:

„Koning KAREL de *Eenvouwige* droeg aan Graaf DIRK van Holland het erfgebied op over hetgeen den Koning nog in DIRKS Graaffchap toekwam, by enen Brief van den 15 Juny 922, gegeven in *Villa PLADELLA* (n). De oudste Schryvers, die van dit geval gewagen, hebben door *Pladella* het Meiërysche Dorp *Bladel* verstaan; en schoon B. HUYDECOPER (o) dit twyfelachtig stelt, schynt zulks nogthands buiten twyfel zeker te mogen gesteld worden (p). Het verhaal echter, dat G. van LOON (q) van een Kasteel, daar voorzeide brief zou gegeven zyn, geeft, is onduidelyk en verward, en de daar van geplaatste Afbeelding valsch, zo als ook opgemerkt is door J. H. van HEURN (r); die echter heeft zoeken aan te tonen, dat 'er te *Bladel* of wel te *Neterfel* een Kasteel is geweest, hetgeen ook zeker is: welk Kasteel toen kon genoemd worden te *Bladel* te wezen, alzo *Neterfel* bevoorens onder *Bladel* behoorde, en nog in de

XVf

(n) Dezelve is nauwkeurig te vinden in A. KLUYT, *Historia Critica Comitatus Hollandiae*. Tom. II. Part. I. pag. 13.

(o) Op MELIS STÖKE *Rymchronyk*. I. Boek V. 390 I. Deel bl. 218

(p) Men zie ook de *Aanmerkingen* op J. WAGENAARS *Vaderlandsche Historie*. Deel II. bl. 51.

(q) In zyne *Aeloude Historie*. II Deel. bl. 146.

(r) *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*. I. Deel. bl. 56.

XVI eeuw een Gehugt van *Bladel* was (zie hiervan beneden op NETERSEL!); dat echter de naam *Neterfel* zou beduiden *Nederzale* is gansch onwaarschynelyk. — *Bladel* komt in den Jare 1173 als ene wel bebouwde Plaats voor, en maakt met *Reuzel* en *Neterfel* thands éne Rechtsbank uit, (choon ieder een afzonderlyk Dorp is.”

„ De Dorpen *Bladel* en *Reuzel* waren in vroegeren tyd, in sommige opzigten, wel eens onder het Kwartier van *Antwerpen* gerekend, hetgeen by en kort na den Munsterschen Vrede verschil hadt veroorzaakt, zynde echter die Plaatzten onder de Meiëry gebleven. Wanneer, op den 4 Mai 1784, van wegens den Roomschen Keizer, JOSEPHUS II, als Heer der Oostenryksche Nederlanden, aan de Gevolmagtigden van dezen Staat te *Brussel* ene Memorie van Pretensien (*Eischen*) werdt overgegeven, was daar onder, in den zesden Articul, ene Vordering: dat deze Republiek aan den Keizer zou ten rug geven de Dorpen *Bladel* en *Reuzel*, van welken ons Gemenebest zich hadt meester gemaakt onder voorwendfel, dat dezeldoudtyds een deel der Meiëry hadden uitgemaakt, daar het kennelyk was, dat de Koning van Spanjen die, ten tyde van den Munsterschen Vrede, bezat, en dat zy altyd tot het Kwartier van *Antwerpen* gehoord hadden. Van welke vorderingen echter, van 's Keizers zyde, by den Vrede, getekend den 8 November 1785, werdt afgezien.”

„ Men volgt in de Bank van *Bladel* de Kostuimen niet van 's *Hertogenbosch* maar van *Antwerpen*.”

BOR.

BORKEL is een klein Dorpjen bevattende 224 Inwoners. Het ligt midden in ene grote heide, ruim drie uren ten zuiden van *Eindhoven*, niet ver van den nieuwen steenweg naar *Luik*. De grond is hier mager en schraal. 'Er ligt ene kleine Kapel van weinig of geen aangelang. Schoon *Borkel* een afzonderlyk Dorpjen uitmaakt, behoort het echter onder de Rechtsbank van *Bergèik*.

† **CASTEREN** zie *Kasteren!*

DOMMELEN een klein Dorpjen, ten westen van *Valkenswaard* en ruim twe uren ten zuiden van *Eindhoven* gelegen, heeft zynen naam van de *Dommel*, die 'er verbystroomt, ontvangen. De Kerk, die noordwaards van dit Dorpjen enigzints afgezonderd ligt, is klein en van een klein Torentjen voorzien. 'Er ligt hier op de *Dommel* een Koornmolen, welke door gemelde Rivier gedreven wordt; ook heeft het op het Beekjen de *Kierschop* enen Molen, het *Kierschops-molentjen* genoemd. — In den Jare 1452 werdt hier, door enen zekeren **DIRK BRUINIX**, een Vrouwenklooster van den derden regel van **ST. FRANCISCUS** gesticht, dragende den naam van *Agnietendal*; hetzelfde is na den *Münsterfchen Vrede* in 1648 weggeraakt(s).

Dom-

(s) In den *Tegenwoordigen Staat der Verèinigde Nederlanden*, II Deel bl. 104 tweede Druk 1751 wordt dit Klooster, als toen nog aanwezig zynde, beschouwd, doch verkeerdt. — **J. van OUDENHOVEN** maakt in zyne *Bejchryving der Meïëry*, naamlyk de beste uitgave van 1670, gene melding van dit Dorpjen, schoon men hetzelfde in de eerste uitgave van zyn werk in 1649 vindt.

Dommelen werdt in 1599 door de Spanjaarden van veel geld, hetwelk zy met geweld den Inwoners afdwongen, beroofd. Dit Dorpjen is aan HUIBERT van der CLUSEN, Here van *Waalre*, *Valkenswaard* en *Aalst*, als ene Heerlykheid, verpand geweest, doch in 1658 weder ingelost. Men volgt 'er de Kostuimen van *Antwerpen*. De Inwoners dezès Dorps zyn vry welvarend, en worden op 372 zielen (t) gerekend; hun bestaan is de Landbouw. — Te *Dommelen* is de grote Taalkundige SIMON VEREPÆUS, naar zyne geboorteplaats *Domme'anus* bygenoemd, geboren; hy was Kanonik der grote Kerk en opziener der School te 's *Hertogenbosch*.

DUIZEL of *Duise* is een Dorpjen, bevattende 267 Inwoners, en liggende omtrent drie uren Zuidwestelyk van *Eindhoven* en ene halve uur noordwest van *Eersel*, met welk Dorp het benevens *Steenfel* ene Rechtsbank uitmaakt. — De Kerk, die tamelyk groot en van enen hogen Toren met ene lage spits voorzien was, is door den storm van 9 November 1800 ingestort. Men vindt hier ene schone Steenbakkery; waaringoede Dakpannen en Tegels worden gebakken. — Den 9 October 1694 werdt dit Dorpjen door de Franschen geplunderd en menschen en paarden van daar weggevoerd. — Ging het gevoelen van J. B. GRAMMAYE door, dat de namen der Dorpen in de Meiry en vooral in Kempenland, die in *Sel* eindigen, ontleend zyn van Kimberfche Afgoden, waarvan zou men dan den naam *Duizel* of *Duifel* moeten afleiden? zeker van

TEU-

(t) De *Courier van Bataafsche Brabant* Nom. 30. telte *Dommelen* maar 312 Inwoners.

TEUTO of TUISCO; en dan zou die zo veel moeten betekenen als: *Tuisconis Cella* sive *Fanum*, dat is: *de Tempel van Tuisco*. Doch alles, wat van de naamsafleiding der Dorpen in *Sel* uitgaande wordt verhaald, is beuzel- en kinderachtig (*u*). Wat toch kan men maken van alle de volgende, in *Sel* uitgaande, namen van Meiëryfche Plaatzen? als:

Dui-	}	<i>sel.</i>	Nein-	}	<i>sel.</i>
Eer-			Neter-		
Her-			Mun-		
Hul-			Reu-		
Kes-			Steen-		
Kneg-			Sterk-		
Lies-	Woen-				

immers niets. — GRAMMAYE (*v*) zegt wel, maar geheel zonder enigen grond van zelfs de allerminste waarschijnlijkheid, dat het volgend Dorp

EERSEL zynen naam zou afleiden van den Afgod *Eer*, wordende by de Romeinen HONOR genoemd; doch dit is belagchelyk. — *Eersel* voorheen *Edersel* komt reeds voor, op het Jaar 712, onder den naam van *Eresloch*, wanneer WILLEBRORD aldaar goederen verkreeg, wiens erfgenaam, de Abtdy van *Echternach*, aldaar, tot derzelve laatste vernietiging toe,
de

(*u*) Zie boven bl 384.

(*v*) l. 1. pag. 88.

de Tienden bezeten heeft. — Dit Dorp is ene oude *Vryheid*; welk de Hoofdbank (ten minsten volgens het gemeen gevoelen) van negen omliggende Dorpen zou geweest zyn; het schynt ten minsten zeker, dat, behalve *Duizel* en *Steenfel*, in vroegeren tyd ook *Hoogloon*, *Hapert* en *Kasteren* 'er onder gehoord hebben. Het is niet bekend, wanneer deze Plaats het recht van Vryheid heeft verkregen, maar het blykt genoegzaam uit brieven van 30 November 1390, welke brieven in 1421 nader bevestigd zyn, dat zy toen reeds lang Rechten en Keuren naar het voorbeeld van *Antwerpen* heeft gehad, zo als ook nog de Kostuimen van *Antwerpen* aldaar gevolgd worden. — Den 16 January 1767 is door den Raad van Staten een Reglement voor de Huishouding en Financie van *Eersel*, *Duizel* en *Steenfel* vastgesteld, het welk in dat zelfde Jaar gedrukt, en in het volgend Jaar 1768 met enige verbeteringen herdrukt is; dit Reglement plagt, als bevattende ene verzameling van de onderscheidene algemeene bepalingen, op dat stuk voor de Meïerysche Dorpen plaats hebbende, van veel nut en dienste te wezen.

Dit Dorp *Eersel* ligt drie uren ten zuidwesten van *Eindhoven* aan het Riviertjen de *Run*, hetgeen niet ver van hier ontstaat, en langzamerhand goede weilanden liggen. Het is een schoon doch geen groot Dorp, zynde by het Marktveld dicht betimmerd. Op dit Marktplaats, waarop agt—Jaarmarkten worden gehouden, ligt ene oude Kapel met een spits Torentjen, welke thands voor een Raadhuis wordt gebruikt. De Kerk, die omtrent een vierdedeel

uurs

tuurs ten oosten van dit Dorp afgezonderd (w) ligt, is een fraai en luchtig gebouw, zynde voorzien van enen zwaren en spitzen Toren; een hevige storm in 1709 sneed de spits dezes Torens omver op het dak der Kerk, waardoor hetzelfde instortte. Niet ver ten noorden van deze Kerk staat een zogenoemde *heilige Lindeboom*, werwaards bedevaarten gehouden worden wegens de genezende kracht, die men aan dezen boom, tegen allerlei ziekten, maar vooral tegen de Koorts, toeschryft,

Dit Dorp was voorheen veel groter dan tegenwoordig, zynde hetzelfde, door herhaalde rampen zeer verminderd zo in Huizen als Inwoners; want de laatsten, welke grotendeels huij onderhoud in den landbouw vinden, worden thands op 845 zielen gerekend. — KAREL, Hertog van Gelder stelde dit Dorp in 1506 onder ene zware brandschatting. In 1581 werdt het door de Spanjaarden, onder den Grave van MANSVELD, uitgeplunderd en aengebrand; kort hier

(w) BACHTENE t. a. pl. bl. 599, 600 van het IV Deel, vraagt: waarom zo vele Kerken in de Meïry zo ver van de Dorpen liggen? maar kan (en dit kan mischien niemand) gene voldoende redenen hiervoor vinden. Hy noemt in Kempenland *Bergëik*, doch daar ligt de Kerk, gelyk wy gezien hebben, in het Dorp; *Bladel*; *Lommel*; *Oosterbeers*; *Valkenswaard*; *Velhoven*, *Wensel*. Men kan 'er byvoegen: *Aalst*; *Dommelen*; *Eersel* en *Straathem*. — Hy zegt, dat deze afzondering der Kerken *allerbyzonderst* in Kempenland plaats heeft, maar men vindt in *Peelland* veel meer kerken en Kapellen van de Dorpen verwyderd, als: te *Aarts*; *Beek*; *Buuel*; *Lieröp*; *Lieshout*; *Mierlo*; *Nunen Gerwen*; *Opwetten*; *Stiphout* en *Milheze*.

hier na werdt de helft der Inwoneren door ene besmettelyke ziekte ten grave gesleept. In 1694 staken de Franschen, wyl de Inwoners de hun opgelegde brandschatting niet wilden betalen, maar zich gewapender hand hier tegen verzette- den, dit Dorp in brand; even ditzelfde lot trof deze Plaats door dezelfde vyanden in 1711. Een boosäartig Vrouwmensch stak in 1713 dit Dorp in brand, by welke gelegenheid drie en veertig huizen ten prooië der vlammen werden. In 1747 eischte de Fransche Partyganger FISSCHER, by enen brief, brandschattingen van deze Plaats. —

EIKENRYT' een Riviertjen. Zie boven onder Peelland!

EINDE een Riviertjen. Zie GENDER!

EINDHOVEN is een niet onäartig Stadjen en Heerlykheid, liggende zes uren ten zuiden van 's Hertogenbosch, niet ver van de Dommel; drie uren zuidwestelyk van Helmond; veertien uren noordwestelyk van Maastricht en even zo ver noordöostelyk van Antwerpen. Men verschilt zeer veel aangaande den naamsöorsprong van dit Stadjen; want enigen willen, dat het zynen naam heeft van het Riviertjen de Einde of Ende, tegenwoordig de Gender, welke hetzelfde van Woensel scheidt, en beneden dit Stadjen in de Dommel valt, en hiervan zou dit Stadjen Endehoven (zo sprak men oudtyds dien naam uit) genoemd zyn. Sommigen hebben gesteld, dat dit Stadjen in het begin zö arm was, dat 'er in alle huizen maar één baköven werdt gevonden, waarvan het Eénöven, en vervolgens Eindhoven zou genoemd zyn (x). Beter is het gevoelen van

(x) Zie OUDENHOVEN, *Beschryving van de Meière van Hertogenbosch* bl. 53.

van A. WICHMANS (y), die den naam *Eindhoven* afleidt van *Landhoeven*, en dat deze benaming zou betekenen: *quasi villarum finis*, dat is: *het einde der hoeven*; maar hetgeen hy 'er byvoegt, dat sommigen willen, dat *Eindhoven* zou te kennen geven, dat de Zee eertyds tot hier toe haren vryën loop heeft gehad, en dat hier het einde dus was van alle Dorpen, is geheel ongegrond. — De Geleerde Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK geeft my het volgende omtrent den naam van dit Stadjen, hetgeen alle de door my opgegevene en andere naamsafleidingen van *Eindhovendoet* vervallen. Du schryft Hy my: „ In de Uitgave der *Salische Weten* door G. WENDELINUS vindt men (*) „ een *Malbergium*, of plaats van Wetgeving „ en Rechtspleging, genoemd *Andechobina*. „ WENDELINUS houdt die Plaats voor *Eindhoven*; „ en hy merkt ten regt aan, dat die naam „ van *Andechobina* juist met dien van *Eindhoven* „ over één komt; want *Chobina* of *Hobina* is in „ de taal der Middenëeuw ene *Hoeve*, *Hofstede*, „ en dus *And-Hoven*. — Het heeft dan veel „ waarfchynelykheid, dat door *Andechobina* „ *Eindhoven* bedoeld zy; en men zou daar uit „ ook kunnen opmaken, dat de naamsafleiding „ is van ene *Hoeve* of *Hoeven*; aan het Riviertjen „ de *Einde*, *Ende* of *Ande*.”

Dit Stadjen ligt niet vast aan de *Dommel*, gelyk

(y) *Brabantia Mariana* Lib. II. Cap. 31.

(*) Titulo 41. pag. 28. uitgegeven te *Antwerpen* 1649.

lyk gewonelyk gedacht wordt (z) maar wordt door een gedeelte van *Straathem* van dezelve gefcheiden; want *Eindhoven* bezit genen enkelen voet gronds buiten zyne grachten. Het is hier zeer levendig, vooral wegens de doortogt der Postwagens van 's *Hertogenbosch* naar *Maas-tricht*, als mede der vracht- en andere karren naar Luikerland en Oostenryksch Brabant, thands Belgiëën. — Het bestaat uit ene rechte straat, welke omtrent een vierde van ene uur lang is, en enige weinige zydftraatjens. Het heeft een fchoon vierkant Marktplein, waarop, behalve tien Jaarmarkten, alle Dingsdagen ene Weekmarkt, aan dit Stadjen in 1232 door HENRIK I, Hertog van Brabant en Lotharingen, vergund, gehouden wordt. — Het Stadhuis is geen fchoon gebouw, echter pronkt het met enen fchonen doorluchtigen Toren, versierd met enen groten knop en voorzien van een goed Klokkenfpel. — De Kerk is een groot doch lomp gebouw, met enen zeer zwaren en lagen Toren. Volgens sommigen (aa) zou de fpits dezès Torens op den 8 February 1525 door enen geweldigen storm omgewaaid zyn; en volgens anderen is de fpits by de belegeringen weggefchoten: thands is die Toren met ene zeer laage kap gedekt. In 1794 stortte de muur tusfchen

(z) *Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden*. Deel II. bl. 79. W. A. BACHENE *Befchryving der Verēnt Nederlanden*. Deel IV. bl. 501. In de fchone Kaart van den Rhyu in 1797 te *Amfteldam* by A. B. SAAKES uitgegeven is de ligging van *Eindhoven* niet naauwkeurig.

(aa) OUDENHOVEN t. a. pl. 53 *Reize door de Meēry van 's Hertogenbosch in 1799*. bl. 116.

schen het Ruim en het Choor dézer Kerk in, wyl de Franschen enige pylers, om hunne bak-ovens in dezelve te plaatzen, weggeruimd hadden: Onder de byzondere Gebouwen zyn enige zeer fraaië huizen, en men legt zich toe, om dezelve van tyd tot tyd merkelyk te verbeteren. De Inwoners leggen zich, voor het grootst gedeelte, enige Ambachtslieden uitgezonderd, met yver toe op den Koophandel; welke hier zeer sterk wordt gedreven; zy bedragen een getal van 1959 zielen. Zy volgen in hunne taal en klederpracht, welke hier zeer groot is, veelal den Brabantschen smaak. — In dit Stadjen wordt zeer goed bier gebrouwen, ook wordt hier dingsdags de wekelyksche prys van de granen en boter voor een groot gedeelte der Meiëry geregeld. — Men heeft hier thands ene Latynsche en ook ene Fransche School. Hier is geboren GODSCHALK ROSEMONT, Doctör in de Godsgeleerdheid en Hoog-leeräär te *Leuxen*. — Ook is *Eindhoven*, zo myn geheugen my niet bedriegt, de geboorteplaats van den beroemden, en door zyne schriften genoeg bekenden, Godsgeleerden P. van der HAGEN.

Dit Stadjen werdt al vroeg met muren en grachten versterkt; want in den Giftbrief van Hertog HENRIK I (*bb*) in den Jare 1232, waer in

(*bb*) BACHJENE t. a. p. bl. 591 zegt: dat men met gene zekerheid kan zeggen, wanneer *Eindhoven* met Stadsgerechtigheden is beschonken, en schryft zulks toe aan HENRIK II in 1232 of aan deszelfs Opvolger.

in *Eindhoven* Stadsgerechtigheden verkreeg, komt het reeds voor als ene bemuurde plaats, wordende toen reeds, volgens den schryftrant in die tyden, *Opidum* en deszelfs Inwoners *Burgenses* genoemd. Het ontving daarby dezelfde vryheid als: *opidum de Busco*, dat is: de Stad's *Hertogenbosch*. — In 1399 werd de Kerk tot ene collegiale Kerk gemaakt; wyl de Bisfchop van Luik, JAN van BEIEREN (cc), op verzoek van WILLEM van MILENBERG, Here van *Eindhoven* en *Kranendonk*, aldaar een collegie van negen wereldlyke Kanoniken stichtte. — De Hertog van Gelder meende in 1397 *Eindhoven* in te nemen, maar dit mislukte. — In 1543 werd dit Stadjen door M. van ROSSEM ingenomen, geplunderd, en de gehele bezetting over de kling gejaagd. — In 1552 werd het door de vlammen vernield, doch weder opgebouwd zynde, waar toe de Graaf van Buren, toen Heer van *Eindhoven*, de derde penning gaf, werd hetzelfde in 1581 door het Staatsche Krygsvolk ingenomen, doch in het begin van October dezes Jaar door de Spaanschen weër hernomen. — 1583 werd *Eindhoven* door enen hoop Franschen, onder aanvoering van den Here van BONNIVET, verascht, en voor de Staten ingenomen; doch drie maanden daarna werd het weder door den Graave van MANSVELD en door CLAUDE de BARLAYMONT,

JAN I.; doch dit is ene grove fout, want Hertog HENRIK II regeerde van 1235 tot 1247 en JAN I van 1268 tot 1294. — Gemelde Giftbrief van Hertog HENRIK I. is woordenlyk te vinden by J. van OUDENHOVEN ter a. pl. bl. 52. /

(cc) Zie van denzelven blyven bl. 57!

MONT, Here van *Haultepenne* voor de Spanjaarden heröverd, dewyl de Bezetting, door hongersnood gedrongen, hetzelfde moest overgeven; zy trok echter met alle Krygsëer den 23 April des zes Jaars uit *Eindhoven*. Door deze herhaalde belegeringen hadden de Vestingwerken zó veel geleden, dat de Spanjaarden het besluit namen, om dezelve te slechten, waardoor dit Stadjen tot een open Vlek is gemaakt; het slot of Kasteel bleef echter nog in wezen. — In 1604 werdt *Eindhoven* door de muitende Spanjaarden deerlyk uitgeplünderd. — In 1629 trok enig Krygsvolk van Prins **FREDRIK HENRIK**, die 's *Hertogenbosch* belegerde, naar *Eindhoven*, en nam op den tweeden dag daarna het slot of Kasteel aldaar in; hierna is dit Kasteel weggeraakt, en men weet niet eens meer, waar hetzelfde heeft gelegen. — In 1702 sloeg het Fransche leger zich in of by *Eindhoven* neder. In 1747 eischen de Franschen van *Eindhoven vierduizend* rations hooi, ieder van *vyftien* ponden, en een gelyk getal rations haver, onder bedreiging van uitpanding volgens krygsgebruik, weshalve ook aan gemelden eisch voldaan werdt. — In 1794 leedt dit Stadjen veel door de Franschen (*dd*); ook rigtten dezelve

eni-

(*dd*) In September 1794. viel hier de volgende dappere daad voor. Een Hanoversche Wachtmeester van de Dragonders, op herkennen (*recognosceren*) uitgezonden, ontmoette in dit Stadjen enige Fransche Dragonders; zy omsingelden hem, doch hy verweerde zich zó Dapper, dat hy énen Franschman van het paard sabelde, en de twe anderen (hy vocht tegen drie) op de vlugt dreef; hy ontving slechts ene zeer ligte wonde in de regte hand en den enen voet, en bragt zelfs

een

Bb 5

enige bakovens in de Kerk, die aan de H. KATHARINA gewyd is, op, wordends het brood voornamlyk verzonden naar de Fransche troepen, die in dien tyd *Grave* en *Nymegen* belegerden. — Den 9 November 1800 leedt dit Stadjen veel door den geweldigen orkaan (oe), die in hevigheid weinig weergaë vindt. — In 1801 sloegen de Franschen, in dienst dezer Republiek, een Campement op, niet ver van *Eindhoven*. —

Dit Stadjen heeft, van vroege tyden af, aan het Geslacht van ORANGE NASSAU, het zy als ene afzonderlyke Heerlykheid, het zy als ene onderhorigheid van de Baronnie van Kranendonk, behoort, doch men kan niet juist bepalen, sedert wanneer; het schynt echter, dat het zelve, door het huwelyk van Prins WILLEM I met de Gravinne ANNA van EGMOND, Erfdochter

ter

een paard, dat hy hun ontnomen hadt. mede. De Schryver was 'er zelf by tegenwoordig, toen die Wachtmeester aan den Hanoverschen Generaal Major, von LINSINGEN, bericht bragt van zyn wedervaren. Deze daad wordt naar waarheid verhaald in de *Hannoverscher Zeitung* von 15 September 1794.

(oe) In de *Haarlemsche Courant* van 13 November 1800 wordt deze Storm te *Eindhoven* dus al te overdreven geschetst: „Op den 9 November 1800 ontstondt te *Eindhoven*, 's namiddags van 2 tot 6 uren een allerysfelykste storm uit het zuidwesten, welke ene vrezelyke verwoesting aanrigtede; geen één huis bleef onbeschadigd; enigen zyn geheel ingestort.” Dit verhaal is even overdreven, en dus even onwaarschynelyk; opgegeven, in de *Beschryving van den Storm van den Negenden November 1800*, met deze woorden: „Te *Eindhoven* was de storm zó hevig, dat geen enkel huis, hoe sterk gebouwd en hoe gunstig ten aanzien van den wind gelegen, onbeschadigd bleef.” — Zie in die *Beschryving* bl. 29.

ter van MAXIMILIAAN, Grave van *Buren*, in het Vorstelyk huis van ORANGE is overgegaan.

EKART is ene kleine Heerlykheid, omtrent éne uur beneden *Eindhoven* aan den linkten oever van de *Dommel* gelegen. *Ekart* heeft zyne eigene Rechtbank, maar hoort kerkelyk onder *Woensel*. 'Er ligt hier een Schoon Kasteel, zynde de woning van den Here dezer Heerlykheid. De Inwoners, die zich alle op den Landbouw toelleggen, bedragen een getal van 135 zielen. Men vindt 'er goede weilanden langs de *Dommel*. *Ekart* zou met *Gestel*, *Stryp* en *Straathem* aan WILLEM I, Prins van Orange, in 1559 verpand zyn geweest; men weet echter niet wanneer en hoe *Ekart* ene afzonderlyke Heerlykheid is geworden; alleen is bekend, dat Jonker JOOST van HEDIKHUIZEN in 1647 Heer dezer Heerlykheid was (ff).

FELLEN OORD is ene Buurt van *Woensel*, welke vlak hy *Eindhoven* ligt, en slechts door ene smalle gracht van hetzelfde wordt gescheiden; de huizen liggen hier Stadwyze by elkanderen, en de straten zyn met stenen belegd. Door deze Buurt loopt de weg van *Eindhoven* naar 's *Hertogenbosch*, als men een weinig ter regte zyde afwykt, en naar *Oirschot*, als men zich lings afwendt.

GENDER (De) is een levendig Riviertjen; het-

(ff) OUDENHOVEN, die in 1649 voor den eersten maal, en in 1670 ten twedenmale zyne *Beſchryving der Mierey van 's Hertogenbosch* uitgaf, zegt: dat *Ekart* onder *Gestel*, *Stryp* en *Straathem* ligt, dat is: 'er toen nog onder hoorde. Zie hem t. a. p. bl. 62 der laatste Uitgave. Hy begaat hier mede dus ene grote fout.

hetwelk zynen oorspiong neemt tusfchen *Duisel* en *Steenfel*; het stroomt vervolgens langs en door *Veldhoven*; langs het Kasteel en de Kerk van *Blaarthem*; maakt de fcheiding tusfchen *Stryp* en *Gestel*; vormt voor het grootst gedeelte de grachten van *Eindhoven*; fcheidt dit Stadjen ten noorden en oosten van *Woensel*, en ontlast zich, niet ver van hetzelve, in de *Dommel*. In de oude Kaarten wordt het *Einde* genoemd; ook droeg het oudtyds den naam van *Ende* of *Ande*.

GENNEP, hetwelk men van het Stadjen *Gennep* in Kleefslant moet onderscheiden, is ene Buurt van weinig huizen, waar een Water-Koornmolen op de *Dommel* ligt; by denzelven ligt ook ene tamelyke Herenhuizing of Buitenplaats. By dezen Molen gebeurde den 24 Septemter 1801 een deerlyk ongeluk aan den Leeraar der Hervormden te *Waalre*, JOH: HENR: ROSS, zynde 74 Jaren oud, en 49 Jaren Predikant geweest; men was bezig, om een nieuwe Brug by dezen Molen te maken over de *Dommel*, en hadt enige losse planken over die Rivier gelegd, op dat voetgangers evenwel den weg zouden kunnen gebruiken. Gemelde Predikant wilde ook deze planken overstappen, doch raakte het evenwigt kwyt, viel in den snelvlietenden stroom, werdt, dewyl de Molen maalde, door denzelven weggerukt, en verloor, terwyl het Molenrad op het gepletterd Ligchaam stil bleef staan, ellendig het leven. (Zie ook boven op AALST!) — *Gennep* behoort onder het volgend Dorp

GESTEL, gewonelyk *Gestel* by *Eindhoven*, omdat het ten oosten aan dit Stadjen stoot, en
ter

ter onderscheiding van *Michiels- en Moergestel*; twee Dorpen in het Kwartier van Oosterwyk, als mede van *Luiksch-Gestel*, en van *Gestel* by de stad *Lier*, genoemd. Het is een klein Dorp en Heerlykheid, strekkende zich in de lengte ver uit, in welks midden ene kleine Kappel, voorzien van een Spits Torentjen, ligt; zy wordt thands tot ene school gebruikt. — Onder dit Dorpjen hoort een aangenaam Buitenverblyf, hetgeen, wegens zyne vermakelyke ligging aan de *Dommel* dicht by *Eindhoven*, het *Paradys* wordt genoemd. De Inwoners, die een getal van 639 zielen uitmaken, leggen zich zeer sterk toe op het linnenweven, en ook gedeeltelyk op den Landbouw. — *Gestel*, hetwelk, gelyk alle Plaatzten van dien naam, *Ges-tel* en niet *Ge-stel* moet worden uitgesproken, maakt met *Stryp* en *Straathem* éne Heerlykheid en Dingbank uit. Deze drie Dorpjens zyn in 1559 aan WILLEM I, Prins van Orange, als éne Heerlykheid verpand; en, schoon andere Pandheerlykheden zyn ingelost, is deze verpanding nooit afgelost, zeker uit aanmerking der grote verpligting van de Republiek der zeven verénigde provinciën aan het Geslacht van dien Pandheer. — *Gestel* werdt in 1543 door M. van Rossem onder brandschatting gesteld.

HAPERT voorheen *Happaert* is een klein Dorpjen, hetwelk met *Hoogloon* en *Kasteren* éne Dingbank uitmaakt. Het heeft ene kleine Kerk met enen stompen Toren, van welke het choor tot ene school wordt gebruikt. De grond is hier zandig, doch langs de gróte *Beerze* (zie van dit Riviértjen boven!), waaróp hier een Water-Koornmolen ligt, en waardoor het ten

wes-

westen van *Bladel* wordt gescheiden, heeft het goede weilanden. Men telt 'er 380 Inwoners. De Heer en Mr. W.-C. ACKERSDYK heeft my het volgende omtrent dit Dorpjen Schriftelyk medegedeeld:

„ Het is waarschynelyk dit *Hapert*, hetwelk reeds in den Jare 710 voorkomt onder den naam van *Heopurdum*, wanneer de Bisshop WILLEBRORD aldaar verscheidene goederen verkreeg by gifte van zekere BERTILINDIS. In 1207 kreeg de Abtdy van *Tongerlo* onder haar bestier de Kerken van *Hapert* en *Hoogloon*. In 1235 verkocht de Ridder ARNOLDUS van RANST zyne vrye goederen van *Hapert* aan voorzeide Abtdy, welke ook reeds in 1305 de vrye warande van *Hapert*, *Hoogloon* en *Kasteren* bezat. Die Abtdy bezat in die Plaatzten verscheidene goederen, welke in 1590 onder andere aan den nieuwen Bisshop van 's *Hertogenbosch* werden afgegaan; het is ook hiervan, dat de Rentmeester der Bisshoppelyke (*Episkopale*) goederen te 's *Hertogenbosch* over de Jagt aldaar plagt te beschikken; eensgelyks ook, dat in den Jare 1740 ene Heide door dien Rentmeester, van 's Lands wege, aan de Ingezetenen is verkocht.”

In 1694 werdt dit Dorpjen door de Franschen geheel uitgeplunderd; zy voerden ook menschen en paarden van daar weg.

HOOGLOON, gewonelyk maar eenvoudig *Loon* genoemd, moet onderscheiden worden van *Loon op Zand* in het Kwartier van Oosterwyk, en van *Overloon* en *Neerloon* in het Land van *Kuik*; welke drie Plaatzten ook dikwerf enkel met

met den naam van *Loon* bestempeld worden. Dit Dorpjen ligt drie uren ten zuidwesten van *Eindhoven*, en ene halve uur noordelyk van *Hapert*, aan de *kleine Beerze* (zie boven op BEERZE!), waardoor het van *Vessem* gescheiden wordt. 'Er ligt ene matig grote Kerk, voorzien van enen goeden Toren met ene lage spits gedekt. Men stelt het getal der Inwoners op 521 zielen, welke hun bestaan voornaamlyk zoeken in den Landbouw.

KASTEREN. Dit Dorpjen, dat, wegens zynen mageren en schralen grond, één der armen is van de gehele Meiëry, ligt aan de grote *Beerze*, waarop hier een koornmolen staat; ook ligt hier ene kleine Kerk of Kapel, waarvan het dak reeds voorlang is ingestort. *Hoogloon, Hapert en Kasteren* maken, gelyk ik straks zeyde, met elkanderen éne Rechtsbank, waarvan het eerste Dorp de Hoofdplaats is, uit. De Inwoneren dezer drie Dorpen, waar men niets opmerkenswaardigs of schoons aantreft, bestaan grotendeels van den Landbouw, welke hun een schraal bestaan oplevert. — W. A. BACHENE zegt (gg): dat deze drie Dorpen voorheen drie Heerlykheden van den tydelyken Bischof van *Hertogenbosch* waren, doch, by de overgave der Meiëry aan de Algemene Staten, Statendorpen zyn geworden; maar — deze Geleerde begaat hier enen mislag, want deze Dorpen zyn *nooit* Heerlykheden geweest van gemelden Bischof, hoezeer zodanige Hoge en Voorname Geestelyke, daar vele goederen bezittende, zich

(gg) *Beschryving der Verenigde Nederlanden*, Deel IV, bl. 696.

zich ook niet recht dan een byzondere Eigenaar aldaar aanmatigde: *Hoogloon*, *Hapert* en *Kasteren* schynen veeleer in vroegeren tyd onder de Dingbank van *Eersel* behoord te hebben te meer, dewyl men hier, even als te *Eersel*, de Kostuimen van *Antwerpen* volgt. — „Men wil” — zo schryft J. van OUDENHOVEN (*hh*) — „dat JULIUS CÆSAR hier met „syn Leger gheweest is, ende dat het selve „tot *Hapert* muytineerden, tot *Loon* (*Hoog- „loon*) betaelt worden, ende tot *Casteren* „nederfloegh, ende dat deze plaatsen den naam „daer van souden ghekreghen hebben.” Wy mogen dit verhaal wel onder de oudewyfs-fabulen rekenen. — *Kasteren* moet met de Buurt *Kasteren*, by *Liemde* in *Peelland*, niet verward worden. — Te *Kasteren* zyn 248 Inwoners (*).

KIERSCHOP (De) is een klein Riviertjen, hetgeen boven *Luiksch-Gestel* in het Ven *Rietbosch* ontspringt, en na dit Dorp en *Bergëik*, als ook *Riet* en *Westerhoven*, verby gestroomd te hebben, zich by *Waalre* in de *Dommel* stort: Het wordt in de Kaart van H. VERHEES en anderen verkeerdelyk de *Aa* genoemd.

KNEGSEL of *Knechtfel* is een klein Dorptjen, liggende omtrent éne uur ten zuidoosten van *Vessem*, met welk Dorp en *Wintelre* het éne Dingbank uitmaakt. Men ziet 'er ene kleine Kapel van weinig belang, en men telt 'er
maar

(*hh*) Beschryving van de *Meiëry* van 's *Hertogenbosch* bl. 60 Zie ook de *Reize door de Meiëry* in 1799 bl. 25.

(*) De *Courier van Bataafsch Brabant* Nom: 30 telt 'er 245 zielen. Een klein verschil.

maar 198 Inwoners. — Ging het gevoelen van J. B. GRAMMAYE door, dan moest ook dit Dorpien zynen naam van de ene of andere Kimbersche Godheid ontleen: doch van welke? Dit kan volstrekt niet bepaald worden. Deze naamsafleiding is dus beuzelächtig.

LAAKLOOP (De) is een niets beduidend Riviertjen, hetgeen tusfchen *Straathem* en *klein Tongelre* doorloopt, aldaar de fcheiding maakt tusfchen Peel- en Kempenland, en zich beneden *Eindhoven* in de *Dommel* ontlast: 's Zomers is het altyd droog.

LOMMEL oudtyds *Lomelle* en *Loemele*, en by de Meieryenaars altyd *Loemel* genoemd, moet onderscheiden worden van het Dorp *Lummel* of *Leumel* in het Land van *Valkenburg*. Het is het uiterst Dorp der Meiery, liggende by de grenzen van Luikerland en Oostenryksch Brabant, tien uren ten zuiden van 's *Hertogenbosch* en vyf uren zuid zuidwest van *Eindhoven*. *Lommel* is een groot, fchoon en zeer welvarend Dorp, van enen hogen ouderdom, want men leest in een oud Handschrift van *Lommela in pago Thefendrico*, dat is: *Lommel* in het gewest van *Taxandriën*. — Dit Dorp is in het midden zeer wel bebouwd, en men ziet 'er fchone huizen. Op het Marktveld ligt ene oude Kapel; en ten oosten van het Dorp ligt ene grote Kerk, voorzien van enen hogen Toren, waarop ene zeer hoge Spits geftaan heeft; doch dezelve is den 9 November 1800 om ver gewaaid en op de Kerk gevallen, waardoor dezelve zeer is befchadigd. — De Inwoners van *Lommel*, die een getal van 2047 zielen uitmaken, zyn over het algemeen zeer welvarend,

Cc

en

en leggen zich zeer sterk op den Landbouwen Schapenteelt; in het begin der XVII eeuw zou men hier *agttien duizend* Schapen geteld hebben. Een groot gedeelte der inwoners houdt zich bezig met den Koophandel, en zyn in de Meiëry bekend onder de naam *Teuten*, van het Latynsche *Teuso* een Duitscher, omdat zy verre reizen naar Duitschland en andere oorden ondernemen; zy spreken onder elkanderen ene taal (*Jargon, brabbeltaal*), die niemand, als die tot hun genootschap behoort, verstaat. Hier zyn ook vele zo genoemde *Ketelbuiters*, of Kooplieden in kopere Ketels, deze reizen of wandelen, met hunne ketels op den rug, overal henen, om dezelve te verkopen of met winst te verruilen. — Men graaft op enige plaatsen in en by *Lommel* zeer goeden turf; en men vindt in het veen of moeras, waaruit die turf wordt gegraven, somtyds gehele bomen (een bewys, dat hier eertyds boschen gelegen hebben), welke, wanneer zy in de schaduw langzamerhand gedroogd worden, de kleur en zwaarte hebben van zwart Ebbenhout, en zó hard zyn als yzer; doch droogt men dezelve in den zonschyn, dan springen zy van elkanderen, dewyl de vezels, die het hout aan elkanderen houden, te schieyk drogen, krimpen en in stukken springen.

By *Lommel* liggen vele zandduinen en heuvels, en het is opmerkelyk, dat 'er geen één Riviertjen in dit Dorp wordt gevonden. De *Nette*, ene Rivier, die door Oostenryksch Brabant stroomt, en zich, na met andere Riviertjens zichverénigd te hebben, boven *Antwerpen* in de *Schelde* uitstort, neemt echter haren oorsprong

ſprong op den Lommelſchen bodem. De mees-
te, zo niet alle Schryvers (ii), die ons ene
Geögraphiſche beſchryving van *Lommel* hebben
gegeven, verhalen: dat in dit Dorp een Rivier-
tjen wordt gevonden, hetwelk een einde wegs
onder den grond doorloopt, en eindelyk weêr
ten voorſchyn komende, zich dan in twee armen
verdeelt, waarvan elk zynen byzonderen loop
houdt; maar dit verhaal is onwaar, zulk een
Riviertjen wordt hier (men heeft 'er dikwyls
naar gezocht, gelyk ik zelf ook gedaan heb) niet
gevonden. — *Lommel*, hetgeen rondôm door
grote heiën omringd is, heeft verſcheidene grote
Buurten, als: *Kattenbosch*; *Luttellommel* en an-
dere, welke ieder op zich zelve als kleine
Dorpiens kunnen worden aangemerkt.

Dit Dorp heeft veel geleden door oorlogs- en
andere rampen; zyne voornaamſte lotgevallen
zyn deze: In 1284 trok de Heer van Valken-
burg over de *Maas*, en Plunderde *Lommel* ge-
heel uit. — In 1322 kreeg *Lommel* de Vryheid
van Hertog JAN III, Hertog van Brabant, om
tot ene Stad gemaakt en met poorten en muren
omringd te worden; maar dit werk bleef ſteken:
daarop vergunde Hertogin JOHANNA den Inwo-
neren in 1381, om van de ſtenen van éne der
drie poorten enen Toren aan de Kerk te bouwen.
Hertog PHILIP II ſchonk in 1448 aan dit Dorp
vry-

(ii) J. van OUDENHOVEN t. a. p. bl. 62 en in naar-
volging van denzelven de *Tegenwoordige ſtaat der Ver-
éinigde Nederlanden* II Deel bl. 86. W. A. BACHIEUX
I. I. IV Deel bl. 604 F. M. JANICON *Republiek der
Veren. Nederlanden* Deel III, en andere.

vryheid van Impost op het Bier. — Onder de Keizers MAXIMILIAAN en KAREL V, Hertogen van Brabant in het laatst der XV en het begin der XVI eeuw, brandde dit Dorp één en andermaal af. — In 1506 werdt *Lommel* door KAREL, Hertog van Gelder, ten dele onder brandschatting gesteld. — In 1575 en volgende Jaren stierven hier twe duizend menschen door de pest. — In 1747 pleegden de Franschen hier vele baldadigheden met roven en plunderen, voerden enige Gyzelaars uit dit Dorp weg en mishandelden den Roomschen Priester. — In 1794, by de komst der Franschen in de Meiëry, leedt dit Dorp ook zeer veel, wordende verscheidene Inwoners door dezelve van vele goederen beroofd. — JAN van HELLU (kk), een oud Dichter, maakt gewag van zekeren Here WALRAVEN, welke dit Dorp ook geheel zou verbrand hebben. Dus luiden zyne woorden:

————— *soe reden*

Her WAELRAVE ende die sine

Te Lomelle op de Campine

Ende bernden torp al ave.

Te *Lommel* is de geleerde JOHANNES HAN-
GRAVIUS of *Hanegraaf* geboren; zyn grafchrift
plagt in de Kerk aldaar gevonden te worden,
zynde, volgens van OUDENHOVEN (ll), van
dezen inhoud:

D. O. M.

(kk) *Rymchronyk* bl. 80.

(ll) Ter aangeh. pl. bl. 62.

D. O. M.

*Plangite, Pierides! quod nunc Hangravius abſit,
 Qui placuit Ducibus Principibusque Viris.
 Hic erat egregius Cantor Sancti Dionysii.
 Ernesto a ſacris non ſine laude fuit.
 Auratus Miles, Comes et Palatinus habetur;
 Quem tamen in ſenio mors violenta rapit (*).*

Men vindt in dit Dorp nog verſcheidene Inwoners van hetzelfde Geſlacht, welke thands bekend zyn onder den naam van *Hanegreef*, volgens den Meiëryſchen tongval.

Ik wil hier, hetgeen my de Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK omtrents dit Dorp medegedeeld heeft, nog byvoegen; „ Volgens „ GRAMMAYE zou *Lommel* in giftbrieven aan de „ Abtdy van *Epternach* gemeld worden; doch „ mogelyk vergist hy zich, en bedoelt de Abtdy „ van *Everbode* (*mm*), welke aldaar van ouds „ goederen bezat, die in brieven van 1298 „ vermeld worden. Graaf *Anſfried*, die in „ het

(*) *Dat is:* „ Treurt nu, o Maſen! want HANGRAVIUS, die aan Prinſen en Hertogen behaagde, is niet „ meer! Hy was een voortreffelyk Zanger van den „ H. DIONYSIUS, en een zeer beroemd Hofprediker „ by ERNESTUS, ſchoon hy Ridder, Graaf en Hoveling „ was, werdt hy nogthands in zynen buderdom door „ enen geweldigen dood weggenomen.” — — Alle myne haarfporingen, om iets meer aangaande dezen Mante ontdekken, zyn tot hiertoe vruchtenloos geweest.

(*mm*) *Everbode* is ene gewezene Abtdy by de Stad *Diest* in Oostenryks-Brahant. *Epternach* was voorheen ene Abtdy, gelyk ik boven bl. 277° zeide, in het te-

gen.

„ het laatst der Tiende Eeuw leefde (nn) gaf
 „ zyn *Dorp van Loesnele* aan de Kerk van *Hil-*
 „ *verenbeek*, en het schynt nog uit dien oor-
 „ sprong, dat het Kapittel te *Hilyerenbeek* de
 „ Tienden te *Lommel* bezit. — *Lommel* is
 „ éne der oude vryheden, doch van welke de
 „ eerste Vryheidsbrief niet meer voorhanden is;
 „ maar in 1322 werden aan haar vele voorrech-
 „ ten verleend of bevestigd, die in 1603 na-
 „ der bevestigd zyn, waarönder één was, dat
 „ zy hare Vryheid mogt versterken met gra-
 „ ven en vesten, hetwelk ook enigzints werk-
 „ stellig is gemaakt; zynde de overblyffels, die
 „ ook den naam van *Schanzen* dragen, daar
 „ van nog te zien.”

MEERVELDHOVEN, voorheen *Mirfelt*,
Merefelt en *Meerveld*, is een klein Dorpien lig-
 gende tuschen *Veldhoven* en *Zeelst*. Het maakt
 met *Oerle* éne Rechtsbank uit en bevat 169 In-
 woners. Er staat ene kleine Kapel met een
 spits Torentjen, welke voor de oudste of Moe-
 derkerk van Kempenland wordt gehouden.
 Hier plagt oudtyds een zogenoemd wonder-
 doend Lieve-vrouwe-beeld verëerd te worden
 onder den naam van: *onze Lieve-vrouw in den*
Eik (oo). — J. B. GRAMMAYE (pp), wil, dat
 de

genwoordig België, doch meer bepaald kan men hare
 ligging aanwyzen in de Provincie *Luxemburg*, aan de
 Rivier de *Saure*, niet ver van hare uitwatering in de
Moerzel. De H. Willebrord zou in 737 in deze Abtdy
 gestorven en begraven zyn.

(nn) Zie myne *Lyst der Brabantische Hertogen* boven bl. 119!

(oo) A. WICHMANS heeft over dit Beeld een by-
 zonder Hoofdstuk geschreven, hetwelk loutere beuze-
 lingen bevat; *Brabantia Mariana* Lib: II Cap: 32.

(pp) *Taxandria Titulo Campinia* pag. 88.

de naam van dit Dorpjen eertyds *Cimerfeld*, van de oude Kimbren ontleend, zou geweest zyn, doch dat hy naderhand, met weglating der eerste lettergreep, in *Mirfeld* veranderd zy. Dit is echter al te beuzelächtig. — OUDENHOVEN (99) schryft aan dit Dorpjen ene eigene Dingbank toe; dit is echter ene fout; en ene tweede begaat hy, dewyl hy de ligging van hetzelfde stelt op het Riviertjen de *Gender*, alhoewel het byna ene halve uur 'er van verwyderd ligt. In Gelderland, in het Kwartier van *Zutphen*, vindt men een Kasteel *Merfeld*, hetwelk van dit Dorpjen moet worden onderscheiden.

MIDDENBEERS, doorgaands *Middelbeers* genoemd, is een niet onäartig doch klein Dorpjen, hetgeen dien naam voert, omdat het tuschen *Ooster- en Westerbeers* inligt, wordende van het eerste Dorp gescheiden door de *kleine Beerze* en van het tweede door de *grote Beerze*. De Kerk is een goed gebouw, pronkende met enen spitzen en hogen Toren. *Middenbeers*, hetwelk 308 Inwoners, die hun bestaan voornamlyk in den landbouw vinden, telt, maakt ene Ding- of Rechtsbank uit met *Oosterbeers*. J. van OUDENHOVEN begaat hier weder enen mislag dewyl hy *Oost-Midden- en Westerbeers* beschouwt als ene Rechtsbank uitmakende (rr);
want

(99) Ter aangeh: plaatze bl. 58. De schryver van den *Tegenwoordigen Staat der Verenigde Nederlanden*. Deel II bl. 105 zegt ook, dat *Meerveldhoven* aan de *Gender* ligt. Hy is hierin, gelyk omtrent de ligging van meer *Mei. Brysche Dorpen*, door OUDENHOVEN misleid,

(rr) L. 4, bl. 59.

Cc 4

want *Westerbeers* hoort onder het Kwartier van *Oosterwyk*. Deze drie Dorpen, die hunnen naam ontleen van het Riviertjen de *Beerze* (zie boven **BEERZE!**) worden gewonelyk te zamen met énen naam de *Beerzen* genoemd; dus moet men dezelve niet verwarren met *Beers* in het Land van Kuik of *Beers* in Friesland. —

M. van Rossem verwoestte en verbrandde in 1542 alles in gemelde drie Dorpen.

NETERSEL, een Dorpjen, het geen ene halve uur ten noorden van *Bladel* verwyderd ligt, is klein, bevattende slechts 191 Inwoners, welke hun bestaan vinden in den landbouw; de grond is hier tamelyk goed en vruchtbaar, en met veel houtgewas beplant. Er ligt een klein Kerkjen. — Men wil, dat te *Neterjel* oudtyds, dicht by gemeld Kerkjen, een Slot of Kasteel der oude Frankische Koningen gestaan heeft, waarop zy hunne Dagvaarten hielden (zie **BLADEL!**); dit gevoelen schynt zeer zeker te wesen; maar dat dit Dorpjen hiervan eigenlyk *Nederzaal* zou heten, is geheel van allen grond ontbloot. — De kundige Heer en Mr. W. C. **ACKERSDYCK** heeft de moeite voor my wel willen nemen, om alles, wat omtrent het Kasteel te *Neterjel* bekend is, te verzamelen, en my gunstig toe te zenden. Het volgende ben ik aan dien Heer verschuldigd.

„ *Neterjel* is thands een afzonderlyk Dorp, doch met *Bladet* en *Reuzel* éne Rechts of Dingbank uitmakende. Het is waarschynelyk, dat hier de Giftbrief hier voor op *Bladel* vermeld, door Koning **KAREL den Eenvouwigen**, den 15 Juny 922 gegeven is; immers het is zeker, dat daar een Kasteel is geweest, waar van

van J. van OUDENHOVEN gewaagt in zyne *Beschryving der Meiëry van 's Hertogenbosch* bl. 50 vergel. met bl. 60 der uitgave van 1670; het geen ook J. H. van HEURN aantoon en bevestigt (ss); doch waarvan J. B. GRAMMAYE (st), G. WENDELINUS (uu) en G. van LOON deels vergrootte, deels verkeerde opgaven doen, en de laatstg. meldt ene geheel valsche grondtekening levert (vv).

„ Het geen het aanwezen van zodanig Kasteel buiten bedenking stelt, is: dat Hertog JAN III van Brabant, in den Jare 1340 aan de Abtdy of het Godshuis *Postel* (*) vier honderd oude schilden schuldig zynde, daar voor gaf erflyk het Huis van *Neterfet* met alle de goederen, daar toe behorende, behoudende aan zich de Heerlykheid en gifte der Kapellery, mits-

ga-

(ss) *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* I Deel bl. 56 en volg.

(tt) In *Taxandria* pag. 90.

(uu) *Ad Leges salicas*, Capite 16.

(vv) *Aëlonde Historie*, Deel II bl. 146.

(*) De Abtdy *Postel* ligt, gelyk reeds boven is opgetekend, by de zuidelyke grenzen der Meiëry omtrent twee uren van *Biadel*. J. van OUDENHOVEN tekent, ter aangehaalde plaatze bl. 93., het volgende omtrent den naam derzelve aan: „ *Postel* is van oudts gheweest „ een Gods Huis, daer arme Menschen ende reyfsende „ Luyden wierden ontfanghen, ende ghelogeert, ende „ heeft daarvan den naam van *Postel* ghekreghen, comende dien naem van 't Latynsche woort *Postulo*, „ dat eyschen beteëckent, apparentelyck, om dat Pel „ groms ende Armen haren nooddrufft moghen eyschen. — *Postel* is gesticht in 1173 of, volgens anderen, in 1140.

gaders de vergelding van enen Jaarlykschen erfçyns van vier oude grote tournoizen, by brieven van Saturdag in den octave van dertien-dag 1340; welke Jaarlyksche erfçyns in 1627, naar de innerlyke waarde, werdt bepaald op op drie honderd twe en dertig guldens; waar uit men kan opmaken, dat hetzelfde Huis en Goederen in 1340 ene bezitting van geen gering belang moet geweest zyn.

„ Schoon nu de voor vermelde Brief eens op dat Huis gegeven ware, zo is het echter niet te verwonderen, dat die ten onderschrift drage: *in Villa Pladella* [in het Dorp *Bladel*], daar *Neterfel* nog in 1554 slechts een Gehugt van *Bladel* was, en zo genoemd wordt in brieven van Keizer KAREL V van 3 September 1554, waarby aan de Ingezetenen van *Neterfel* wordt vergund: dat de Parochiaan van *Bladel* enen Man in de Kapel te *Neterfel* zou moeten houden, en dat zy enen Kerkhof mogten inwyën en hunne doden aldaar begraven.

„ Dat *Neterfel* zou beduiden *sala inferior* [Nederzaal] schynt ten enenmale beuzelachtig. Zou niet mogelyk het Kasteel zyn genoemd geworden naar het Riviertjen de *Nethe*? schoon niet aan dat Riviertjen, echter niet zo ver van hetzelfde, en in die streek gelegen; en vervolgens het daar by aangebouwd Dorp ook *Neterfel*? — Zo ver de Heer ACKERSDYCK.

NETHE (De) een Riviertjen. Zie boven onder LOMMEL.

OERLE, voortyds *Oirele*, *Oirle* en *Oerl*, doch tegenwoordig gewonelyk *Oers* genoemd, moet niet worden vermengd met *Oerle* in het Land van Luik; met *Oerle* in het Land van *Kerfel*.

sel, welk Dorp men in de Meïery, ter onderscheiding, *Oerle over Peel* noemt, of met *Breugels-Oerle* in Peelland. — *Oerle*, hetgeen den titel van *Vryheid* voert, is een zandig en niet zeer groot Dorp, liggende twe uren ten westen van *Eindhoven* en zes uren ten zuiden van 's *Hertogenbosch*; en word verdeeld in *Zand- en Kerk-Oerle*. *Zandöerle* wordt dus genoemd wegens zynen schralen, zandigen en onvruchtbaren grond; en *Kerköerle*, dewyl in hetzelfde de Kerk, die aan *JOHANNES den Doper* gewyd is, staat; deze Kerk is fraai, zynde zeer evenredig gebouwd; zy heeft enen zwaren Toren met ene hoge spits. In 1754 brandde deze Kerk en Toren door den bliksem af, wordende daarna weder hersteld, zynde echter de spits des Torens niet zo hoog als de oude. De Kerk ligt op ene hoogte. — Tusschen *Kerk- en Zand-Oerle* plagt eertyds ene Kapel, aan *S. ANTONIUS* toegewyd, te staan, doch zy is reeds sedert lang vervallen; men ziet zelfs gene de minste overblyfselen meer van dezelve. — Er plagt een Kasteel te wesen door de *H. CLEMENTINA*, welke ook voor de Stichteress der Kerk wordt gehouden, gesticht, maar hetzelfde is denkelyk in den Spaanschen oorlog weggeraakt; men ziet 'er thands niets meer van. — De Inwoners, waarönder vele Schoenmakers zyn, worden gerekend op 632 zielen.

Dit Dorp ontvong in 1325 van Hertog *JAN III* de palen van zyne *Vryheid*, welke op den 10 July 1387 door Hertogin *JOHANNA* werden uitgebreid en vergroot. Onder de Rechtsbank van dit Dorp hoorden voorheen *Meerveldhoven, Zeelst, Blaarthem, Gestel, Veldhoven, Vessem, Kneg-*

Knegsel en *Wintelre*; doch in 1560 of in 1566 (ww) werden de zeven laatste Dorpen 'er van afgescheiden, en ontvingen eigene Rechtsbanken, wordende *Oerle* met *Meerveldhoven* door den Hertog PHILIP IV, by brieven van 11 Maart 1560, verpand aan Jonker WILLEM de BORCHGRAVE, wordende weder ingelost in 1658, toen Jonker JOHAN CHARLES de JEGERE daar van Bezitter was. Koning PHILIP II, anders PHILIP IV, Hertog van Brabant, schonk aan dit Dorp ene wekelyksche Vrymarkt.

Oerle was in vroegere tyden een aanzienlyk Vlek, doch het heeft rykelyk in de rampen des oorlogs gedeeld, waardoor het veel verminderd, is, en zeer veel van zyne schoonheid en vorigen bloei heeft verloren, zynde het tegenwoordig geen schoon Dorp; liggende de Huizen 'er zeer verspreid. — In den tagtigjarigen oorlog met Spanjen zyn 'er meer dan honderd huizen door de vlammen vernield; en na den Jare 1482 werdt het door het Krygsyolk driemaal uitgeplunderd; ook was het reeds in 1543 door den befaamden MARTEN van ROSSEM, gebrandschat, nevens zyne Gehugten, op 2500 guldens.

OIR.

(ww) Dit eerste jaartal stelt OUDENHOVEN t. a. p. bl. 57 en de Schryver van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden* II Deel bl. 100; maar BACHIENE t. a. p. IV Deel bl. 597 stelt verkeerdelyk 1566 — De vergunning van ene wekelyksche Vrymarkt door den Koning van Spanjen Philip II, die als Hertog van Brabant PHILIP IV genoemd wordt, wordt door OUDENHOVEN en BACHIENE bepaald op 1551. Dit is een mislag, want PHILIP IV begon eerst als Hertog te

10.

OIRSCHOT, voorheen *Oirschoten*, komt reeds in een Diploma van 1196 voor als: *Villa quæ vocatur Orschot*, een Dorp dat *Orschot* wordt genoemd. Men moet hetzelfde, gelyk wel eens gebeurt, niet verwarren met *Aarschot*, een Stadjen in Oostenryksch Brabant. — *Oirschot* is een aanzienelyk Vlek en éne der oude Vryheden, schoon de Vryheidsbrief niet meer bekend is; het is een zeer groot en zeer schoon Dorp, het grootste en fraaiste van Kempenland en deszelfs Hoofdplaats, maar niet het *grootste* Dorp, gelyk BACHLENE wil (xx), der gehele Meiëry. Dit Dorp strekt zich wyd en zyd zeer ver uit, doch het is by het Marktveld, waarop een schoon Raadhuis en de Kerk ligt, uitmuntend schoon betimmerd. — De Kerk is een zeer groot en prachtig gebouw, zynde voorzien van enen zeer hogen en schonen Toren, die in alles zeer wel gelykt naar den Toren der grote of St. LAURENS-Kerk te Rotterdam; die Toren pronkte eertyds met ene hoge spits, welke in 1558 door enen zwaren storm werdt om ver gesmeten; zy werdt echter hersteld, doch brandde in 1627 door den bliksem af, waarna zy niet weer opgebouwd is. Op het midden dezer schone Kerk staat een klein fraai Torentjen, als ene Lamptaarn gebouwd. Voortyds was deze Kerk ene Collegiale Kerk van negen wereldlyke Kanoniken, onder het bestier van enen Deken, maar

regeren in 1555 zie myne *Lyst der Brabantsche Hertogen* boven bl. 119.

(xx) Ter aangeh. pl. IV Deel bl. 609.

maar na den overgang van 's *Hertogenbosch* zyn deze Kanoniken uitgestorven, zynde het Kapittel nog in wezen, en wordende de Prebenden van hetzelfde nog begeven. Niet ver van deze Kerk ten zuiden of zuidoosten ligt ene oude Kapel van Duiffteen gebouwd. en aan de H. Maagd toegewyd: men denkt, dat dezelve door de Romeinen gebouwd zy; zy werdt, nog niet lang geleden, op de wekelyksche markt, die hier 's *Saturdag*s wordt gehouden op het *Marktveld*, waarop een zeer grote *Lindeboom* staat, voor ene boterwaag gebruikt; thands verrichten de *Hervormden* hunnen *Godsdienst* in dezelve (yy). Ten westen der Kerk heeft aan de *Beerze* nog éne Kapel gelegen, beroemd wegens een *MARIA*beeld, hetgeen den naam droeg van *onze Lieve Vrouw ten heiligen Eik*. Schoon deze Kapel reeds lang weggeraakt is, wordt derzelver standplaats nog aangewezen en de *Eik* genoemd, werwaards nog vele bedevaarten door de *Roomsehen* geschieden. — Behalve het *Kasteel Bysterveld*, het geen een eigendom van den Here en één fraai gebouw is, waarvan het oud *Adelyk Geslacht van BYSTERVELD* waarfchynelyk zynen naam ontleent, liggen hier nog enige andere schone *Kastelen* en *Gebouwen*, als *het Hof van Solms* en anderen.

Dit schone Dorp en Vryheid werdt door de

(yy) Deze kleine Kerk schynt in den *Tegenwoordigen staat der Verenigde Nederlanden* Deel II bl. 106 verward te worden met die van het *Gehucht Best* (zie van hetzelfde boven!), omdat daar gezegd wordt, dat dit kleine Kerkjen te *Oirschot* aan den H. *ODULF* geheiligd is. —

de Hertogen van Brabant tot ene Heerlykheid verpand: men weet echter niet, wanneer dit geschied zy, doch de pandpenningen voor de helft weder afgelost zynde, is zy ene *Halve Heerlykheid*, gelyk zy nog is, gebleven, dat is: waarvan de Heer, eerst met den Hertog, en vervolgens met de Algemene Staten, voor de helft in alle Heerlyke voorrechten blyft delen. De oorsprong der Halve Heerlykheid is zeer oud, maar men kan den tyd van denzelven niet bepalen; alleen weet men, dat by brieven van 16 January 1558, toen Graaf RICHARD van MERODE eigenaar der Halve-Heerlykheid was, de tweede helft aan denzelven verpand werdt, maar deze helft is in 1614 aan hem door de Gemeente wêer ingelost. — *Oirschot* werdt in 1388 door de Gelderschen afgebrand — Hertog ANTONY vertoefde in 1407 hier enigen tyd, omdat hy te onvreden was op de Brabant-sche Steden, en in gene derzelven wilde komen — MARTEN van ROSSEM verwoestte en verbrand in 1542 dit Ichone Dorp, en stelde het nog daar te boven in het volgend Jaar 1543 onder ene brandschatting van zeven duizend guldens — In 1673 leedt het veel door de Franschen. —

Men heeft te *Oirschot* twe oude-Mannen-Huizen. Er plagt hier een Klooster te wezen van Karmelitesen (zz), waarvan het volgend geval wordt

(zz) De Orde der Karmeliten, waartoe ook de Karmelitesen behoren, werdt in 1170 in Palestina, door zekeren ALMERICUS, Patriarch te *Antiochiën*, opgerigt, en in de volgende eeuw naar Europa overgebracht. De

wordt verhaald (aaa): de laatste Abtdisse, MARGARETA van VALCKENISSE gestorven zynde, zo verspreidd: zich het gerucht, dat zy na hare dood wonderen verrigtte, en dat een zekere Arts, ARNOLDUS FEY, die vele genezingen aan allerlei zieken, die van alle oorden tot hem werden gebracht, ten uitvoer bragt, deze genezingen, die men als wonderen beschouwde, verrigt hadt door de welriekende olie, die uit het lyk der gemelde Abtdisse vloeide. De Algemeene Staten vonden, zodra hun dit geval in 1663 ter oren kwam, goed, om het gezegde lyk te doen opligten en te onderzoeken, gelyk geschiedde. Men vindt hetzelve in een wit hemd, waaraan onder een grote kant was, liggende op ene rode satyne matras, en hebbende by zich een zilveren fleschjen, waarop gesneden was:

Vota mea Domino reddam.

d. i. Ik zal myne geloften den Here betalen. Het lichaam bleek, by nader onderzoek, door kunst voor verrotting bewaard te zyn, en werdt eindelyk te 's Hertogenbosch in de grote Kerk binnen het hek van den Doopfont, aan de zuidzyde des Torens, begraven. Het verspreide gerucht der wonderwerden werdt hier door

De Karmeliten ontleen hunnen naam van den berg Karmel, en willen dat hunne orde de oudste van allen en door den Propheet ELIAS gesticht zy. Zy worden ook *Broeders der H. Maagd Maria* genoemd.

(aaa) Die dit geval breder wil sezen, raadplege met OUDENHOVEN I. I. bl. 57., *Tegenw. Staat der Veren. Nederlanden* II Deel bl. 108., BACHENE I. I. IV Deel bl. 612 en vooral van HEURN I. I. III Deel. bl. 126 — 131.

door van lieverlede verminderd en bieldt eindelijk geheel op. Doctor A. Fey slaagde, na dat dit ligchaam was weggenomen, even gelukkig in zyne genezingen als van te voren, en werdt, op verzoek van Koning LODEWYK XIV. aan Hun Hoog Mogenden, naar Parys gezonden, om de Koningin Moeder te genezen, waarin hy ook gelukkig slaagde, zo dat LODEWYK XIV. hiervoor H. H. Mog. hattelyk bedankte. — Gemeld Klooster was in 1644 gesticht, en gezegde Abtdisse in hetzelfde in 1656 gestorven.

Het Dorp *Oirschot* ligt drie uren ten noordwesten van *Eindhoven*, en vier uren ten zuiden van 's *Hertogenbosch* aan de kleine *Beerze*, wordende hetzelfde van *Eindhoven* door ene grote heide gescheiden. Men telt 'er 4855 Inwoners, welke zich vooräl op den Landbouw toelleggen; ook vindt men 'er vele Linnenwevers, Kuipers en andere Ambachtslieden. — Het heeft verscheidene grote Buurten en Gehugten, als: de *Kerkhof*; *Best* of *Verrenbest* (zie boven op BEST!); *Naastenbest*; *Spoordonk*, waar een Koorn- en Olie-molen, de *Spoordonksche Molen* genoemd, op de kleine *Beerze* ligt; *Straathem*, hetgeen niet met het Dorp *Straathem by Eindhoven* niet mag vermengd worden; *Aarle*, onderscheiden van *Aarle* in Peelland; *Notelen Hedel* hetwelk niet met *Hedel* in den Bommelschen Waard in Gelderland niet moet verwarren; ook is dit Dorp overäl zeer sterk beplant met allerlei bomen en ander houtgewas. Men kan zeer gemakkelyk over de grootte en den bloei dezes Dorps oordelen, als men in raanmesking neemt, dat hetzelfde altyd een *ryfde*

Dd

ge

gedeelte in de 'sLands-lasten van Kempenland gedragen heeft en nog draagt. — GIBBERTUS van der ASDONK, de agtste Vicarius Generaal van het 'sHertogenbosche Bisdom, die den 26 Mai 1742 overleedt, is hier geboren.

OOSTERBEERS is een klein Dorp, waar in echter de huizen zeer verspreid liggen, omtrent éne halve uur ten zuiden van *Oirschot* aan den regter of oostelyken oever der kleine *Beerze*. Het heeft ene matig grote Kerk aan S. ANDREAS geheiligd, omtrent een vierendeel uurs van het Dorp in de Akkers gelegen; de Toren van dezelve is met ene lage spits gedeekt. Noordwaarts van dit Dorp ligt het *Huis te Baast*, zynde het gewezen Lusthuis der Bischoppen van 'sHertogenbosch. In de Buurt *Molenbroek* heeft het een Water-Koornmolen op de kleine *Beerze*. Dit Dorp, dat zandig en schraal is, heeft veel houtgewas, doch verder niets byzonders. Men rekent het getal der Inwoners op 351 Zielen. In 1802 is de Predikantswoning, wyl hier thands geen Leeraar der Hervormden is, door de Regering dezes Dorps tot afbraak verkocht. — Zie verder MIDDENBEERS!

REINGRAFT een klein Beekjen, hetwelk by *Wintelre* ontstaande, de scheiding maakt tusfchen *Stryp* en *Zeelst*, en by *Gestel* in de *Gender* valt.

REUZEL (De) is een Riviertjen, hetgeen tusfchen *Bladel* en *Reuzel* ontspringt, en vervolgens, door het Kwartier van Oosterwyk, langs *lage Mierde*, *Diesfen* en *Moergestel* stromende, zich beneden het Dorp *Oosterwyk* met de *Leis* verenigt. Van dit Riviertjen ontleent het Dorp

REU.

REUZEL, zynen naam. Het ligt éne uur ten zuidwesten van *Bladel*, met welk Dorp en *Neterfel* het éne Dingbank uitmaakt, aan even gemeld Riviertjen, en bevat 800 Zielen. De Kerk, die meer dan 600 Jaren oud is, is eent zeer groot gebouw, weléer beroemd door eent wonderdoend MARIabeeld, werwaards vele bedevaarten plagten te geschieden. Dit Dorp bezit enige Venen, waaruit door de Inwoners zeer goede Turf wordt gegraven. *Reuzel* wordt in een Diploma [*Vryheidbrief*] van 1173 *Roselle* genoemd. — „*Reuzel*”. — Dit ben ik aan W. C. ACKERSDYCK verschuldigd. — „ hoorde van zeer oude tyden aan de Abtdy van Postel; en de Provisor dier Abtdy wordt int de Kostuimen dier Plaats, in 1606 overgebracht, *Grondheer* dier Plaats genoemd. Hy plagt aldaar te stellen enen Meier of Officier, Schepenen en Secretaris, naar inhoud der Kostuimen, het welk hy nog gedaant heeft in 1688, doch hem naderhand is belet; zynde vervolgens door de confiscatie [*verbeurdverklaring*] der goederen dier Abtdy „ al dat recht vervallen”. — In 1688 werdt dit Dorp door de Franschen afgebrand. —

J. B. GRAMMAYE (*bbb*) wil den naam van *Reuzel*, *Rosels* of *Rosole* en *Roifel* (alle namen van éen en hetzelfde Dorp) afleiden van den Romeinschen Afgod MARS, welke den naam van Roi, dat is: *Rood* zou hebben gedragen, omdat de Dwaalstar of Planect, die naar dezen Heis

(bb) Loco sapias citato. Pagina 88.

Dd 2

Heidenschen God genoemd is, zich roodächtig en vurig aan ons oog verthoont. Volgens dit gestelde zou *Reuzel* dan zo veel betekenen als *Martis cella sive fanum*, d. i. de *Tempel*, het *Heiligdom van MARS*. Doch deze naamsafleiding is beuzel-zelfs kinderächtig. — Zie verder *BLADEL* boven!

RIE (De) of *Ryt* is een klein Beekjen, hetgeen by *Riethoven* ontstaat, en zich in de *Kierschop* ontlast. Van dit Beekjen ontleend het volgend Dorpjen

RIETHOVEN zynen naam. Hetzelve is klein en bezit niets schoons, bevattende slechts 522 Menschen; het ligt éne uur ten noordöosten van *Bergëik* en twee uren ten zuidwesten van *Eindhoven*; er staat ene kleine Kerk voorzien van enen lagen Toren met ene lage spits gedekt. Dit Dorpjen, dat in 1626 met *Bergëik* enz. als ene Heerlykheid verpand werdt, is, na de aflossing der pandpenningen, weder een Staten-Dorp geworden (zie vooral boven op *BERGEIK!*). In 1688 leedt dit Dorpjen veel door de Franschen, wäken 'er verscheidene Huizen verbrandden. In 1747. eischte de Fransche Partyganger *FISSCHER* ene Brandschatting van hetzelve, zonder dat men weet, of aan dien eisch voldaan is. — Hier is *MARTEN BOUDEWYNS*, bygenoemd *Riethovius*, geboren; hy werdt in 1559 tot eersten Bisshop van *Ypren* verkozen: het Huis, waarin hy geboren is, wordt den nieuwsgierigen nog aangewezen. Hy wordt geteld onder de Meiërysche Geleerden, en opgegeven als een Lid van het befaamde Concilie van *Trente*, hetwelk in 1545 begon en in 1563 eindigde. Ook verscheen hy als lid

lid op den beroemden Ryksdag te *Worms* in 1557.

Het overige aangaande dit Dorpien zal ik op geven met de woorden van den Gel. W. C. ACKERSDYCK: „*Rythoven*, ook wel *Riethoven* „ genoemd, naar een klein Beekjen de *Ryt*, „ hetgeen oudtyds ene *Rivier* betekende, en „ waarvan ook meer plaatzen zo genoemd zyn „ en ook lagere streken lands de *Ryten* he- „ ten, zo als onder *Lommel* (ccc). Het is een „ klein afzonderlyk Dorp, doch met *Berkel*, „ *Westerhoven*, *Borkel* en *Schaft* éne Rechts- of „ Dingbank uitmakende. Het wordt in twe „ voorname delen verdeeld, naamlyk: *Rythoven* „ en *Broekhoven*“ [onderscheiden van de *Buur* „ *Broekhoven* onder *Tilburg*]. Onder hetzelfde „ Dorp is ene Buurt, genoemd *Waalwyk*“ „ [niet te verwarren met het Dorp *Waalwyk* in „ het Kwartier van *Oosterwyk*] „ by verbastering „ *Walik* geheten, welks Ingezetenen te samen „ met die van het Gehugt *Schadewyk*, by ver- „ bastering *Schaaik* genoemd,“ [het Gehucht „ *Schadewyk* by *Asch*, ook doorgaands *Schaaik* „ geheten, is hier van te onderscheiden] „ onder „ *Eersel* ene Gemeente of gemene weide heb- „ ben, aan dezelve by de Hertogen in ge- „ meenschap uitgegeen.”

RUN (De) is een Riviertjen, dat by *Eersel* zynen oorsprong neemt, en, na dit Dorp en *Steensel* verby gestroomd te hebben, zich bo-
ven

(ccc) Hiervan hebben ook hunnen naam de *Ry-* of *Rybroeken*, onder *Aarle*; de *Houtryt* onder *Gerwen*; het Riviertjen *Eikenryt*, alle in *Peelland* gelegen, en andere oorden.

ven *Waa're* met de *Dommel* verenigt.

SCHAFT een klein Dorpjen, liggende ruim drie uren ten zuiden van *Eindhoven* aan de grenzen van Luikerland, ter plaatze, waar de *Dommel* den Meiëryfchen bodem ontmoet, en behorende onder de Dingbank van *Bergeik*. Er staat een klein Kapelletjen, De Landeryen zyn er tamelyk goed en vruchtbaar. De Inwoners bedragen een getal van 196 zielen, *Schaft* wordt veelal *De Schaft* genoemd.

STEENSEL is een Dorpjen behorende onder de Dingbank van *Eersel*, van welke Plaats het éne halve uur noordoostwaards verwyderd ligt. Het is een arm Plaatsjen, hetwelk, sedert het in 1688 door de Franschen geplunderd en geheel vernield was, altyd in enen kwynenden staat is gebleven, zodat zelfs verscheidene Inwoners na dien tyd genoodzaakt zyn geworden, om hetzelfde te verlaten, waardoor zelfs het vierde gedeelte der verwoeste huizen niet wêer herbouwd is. Er ligt ene grote Kerk, hebbende enen hogen en zwaren Toren, voorzien van ene lage spits. Op de *Ruin* heeft het een Koornmolen, de *Steenyoortsche Molen*, naar de Buurt *Steenyoort*, die in de gewone uitspraak uitspraak *Stiffert* of *Stewerd* genoemd wordt, geheten: *Steensel* wordt van sommigen gesteld als het juiste middenpunt van *Kempenland*, doch verkeerd. Er worden hier 273 Inwoners geteld, welke een zeer sober bestaan, dewyl de grond hier zeer schraal, mager en onvruchtbaar is, in den Landbouw vinden. — Ging het gevoel van **GRAMMAYE** (*ddd*) door, dan moest

(*ddd*) Loco laudato. Pag. 88.

moest *Steenfel* ook zynen naam van de ene of andere Heidensche Godheid ontleen; maar — van welke? ik zal eens beproeven, of ik hier niets kan uitdenken — dan van *Terminus*, de God der Landscheidingen; deze was immers niets anders dan een bloten steen of somtyds de stronk van enen boom. Dus is *Steenfel* dan zo veel als *Termini Cella* seu *Fanum* of de *Tempel van Terminus, van den Steen*. Ik voeg dit hier alleen by, overtuigd zynde van het beuzelächtinge, om het dwaze van het gevoelen van GRAMMAYE, en het zotte van diergelyke naamsaëfelingen aan te tonen.

STRAATHEM, hetgeen door de Meiëryënaars gewonelyk *Stratum* of *Strottum* wordt genoemd, moet onderscheiden worden van *Straathem* ene Buurt van *Oirschot*. Het is een klein Dorpjen, liggende zuidwaards van *Eindhoven*, van welk Stadjen het alleen door deszelfs grachten wordt gescheiden. Op de *Dammel*, welke door dit Dorpjen stroomt, liggen twee schone Molens, welke gebruikt worden tot het malen van granen, tot Olie-slaan en het vullen van wolle lakenen. De Kerk ligt ten oosten buiten dit Dorpjen en dus zuidöostwaards van *Eindhoven*, zy is klein en van weinig belang; de Toren, die afzonderlyk gebouwd is, ligt ten westen van de Kerk afgescheiden en is naauwlyks zo hoog als dezelve (see). Verder oostwaards
ligt

(see) In de *Beschryving van den Storm van den Negenden November des Jaars 1800* bl. 29. en in de *Haarlemsche Courant* van 13 November 1800 wordt gezegd: dat de

To.

ligt ene zeer schone Herenhuizing of Buitensplaats de *Burg* genoemd, welke onderscheiden is van het Huis de *Burg te Alphen* in Holland (fff). Vlak by *Eindhoven* liggende huizen Stadwyze by elkanderen, doch verder af zyn zy zeer verspreid. Men rekent het getal der Inwoners op 452 menschen, welken in den Landbouw hun bestaan zoeken, ook zyn 'er vele Winkeliers en Herbergiers onder dezelve. — *Straathem* heeft naar alle waarschynelykheid, schoon men er niets van vindt aangtekend, rykelyk in de rampen van vorige oorlogen gedeeld, en vooral veel in de belegeringen van *Eindhoven* geleden; het maakt met *Gestel* en het volgend Dorp.

STRYP éne Heerlykheid en Dingbank uit *Stryp* ligt ene halve uur ten noordwesten van *Eindhoven*; het is ene welvarende Plaats, waar men 876 Ingezetenen telt. De Kerk, die in het Dorp ligt, is tamelyk groot, staande een klein Torentjen op het midden van dezelve. Men vindt in dit Dorp gene grote wegen of straten; even hierom wordt het wel eens het

Mal-

Toren te *Straathem* door dien Storm om ver werd gesmeten, waardoor de Kerk instortte. Maar — Hoe kan een Toren, die naauwlyks 120 hoog is als de Kerk, en nog daar te boven van dezelve verwyderd ligt, zulk een gebouw doen instorten? dit is onmogelyk.

(fff) Uit BACHIENE ter aang. pl. IV. Deel. bl. 595. zou men moeten besluiten, dat de *Burg* onder *Eindhoven* behoorde en ook het *Paradys*; doch het eerste ligt omtrent ene halve uur zuidóostwaards van dit Stadjen onder *Straathem*, en het tweede hoort onder *Gestel*, gelyk ik aldaar heb aangewezen. BACHIENE is dan ook hierómtrent niet naauwkeurig.

Matkwerum der Meièrey genoemd; het is voofs enen vreemdeling moeielyk, om hier enen uitgang of den regten weg te vinden. Men onderfcheide dit Dorp van *Stryp* by *Aarle* en van het Gehucht *Leender-Stryp*. Dat *Stryp* oulings, volgens sommigen, *Sritthem* zou genoemd zyn wegens een gevecht, dat hier met de Noormannen zou zyn voorgevallen, is geheel van allen grond ontbloot.

TONGELREEP (De) is een levendig en vischryk Riviertjen, hetwelk zynen oorsprong neemt in Luikerland; vervolgens in de Meièrey komende, stroomt het tusfchen *Valkenswaard*, *Waalre* en *Leende* door tot het Dorp *Aalst*, en maakt zo ver de fcheiding tusfchen Peel- en Kempenland; het vloeit verder door *Aalst*, en ftort zich, tusfchen *Eindhoven* en de Gennepmolen (zie GENNEP en GESTEL!), in de *Dommel* uit.

VALKENSWAARD, gewonelyk *Weerd* genoemd, is een volkryk, groot en fchoon Dorp en Heerlykheid, liggende twe uren ten zuiden van *Eindhoven*, en agt uren zuid-zuidoost van *'s Hertogenbosch*. Eertyds zou dit Dorp slechts uit ene enkele Herberg bestaan hebben, liggende op ene weide, in het Meièresch een *Dries* genoemd, en men zou aan deze Herberg, waar vele Kooplieden famen kwamen, den naam gegeven hebben van *de Waard op den Dries*; de famenkomst van Vreemdelingen deedt hier fchielyk vele huizen fichten; de toeloop der Kooplieden, vooräl in *Varkens*, bleef voordduren, en men noemde deze plaats *Varkenswaard*, onder welke benaming zy nog in oude Kaarten voorkomt: ook heeft hier nog Jaarlyks, op

den eersten Dingsdag in December, ene beroemde Varkensmarkt plaats, waarop doorgaands de prijs van het Varkensvleesch in het grootste gedeelte van Kempenland, wordt bepaald. Eindelijk veranderde deze naam in *Valkenswaard*, wegens de Valkeniers, welken zich hier nederzetterden en ophielden, om niet alleen hunne Valken tot de Jagt afterigten, maar ook om jonge Lieden in de Valkenjagt te onderwyzen. Dit Dorp was dus in vorige tyden van weinig belang. — „Dat *Valkenswaard*” — zo schryft my de kundige W. C. ACKERDYCK — „in vroegeren tyds niets beduidend is geweest, blykt ook daar uit, dat het niet genoemd wordt, maar, als onder *Waalre* begrepen, met hetzelfde als een eigendom van Bischof WILLEBRORD en de Abtdy *Epternach*, onder den naam van *Waderlo* voorkomt. (Zie beneden op WAALRE!)”

Dit Dorp heeft een groot Marktplain, zynde rondom met bomen beplant, en zeer dicht met huizen bebouwd; op hetzelfde ligt ook het Raadhuis De Kerk, die ten noorden een einde wegs van het Dorp in de Akkers ligt, is een schoon gebouw, pralende met enen hogen Toren, die met ene nette spitze, doch gene hoge, kap gedekt is. — Het heeft vercheidene Buurten, als: *Venbergen*, waar een Koorn- en Runmolen op de *Dommel* ligt; de *Zeelberg* (Zie hieromtrent op ZEILBERG onder Peelland!); *Ginouwen*, *Hurk* en andere. De Steenweg, die van 's Hertogenbosch naar Luik loopt, en aan welks voltooiing men thands yverig werkt, gaat door dit Dorp; ook loopt de Postweg van deze eerste Stad naar *Maastricht* door hetzelfde.

hetwelk ene grote levendigheid aan hetzelfde byzet.

Valkenswaard en *Waire* zyn wel afzonderlyke Dorpen, doch maken te samen éne Heerlykheid en Dingbank uit. Zy werden in 1543 door de Gelderichen onder den beruchten M. van Rossem onder ene brandschatting gesteld van negen honderd guldens. — De Spanjaarden persteten 1599 den Inwoneren van *Valkenswaard*, behalve den vryen kost, nog daar te boven veel geld af. — Het getal der Inwoners in dit Dorp bedraagt 1074 zielen.

VELDHOVEN, hetwelk met de Buurt *Veldhoven* by *Tilburg* niet moet vermengd worden, is een matig en niet zeer welvarend Dorp, waar de huizen zeer verspreid staan; het ligt ene grote uur westwaards van *Eindhoven* aan het Riviertjen de *Gender*, hetwelk er door en langs sroomt, en maakt met *Zeelst* en *Blaarthem* éne Dingbank uit, waarvan het de Hoofdplaats is. De Kerk is een matig gebouw, liggende noordwaards van het Dorp afgezonderd; zy heeft enen lagen Toren met ene lage spits voorzien. In de oude Kaarten wordt het *Zonderwyk* genoemd; doch *Zonderwyk* is thands slechts ene Buurtschap van dit Dorp. Er zyn hier 759 Inwoners; welke zich eertyds meer dan tegenwoordig op het linnenweven toeleiden; de meesten hunner vinden een schraal bestaan in den Akkerbouw.

Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my het volgende omtrent dit Dorp gunstig ter hand gesteld;

„ *Veldhoven*, *Zeelst* en *Blaarthem* zyn te samen,
 „ als éne Heerlykheid, in 1560 verpand geweest en in 1658 wéér gelost. Van te voren
 „ behoorden zy alle drie onder de oude Bank van

„ Oer.

3, *Oerle*. — *Veldhoven* heeft drie voornaame hoofd-
 3, delen, hoeken of Gehugten: *Veldhoven*, *Heer-*
 3, *ze Zonderwyk*. In vroegeren tyd schynt *Zonder-*
 3, *wyk* het voornaamste geweest te zyn; want
 3, dit Dorp komt reeds in 1297 onder dien naam
 3, voor, en heeft dien lang behouden; nader-
 3, hand schynt de Hoek van *Veldhoven* de voor-
 3, naamste te zyn geworden, en daardoor de
 3, Plaats met dien naam benoemd, zo als die
 3, reeds in 1649 onder denzelven voorkomt;
 3, echter toen en vervolgens vindt men dezel-
 3, ve dan eens *Veldhoven*, dan eens *Zonderwyk*,
 3, ook wel *Zonderwyks-Veldhoven* genoemd. Na-
 3, derhand en tegenwoordig heeft zy den naam
 3, van *Veldhoven* behouden. Het Raadhuis staat
 3, ook in dien Hoek." — Behalve het Raad-
 huis heeft men te *Veldhoven* een zeer schoon
 Huis van den Roomschen Priester, door de
 Abtdy van *Postel*, welke hier denzelven plagt
 aan te stellen, gesticht, als mede ene schone
 Predikantswoning. Beiden liggen zeer verma-
 kelyk aan de *Gander*. *Veldhoven* wordt door
 de Meierÿenaars gewonelyk *Veltoven*, waarvan
 zy de middenste lettergreep zœt kort uitspre-
 ken, genoemd.

VESSEM, hetgeen, wegens de gelykheid der
 uitspraak, niet met het Stadjen *Wessem*, in
 het Graaffchap *Hoorn* aan de *Maas* gelegen, moet
 worden verward, ligt drie uten westelyk van
Eindhoven aan de kleine *Beerze*, en maakt met
Wintelre en *Knegjel* thands ene Rechtsbank uit,
 schoon deze drie Dorpen onder de oude Bank
 van *Oerle* plagten te horen. In 1292 kregen
 de Ingezetenen van *Vessem* en *Wintelre* reeds
 hunne Eigene Gemeente. — Dit Dorp heeft ene

VY

vry grote Kerk met enen fraaiën spitzen Toren. De Landeryën zyn hier tamelyk vruchtbaar, ook liggen aan de oostzyde van dit Dorp vele Heuvels en Zandduinen. De Inwoners, die een getal van 531 bedragen, vinden hun bestaan in den Landbouw en Schapenteelt. — Men treft onder dit Dorp verscheidene Buurtschappen aan, onder andere éne onder den aldaar byzonderen naam van den *Maaskant*. — M. van Rossem, wiens zinspreuk was, *dat branden en verwoesten het schoonste sieraad van het oorlog uitmaakten*, leide aan dit Dorp, benevens *Wintelre*, ene brandschatting op van drie honderd guldens in den Jare 1543 (ggg).

WAALRE, doorgaands in de Meiëry *Wolde-
ren* genoemd, is éne Heerlykheid, makende met *Valkenswaard* éne Dingbank, waarvan het de Hoofdplaats is, uit. Dit Dorp, hetgeen zeer oud, en in de VII en VIII eeuw reeds bekend was onder den naam van *Wadroloch*, en *Waderlo* of *Waderloe*, ligt éne uur ten zuiden van *Eindhoven* aan de *Dommel*. Het is niet fraai noch groot, schoon de huizen 'er, uitgenomen in het midden, zeer verspreid liggen. De grond is 'er zandig, en men telt 'er 648 Inwoners, die meestal van den Landbouw
le-

(ggg) M. van Rossem roofde alleen in de Maand July 1543, uit onderscheidene Dorpen der Meiëry, de, in dien tyd zeer grote, somme van zes en dertig duizend vyf honderd en vyftig guldens. Dit is slechts de somme van het geen met zekerheid alleen maar van sommige Dorpen aangewezen is. Men weet de brandschattingen van alle Dorpen niet naauwkeurig, en nog veel minder, wat hy daar te-boven roofde en plun-
derde.

leven. De Kerk staat in het Dorp; zy is een middenmatig gebouw, voorzien van enen zwaren Toren, welks spits in 1703 door enen geweldigen Storm om ver werdt gesmeten; doch thands ziet men in derzelve plaats éne vry hoge en nette spits op dezen Toren. De twee voornaamste Buurten dezes Dorps zyn: de *Heuvel* en *Loon*. In deze laatste, welke een einde wegs ten zuiden buiten dat Dorp ligt, staat het Kasteel van den Here in enen aangename en boschryken oord by de *Dommel*; het is wel een groot, doch geen schoon Gebouw. By dit Kasteel ligt een Koornmolen op de *Dommel*, welke Molen aan de Heerlykheid behoort, en gewonelyk de *Loonder-molen* wordt genoemd, ter onderscheiding van enen anderen verder naar beneden op dezelfde Rivier, die den naam draagt van den *Wolderschen-molen* (*Molen van Waalre*); hy is een Koorn-Run- en Volmolen, en is een eigendom van byzondere eigenaars. — *Waalre* moest in 1543. aan den woesten Krygsöversten van Rossem ene brandschatting betalen. — In 1660 werdt de Leerfār der Hervormden alhier, by het doen der gewone Huisbezoeking, door ene menigte Roomsche Inwoners mishandeld, geslagen en gewond. De daders van deze strafwaardige daad bleven, schoon wel bekend, echter ongestraft.

. Het geen de Heer en Mr. W. C. ACKERS-
DYCK my aangaande dit Dorp vriendschappelyk
heeft medegedeeld, is te gewigtig, om het voor
myne Lezeren te verbergen; want dus schryft
my die kundige Geleerde: „*Waalre* was reeds
bekend in het begin der VIIIe eeuw, en komt
voor

„ voor op den Jare 726 onder de benaming van
 „ *Waderlo* en *Waderloch*; *Villa in pago Taxandria super flumine Duthmala*: een Dorp
 „ in het Landschap Taxandrie aan de Rivier
 „ de Dommel. Zekere ANGILBALDUS zoon
 „ van HILDEBALDUS gaf zyne bezittingen al-
 „ daar aan den Bisfchop WILLEBRORD, die
 „ dezelve weder met alle zyne goederen, by
 „ zynen uitersten wil, naliet aan de Abtdy van
 „ *Epternach*, welke de allodiale [eigene vrye]
 „ Grondheerlykheid, vele Cynfen en Lenen
 „ aldaar heeft bezeten, tot derzelve onlangs-
 „ ledene vernietiging toe, waarönder het Leen
 „ van den Watermolen met aanhorende goede-
 „ ren, die nog in onderscheidene brieven van
 „ de XIV. eeuw genoemd worden: *sinte Wil-*
 „ *lebroeder Eigen*, en het Dorp heet daarin
 „ nog *Waderle*. Onverminderd de Grondheer-
 „ lykheid der Abtdy, werdt de Heerlykheid,
 „ bestaande in het hoog, laag en middelbaar
 „ Rechtsgebied, by enen afzonderlyken Heer
 „ bezeten, en van den Hertog van Brabant
 „ ten leen gehouden. Waarschynelyk moet men
 „ den oorspröng daarvan hier in zoeken: de
 „ Geestelyken plagten, tot het uitöeffenen van
 „ Rechtsgebied, iemand, onder den naam van
 „ *Advocaat*, te moeten stellen, en denkelyk
 „ heeft de Abt daar toe den Hertog van Brabant
 „ ten enigen tyd verzocht en gesteld, en deze
 „ heeft weder zyne Advocatie aan enen Edel-
 „ man ten leen uitgegeven; of wel — de Abt
 „ heeft enen Edelman tot Advocaat gesteld, en
 „ deze zyne Advocatie aan den Hertog opge-
 „ dragen, en wêer ten leen ontvangen. Dit
 „ leen is bezeten geweest by het Geslacht van

22 ROT,

„ ROTSelaar, uit hetwelk hetzelfde, by koop,
 „ in 1551 is overgegaan in dat van van der
 „ GLUSEN, dat het weder in de laatst afgelo-
 „ pene eeuw verkocht heeft. — Onder *Waalre*
 „ was in vroegeren tyd *Valkenswaard* begrepen.”
 (Zie VALKENSWAARD en AALST!)

WESTERHOVEN is een klein Dorpjen,
 horende onder de Dingbank van *Bergèik*, (zie
 boven BERGEIK!) waarvan het ten noordöos-
 ten ömtrent éne halve uur aflagt aan het Ri-
 viertjen de *Kierschop*, aan welks oever men
 hier een klein rond Putjen, het *Heilig-Putjen*
 genoemd, ziet; deszelfs water zou goed we-
 zen tegen de Koorts. Het houdt, door ene
 soort van Wel, altyd water, en wordt op ene
 Jaarlyksche Bedevaart, en ook op andere ty-
 den, door yverige Roomschen vlytig bezocht.
 ’Er plagt hier ene zeer grote Kerk te staan,
 waarvan thands, dewyl het dak reeds voorlang
 is ingestort, niets meer dan de bouwval, be-
 staande in enkele muren, te zien is. ’Er ligt
 hier een Kornmolen op gemeld Riviertjen. De
 Inwoners bestaan uit 481 zielen. In 1747 eisch-
 ten de Franschen ene contributie [brandfchat-
 ting] van dit Dorpjen.

WINDGRAFT, een klein Beekjen, dat de
 scheiding maakt tuschen *Stryp* en *Woensel*, en
 zich niet ver van *Eindhoven* in de *Gender* ont-
 last.

WINTELRE, gewonelyk van de *Meiëryë-*
 naars *Wyntersel* genoemd, is een klein Dorp-
 jen, behorende onder de Rechtsbank van *Ves-*
fem (zie VESSEM!) liggende ömtrent éne uur
 noordöostwaards van hetzelfde, en byna twe
 uren westelyk van *Eindhoven*, midden in ene
 heij

heide, het is echter tamelyk welvarend en zeer houtryk. Er ligt een kleine Kerk of Kapel met een spits Torentjen. De Inwoners, die den H. WILLEBRORD als hunnen Beschermheiligen eerbiedigen, worden gerekend op 259 zielen. Zy bestaan van den Landbouw en Schapenteelt. In 1543 legde M. van Rossem aan dit Dorpen ene brandfchatting op.

WOENSEL is een zeer groot Dorp en Heerlykheid, liggende ene kleine halve uur noordelyk van *Eindhoven*, en zes uren ten zuidöosten van *'s Hertogenbosch*; de huizen liggen er zeer verspreid; uitgenomen in de Buurt *Fellen-Oord* (zie van dezelve boven!), en daar uit volgt van zelfs, dat men dit Dorp niet onder de fraaie Plaatzen kan rekenen. — De Kerk van *Woensel* ligt enigzints van de huizen afgezonderd; zy was nog voor weinige Jaren een schoon gebouw, op welks kruis of midden nog een klein en spits Torentjen staat. De spits des Torens, aan de westzyde dezer Kerk, is op den 9 Novemb: 1800 om ver gewaaid, waardoor dezelve, vooral het noorderchoor, zeer beschadigd is; echter is zy niet geheel ingestort (*hhh*). Deze Toren was een kunststuk van bouwörde, vooral wegens zyne hoge, rechte en spitze naald, welke men op honderd voeten

(*hhh*) Dit laatste wordt gezegd, doch bezyden de waarheid, in de meergemelde *Beschryving van dien Storm* bl. 29, 30, en in de *Haarlemsche Courant* van 13 Novemb: 1800. Ik heb de verwoesting, aan deze Kerk door dien Storm veröorzaakt, zelf beschouwd, en spreek dus, als ooggetuige, naar waarheid.

Ee

ten rekende; het steen- of metzelwerk dezes Torens is niet minder schoon. het beantwoordt zeer wel aan de regels der bouwkunde, en heeft, zegt men, dezelfde hoogte; dus hadt deze Toren in het geheel ene hoogte van *twe honderd* Rhyndlandsche voeten. Men heeft in 1801 op het Steenwerk, dat staande is gebleven, ene andere spits gezet van 40 Rhyndlandsche voeten, zo dat deze Toren thands niet meer hoogte heeft dan van 140 of 130 voeten.— J. B. GRAMMAYE wil (*iii*), dat deze Kerk de Moederkerk zou wezen van *twe en zeventig* andere Kerken, het geen echter van zeer velen met recht in twyfel wordt getrokken. De Inwoners van *Woensel* stellen, dat deze Kerk teeds *zestien honderd* Jaren oud zoude wezen; zy zou dan nog van Heidenschen oorsprong wezen: doch deze Kerk, schoon zy alle tekenen van enen hogen ouderdom draagt, verardt zulke hoge oudheid in het geheel niet, te meer dewyl zy ene Kruiskerk, en dus van la-

(*iii*) Loco citato, pag. 112. — Ging dit gevoelen door, hoe is dan hier mede over één te brengen; hetgeen boven op MEERVELDHOVEN, bl. 406., is aangetekend? — Men zag, eer de spits dezes Torens omwaide, drie kleine spitze Torentjens op drie hoeken van denzelven; men wil dat 'er ook nog een vierde op gestaan heeft. W. GOEREE *Kerkelyke en U. co. gelabyke Historiën* bl. 408 zegt, dat zulke kleine Torentjens niet zo zeer sieraadshalve op de hoeken der Torens geplaatst werden, als we' om aan te duiden, dat 'er zo vele nabygelegene Kerken onder zulk ene getorende Kerk behoorden, als 'er Torentjens op stonden, en hiervan den naam van *Kathedrale* of *Hoofdkerk*, ook wel *Domkerk*, dat is: *Heerschende Kerk* genoemd. Wy laten dit gestelde voor rekening van W. GOEREE.

lateren tyd en door Christenen gebouwd is:— Ten zuiden omtrent ene halve uur van deze Kerk, en slechts we nige minuten ten oosten van *Eindhoven*, ligt het *Klooster ten Hage* of *in de Hage*; zynde ene gewezene Priorie of Klooster van Reguliere Kanoniken. Hetzelve werdt in 1420 gesticht. By het beleg van *Eindhoven* in 1581 werdt het door het Krygsvolk in de asch gelegd, zo dat de Moniken gedwongen waren, om de wyk naar 's *Hertogenbosch* te nemen; eindelijk wederkerende, hebben zy hun Klooster hersteld, en hetzelve nog langen tyd in bezit gehouden. Dewyl het Klooster op ene hoogte gelegen en met diepe grachten omringd is, als ook, omdat het, wegens zyne dikke muren, zeer sterk was, heeft het, in den tagtigjarigen oorlog met Spanjen, dikwerf tot ene sterkte gediend. — Toen Prins FREDRIK HENRIK in 1629 's *Hertogenbosch* belegerde, hadden de Spanjaarden hetzelve in bezit, doende uit hetzelve vele stroperyën en aanvallen op de Staatliche Krygsbenden; waarom gemelde Prins hetzelve, benevens het Stadjert *Eindhoven*, door den Oversten van STAKENBROEK liet innemen (kkk): De Kerk van dit Klooster is thands van haar dak beroofd, zynde de muren echter nog staande gebleven, en het Klooster zelf is in een goed woonhuis, waarin echter de cellen nog zichtbaar zyn, veranderd. Op hetzelve staat nog een klein Torentjen. Het ligt in enen vermakelyken oord, aan de Rivier de *Dommel*, en wordt nog eenvoudig het *Klooster* genoemd.

Ver-

(kkk) Boven bl, 91.

Verder beneden, een groot vierendeel tuus van dit Klooster, ligt op de *Dommel*, welke langs *Woensel* stroomt, een Koorn- en ook een Oliemolen, en even boven dezen Molen is ene soort van Waterval, door kunst vervaardigd, waaröver het water der gemelde Rivier, als hetzelfde boven den bepaalden peil raakt, in ene ruime kom of Kolk, met een sterk gedruis nederstort, om zich beneden de gezegde Molens weder met de *Dommel* te verenigen (III). — Behalve het Gehucht *Acht* (zie *Acht* boven!) heeft dit Dorp verscheidene Buurten, als: de *Fellen oord*, reeds boven beschreven; *Tongerembroek*; *Vlokhoven* en anderen. — *Woensel*, het welk men, wegens de gelykheid van uitspraak, niet moet verwarren, met de Buurten *Oensel* by *Zalt-Bommel* in Gelderland en *Klein-Oensel* in het Land van Valkenburg, heeft 2150 Inwoners, welke zich, voor het grootste gedeelte, op den Landbouw toelaggen; ook zyn 'er enige Linnenwevers onder dezelve. — *Woensel* is van oude tyden ene Heerlykheid geweest, behorende aan den Here van *Eindhoven*; echter is de oorsprong derzelve onbekend.

J. B. GRAMMAYE (mmm) wil den naam van *Woensel* afleiden van den Romeinschen God MERCURIUS; hy neemt waarschynlyk den Romeinschen MERCURIUS voor den God WODEN of WODAN der oude Germanen en Batavieren, waarvan onze *Woensdag* zynen naam ontleent;

en

(III) Men vindt ene byna Dichterlyke Beschryving van dezen Waterval in de *Reize door de Meidry van 's Hertogenbosch* in 1793. bl. 42.

(mmm) In *Taxandria tit: Campinia* pag. 88.

en van dezen zou dan *Woensel* zo veel betekenen moeten al: *Wodani Celli sive Fanum* dat is: de Tempel van WODAN, doch alles is in dezenaamsafleiding onzeker. — Myns bedunkens is de WODAN der Germanen en Batavieren ene geheel andere Godheid, hoewel de meesten 'er geen onderscheid in maken, als de MERCURIUS der Romeinen (*nnn*).

ZEELST is een afzonderlyk Dorp, behorende onder de Dingbank van *Veldhoven*, en liggende éne uur ten westen van *Eindhoven*, en ten noorden van even genoemd Dorp. Het heeft een klein Kerkjen met een spits Torentjen. Er is niets byzonders te zien; de huizen liggen 'er zeer verspreid; de Inwoners, welke zich, behalve op den Landbouw, zeer sterk op het linnenweven toelaggen, bedragen een

ge.

(*nnn*) Als men over den Romeinschen MERCURIUS naflaat, hetgeen F. POMBY in zyn *Pantheum Mythicum* en C. T. DAMM, *Einleitung in die Götter Iere und Fabelgeschichte der ältesten Griechischen und Römischen Welt* (beide deze werkjens zyn vertaald) over dezen Afgod schryven, en hiermede vergelykt, hetgeen Æ. STRAUCH in *disertatione de computo Veterum Germanorum*, inserta *Fasci Exercitationum* ed. a TH. CRENIO. Tom. I. pag. 307 seqq. aangaande WODAN zegt, dan zal men een groot verschil tusschen deze beide Afgoden vinden — Sommigen stellen, dat WODAN en de Romeinsche HERCULES één en dezelfde zyn. Zie het schone Werkjen: J. H. MÜLLER, *Versuch einer abhandlung von den Urnen der alten Deutschen und Nordischen Völker* scite 148, 149. — Over den uitgang van vele Plaatzten in *Sel* is reeds in het begin dezer agtste Afdeling bl. 385. behandeld, en men vergelyke daar mede E. LYE, *Glossarium Saxonium et Gothico-Latinum*.

getal van 967 zielen. — Onder *Zeelss* hoort
 ene Buurt genoemd: *klein Eindhoven*. De naam
 van *Zeelss* schynt nog de gedachtenis van de
 oude Saliërs, die hier te lande gewoond heb-
 ben, te bewaren, ten minsten hy schynt van
 dezelve afkomstig te zyn. —

ZONDERWYK zie VELDHOVEN!

178

NEGENDE AFDELING.

B E S C H R Y V I N G

VAN

O O S T E R W Y K.

Thands ga ik tot de Beschryving van het derde Meiërysch Kwartier, wat den rang betreft, doch het tweede in grootte en Volkrykheid, naamlyk

OOSTERWYK.

Ik zal dit Kwartier, hetwelk in de XIV eeuw den naam droeg van *Meiëry van Oosterwyk*, op dezelfde wyze beschryven als de twee vorige.

AA. Dit Riviertjen is reeds boven, bl. 370, onder Kempenland beschreven.

BASCHOT ene Buurt van *Diesfen*, hebbende enen Watermolen op de *Reuzel*. Deze Buurt is waarschynelyk die Plaats, welke, onder de bezittingen van den H. WILLEBRORD, in 726 aan de Abtdy van *Epternach* nagelaten is onder den naam van *Bobanschof*. Dit gevoelen is zo veel te waarschynelyker, als men in aanmerking neemt, dat men te *Diesfen* en ook in deze Buurt nog, tot op dezen dag, de geheugenis van gemelden Heiligen bewaart, en dat de Abtdy van *Epternach* aldaar enige cynsen plagt te heffen.

Ee 4

BEL.

BELVEREN ene Buurt van *Haren*, aan de rechte zyde van de *Nemer*; zy moet, wegens de gelykluidendheid, niet met *Belgeren* (zie bl. 360!) in Peelland' verward worden

BERGENSHUIZEN een Gehugt van *Vucht*, waar eertyds ene Kapel, doch die reeds voorlang afgebroken is, gestaan heeft.

BERKEL is een klein Dorp, behorende onder de Rechtbank van *Oosterwyk*, waarvan het westwaards ene grote halve uur verwyderd ligt. De Kerk van dit Dorp is taamlyk groot en met enen spitzen Toren voorzien. Het getal der Inwoners is 332. In dit Dorp, hetwelk men van *Berkel* in Holland moet onderscheiden, ligt een zeker goed, hetgeen, van enige heerlyke voorrechten voorzien, den titel van: *Heer in Berkel*, aan zynen Eigenaar plagt te geven. In 1240 komt dit Dorp reeds voor onder den naam van *Berckle*, wanneer **GISELBERT van TILBURG** de Tienden van dit Plaatsjen aan de Abtdy van St. **GEERTRUI** te *Leuven* schonk.

BOKSTEL, voorheen *Bucstel*. en thands doorgaands *Boksel* genoemd, is ene Heerlykheid en Baronnie, liggende twe uren zuidwaards van *'s Hertogenbosch*, en vier uren noordwestelyk van *Eindhoven* aan de Rivier de *Dommel*. Het is een schoon, welvarend en groot Dorp, zynde tevens zeer volkryk; want men telt 'er 2635 Inwoers, welke hun bestaan vinden in den Landbouw, zynde de grond hier zeer vruchtbaar; en ook ten dele in den Koophandel, als mede in het weven van linnen en bleken van hetzelfde; want men heeft hier langs de *Dommel* zeer goede blekeryën. De ligging van dit Dorp

is

Is schoon en vermakelyk; het is hier tevens zeer levendig, dewyl de Steenweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven door hetzelfde loopt, waar langs zeer vele rydtuigen, karren en voetgangers hunnen weg nemen moeten. Er liggen hier fraaie huizen, en daar onder, wegens den gedurigen doortogt, verscheidene Herbergen; de straten zyn met stenen belegd; en in het midden is een fraai vierkant marktplein. Met één woord: *Bokstel* is ene schone Plaats. — De Kerk, die aan de noordzyde in het Dorp ligt, was voorheen een groot en uitmuntend gebouw, doch zy stortte in 1660 voor het grootste gedeelte in; thands is het Choor nog alleen staande gebleven benevens de zydchoren; van het schip dezer Kerk is niets dan alleen de muren over gebleven. Deze Kerk, die aan den H. PETRUS gewyd is, werdt in 1493 door den Bishop van Luik tot ene Collegiale Kerk van acht Kanoniken verheven: men ziet derzelve gestoelten nog in het overgebleven Choor. Zy pronkt met enen schonen en hogen Toren, die veel overéenkoms heeft met dien der grote Kerk te 's Hertogenbosch; hy is voorzien van enen groten knop, ook was 'er eertyds een Klokken spel op denzelven. Hy vertoont zich op enen verre afstand op den Steenweg, welke 'er aan beide zyden lynregt op aanloopt; ook heeft men denzelven in plaat gebragt. — De Heer heeft hier een schoon Kasteel, liggende ten zuiden van dit Dorp aan de *Dommel*, op welke Rivier, meer naar beneden toe, een schone Watermolen ligt. Eertyds hadt men hier een Klooster van de *Klarissen*-orde, *St. Elisabeths*-dal genoemd; doch van hetzelfde is thands

niets meer te zien; ook heeft men hier in 1644 een Gasthuis voor tien oude Vrouwen gesticht, hetgeen nog in wezen is.

Bokstel was nog in 1439 ene Ryks Baronnie, aan het Keizerryk leenroerig; maar omdat men toen niet wist, wie Keizer was, verhiel **ELISABETH**, Vrouw van *Bokstel* (a), in dat Jaar haar goed aan den Hertog van Brabant; echter onder voorbehouding (*Protestatie*) van altyd de verheffing aan den Keizer te willen doen. De Barou van *Bokstel* schynt het Kasteel dezes Dorps, hetwelk het Huis van, in of te *Stapelen* wordt genoemd, in 1293 afzonderlyk gekregen te hebben.

Deze Baronnie, waarvan de Landmeter H. VERHEES voor enige Jaren een net Kaartjen in het licht heeft gegeven, heeft verscheidene Buurten, welke ver van elkanderen verspreid liggen, als: *Hal*, waar een Barriere-huis, de *Halsche*, doch gewonelyk echter verkeerd, de *Halderfche Barriere* genoemd, aan den Steenweg staat; *Brukelen*; *Tongeren*; *Zelisen* of *Ce-Josfen*; *Roonr*; *Lennichheuvel*; *Klein Liemde*; *Munsel*; *Onrooi*; *Sayendonk* en anderen.

Dit schone Dorp heeft van tyd tot tyd zeer veel door oorlogs- en andere rampen geleden; want in 1388 werdt het door den Hertog van Gelder gedeeltelyk verbrand en verwoest. In

1540

(a) W. A. BACHMANN. *Beschryving der Veren: Nederlanden*. Deel IV bl. 624 zegt, dat deze Vrouw nergens by naam gedacht wordt, doch dit is een misflag, gelyk uit het bovenstaande aangaande de verheffing dezer Baronnie, my door den Here en Mr. W. C. ACKERDYCK medegedeeld, blykt.

1540 ontftondt hier een grote brand by gelegenheid van ene Bedevaart en Omgang (*Processie*), welke hier ter ere van het zogenoemde heilig Bloed (*b*), dat hier bewaard werdt, werden gehouden; 'er brandden toen 170 huizen geheel af, ook leedt het gemeld Klooster zeer veel door dezen brand, welke veroorzaakt was door de vonken van ene kaars of toorts, welke in enen Stro-hoop vielen; terwyl de omgang geschiedde. In 1543 viel M. van Rossem in de Baronnie van *Bokstel*, welke hy liet uitplunderen, en vooräl ook de Kerk, wyl de Inwoners vele goederen in dezelve hadden geborgen; by deze gelegenheid spaarde het Krygsvolk, schoon zelf Roomschegezind, de Altaren niet, en tradt de gewyde Ouwels met voeten: ja! dit Dorp moest zelfs, na die plundering, nog 7,000 guldens aan van Rossem betalen. In 1583 werden te *Bokstel* enige huizen door het Staatfche Krygsvolk in de asch gelegd. In 1603 pleegden de muitende Spaansche Soldaten, die

(*b*) Een zeker Priester te *Bokstel*, twyffelende of de Wijn in den Kelk, na de zegening (*consecratio*), wel waarlyk in het bloed van Jesus veranderde, storte, onder het lezen der Misse, den gezegenden Wijn op zynen lyfdoek (*Corporaal*) en de outerklederen; maar zodra deze Twyfelaar zulks verricht hadt, zag hy bloed in plaats van wyn. Hy wilde, na geëndigde Misse, het bloed uit de doeken waschen, doch vruchtenloos. Na den Munsterschen Vrede zyn deze bebloede doeken naar *Hoogstraten* in Brabant gebragt, waar zy nog bewaard en vertoond worden. Dit wonder zou reeds gebeurd zyn ten Jare 1280. Het water, waar die doeken gewaschen werden, zou zich nog op zekeren tyd van het Jaar rood en bloedig vertonen; velen begeeven zich dan derwaards om dit gewaand wonder te zien.

die het Kasteel dezès Dorp hadden veroverd, hier allerlei moedwil en baldadigheden. In 1629 werdt het Kasteel door HENRIK, Graaf van den Berg, Generaal in Spaanschen dienst, ingenomen, om uit hetzelfde 's Hertogenbosch, door Prins FREDRIK HENRIK belegerd, te ontzetten. In 1672 leedt dit dorp veel door de Franschen; welken zich hier, onder het bevel van hunnen Koning LODEWYK XIV, gelegerd hadden. In 1794 werdt het Barrieres huis, dat hier aan den Steenweg lag, door de Engelschen by gelegenheid, dat Franschen hen vervolgden, en 'er ene Schermutzeling voorviel, afgebrand. Voor enige weinige jaren viel hier een geweldig zware hagelslag, welke zeer vele schade aan glazen, dakpannen en vooral aan het veldgewas veroorzaakte.

DEUTEREN; een Gehugt van *Kromvoirt*, ligt omtrent ene halven uur ten westen van 's Hertogenbosch, en wordt verdeeld in *Groot- en Klein Deuteren*. In het eerste zou, volgens sommigen, ene Kapel gelegen hebben, waarvan echter thands gene overblyffelen meer te zien zyn. By het tweede heeft een Hout of Bosch gelegen, hetwelk in 1329 door de Regering van 's Hertogenbosch, met goedkeuring van Hertog JAN III, gekapt en verkocht is. Den 10 Augustus 1566 predikten de Hervormden voor den eerstenmaal openlyk by *Deuteren*. In 1757 leedt dit Gehugt ontzaglyk door het hoog water en yschotzen; nergens in de Meiëry zyn toen, naar evenredigheid, meer beesten verdronken en meer huizen beschadigd dan hier.

DIESSEN is een Dorp, hetwelk gerechtyk be-

Echoort onder de Dingbank van *Hilyerenbeek*, waarvan het ene grote halve uur zuidöostwaards verwyderd ligt. De ligging van dit Dorp is zeer vermakelyk, schoon de huizen 'er zeer verspreid zyn. Het heeft een schoon Marktveeld, zeer aangenaam met bomen beplant. De Kerk is een groot en fraai gebouw, pfa-lende met enen hogen, spitz en schonen To-ren, zy is aan den H. WILLEBRORD, eersten Bisfchop van *Utrecht*, toegewyd. Onder dit Dorp hoort het Kasteel *Groenendal*, zynde zeer vermakelyk aan de *Hilyer* gelegen; men moet dit Kasteel of Lusthuis niet verwarren met het Huis *Groenendal* te *Gulpen*, in het Land Her-togenrade by *Maastricht*, nog met ene Abtdy van dien naam by *Brusfel*. — *Diesfen* is een zeer oud Dorp, wordende in het Testament van ge-melden WILLEBRORD, in de VIII eeuw, *Diosna* aan den Rivier de *Digena* gelegen genoemd. De voornaamste Buurten dezès Dorps zyn: *Bascht* (zie boven!) en *Haagorst*. De Inwoners, die zich op den Landbouw toeleggen, worden ge-schat op 757 zielen; zy werden in 1702 door de Franschen van allen Huisraad, klederen en het grootste gedeelte van hun vee beroofd.

De Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK deelt my het volgende, hetgeen het bovenstaande be-vestigt, omtrent dit Dorp mede: „ *Diesfen* komt „ in den Jare 712, en voords in het Testament „ van WILLEBRORD van 726, voor onder de „ namen van: *Diosnt* en *Diesne*, aan de Rivier „ *Digena*, denkelyk de Loop of het Riviertjen, „ aldaar nog de *Diesfe* genoemd (c). De Abt-
dy

(c) Mistchien thands het Riviertjen de *Rouzel*. Zie onder *Kempenland*!

„ dy van *Epternach*, de Erfgenam van WILLE-
 „ BRORD, heeft 'er ook verscheidene bezittingen
 „ gehad; de Abt derzelve schonk in 1231 de
 „ Kapel van *Diesfen* aan de Abtdy van *Tongerlo*.
 „ Men heeft ook te *Diesfen* nog verscheidene over-
 „ leveringen aangaande WILLEBRORD: een HUIS;
 „ het *Hooghuis* genoemd. wordt voor het zyne
 „ opgegeven; en de Put (*d*) aan de Kerk voor
 „ een *St. Willebrords-put* gehouden.

DONGE (De) een Riviertjen ontspringende
 in de Baronnie van Breda, niet ver van de
 grenzen van Oostenryksch Brabant; het stroomt
 vervolgens door het Kwartier van Oosterwyk
 langs het Dorpien *Riel*, komt daarna weder by
 het Dorp *Dongen*, waaraan het zynen naam
 mededeelt, in de Barronnie, en ontlast zich
 eindelyk, digt by *Geertruidenberg*, in den *Bies-
 bosch*.

DRUNEN oudtyds *Oven*, *Uden*, *Haven*,
Huya of *Druynen* genoemd, is een groot Dorp
 en Heerlykheid, liggende in enen vruchtbaren
 oord aan de grenzen van Zuidholland, omtrent
 twe en ene halve uur ten westen van 's *Herto-
 genbosch*, en éne uur ten zuiden van *Heusden*.
 De Kerk is een klein gebouw, voorzien van
 een klein Torentjen; voorheen was deze Kerk
 veel groter dan tegenwoordig; want in 1767
 werdt het choor en de beide zydchoren der-
 zelve weggebroken. In den zo genoemden St.

ELLE

(d) Men vindt in de *Melëry* by vele Kerken, voor-
 „ al by de genen, die afgezonderd van de Dorpen lig-
 „ gen. Putten; veelligt zyn dezelve gemaakt tot blus-
 „ sching van onvoorziene brand, of om andere oor-
 „ zen.

ELISABETS-vloed den 10 November 1421 is deze Kerk staande gebleven, schoon de meeste Kerken in de Langestraat (e) daar door vernield werden. Het Kasteel dezer Heerlykheid; hetgeen oostwaards van dezelve gelegen was, en hetgeen gewonelyk het *Huis te Drunen*; schoon deszelfs eigenlyke naam *Stenenburg* was, genoemd werdt, plagt onder *Nieuwkuik* te horen, en is eerst in 1670 aan den here van *Drunen* opgedragen; in 1795 is dit Kasteel geheel afgebrand. Onder de aangenaamheden van dit Dorp kan men tellen, dat hier een Postcomp-
toir is, waar daglyks Posten uit Holland en elders aankomen. De inwoners, die zich op den Landbouw, en daarönder op het telen van Hop toeleggen, bedragen 1471 zielen. — *Drunen* is in 1387 als ene Heerlykheid verpand aan Jonker *PAULLUS van HAASTRECHT*, en in 1612 nader erflyk verkocht, doch het *Hof van Giersbergen*, toebehorende aan de *Abdis van der KAMERE*, is daar uit voorbehouden of uitgezonderd.

ELDE, *Bodem van Elde of Vier Gemalen*.
Zie beneden GEMONDE!

EN

(e) Tot de zo genoemde Langestraat behoren de volgende Zuidhollandsche Dorpen: *Raamsdonk*, *Waspik*, *Kapel* of *Grèvelduins Kapel*, *Berzoien*, *Sprang*, *'s Gravenmoer*, en de Meiërysche Dorpen: *Waalwyk*. *Drunen* enz. Alle de Kerken dezer Dorpen, uigenomen die van *Raamsdonk* en *Drunen*, werden door den St. Elisabethsvloed (dus genoemd, omdat hy tuschen den 18 en 19 November 1421, en dus 'snachts voor den dag aan ELISABET gewyd voorviel), weggespoeld. Door dezen Vloed werdt ook de Zuidhollandsche waard, met de daarin en omtrent gelegene 7e Dorpen, vernield; de plaats, waar hy gelegen heeft, words thands de *Blesbosch* of *Bergsche Veer* genoemd.

ENSCHOT is een klein Dorpjen, behorende onder de Rechtbank van *Oosterwyk*, liggende ene grote halve uur ten westen van hetzelfde aan het Riviertjen de *Nemer*. Men heert 'er een Klein Kerkjen van weinig aanbelang, en men telt aldaar maar 258 Inwoners. Dit Dorpjen komt reeds in 1186 voor onder den naam van *Endeschit*. 'Er plagt hier voorheen een Huis met ene burggracht en ophaalbrug, zynde een leengoed van den Hertog van Brabant, te wesen; de Eigenaar van hetzelfde bezat het recht, om Vry geleide te geven aan misdadigers aldaar gevlygt, hetwelk nog gebeurd is in 1468; thands is dit Huis slechts ene Boerenhoeve.

ESCH voorheen *Esfche* is een Klein doch taamyk welvarend Dorp, liggende aan den rechten oever van de *Lei*, ene halve uur ten noordwesten van *Bokstel* en ene uur ten zuidoosten van *Hilvoirt*. Dit Dorpjen was eertyds ene Heerlykheid, werdende als zodanig verpand door **PHILIP II**, Koning van Spanjen, aan den Here van *Bokstel* by brieven van 27 November 1559, doch de pandpenningen in 1658 gelost zynde, werdt *Esch* weder een Statendorp, hetgeen ene byzondere Dingbank uitmaakt. 'Er ligt ene matige grote Kerk, als mede een Oude-Mannen-Huis, door enen zekeren **WOUTER VAN ELUM** gesticht. Aan de linke zyde van de *Lei* staat het Kasteel Baarschot, hetwelk van *Baarschot* by *Vierden* in *Peelland*, en van *Baschot* by *Diesfen* onderscheiden moet worden. — Het getal der Inwoneren word gesteld op 179 zielen; zy zyn vry welvarende. — In 1543, werdt aan dit Dorpjen door **M. van Rossem** ene brandschatting opgelegd van twe honderd guldens. — In 1740 stondt

Esch

Esch byna geheel onder het hoge water. — In 1766 zou een zekere Boer dezès Dorps, zynen akker omploegende, tusſchen de 400 en 500 oude Romeinſche Penningen gevonden hebben; zy waren van verſchillenden ſtempel, en elk omtrent vyf ſtuyvers aan zilver waardig (f).

GANSOÏEN is eer ene Buurt dan Dorp, maar maakt echter ene byzondere Dingbank en Heerlykheid uit. Dit Dorpjen, het kleinſte der gehele Meiëry, bevat ſlechts 18 Inwoners, en ligt aan de noordelyke grenzen der Meiëry by het Land van *Heusden* ten noorden van de *Oude Maas*. Het geheel Dorpjen bevat naauwlyks éne uur gaans in den omtrek; de grond is 'er kleiächtig en dus zeer vruchtbaar. Hier ſtaat gene Kerk, maar de Heer heeft hier een oud Kasteel, aan hetwelk vele goederen leenroerig zyn. — „ In vroegere tyden.” — Zo ſchryft my de Kundige W. C. ACKERSDYCK — „ plagt „ te *Gansoien* ene brug over de *Maas* te liggen, die echter reeds in 1473 weg was, „ zynde 'er naderhand een Veir gehouden. „ Den 19 January 1789 is, aan den Here van „ *Waalwyk* en dien van *Gansoien*, Octrooi „ (*Privilegie*) vergund tot het leggen van ene „ brug over de *Oude Maas*.”

GEMONDE, voorheen *Gemundt* en *Gemunde*, moet met *Gemund* in Gulicherland, en an-

(f) W. A. BACHENS, *Beschryving der Vorénigde Nederlanden*. IV Deel bl. 627. Waar het vinden dezèr Penningen uit de Nieuwſpapieren wordt opgegeven. Deze Schryver begaat op gemelde plaats ene fout, dewyl hy de verpanding van *Esch* brengt tot het Jaar 1555, zynde dezelve eerst geſchied is 1559.

dere Plaatzen van dien naam, niet vermengd worden; het ligt tusfchen *Bokftel* en *Michielsgestel* aan de *Dommel*. Er ligt ene middenmatige Kerk. Dit *Gemonde* is eigenlyk geen afzonderlyk Dorp of Gehugt, maar wel een byzonder Kerspel, gelyk men duidelyk zien kan uit het volgende, my door den Here [en Mr. W. C. ACKERSDYCK ter hand gesteld: „*Gemonde*, schoon ene afzonderlyke Parochie „(*Kerspel*), is géén Dorp, maar bestaat uit „Gehugten (Buurten) van *St. Michielsgestel*, „*Bokftel*, *Schyndel* en *St. Oedenrode*, die ook „*Vier Gemalen* (*Confortes*) genoemd worden, „en famen ene uitgestrektheid Gemeentens „grond bezitten, die aan dezelve reeds in „1314 gegeven, en bekend is onder den naam „van: *Bodem van Elde*, waaröver, door gezamentlyke Gezworens het opzigt en bestier „wordt gehouden. De onderhorigheid dier „Parochie onder vier Plaatzen, zonder afzonderlyk Gemeente-bestier, Rechtbank of Officier, veroorzaakt daar dikwyls een min be hoorlyk toezigt.”

GESTEL by *Oosterwyk*. Zie **MOERGE-
STEL!**

GESTEL by 's *Hertogenbosch*. Zie **MICHIELSGESTEL!**

GIERSBERGEN ene Buurtschap van omtrent tien Huizen, behorende onder *Drunen*. In zeer vele Kaarten der Meiëry wordt deze Buurt verkeerdelyk als een byzonder Dorp getekend. Zie ook **DRUNEN!**

GOIRLE, gewonelyk *Gool*, gemakkelykheidshalve, genoemd, is een byzonder Dorp, horende onder de Rechtsbank van *Tilburg*, en lig-

liggende omtrent ene halve uur ten zuiden van hetzelfde aan den linker oever der *Lei*. De Kerk is een middenmatig gebouw, zynde voorzien van enen dikken stompen Toren. De Inwoners, die, voor het grootst gedeelte, hun bestaan vinden inden Landbouw, bevatten 903 zielen. — *Gairle* werdt in 1586 door de Staatfche Benden uitgeplunderd, welke ook al het vee van daar naar Holland dreven. In 1702 werden hier vele geweldenaryën door de Franschen gepleegd.

HAAGOORD of *Hagoird* is ene Klein Dorpjen, hetwelk echter ene byzondere Heerlykheid uitmaakt. Het ligt aan de *Oude Maas* ten noorden, zynde romdöm van de *Meiery* afgescheiden, en door het Land van *Heusden* ingesloten. De grond is hier kleiächtig en vruchtbaar. De Inwoners, die den Landbouw behartigen, maken een getal uit van 47 zielen. Dit Dorpjen (g) is zeer oud, want men vindt, dat het reeds in 1434, door *NIKOLAAS van der DUSSEN* aan *DIRK van MERWEDE*, als ene Heerlykheid is verkocht. Mr W. C. *ACKERSDYCK* heeft my nog het volgende, omtrent dit Dorpjen, toegezonden: „ *Hagoird* is ene afzonderlyke „ hoge Heerlykheid, hebbende gehad eigen „ Officier, Schepenen en Secretaris. In het „ laatst der XVI eeuw behoorde dezelve aan „ het geslacht van *van BRECHT*, en komt ten „ dien tyde ook voor onder den naam van

(g) J. van OUDENHOVEN maakt, in zyne *Beschryving der Meiery*, gene melding van dit Dorpjen.

„ *Hagevoirt*. Schoon die Plaats de Verpon-
 „ dingen en Gemene Middelen onder de Ge-
 „ neraliteit plagt te betalen, en alzo onder het
 „ toenmalig Staatsch-Brabant te behoren, zo is
 „ dezelve niet onder de Meiëry betrokken ge-
 „ weest, en zyn de onderscheidene beschikkin-
 „ gen over het bestier der Meiëry aldaar niet
 „ ingevoerd. Hetzelve behoort ook niet tot
 „ de Kwartiers- of Meiëryfche Vergaderingen
 „ (h). In het Kerkelyke was het verénigd met
 „ *Waalwyk* (i).”

HAREN, hetgeen men van *Haren* by de
 Stad *Groningen*; van *Haren* by *Brusfel*: van
Haren in het Graaffchap van *Megen*; van *Ha-*
ren, een Kasteel in het Land van *Valkenburg*;
 en andere Plaatzen van denzelfden naam moet
 onderscheiden, is een goed en welvarend Dorp,
 liggende omtrent ene halve uur ten noorden
 van *Oosterwyk* aan den linkén oever van de
Nemer. De Inwoners worden geteld op 1046
 zielen; zy leggen zich toe op den Landbouw.
 De Kerk dezès Dorps plagt een groot gebouw
 te wezen, doch het Schip derzelve is reeds
 voorlang ingestort, zynde echter het Choor
 staande gebleven. De Toren is een zwaar ge-
 bouw, doch van ene kleine spits voorzien.
 Aan de regte zyde van de *Nemer* ligt het Ka-
 steel

(h) Zie over dezølven boven, bl. 254, 255.

(i) BACHIEZE zegt (t. a. pl. IV Deel, bl. 646.):
 dat de Gemeente van *Haagoord* in 1756 van *Waalwyk*
 is afgescheiden, en der Gemeente van *Meeuwen*, een
 Zuidhollandsch Dorp in het Land van *Heusden*, waarby
 zy dicht gelegen is, is ingelyfd.

steel *Nemelaar*, eigenlyk *Nemerlaar*, dat van gemeld Riviertjen zynen naam ontleent. Dit Kasteel was voorheen het Jagthuis der oude Brabantsche Hertogen. In 1357 werdt dit Kasteel door Hertog WENCESLAUS aan zynen Hofmeester, JAN de ROVERE ten leen gegeven met de vrye Jagt in de Dorpen: *Oosterwyk; Haren; Udenhout; Hilvoirt en Esch*, benevens de Vischery in de *Nemer*. — Het volgende, my door den Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK toegezonden, zal het overige omtrent dit Dorp aanvullen: „ *Haren* heeft mischien zynen naam „ bekomen van een Geslacht, hetwelk de Heer- „ lykheid *Haren* by *Maastricht* heeft bezeten, „ en daarom den naam van *Jonker van Ha-* „ *ren* droeg; welk Geslacht door partyfchap- „ pen en oorlogen zich in de XIII eeuw „ uit Luikerland begeven, en nedergezet heeft „ op deze plaats, die toen mogelyk weinig „ of niet bewoond, en slechts een uithoek „ van *Oosterwyk* was, en alwaar het zyn Ka- „ steel of Huizing gehad heeft (k) onderschei- „ den van het Kasteel de *Nemerlaar*. Dit „ laatste Kasteel, welks naam dikwyls gebrekig „ gemeld wordt, hiet eigenlyk *Nemerlaar*; zo „ komt het voor in enen oorspronglyken brief „ van Saturdag na sint AGNETENDag [na 20 „ April] 1357, en die naam betekent zeer na- „ tuurlyk, naar het byzynd Riviertjen de *Nemer*, „ ene

(k) Volgens M. ALTING *Not. Germ. Inferior. Part. II* pag 50 zou *Haren* afgeleid moeten worden van *haar* of *harde*, hetwelk ene hoge en dorre plaats zou betekenen. — Het gevoelen van den Here ACKERSDYCK omtrent den oorsprong der benaming dezer plaats komt my het zekerste voor.

„ ene plaats aan de *Nemer*; zo als *Laar* voor
 „ *Plaats* (1) in verseheidene benamingen in de
 „ *Meiëry* gebezigd is: *Eenselaar*; *Herlaar*;
 „ *Bekelaar*; *Tvelaar* enz. Jonker JAN de RO-
 „ VERE bezat de *Nemerlaar* als vry eigen goed,
 „ en droeg het in 1357 aan den Hertog van Bra-
 „ bant op, die het aan hem weder ten leen uit-
 „ gaf met de *Warande van Oosterwyk*; *Haren*;
 „ *Hilvoirt*; *Esch* en andere goederen, als ook
 „ vele byzondere voorrechten naar den aart
 „ dier tyden: zodat hetzelfde ene zeer aanzie-
 „ nelyke bezitting plagt uit te maken. Schoon
 „ het Huis de *Nemerlaar* veelmalen van *Eige-*
 „ naar veranderd en gesplitst is, is het echter
 „ met vele bybehorende goederen een schoon
 „ en aangenaam Buitenverblyf gebleven.”

HASSELT is een groot en welbebouwd
 gehugt, liggende ene grote halve uur ten noord-
 oosten van *Tilburg*, waarönder het hoort. 'Er
 staat ene Capel, de *Hasfeltfche Kapel* genoemd.
 Men moet dit Gehucht onderscheiden van de
 Stadjen *Hasfelt* in *Overyssel*, en *Hasfelt* in
Luikerland aan de Rivier de *Demer*.

HERLAAR. Zie beneden MICHIELS-
 GESTEL.

HEUKELOM, hetgeen, naar aanleiding
 van J. B. GRAMMAYE, zo veel zou zeggen
 als *Hugo'sheim*, wordt doorgaands *Huiklom* of
Heu-

(1) Dat *Laar* ene *Woning* of *verblyf* betekent is op-
 gemerkt in de *Reize door de Meiëry in den Jare 1799*.
 bl. 105 vergel. *Alg Vaderl Letteroeffeningen* voór 1794
Mengelwerk, bl. 82 — *Nemerlaar* wordt by J. van OU-
 DENHOVEN *Beschryving der Meiëry* bl. 70 *Necmael* en *Ne-*
melaer genoemd.

Heuklum genoemd. Het is een afzonderlyk Dorp, schoon men het eer als ene Buurt, wyl 'er gene Kerk is, zou aanmerken, onder de Dingbank van *Oosterwyk*. Het ligt ene halve uur boven *Oosterwyk* aan den linken oever der Rivier de *Lei*, welke hier enen Watermolen dryft. Tusfchen deze twe Dorpen, aan den regter oever der *Lei*, ligt het adelyk Kasteel *Durendaal*, hetwelk de Jagt over *Heukelom* verkregen heeft in den Jare 1647, by opdragt door den Here van de *Nemerlaar* (m). Dit Dorpjen telt slechts 252 zielen, en men mag het niet verwarren met het Stadjen *Heukelom* aan de *Linge* in Holland, met de Buurtschap *Heukelom* in het Graaffchap *Vrogenhoven* by *Maastricht*; nog met *Heukelom* ene Buurt aan de *Maas* in Kleefslan.

HILVER (De) of *Hulyer* is een klein Riviertjen, hetwelk by de grenzen van Oostenryksch Brabant ontspringt, en, na *Diesfen* en *Hilyerenbeek*, aan welk laatste Dorp het zynen naam mededeelt, verby gestroomd te hebben, zich in de *Reuzel* uitfort.

HILVERENBEEK, oudtyds *Hilyerbeke* en eenvoudig *Beke* genoemd, draagt doorgaands, by deszelfs Bewoners en die der omliggende Dorpen, nog den naam van *Beek*. Deze Plaats is een zeer groot, schoon en aanzienelyk Dorp en Heerlykheid, liggende vyf uren zuid-zuid.

(m) **BACHIBNB** zegt (l. l. d. IV bl. 626): dat het Kasteel *Durendaal* ook de vrye jagt te *Enfchet* bezit, maar dit is ene fout; dewyl de jagt dezès Dorps nooit aan dit Kasteel heeft toebehoord.

west van 's Hertogenbosch, en ruim zes uren zuidoost van Breda aan even gemeld Riviertjen de *Hilyer*. *Hilverenbeek*, dat den titel van *Vryheid* draagt, is voorzien van een groot fraai vierkant Marktpluin, met fraaie huizen betimmerd. Aan dit plein ligt ook de Kerk, zynde een groot en zeer net gebouw, op welks kruis een klein Torentjen staat; aan den westkant pronkt deze Kerk met enen Schonen, hogen en doorluchtigen Toren, zynde voorzien van enen groten doorzichtigen knop, als mede van een Klokken spel (iets byzonders op een Dorp!) en uurwerk. Deze Kerk zou in 1173 gesticht wezen door ene zekere HILVARIS of HILDEWARE, zynde ene Dienstmaagd van de H. ODA; zy zou ook de Stichteress wezen van de Kapittel-Kerk te OEDENRODE (n). Deze Kerk zou door HILVARIS tot ene Collegiale Kerk van wereldlyke Kanoniken zyn verheven, en aan den Apostel PETRUS gewyd; schoon anderen (o) stellen: dat zulks geschied zy omtrent het Jaar 1100 door OTBERT, toenmaligen Bisshop van Luik, die 'er tevens het Kapittel der Kanoniken met enen Deken zou hebben aangesteld. Sommigen willen, dat dit Dorp zynen naam van deze HILVARIS zou hebben ontvangen, en schryven daarom, hoewel verkeerd, *Hilyarenbeek*; even hierom vindt men dezen naam in vroegere tyden somtyds geschreven *Hilreyaerdebeke*. Enigen houden haar voor ene Heilige, en anderen
niet

(n) Zie boven bl. 337 en A. WICHMANS in *Brabantia Mariana* Lib II Cap 36.

(o) *W. A. Bachiene* ter aangeh. pl. Deel IV bl 632.

niet (p); zy was Vrouwe van dit Dorp, en zou te Oedenrode zyn begraven, waar men eertyds haar Graffchrift las op deze wyze:

*Nobilis hæc fossâ sunt Hildewaris hic ossa,
De Rode et Beke Dominæ, Rodæ Commitisæ.
Ecclesiâs hanc et de Beeck quæ Virginis Ode
Translatûs anno fundavit Septuageno.
Van Amelroyen Solus residens Everardus
Isthic Canonicus, vice fungens atque Decani,
Huc, de quo fuerant hæc primum clausa sepulchro,
Ter quingento septeno transtulit anno:
Nam lapidum quadro tumulata sub asfere muro
Huius porticui templi vicina jacebant (q).*

Een ongenoemd schryver (r) zegt: dat 'er twe *Hilvarisen* geweest zyn, éne, die vóór het Jaar 1000 geleefd, en de Kerk te *Beek* (*Hilverenbeek*) gesticht heeft; en éne, welke,

na

(p) WICHMANS. l. c.

(q) Ik vindt dit Graffchrift in de *Oudheden en Geschieden* aan de *Bischoppelyke stad 's Hertogenbosch* bl. 322 dus vertaald.

In dit graf rust het gebeente van de edele *HILVARIS*, Vrouwe van *Rode* en *Beek*, Gravinne van *Rode*; welke deze Kerk en die van *Beek*, zeventig jaren (1173) na de verheffing van de H. Maagd *ODA* gesticht heeft. *EVERARD* van *AMELROYEN*, welke als Kanonik alleen hier resideerde, en tevens Deken was, heeft hetzelfde gebeente, van daar het eerst begraven was, herwaards overgebracht in het Jaar 1507. want het lag voorheen in ene vierkante bemuring van gemetzelde stenen, onder houten ribben by den ingang der Kerk.

(r) *Oudheden en Geschieden der Bischoppelyke Stad en Meiary van 's Hertogenbosch* bl. 323.

Ff 5

na het Jaar 1100 dezelfde Kerk met een Collegie van Kanoniken heeft begiftigd. Alles is derhalve ten opzichte van deze HILVARIS onzeker.

Dit schone Dorp is eertyds, doch wanneer is onzeker, benevens *Diesfen*, *Rielen* *Westerbeers*, als éne Heerlykheid, door den Hertog verpand geweest; maar de pandpenningen daarna voor de helft ten rug gegeven zynde, zyn deze vier Dorpen ene halve Heerlykheid, zo als zy nog zyn, gebleven. Men wil zelfs, dat zy onder hetzelfde pandschap als *Oirschot* in Kempenland begrepen zyn geweest (s).

Hilyerenbeek heeft verscheidene gehugten en Buurtschappen, waarvan de voornaamsten zyn: *Westerwyk*, waar ene Kapel, aan de Maagd MARIA geheiligd, ligt; deze Kapel is in 1549 herbouwd, met verlof van den Bisschop van Luik en den Hertog van Brabant, om aldaar den Godsdienst uit te oeffenen. Dit Gehugt ligt westelyk van *Oosterwyk*, en heeft daarvan denkelyk zynen naam; het wordt doorgaands by verbastering: *Westrik* genoemd. — *Voort* is eigenlyk niet onderscheiden van *Westerwyk*, maar is een en hetzelfde Gehugt; alleen noemt men dat gedeelte van *Westerwyk*, het geen dichtst by *Hilyerenbeek* ligt, wel eens *Voort* (t); men moet

(s) Zie over dit pandschap boven bl 415!

(t) J. van OUDENHOVEN, *Beschryving der Meïtry*. bl. 74 en W. A. BACHENE t. a. p. IV Deel bl. 632 be- gaan beiden die fout, dat zy *Westerwyk* en *Voort* voor twe onderscheidene Gehugten houden, schryvende aan elk derzelyen ene byzondere Kapel toe. Uit hetgeen hier boven omtrent deze beide benamingen opgegeven is, blykt duidelyk, dat gemelde Geleerden door die twe namen van één en hetzelfde gehugt misleid zyn.

moet *Voort* niet verwarren mét de *Voort*, een Kasteeltjen onder *Groeningen* by *Vierlingsbeek* in het Land van *Kuik*. — De *Biest*, ete Buurt, welke hare byzondere Gemeentens-gronden in 1328 heeft verkregen, hebbende de Inwoners derzelve over deze gronden een byzonder bestier. — *Gorp*, ene Buurt, waarvan de Geleerde JOHANNES GOROPHUS BECANUS zynen naam ontleend heeft

De Inwoners van dit schone Dorp vinden, voor het grootst gedeelte, hun bestaan in den Landbouw; zy bevatten 1866 zielen. Dit Dorp kan zich beroemen de geboorteplaats van verscheidene geleerde Mannen te zyn, als: de straks gemelde JOHANNES GOROPHUS (*van Gorp*), een groot Natuur- Genees- en Taalkundige (*u*); JOH. LANGENKRUIS, Hoogleraar in de Rechten te *Leuven*; JOH. GEORGIUS, Geschiedschryver; in 1572 te *Maastricht* overleden; MARTINUS BECANUS (*van Beek*), Biegtvader van Keizer FERDINAND, overleden te *Wenen* 1624 (*v*); ADRIAAN *van* HILVERENBEEK,

(*u*) Hy heeft zich vooräl berucht gemaakt in de geleerde Wereld door de stelling, dat de Nederduitsche Taal de oudste is van alle Taalen, en dat zelfs alle eigen namen in het Hebreewsch hunne betekenis uit de Kimbrische of Nederduitsche Spraak ontlēnen Zelfs zou ADAM Kimbrisch of Nederduitsch (dit is by hem dezelfde Taal) gesproken hebben. Volgens dezen Geleerden zou ADAM betekenen *Haardam*. EVA, *Eeuwvat*; KAIN, *Kwaadeind*; METHUSALA, *Maak u zalig*; NIMROD, *Neem brood*; NOËCH, *Noodächt*. Deze voorbeelden zyn genoeg, om het dwaze van dit gevoelen aan te tonen.

(*v*) W. A. BACHENE, l. l. IV Deel. bl. 633 verwacht M. BECANUS met J. GOROPHUS BECANUS, aan den Eersten toeschryvende, hetgeen het gevoelen was van den Tweden.

BEER, Abtdy-Heer van het stift van St. NIKO-
LAAS te *Middelburg*, en daarna Priester te
Monster by 's Gravenhage; hy werdt door W.
LUMEI, Graaf van *der Mark*, in 1572 opge-
hangen by *Briel*; men telt hem onder de zo
genoemde 19 of 21 *Gorichemsche Martelaars* (w).

Aan dit Dorp vielen de volgende rampen te
beurt. Het werdt in 1388 door den Hertog
van Gelder afgebrand en verwoest. In 1542
werdt *Hilverenbeek* door M. van RosSEM gebrand-
schat op 1200 Guldens, en ten volgenden Jare
1543 moest het weder aan denzelven 1300
guld. aan branschating opbrengen. In 1586
plunderden de Staatsche Benden dit Dorp uit,
en dreven al het vee naar Holland. In den win-
ter van 1615 en 1616 brandde de Kerk, by
een geweldig onweder, door den bliksem af,
doch werdt in 1617 weer opgebouwd. In 1702
leden de inwoners dezès Dorps, die alle hunne
goederen in de Kerk en op den Toren hadden
gevlugt, ene schade door de Franschen, schoon
zy zich dapper tegen dezelve verweerden, van
10,000 guldens, wyl hun alles werdt ontroofd.
In 1708 plunderden enige Fransche Dragonders
hier

(w) LUMEI en meer Nederlanders hadden gezworen,
hunne baarden niet te zullen laten scheren, voor dat
zy den dood hunner Nabestaanden, op ALBA's last
omgebragt, zouden gewroken hebben. Zie de *Geuzen
Vaderlandsch Dichtstuk*. II Deel bl. 258 LUMEI hadt 19
of 21 Roomsche Geestelyken te *Gorinchem* gevangen,
welke hy in of by *Briel* liet ophangen; hiervan dragen
zy den naam van *Gorichemsche Martelaars*. G. ESTIUS,
de crudelitate in 21 Martyres Gorcomenses schryft deze d ad
verkeerdelyk aan de Hervormden toe, dewyl zy alleen
aan den dollen LUMEI is toe te schryven.

hier alle de huizen, en offerden tevens 19 huizen en schuren, alle vol granen, aan de vlammen op (x). In 1719 werden zeer vele Inwoners dezes Dorps door ene allerbesmettelykste ziekte aangetast en naar het graf gerukt; zo dat de Algemene Staten goedvonden, om dit Dorp door een Kordon te laten insluiten. In 1792 werden hier enige huizen door enen, by ongeluk ontstaan, brand geheel vernield; wordende deze brand nog gelukkig gestuit, anders hadt dit Dorp ene veel grotere schade geleden (y). 's Nachts tusschen den 20 en 21 Maart 1801 sloeg de bliksem in den Toren, doch de brand, hier door ontstaan, werde zo spoedig als gelukkig gebluscht. — Ik kan hier byvoegen, schoon *Hilverenbeek* hierdoor geen nadeel leedt, dat, den Deken des Kapittels aldaar in den zomer 1656 gestorven zynde, die Dekany werdt vernietigd, en de Inkomsten van dezelve aan het Comtoir der Geestelyke Goederen van Oosterwyk werden gehecht.

Het volgende, my door den Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK toegezonden, kan den Leger niet anders dan aangenaam zyn: „ *Hilveren-*
„ *beek*

(x) BACHIENE l. l. zegt dat dit Dorp in 1708 geheel is plat gebrand; doch dit is ene fout. Ik geef het ware.

(y) In de *Vaderlandsche Historie in Themata*, bl. 148 van den vierden Druk, wordt geheel bezyden de waarheid, gezegd; dat dit Dorp in 1792, in minder dan éne uur tyds, geheel door de vlammen werdt verteerd. De Schryver van dit Werkjen, denkelyk A. FOKKE SIMONsz, heeft dezen misflag in den vyfden Druk, bl. 159 veranderd, schoon ook in denzelven dit ongeluk my veel te vergroot voorkomt, dewyl ik zelf de overblyffelen van dien brand, weinige dagen, nadat hy was voorgevallen, heb gezien.

„ *beek* is éne van de oude Vryheden, schoon
 „ de oude Vryheidsbrief niet meer bekend is.
 „ Men verhaalt, dat zekere Vrouw HILVARIS
 „ hare plaats *Hilyerenbeek*, omtrent den Jare
 „ 800 (z), voor de helft aan den Hertog van
 „ Brabant, en voor de wederhelft aan den Bis-
 „ schop van Luik zou hebben gegeven; welke
 „ eerste zyne helft behouden, doch de tweede zyne
 „ helft ten leen zou uitgegeven hebben, en dat
 „ daar van de Halve-Heerlykheid oorspronglyk
 „ zou zyn. Zeker is het, dat dezelve slechts
 „ voor de helft ene Heerlykheid was, bestaande
 „ de Dingbank, behalve *Hilyerenbeek*, uit de
 „ Dorpen *Diesfen*, *Riel* en *Westerbeers*.”

„ Volgens WICHMANS heeft Graaf ANS-
 „ FRIED, naderhand Bisfchop van *Utrecht* of
 „ het Nederficht, en in 1008 overleden, zyn
 „ Dorp *Lommel* aan de Kerk van *Hilyerenbeek*
 „ gegeven; hiervan is het dan, dat de Tien-
 „ den te *Lommel* nog aan het Kapittel van
 „ *Hilyerenbeek* behoren (aa).”

HILVOIRT of HELVOIRT is een groot Dorp,
 liggende ruim anderhalve uur ten zuidwesten
 van 's Hertogenbosch aan de *Nemer*. Men telt
 'er thands 1140 Inwoners, die voor het groot-
 ste gedeelte van den landbouw leven. De
 Kerk is een goed gebouw, voorzien van enen
 net-

(z) Dit Jaartal, met andere Jaartallen, waardoor dit
 geval by andere fchryvers bepaald wordt, vergeleken
 wordende, bevestigt ten vollen de onzekerheid van
 den leeftydvan HILVARIS. Haar leeftyd kan wegens het
 verschil, dat men hieromtrent by de Schryvers aan-
 treft, niet zeker worden bepaald.

(aa) Zie boven bl. 406!

netten, hogen en spitzen Toren. — *Hilvoirt* werdt in 1543 door M. van Rossem onder ene brandschatting van drie honderd guldens gesteld. — In 1560 werdt dit Dorp, door PHILIP II, Koning van Spanjen, als ene Heerlykheid verpand aan HENDRIK BLOEIMANS voor 2904 gl.; doch dezelve in 1657, toen Jonker CORNELIS van GREVENBROEK Bezitter van dezelve was, weder afgelost, en werdt weder een Statendorp: men ziet echter, ten noorden van dit Dorp nog het Kasteel der oude Heren, genoemd: het Kasteel *Zwynsbergen*, liggende aan de *Leibeek*, niet ver van de plaats, waar zy zich met de *Nemer* verénigt. — *Hilvoirt* ontleent zynen naam mischien van het oude woord *hil*, *hille*, hetwelk enen heuvel of hoogte betekent (*bb*).

HULSEL is een klein Dorpjen, waar slechts 249 zielen worden gevonden; het ligt aan de *Reuzel*, dicht by de scheiding van Kempenland. Dit Dorpjen, dat onder de Rechtsbank van *Mierde* behoort, is een der armste Plaatsen der Meiëry, wegens zynen schralen en onvruchtbaren grond, die de Inwoners niet kan voeden. Eertyds lag hier ene Kerk, welke vervallen en weggeraakt is: de Toren bleef echter nog staande, maar brandde in 1753 af; daarna is hy weder enigzints hersteld. — Niet tegenstaande de

(*bb*) E. S. d. G. in het *Taal-Dicht. en Letterkundig Magazyn* van G. BRENDER & BRANDIS. II Deel bl. 166 Ik geef dit echter niet hoger op dan ene gissing. — Betekent *Hil* in *Hilvoert* ene hoogte, wat is dan *voirt*? mischien van het Hoogduitsche *Furt*; ene ondiepte; *waadbare plaats in ene Rivier*.

de armoede dezes Dorps, werdt het nogthands in 1702 door de Franschen geheel uitgeplunderd, en de behoefte Inwoners van alles beroofd, zo dat zy, volslagen arm zynde, zich tot nog toe niet kunnen opbeuren uit hunne armoede. — *Hulsel* is waarfchynelyk de Plaats die in 710, onder den naam van *Hulislaum*, voorkomt, toen een Bosch en andere goederen aldaar aan WILLEBRORD werden gegeven.

KAATSHEUVEL, ook wel *Kaasheuvel* en doorgaands de *Ketsheuvel* genoemd is ene Buurt van *Loon op Zand*. Men vindt onder de Inwoners dezer Buurt, die over het algemeen arm zyn, vele Zwavelkramers. Voorheen was deze Buurt zó berucht wegens den diefschtigen aart der Inwoners, dat men het 'ene schandte rekende, aldaar te wonen of geboren te zyn; ook plagt zich hier ene bende van zogenoemde Heidens of Struikrovers op te houden, welken de wegen zeer onveilig maakten. Thands mag men 'er van zeggen: de Inwoners dezer Buurt zyn wel arm maar in het gemeen eerlyk.

KROMVOIRT eertyds *Cromvoyert* is een klein Dorp, behorende onder de Dingbank van *Vucht*, en liggende anderhalve uur ten noordwesten van 's *Hertogenbosch* aan de *Leibeek*. De Kerk is voor enige Jaren ingestort en niet weder hersteld. De Inwoners dezes Dorps zyn tamedlyk welvarend en vinden een ruim bestaan in den Landbouw; zy bedragen met die van de Buurtschap *Deuteren* (zie van dezelve boven!) 419 zielen. — *Kromvoirt* werdt in 1505 door Hertog PHILIP III als ene Heerlykheid verpand, doch zeer weinige Jaren daarna loste de Stad 's *Hertogenbosch* dit pandschap af. — In 1740 leedt dit Dorpen geweldig door het hoog water. LEI

LEI (De) ene Rivier. Zie boven bl. 29!

LEI (Oude) is een Riviertjen, dat in Oostenryksch Brabant, omtrent het Dorp *Welde*, ontspringt, en zich, na gedeeltelyk de oostelyke grénzen der Baronnie van Breda bepaald te hebben, boven *Goirle* in de *Lei* uitstort.

LEIBEEK (De) een Riviertjen, dat niet ver boven *Loon op Zand* zynen oorsprong neemt; maakt, na zich met de *Nemer* boven *Kromyoirt* verénigd te hebben, ten dele de scheiding tusschen het Land van *Heusden* en de *Meiëry* uit, en valt, onder den naam van *Bosche sloot*, tusschen 's *Hertogenbosch* en het Zuidhollandsche Dorp *Engelen*, in de *Dieze*. Men moet dit Riviertjen niet verwarren met de *Leibeek* in Maasland.

LOON OP ZAND, ook wel *Venloon*, en door de Inwoners, ook van de nabygelegene Dorpen, wel eens eenvoudig *Loen* genoemd, is een groot volkryk Dorp, en de voordeligste Heerlykheid der gehele *Meiëry*. Men telt hier 3500 Inwoners (cc), die meest van den landbouw leven. *Loon op Zand*, hetgeen men moet onderscheiden van de Buurt *Loon* in Drenthe; van *Hoogloon* in Kempenland; van *Grootloon* by *Maastricht*; van het Stadjen *Loon* of *Bergloon* in het Graaffschap *Loon* in Luikerland, niet ver van *Tongeren*; als mede van *Over-* en *Neerloon* in het Land van *Kuik*, zou dus genoemd worden

(cc) De Courier van Bataafsche Brabant brengt het getal der Inwoneren te *Loon op Zand* op 3290 zielen. Dit getal is te klein.

Gg

den wegens de Bergen en Zandduinen, die by en om dit Dorp liggen; het zou den, mindet in gebruik zynde, naam *Venloon* of *Veenloon* dragen van de Venen of Moerasfen, ten noorden dezer Heerlykheid gelegen (*dd*). — De Kerk dezès Dorps is een groot en schoon Gebouw, zynde voorzien van enen hogen en spitzen Toren. Omtrent ten zuiden dezès Dorps ligt het Kasteel van den Here, zynde wel een oud doch echter schoon Gebouw, hetgeen sedert enige Jaren veel verbeterd en vernieuwd is; boven de poort plagt men het volgend latynsch opschrift, hetwelk thands niet meer te vinden is, te lezen:

Melius est mori, quam facere contra bonam virtutem (ee)

By dit Kasteel liggen zeer schone boschen, zynde een eigendom van den Here. — Dit Dorp wordt verdeeld in het *Straats-* en het *Vaarts-Kwartier*. Het eerste draagt den naam van de straat of den weg, die van 's *Hertogenbosch* naar *Breda* hier doorloopt; hier ligt de Kerk. In dit gedeelte ontstondt den 31 Mai 1737 een zware brand, waardoor 42 huizen, 13 schuren en éne brouwery vernield werd; men rekende de schade op 73,000 guldens. — Het *Vaarts-Kwartier* wordt zo genoemd naar ene

(*dd*) De afleiding dezer namen vindt men by J. van OUDENHOVEN *Beschryving der Meïery van 's Hertogenbosch* bl. 72 en, in naevolging van hem, by BACHIEUX l. 1. IV Deel 640. — Zie ook de *Reize door de Meïery in 1799*, bl 8.

(*ee*) D. i : Het is beter te sterven, dan tegen de deugd te zondigen.

ene *Vaart*, die in 1396, onder vergunning van Hertogin JOHANNA, gegraven werdt, ten einde de turf, die hier in de Venen wordt gegraven, gemakkelyk naar 's *Hertogenbosch* te kunnen vervoeren; deze *Vaart* is reeds sedert lange tyden in onbruik geraakt en vervallen; men ziet 'er echter nog een gedeelte van, bekend onder den naam van *Bosfche Sloot* (zie boven LEIBEEK!). Gemelde Venen raakten in 1541 zo hevig in brand, dat het niet mogelyk was denzelven te blusfchen als door het graven van zeer diepe sloten, door welken die brand werdt tegengehouden. Hetzelfde ongeluk gebeurde ook in 1590 (ff). Onder dit Dorp behoren verscheide ne Buurten, waarvan *Kaaisheuvel* (zie boven!) het voornaamste is.

Loon op Zand werdt in 1269 door Hertog JAN I. ten leen uitgegeven aan Jonker WILLEM van HOORN, en is nimmer weer afgelost, maar sedert altyd ene Heerlykheid gebleven. — In 1587 werdt het Kasteel dezès Dorps door de Staatfche benden, onder bevel van den Grave van HOHENLOE, ingenomen, doch korten tyd daarna ging het weder over aan de Spaanschen, onder het bevel van den Grave van MANSVELD.

In

(ff) BACHIENE, die dezen brand uit OUDENHOVEN beschryft, begaat enige fouten, zo het gene drukfeilen zyn; want hy zegt, dat de eerste brand voorviel in 1341, en de tweede *negen en veertig* Jaren later, in 1491; dan — dit zou een verschil wezen van 150 Jaren. De opgegevene jaartallen zyn ook niet naauwkeurig. Zie BACHIENE t. a. pl. Deel IV bl. 643. Wy volgden OUDENHOVEN t. a. pl. bl. 72.

Gg 2

In 1666 heerschte hier ene pest, die 'er reeds lang gewoed en vele menschen ten grave gebragt hadt. — In 1748 lagen op de heide, tuschen *Loon op Zand* en *Waalwyk*, de Staatsche en Duitsche hulpbenden gelegerd. Hier was, van den 30 October tot den 27 November, hunne laatste legerplaats, wyl de vrede, te *Aken* getroffen, den 18 November dadelyk werdt getekend; waaröver, zo door het klein geweer, als door het Kanon, door deze gelegerde benden ene grote vreugde werdt bedreven.

Het volgende ben ik aan den Here en Mr W. C. ACKERSDYCK verschuldigd: „By enen brief van Saturdag na Hemelvaartsdag 1269 werdt „*Loon op Zand* aan WILHELMUS Heer van „*Hoerne (Hoorn)* verpand. Men vindt den „brief by C. BUTKENS (gg); maar hetgeen by „zonder is, dezelve komt niet overéén met den „oorspronglyken nog voorhanden, zynde 'er „verscheidene regels ingevoegd. Hertog JAN „gaf daarby het Dorp van *Venloene*, met alle „de woestyne, heide, moer en wildernissen „toebehoorte, mede het derde deel der Tien- „de van *Tilborgh*, en al het bebouwbare land „in *Eudenhout* met boschen en beemden.”

MAAS (Oude). Een Riviertjen, hetwelk eigenlyk niet tot de Meiëry hoort, maar echter, wyl het enigzints den Meiëryfchen bodem raakt, niet stilzwygende kan verby worden gegaan. Het neemt zynen oorsprong uit de *Maas* by *Heusden*, stroomt langs *Gansoiën* en *Haagoord*,
en

(gg) *Trophées de Brabant*. Tom 1 page 103.

en ontlast zich tusſchen *Geertruidenberg* en de *Bakkers-kil* in den *Biesbosch*.

MICHELSEGESTEL (St.), het welk men ook wel eenvoudig *Gestel* noemt, draagt zynen naam naar den Eerst-Engel MICHAËL, welke ook de Beschermheilig der Kerk is; men moet het onderscheiden van *Moergestel*, van *Gestel by Eindhoven* en van *Luiksch-Gestel*. Dit Dorp is uitmuntend ſchoon en groot, liggende anderhalve uur ten zuiden van 's *Hertogenbosch* aan den regten oever der *Dommel*; ook plagt hetzelfde ene Heerlykheid te wezen van den Keurvost van den Paltz, die 'er voorheen alle ambten, zelfs de Predikants-plaats, begaf; dit heeft sedert 1794 opgehouden. Dit Dorp heeft enen ſtraatweg, in 1774 met ſtenen belegd, en het is hier zeer levendig wegens den menigvuldigen doortogt van Reizigers, Rydtuigen en Karren naar 's *Hertogenbosch*. De Kerk is een zeer ſchoon gebouw; voorzien van enen hogen Toren, pronkende met erſte hoge, fraaie ſpitze naald; zy ligt midden in het Dorp, ook heeft men hier voor weinige Jaren een zeer ſchoon Raadhuis, tegen over de Kerk gelegen, gebouwd. Men vindt hier vele ſchone Buitenplaatzen, voorzien van aangename tuinen, ſchone bosſchen en landeryën, als; *Zegewerp*; *Haanwyk*; *Nieuw Herlaar*; *Overkerk*; de *Grote* en *Kleine Ruwenbergen* en anderen. Noordwestelyk van dit Dorp lag eertyds een Kasteel, niet ver van de plaats waar de *Lei* in de *Dommel* valt, en dus niet ver van *Vucht*, met naam *Herlaar* of gemakkelykheid-halve *Halder*; maar het is al sedert lange tyden afgebroken, en daarna is 'er een ander geſticht door Heeren uit het Geſlacht van PROUNINCK gezegd van

DEVENTER, het welk, ter onderscheiding, *Nieuw Herlaar* genoemd is; de huizen, by dit Kasteel gelegen, maken ene Buurt uit van *Michielsgestel*, welke ook *Halder* eigenlyk *Herlaar* wordt genoemd. Men heeft hier verscheidene Buurten, waarönder de kleine Buurt *Rummel*, ten noordwesten van dit Dorp gelegen, het opmerkelykste is, dewyl men aldaar enige Romeinsche oudheden, te weten een *Traanfleschjen* en enen *Offer- of Oustersteen*, gevonden heeft. — De Inwoners, die uit 1910 zielen bestaan, vinden, voor het grootst gedeelte, wyl de grond hier vruchtbaar is, een rykelyk bestaan in den landbonw; zy leveren granen, vruchten en groenten aan 's *Hertogenbosch*.

In 1672 sloeg een gedeelte van het Fransche leger, onder het bevel van den Grave van *CHAMILLY*, zich op dit Dorp neder, waardoor de Ingezetenen groten overlast en schade leden. In 1794 leedt dit Dorp veel door de Engelschen en Franschen; 'er viel hier toen ene Schermutseling voor tusschen deze benden, en men kan nog in sommige huizen de Kanonkogels ingemetzeld zien, welke 'er by die gelegenheid in en door geschoten werden. — Voor ettelyke Jaren viel hier een zeer zware hagelslag, die wegens de zwaarte der stenen, waarvan enigen groter dan duiveneiëren waren, en meer dan een half pond woegen, grote schade veröorzaakte.

Het volgende, my door den kundigen *W. C. ACKERSDYCK* gunstig toegezonden, bevestigt of het gestelde, of levert iets op, hetgeen ik niet hadt opgetekend omtrent dit Dorp, en beneemt my dus de moeite van verdere naar-
spq.

sporing. Het verdient dus hier voorzeker ene plaats. Zie hier zyne woorden! „ *Michielsgestel* was ene Heerlykheid van den Keurvorst van den Paltz. leen toereikende aan den Bischof van *Luik*. Toen Paus URBANUS III in 1186 de Collegiale Kerk van St. JAN te *Luik* onder zyne bescherming nam, noemde hy onder hare bezittingen het Dorp *Gestel* (*Michielsgestel*) met zyn toebehoren.”

„ *Oud Herlaar* is lang afgebroken. *Nieuw Herlaar* is nog voor handen; voor hetzelfde plagt ene poort te staan met dit opschrift: ALBERTI ET HENRICI DE DEVENTER FRATERNUM OPUS 1544 CONCORDIA (*hh*); doch die poort is weggeraakt, zynde het oud Kasteel in 1791 zodanig verbouwd, dat van het oud Gebouw byna niets meer dan het Torentjen kennelyk is. Thands wordt dit Gebouw gebruikt tot een Roomsch-Katholiek Seminarium, hetwelk aldaar zeer bloeijen toeneemt.

„ Onder *Michielsgestel* is ene Buurt genoemd de *Pettelaar*, daar ene Schans plagt te liggen, waar van het overblyffel nog te zien is (*ii*). Deze uithoek ligt zeer naby de Stad 's *Hertogenbosch*; enige huizen en hoeven liggen onder denzelven. 'Er loopt een weg van daar naar de Waterpoort van 's *Hertogenbosch*, genoemd de *grote Hekel* (*kk*);
de-

(*hh*) D. i. Een Broederlyk werk van Albertus en Henricus van Deventer in 1544. Eendragt.

(*ii*) Boven bl. 141!

(*kk*) Zie van deze Waterpoort boven bl. 1251

„ deze weg wordt in den zomer veel gebruikt
 „ van hun, die van *Michielsgestel* naar 's *Herto-*
 „ *genbosch* gaan en ten rug keren: dezelve strekt
 „ ook tot ene wandeling naar buiten voor de
 „ Bosfchenaars, vooral op Zon- en Feestda-
 „ gen, wanneer een groot aantal volks naar
 „ de Herberg, op de *Pettelaar* gelegen, gaat (*).”
 „ Onder dit Dorp ligt ook ene Buurt *Rum-*
 „ *mel* naby de *Dommel*; daar is nog een berg-
 „ jen, niet door de natuur maar door men-
 „ schen handen gemaakt; twe aanmerklyke ge-
 „ denktekenen van Romeinsche Oudheid zyn
 „ in of by hetzelfde gevonden door den Let-
 „ ter en Oudheidkundigen Mr. H. COPES in
 „ het laatst der XVII eeuw, welke de byzon-
 „ dere opmerking van den geleerden G. CU-
 „ PER verdiend hebben Men vindt daar over
 „ in het brede gehandeld door Mr. H. van
 „ WYN (II).”

MIERDE (Hoge) oudtyds *Myerds* genoemd,
 is een klein Dorp, liggende omtrent negen uren
 zuid zuidwest van 's *Hertogenbosch* aan een Ri-
 viertjen de *Aa*, by de grenzen van Oostenryksch
 Brabant. De Kerk, die thands ingestort ligt,
 was voorheen een goed gebouw; de Toren is
 staande gebleven, en is voorzien van ene ho-
 ge en schone spits. Dit Dorp bevat niets schoons.
 De grond is 'er schraal en mager, en de In-
 woners, die een getal van 422 zielen uitma-
 ken, over het algemeen arm. In 1702 werd
 dit

(*) *Reize door de Meïery van 's Hertogenbosch in 1798*
 bl. 22.

(II) *Historische en Letterkundige Avondstonden I stuk*
 bl. 20 en volg.

dit Dorp door de Franschen geweldadig uitgeplunderd.

MIERDE (Lage) is eensgelyks een klein en geen fraai Dorpien, het heeft echter ene vry goede Kerk met enen stompen Toren. Het ligt noordoostwaards van het vorige Dorp tusfchen de *Aa* en de *Rauzel*. De Landeryen zyn hier ook onvruchtbaar, en de Inwoners niet welvarende; derzelve getal is 390 zielen. Dit Dorp trof in 1702 hetzelfde ongeluk als *Hoge Mierde*. — „ *Hoge Mierde*, en *Lage* „ *Mierde* — Dit heeft my de Heer W. C. „ ACKERSDYCK ter hand gesteld — zyn ieder „ een afzonderlyk Dorp, doch maken samen „ met *Hulfel* éne Dingbank en oude Vryheid, „ waarvan echter de Vryheidsbrief niet meer „ voor handen is, uit. In 1212 verkocht en „ gaf ook gedeeltelyk THEODERICUS van AL. „ TENA aan de Kerk van *Averbode* alle zyne „ tienden in twee plaatskens beiden genoemd „ *Mirta*; ook 'tonbebouwde land gelegen tus- „ fchen de Hofftede van *Culstrode* (thands „ *Kulensrode*, zynde nog ene Buurt van *Lage* „ *Mierde*) en 'twater de *Beek*; en in 1298 „ nam de Hertog van Brabant die en andere „ bezittingen van de Abtdy van *Everbode* on- „ der zyne bescherming. — De Bank van de „ *Mierden* is de enige in het Kwartier van „ Oosterwyk, waar men de Antwerpensche „ Kostuimen volgt.”

MOERGESTEL, ook *Gestel* by Oosterwyk genoemd, ligt tusfchen *Hilyerenbeek* en Oosterwyk, vier uren ten zuidwesten van 's Hertogenbosch, en vyf uren ten noordwesten van *Eindhoven*, aan het levendig en vischryk Riviertjen

de *Reuzel*, en dus niet aan de *Nemer*, zo als sommigen willen (*mm*). Dit Dorp, dat zynen naam ontvangen heeft van de Venen of Moerasfen, die by hetzelfde liggen, is groot doch niet fraai. De Kerk is een schoon gebouw, hebbende op haar midden een klein Torentjen, en aan de westzyde enen schonen hogen Toren, voorzien van ene schone hoge spits. Aan het Riviertjen de *Reuzel*, ten noordoosten van dit Dorp ligt het Kasteel van den Here, en niet ver van hetzelfde nog een ander oud Gebouw, in oude schriften het *Broodhuis* genoemd. De Inwoners maken een getal uit van 1093 zielen, en vinden een rykelyk bestaan in den landbouw, dewyl de grond hier vruchtbaar is. — *Moergestel* werdt in 1560, door PHILIP II, Koning van Spanjen, als ene Heerlykheid uitgegeven aan JASPAR SCHETS, Baron van *Grobendonk* (*nn*). — In de Oogstmaand van 1388 werdt dit Dorp door de Gelderschen afgebrand, en alle landeryën daar omstreeks bedorven. In 1542 werdt aan dit Dorp door M. van Rossem ene brandschatting opgelegd van vyfhonderd guldens. In 1584 brandde de Parochiekerk hier geheel af, maar werdt door de Inwoners in 1610 weer opgebouwd. In 1702 werdt *Moergestel* door de Franichen deerlyk geplunderd.

Hee

(*mm*) *Tegenwoordige staat der Verenigde Nederlanden.*
II Deel bl. 71

(*nn*) BACHENE t. a. pl. Deel IV bl. 648 begaat enen groten misflag, dewyl hy dezen JASPAR SCHETS verwurt met ANTONI SCHETS, Baron van *Grobendonk*, en Gouverneur van 's *Hertogenbosch*, ten tyde, toen in 1629 deze stad door Piins *Fredrik Henrik* werdt in genomen.

Het volgende is van den Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK. „ In 1349 droeg BEERTE „ van den DORPE, 'sHere van BANTERSHEMS „ Wyf, de Heerlykheid van *Gestel* by *Oosterwyk* aan den Hertog van Brabant op, en „ ontving die weder van hem ten leen; doch „ zulks was maar het laag en middenbaar rechtsgebied. In 1392 vergunde de Hertogin „ JOHANNA aan den Here van *Gestel* by *Oosterwyk*, zyn moer (veengronden) in zyne „ heerlykheid te mogen verkopen en vercynfen. „ De Hoge Heerlykheid werdt mede in 1560 „ aan den toenmaligen Here in pandschap door „ den Hertog uitgegeven, en dat pandschap „ werdt in 1657, toen zulks omtrent andere „ Dorpen plaats hadt, niet ingelost.”

NEMER (De) een klein Riviertjen, dat by *Enschot* zynen oorsprong neemt, en vervolgens, na *Haren* en *Hilvoirt* verby gestroomd te hebben zich tusschen het Kasteel *Zwynsbergen* en *Kromvoirt* met de *Leibeek* verénigt, vallende dan onder den naam van *Bosche sloot* beneden 's *Hertogenbasch* in de *Dieze*.

NIEUWKUIK, zo genoemd ter onderscheiding van het Dorp *Kuik* in het Land van *Heusden*, en van *Kuik*, de Hoofdplaats van het Land van *Kuik*, is ene Heerlykheid, liggende aan de noorder grenzen der Meiëry by Zuidholland. Voorheen hadt dit Dorp schonere huizen dan tegenwoordig; want den 2 Juny 1746 werden hier, door enen ongelukkigen brand, vele huizen vernield, en onder andere ook de Kerk, welke niet groot, en met een klein Torentjen op het dak voorzien, een nog niet oud gebouw is; zy is door de Hervormde Gemeente de-

dezes Dorps, die kerkelyk onder *Drunen* hoort, weder opgebouwd, deels uit eigene kosten, deels uit liefdegiften en gecollecteerde penningen; zy is dus een allerwettigst eigendom der Hervormden, en nogthands heeft men dezelve aan de Roomfchen moeten afstaan, die dezelve nog in bezit houden. — Dit Dorp werdt eerst in 1383, als ene Heerlykheid, uitgegeven door JAN van KUIK, Here van *Hoogstraten*, aan enen zekeren KUYST van WYCK. Na den Munsterschen vrede in 1648 werdt *Nieuwkuik*, als niet behorende onder de Meiëry, door den Koning van Spanjen van de Algemene Staten ten rug geëischt, doch aan dezen eisch werdt niet voldaan. — Men telt hier 818 Inwoners, welke voor het grootfte deel van den landbouw leven. De grond is hier vruchtbaar.

Dewyl men vele onnaauwkeurig — onwaar — en tegenftrydigheden omtrent dit Dorp by onderscheidene Schryveren geboekt vindt, zo kan het volgende, waarin my alles zeer naauwkeurig omtrent dit Dorp, door den Geleerden M. W. C. ACKERSDYCK, is opgegeven, niet anders dan zeer gepast hier geplaatst worden:

„ *Nieuwkuik* een afzonderlyk Dorp en Heerlykheid heeft nooit onder de Meiëry gehoord,
 „ en verschynt op gene Meiëryfche of Kwartiersvergaderingen, schoon het veelal, om deszelfs ligging, tot het Kwartier van Oosterwyk gebragt wordt. Dit Dorp is in 1383 door JAN van KUIK, Here van *Hoogstraten*, als ene Heerlykheid uitgegeven aan BOUDEWYN KUYST van WYCK, zo als dezelve ook altyd, en nog door den tegenwoordigen Bezitter van den Hertog van *Hoogstraten* is ver-
 „ he-

„ heven. *Nieuwkuik* hoorde in vroegeren tyd
 „ niet onder Brabant (oo), maar onder het Land
 „ van *Luik*, en betaalde in de Quotifiatiën van
 „ hetzelfde; hetwelk in de XVII eeuw ook door
 „ die van *Nieuwkuik* is aangevoerd met dat ge-
 „ volg, dat zelfs H. H. Mog. den 10 July
 „ 1636 verklaarden: dat *Nieuwkuik* resorteerde
 „ onder den Lande van *Luik*. Naderhand is
 „ zulks echter anders begrepen, en *Nieuwkuik*
 „ is onder de Generaliteit gekomen en geble-
 „ ven, en op denzelfden voet als een Meië-
 „ rysch Dorp behandeld, maar evenwel zoda-
 „ nig, dat het nooit tot Meiëryfche of Kwartiers-
 „ vergaderingen behoord, of in de Kwartiers-
 „ taxe betaald heeft. Men heeft ook in dit
 „ Dorp de onderhorigheid aan de Hoofdstad
 „ 's *Hertogenbosch*, in het stuk van hoger beroep
 „ (*appel*) of beschryven van Vest- of verband-
 „ brieven, niet willen erkennen, hoewel van
 „ het eerst gemelde voorbeelden, en wel reeds
 „ van oude tyden, voor handen zyn. Men
 „ volgt te *Nieuwkuik* niet het 's *Hertogenbos-*
 „ *sche* maar het *Hollandsch versterrecht*.” —

OOSTERWYK, weleer *Oesterwyck*, wordt
 dus genoemd ter onderscheiding van *Westerwyk*,
 een Gehugt van *Hilverenbeek*, en moet onder-
 scheiden worden van het *Hollandsch Dorp Oos-*
terwyk aan de *Linge* niet ver van *Leerdam*. —
Oosterwyk is een groot en schoon Dorp, zynde
 de

(oo) W. A. BACHENE stelt (t. a. pl. Deel IV bl.
 647): dat dit Dorp volstrektelyk tot Brabant, en wel
 tot het Kwartier van *Antwerpen*, zou behoren; maar
 dit is bezydende waarheid, zo als uit het bovenstaande
 blykt.

de Hoofdplaats van het Kwartier van denzelfden naam, en voerende den titel van *Vryheid*; het ligt omtrent drie uren ten zuidwesten van 's Hertogenbosch, aan de samenvloeiing van de *Lei* en *Reuzel* (pp). — Oosterwyk was voorheen veel groter dan tegenwoordig, want men telde 'er eertyds *agt en dertig* brouweryën, en meer dan *vyfhonderd* weefgetouwen voor wolle lakenen; dit Vlek en Vryheid was daardoor zeer welvarend, doch thands is dezelfs welvaart, vooral door vorige oorlogsrampen, zeer verminderd, men telt 'er tegenwoordig maar *1655* inwoners (qq), welke ook nog ten dele hun bestaan vinden in het vervaardigen van wolle lakenen, maar voornaamlyk in den landbouw, dewyl de grond hier vruchtbaar is — Men heeft hier een ruim Marktplein, waarop een Lindeboom staat, welks gelyke in dikte en ouderdom (hy telt verscheidene eeuwen) nergens bekend is; men rekent den omtrek van den stam op zestien Rhylandische voeten. en de takken breiden zich zó ver uit, dat een geheel Regiment Voetvolk onder dezelve staan en schuilen kan. Men houdt onder denzelven de wekelyksche Botermarkt (rr). — De Kerk is een ruim en luchtig Gebouw, versierd met een klein spits Torentjen op derzelve midden; voorheen was zy een uitmuntend gevaarte, voorzien van enen hogen en fier.

(pp) BACHENE I. I. bl. 621 noemt de *Lei* en *Nemer*, maar hierin begaat hy ene fout.

(qq) De *Courier van Bataafsche Brabant* No. 30 telt hier verkeer 1316 zielen.

(rr) J. van OUDENHOVEN, *Beschryving van de Meitry van 's Hertogenbosch* bl. 69 zegt: „ Hier is een groot „ Merkt.

sierlyken Toren met een Klokkenſpel; zy bezat ook een uitmuntend Orcheſt van marmer, ſteunende op marmeren pilaren; zy hadt een ſchoon orgel en twintig altaren, doch in 1583 werdt zy door het Krygsvolk afgebrand; zy werdt door de Inwoners wel wêer herſteld, maar weinigen tyd daarna ſtortte dé Toren om ver op de Kerk, waardoor zy ten dele verbryzeld werdt, wordende naderhand ſlechts het Choor en de zydpannen herbouwd. — Op het Marktlein by den Lindenboom plagt ene Kapel, aan MARIA gewyd, te ſtaan, maar dezelve vervallen zynde, werdt op derzelve plaats in 1728 een Raadhuis gebouwd; de Kapel droeg den naam van: *Onze Lieve Vrouw van Mirakelen aan de Linde.* — Er plagt hier een Vrouwen-klooster te liggen van den derden regel van ST. FRANCISCUS, en genoemd: *Het Dal van Maria en Katharina*; het was geſticht in 1451, en brandde vervolgens weder af in 1574; het werdt wel wêer herſteld, doch na den Weſtphaalſchen Vrede in 1648 zyn de Nonnen uit hetzelve vertrokken naar *Baarle*, op de grenzen der Baronnie van *Breda* en Ooſtenrykſch Brabant, en dit Klooster is daarna, benevens zyne Kerk, geheel en al weggeraakt.

Dit

-
- „ Merktpleyn, ende ſtaet daer op enen grooten ende
 „ ſchoonen Lyndenboom, vermaert door geheel Bra-
 „ bant, ende heeft drie plaetſen in den opganck tot
 „ omgaande Solderen of Cameren afgeſchoten, in de
 „ ronde ſyn ſyn tacken wel veerthien roeden wyt uit-
 „ breydende, ende is deſen Lyndenboom voor eenighe
 „ eeuwen in den Gelderſchen Oorlogh ſoo niet geheel,
 „ altydts tengrooten deele afgebrandt geweest.”

Dit schone Dorp en Vryheid onderging van tyd tot tyd vele rampen. De volgende zyn de voornaamste: In 1388 werdt het door den Hertog van Gelder geheel afgebrand. In 1542 legde M. van Rossem deze Vryheid in de asch, en stelde haar nog daar de te boven onder ene brandschatting van 4,000 guldens; ook eischte hy in 1543. weder ene somme van 7,000 guldens. In 1583 leedt dit Dorp zeer veel door het Krygsvolk, hetwelk, gelyk wyzagen, de Kerk aan de vlammen opofferde. In 1642 sloeg het leger der Algemene Staten zich, uit gebrek van voorraad, by deze plaats neder, waardoor zy veel leedt. In 1728 pleegden de Roomsche Inwoners dezer plaats groten moedwil aan het huis van den Hervormden Leeraar, hetgeen aanleiding gaf tot een zeer streng plakkaat van H. H. Mogenden.

Hetgeen my de Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK omtrent dit Dorp vriendelyk toegesonden heeft, verdient hier vooräl ene plaats. Het is het volgende: „ Oosterwyk is ene oude
 „ Vryheid; dat recht is by enen brief van Hertog HENRIK I van Brabant, van St. KATHARINADAG [25 Nov:] 1230, aan hun, die by en
 „ in Oosterwyk woonden, verleend. en zulks
 „ even gelyk aan de Burgers van 's Hertogenbosch, van welken brief nog een afschrift voorhanden is. Hertog JAN III verleende by brieven van
 „ 14 Maart 1354 aan dezelve het houden van ene Week en twe Jaarmarkten, en gelastte
 „ daar by aan de Schouten van 's Hertogenbosch en van Oosterwyk den stroom van de Rivier
 „ [De Lei] tusschen den Bosche ende Oosterwyk te doen ruimen en openhouden overäl, en al
 „ 20 „

„ zo, dat men gerieflyk met Schepen van den
 „ *Bosche* tot *Oosterwyk*, ende van daar weder
 „ ten *Bosche* totter markten varen mag, ge-
 „ lyk men voormaals te varen, plag. — Het
 „ Dorp en Kwartier van *Oosterwyk* was door
 „ Hertog WENCESLAUS en Hertogin JOHANNA
 „ verpand aan de Hertogin van Gelder voor
 „ ene zekere Somme. De Stad's *Hertogenbosch*
 „ loste dezelve weder in, en gaf daartoe drie
 „ duizend drie en ene halve oude gulden schil-
 „ den, onder belofte van voorzeide Dorp en
 „ Kwartier, en andere Dorpen en Vryheden
 „ in de *Meiëry* nimmer te zullen verpanden en
 „ vervreemden van de Stad's *Hertogenbosch*,
 „ by enen brief van 9 September 1360 (ss).”

„ Onder de Dingbank van *Oosterwyk* beho-
 „ ren ook *Udenhout* (zie beneden!) *Haren*; *Heu-*
 „ *kelom*; *Berkel* en *Enschot* (zie deze Dorpen bo-
 „ ven!), De verëning van alle welke Plaat-
 „ zen samen onder de vryheid en dingbank
 „ van *Oosterwyk* schynt reeds zeer oud te zyn;
 „ immers in den Jare 1494 zeiden Schout
 „ Schepenen en Ingezetenen van *Oosterwyk*:
 „ dat zulks toen reeds *honderd en vyftig en*
 „ *meer Jaren* alzo hadt plaats gehad, wanneer
 „ die van *Haren* verlof hadden gekregen, om
 „ enen Schout en schepenen te *Haren* afzon-
 „ derlyk te hebben, doch welk verlof by enen
 „ brief van PHILIP III van 17 October 1495 we-
 „ der werdt ingetrokken, en de oude verëning
 „ we-

(ss) Dezen brief vind men by J. H. VAN HEURN,
Hinorie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch. Deel IV.
 bl. 252. en ook, doch hier en daar met ene kleine
 verändering by J. VAN OUDENHOVEN, *Beschryving van*
Meiëry van 's Hertogenbosch bl. 78 der beste uitgave.

Hh

„ weder hersteld. — Hoewel alle zes voorsz.
 „ zeide plaatsen samen éne dingbank uitma-
 „ ken, zo is echter ieder een afzonderlyk
 „ Dorp uitmakende; en ten aanzien der ge-
 „ meentens-gronden heeft ook byzondere ge-
 „ meenschap en afgescheidenheid plaats. Ene ge-
 „ meente, op ST. BARBARADAG (4 Decemb.)
 „ 1300 uitgegeven, hoort aan Oosterwyk en
 „ aan Haren: éne, uitgegeven Saturdag na
 „ Pinksteren 1309 (tt), hoort aan Haren,
 „ aan Udenhout en aan Berkel: éne derde, uit-
 „ gegeven op ST. JAN (24 Juny) 1327, hoort
 „ aan Heukelom en Enschot.”

„ Er plagt te Oosterwyk ene Burg te staan,
 „ ter plaatze, nog genaamd de *Hoge Burg*,
 „ daar een heuvel is, waar nog de stenen van
 „ de fundamenten ontdekt worden; voor eni-
 „ ge jaren zyn daar verscheidene zilveren pen-
 „ ningen gevonden, doch gene Romeinsche,
 „ maar alle van de Midden-eeuw.”

RIEL, het geen met *Riel*, één der zes Ge-
 lugten in Peelland, of met *Riel* in Overysfel
 niet vermengd moet worden; is een klein
 doch welvarend Dorpjen, horende onder de
 dingbank van *Hilverenbeek*, twe uren ten noord-
 westen van hetzelfde, aan het Riviertjen de
Donge, by de grenzen der Baronnie van *Breda*.
 Er ligt ene kleine Kerk met enen middenma-
 tigen Toren. De Inwoners reket men op 313
 zielen. — In 1586 werdt *Riel* door de Staat-
 sche benden geplunderd, en al het Vee naar
 Holland gedreven. In 1702 leedt dit Dorp-
 jen

(tt) Zo myne rekening my niet bedriegt, dan viel
 Pinksteren 1309, hier door W. C. ACKERSDYCK opge-
 geven, in op den 19 van Bloeiemaand.

jen ene gehele uitplundering door de Franschen.

ROZEP (De) is een klein Beekjen, het welk zich omtrent in het midden tusschen Oosterwyk en Esch in de Lei ontlast.

RUMMEL, ene Buurt. Zie vooräl MICHELSGESTEL!

SLOOT (De Bofsche). Zie LEIBEEK, LOON OP ZAND en NEMER!

TILBURG is ene Heerlykheid, en het grootste en volkrykste Dorp niet alléen van het Kwartier van Oosterwyk, maar zelfs van de gehele Meiëry; men mag deze Heerlykheid ook onder de schoonste Dorpen van ons Vaderland tellen; mischien is zy wel het volkrykste Dorp van ons geheel Vaderland. — Dit Dorp ligt aan de zuidelyke grenzen der Meiëry, rondom in ene grote heide, vier uren ten zuidwesten van 's Hertogenbosch, zes uren ten noordwesten van Eindhoven, en omtrent vyf uren ten zuidwesten van Breda. Tilburg is stadwyze, huis aan huis bebouwd, en de straten zyn met stenen belegd. Het heeft een schoon Marktveld, waar op ene wekelyksche markt en vier jaarmarkten worden gehouden; het pronkt met ene zeer schone en grote Kerk, voorzien van enen hogen Torent met enen groten knop. Voorheen lag hier een oud Kasteel, het *Huis te Tilburg* genoemd, behorende aan den Here dezer plaats, maar hetzelfde is in 1755 afgebroken, en in deszelfs plaats is een geheel nieuw en schoon Gebouwflicht. — Hetgeen de levendigheit van Tilburg vergroot, en dus deze plaats zeer veraan-genaamt, is: dat men hier een Postcomptoir heeft, van waar de brieven uit Holland en Brabant komende, verzonden worden: Men kan

H h 2

hier

hier ook toebrengen, dat de *Dostwagens* van *'s Herdogenbosch* en *Breda* hier wisselen, en altyd enige uren vertoeven als ook een *Tourkar* op *Antwerpen*. — — *Tilburg* heeft vele *Gehugten* en *Buurten*, welke, wegens de volkrykheid, byna als kleine *Dorpiens* kunnen worden aangemerkt, als *Hasfelt* (zie boven!); *Stokhasfelt*; *Broekhoven*, het geen van ene *Buurt* van denzelfden naam in *Kempenland* moet onderscheiden worden; *Eindhoven*, niet te verwarren van het *Stadjen Eindhoven*; *Veldhoven*, onderscheiden van het *Dorp Veldhoven* in *Kempenland*; *Klein Tilburg*; *Kervel* en anderen. — *Tilburg* telt 8,532 (*uu*) *Inwoners*, die zich toeleggen op den *landbouw* en *veeteelt*, doch voornaamlyk op het maken van *Wollen Lakens*, welke hier zeer goed geweven worden, en, in deugdzaamheid, voor de *Verfierche* noch *Leidensche Lakenen* behoeven onder te doen; deze *Lakenen* worden veel verzonden; vooräl levert de jaarlyksche verzending derzelve naar *Smyrna* zeer veel voordeel op. Men heeft hier in 1798 enen *Windvolmolen* gebouwd aan den linker-oever der *Lei*;

(*uu*) Sommigen willen, dat dit getal veel te klein zy, en dat 'er byzondere redenen zouden geweest zyn, waaröm, by de *Volkstelling* hier ter plaatze, het getal der *Inwoners* te klein is opgegeven. De vrees voor den *krygsdienst* zou vele jonge lieden zich voor enen tyd hebben doen verwyderen, of hunne namen hebben doen verzwigen. Ik wil de waar- of onwaarheid van dit gezegde niet bepalen. — Men wil, dat de *Volkrykheid* te *Tilburg* groter moet zyn, dewyl in deze *Plaats* zeer zeker voor *twintig duizend guldens* *Diestet Bier* jaarlyks wordt gedronken, behalve het *Bier* dat hier in zes *Brouweryen*, die alle de handen vol hebben, aanhoudend wordt gebrouwen.

Lei; dit geeft veel gemak en voordeel, dewyl men de Lakenen, hier geweven, elders moest laten vollen (vv). — Men schryft de volkrykheid van *Tilburg* toe aan het verwoesten van *Vucht* (zie beneden VUCHT!) door M. VAN ROSSEM, zo dat de Inwoners van dat Dorp gedwongen waren, om zich te *Tilburg* en elders neder te zetten.

Dit Dorp werdt in 1387 door Hertoginne JOHANNA tot eene Heerlykheid verpand, voor 4,000 oude Frankische Schilden (ww), aan PAULLUS van HAASSTRECHT; vervolgens werdt deze Heerlykheid, wyl de pandpenningen niet konden worden afgelost, door de Eersthertoginne ISABELLA CLARA EUGENIA erflyk verkocht aan HUIBERT van MALSEM, onder die voorwaarde, dat de Koper de vorige pandpenningen zoude aflossen, en dan nog aan haar betalen 5,000 ponden Vlaamsche Munt van veertig groten het pond, dat is: van énen gulden. — In 1543 werdt dit Dorp door MARTEN van ROSSEM gebrandschat op 4,000 guldens.

(vv) Het weven van wollen Lakenen geeft hier aan duizenden menschen den kost. Zelfs geeft deze handtering hier enen tak van handel, welken men elders vruchtenloos zou zoeken, naamlyk Menschenwater (*urine*), hetwelk tot de wollen-laken-redery volstrekt onontbeerlyk is. In sommige arme huisgezinnen wordt jaarlyks wel voor dertig of veertig guldens hier van verkocht.

(ww) De Schilden waren alle niet van énerlei waarde, want men hadt Schilden van 14 of 15 stuivers, die naderhand tot 25 of 30 stuivres zyn verhoogd geworden. Ook hadt men Schilden van 20 stuivers.

Hb 2

dens. In 1581 werdt het Kasteel van *Tilburg* door *de la GARDE*, Kolonel in dienst der Algemene Staten, ingenomen. In 1586 plunderden de Staatsche benden dit Dorp geheel uit, dryvende al het vee naar Holland. In 1672 vielen de Franschen in *Tilburg* op enen dag, waarop toen juist Kermis en Markt werdt gehouden, en beroofden de Inwoners van huisraad, vee en vooräl van hunne lakenen; men begrootte de schade op *honderd duizend* guldens. In 1702 plunderden de Franschen dit schone Dorp weder geweldadig uit. In 1747 en 1748 stonden, in de nabyheid van *Tilburg* de Legera der Bondgenoten en der Franschen, waardoor dit Dorp veel schade leedt, vooräl aan bomen en houtgewas. In 1794 viel hier in September op den Heuvel een hevige schermutseling voor, tuschen de Franschen en de Geällieerde waardoor 12 man op de plaats bleven, waar na de partyën ieder op een uur afstand zich verwyderden, en de gebesfeerde verbonden wierden. — In 1795 verzamelden zich hier enige Lieden, die zich als Volksvertegenwoordigers der Meisry en het verdere Staatsch-Brabant opwierpen; zy hielden hier enigen tyd hunne zittingen, tot zy dezelve vervolgends naar *'s Hertogenbosch* verplaatsten. De Storm van 9 November 1800 woedde hier sterk. Het water zou toen in de putten binnen enen korten tyd tot ene aanmerkelyke hoogte opgerezen zyn; ook meende men toen aldaar ligte schokken, als die ener aardbeving, gevoeld te hebben (xx).
Dat

(xx) Beschryving van den Storm van den Negenden November des jaars 1800, bl. 30.

Dat *Tilburg* eertyds *Drieburg*, naar drie Burgen of Kastelen, gelyk A. WICHMANS wil (yy), zou genoemd zyn geweest, is ene onwaarheid. Dit blykt ook uit het volgende, door Mr. W. C. ACKERSDYCK my vriendschappelyk ter hand gesteld: Er is geen blyk ter wereld, dat *Tilburg* ooit *Drieburg* zou geheten hebben; zulks schynt alleen ene speling van den Uitvinder te zyn; zo als GRAMMAYE 'er *Tullisburgum* van maakt, en daarom iets Romeinsch in dien naam vindt. Reeds in de plaatstekening van een Diploma van 709, waarby E. GELBERTUS, Zoon van GAOTBERTUS aan Bisshop WILLEBRORD geeft het naby *Tilburg* gelegen *Alphen*, in den Lande van *Breda*, leest men *Tilliburgis*, waardoor buiten allen twyfel *Tilburg* wordt bedoeld. Het tegenwoordig *Tilburg* schynt oudtyds *Oost-Tilburg* genoemd te zyn geweest, terwyl door *West-Tilburg* *Berkel* (zie van hetzelfde boven!) zou bedoeld zyn. In 1222 hieldt Hertog HENRIK I. van Brabant de Burg of Kasteel van *Tilburg* van den Bisshop van *Utrecht* ter leen, en droeg zyn overig vry goed van *Tilburg* aan de Hoofdkerk van *Keulen* op, en ontvong dat weér van dezelve ter leen. In 1231 gaf dezelfde Hertog het Patronaatschap van *Tilburg* aan de Abtdy van *Tongerlo*; in 1241 gaf echter een byzonder Edelman, GISELBERT van *TILBURG*, het derde deel der novale Tienden van *West-Tilburg* aan de Abtdy van
 „ Ton-

(yy) In *Brabantia Mariana*. Libri III. Capite 40.

5, Tongerlo; en in 1244 gaf dezelfde Ridder
 ,, aan de Abtdy van St. GEERTRUI te *Leuven*.
 ,, ene Tiende onder *Tilburg*. In den oorsprong-
 ,, lyken brief van gifte van *Loon op Zand* van
 ,, 1269, hier voor gemeld, leest men: dat
 ,, Hertog JAN een derde deel der Tienden die
 ,, Plaats gaf aan *WILLEM van HOERNE*, en zy
 ,, wordt daar *Tylborch* genoemd.”

UDENHOUT is een afzonderlyk Dorp, be-
 horende onder de dingbank van *Oosterwyk*; het
 draagt zynen naam van de Boschen, die in des-
 zelfs nabyheid te vinden zyn, en ligt drie uren
 ten zuidwesten van 's *Hertogenbosch*. Men zag
 hier eertyds ter plaatze, waar nu dit Dorp ligt,
 een groot Bosch, dat in 1269 nog aanwezig
 was; dit werdt van tyd tot tyd weggehakt, en
 in akkers en weilanden veranderd, waaruit ver-
 volgens dit Dorp, zynde één der jongsten in de
Meiëry, ontstaan is. Er ligt hier een schoon
 Kasteel, en schone boschen. De Kerk is een
 klein Koepelgebouw met een spits Torentjen.
 De grond is 'er kleiächtig en vruchtbaar, en de
 Inwoners, die op 1675 zielen berekend worden,
 leggen zich toe op den landbouw.

Hetgeen my de naauwkeurige Geleerde, W.
 C. AOKERSDYCK, omtrent dit Dorp bezorgd
 heeft, verdient hier ene plaats. „*Udenhout* was
 ,, wel eer slechts een bosch. Het heet nimmer
 ,, *Endenhout* (zz); die opvatting heeft haren
 ,, oorsprong uit ene lees- of drukfout van *BUT-*
 ,, KENS.”

— (zz) J. H. van HEURN ter a. pl. Deel I. bl. 14.
 zegt ook, in naarvolging van *BUTKENS*, dat *Udenhout*
 oudtyds *Endenhout* werdt genoemd.

„ KENS, in de uitgift van LOON OP ZAND van
 „ 1269, hiervoor vermeld, waarin by hem *Euden-*
 „ *denhout* gelezen wordt; doch in den oorspronglyken
 „ Uitgiftbrief leest men *Eudenhout*:
 „ en de uitlegging van dien naam by GRAM-
 „ MAYE door *Udonis Silva*, het *Bosch van Udo-*
 „ *schynt* zeer gepast, daar de naam van UDO
 „ in de midden-eeuw zeer bekend was. — In
 „ den voorzeiden brief van 1269 wordt *Venloe-*
 „ *ne*, nu *Loon op Zand*, gezegd te liggen tus-
 „ schen het *Bosch van Eudenhout* en den *Gron-*
 „ *delen Merken*, en daarby wordt tevens aan
 „ WILLEM van HOERNE ter leen gegeven al
 „ het beploegbaar land in *Eudenhout* met bos-
 „ schen en weiden. In den jare 1309 was daar
 „ nog een bosch; want, in den uitgiftbrief van
 „ de Gemeente van *Haren* van dat jaar, wordt
 „ dezelve gezegd zich te strekken *tot den Drup*
 „ *van 's Hertogenbosch van Udenhout*. Het is nog
 „ niet geheel boven menschen geheugen, dat
 „ deze Plaats maar enige weinige huizen en In-
 „ woners hadt, die onder de Parochie van Oos-
 „ terwyk hoorden, en daar ter Kerk gingen: de
 „ vruchtbaarheid van den grond hadt denkelyk
 „ zeer veel tot den aanwas dier Plaats toege-
 „ bragt; want de grond aldaar is van enen klei-
 „ achtigen aart, en geheel verschillende van
 „ die, die in den omtrek gevonden wordt, zo
 „ dat het hout 'er ook ongemeen wel en we-
 „ lig groeit.”

VENLOO. Zie LOON OP ZAND!

VUCHT, hetwelk men moet onderscheiden
 van *Vucht* in Luikerland boven *Mazeik*, ligt
 ene halve uur zuidelyk van 's *Hertogenbosch*;
 het is een zeer oud Dorp, zelfs ouder dan de

Hh. 5

Hoofd-

Hoofdstad der Meiëry, ook is het hier zeer aangenaam en levendig wegens den doortogt van alles, wat uit 's Hertogenbosch naar Maastricht, Luik, Eindhoven en andere plaatsen gaat. Er liggen hier twe Kerken: de éne met naam van **ST. LAMBERTS-Kerk**, om dat zy den **H. LAMBERTUS** is toegewyd, staat midden in het Dorp; zy was voorheen veel groter dan tegenwoordig. Men bouwde in 1560 enen schonen zwaren Toren aan de westzyde dezer Kerk, voorzien van ene hoge Spits, doch deze brandde vervolgens door een onweder af, blyvende alleen het muurwerk staande, hetgeen nog van allen Deskundigen, wegens zyne hecht en fraaiheid voor een kunststuk van bouwkunde wordt gehouden (aaa). Deze Kerk brandde, gedurende het beleg van 's Hertogenbosch door Prins MAURITS in 1603, af, en werdt weder in 1619 hersteld, doch het Ruim of Schip is niet weër opgebouwd; op het Choor, hetwelk toen herbouwd werdt, staat thands een klein spits Torentjen. De oude Kerk staat meer zuidwaards in het Dorp langs den Steenweg naar Eindhoven; zy is de oudste Parochiekerk van *Vucht*, zynde aan den Apostel **PETRUS** geheiligd, waaróm zy den naam draagt van **ST. PIETERS-Kerk**, doch gewonelyk wordt zy de *Strojen-Kerk* genoemd, omdat derzelve dak met stro gedekt is; zy heeft een zwaren Toren, die alle tekenen van enen hogen ouderdom verraadt; hy is met ene
lage

(aaa) J. F. MARTINET, *Historie der Wereld* Deel VIII, bl. 509, of zyn *Vertrigd Nederland* deselfde bladzide.

lage kap gedekt, welke in 1761 met leien be-
legd is: den 27 Juny 1771 sloeg de bliksem
door het dak dezes Torens, doch veroorzaakte
geenen brand. — Onder dit Dorp liggen zeer
vele schone Herenhuizen, of zo genoemde Ka-
stelen, als: *Kouwenburg*; *Spreeuwenburg*; *Zions-
burg*; *Leeuwenburg*; *Leeuwenstein*, onderschei-
den van het Slot *Leeuwenstein* aan de Leidse
Vaart in Holland; het *Eendjen*; *Voorburg*, ene
schone en in den hedendaagschen smaak ge-
bouwde Buitenplaats, welke niet verward moet
worden met *Voorburg* by 's *Gravenhage*; *Mau-
rik*, welke van het Dorp *Maurik* in de Neder-
betuwe in Gelderland moet onderscheiden wor-
den. is een antiek en prachtig gebouw, waar-
op Prins FREDRIK HENRIK, by de belegering
van 's *Hertogenbosch* in 1629, zyn hoofdkwartier
hieldt; dit *Maurik* droeg voorheen den naam
van *Heimshuis* of *Heer Heims Huis*, naar zyne
Eigenaars, omdat de jonkers HEIM 'er bezit-
ters van waren. Misschien is gene éne (ten
minsten zo ver bekend is) dezer genoemde
Buitenplaatzen ene Adelyke Hoffstede (*bbb*). —
*Er plagt hier voormaals, ten noorden in dit
Dorp, ene Kommanderie van de Duitsehe Rid-
derorde te liggen; deze is reeds, voor de over-
gave van 's *Hertogenbosch* in 1629, geslecht en
weggeraakt. Digt by dezelve zag men ook
een Klooster der Karthuizers van een trotsch
aan-

(*bbb*) W. A. BACHIERE, t. 2. pl. Deel IV. bl. 654
zegt: dat deze Buitenplaatzen alle Adelyke Hoffsteden
geweest zyn, maar uit het boven aangezekende blykt,
dat hiervoor volstrekt geen bewys is.

kanzien; hetzelfde werdt in 1473 gesticht: in 1566. werdt hetzelfde door de Beeldstormers geplunderd en verwoest (ccc), zodat de Prior en Moniken zich naar 's Hertogenbesch in veiligheid moesten begeven; hier bleven zy tot in 1629, gaande na de overgave van gemelde Stad naar Bokstel, en vervolgens in 1632. naar Antwerpen.

Dit schone Dorp bevat 1343 Inwoners, welke hun bestaan vinden in het houden van herberg, in de vischery, en vooral in de landbouw, dewyl de grond hier zeer vruchtbaar is. Het bestaat uit verscheidene Buurten en Gehugten, waarvan *Bergenshuizen* (zie boven!) het voornaamste is.

De lotgevallen dezès Dorps zyn deze: In 1446 stondt dit Dorp onder water, en om dergelyke ongelukken in het vervolg te voorkomen, werdt het in 1463 ingedykt. Ten jare 1505 werdt dit Dorp aan jonker LAMBERT MILLINK, als ene Heerlykheid, verpand, doch weinige jaren daarna loste de Stad 's Hertogenbosch dit Dorp benevens *Kromvoirt* voor 1366 Rhynsguldens en 13 stuivers, zodat dit Dorp nog als ene Heerlykheid aan die Stad toebehoort. M. van Rossem brandde in 1543 hier meer dan zes honderd huizen af; zyne Soldaten, schoon alle Roomschgezinden, wielen in het Karthuiser-Klooster, juist terwyl de Priester de Misse las, en rukten denzelven den gewyden Kelk uit de handen. Dit Klooster moest de verdere verwoesting voor 700 guldens afko-

(ccc) Zie boven bl. 187 J

kopen; ook moesten de uitgeplunderde Inwoners aan dezen dollen Krygsman nog 200 gulden betalen: hierdoor werdt dit Dorp zó verarmd, dat vele Inwoners zich naar elders, vooräl naar *Tilburg* begaven, om den kost te zoeken. In den jare 1579 sloeg de Prins van *PARMA* zich hier met zyn leger, hetgeen van alles gebrek hadt, neder, waardoor *Vucht* zeer veel leedt. In 1580 viel hier ene hevige schermtuzeling voor tusſchen enige Heusdenaars, die *'s Hertogenbosch* meenden te verrassen en enige Bosſchenaars. In 1583 werdt dit Dorp door enige Staatsche benden gedeeltelyk afgebrand. In de onderscheidene belegeringen van *'s Hertogenbosch* in 1601, 1603 en 1629 leedt *Vucht* ook zeer veel. In 1757 stondt *Vucht* geheel onder water, de dyken waren op vele plaatzen doorgebroken, en gene enkele woning was watervry. In 1794 geschiedde aan dit Dorp grote schade door de belegering van *'s Hertogenbosch* door de Franschen. In het begin van het volgend jaar 1795 werdt *Vucht*, wyl de dyk aan de oostzyde was doorgebroken, geheel overſtroomd. — Na den Orkaan van 9 November 1800 zou op deze Plaats een Goudäelaar zyn gevangen, wordende dit geval op deze wyze verhaald (*ddd*): „Te *Vucht* is

(*ddd*) *Beschryving van den Storm van den Negenden November des jaars 1800.* bl. 28. Dit gestelde is niet zeer naauwkeurig, dewyl het Gebergte *Caucasus*, liggende by *Geörgien*, en het *Taurusgebergte* by *Persien*, beiden in *Asia*, in deze Beschryving schynen gesteld te worden in *Peru*, een bekend Gewest in Zuid-america, want men leest 'er IN (dit woordjen heb ik in de aangehaalt

„ is een levendige zogenoemde Goudarend op-
 „ gevangen, die zeldzaam hier te Lande zich
 „ levendig vertoont, zynde de Gebergten *Cau-*
 „ *casus* en *Taurus*; *Peru* en de noordelyke
 „ Landen zyne gewone verblyfplaats. ”

Het geen my de kundige W. C. ACKERS-
 DYCK omtrent dit Dorp meldt, dient niet ver-
 geten te worden. Dus schryft my die Geleerde
 Man: „ Volgens GRAMMAYE zou, naar het
 „ verhaal voor ene Chronyk van ST. TRUDO
 „ geplaatst, *Vucht* door de Hertogen van Gel-
 „ derland aan Hertog HENRIK van Brabant ver-
 „ kocht zyn. Het is ook denkelyk dezelfde
 „ plaats, van welke de Monik STEPHELINUS,
 „ tusfchen de jaren 1050 en 1056 fchryvende,
 „ meldt als een Dorp in *Taxandria* gelegen,
 „ waar één der wonderwerken van ST. TRUDO
 „ zou gebeurd zyn. — Die van *Vucht* plagten
 „ vry te zyn van houtfchatten, tollén, markt-
 „ gelden en andere ongelden onder dien by-
 „ zonderen en vreemden last: dat zy altyd het
 „ Gerichte ten *Bosche* moesten helpen volvoe-
 „ ren over de misdadigen, zo als het in de
 „ brieven van bevestiging van 1498 wordt uit-
 „ gedrukt — te weten: Op de *Vuchtsche* heide
 „ plagt een groot gevaarte van enen stenem
 „ galg te ftaan, met drie *Torentjes* en *yzere*
 „ *Spillen*, bekend onder den naam van de *Drie*
 „ *Torentjens Galg*, waaraan de lyken der ge-
 „ nen,

haalde woorden met opzet weggelaten) *PERU*. Men zou
 ook moeten befluiten uit die Beschryving, dat *Peru* tot
 de noordelyke Landen behoort, daar het integendeel
 tot het zuidelyk Halfrond der Aarde moet gebragt
 worden.

„ nen, die in 's Hertogenbosch met de galg ges-
 „ straft waren, werden opgehangen; die van
 „ *Vucht* moesten de ladders tot dat einde, daar-
 „ toe aanbrengen en stellen; hetgeen altyd met
 „ veel tegenzin geschiedde. In 1795 zyn zy
 „ van dien last ontheven, toen, gelyk overal
 „ plaats greep, die galg werdt weggebroken. — —
 „ *Vucht* plagt, als ene Heerlykheid, waarvan
 „ de tydelyke Hoogfchout van 's Hertogenbosch
 „ Heer was, en de voordelen genoot; beschouwel
 „ te worden; men weet hiervan echter den oors-
 „ prong niet.”

Ten noordwesten van *Vucht* (dit mag ik niet
 stilzwygend verbygaan) ligt de, in onze Vader-
 landsche Geschiedenissen zeer bekende, *Vucht-
 sche Heide*. Op dezelve viel den 5 February (eee)
 1600 het zonderling gevecht voor tusfchen JEAN
 CHARLES de BREaute een Fransch Edelman,
 Ritmeester in dienst der Algemene Staten, met
 twe en twintig zyner Ruiters, en GERARD
 ABRAHAMSZ. of *Lekkerbeetjen*, Lieutenant in
 Spaanschen dienst met een gelyk getal Ruiters.
 In dit gevecht sneuvelde *Lekkerbeetjen*; hy werdt
 met de anderen, die van zyne zyde gesneuveld
 waren, zeer prachtig in de Klooster-Kerk der
 Dominicalen te 's Hertogenbosch begraven, en
 men stelde een Latynsch Graffchrift, in onrym
 en rym, boven hun graf, waarin deze daad he-
 melhoog werdt geprezen (fff). — BREaute
 werdt

(eee) Den 5 November, zegt BACHRE t. a. pl.
 IV Deel bl. 656. Maar dit is verkeerd.

(fff) Dit graffchrift is van den volgende inhoud:
 Provocatus ab Hoste Gallicæ Turmæ Duce, Dominus
 „ da

werdt gevangen, en, tegen het gegeven woord, in koelen bloede (men zegt, en zulks is zeer waarfchyntlyk, door GROBBENDONK zelve, zyn-
de

„ de BREAUDE, genere claro, ætate feroci, GERARDUS
 „ ABRAHAMI *Sylvæducentis*, in ducenda equitum item Tur-
 „ ma, D. ANTONII de GROBBENDONCO vices gerens,
 „ cum XX duobus Commilitonibus contra totidem Gal-
 „ los, veteri Horatorum exemplo, virtute et successu
 „ admirabili, cæsis hostibus XVII in conspectu Patriæ,
 „ ac pro eius gloria fortiter dimicans, cum Fratre AN-
 „ TONIO ac tribus aliis militibus suis cecidit, qui a Tur-
 „ mæ Sux Duce solemnè funere huc delati, ob mortem,
 „ qua non potuit contingere gloriosior, resurrectionem
 „ gloriosam hic expectant.

„ Anno 1616 Non, Febr.

„ Vivite magnanimi Juvenès, fortissima nostræ
 „ Robora militiæ, Patriæ vobisque parastis
 „ Æternum virtute decus. Victricia gentes
 „ Arma stupent aliæ, certamine viribus æquo,
 „ Marte pari numero, palma sed dispare, Gallus
 „ Hostis in hoste probat: volucres Victoria pennas
 „ Exuit, Advaticis fedes ut figat in oris,
 „ Belgica terrarum dum gloriâ circuit orbem.”

Dat is: GERARD ABRAHAMSZ, Bosfchenaar, Luitenant der Ruitery van den Here ANTONIUS van GROBBENDONK, door den edelen en dapperen Here de BREAUDE, Ritmeester onder de Franschen, uitgedaagd zynde, en met twe en twintig zyner Spitsbroeders tegen even zo veel Franschen, naar het voorbeeld der oude Horatiusfen, met ene verwonderlyke dapperheid en gelukkig gevolg voor de eer des Vaderlands stryden, is, nadat hy, in het gezigt van hetzelfde, zeventien vyanden gedood hadt, met zynen Broeder ANTONIUS en drie anderen zyner Ruiters, gesneuveld. Hun Ritmeester heeft hen hier prachtig begraven. Zy verwachten hier, wegens den roemryksten dood, die hun ter beuro kon vallen, ene zalige opstanding.

Dat

de toen Gouverneur der gemelde Stad) vermoord. Dit is door het volgend Tydvers ver-
 eeuwigd :

DE HEER VAN BRIAUTE, EEN CLOECK VIIIS EDEL HEER
 SCHOOT LECKERBETGEN DOOT, DIES HI VERMOORT WERT WEEB.

Het ligchaam van BREAUTE, waarin men dertig
 wonden telde, werdt naar *Dordrecht* gevoerd,
 waar het uitgeschilderd, vervolgens naar Frank-
 ryk gebragt en aldaar eerlyk begraven werdt.
 Dit geval, hetgeen in alle onze Vaderland-
 sche Geschiedenissen is te vinden, werdt
 door een Vers (ggg) der vergetenheid niet al-
 leen

Den 5 February 1600.

Leest lang, grootmoedige Jongelingen, dappersten
 onzer benden! Gy hebt, door uwe dapperheid, voor
 het Vaderland en Uzelven enen eeuwigen roem ver-
 worven. Laat andere volken uwe overwinnende wa-
 penen bewonderen, want Gy vocht in enen gelyken
 stryd, met gelyk getal, doch met ene ongelyke over-
 winning. De Franschen, uwe vyanden, pryzen zelfs
 de dapperheid in den Vyand. De Overwinning legt
 hare vleugels af, om haren zetel op de Meiërysche
 grenzen te vestigen, terwyl de roem der Nederlanders
 de gansche aarde doorwandelt.

(ggg) Dit Vers, by P. BOR CHRISTIAENSZ, *Beschry-
 ving van 's Hertogenbosch*, bl. 71, te vinden, is van den
 volgenden inhoud :

„ Myn onversaechde hert en al te fieren meest,
 „ Ghedreven door myn jeucht beleyd' en heete bloet,
 „ Die my niet luystren liet na 't heylsame vermaen
 „ En de bevelen my, by myn Velt Heer gedaen,
 „ Heeft my doen treden in een onbedachte stryt,
 „ Met luyden, die heur Eer, en goede name quyt.

Ij

„ Al

leen onttrukt, maar men beeldde dit gevecht ook in verschillende platen, en vele schone schilderyën, waarvan 'er nog verscheidene, door beroemde Meesters geschilderd, voor handen zyn, af. — BREAUDE, die 's nachts voor dit gevecht te *Loon op Zand* sliep, hoorde aldaar 's morgens de Misfe, biegtte zich en gebruikte het Sacrament, voor hy zich met GERARD ABRAHAMSZ in den stryd inliet. Zyne Weduwe, die zeer schoon en maar twintig jaren oud was, begaf zich in een Klooster.

WAALWYK, in vroegere tyden *Walewyc* en *Waelwyc*, moet onderscheiden worden van *Waalwyk* onder *Riethoven* in Kempenland. Dit Dorp is ene Heerlykheid, liggende omtrent drie uren ten westen van 's *Hertogenbosch*, anderhalve uur ten zuidwesten van *Heusden* en even zo ver ten noorden van *Loon op Zand*, aan de Hollandsche grenzen; het wordt onder de zogenoemde *Langestraat* gerekend. *Waalwyk* is een schoon Dorp,

„ Als valsche schelmen, end' verraders van het landt
 „ Veroordeelt waren tot de galge, vol van schandt,
 „ Alwaer ick vromelick als een Soldaet my queet
 „ En in het eerst getreft, doot neer ter aarden sneet
 „ D' aenvoerder van de geen, die tegens my te velt
 „ Ghecomen waren: end' ben voorts met groot gheweelt
 „ Gevallen op de rest: maer myn volk my verliet
 „ Met bloeden moede, dies gheraect ik in 't verdriet.
 „ Ghevangen zynde, heeft men my met wreed' bedryf
 „ Met coelen bloed' ontsielt, en myn ontbloote lyf
 „ Onmenschelyk ghetraecteert, so dat niet enig deel
 „ Van boven tot beneen, en bleef in syn geheel
 „ Tot dat ik was geschent, met wonden driemaal thien
 „ Noyt was so fellen doot in eenighen crych te zien.”

Dorp, bevattende 1408 zielen, welken zich niet alleen op den Landbouw, maar vooräl ook op den Koophandel toelaggen. De grond is hier vruchtbaar, en men treft 'er geen enkel plekje onvruchtbaren grond of heide aan (*hhh*), 'er wordt hier veel en goed hooi, bekend onder den naam van *Langstraatshooi* geteeld. Ene schone Vaart uit het Dorp tot in de *Oude Maas* gegraven, verschaft den Inwoneren de gelegenheid om allerlei Koopwaren uit Holland te halen, en vooral Zout, uit de Zoutketen by *Dordrecht*, hetgeen overäl door de *Meiëry*, onder den naam van *Waalwykszout*, vervoerd wordt. — De Kerk dezès Dorp is een luchtig gebouw, op welks midden een tamelyk hogen en spitzen Toren staat. 'Er ligt een schoon Raadhuis, en de Straten zyn met stenen belegd. Eertyds lag hier een Nonnenklooster, *Nazareth* genaamd, hetzelve werdt in 1454 gebouwd, doch is thands niet meer aanwezig (*iii*). Die

(*hhh*) „ Aan de zuidzyde heeft *Waalwyk* zwaar Bouwen en Teelland, en aan de noordzyde Wei- en Hooilanden met Sloten afgescheiden, welke 's winters meermalen door hoge vloedèn en sterke westelyke winden met Zeewater overstroombd en door deszelfs slibbet vetter en vruchtbarer gemaakt worden.” *Tegenwoordigen Staat der Verénigde Nederlanden*. Deel II. bl. 75. Dit is ene dubbele fout: want vooréerst kunnen de weilanden by *Waalwyk* niet door het Zee-, maar wel door het *Maaswater* overstroombd worden, ten tweden is het eerststadelig aan de weilanden, daar het *Maaswater* integendeel vruchtbaarheid aanvoert.

(*iii*) In den *Tegenwoordigen Staat der Verénigde Nederlanden*. Deel II. bl. 77. wordt dit Klooster, als nog aanwezig, opgegeven.

Dit Dorp was voorheen veel groter dan tegenwoordig, schoon het nog een groot en aanzienelyk Vlek is, want het heeft verscheidene rampen en andere lotgevallen moeten doorworstelen. In 1304 werd het door de Hollanders, onder NIKOLAAS, Heer van *Putten* en *Stryën*, die toen het bevel binnen *Dordrecht* voerde, geheel in de asch gelegd (kkk). In 1364 werd *Waalwyk* door WENCESLAUS, Hertog van *Brabant*, en zyne Gemalin JOHANNA verkocht tot eene Heerlykheid, echter onder deze voorwaarde, dat de Heer van *Brederode*, die 'er eigenaar van werd, 'er geen Kasteel (Kastelen werden in die tyden als sterktens gebruikt) zou bouwen, en hieraan is het toe te schrijven, dat hier tot nog geen Kasteel, gelyk zulks op andere Heerlykheden plaats heeft, wordt gevonden. In 1421 werd het door den zo genoemden ELISABETHS vloed geheel overstroomd en verwoest, doch is naderhand weêr herbouwd. In den jare 1619 hieldt de beroemde S. EPISCOPIUS, en andere Remonstrantsche Leeraars, die uit de Veréinigde Gewesten gebannen waren, hier, onder oogluiking van den Bischoep van 's *Hertogenbosch*, enigen tyd zyn verblyf. De nimmer volprezen HUGO de GROOT nam, na zyne vlugt uit *Loevestein* in 1621, over dit Dorp zyne reize aan, verkleed als een Metzelaar, naar *Parys*. Den 30 Mai 1730 leedt *Waalwyk* geweldig door donder, bliksem en een geweldigen hagelslag.

Ten

(kkk) Deze gebeurtenis heeft MELIS STOKR wydropig beschreven in zyne *Rymchronyk*. Boek VIII. vss. 1149 — 1771.

Ten jare 1735 bekwamen die van *Waalwyk* verlof van de Algemene Staten, om hunne Vaart te verbreden en te verdiepen. In 1748 hieldt Prins WILLEM IV, hier enigen tyd zyn hoofdkwartier. Voor enige jaren ontftond hier een felle brand, waardoor vele huizen werden verteerd. Men kan hier byvoegen: dat WILLEM IV, Graaf van Holland, die van *Waalwyk* in 1409 tolvry in Holland maakte.

Hetgeen my de Geleerde W. C. ACKERSDYCK medegedeeld heeft, mag hier niet vergeten worden. — „*Waalwyk* wordt reeds in den meerge-
 „ melden oorspronglyken brief van 1269 *Waal-*
 „ *wyk* genoemd. By enen brief van Dingsdag
 „ na ST. LUCIA (na 13 December) 1303, ver-
 „ leende Hertog JAN II. van Brabant aan deze
 „ Plaats gelyke Vryheid, als de Steden *Leuven*
 „ en *'s Hertogenbosch* hadden, en wordt de Plaats
 „ daarby reeds *Stad en Vryheid* genoemd; en
 „ werden ook Schepenen aldaar bevoegd ver-
 „ klaard, om over misdaden recht te spreken.
 „ In 1364 werd *Waalwyk*, als ene Heerlykheid
 „ gegeven aan Jonker van BREDERODE. By
 „ enen brief van 15 October 1516 werd aan
 „ den Here en Ingezetenen van *Waalwyk* ver-
 „ gund, ene Week- en Jaarmarkt te houden.
 „ In 1526 werd aan *Waalwyk* toegestaan enen
 „ Straatweg door de Plaats te maken; en in
 „ 1529 werd aan dit Dorp verleend octrooi
 „ tot het heffen van Straat- of Weggeld over
 „ denzelven. — Over de brug over de *Oude*
 „ *Maas* tuschen *Waalwyk* en *Gansoiën* is reeds
 „ boven gehandeld.” Zie GANSOÏEN!

WESTERBEERS is een klein en geen
 li 3 Schoon

schoon Dorpjen, behorende onder de Rechts-
 of Dingbank van *Hilverenbeek*, van welk Dorp
 het ene grote uur ten zuidoosten verwyderd
 ligt, by de grenzen van Kempenland, ten
 westen, of aan de linke zyde der *Grote Beerze*.
 Alhoewel *Westerbeers* een afzonderlyk Dorp
 is, zo komt het echter in 1620 voor als een
 Gehugt van *Hilverenbeek*, doch zodanig, dat
 evenwel de Regerers en Ingezetenen van *Wes-*
terbeers zelve een pleitgeding (Procedure)
 voerden tegen de Regerers en Ingezetenen van
Neterfel over zekere Gemeentens-gronden,
 waarin den 2 January 1620 vonnis werdt ge-
 wezen ten hunnen nadele, en ten voordele van
 die van *Neterfel*. — 'Er plagt hier ene kleine
 Kapel te staan, zynde echter thands vervallen.
 De Inwoners, die niet zeer welvarend zyn, en
 zich op den Landbouw toeleggen, bedragen
 221 zielen. — *Westerbeers* werdt in 1702 door
 de Franschen geheel uitgeplunderd.

WESTERWYK zie HILVERENBEEK!

TIEN

T I E N D E A F D E L I N G.

B E S C H R Y V I N G

V A N

M A A S L A N D.

Thands zyn wy in onze Beschryving gekomen aan het laatste en kleinste Kwartier der Meiëry, te weten:

M A A S L A N D,

hetgeen, volgens GRAMMAYE (a) oulings een Hertogdom, behorende aan de Hertogen van Lotharingen, was, en in de vroegste tyden door de Tenkteren (b) bewoond geweest zou zyn. Dit Kwartier bevat de volgende Dorpen, Gehugten enz.

ALEM

(a) In *Taxandria* Tit. *Maeslandia* Cap. I. J. van OUDENHOVEN schynt ook niet vreemd van dit gevoelen. *Beschryving der Meiëry van 's Hertogenbosch* bl. 64.

(b) J. F. MARTINET *Historie der Wereld*. Deel II. bl. 358. Maar — de Tenkteren bewoonden, gelyk ik boven bl. 40 aantekende, *Westphalen* aan de Rivier de *Lippe*.

- **ALEM** voorheen *Althem*, welke namen misschien verbasterd zyn uit *Adel-Heim* (c), ligt omtrent drie uren ten noorden van 's *Hertogenbosch* aan de *Maas*, welke hier ene grote bocht vormt; zodat dit Dorp byna als op een Schiereiland gelegen is. *Alem* was eertyds ene Heerlykheid van de Abdy van *St. Trujën*, in het Bisdom van Luik; vyf uren ten westen van *Maastricht* gelegen, welke dezelve, tot hare laatste vernietiging toe, bezeten heeft. Omtrent den jare 1146 hadt OTTO, Graaf van *Duras* zyn goed *Aleym* (*Alem*) aan dat Klooster gegeven, doch de Abt kreeg met deszelfs Zoon ARNULFUS daaröver verschil, hetwelk echter in 1150 werdt bygelegd onder deze voorwaarde, dat de Abt een ander goed daarvoor moest afstaan. *Alem* is sedert ene Heerlykheid, behorende aan den Abt van *St. Trujën* gebleven, schoon men het nothands als iets byzonders kan aanmerken, dat de Hertog van Brabant in 1306 het Gemaal over die Plaats aan den Here van *Kesfel* schonk. — De *Maas* heeft door hare overstromingen dikwyls vele schaden aan dit Dorp veroorzaakt. De eerste Kerk dezès Dorps

(c) Dit is zeer waarschynelyk, en wel te meer, om dat men onder *Maren* nog Landeryën, naar den kant van *Alem* gelegen, vindt, die men *Adels-Land* noemt; echter vindt men dit Dorp reeds in zeer oude tyden *Aleym* en *Alem* genoemd. Volgens deze afleiding zou *Alem* betekenen een vry stuks lands, want *Adel* betekent, zo als wy boven, bl. 327, zeiden: vry, en *Heim* zegt ene weide, of naderhand een stuk Lands. G. BRENDER & BRANDIS, *Taa.-Dicht.- en Letterkundig Magazyn*, I. Deel. bl. 133.

is reeds lang voor de Hervorming (*Reformatie*) weggeraakt, en zou men nu moeten zoeken aan den regten oever dier Rivier, schoon dezelve eerst aan den linken oever derzelve heeft gelegen. De tweede Kerk is ook door het water weggespoeld; en de derde, zynde een klein Gebouw met een klein Torentjen op haar midden, is voor omtrent negentig jaren gesticht en nog in wezen. In 1672 leedt dit Dorp veel by den doortogt der Franschen onder den Marschalk de TURENNE. In 1740 werdt dit Dorp geheel door het water overstroomd, en onderging daardoor grote schade. Den 21 Augustus 1768 sloeg de bliksem hier in de Kerk onder den Godsdienst, hy deed 'er zeer zeldzame uitwerkselen, doch beschadigde den Predikant noch zyne Horers, uitgenomen twe, die zeer ligt werden gekwetst (d). De Inwoners van dit Dorp, dat niet groot is, maar enen vruchtbaren grond bezit, bedragen 226 zielen; zy vinden hun bestaan in den Landbouw, Vischery en het werken aan de dyken langs de *Maas*.

AVESTEIN, hetwelk eertyds het *Hof ten Bogaarde* by *Meerwyk* onder *Dinther* werdt genoemd, is een adelyk Huis, liggende aan de *Aa* by de grenzen van *Peelland*; aan hetzelfde plagt het middelbaar en laag Rechtsgebied (e) te be-

fout

(d) Dit geval is door J. F. MARTINET in alle zyne omstandig. en byzonderheden medegedeeld aan de *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, welke hetzelfde heeft geplaatst in het XIV Deel harer Verhandelingen, in 1773 uitgegeven.

(e) BACHENE, l. l. IV. D. bl. 672. schryft aan dit Kasteel verkeerdelijk het *Hoog* Rechtsgebied toe.

behoren, en maakte dus ene Heerlykheid op ziezelve uit; het bezat een Laathof, hetwelk in 1459 door den Hertog van Brabant aan den Here werdt bevestigd, en daartoe vergund, om uit zyne Laten of Leenmänner (f) enen *Meiër* en zeven *Goede Mannen* te beëdigen.

BERCHEM, eigenlyk *Bergheim*, en door-gaands *Bergen* genoemd, moet men niet verwarren met *Berchem* in Gulicherland; *Berchum* in het Graaffchap Limburg; *Berchem* by *Answerpen*; *Berchem* by *Leuven*; *Berchem* by *Bruggen* in Vlaanderen noch met *Berchem* boven *Oudenaarde* aan de *Schelde*. Het Meiërysch *Berchem* is een groot en uitgebreid Dorp, liggende vyf uren ten noordoosten van 's *Hertogenbosch* aan de *Ravensteinsche* grenzen. Het vertoont zich, van de zuidzyde gezien, niet onäartig als een halven cirkel, welke het bouwland, in welks midden een Koornwindmolen staat, omringt. De Kerk, die in het westeinde dezes Dorps ligt, is een pragtig gebouw met een laag Ruim doch veel hoger Choor, derzelve Toren is zwaar, hoog en schoon, voorzien van ene hoge spits. Men telt 'er 1644 Inwoners, die hun bestaan vinden in den landbouw. In 1512 werdt dit Dorp door de Gelderschen afgebrand. — Het volgende omtrent dit Dorp is my door W. C. ACKERSDYCK medegedeeld:
 „ Die van *Berchem* maakten in 1522 een ver-
 „ ge-

(f) *Laat*. *Laatbank* zegt eigenlyk *Leetman*. *Leenbank*. —
 Tegenwoordig gebruikt men in de Meiëry nog veelmaal het woord *Laat* voor enen Huurder, voor iemand die een gehuurd huis, of liever: boerenwoning of hoeve bewoont.

„ gelyk met den Here van *Ravenstein* over het
 „ betalen van schattingen en beden. *Berchem*
 „ heeft ene Buurt genoemd *Duren*, hetwelk
 „ oudtyds met *Berchem* genoemd wordt; zo
 „ zyn de gemeenten's-gronden van *Osch* mede
 „ aan die van *Berchem* en *Duren* uitgegeven
 „ in 1286 en nader in 1295. *Berchem* schynt
 „ in meer opzigten veréniging met *Osch* gehad
 „ te hebben; want Scheponen van *Osch* plag-
 „ ten ook te *Berchem* de Schouw over de we-
 „ gen te voeren. In 1791 is 'er ene afschei-
 „ ding en paling van gemeentens-gronden tus-
 „ schen *Osch*, *Heesch* en *Berchem* gemaakt;
 „ doch wegens de scheiding tusschen *Berchem*
 „ en het Dorp *Herben* in het Land van Ra-
 „ venstein is nog verschil, waaröver een Rechts-
 „ geding wordt gevoerd. Het recht van Ge-
 „ maal is samen met dat over *Osch*, *Heesch* en
 „ *Nistelrode* uitgegeven. Zie beneden OSCH-
 „ BERLIKUM, gewonelyk *Balkum* genoemd,
 „ droeg oulings den naam van *Berlichem*, en moet
 „ van *Berlikum* by *Franeker* in Friesland onder-
 „ scheiden worden. Dit Dorp is ene Heerlyk-
 „ heid, zynde groot en uitgestrekt, en bevatten-
 „ de 1603 Inwoners, welke zeer welvarend zyn,
 „ en hun bestaan in den landbouw vinden. De
 „ ligging dezès Dorps is niet onàngenaam; wyl
 „ de *Aa* 'er ten zuiden verby stroomt; de afstand
 „ van hetzelfde is anderhalve uur ten oosten van
 „ 's *Hertogenbosch*. Het is hier zeer levendig, wyl
 „ alles, wat uit het Land van *Ravenstein*, van
 „ *Megen*, van *Kuik*, en uit een gedeelte van de
 „ *Meiëry* naar gemelde Stad gaat, hier doortrekt.
 „ In het midden van dit Dorp ligt ene fraaië
 „ net-

nette Kerk voorzien van enen hogen Toren. Men ziet 'er verscheidene Kastelen of Herenhuizen als: het *Huis ter Aa*, zynde voorzien van schone tuinen en wandeldreven; *Elzenburg*, *Kasteren*, hetwelk met *Kasteren* in Kempenland en ene Buurt van denzelfden naam in Peelland niet moet worden verward; *Asfendelft*, liggende in het Gehugt *Middenrode*, en te onderscheiden van het Dorp *Asfendelft* in Noordholland; *Veebeek* en anderen. Het heeft verscheidene Buurten en Gehugten, waarönder *Kaathoven* en *Middeprode* (zie beneden!) de voornaamsten zyn. — In 1505 werdt de hoge en lage Heerlykheid benevens de Jagt in dit Dorp beleend, doch naderhand weer afgelost. In 1559 werdt deze Heerlykheid op nieuw verpand, maar in 1660 weer door H. H. Mog. ingelost zynde, werdt zy door dezelve, ten zelfden jare, erflyk verkocht. In 1672 sloeg de Marschalk van TURENNE zich hier met zyn leger neder, hetgeen dezen Dorpe grote schade toebragt. Veel leedt dit Dorp in 1740 door het hoog water, als mede in 1757. De Hertog van YORK hieldt in 1794 hier enigen tyd zyn Hoofdkwartier.

Hetgeen de Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK my aangaande dit Dorp heeft ter hand gesteld; verdient hier ook ene plaats. „*Berlichem* — zo schreef men oudtyds den naam „dier Plaats; die nu *Berlikum* geschreven en „*Balkom* genoemd wordt. GRAMMAYE gist, „of die naam niet oorspronglyk zy van enen „BERLICO, Raad van PEPYN. *Berlikum* was „in 1559 verpand aan JAN, Grave van Oost-
„ fries.

„ friesland , doch is in 1660 weder ingelost ;
 „ en toen erflyk van wegens Hun Hoog Mo-
 „ genden verkocht aan Jonker AREND van
 „ THIENEN , die toen Pandheer was. Onder
 „ de Heren-huizen aldaar munt uit het Kasteel ,
 „ te voren het *Huis te Berlichem* , en nu het
 „ *Huis ter Aa* genoemd , liggende aan de Ri-
 „ vier de *Aa* by de Kerk ; het is in den ouden
 „ smaak gebouwd en nog door grachten om-
 „ ringd. De Abtdy van *Bern* heeft hier goe-
 „ deren , en daar onder vele Tienden , beze-
 „ ten , welke van wegens de Staten van Hol-
 „ land , in de XVII eeuw , zyn aangeflagen en
 „ verkocht . omdat de Abtdy van *Bern* in Hol-
 „ land gelegen was ; en het is hiervan dat ook
 „ nog de Kerk te *Berlikum* van wegens Hol-
 „ land wordt onderhouden .”

BERNHEZE is ene streek Lands of een
 Goed , liggende ten dele onder *Dinther* en ge-
 deeltelyk onder *Heeswyk* , en hebbende toebe-
 hoord aan de gewezene Abtdy *Bern* , buiten
Heusden gelegen , dit Goed werdt , gelyk nog
 een ander Goed *Loosbroek* , onder *Dinther* ge-
 legen , in 1196 door ALBERTUS , Here van
Dinther , en ALMERICUS , Here van *Heeswyk* ,
 aan gemelde Abtdy gegeven . Toen deze Abt-
 dy in 1579 door het Krygsvolk werdt afge-
 brand , begaven zich de Geestelyken naar *'sHer-*
sogenbosch , waar zy bleven tot 1629 , in welk
 jaar zy zich begaven naar hun goed *Bernheze* ;
 hier bleven zy tot 1648 , wanneer zy naar *Vil-*
voorden , een Stadjen tusfchen *Mechelen* en *Brus-*
sal , vertrokken . Uit de Inkomsten van dit
 goed

goed werden voorheen de Bernenzer Geestelyken onderhouden (g).

CREVECOEUR is ene Sterkte of Fort, liggende omtrent twe uren noordwest ten noorden van 's Hertogenbosch, aan den mond der Dieze by de Maas. Men moet dezelve niet verwarren met een Stadjen van gelyken naam onder het gebied van Kameryk, niet ver van den oorsprong der Schelde, noch met een Kasteel, ook zo genoemd, in het Hertogdom Limburg. Deze sterkte heeft vyf bolwerken, en wordt door de Dieze in twe delen gedeeld; aan de linke zyde derzelve ligt ene Herberg, en nog enige andere huizen. De Inwoners, die grotendeels, zo niet alle, Hervormden zyn, zyn hier niet geteld by de Algemene Volkstelling van ons Gemenebest; zy behoren onder de Gemeente van het Hollandsch Dorp Engelen. — De Dieze, welke hier met twe zware Sluizen kan worden afgesloten, vormt in het midden dezer Sterkte ene Kom, waarin zich vele Schepen kunnen bergen. — Crevecoeur is in 1587 gesticht door de Staatsche benden ter plaatze, daar de Spaansche Overste, HAULTEFENNE, door den Grave van HOHENLOE, die toen de Schans by Engelen belegerde, zou geslagen zyn. Deze Sterkte zou van de Boschnaars, omdat de Vaart naar de Maas door dezelve gestremd werdt, CREVECOEUR, dat is:

Hart

(g) Oudheden en Gestichten der Bischoppelyke Stad en Meierij van 's Hertogenbosch. bl. 525.

Hartzeer of *Harteleed*, welken naam zy nog draagt, genoemd zyn geworden (h). — In 1590 werdt deze Sterkte door Prins MAURITS veroverd, want het fchynt, dat de Staatschen, nadat zy dezelve hadden geficht, dezelve weér verlaten hadden, zodat zy daardoor van zelfs in de handen der Spanjaarden viel. PETER ERNST, Graaf van MANSVELD, meende dezelve in 1593 in te nemen, doch werdt hierin door MAURITS verhinderd. In 1599 werdt zy door de Spanjaarden, onder den Admirant van *Arragon* veroverd, waarna zy, nog in dat zelfde jaar, door den Kardinaal ANDREAS van OOSTENRYK, Gouverneur der Nederlanden, vergroot werdt. In 1600 floeg de Spaansche bezetting in dezelve, wegens wanbetaling, aart het muiten; Prins MAURITS hiermede zyn voordeel doende, nam dezelve den 23 Maart in. Zy fchynt na dien tyd altyd in de magt der Algemene Staten geweest, en door hun versterkt en vergroot te zyn. Den 19 July 1672 werdt

(h) J. H. van HEURN, *Historie der Stad en Meitry van Hertogenbosch*. II. Deel bl. 177. Anderen willen, dat zy reeds voor de Spaansche onlusten geficht zy, en dat de Overfte HAULTEPENNE, die deze Sterkte, die in 1587 door HOHENLOE belegerd werdt, meende te ontzetten, geflagen en gewond werdt, zodat hy den dertienden July van dat jaar aan zyne wonden overleedt, waaröm men dezelve *Crevecoeur* noemde. Zie BACHENE t. a. pl. IV. Deel, bl. 504. Van HEURN geeft het ware op, en stelt deze gebeurtenis gefchied te zyn, toen HOHENLOE de Schans te Engelen belegerde. Hy bepaalt den dood van HAULTEPENNE op den veertienden July 1587. — Wy volgden hem, in deze Beschryving van *Crevecoeur*, als enen getrouwen gids.

werdt zy door den Marschalk de TURANNÉ bemagtigd. In 1673 werdt zy weder door de Franfchen verlaten, nadat zy alles, wat 'er in was, behalve het Huis van den Bevelhebber en de Kerk, verwoest hadden; het Kruidvoorraadhuis lieten zy fpringen, ook werden de vestingwerken op last der Algemene Staten, vrezende, dat de vyänd zich weër in dezelve zoude nestelen, geflecht. — Crevecoeur werdt, nadat zy twe en zestig jaren verwoest hadt gelegen, in 1735 weër hersteld en versterkt. In 1746 werdt de *Dieze*, die eerst achter deze Schans omliiep, toegedamd, en midden door dezelve heen geleid, hetgeen ene grote belemmering aan de Scheepvaart heeft veröorzaakt. In 1794 werdt zy door de Franfchen, onder den Generaal PICHEGRU, veröverd. Zy leedt in den winter tusfchen 1798 en 1799 zeer veel door het ys en hoog water. — Men vindt ene vry naauwkeurige afbeelding of liever platten grond van deze Schans in den *Algemene Staat der Verënidige Nederlanden* (i).

DIEZE, verkeerdelyk *de Diest* genoemd, is de Vaart, die van 's Hertogenbosch langs Engelen door Crevecoeur naar de Maas loopt. Zy neemt haren oorsprong in gemelde Stad uit de samenvloeiing der *Dommel* en der *Aa* (k), makende al-

(i) Deel II. bl. 57. der uitgave in 1738. De *Dieze* loopt, in die tekening, niet door maar ten westen langs Crevecoeur. Het verwondert ons, dat men in de tweede uitgave van dat Werk in 1751 dit niet verbeterd heeft, dewyl die verändering, gelyk uit myne Beschryving blykt, toen reeds gemaakt was.

(k) Zie boven bl. 28, 29,

aldaar de Haven uit. Men heeft dezelve van tyd tot tyd, dewyl zy veel verlandde, in en ook buiten de Stad moeten uitdiepen; zy is thands, by droge zomers, zeer moeilyk, wegens de ondieptens, te bevaren. De Schepen worden gewonelyk met paarden van *Crevecoeur* tot *Engelen*, en van daar naar 's *Hertogenbosch* tegen den stroom opgetrokken, zo ook in het afvaren, als de wind niet gunstig is of tegenwaait; en dit noemt men *paarden*. De *Dieze* scheidt het Kwartier van Maasland ten westen van het Land van *Heusden* in Zuidholland. Het is opmerkelyk, dat het water der *Dieze* zich niet verfond met dat der *Maas* verénigt, maar dat het ene gehele streek langs elkanderen voordloopt; kunnende men zulks zeer gemakkelyk bespeuren, wyl het water der *Maas* wit, en dat der *Dieze* bruin van kleur is. Beide is zoet water en zeer goed tot gebruik.

DINTHER, oulings *Dynther*, *Dienther*, *Dinshere* en *Dintere*, is een groot Dorp en Heerlykheid liggende omtrent drie uren ten zuidwesten van 's *Hertogenbosch*, aan de Rivier de *Aa*. De huizen liggen hier zeer verspreid. De Kerk is een schoon Gebouw, voorzien van enen schonen hogen Toren met enen groten knop verfierd. De Inwoners, die vry welvarend zyn, en zich op den landbouw toelleggen, bedragen 1104 zielen. *Dinther* is ene oude Heerlykheid, welke reeds in het einde der XII eeuw als zodanig bekend was. — In 1398 werdt dit Dorp door den Hertog van Gelder afgebrand; en in 1512 werdt het weder door de Gelderschen in de asch gelegd. In 1757 werdt dit Dorp door

Kk

heg

het hoog water overstroomd, en 'er verdronk toen veel hoornvee en schapen. — Onder *Dinther* hoort de Buurt *Meerwyk*, hetwelk van *Meerwyk* onder *Empel* moet onderscheiden worden, en *Loosbroek*; hier ligt ook het Kasteel *Avestein* (zie boven!). In deze Plaats is EDMOND de DYNTHER of EDMUNDUS DINTHERUS geboren; hy was Geheimschryver van vier Brabantfche Hertogen, t. w. ANTONIUS; JAN IV., PHILIP I. en PHILIP II., hy stierf in 1448. en heeft verscheidene Geleerde Schriften nagelaten, welke echter tot nog toe niet in druk zyn uitgegeven. Zie ook beneden HEESWYK! — —

Het geen verder omtrent DINTHER merkwaardig is, zal ik met de woorden van den kundigen Mr. W. C. ACKERSDYCK mededelen. „ *Din-*
 „ *ther* was in 1196 een vry en niet leenroerig
 „ goed. ALBERTUS, Heer van *Dinther*, droeg
 „ toen aan den Here van *Kuik*, en deze weder
 „ aan den Hertog, dit goed op, en ontvong
 „ het van denzelven ten leen. Dit schynt echter
 „ maar de helft van *Dinther* betroffen te heb-
 „ ben, want in 1398 droeg WILLEM van der
 „ AA aan JOHANNA, Hertogin van Brabant, de
 „ helft van *Dinther* op, en ontvong die daarop
 „ weder van haar ten leen, welke hem daar by
 „ gaf de andere helft van *Dinther*, zo als die
 „ JAN van BENTHEM reeds in 1352 de gemeen-
 „ te dezes Dorps aan de Ingezetenen hadt uit-
 „ gegeven, wordende de wederhelft der ge-
 „ meente in 1378 eensgelyks door JAN van
 „ BERLAAR, Here van *Helmond*, aan de In-
 „ woners gegeven, hebbende de Heer van DIN-
 „ THER in 1473 aan de Ingezetenen ene Pov-
 „ kaart verleend. „ EI,

EIGEN (*Polder van den*), oudryds ook het *Hemaal van den Eigen* genoemd, bevat in zich *Orten*, *Rosmalen* en *Nieuwland*. Het Dykcollegie van dezen Polder is het oudste van de vier Polders, die in Maasland worden gevonden, zynde de Heemraadskaart of Octroi van bedyking reeds uitgegeven door Hertog JAN II, op den vyfden dag na MARIA Hemelvaart, dat is: op den 20 Augustus 1309. De Hoogschout van 's *Hertogenbosch* is altyd Opperdykgraaf. 'Er zyn over dezen Polder zeven Heemraden, welke door den Opperdykgraaf worden gekozen; onder dezelve moeten, volgens eene nadere Kaart van 1346, altyd drie Schepenen van 's *Hertogenbosch* zyn, twee leden uit *Rosmalen*, één uit *Orten* en één uit *Nieuwland*. De Dykstoel stelt den Dykschryver aan, en de Ingelanden den Penningmeester en vyf Gemagtigden (*Gecommitteerden*), welke laatste om de drie jaren worden veranderd; 'er worden twee Gemagtigden uit de Stad, één uit *Orten*, één uit *Nieuwland* en één uit *Rosmalen* gekozen; de twee eersten hebben het opzigt over de Gelden, Verpachtingen en Bestedingen, en de drie anderen over de Sluizen, Hekkens, Bruggen, Wateringen, Dyken, Achterdyken en Togtfloten. De Schouwgeschiedt door den gehelen Dykstoel of Dykcollegie. Voor dezen Polder is den 19 January 1730 een reglement gemaakt.

EMPEL is een klein Dorp en Heerlykheid, liggende omtrent anderhalve uur noordwaards van 's *Hertogenbosch* aan de *Maas*. 'Er ligt hier ene kleine Kerk, op welker midden een klein Torentjen staat. De grond is hier laag en klei-

achtig, en dus beter voor wei- dan bouwland geschikt. De Inwoners, die grotendeels van de veeteelt en vischery leven, maken een getal uit van 400 zielen. Het omliggend land van *Empel* noemt men gewonelyk den *Polder van Empel*; tot denselven horen mede de twee Buurtschappen dezes Dorps: *Gewande* en *Meerwyk*: Hertog JAN IV. stelde in 1419. een Dykcollegie over darselven aan. De Heer verkiest den Dykgraaf en Dykschryvers, en de Geërfdens verkiezen de zeven Heemraden, drie Gecommitteerden en den Penningmeester. — In 1407 zwoer de Hertog van *Gelder*, in dit Dorp, hulde en trouw aan den Brabantschen Hertog *Antony*. In 1580 werdt de Schans, die hier gelegen heeft, doch nu geheel weg geraakt is, door de Staatsche henden veroverd. In 1672 leedt dit Dorp zeer veel door de Franschen onder *TURENNE*. In 1673 werdt de Kerk door de Franschen, die *Crevecoeur* verlieten, afgebrand, wordende kort daarna de tegenwoordige gebouwd. In 1740 stont *Empel* geheel onder water; dit ongeluk is naderhand veelmalen aan dit Dorp ter beurt gevallen; ook heeft dit Dorp, zo dikwyls de *Maas* hoog opzwellt, denzelfden ramp te vreezen. — Alles wat men verder omtrent dit zeer oud Dorp vindt opgetekend by *GRAMMAYE*, *OUDENHOVEN*, *FOPPENS*, *BACHIENE*, van *HEURN* en anderen, is gebrekkig, verward en vol feilen. De doorkundige *W. C. ACKERSDYCK* heeft voor my de moeite genomen, om alles nauwkeurig op te zamelen, en my toe te zenden; het volgende is daaromtrent zuivere waarheid:

Empel

„ *Empel* is ene zeer oud bekende Plaats;
 „ De Abtdy van *Lauresham* nu *Lorsch* in
 „ Duitschland verkreeg die Plaats in 815; de
 „ Kerk aldaar door het water weg gespoeld,
 „ en weder opgebouwd zynde; werdt het ver-
 „ kryg der voorzeide Abtdy in 969 nader be-
 „ vestigd; die Abtdy moet die Plaats vervol-
 „ gens hebben overgegeven aan de Abtdy van
 „ ST. LANDELYN te *Crispyn* in Henegouwen
 „ (verkeerdelyk door van HEURN (1) de Abtdy
 „ van ST. CRISPYN genoemd); immers die Abt-
 „ dy was daar van in het bezit in 1146, wan-
 „ neer zy door en by brieven van Keizer
 „ KOENRAAD in dat bezit bevestigd werdt. In
 „ 1168 gaf de Bisfchop van Luik enen Altaar
 „ in de Kerk van *Empel* aan voorzeide Abtdy.
 „ In 1169 maakte de Abt een aanmerkelyk
 „ verdrag of overéénkomst met zynen Advocaat
 „ of Beschermheer van *Empel*; en in 1201
 „ heeft hy zyne vrye goederen van *Empel* ver-
 „ ruild met en overgegeven aan HENDRIK;
 „ Hertog van Lothryk en Brabant, tegens ze-
 „ kere jaarlyksche rente: vervolgens moet *Em-
 „ pel* door den Hertog van Brabant aan den
 „ Graaf van *Megen* ten leen zyn uitgegeven;
 „ de Heren van *Empel* hielden ten minsten de
 „ Heerlykheid in achterleen van het Graaffchap
 „ *Megen*. *Empel* was reeds in 1315 bedykt,
 „ en hadt zyne dykrechtén, waarop Hertog
 JAN

(1) T. 3 pl. Deel I. bl. 43. De plaats, waar deze
 Abtdy voorheen stond, hiet *Crispyn* of *Crespin*. —
 BACHIENE begaat ook dezelfde fout. Ter aangeh. pl.
 IV. Deel bl. 675.

26 JAN van Brabant in 1419 nadere beschikkin-
 27 gen maakte. Voor den Polder van *Empel*
 28 is den 11 November 1737 een Reglement
 29 gemaakt. — Ten jare 1348 beloofde de Heer
 30 van *Empel*, dat Schepenen van *Empel* en
 31 *Meerwyk* Hoofdlesing zonden halen by Sche-
 32 penen van *Heusden*, zo als ook nog aldaar
 33 het Hollandsch Versterfrecht wordt gevolgd.
 34 In 1418 werdt aan die van *Empel* vrydom
 35 van Tollen, te water en te lande, in Hol-
 36 land en Zeeland verleend. Het geen van
 37 OUDENHOVEN (m) omtrent een Kasteel te
 38 *Meerwyk* meldt, heeft hy verkeerdelyk uit
 39 GRAMMAYE verstaan en overgenomen, die
 40 zulks van het Kasteel te *Kessel* zegt. Zie
 41 **KESSEL!**

GEFFEN is ene Heerlykheid liggende drie
 uren ten noordoosten van 's *Hertogenbosch*. De
 Kerk is niet zeer groot maar hoog met een
 klein en laag choor; de Toren is hoog en
 zwaar, zynde gedekt met ene lage Spits of
 Kap, die maar vier zyden heeft. Het Kasteel
 dezès Dorps staat onder *Nieuwland*, omtrent
 een vierde van éne uur ten zuiden van het-
 zelve; het is een oud doch zeer goed en fraai
 Gebouw. *Geffen* is niet schoon en bevat 852
 sielen, die een goed bestaan in den landbouw
 vinden. — In 1298 warden reeds zekere Ge-
 meentensgronden, aan de Ingezeten en dièr Plaats
 uitgegeven. In den jare 1364 was de Heerlyk-
 heid van *Geffen*, uitgezonderd de hoge Heer-
 heid

(m) *Beschryving der Meidry van 's Hertogenbosch*, bl. 67. —
 W. A. BACHENE, die hier OUDENHOVEN volgt, begaat
 ook dien mislag. l. l. 675.

lykheid, door Hertog WENCESLAUS en de Hertogin JOHANNA uitgegeven, en werden in 1444 de Rechten van den Here, door den Hertog PHILIP II. uitgebreid en bevestigd. In 1497 werdt dit Dorp ten dele door KAREL, Hertog van Gelder, afgebrand. In 1512 werdt het door de Gelderschen uit *Venlo* en *Roermond* geheel in de asch gelegd. In 1561 is de hoge Heerlykheid aan Jonker GERARD van VLADERACKEN, die de middelbare en lage Heerlykheid bezat, erflyk verkocht. In 1757 werdt dit Dorp door het hoog water overstroomd. Onder *Geffen* hoort de Buurt *Papendyk*. Zie beneden!

GEWANDE is ene Buurtschap van *Empel*, liggende ten noordöosten van hetzelfde aan de *Maas*. Men heeft 'er éne Sluis, gewonelyk de *blauwe Sluis* genoemd, waardoor het overtollig water uit de Polders van het *Hoog* en *Laag Hemaal* in de *Maas* valt. 'Er ligt hier ook ene kleine Starrenschans ter dekking van *Craycoeur*; men noemt dezelve gewonelyk de *Gewandesche Schans*, zy werdt in 1583 aangelegd door den Grave van MANSFELD tegen de stroperyen der Staatschen.

HEESCH, oudtyds *Heesche*, is een groot, verspreid liggend en niet schoon Dorp, hetwelk men moet onderscheiden van *Hees* by *Nymegen*; van *Hees* by *Maastricht* en *Heze* by *Leende* in *Peelland*: men noemt dit Dorp, dewyl het maar éne uur zuidöostelyk van *Osch* is gelegen, wel eens, ter onderscheiding: *Heesch* by *Osch*. Hier ligt ene kleine Kerk met enen lagen stopen Toren; op het Choor derzelve staat een klein spits Torontjen. De grond is 'er niet zeer

K k 4

vrucht.

vruchtbaar en zandig; ook ligt ten zuidoosten van dit Dorp ene grote Heide, waarin men vele heuveltjens ziet, waarvan éne, zynde de grootste van allen, den naam draagt van *Hansjoppenberg*. Men rekent de Inwoners op 1277 zielen. Dewyl dit Dorp byna ten halven wege tusschen 's *Hertogenbosch* en *Grove* ligt, zo is hier de pleisterplaats der tourkarren, welke alle dagen tusschen deze twee Steden heen en weder ryden. — Reeds in 1191 droeg *HENRIK van KUIK* de tienden van *Heesch*, met zyn vry goed *Herpen* (een Dorp in het Land van *Ravenstein*), aan den Hertog van *Brabant* op, en ontvong die weér van denzelfven ten leen. Het recht van *Gemaal* over *Heesch* is te samen met dat over *Osch*, *Berchem* en *Nistelrode* uitgegeven. Zie *OSCH*!

HEESWYK, voormaals *Herwich*, en thanda by verkortig *Hezik* door de *Meiërynaars* genoemd, is ene Heerlykheid, welke met *Heeswyk* in het *Sticht van Utrecht*, noch met ene *Buurt* van gelyken naam in het Land van *Kuik* niet mag verward worden. Zy ligt byna drie uren ten zuidoosten van 's *Hertogenbosch* aan de *Aa*. De Kerk is een schoon Gebouw, pralende met enen hohen *Toren*, die ene zeer fraaie en hoge *Spits* heeft. Het *Kasteel* dezer Heerlykheid ligt ten westen niet ver van dezelve aan even gemelde *Rivier*; het is één der oudste *Kastelen* der *Meiëry*, zynde in oude tyden ene aanzienelyke *Sterkte*, die gewonelyk ene zware bezetting inhadt; door ouderdom is hetzelfde gedeeltelyk ingestort, doch het gedeelte, dat staande is gebleven, is zeer verbeterd en verfraaid; het vertoont zich nog zeer schoon aan den *Nieuwsgierigen*.

gen, te meer, wyl het door aangename bosschen en schone tuinen omringd is. Niet ver van dit Kasteel ligt nog een ander Herenhuis, het *Slotjen* genoemd, hetzelfde is klein en van weinig belang. — Deze Heerlykheid bezit langs de *Aa* zeer goede weilanden, ook zyn de bouwlandert hier vruchtbaar. De Inwoners, die men op 706 zielen telt, vinden een ruim bestaan in den landbouw en zyn over het algemeen welvarend. De tegenwoordige Heer van *Heeswyk* en *Dinther*, C. J. SPEELMAN, een liefhebber van den landbouw, maakt zeer goede verbeteringen in denzelven. *Heeswyk* is ene zeer oude Heerlykheid, die reeds in de XII eeuw bekend was, en heeft dezelfde lotgevallen als *Dinther* (zie DINTHER!) ondergaan. Het overige omtrent dit Dorp zal ik hier aanvullen, uit hetgeen my door den geleerden Mr. W. C. ACKERSDYCK vriendschappelyk is medegedeeld: „*Heeswyk* is ene oude Heerlyk-

„ heid. In 1196 was dezelve een vry en niet
 „ leenroerig goed, en ALMERICUS, Heer dezes
 „ Dorps, droeg toen dat goed aan den Here
 „ van *Kuik*, en deze weer aan den Hertog van
 „ Brabant op, en ontvong het weder ten leen.
 „ Dit leen schynt echter naderhand te zyn af-
 „ gedaan; want, volgens BUTKENS (n), droeg
 „ WILLEM van der *Aa* zyne vrye Grondheer-
 „ lykheid *Heeswyk* in 1387 aan den Hertog van
 „ Brabant op. In 1357 hadt JAN van BEN-
 „ THEM, Heer van *Heeswyk* de gemeente aan
 „ de Ingezetenen uitgegeven; eerst in 1676
 „ ver-

(n) *Trophée de Brabant.*

de verleende MATTHYS, Baanderheer van *Asperen* (o), en Heer van *Heerwyk*, ene poobkaart aan de Inwoners (p)."

HEMAAL (*Polder van het Hoog*) en

HEMAAL (*Polder van het Laag*) liggen beiden aan de *Maas*, palende aan de noordzyde van den Polder van den *Eigen*, waarvan zy door enen dyk of kade geſcheiden worden. Onder den eerstgemelden behoren *Osch*, *Geffen*, *Lith* en *Lithoien*, en onder den lastten *Kesfel*, *Alom* en *Maren*. Hertog JAN III. van Brabant gaf op St. KATHARINA-dag (25 November) 1325 ene dykkaart aan den Polder van het *hoog Hemaal*, en den 17 April 1787 is daarop ene vastgestelde order (*reglement*) gemaakt. De dykkaart van den Polder van het *laag Hemaal* is van zondag na St. JANS onthoofding [na 29 Augustus (q)] 1349, en is daarop een re-

gle-

(o) *Asperen* is een klein Stadjēn aan de *Linge* in Zuidholland, hetgeen den titel van Baanderheerlykheid of Baronnie voert.

(p) W. A. BACHMEER t. a. pl. IV. Deel bl. 671. zegt: dat *Heerwyk* en *Dinther* sedert onheuglyke tyden aan enen Heer behoord hebben, en dat hiervan oorspronglyk is, dat deze twe Dorpen maar één Kasteel met elkanderen gemeen hebben; doch uit het bovenstaande, en uit hetgeen ik boven op *Bernheze* en *Dinther* heb aangetekend, blykt, dat die twe Dorpen, schoon zy in latere tyden, gelyk ook nog tegenwoordig, maar enen Heer hadden, in vroegeren tyd door twe Heren zyn bezeten. Dat 'er thands maar één Kasteel ligt, bewyst ook niets, dewyl dit van ouds gene plaats schynt gehad te hebben; ook zyn 'er meer Heerlykheden, waar geen Kasteel is, of ooit geweest is.

(q) In oude tyden werden zelden of nooit de dagen

den

gemaakt den 17 Mai 1734. — *Hemaal* is geen byzondere naam dezer Polders, want de Polder van *den Eigen* plagt men ook het *Hemaal van den Eigen* te noemen (zie boven op EIGEN!); het betekent eigenlyk het *Dykgericht* (*).

KAATHOVEN is een Gehugt van *Berlikum*, liggende ten zuidöosten van dit Dorp aan een Riviertjen de *Leibeek* genoemd. Dit gehugt is byna als een Dorp te beschouwen, dewyl het tamelyk groot en ver van alle Dorpen afgezonderd is. Voorheen lag hier ene Kapel, waarvan men de overblyffels nog ziet in het huis van den Schoolmeester, waarin zy is veränderd.

KESSEL, hetgeen van andere Dorpen van dien naam in Opperghelderland, in Brabant by *Lier* en in het Hertogdom *Kleve*, moet onderscheiden worden, is ene kleine Heerlykheid, liggende omtrent vier uren ten noordöosten van 's *Hertogenbosch* aan de *Maas*. De Kerk, die een weinig van de huizen afgezonderd ligt, is niet groot. 'Er plagt hier een oud Kasteel te liggen, het *Huis te Kessel* of het *Hof* genoemd; doch hetzelfde is sedert tien jaren geheel verbeterd en nieuw opgebouwd. Men telt hier 165 Inwoners, welke zich met de vischery en veeteelt bezig houden. De grond is hier
klei-

der maanden in de Schriften opgetekend; men tekende toen altyd den Naamdag van den enen of anderen Heiligen, of ook hoe vele dagen iets na den enen of anderen zogenoemden Heiligendag was gegeven. Dit veröorzaakt dikwyls verwarring, wyl 'er vele Heiligen van denzelfden naam worden gevonden.

(*) Zie *Verhandelingen van het Genootschap te Groningen*. Pro excolendo jure patrio, Deel I. bl. 369.

kleinlichtig, en by hoog water heeft dit Dorp somtyds veel te lyden. Men weet niet, wanneer *Kessel* als ene Heerlykheid is uitgegeven, dit alleen is zeker, dat het eertyds aan het Graaflyk Huis van HOORN toebehoord heeft; van dezelve zou het oud Adelyk Geslacht van *KESSEL* (s) zynen naam en oorsprong ontleenen. — *Kessel* werdt in 1504 door *KAREL van GELDER* gebrandschat. In 1582 werdt hier ene bezetting op het Kasteel tegen de Staatse benden gelegd. In 1730 werdt deze Heerlykheid, wegens schulden, door den Raad van Brabant aangeflagen en verkocht. In 1740 stondt dit Dorp geheel onder water, en in 1757 brak de Maasdyk hier op zeven onderscheidene plaatsen door, by welke gelegenheid twe huizen met den grond geheel wegspoelden. — Het geen my de meergemelde Geleerde gunstig aangaande dit Dorp medegedeeld heeft, verdient hier ene plaats. „ *Kessel* is ene oude Heerlykheid. In „ 1306 gaf Hertog *JAN II.* van Brabant aan „ *WILLEM*, Here van *Kessel* het gemaal en „ den dwang voor zynen molen onder *Maren*, „ over *Kessel*, *Alem* en *Maren*; doch *JAN van* „ *DONGENRODE*, Ridder, verbeurde het Huis „ en de Heerlykheid van *Kessel*, met hoog en „ laag

(s) Er ligt byna geen Dorp of Gehugt in de gehele Meiëry, waarvan niet het een of ander Geslacht zynen naam ontleent; doch onder deze Geslachten zyn slechts weinige Adelyke meer bekend. Vele Adelyke Geslachten zyn reeds tot armoede of den boerenstand vervallen, en niet meer als zodanige bekend. Welk is de reden, waarom enige Geslachten oudtyds tot den Adelftand zyn verheven, en andere, even oud of ouder, niet?

57 laag gericht, by hem bezeten, door het eent
 58 of ander misdryf, en Hertogin JOHANNA van
 59 Brabant, om deze reden daarover beschik-
 60 kende, gaf het Huis en de hoge en lage
 61 Heerlykheid van *Kesfel* in pandichap aan
 62 HENDRIK van RANST, welke verpanding
 63 nooit weer is afgelost. Het Huis te *Kesfel* plagt
 64 een oud Slot te zyn. GRAMMAYE (t) meent,
 65 en, zo het schynt, niet zonder grond, dat
 66 dit was het *Castellum Taxandriae in regione*
 67 *Mosa*, het Kasteel van Taxandriën by de
 68 *Maas*, waarvan in oude brieven wordt ge-
 69 meld, en dat de naam van *Kesfel* daarvan
 70 oorspronglyk zou zyn. J. van OUDENHO-
 71 VEN heeft, by vergissing, die melding van
 72 GRAMMAYE op overblyffels te *Empel*, of
 73 liever te *Meerwyk* onder *Empel*, verkeerde-
 74 lyk toegepast. — Zie EMPTEL boven!

KOUDEWATER was voorheen een Kloos-
 ter, zynde gessicht door ene zekere ryke Hol-
 landsche Weduwe, MILLA van KAMPEN, in
 1434. Het behoorde onder *Rosmalen*, liggen-
 de ten zuiden van dit Dorp aan de *Leibeek*.
 Het was een Klooster van de orde der H. BRIGITTA (u), zynde in twe delen verdeeld, welke
 door enen muur van elkanderen waren geschei-
 den;

(t) *Taxandria* tit. *Maeslandia*, Cap. III.

(u) BRIGITTA zou ene Vorstelyke Weduwe, die in 1363 uit Zweden te *Rome* kwam, en met den geest van voorzegen begaafd was, geweest zyn. De orde, door haar ingesteld, werdt in 1366 door Paus URBAANUS V. bevestigd. H. GUTHBERLETI *Chronologia*, page 4674

den; aan de ene zyde wonden Moniken, aan de andere Nonnen, welke echter te samen maak éne Kerk hadden tot de verrichting van den Godsdienst. In 1566 werd dit Klooster door de Beeldstorming schandelyk verwoest, zodat de Moniken en Nonnen zich naar 's Hertogenbosch moesten begeven, waar zy bleven tot de overgave in 1629; toen begaven zich de Moniken naar het Dorp *Hoboken* by *Antwerpen*, en de Nonnen keerden weder naar haar klooster. Hier bleven zy, onder ooptiking der Algemene Staten, tot 1712, wanneer zy dit Klooster moesten ruimen. Het werd vervolgens verkocht en gedeeltelyk afgebroken, doch een gedeelte is in éne aangename Buitenplaats, welke nog den naam van *Kousters-klooster* draagt, veranderd (v).

LEIBEK is een Riviertjen, hetwelk, in het Land van *Ravenstein* ontstaande, door *Maasland*, waar het zich niet ver beneden *Berlikum* met de *Ma* verëenigt, stroomt. Men moet hetzelfde van de *Leibeek*, de *Lei* en de *Oude Lei*, die alle door Oosterwyk vloeën, onderscheiden.

LITH

467. D. PETAVII *Rationarium Temporum*. Part. I. pag. mihi 400. Die Kloosters der H. BRIGITTA, waarin te gelyk mannen en vrouwen woonden, werden naderhand, wegens de daarin gepleegde hoerery en andere slechtigheden, afgeschafft.

(v). Wat aanleiding tot het stichten dezes Kloosters zou gegeven hebben, vindt men omstandig by J. van OUDENHOVEN, *Beschryving der Meïery*. bl. 46. En in de *Reize door de Meïery van 's Hertogenbosch in 1709*, bl. 97, waar dit verhaal, hetgeen loutere beuzelingen bevat, uit OUDENHOVEN ontleend schynt.

LITH is een groot Dorp en Heerlykheid, liggende omtrent vier uren ten noordoosten van *'s Hertogenbosch* aan de *Maas*. Dit Dorp, dat het schoonste is van alle de Meiëryfche Dorpen langs gemelde Rivier, bevat 1019 zielen, welke hun bestaan vinden in de vetweidery, dewyl hier vruchtbaar klei- en weiland is, en in de visfchery enz. De Kerk is een tamelyk gebouw, van een klein Torentjen op haar midden voorzien. In 1274 herstelde Hertog JAN I. enen watertol aan dit Dorp, welke van de verbyvarende Schepen, ten voordele van den Hertog, moest geheven worden, doch deze tol is daarna door H. H. Mog. aan het Huis van Oranje Nassau, by ene foort van schadeloosstelling voor de, aan WILLEM I. ontnomene, goederen geschonken; H. H. Mog. maakten den 19 December 1659 ene nieuwe schikking (*reglement*) op dezen tol, waaruit blykt dat *Nymegen*, *Thiel*, *Bommel*, *'s Hertogenbosch*, *Grave* en *Maastricht* van denzelven vry waren. In 1504 werdt *Lith* door de Gelderschen in de asch gelegd. In 1581 werdt 'er door de Boschenaars ene Sterkte of Blokhuis gesticht op den *Ham*, welke sterkte door hun, om de vaart op de *Maas* te beveiligen, bewaard werdt, doch dezelve is in de volgende oorlogen weggeraakt. In 1641 en 1643 hadt het Leger der Algemene Staten zyne vergaderplaatst te *Lith* en te *Lithoiën*. In 1648, na den Munsterschen vrede, eischten de Spanjaarden *Lith*, als behorende onder Luik en niet onder Brabant of Meiëry, van H. H. Mogenden ten rug; eindelyk werdt deze twist bygelegd. De Roomschen te *Lith*, in de XVII eeuw zich niet

niet gaarne willende schikken onder de Opperheerschappy van de Algemene Staten, en alle hunne pogingen, om dezelve te ontduiken, vruchteloos zynde, zochten met geweld magtig te worden, hetgeen zy met recht niet konden verkrygen; zy sleepten den Priester tegen wil en dank naar de Kerk der Hervormden, om aldaar de Misse te lezen, maar hy bleef in zyne weigering volharden. Ieder dezer belhamels werdt hierover door den Fiscaal van Brabant in ene boete geslagen van zes honderd guldens. In 1740 werdt dit Dorp geheel overstroomd. In 1771 brak hier tie Maasdyk door, waardoor enige huizen wegspoelden. *Lith* wordt ook wel eens *groot Lith* genoemd ter onderscheiding van *Lithoiën*, hetwelk oudtyds den naam droeg van *klein Lith*.

Het volgende, door den Here en Mr. W. C. ACKERSDYCK my ter hand gesteld, zal het overige omtrent dit Dorp aanvullen: „*Lith* is ene „ zeer oude Plaats, want wanneer in 922 Her- „ tog GISELBERT van Lotharingen, gehuwd „ met GERBERGA, Dochter van Keizer HEN- „ RIK I, verscheidene goederen, die hem ontno- „ men waren, omdat hy zich tegen Koning KA- „ REL den Eenvouwigen verzet hadt, werden ten „ rug gegeven, was daarönder *Lith*. Zyne We- „ duwe GERBERGA, naderhand hertrouwd met „ Koning LODEWYK den Overzeeschen, gaf in „ 968, onder andere goederen, *Lith* aan de „ Kerk van ST. REMIGIUS te Rheims (w). Her- „ tog

(w) RHEIMS is ene scone Stad in Champagne, waar de Koningen van Frankryk voorheen plagten gekroond en gezalft te worden.

„ tog GODFRIED III van Lotharingen hadt *Lith*
 „ aan die Kerk ontnomen, doch daarvan be-
 „ rouw hebbende, gaf hy het aan dezelve ten
 „ rug in den jare 1160. Naderhand is dat goed
 „ (mogelyk by ruiling) gekomen aan den Bis-
 „ chop van *Luik*, hebbende echter de Hertogen
 „ van Brabant de Voogdy of Advocatia over *Lith*
 „ behouden, voor welke aan dezelve jaarlyks
 „ drie gouden Reälen werden vergolden. In
 „ 1306 beval JAN II, Hertog van Brabant, aan
 „ Schepenen, Gezworens en verdere Ingezete-
 „ nen van *Lith*, *Lithoiën* en *Herwaarden* (x),
 „ of zo als in den oorspronglyken brief staat:
 „ *Lytthe*, *Lytthoyen* en *Herwarden*, hunne
 „ hoofdlering te halen by Schepenen van 'sHer-
 „ togenbosch. Over de onderhorigheid van *Lith*
 „ is van tyd tot tyd getwist, en is hetzelfde
 „ meermalen, en zelfs nog na den Munsterschen
 „ Vrede, onzydig verklaard, doch by ene over-
 „ éénkomst tuschen Hun Hoog Mog. en den
 „ Prins Bisshop van *Luik*, van 18 Aug. 1671,
 „ is de oppermagt (*Souvereiniteit*) over *Lith* ge-
 „ bleven aan H. H. Mog., behoudende de Prins
 „ Bisshop de Heerlykheid.

LITHOIËN, dus genoemd, omdat het tus-
 schen *Lith* en het Geldersch Dorp *Oiën* gelegen
 is, is klein, zynde de huizen alle langs den
Maasdyk, zowel als het klein Kerkjen, dat een
 klein spits Torentjen heeft, gebouwd. De In-
 woners, die hun bestaan vinden in het hooien,
 het werken in de bouwlanden en aan de dyken,
 en

(x) *Herwaarden* is een Dorp, liggende in Gelder-
 land, ene uur ten oosten van de Schans *St. Andries*.

en in de vischery, zyn maar 520 zielen sterk. *Lithoiën* schynt nooit aan den Bischoep van *Luik* behoord te hebben. gelyk *Lith(y)*; want toen JAN I, Hertog van Brabant, in 1289 de Gemeente aan de Ingezetenen aldaar uitgaf, noemde hy *Lithoiën* uitdrukkelyk *zyn Dorp*, en het is ook in lateren tyd niet als ene Heerlykheid bekend geweest. — Het werdt in 1398 door de Gelderschen in de asch gelegd, enkel uit weêrwraak, omdat de Bevelhebber der Sterkte, die hier gelegen heeft, doch naderhand is weggeraakt, JAN GUNDERS, over de *Maas* gestoken zynde, *Dreumel* en *Bracht* in Gelderland hadt afgebrand. In 1740 leedt dit Dorp zeer grote schade door ene overstroming. Zie verder LITH!

MAREN, hetwelk men niet verwarren moet met *Maren* in het Sticht van *Utrecht*, of met het Gehugt *Ter Maren* by *Maastricht*, noch met *Marum* in het Westerkwartier by *Groningen*, is een klein Dorp bevattende slechts 452 Inwoners, en liggende drie uren noord-oost ten noorden van 's *Hertogenbosch* aan de *Maas*, tegen over de Sterkte *St. Andries*. Er staat een klein Kerkjen. hetwelk, benevens de huizen, langs den Maasdyk is gebouwd. De landeryën zyn hier wel vruchtbaar, doch wyl zy zeer laag liggen, dikwyls aan overstromingen onderhevig. Men vindt hier vele zo genoemde *Eendenkosiën*, waarin de wilde Eenden, door behulp van kleine Honden en tamme Eenden, die hier-

y) W. A. BACHIENS, stelt in zyne *Beschryving der Verenigde Nederlanden*. Deel IV. bl. 668 en 678 verkeerdelijk, dat *Lithoiën*, even als *Lith*, aan het Bisdou van *Luik* oulings behoorde, zonder enige betrekking op *Brabant* te hebben.

hierop afgerigt zyn, gelokt en gevangen worden; dit geeft veel voordeel aan de Inwoners, welke zich ook op den landbouw, hooiteelt en vischery toeleggen. — Men heeft hier een Veir over de *Maas*. — In 1504 stelde KAREL van Gelder dit Dorp onder brandschatting. In 1740 leedt dit Dorpjen zeer veel door het hoog water. In 1777 delfde men hier een heupbeen van enen groten Olifant op, en ook een kakenbeen van enen jongen, waarin de kiezen nog vast zaten (z). — W. C. ACKERSDYCK deelde my nog het volgende mede. „*Maren* is mogelyk de „Plaats, welke, in het begin der negende eenw, „onder de bezittingen van de Abtdy van *Lau-* „*resham* of *Lorsch*, onder den naam van *Mar-* „*tras* voorkomt, omdat die met de naburige „Plaatzten *Hortina*; *Empelo*; *Hedilla*; *Hama-* „*rilda* en *Driela*, dat is: *Orten*; *Empel*; *He-* „*del*; *Hemert* en *Driel* vermeld wordt. In 1306 „gaf (dit is ook op *KESSEL* gemeld) Hertog „*JAN* van Brabant aan *WILLELM* van *KESSEL* „het gemaal met den dwang over *Maren*, *Kes-* „*sel* en *Alem* op zynen molen te *Maren*. De „zelf-

(z) J. F. MARTINET, *Katichismus der Natuur*. Deel II. bl. 435. Hy zegt ook, dat men over deze beneren ene geleerde Verhandeling te wachten hadt van F. VERSTER, doch dezelve is, zo ver ik weet, niet in het licht gegeven. F. VERSTER was in zyn leven een kundig en beroemd Geneesheer te 's Hertogenbosch (zie boven bl. 144.); zyn dood in den jare 1802 braks 's Mans yver in de beoeffening en aankweking der kennis in de Geneeskunde, tot bitter leedwezen zynrer Vrienden en Bekende; ontydig af. — Men zie over die opgedolven beneren ook de *Reize door de Meïery van 's Hertogenbosch in den jare 1799*. bl. 95!

22 zelfde Hertog gaf de Vifchery in de *Maas*,
 22 zo ver zich die strekt voor de Dorpen *Maren*,
 22 en *Kesfel*, aan GOYERD van OSCH, van wien
 22 dezelve kwam op MARCELIS van UDEN,
 22 welke dezelve overgaf aan de Geburen van
 22 *Maren*, onder den last van die aan den Her-
 22 tog ten allen tyde, als 't hem gelieven zoude,
 22 te moeten verheffen met vier kleine Florynen,
 22 of enen Snoek zo veel waardig zynde.

MEERWYK ene Buurt van *Empel*, liggende
 tegen over het Hollandsch Dorp *Engelen* niet
 ver van de *Dieze*. De Heer van *Empel* heeft
 hier ene. vermakelyke zomerwoning, hebbende
 een schoon gezigt over de *Dieze*. De weg der
 Postwagens van 's *Hertogenbosch* naar *Hedel*, een
 Dorp in Gelderland, en vervolgens naar *Zalt-*
hommel en *Utrecht* loopt door deze Buurtschap.
 Het schynt, dat de Heer van *Empel* de goederen
 in *Meerwyk* afzonderlyk van den Hertog heeft
 verkregen, omdat hy daaruit enen cyns van
 f 14-8-0 jaarlyks aan denzelven vergeldt. Dit
Meerwyk is te onderscheiden van een ander *Meer-*
wyk onder *Dinther*. Zie ook KESSEL boven!

MIDDENRODE, oudtyds *Middelroede* ge-
 noemd, draagt waarschynelyk zynen naam, om-
 dat het kan aangemerkt worden als in het midden
 liggende tuschen twe andere Dorpen, die in
rode eindigen, naamlyk: *Oeden-* en *Nistelrode*.
Middenrode is een Gehugt van *Berlikum*, van
 welk Dorp het een klein uurtjen ten zuidoosten
 verwyderd is; het is het enigste van alle Maas-
 landsche Dorpen en Gehugten, dat aan den lin-
 ken oever der *Aa* ligt; er liggen hier weinige
 huizen, ene kleine Kapel en het Kasteel *Asfen-*
delft. Men heeft hier veel doortogt van Karren

en

ni Reizigers, welke van *Schyndel* en andere Meiëryſche Dorpen over dit Gehugt naar *Berlikum* en vervolgende naar 's *Hertogenbosch* gaan: Over de *Aa* ligt hier ene ſchone brug, welke reeds zeer oud bekend is geweest; want in 1465 leest men reeds van het *Gewäd*, daar de brug te *Middenrode* over de Rivier de *Aa* te liggen plagt; zy was toen weggeraakt, doch moet naderhand weer herſteld zyn. — Dit Gehugt werdt in 1512 door de Gelderſchen afgebrand. In 1794 maakten de Engeliſchen, die te *Berlikum* hun Hoofdkwartier hadden, en hier hunne voetpoſten uitzetteden in dit Gehugt enige batterijen en verhakkingen, doch by de aannaardering der Franſchen verlieten zy dezelve, zonder 'er gebruik van te maken, brandende tevens de brug, die hier over de *Aa* ligt, gedeeltelyk af.

NIEUWLAND (*aa*), verkeerdelyk *Nulanä* en daaromſtreeks *Nolländ* genoemd, is ene Heerlykheid, twe en ene halve uur ten nootdooſter van 's *Hertogenbosch* gelegen. Dit Dorp is niet ſchoon, het heeft echter ene ſchone Kruiskerk, zynde een ruim en luchtig gebouw, doch thands door baldadigheid zeer gehavend, zy praalet echter met enen ſchonen zwaren Toren met ene hoge Spits, voorzien met enen groten knop; op het kruis dezer Kerk ſtaat een kleiu ſpits Torent.

(*aa*) Men heeft vele Dorpen van dezen naam in ons Vaderland, die met dit *Nieuwland* niet moeten verward worden, als: *Nieuwland* in het Land van *Arkel* by *Gorinchem*; *Nieuwland* by *Briel*; *Nieuwland* op *St. Joorland* by *Middelburg* in *Zeeland*; *Nieuwland* by *Franecker* in *Friesland*; *Ooster- en Wester Nieuwland* in de *Omlanden* by *Troningen*.

rentjen. In dezelve zyn twe schone Graftombes, de éne, staande in ene byzondere Kapel ten noorden van het Choor, is de begraafplaats der Heren dezes Dorps; in de andere, ten zuiden van het Choor, ligt de Heer Generaal Major, THOMAS YVOIX, Commandeur van 's *Hertogenbosch*, begraven. 'Er ligt hier een fraai en aangenaam Kasteel; ook ziet men hier ene andere Herenhuizing, genoemd *Boschduinen*, liggende niet ver van de zogenoemde *Kruisstraat*, welke straat dezen naam draagt, om dat zy den gewonen weg tusfchen *Rosmalen* en *Nieuwland*, omtrent op de helft, regt doorsnydt. Deze Heerlykheid is niet groot, en telt maar 706 Inwoners, die zich op den landbouw toelaggen. — Reeds in 1299 werdt aan die van *Nieuwland* ene Gemeente uitgegeven, waarvan hun in 1355 al werdt vergund enige stukken te verkopen. In 1505 werdt *Nieuwland* door Hertog PHILIP III beleend, doch de pandpenningen zyn naderhand ten rug gegeven. In 1512 leidden de Gelderschen uit *Roermond* en *Venlo* deze Heerlykheid geheel in de kolen. Dit zelfde ongeluk trof ook deze Plaats weder door de Gelderschen in 1528; zy werden echter hier door jonker AART HEYM, Hoogschout van 's *Hertogenbosch*, met honderd Ruiters gestuit en ten rug gedreven. In 1582 werdt het Kasteel dezer Heerlykheid met 's *Hertogenbosche* Burgers bezet, wegens de stroperyën der Staatsche benden. Den 11 Augustus 1630 is deze Heerlykheid in pandfchap gegeven aan ROELOF van STAKENBROEK, en in 1658 weder ingelost. Op den 11 Juny 1660 verkochten H. H. Mogende deze Heerlykheid eeuwig en erflyk aan LAMORAAL van der NOOT. In

1757 werd dit Dorp door het hoge water over-
stroomd.

NISTELRODE is een zeer groot Dorp lig-
gende rondom in ene grote heide, ruim vier uren
vlak ten oosten van 's Hertogenbosch, niet ver
van de Ravensteinsche grenzen. De Kerk is een
middenmatig gebouw met enen lagen Toren en
tamelyk spits, zy ligt enigzints van het Dorp
afgezonderd. De huizen liggen hier verspreid,
zodat dit Dorp niet schoon is. Men rekent de
Inwoners, waaronder vele Linnenwevers zyn,
op 1533 zielen; het grootste gedeelte derzelven
zyn boeren, welke zich sterk toeleggen om de
onvruchtbare heigronden te bebbuwen en vrucht-
baar te maken. De Heide van *Nistelrode* is met
allerlei keifteenjies als bezaaid; men vindt onder
dezelfen vele vuurstenen, schoon geaderde mar-
mersteenjes en andere soorten, zelfs zouden 'er,
zegt men, Diamanten gevonden worden, welke
in alles met de Lochemsche Diamanten in Gel-
derland overéenkomen; ook liggen er enkele
keiftenen, die enige honderde ponden wegen.
De Hertog van KUMBERLAND hieldt hier, na
het tekenen der voorlopige Vredes voorwaarden
(*preliminairen*) te Aken in 1748, zyn Hoofd-
kwartier; het leger der Engelschen en Hanover-
schen, waarover hy het bevel voerde, lag op
gemelde heide (*bb*). Onder de Buurten van
Nistelrode is het Gehugt *Vorstenbosch* (zie be-
neden!) het voornaamste.

OSCH is de Hoofdplaats van het Kwartier van
Maasland, liggende omtrent vier uren ten noord-
oos-

(*bb*) Zie boven bl. 107.

oosten van 's Hertogenbosch, en byna even zo ver ten oosten van Grave. Deze Plaats is groot, schoon en zeer dicht betimmerd even als ene Stad, ook zyn de straten 'er gedeeltelyk met stenen belegd. De Stad *Osch* (zo werdt deze Plaats nog dikwyls heden genoemd) heeft ene uitmuntende schone Kruiskerk pronkende met enen schonen hogen Toren, boven met ene zeer fraaie spits, als ene Lamptaarn toelopende, even als tegenwoordig de ST. MARTENS-kerk te *Oedenrode* in Peelland; men heeft een goed orgel in dezelve, het geen iets zeldzaams is in Meiërysche Kerken. Op de Markt ligt het Raadhuis, onder hetzelfde is de Boterwaag, waarin op de wekelyksche marktdag de boter wordt gewogen; als mede, volgens de opschriften op dezelve, het *Stads Wachthuis* en de *Stads Brandspuit*. By dit Raadhuis ligt ene schone Pomp. De Inwoners van *Osch*, die vry welverend zyn, worden op 2766 zielen gerekend; zy leggen zich toe op den landbouw en veefokkery, ook zyn 'er vele ambachts- en kooplieden onder dezelve; deze Ingezetenen zyn, de gehele Meiëry door, zeer berucht en gevreesd wegens hunne liefhebbery voor het vechten met mesen; zulke vechtpartyën vallen meest voor op Kermis- en Marktdagen: men mag echter tot roem van die van *Osch* zeggen, dat zulke vechtpartyën veel verminderen, en dat zy veel beschaafder zyn, dan in vorige dagen (cc). — *Osch* draagt nog altyd, zo als ik itraks zeide, den naam van *Stad* en *Vryheid*, de reden hiervan is, omdat Hertogin JOHANNA den 14 October 1399 aan de Inwoners dezer

Vry-

(cc) *Reize door de Meiëry van 's Hertogenbosch in den jare 1799, bl. 91.*

Vryheid vergunde, om dezelve met wallen, grachten en poorten te versterken; zy schonk tevens aan dezelve ene wekelykche Markt op Dingsdag en twe Jaarmarkten; benevens andere vootrechten. De Inwoners van *Osch* maakten ook dadelyk gebruik van het hun vergund voorrecht; doch dit werk werdt door de Gelderschen, die hier gaarne ene vesting zo dicht by hunne grenzen zagen, verhindert. Men kart nog de overblyffels zien van twe poorten, waarvan de éne tot een pakhuis is verbouwd, en de andere is met een Kasteeltjen, dat daar bystondt, thands verénigd, en tot ene fraeie woning, waarin men nog den boog dier poort beschouwen kan, veranderd (*dd*). Men ziet ook nog de grachten, welke, geheel toegegroeid zynde, in 1746 weder werden uitgegraven, en sedert van tyd tot tyd worden schoon gemaakt. Met één woord *Osch* is ene der schoonste Plaatzén der Meiëry, en zeer zeker de schoonste van Maasland. — In de Bullé van Paus PAULUS IV van 1560 staat *Osch* gesteld als behorende onder de *agt* Steden, welke onder het opzigt van het Bisdom van *'s Hertogenbosch* staan zouden.

Deze Vryheid heeft verscheidene Gehugten en Buurten, als: *Schadewyk* (zie beneden!); *Damsteleind*; de *Heuvel* en anderen. Ten zuiden dezer Vryheid in de heide tusfchen dezelve en *Nistelrode* plagt certyds ene Kapel te staan aan den H. WILLEBRORD, eersten Bisfchop van *Utrecht*, gewyd; men ziet 'er nog een steenloop, welke de bouwval dezer Kapel zoude

we.

(*dd*) Zie even gemelde *Reize!* bl. 88.

L15

wezen; ook ziet men op deze plaats een klein kuiltjen, het ST. WILLEBRORDS-putjen genoemd, hetgeen door gemelden WILLEBRORD, Beschermheilig van *Osch*, met zynen Bischopsstaf zou geslagen zyn, en wondergenezingen zou verrichten; vooral zou deszelfs water goed wezen tegen de Koorts. De Roomschkatholyken doen nog vele bedevaarten derwaards. De heuvel, waar deze Kapel heeft gelegen, wordt nog in de Meïery ST. WILBERD, dat is: WILLEBRORD genoemd.

De tegenwoordige Leeräat der Hervormden in deze Plaats, ISAËCUS BUSCHMAN, een Liefhebber van den Landbouw zynde, maakt zeer goede verbeteringen, en neemt vele proeven in denzelfden.

De lotgevallen dezer Vryheid zyn zeer menigvuldig, ik wilze hier met enen trek tekenen: In 1388 werdt *Osch* door de Brabanters bezet, om de stroperyën der Gelderschen tegen te gaan. Ten jare 1478 werdt de Stad en Vryheid *Osch* door de Gelderschen, onder FREDRIK, Hertog van Brunswyk en Luxemburg, voor het groots gedeelte afgebrand. In 1497 werdt deze Vryheid door KAREL, Hertog van Gelder, aan de vlammen opgeofferd. In 1512 trof derzelve *twemaal* dit zelfde ongeluk door dezelfde vyanden, de Gelderschen. In het jaar 1528 brandden de Gelderschen al weder dit Stadjen af. In den jare 1543 leide MARTEN van ROSSEM deze Vryheid in de asch. In 1573 werdt *Osch* door enige Hollanders verrascht, die het innamen en in brand staken, waardoor meer dan zestig huizen afbrandden. In 1589 werdt de Staatliche Bezetting, die *Geertruidenberg* aan den

den Hertog van *Parma* verkocht, en zich by *Osch* neergeslagen hadt, door andere Staatsche benden overvallen, geslagen, en ten dele gevangen. In 1592 werdt *Osch* door de muitende Spanjaarden uit *Sichem*, een Stadjen in Brabant, aan de *Demer*, geplunderd en aan de vlammen ten prooi gegeven. In 1702 leedt *Osch* ene schade van drie duizend guldens door het wegvoeren der bagage, het aanvoeren van brood, benevens het leveren van katten voor het leger der Bondgenoten. In 1748 kwamen hier enige Gemagtigden der Bondgenoten te samen, om beramingen te maken aangaande de voorwaarden van den Akenschen Vrede, naamlyk: van de Engelschen, de Hertog van KUMBERLAND, de Hertog van NEWCASTLE en Mylord SANTWICH; van de Keizerlyke zyde de Graaf van BATHIANI en de Graaf van GRUNE; van den Koning van Sardiniën de Graaf de CHAVANNES; en van de Algemene Staten de Graaf van BENTINCK, Heer van *Rhoon* en *Pendrecht* (ee). In 1751 brandde hier door een ongeluk de Kerk en agt en negentig huizen af; de Toren viel by dezen brand op de Kerk, zonder echter het orgel, dat tegen denzelfen stondt, te beschadigen. In de maand February 1757 werdt *Osch* door het hoge water overstroomd, waardoor grote schade aan het vee, huizen en zaailanden werdt veroorzaakt.

De Geleerde Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft my de volgende merkwaardige zaken om-

(ee) *Rhoon* en *Pendrecht* zyn twee vrye Heerlykheden op het eiland *Putten* in Zuidholland. In 1682 kwamen zy door Koop aan het Geslacht van *Bentinck*.

bintrent deze Stad en Vryheid medegedeeld :
 „ *Osch* is hoogstwaarschynelyk die Plaats, welke
 „ als een *Mallobergum*, Maalstede of Gerichts-
 „ plaats, onder den naam van *Ohseho*, in de
 „ *Salische Wetten*, door G. WENDELINUS uit-
 „ gegeven, voorkomt. In 712 werdt die Plaats,
 „ onder den naam van *Osne*, aan den Bischof
 „ WILLEBRORD geschonken; en de erfgenamen
 „ van dien Bischof, de Abtdy van *Echternach*,
 „ hebben ook tienden en andere bezittingen al-
 „ daar gehad: *Osch* is ene oude Vryheid. Her-
 „ togin JOHANNA hadt reeds den 9 September
 „ 1387 aan de Stad *'s Hertogenbosch* vergund,
 „ om *Osch* te mogen bevestigen met behulp der
 „ Meiery. Den 14 October 1399 werdt aan die
 „ van *Osch* de bevestiging van vorige en ver-
 „ scheidene nieuwe voorrechten, onder anderen
 „ om te *Osch* ene Stad en Vesté te maken, ver-
 „ leend; deze voorrechten zyn door Hertog
 „ ANTONY den 1 November 1412, en door Hun
 „ Hoog Mogenden den 2 December 1663 be-
 „ vestigd. — Schepenen van *Osch* waren van
 „ ouds gerechtigd, om niet slechts te *Osch*, maar
 „ ook te *Berchem* de Schouw te voeren, en zyn
 „ daarin bevestigd by vonnis (*Séntentie*) van
 „ H. H. Mog. van 2 December 1663: — De
 „ Hertogen WENCESLAUS en JOHANNA hebben
 „ het gemaal met het récht van dwang over
 „ *Osch*, *Heesch*, *Berchem* en *Nistelrode* aan ALARD,
 „ Proost van *Leuven*, gegeven onder enen jaar-
 „ lykschen Cyns van honderd gouden Realen,
 „ die nog met f 133- 6- 9 betaald worden.
 „ Er waren eerst alleen te *Osch* en *Heesch* mo-
 „ lens, vervolgs nids ook een te *Nistelrode*, en
 „ eindelyk nog een te *Berchem*, welke enen ge-
 „ „ meen-

22 meenschappelyken dwang (ff) over die vief
 23 Plaatzen plagten te hebben.”

PAPENDYK ene Buurt van *Geffen*, waar de wagens en karren, van 's *Hertogenbosch* op *Grave* rydende, ene pleisterplaats houden.

ROSMALEN is een groot Dorp liggende éne uur noordoost van 's *Hertogenbosch*. Dit Dorp is zeer oud, want het komt reeds op den jare 815; onder den naam van *Rosmalla* en *Rosmella*, voor in diplomata van de Abtdy van *Lauresham* of *Lorsch*, toen 'er reeds aldaar goederen aan die Abtdy werden geschonken — De Kerk ligt in het midden van dit Dorp; zy is ene grote schone Kruiskerk, met enen zwaren lagen Toren en lage spits op denzelfen, op het einde van het Ruim of Schip staat een klein spits Torentjen, ook is het Choor lager dan het Ruim. De huizen liggen by de Kerk zeer dicht by elkanderen, doch voor het overige zyn zy zeer verspreid. — *Rosmalen*, in de Meiëry doorgaands *Roosmalen*, genoemd is een zandig Dorp, hetgeen echter 'swinters dikwyls door het water overstroomd wordt, waarvan dit volgende gezegde in zwang gaat:

Rosmalen is een ellendig Eand.

's Winters in 't water en 's zomers in 't zand.

De

(ff) *Dwang* betekent hier, dat de Inwoners van die Dorpen *voistrekt* verpligt waren, om hunne granen op die molens te laten malen. Dergelyke molens noemde men *Dwangmolens*. Men vindt verscheidene zogenoemde *dwangmolens* in de Meiëry, doch waar zulke molens niet waren, hadden de Inwoners *vryheid*, om hunne granen te laten malen, waar zy wilden.

De Inwoners, die 1122 zielen uitmaakt, leggen zich toe op den landbouw. *Rosmalen* heeft verscheidene Buurten, waaronder ook *Hintham* wordt gerekend, hetwelk voor het grootst gedeelte onder dit Dorp behoort, en het overige onder den *Vrydom* van 's *Hertogenbosch* (gg). Voortyds zag men hier twe Kloosters: het *Koudewaters-klooster* (zie boven **KOUDEWATER!**) en een ander *Annenberg* genoemd; dit laatste was een Vrouwenklooster van den Regel van **ST. AUGUSTINUS**, zynde hetzelfde gesticht door den Ridder **JAN BACX** in 1505, doch de Nonnen waren in 1584 genoodzaakt, om dit Klooster wegens den oorlog te verlaten, en zich naar 's *Hertogenbosch* te begeven; eindelyk is hetzelfde geheel en al weggeraakt.

De hoge en lage Heerlykheid van *Rosmalen*, benevens de *Jagt*, werdt in 1505 door Hertog **PHILIP III.** beleend aan gemelden **JAN BACX**, doch de Stad 's *Hertogenbosch* lostte, weinige jaren daarna het Dorp *Rosmalen* weder in voor elfhonderd zestien Rhynsguldens, zestien Stuivers en zes Deniers; zy kortte die penningen in 1511 aan de bede des Hertogs. In 1512 brandden de Gelderschen dit Dorp af. In 1757 werdt *Rosmalen* geheel en al overstroomd, en onderging daardoor ene geweldige schade. Den 20 July 1767 leedt dit Dorp zeer veel door donder, bliksem, hagel en stormwind; het koorn werdt op het veld verpletterd; bomen uit den grond gerukt; zeven en twintig huizen vernield en negen en veertig beschadigd. H. H. Mog. schonken zes duizend guldens aan dit Dorp,

om

(gg) Boven bl. 151.

om onder de behoeftigen, die het meest door dit ongeval geleden hadden, ter schae'vergoeding uit te delen, benevens enen kwyttlag van duizend guldens in de lasten. — De Gemeente is aan die van 's Hertogenbosch, Middenrode, Rosmalen en Hintham in den jare 1300 uitgegeven.

Het verhaal van J. van OUDENHOVEN (hh), dat die Plaats omtrent de stichting van 's Hertogenbosch, naar ene aldaar gehouden Paardemarkt, Rosmalen zou genoemd zyn, moet daardoor vervallen dat dit Dorp, gelyk boven gezegd is, reeds eeuwen lang voor de stichting der gemelde Stad, dien naam heeft gedragen. Dezelfde Schryver vergist zich ook omtrent de éénheid der Dingbank van Rosmalen en Nieuwland (ii), dewyl zeker in zynen tyd deze twee Dorpen te samen niet éne Rechtsbank uitmaakten; en men vindt nergens dat dit ooit heeft plaats gegrepen, zy zyn altyd onderscheiden geweest.

SCHADEWYK, gewonelyk *Schaik* genoemd, is een Gehugt van *Osch*, liggende omtrent een vierde van éne uur ten oosten van hetzelfde. Er staat ene oude Kapel met een klein spits Torentjen op derzelve midden, zy is aan den H. ANTONIUS gewyd. In 1512 werdt dit Gehugt, benevens zyne Kapel, door de Gelderschen in de kolen gelegd. Dit *Schadewyk* moet men onderscheiden van de Buurt *Schadewyk* onder *Eersel* in Kempenland; van het Kasteel
Scha-

(hh) *Beschryving der Stad van 's Hertogenbosch*, bl. 12. *Vergeleken de Reize doot de Meïÿr van 's Hertogenbosch in den jare 1799* bl. 98.

(ii) *Beschryving der Meïÿr van 's Hertogenbosch*, bl. 67.

Schadewyk ook *Voorst* geheten, in Gelderland, Men noemt dit Gehugt ook wel *Osfer Schaik*, ter onderscheiding van *Herper Schaik* in het Land van Ravenstein, daar dicht by gelegen. In dit laatste verwisfelen de Postwagens van *Nymegen* en 's *Hertogenbosch* aan den zo genoemden *Schaikfchen Hoek*. — Volgens ene overlevering, die echter weinig of liever genen grond heeft, zou dit Gehugt den naam van *Schadewyk* ontvangen hebben ten tyde der Romeinen, welken hier hunne verliezen en schade, die zy door de Batavieren onder *CLAUDIUS CIVILIS* geleden hadden, herstelden, en dus herwaards de wyk namen.

SCHEIK (De) is een klein Beekjen, nemende zyn begin in het Land van Ravenstein. Het maakt de scheiding tusfchen de Meiëry en het Graaffchap *Megen*, en ontlast zich, by het Megensche Dorp *Teffelen* in de *Maas*.

VINKEL is ene kleine Buurt van *Nieuwland*, welke men moet onderscheiden van het volgend Riviertjen

VINKEL (De). Dit Beekjen ontspringt in het Land van Ravenstein, en verénigt zich, na een gedeelte van het Kwartier van Maasland doorstroomd te hebben, met de *Leibeek* by *Berlikum*.

VORSTENBOSCH is een Gehugt van *Nistelrode* liggende zuidwaards van hetzelfde aan de Ravensteinsche grenzen, vlak by *Bidaf*, een Gehugt van het schone Ravesteinsche Dorp *Uden*. Deze twee Gehugten *Vorstenbosch* en *Bidaf*, of, zo als men het doorgaands noemt, *Bedaf*, zyn slechts door een klein slootjen van elkanderen gescheiden, en een Vreemdeling zou de

deze twe Gehugten zeer gemakkelyk voor één houden, dewyl de huizen vast by elkanderen liggen. De grond is hier zeer zandig, en de Inwoners, die niet zeer welvarend zyn, leggen zich toe op den landbouw. 'Er ligt te *Vorstenbosch* ene kleine Kapel van weinig belang. Dit Gehugt maakt een voornaam deel uit van *Nisaelrode*, zo dat 'er twe Burgemeesters zyn, één uit gezegd Dorp en één uit dit Gehugt.

E I N D E

ZINSTORENDE FOUTEN.

Bladz.	Reg.	
19	23	de donderbui <i>lees</i> de eerste donderbui.
..	28	Lekvuur <i>lees</i> Lokvuur,
..	32	wolk <i>lees</i> rook.
24	23	benoemd <i>lees</i> beroemd.
29	7	Dinth <i>lees</i> Dinther.
..	19	Avendonk <i>lees</i> Arendonk,
30	17	achtings <i>lees</i> achtens.
47	7	en <i>lees</i> om.
48	4	Osten <i>lees</i> Orten.
52	10	<i>in de note</i> Peel <i>lees</i> Pool.
54	5	Sanden <i>lees</i> Landen.
..	33	1739 <i>lees</i> 1389.
57	10	in Artois <i>lees</i> niet ver van Calais.
..	6	<i>in de note</i> Keizer <i>lees</i> en Keizer.
67	29	Schaak <i>lees</i> Schenk.
72	13	<i>in de note</i> Knanenburg <i>lees</i> Kannenburg.
84	11	900,000 <i>lees</i> 90,000.
93	10	<i>Pf.</i> XCVIII <i>voeg hier achter</i> : en na de twee laatste versen van <i>Pf.</i> XXIV.
..	26	Prouwinck <i>lees</i> Proupinck.
95	7	<i>in de note</i> 1696 <i>lees</i> 1796.
135	8	Het Gasthuis <i>lees</i> Het Geefhuis of H. Geesthuis.
136	12	Vleeschhal <i>voeg hier achter</i> : de Vischmarkt.
145	23	<i>in de note</i> Gravianus <i>lees</i> Gratianus.
146	4	Spits <i>lees</i> Spies.
164	9	<i>in de note</i> tydvers <i>lees</i> Latynsch vers.
173	24	4 <i>lees</i> 46.

Bladz.

ZINSTORENDE FOUTEN.

Bladz.	Reg.	
193	12	1521 lees 1589.
206	11	1663 lees 1606.
210	19	16 lees 6.
...	16	Oosterpoort lees Ortenpoort.
218	24	Spinofa lees Spinola.
227	14	werkelyk lees merkelyk.
245	4	Lek lees Lei.
247	17	Departte- lees Departement.
264	4	deze lees ene.
277	1	Buurtjens lees Beekjens.
280	26	Achrond lees Helmond.
281	6	overftroomde lees omftroomde.
298	4	goed lees geen.
306	6	vierkanten lees ronden.
323	29	meeren lees moeren of moerassen.
329	32	van lees aan.
346	34	ouder lees ander.
370	13	in de note zinezae lees zine zaie.
378	18	Zoelst lees Zeelst.
421	23	Asch lees Osch.
486	21	gebefeerde lees gekwetsten.
489	19	's Hertogenbosch lees 's Hertogen Bosch.

XCV Nijmegen

XCV

R V K

Grote Steden.

Kleine Steden.

Torren of Sterkten.

Kerkdorpen of Hoofdplaatsen.

